בראשית רבה

מדרש רבה

בראשית רבה, ויקיטקסט, ברישיון CC BY-SA.
geulaquiz.com

פרשה א

א רַבִּי הוֹשַׁעְיָה רַבָּה פָּתַח, (משלי ח, ל): ״וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן וָאֶהְיֶה שַׁעֲשֻׁעִים יוֹם יוֹם וְגוֹ׳״. ״אָמוֹן״, מְכוּפֶּה. ״אָמוֹן״, מוּצְנָע. וְאֵית דְּאָמַר: ״אָמוֹן״, רַבְּתָא. ״אָמוֹן״, פַּדְגּוֹג – הֵיךְ מָה דְּאַתְּ אָמַר (במדבר יא, יב): ״כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת הַיֹּנֵק״. ״אָמוֹן״ מְכוּפֶּה – הֵיךְ מָה דְּאַתְּ אָמַר (איכה ד, ה): ״הָאֲמֻנִים עָלֵי תּוֹלָע חִבְּקוּ אַשְׁפַּתּוֹת״. ״אָמוֹן״, מוּצְנָע – הֵיךְ מָה דְּאַתְּ אָמַר (אסתר ב, ז): ״וַיְהִי אֹמֵן אֶת הֲדַסָּה״. אמון, רבתא – כמה דתימא: (נחום ג, ח): ״הֲתֵיטְבִי מִנֹּא אָמוֹן״, ומתרגמינן: ״האת טבא מאלכסנדריא רבתא דיתבא בין נהרותא?״דבר אחר: אמון – אומן. התורה אומרת: אני הייתי כלי אומנותו של הקב״ה. בנוהג שבעולם, מלך בשר ודם בונה פלטין, אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן, והאומן אינו בונה אותה מדעת עצמו, אלא דיפתראות, ופינקסאות יש לו, לדעת היאך הוא עושה חדרים, היאך הוא עושה פשפשין, כך היה הקב״ה מביט בתורה, ובורא את העולם, והתורה אמרה בראשית ברא אלהים, ואין ראשית אלא תורה, היאך מה דאת אמר (משלי ח, כב): ״ה׳ קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ״.

ב רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח (תהלים קיא, ו): ״כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ וְגוֹ׳״ מה טעם גילה הקב״ה לישראל מה שנברא ביום הראשון ומה שנברא ביום השני מפני עובדי כוכבים ומזלות שלא יהיו מונין את ישראל ואומרין להם הלא אומה של בזויים אתם וישראל משיבין אותן ואומרין להם ואתם הלא בזויה היא בידכם הלא כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם העולם ומלואו של הקדוש ברוך הוא כשרצה נתנה לכם וכשרצה נטלה מכם ונתנה לנו הה״ד ״לָתֶת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם וְגוֹ׳״ הגיד להם את כל הדורות:

ג ״בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים״ רבי תנחומא פתח (תהלים פו, י): ״כִּי גָדוֹל אַתָּה וְעוֹשֵׂה נִפְלָאוֹת״ א״ר תנחום הנוד הזה אם יהיה בו נקב כחוד של מחט כל רוחו יוצא ממנו והאדם עשוי מחילים מחילים נקבים נקבים ואין רוחו יוצא ממנו מי יעשה כן ״אַתָּה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ״. אימתי נבראו המלאכים ר׳ יוחנן אמר בב׳ נבראו המלאכים הה״ד (שם קד, ד) ״הַמְקָרֶה בַּמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו וְגוֹ׳״ וכתיב ״עֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת״ ר׳ חנינא אמר בה׳ נבראו מלאכים הדא הוא דכתיב ״וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל הָאָרֶץ וְגוֹ׳״ וכתיב (ישעיה ו, ב): ״וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף״ רבי לולינא בר טברין אמר בשם רבי יצחק בין על דעתיה דרבי חנינא בין על דעתיה דרבי יוחנן הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקב״ה ממדד באמצעו אלא (שם מד, כד) ״אָנֹכִי ה׳ עֹשֶׂה כֹּל נֹטֶה שָׁמַיִם לְבַדִּי וְגוֹ׳ מֵאִתִּי״ מי אתי כתיב מי היה שותף עמי בברייתו של עולם. ד״א ״כִּי גָדוֹל אַתָּה וְעוֹשֵׂה נִפְלָאוֹת״ בנוהג שבעולם מלך ב״ו מתקלס במדינה וגדולי המדינה מתקלסין עמו שנושאין עמו במשאו אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אלא הוא לבדו ברא את העולם הוא לבדו מתקלס בעולם הוא לבדו מתהדר בעולמו א״ר תנחומא ״כִּי גָדוֹל אַתָּה וְעוֹשֵׂה נִפְלָאוֹת״ למה ״כִּי אַתָּה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ״ אתה לבדך בראת את העולם:

ד ״בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים״ ששה דברים קדמו לבריאת העולם יש מהן שנבראו ויש מהן שעלו במחשבה להבראות. התורה והכסא הכבוד נבראו תורה מנין שנאמר (משלי ח, כב): ״ה׳ קנני ראשית דרכו״ כסא הכבוד מנין דכתיב (תהלים צג, ב): ״נכון כסאך מאז וגו׳״. האבות וישראל ובית המקדש ושמו של משיח, עלו במחשבה להבראות האבות מנין שנאמר (הושע ט, י): ״כענבים במדבר וגו׳״ ישראל מנין שנאמר (תהלים עד, ב): ״זכור עדתך קנית קדם״ בית המקדש מנין שנאמר (ירמיה יז, יב): ״כסא כבוד מרום מראשון וגו׳״ שמו של משיח מנין שנאמר (תהלים עב, יז): ״יהי שמו לעולם וגו׳ [לפני שמש ינון שמו]״ רבי אהבה ברבי זעירא אמר אף התשובה שנאמר (שם צ, ב) ״בטרם הרים יולדו״ ואותה השעה (שם, ג) ״תשב אנוש עד דכא וגו׳״ אבל איני יודע איזה מהם קודם אם התורה קדמה לכסא הכבוד ואם כסא הכבוד קודם לתורה א״ר אבא בר כהנא התורה קדמה לכסא הכבוד שנאמר ״ה׳ קנני ראשית דרכו [קדם מפעלו מאז]״ קודם לאותו שכתוב בו ״נכון כסאך מאז״. ר׳ הונא ור׳ ירמיה בשם רבי שמואל בר ר׳ יצחק אמרו מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר משל למלך שהיה נשוי למטרונה אחת ולא היה לו ממנה בן פעם אחת נמצא המלך עובר בשוק אמר טלו מילנין וקלמין זו לבני והיו הכל אומרין בן אין לו והוא אומר טלו מילנין וקלמין זו לבני והיו הכל אומרין בן אין לו והוא אומר טלו אלולי שצפה המלך שהוא עתיד להעמיד ממנה בן לא היה אומר טלו מילנין וקלמין לבני כך אילולי שצפה הקב״ה שאחר כ״ו דורות ישראל עתידין לקבל את התורה לא היה כותב בתורה צו את בני ישראל דבר אל בני ישראל א״ר בנאי העולם ומלואו לא נברא אלא בזכות התורה שנאמר (משלי ג, יט): ״ה׳ בחכמה יסד ארץ וגו׳״ רבי ברכיה אמר בזכות משה שנאמר (דברים לג,כא): ״וירא ראשית לו״. ר׳ הונא בשם ר׳ מתנה אמר בזכות ג׳ דברים נברא העולם בזכות חלה ובזכות מעשרות ובזכות בכורים ומה טעם ״בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים״ ואין ראשית אלא חלה שנאמר (במדבר טו, כ): ״רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵיכֶם״ ואין ראשית אלא מעשרות היך דאת אמר (דברים יח, ד): ״ראשית דגנך״ ואין ראשית אלא בכורים שנאמר (שמות כג, יט): ״ראשית בכורי אדמתך וגו׳״:

ה ר׳ הונא בשם בר קפרא פתח (תהלים לא, יט): ״תאלמנה שפתי שקר וגו׳״ אתפרכן אתחרשן אשתתקן. ״אתפרכן אתחרשן״ - היך מה דאת אמר (שמות ד, יא): ״או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי ה׳״ ואומר (בראשית לז, ז): ״והנה אנחנו מאלמים אלומים בתוך השדה והנה קמה אלומתי״ ״אשתתקן״ - כמשמעו. ״הַדְּבְרוֹת עַל צַדִּיק״ חי העולמים ״עָתָק״ שהעתיק בבריותיו בגאוה אתמהה בשביל להתגאות ולומר אני דורש במעשה בראשית ״וָבוּז״ אתמהה מבזה על כבודי דא״ר יוסי בר חנינא כל המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא בכבודו של מקום על אחת כמה וכמה ומה כתיב אחריו (כ): ״מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ״ ליראיך ולא לבוזים את מוראך [הרב] אל יהי במה רב טובך בנוהג שבעולם מלך ב״ו בונה פלטין במקום הביבים ובמקום האשפה ובמקום הסריות כל מי שהוא בא לומר פלטין זו בנויה במקום הביבים ובמקום האשפה ובמקום הסריות אינו פוגם כך כל מי שהוא בא לומר העוה״ז נברא מתוך תוהו ובוהו אינו פוגם אתמהה ר׳ הונא בשם בר קפרא אמר אילולי שהדבר כתוב אי אפשר לאמרו ״בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים״ מנין הן ״וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ״:

ו ר׳ יהודה בר סימון פתח (דניאל ב, כב): ״וְהוּא גָּלֵי עַמִּיקָתָא וּמְסַתָּרָתָא״. ״הוא גלי עמיקתא״ זו גיהנם שנאמר (משלי ט, יח): ״ולא ידע כי רפאים שם״ ואומר (ישעיה ל, לג): ״העמיק הרחיב״. ״וּמְסַתָּרָתָא״ זו גן עדן שנאמר (שם ד, ו) ״למחסה ולמסתור מזרם וממטר״ ואומר (תהלים לא, כא): ״תסתירם בסתר פניך״. ד״א ״הוא גלי עמיקתא ומסתרתא״ אלו מעשיהם של רשעים שנאמר (ישעיה כט, טו): ״הוי המעמיקים מה׳״ ״ומסתרתא״ אלו מעשיהם של רשעים שנאמר (שם). ״ידע מה בחשוכא״ אלו מעשיהם של רשעים שנאמר (ישעיה כט, טו): ״והיה במחשך מעשיהם״. ״וּנְהוֹרָא עִמֵּיהּ שְׁרֵא״ אלו מעשיהם של צדיקים דכתיב (משלי ד, יח): ״ואורח צדיקים כאור נוגה״ ואומר (תהלים צז, יא): ״אור זרוע לצדיק וגו׳״. א״ר אבא סרונגיא ״ונהורא עמיה שרא״ זה מלך המשיח שנאמר (ישעיה ס, א): ״קומי אורי וגו׳״. בפסיקתא א״ר יהודה בר סימון מתחלת ברייתו של עולם ״הוא גלי עמיקתא ומסתרתא״ ״בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים וְגוֹ׳״ ולא פירש והיכן פירש להלן (שם מ, כב) ״הנוטה כדוק שמים״ ״ואת הארץ״ ולא פירש והיכן פירש להלן (איוב לז, ו): ״כי לשלג יאמר הוא ארץ בצקת עפר למוצק וגו׳״ ״ויאמר אלהים יהי אור״ ולא פירש והיכן פירש (תהלים קד, ב): ״עוטה אור כשלמה״:

ז ר׳ יצחק פתח (תהלים קיט, קס): ״ראש דברך אמת וגו׳״ א״ר יצחק מתחלת ברייתו של עולם ראש דברך אמת ״בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים״ (ירמיה י, י): ״וה׳ אלהים אמת״. ״ולעולם כל משפט צדקך״ שכל גזרה וגזרה שאתה גוזר על בריותיך הן מצדיקין עליהם את הדין ומקבלין אותו באמונה ואין כל בריה יכולה לומר שתי רשויות בראו העולם וידברו אלהים אין כתיב כאן אלא וידבר אלהים ויאמרו אלהים אין כתיב כאן אלא ויאמר אלהים בראשית בראו אלהים אין כתיב כאן אלא ברא אלהים:

ח רבי יהושע בן לוי בשם ר׳ לוי אמר זה שהוא בונה צריך ששה דברים מים ועפר ועצים ואבנים וקנים וברזל וא״ת עשיר הוא ואינו צריך לקנים הרי הוא צריך לקני המדה שנאמר (יחזקאל מ, ג): ״ופתיל פשתים בידו וקנה המדה״ כך התורה קדמה אותן שש קדימות ״קדם״ ו״מאז״ ו״מעולם״ ו״מראש״ ו״מקדמי״ תרין, בפרשה (משלי ח , כב-כג): ״ה׳ קנני״:

ט פילסופי אחד שאל את רבן גמליאל אמר ליה צייר גדול הוא אלהיכם אלא שמצא סממנים טובים שסייעו אותו תוהו ובוהו וחושך ורוח ומים ותהומות אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא כולהון כתיב בהן בריאה תוהו ובוהו - שנאמר (ישעיה מה, ז): ״עושה שלום ובורא רע״ חושך - ״יוֹצֵר אוֹר [וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ]״ מים - (תהלים קמח, ה): ״הללוהו שמי השמים והמים״ למה ש״צוה ונבראו״ רוח (עמוס ד, יג): ״כי הנה יוצר הרים ובורא רוח״ תהומות (משלי ח, כד): ״באין תהומות חוללתי״:

י רבי יונה בשם ר׳ לוי אמר למה נברא העולם בב׳ אלא מה ב׳ זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלפניו כך אין לך רשות לומר מה למטה מה למעלה מה לפנים מה לאחור אלא מיום שנברא העולם ולהבא. בר קפרא אמר (דברים ד, לב): ״כִּי שְׁאַל נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ [לְמִן הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים]״ למן היום שנבראו אתה דורש ואי אתה דורש לפנים מכאן (שם) אתה דורש וחוקר ואי אתה חוקר לפנים מכאן. דרש רבי יהודה בן פזי במעשה בראשית בהדיה דבר קפרא למה נברא העולם בב׳ להודיעך שהן שני עולמים העוה״ז והעוה״ב. ד״א ולמה בב׳ שהוא לשון ברכה ולמה לא באל״ף שהוא לשון ארירה. ד״א למה לא באל״ף שלא ליתן פתחון פה לאפיקורסין לומר היאך העולם יכול לעמוד שהוא נברא בלשון ארירה אלא אמר הקדוש ברוך הוא הרי אני בורא אותו בלשון ברכה והלואי יעמוד .ד״א למה בב׳ אלא מה ב׳ זה יש לו שני עוקצין אחד מלמעלה ואחד מלמטה מאחוריו אומרים לב׳ מי בראך והוא מראה בעוקצו מלמעלה ואמר זה שלמעלה בראני ומה שמו והוא מראה להן בעוקצו של אחריו ואומר ה׳ שמו. א״ר אלעזר בר חנינא בשם ר׳ אחא עשרים ושש דורות היתה האל״ף קורא תגר לפני כסאו של הקדוש ברוך הוא אמרה לפניו רבש״ע אני ראשון של אותיות ולא בראת עולמך בי אמר לה הקב״ה העולם ומלואו לא נברא אלא בזכות התורה שנאמר (משלי ג, יט): ״ה׳ בחכמה יסד ארץ וגו׳״ למחר אני בא ליתן

תורה בסיני ואיני פותח תחלה אלא בך שנאמר (שמות כ, ב): "אנכי ה' אלהיך" רבי הושעיא אומר למה נקרא שמו אל"ף שהוא מסכים מאֶלֶף שנאמר (תהלים קה, ח): "דבר צוה לאלף דור".

יא א"ר סימון בשם רבי יהושע בן לוי מנצפ"ך צופים אמרום הלכה למשה מסיני רבי ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמר מה שהתקינו הצופים מעשה היה ביום סגריר ולא נכנסו חכמים לבית הועד והיו שם תינוקות ואמרו באו ונעשה בית הועד אמרו מה טעם כתיב מ"ם מ"ם נו"ן נו"ן צד"י צד"י פ"א פ"א כ"ף כ"ף אלא ממאמר למאמר ומנאמן לנאמן ומצדיק לצדיק ומפה לפה מכף לכף. ממאמר למאמר - ממאמר של הקב"ה למאמר של משה מנאמן לנאמן - מהקדוש ברוך הוא שנקרא אל מלך נאמן למשה שנקרא נאמן דכתיב (במדבר יג, ז): "בכל ביתי נאמן הוא" מצדיק לצדיק - מהקדוש ברוך הוא שנקרא צדיק דכתיב (תהלים קמה, יז): "צדיק ה' בכל דרכיו" למשה שנקרא צדיק דכתיב (דברים לג, כא): "צדקת ה' עשה" מפה לפה - מפיו של הקב"ה לפיו של משה מכף לכף - מכף ידו של הקדוש ברוך הוא לכף ידו של משה. וסיימו אותן ועמדו חכמים גדולים בישראל ויש אומרים רבי אליעזר ורבי יהושע ור' עקיבא היו וקראו עליהן (משלי כ, יא): "גם במעלליו יתנכר נער וגו'" באנכי דרבי מאיר וכו':

יב רבי יודן בשם עקילוס אמר לזה נאה לקראו אלוה בנוהג שבעולם מלך ב"ו מתקלס במדינה ועדיין לא בנה לה דמוסיות ועדיין לא בנה לה פריבטאות בתחלה מזכיר שמו ולבסוף קטיזמה שלו ברם יחידו של עולם בתחלה פעל ולבסוף נתקלס. שמעון בן עזאי אומר (ש"ב כב, לו): "וַעֲנָוָתְךָ תַּרְבֵּנִי" ב"ו מזכיר שמו ואח"כ שבחו פלן אגוסטולי פלן פראטאטא אבל הקב"ה אינו כן אלא משברא צורכי עולמו אחר כך מזכיר שמו "בְּרֵאשִׁית בָּרָא" ואח"כ "אֱלֹהִים":

יג תנא רבי שמעון בן יוחאי מניין שלא יאמר אדם לה' עולה לה' מנחה לה' שלמים אלא עולה לה' מנחה לה' שלמים לה' ת"ל (ויקרא א, ב): "קרבן לה'" והרי דברים קל וחומר ומה אם מי שהוא עתיד להקדיש אמרה תורה לא יחול שם שמים להקריב המחרפים והמגדפים והעובדים עבודת כוכבים על אחת כמה וכמה שימחו מן העולם. רבנן אמרין בשר ודם בונה בנין בשעה שהבנין עולה בידו הוא מרחיב ועולה ואם לאו מרחיב מלמטה ומיצר מלמעלה אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אלא את השמים שמים שעלו במחשבה ואת הארץ ארץ שעלתה במחשבה. רב הונא בשם רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אמר אפילו אותן שכתוב בהן (ישעיה סה, כב): "כי הנני בורא שמים חדשים" כבר הן ברואין ששת ימי בראשית הדא הוא דכתיב (שם סו, כב) "כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה" הארץ חדשה אין כתיב כאן אלא החדשה:

יד רבי ישמעאל שאל את רבי עקיבא אמר לו בשביל ששמשת את נחום איש גם זו עשרים ושתים שנה אכין ורקין מיעוטין אתין וגמין רבויין הדין "אֶת" דכתיב הכא מה הוא א"ל אלו נאמר "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים" שמים וארץ היינו אומרים השמים והארץ אלהות הן א"ל (דברים לב, מז): "כי לא דבר רק הוא מכם" ואם רק הוא מכם למה שאין אתם יודעים לדרוש בשעה שאי אתם יגיעין בו (שם) אימתי היא חייכם בשעה שאתם יגיעין בו. אלא "אֶת הַשָּׁמַיִם" לרבות חמה ולבנה ומזלות "וְאֶת הָאָרֶץ" לרבות אילנות ודשאין וגן עדן. רבי תנחומא משום רב הונא אמר (שמות לח, כב): "ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה" את אשר צוה אותו משה לא נאמר אלא "את כל אשר צוה ה' את משה" אפילו דברים שלא שמע מפי רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני רבי חונייא בשם רבי אמר (מלאכי ב, ו): "תורת אמת היתה בפיהו" אלו דברים ששמע מפי רבו ורבנן אמרי (משלי ג, כו): "כי ה' יהיה בכסלך" אפילו דברים שאתה כסיל בהן "וְשָׁמַר רַגְלְךָ מִלָּכֶד" רבי דוסאי אמר מן ההוריה רבי אבהו אמר מן העבירה ר' לוי אמר מן המזיקין. א"ר אבדימוס אם נתת מכיסך צדקה הקב"ה הוא משמרך מן הפיסין ומן הזמיונות מן הגולגלאות ומן הארנונית:

טו בית שמאי ובית הלל בית שמאי אומרים השמים נבראו תחלה ואחר כך נבראת הארץ ובית הלל אומרים הארץ נבראת תחלה ואח"כ השמים אלו מביאין טעם לדבריהם ואלו מביאין טעם לדבריהם על דעתיהן דבית שמאי דאינון אמרין השמים נבראו תחלה ואחר כך הארץ משל למלך שעשה לו כסא ומשעשאו עשה איפיפורין שלו כך אמר הקב"ה (ישעיה סו, א): "הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי וְגוֹ'" ועל דעתיהן דבית הילל דאינון אמרין הארץ נבראת תחלה ואח"כ השמים משל למלך שבנה פלטין משבנה את התחתונים אחר כך בנה את העליונים כך "בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם". אמר רבי יהודה בר אילעי אף דין קרא מסייע לב"ה (תהלים קב, כו): "לְפָנִים הָאָרֶץ יָסַדְתָּ" ואח"כ "וּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ שָׁמָיִם". א"ר חנין ממקום שהמקרא מסייע לבית שמאי משם בית הילל מסלקין אותו "וְהָאָרֶץ הָיְתָה" כבר היתה. ר' יוחנן בשם חכמים אמר לבריאה שמים קדמו ולשכלול הארץ קדמה. אמר רבי תנחומא אנא אמרי טעמא לבריאה השמים קדמו שנאמר "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים" ולשכלול הארץ קדמה שנאמר "בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם". א"ר שמעון בן יוחאי תמיה אני היאך נחלקו אבות העולם בית שמאי ובית הילל על בריית שמים וארץ אלא שאני אומר שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסויה שנאמר (ישעיה מח, יג): "קָרָא אֲנִי אֲלֵיהֶם יַעַמְדוּ יַחְדָּו". אר"א ב"ר שמעון אם כדעת אבא למה פעמים שהוא מקדים ארץ לשמים ופעמים שהוא מקדים שמים לארץ אלא מלמד ששניהן שקולין זה כזה. בכל מקום הוא מקדים אברהם ליצחק ויעקב ובמקום אחד הוא אומר (ויקרא כו, מב):

״וזכרתי את בריתי יעקב וגו׳״ מלמד ששלשתן שקולין זה כזה. בכ״מ הוא מקדים משה לאהרן ובמקום אחד הוא אומר (שמות ו, כו): ״הוא אהרן ומשה״ מלמד ששניהן שקולין זה כזה. בכל מקום הוא מקדים יהושע לכלב ובמקום אחד הוא אומר (במדבר יד, ל): ״כי אם כלב בן יפונה הקנזי ויהושע בן נון״ מגיד ששניהן שקולין זה כזה. בכ״מ הוא מקדים תורין לבני יונה ובמקום אחד הוא אומר (ויקרא יב, ו): ״ובן יונה או תור לחטאת״ מגיד ששניהם שקולין זה כזה. בכל מקום הוא מקדים כיבוד אב לאם ובמקום אחד הוא אומר (שם יט, ג) ״איש אמו ואביו תיראו״ מגיד ששניהן שקולין זה כזה אבל אמרו חכמים האב קודם לאם מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו. בכ״מ הוא מקדים בריאת שמים לארץ ובמקום אחד הוא אומר ״ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים״ מגיד ששניהם שקולין זה כזה.

פרשה ב

א ״וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ״ רבי ברכיה פתח (משלי כ, יא): ״גם במעלליו יתנכר נער״ א״ר ברכיה עד דהיא פגה אפיקת כובייא הוא מה שהנביא עתיד להתנבאות עליה בסוף (ירמיה ד, כג): ״ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו״:

ב רבי אבהו ורבי יהודה בר סימון רבי אבהו אמר משל למלך שקנה לו שני עבדים שניהם באוני אחת ובטימי אחת על אחד גזר שיהא ניזון מטמיון ועל אחד גזר שיהא יגע ואוכל ישב לו אותו תוהא ובוהא אמר שנינו באוני אחת ובטימי אחת זה ניזון מטמיון ואני אם איני יגע איני אוכל, כך ישבה הארץ תוהא ובוהא אמרה העליונים והתחתונים נבראו בבת אחת העליונים ניזונין מזיו השכינה התחתונים אם אינם יגעים אינם אוכלים. ור׳ יהודה בר סימון אמר משל למלך שקנה לו שתי שפחות שתיהן באוני אחת ובטימי אחת על אחת גזר שלא תזוז מפלטין ועל אחת גזר טירודין ישבה לה אותה השפחה תוהא ובוהא אמרה שנינו באוני אחת ובטימי אחת זו אינה יוצאה וזזה מפלטין ועלי גוזר טירודין, כך ישבה לה הארץ תוהא ובוהא אמרה העליונים והתחתונים נבראו בבת אחת העליונים חיים והתחתונים מתים לפיכך ״וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ״. א״ר תנחומא לבן מלך שהיה ישן ע״ג עריסה והיתה מניקתו תוהא ובוהא למה שהיתה יודעת שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו כך צפתה הארץ שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו של אדם שנאמר ״אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ״ לפיכך ״וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ״:

ג רבי יהודה בר סימון פתר קריא בדורות. ״וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ״ זה אדם הראשון שהיה ללמה ולא כלום. ״וָבֹהוּ״ זה קין שבקש להחזיר את העולם לתוהו ובוהו. ״וְחֹשֶׁךְ״ זה דורו של אנוש על שם (ישעיה כט, טו): ״וְהָיָה בְמַחְשָׁךְ מַעֲשֵׂיהֶם וַיֹּאמְרוּ מִי וְיֹדֵעַ״. ״עַל פְּנֵי תְהוֹם״ זה דור המבול שנאמר (בראשית ז, יא): ״ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום״. ״וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם״ על שם (שם ח, א) ״וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאָרֶץ״ אמר הקדוש ברוך הוא עד מתי יהא העולם מתנהג באפילה תבא האורה. ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר״ זה אברהם הה״ד (ישעיה מא, ב): ״מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק וגו׳״ אל תקרא העיר אלא האיר. ״וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם״ זה יעקב. ״וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה״ זה עשו. ״וַיְהִי עֶרֶב״ זה עשו ״וַיְהִי בֹקֶר״ זה יעקב ויהי ערב וגו׳״ אל תקרא העיר אלא האיר. ״וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם״ זה יעקב. ״וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה״ זה עשו. ״וַיְהִי עֶרֶב״ זה עשו ״וַיְהִי בֹקֶר״ זה יעקב ויהי ערב ערבו של עשו ויהי בקר בוקרו של יעקב ״יוֹם אֶחָד״ שנאמר (זכריה יד, ז): ״והיה יום אחד הוא יודע לה׳ לא יום ולא לילה וגו׳״. דבר אחר ״יוֹם אֶחָד״ שנתן לו הקדוש ברוך הוא ואיזה זה יום הכפורים:

ד ר״ש בן לקיש פתר קריא בגליות. ״וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ״ זה גלות בבל שנאמר (ירמיה ד, כג): ״ראיתי את הארץ והנה תהו״. ״וָבֹהוּ״ זה גלות מדי (אסתר ו, ד): ״ויבהילו להביא את המן״. ״וְחֹשֶׁךְ״ זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן שהיתה אומרת להם כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל. ״עַל פְּנֵי תְהוֹם״ זה גלות ממלכת הרשעה שאין להם חקר כמו התהום מה התהום הזה אין לו חקר אף הרשעים כן. ״וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת״ זה רוחו של מלך המשיח היאך מה דאת אמר (ישעיה יא, ב): ״ונחה עליו רוח ה׳״ באיזו זכות ממשמשת ובאה המרחפת על פני המים בזכות התשובה שנמשלה כמים שנאמר (איכה ב, יט): ״שפכי כמים לבך״. רבי חגי בשם רבי פדת אמר ברית כרותה למים שאפילו בשעת שרב רוחה שייפה. וכבר היה ר״ש בן זומא יושב ותוהא ועבר רבי יהושע ושאל בשלומו פעם ושתים ולא השיבו בשלישית השיבו בבהילות א״ל בן זומא מאין הרגלים אמר לו מעיין הייתי א״ל מעיד אני עלי שמים וארץ שאיני זז מכאן עד שתודיעני מאין הרגלים א״ל מסתכל הייתי במעשה בראשית ולא היה בין מים העליונים למים התחתונים אלא כשתים ושלש אצבעות. ורוח אלהים מנשבת אין כתיב כאן אלא מרחפת כעוף הזה שהוא מרפרף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות נהפך רבי יהושע ואמר לתלמידיו הלך לו בן זומא ולא שהו ימים מועטים ובן זומא בעולם:

ה רבי אבהו ור׳ חייא רבה רבי אבהו אמר מתחלת ברייתו של עולם צפה הקדוש ברוך הוא במעשיהן של צדיקים ומעשיהן של רשעים הדא הוא דכתיב (תהלים א, ו): ״כי יודע ה׳ דרך צדיקים וגו׳״. ״וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ״ אלו מעשיהן של רשעים ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר״ אלו מעשיהן של צדיקים אבל איני יודע באיזה מהם חפץ אם במעשה אלו ואם במעשה אלו כיון דכתיב ״וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב״ הוי במעשיהן של צדיקים חפץ ואינו חפץ

במעשיהן של רשעים. א״ר חייא רבה מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב״ה בהמ״ק בנוי וחרב ובנוי ״בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים״ הרי בנוי היאך מה דאת אמר (ישעיה נא, טז): ״לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ וגו׳״ ״וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ״ הרי חרב היך מה דאת אמר (ירמיה ד, כג): ״רָאִיתִי אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה תֹהוּ וָבֹהוּ״ ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר״ הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבא היאך מה דאת אמר (ישעיה ס, א): ״קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ״ וכתיב (שם, ב) ״כִּי הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה אֶרֶץ וגו׳ [וַעֲלַיִךְ יִזְרַח ה׳ וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה]״.

פרשה ג

א ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר״ רבי יצחק פתח (תהלים קיט, קל): ״פֵּתַח דְּבָרֶיךָ יָאִיר מֵבִין פְּתָיִים״ ר״י ור׳ נחמיה: רבי יהודה אומר האור נברא תחילה משל למלך שבקש לבנות פלאטין והיה אותו המקום אפל מה עשה הדליק נרות ופנסין לידע היאך קובע תימיליאוס כך האור נברא תחלה. ורבי נחמיה אמר העולם נברא תחלה משל למלך שבנה פלטין ועטרה בנרות.ע״כ דרש רבי יודן אתא ר׳ פנחס ור׳ יהודה בר׳ סימון ורבי חנין בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק פתח ״דברך יאיר מבין פתיים״ מפתח פומך לן הוה נהורא ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וגו׳״:

ב ברכיה בשם רבי יהודה בר סימון פתח (תהלים לג, ו): ״בִּדְבַר ה׳ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וְגוֹ׳״ לא בעמל לא ביגיעה אלא בִּדְבַר ״ויאמר אלהים וַיְהִי אוֹר״:

ג רשב״י פתח (משלי טו, כג): ״שִׂמְחָה לָאִישׁ בְּמַעֲנֵה פִיו וְדָבָר בְּעִתּוֹ מַה טּוֹב״. ״שִׂמְחָה לָאִישׁ״ זה הקב״ה שנאמר (שמות טו, ג): ״ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו״. ״בְּמַעֲנֵה פִיו״ - ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר״. ״וְדָבָר בְּעִתּוֹ מַה טּוֹב״ - ״וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב״:

ד ר׳ שמעון בן יהוצדק שאליה לרבי שמואל בר נחמן א״ל מפני ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה מהיכן נבראת האורה א״ל מלמד שנתעטף בה הקדוש ברוך הוא כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו אמרה ליה בלחישה מקרא מלא הוא (תהלים קד, ב): ״עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה״ ואת אמרת לי בלחישה אתמהא א״ל כשם ששמעתיה בלחישה כך אמרתיה לך בלחישה. א״ר ברכיה אלולי שדרשה רבי יצחק איפשר ממרינה, מקומיכן מה הוון אמרין, רבי ברכיה בשם ר׳ יצחק ממקום בית המקדש נבראת האורה הה״ד (יחזקאל מג, ב): ״וְהִנֵּה כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא מִדֶּרֶךְ הַקָּדִים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו״ ואין כבודו אלא בהמ״ק היך דאת אמר (ירמיה יז, יב): ״כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ וְגוֹ׳״:

ה א״ר סימון ה׳ פעמים כתיב כאן אורה כנגד ספרי תורתו. ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר״ - כנגד ספר בראשית שבו נתעסק הקב״ה וברא עולמו. ״וַיְהִי אוֹר״ - כנגד ספר ואלה שמות שבו יצאו ישראל מאפילה לאורה. ״וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב״ - כנגד ספר ויקרא שהוא מלא הלכות. אמר להם אף הוא שנה בו דבר ויקרא אלהים לאור יום ולא הוא אור ולא הוא יום אתמהא:

ו תני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה שהיא מכהה גלגל החמה ובלילה אינה יכולה שלא נבראת להאיר אלא ביום והיכן היא נגנזה והיא מתוקנת לצדיקים לעתיד לבא שנאמר (ישעיה ל, כו): ״והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים״ אתמהא שבעת ולא שלשה הן והלא ברביעי נבראו המאורות אלא כאינש דאמר כן וכן אנא מפקד לשבעת יומיא דמישתותי. רבי נחמיה אמר אלו שבעת ימי אבילות של מתושלח הצדיק. שהשפיע להן הקדוש ברוך הוא אורה. ״ויקרא אלהים לאור יום״ א״ר אלעזר לעולם אין הקדוש ברוך הוא מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה ״וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם״ ולחושך קרא אלהים לילה אין כתיב כאן אלא ״וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה״: ״וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב״ רבי זעירא בריה דרבי אבהו דרש בקסרין מנין שאין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו מן הכא ״וַיַּרְא״ ״וַיַּבְדֵּל״ רבי יהודה בר׳ סימון אמר הבדילו לו רבנן אמרי הבדילו לצדיקים לעתיד לבוא משל למלך שהיה לו מנה יפה והפרישה לבנו. א״ר ברכיה כך דרשו שני גדולי עולם רבי יוחנן ור״ש בן לקיש ויבדל הבדלה ממש משל למלך שהיה לו שני איסטרטיגין א׳ שליט ביום וא׳ שליט בלילה והיו שניהם מדיינין זה עם זה זה אומר ביום אני שולט וזה אומר ביום אני שולט קרא המלך לראשון א״ל פלוני יום יהא תחומך וכן לשני א״ל פלוני לילה יהא תחומך כך ״ויקרא אלהים לאור יום״ א״ל יום יהא תחומך ולחשך קרא לילה אמר ליה לילה יהא תחומך. א״ר יוחנן הוא שהקב״ה אומר לאיוב (איוב לח, יב): ״הֲמְיָמֶיךָ צִוִּיתָ בֹּקֶר יְדַעְתָּ הַשַּׁחַר מְקֹמוֹ״ הידעת מקומו אי זה הוא אתמהא. א״ר תנחומא אנא אמרי טעמא (ישעיה מה, ז): ״יוצר אור ובורא חושך עושה שלום״ משנבראו עושה שלום בינהן.

ז אר״י בר סימון יהי ערב אין כתיב כאן אלא ״ויהי ערב״ מכאן שהיה סדר זמנים קודם לכן.א״ר אבהו מלמד שהיה בורא עולמות ומחריבן עד שברא את אלו אמר דין הניין לי יתהון לא הניין לי א״ר פנחס טעמיה דר׳ אבהו ״וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב״ מאד דין הניין לי יתהון לא הניין לי:

ח א״ר ינאי מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב״ה מעשיהן של צדיקים ומעשיהם של רשעים. ״וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ״ אלו מעשיהם של רשעים ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר״ אלו מעשיהן של צדיקים ״וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ״ בין מעשיהן של צדיקים למעשיהן של רשעים. ״וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם״ אלו מעשיהן של צדיקים ״וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה״ אלו מעשיהן של רשעים. ״וַיְהִי עֶרֶב״ אלו מעשיהן של רשעים ״וַיְהִי בֹקֶר״ אלו מעשיהן של צדיקים. ״יוֹם אֶחָד״ שנתן להם הקדוש ברוך הוא יום אחד ואיזה זה יוה״כ. א״ר תנחום בר ירמיה שבו נבראו ארבעה דברים הרים שמים וארץ ואורה א״ר יודן שבו היה הקב״ה יחידי בעולמו שלא היה בעולמו אלא הוא אתיא כר׳ יוחנן ולא אתיא כרבי חנינא רבי יוחנן אמר בשני נבראו המלאכים הה״ד (תהלים קד, ד): ״המקרה במים עליותיו השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח״ וכתיב ״עושה מלאכיו רוחות״ רבי חנינא אמר בחמישי נבראו מלאכים שנאמר ועוף יעופף על הארץ וכתיב (ישעיה ו, ב): ״ובשתים יעופף״ רבי לוליאני בר טבראי בשם ר׳ יצחק אמר בין על דעתיה דר״ח בין על דעתיה דר״י הכל מודים שלא נברא ביום הראשון כלום שלא תאמר מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקדוש ברוך הוא ממדד באמצעיתו אלא (שם מד, כד) ״אנכי ה׳ עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי״ מי אתי כתיב מי היה שותף עמי בברייתו של עולם:

ט א״ר שמואל בר אמי מתחלת ברייתו של עולם נתאוה הקב״ה לעשות שותפות בתחתונים מה נפשך אם לענין החשבון לא היה צריך למימר אלא אחד שנים שלשה או ראשון שני ושלישי - שמא אחד שני שלישי אתמהא אימתי פרע להם הקדוש ברוך הוא להלן בהקמת המשכן שנאמר (במדבר ז, יב): ״ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו״ ראשון לברייתו של עולם אמר הקב״ה כאילו באותו יום בראתי את עולמי תני עשר עטרות נטל אותו היום ראשון למעשה בראשית ראשון למלכים ראשון לנשיאים ראשון לכהונה ראשון לשכינה שנאמר (שמות כה, ח): ״ועשו לי מקדש״ ראשון לברכה ראשון לעבודה ראשון לאיסור הבמה ראשון לשחיטה בצפון ראשון לירידת האש שנאמר (ויקרא ט, כד): ״ותצא אש מלפני ה׳ וגו׳״.

פרשה ד

א ויאמר אלהים יהי רקיע - כתיב (תהלים קד, ג): ״ה׳ המקרה במים עליותיו״ בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין ומקרה באבנים ובעצים ובעפר אבל הקדוש ברוך הוא לא קרה את עולמו אלא במים שנא׳ המקרה במים עליותיו וגו׳ ויאמר אלהים יהי רקיע וגו׳:

ב ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים - רבנן אמרין לה בשם רבי חנינא ור׳ פנחס ורבי יעקב בר׳ אבין בשם רבי שמואל בר נחמן בשעה שאמר הקב״ה יהי רקיע בתוך המים גלדה טיפה האמצעית ונעשו השמים התחתונים ושמי שמים העליונים רב אמר לחים היו מעשיהם ביום הראשון ובשני קרשו יהי רקיע יחזק הרקיע. ר׳ יהודה בר׳ סימון אמר יעשה מטלית לרקיע היך מה דאת אמר (שמות לט) וירקעו את פחי הזהב. אמר רבי חנינא יצאה האש מלמעלה ולחכה את פני הרקיע. רבי יוחנן כשהיה מגיע לפסוק זה (איוב כו) ברוחו שמים שפרה היה אומר יפה למדני. רבי חנינא א״ר יודן ברבי שמעון יצאת האש מלמעלה וליהטה פני רקיע ר׳ ברכיה בשם. רבי אבא בר כהנא אמר בא מעשה בראשית ללמד על מתן תורה ונמצא למד ממנה (ישעיה סד) כקדוח אש המסים אימתי חצה האש בין העליונים לתחתונים לא במתן תורה אתמהא כך היתה בברייתו של עולם:

ג רבי פנחס בשם רבי הושעיא אמר כחלל שבין הארץ לרקיע כך יש בין הרקיע למים העליונים יהי רקיע בתוך המים ביניים ובנתיים. א״ר תנחומא אנא אמרי טעמא אלו נאמר ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר על הרקיע הייתי אומר על גופו של רקיע המים נתונים וכשהוא אומר ובין המים אשר מעל לרקיע הרי המים העליונים תלוים במאמר. אמר רבי אחא כהדין קנדילא ופירותיהם אלו מי גשמים:

ד כותי אחד שאל את ר״מ א״ל אפשר הביא לו אפרכס נתן עליה טס של זהב ולא עמדו מים טס של כסף ולא עמדו מים כיון שנתן אצבעו עמדו מים אמר לו אצבעך את נותן אמר לו מה אני שאני בשר ודם אצבעי מעמדת מים אצבעו של הקדוש ברוך הוא עאכ״ו הוי מים העליונים תלוים במאמר א״ל אפשר אותו שכתוב בו (ירמיה, כג): ״הלא את השמים ואת הארץ אני מלא״ היה מדבר עם משה מבין שני בדי הארון א״ל הבא לי מראות גדולות א״ל ראה בבואה שלך בהן ראה אותה גדולה א״ל הבא לי מראות קטנות הביא לו מראות קטנות א״ל ראה בבואה שלך בהן ראה אותה קטנה א״ל מה אם אתה שאתה בשר ודם אתה משנה עצמך בכל מה שתרצה מי שאמר והיה העולם ברוך הוא עאכ״ו הוי כשהוא רוצה הלא את השמים ואת הארץ אני מלא וכשהוא רוצה היה מדבר עם משה מבין שני בדי הארון א״ר חנינא בר איסי פעמים שאין העולם ומלואו מחזיקים כבוד אלהותו פעמים שהוא מדבר עם האדם מבין שערות ראשו הה״ד (איוב לח,): ״ויעל ה׳ את איוב מן הסערה וגו׳ מבין שערות ראשו״ ועוד שאלו א״ל אפשר (תהלים סה,): ״פלג אלהים מלא מים״ משמת ימי בראשית ולא חסר כלום אתמהא א״ל הכנס ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס ומאחר שתכנס הלך כיון שיצא ושקל עצמו לא חסר כלום א״ל כל אותה הזיעה שיצאת לא ממך יצאת א״ל הן א״ל ומה אתה שאתה ב״ו לא חסר מעיינך כלום מעיינו של הקדוש ברוך

הוא על אחת כמה וכמה הוי פלג אלהים מלא מים משמת ימי בראשית ולא חסר כלום א״ר יוחנן נטל הקב״ה כל מימי בראשית ונתנם חציים ברקיע וחציים באוקיינוס הה״ד ״פלג פלגא׃

ה הרקיע דומה לבריכה ולמעלה מן הבריכה כיפה ומחמת שהבריכה מזעת טיפים עבות והן יורדין לתוך מים המלוחים ואינן מתערבין א״ר יונה אל תתמה הדין ירדנא עבר בימא דטבריא ולא מתערב ביה מעשה נסים יש בדבר אדם כובר חטים או תבן בכברה עד שלא ירדו שתים ושלש אצבעות הן מתערבין ואלו מהלכין מהלך כמה שנים ואין מתערבין רבי יודן בר׳ שמעון אומר שהוא מורידן במדה שנאמר (איוב לו) כי יגרע נטפי מים היך מה דאת אמר (ויקרא כו) ונגרע מערכך כעוביה של ארץ כך עוביה של רקיע שנאמר (ישעיה מ) היושב על חוג הארץ וגו׳ וחוג שמים יתהלך וחוג חוג לגזירה שוה א״ר אחא בשם רבי חנינא כטס הזה רבי יהושע בר ר׳ נחמיה אמר כשתים ושלש אצבעות. רבי שמעון בן פזי אמר המים העליונים יתירין על התחתונים כשלשים כסוסטאות בין מים למים למ״ד תלתין רבנן אמרין מחצה על מחצה׃

ו ויעש אלהים את הרקיע זה אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם ויעש אתמהא והלא במאמר הן הוי (תהלים לג) בדבר ה׳ שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם למה אין כתיב בשני כי טוב רבי יוחנן תני לה בשם רבי יוסי ב״ר חלפתא שבו נבראת גיהנם שנא׳ (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול תפתה יום שיש בו אתמול ואין בו שלשום רבי חנינא אומר שבו נבראת מחלוקת שנאמר ויהי מבדיל בין מים למים א״ר טביומי אם מחלוקת שהיא לתקונו של עולם ולישובו אין בה כי טוב מחלוקת שהיא לערבובו על אחת כמה וכמה א״ר שמואל לפי שלא נגמרה מלאכת המים לפיכך כתוב בשלישי כי טוב שני פעמים אחד למלאכת המים וא׳ למלאכתו של יום שאלה מטרונה אחת את רבי יוסי אמרה לו למה אין כתיב בשני כי טוב אמר לה אעפ״כ חזר וכללו כולו בסוף שנאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד אמרה ליה משל ששה בני אדם באין אצלך ואת נותן לכל או״א מנה ולאחד אין את נותן מנה ואת חוזר ונותן לכולם מנה אחד לא נמצא ביד כל אחד מנה ושתות וביד אחד שתות אתמהא חזר ואמר לה כההוא דאמר ר׳ שמואל בר נחמן לפי שלא נגמרה מלאכת המים לפיכך כתיב בשלישי ב׳ פעמים כי טוב אחת למלאכת המים ואחת למלאכת היום רבי לוי בשם רבי תנחום בר חנילאי אמר כתיב (שם מו) מגיד מראשית אחרית בתחלת ברייתו של עולם צפה הקדוש ברוך הוא משה קרוי טוב ועתיד ליטול את שלו מתחת ידיהם לפיכך לא כתיב בהם כי טוב רבי סימון בשם ר׳ יהושע בן לוי אמר משל למלך שהיה לו לגיון קשה אמר המלך הואיל ולגיון זה קשה אל יכתב שמי עליו כך אמר הקב״ה הואיל והמים הללו לקו בהם דור המבול ודור אנוש ודור הפלגה לפיכך אל יכתב בהן כי טוב׃

ז ויקרא אלהים לרקיע שמים רב אמר אש ומים רבי אבא בר כהנא אמר משום רב נטל הקדוש ברוך הוא אש ומים ופתכן זה בזה ומהן נעשו שמים ד״א שמים כתיב שהן שמים מעשיהן של בריות אם זכו והגידו שמים צדקו ואם לאו יגלו שמים עונו ד״א שמים שהבריות משתוממים עליהן לאמר של מה הן של אש הן של מים הן אתמהא ר׳ פנחס בשם רבי לוי אמר הוא אתא וקם עליו (תהלים קד) המקרה במים עליותיו הוי של מים הן סמים מה סמים הללו מהן ירוקין ומהם אדומים מהם שחורים ומהם לבנים כך שמים פעמים ירוקין וכו׳ רבי יצחק אמר שמים שא מים טעון מים משל לחלב שהיה נתון בקערה עד שלא תרד לתוכו טיפה אחת של מסו הוא מרפף כיון שירד לתוכו טיפה אחת של מסו מיד הוא קופא ועומד כך עמודי שמים ירופפו עמדו שמים ניתן בהם את המסו ויהי ערב ויהי בקר יום שני אתיא כדאמר רב לחים היו בראשון ובשיני קרשו.

פרשה ה

א ויאמר אלהים יקוו המים - כתיב (תהלים קד) מגערתך ינוסון מקול וגו׳ רבי ברכיה בשם רבי אבא בר אמי אמר יעשה מדה למים והיך מה דאת אמר (זכריה א) וקו ינטה על ירושלים רבי אבא בר כהנא בשם רבי לוי אמר אמר הקב״ה יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהם משל למלך שבנה פלטרין והושיב בתוכה אלמים והיו משכימין ושואלים בשלומו של מלך ברמיזה ובאצבע ובמנולין אמר המלך אלו היו פקחין על אחת כמה וכמה אתמהא הושיב בה המלך דיורין פקחין עמדו והחזיקו בפלטין אמרו אין פלטין זו של מלך שלנו היא אמר המלך תחזור פלטין לכמו שהיתה כך מתחלת ברייתו של עולם לא היה קלוסו של הקדוש ברוך הוא עולה אלא מן המים הדא הוא דכתיב (תהלים צג) מקולות מים רבים אדירים משברי ים ומה היו אומרין אדיר במרום ה׳ אמר הקב״ה מה אם אלו שאין להן לא פה ולא אמירה ולא דיבור והרי הן מקלסין אותי כשאברא אדם על אחת כמה וכמה עמד דור המבול ומרד בו עמד דור אנוש ומרד בו דור הפלגה ומרד בו אמר הקדוש ברוך הוא יפנו אלו ויעמדו ויבואו אותן שישבו בהן מקודם הדא הוא דכתיב (בראשית ח) ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה׃

ב רבי יודן לוי ורבי ברכיה אומר כל העולם כלו מים במים ואתה אומר אל מקום אחד אתמהא משל לעשר נודות נפוחות מונחות בטרקלין נצרך המלך למקומן מה הוא עושה להן מתירן ומוציא את רוחן ומסלקן בזוית אחד כך הדרך הקדוש ברוך הוא על מי בראשית וסילקן בים אוקיינוס הה״ד (איוב

יב) הן יעצור במים ויבשו וגו׳ (שם ט) ודורך על במתי ים:

ג א״ר לוי המים היו אומרים אלו לאלו נלך ונעשה קילוסין להקב״ה הה״ד (תהלים צג) נשאו נהרות ה׳ נשאו נהרות קולם וגו׳ ר׳ לוי אמר דרך הים דרך הים ר׳ אבא בר כהנא אמר לדוכתא פלונית ולזוית פלוניתא גלגלא פלניתא רב הונא אמר להדך ימא להדך ימא ר׳ יהושע בר חנינא אמר לדוכסאים לדוכסאים ר״א אמר קלטן הים היך מד״א (איוב לא) הבאת עד נבכי ים עד קלוטין דימא רבנן אמרי דוכים קבלונו מדוכנים אנו קבלונו א״ר יהושע ב״ר נחמיה המים היו עולין הרים ויורדין תהומות עד שהגיעו לאוקיינוס הה״ד (תהלים קד) יעלו הרים ירדו וגו׳ איזה מקום יסדת להם זה אוקיינוס. דרש רבי אבהו אוקיינוס גבוה מכל העולם כולו וכל העולם כולו מימיו הם שותים:

ד א״ר לוי יש מן הדרשנים שהם דורשין כגון בן עזאי ובן זומא נעשה קולו של הקדוש ברוך הוא מטטרון למשה בשעה שאמר לו (דברים לב) עלה אל הר העברים נעשה קולו של הקב״ה מטטרון על המים הה״ד (תהלים כט) קול ה׳ על המים אמר רבי ברכיה לא פירשו המים התחתונים מן העליונים אלא בבכיה הה״ד (איוב כח) מבכי נהרות חבש ר׳ תנחום מייתי לה מן הכא עושה ארץ בכחו וגו׳ לקול תתו המון מים וגו׳ ואין לקול אלא בכי היך מה דאת אמר (ירמיה לא) קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים:

ה אמר ר׳ יוחנן: תנאין התנה הקב״ה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל; הדא הוא דכתיב, (שמות יד) וישב הים לאיתנו - לתנאו שהתנה עמו. אמר רבי ירמיה בן אלעזר לא עם הים בלבד התנה הקדוש ברוך הוא, אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית; הה״ד (ישעיה מה) אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי; מידי נטו שמים וכל צבאם צויתי: צויתי את הים שיהיה נקרע לפני ישראל; צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו לפני משה, שנאמר, האזינו השמים וגו׳; צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע, שנאמר (יהושע ו), שמש בגבעון דום; צויתי את העורבים שיכלכלו את אליהו, שנאמר (מלכים א יז), והעורבים מביאים לו וגו׳; צויתי את האור שלא תזיק לחנניה, מישאל, ועזריה; צויתי את האריות שלא יזיקו את דניאל; צויתי את השמים שיפתחו לקול יחזקאל, שנאמר (יחזקאל א), נפתחו השמים וגו׳; צויתי את הדג שיקיא את יונה, שנא׳ (יונה ב), ויאמר ה׳ לדג, ויקא את יונה:

ו אמר רבי אליעזר, מתחלת ברייתו של עולם גזר הקדוש ברוך הוא ואמר ״יקוו המים״. למה ״הקורא למי הים״ ״הקורא למי הים״ ב׳ פעמים? אחת בדור המבול, ואחת בדור אנוש, בשביל (קהלת ג) ״והאלהים עשה שייראו מלפניו.״ משל למדינה שמרדה במלך; שלח המלך לג׳יון קשה והקיפה כדי שיראו אותו בני המדינה ויתיראו מלפניו כך למה (תהלים לג) כונס כנד מי הים נותן באוצרות תהומות בשביל וייראו מה׳ כל אפסי ארץ וגו׳:

ז בנוהג העולם אדם מפנה כלי מלא בתוך כלי ריקן שמא כלי מלא בתוך כלי מלא כל העולם כולו מים במים ואת אומר אל מקום אחד אלא מכאן שהחזיק מועט את המרובה (וכולהו נמי איתנהו במדרש קהלת ובאגדות דויקרא רבה) ודכוותה (במדבר כ) ויקהילו משה ואהרן אמר רבי חנינא כמלא פי כברה קטנה היתה בה וכל ישראל עומדין בה אלא מכאן שהחזיק מועט את המרובה ודכוותה (שמות ט) ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן קחו לכם א״ר הונא וכי חפנו של משה היתה מחזקת שמנה קמצים אתמהא לא דמי ההוא דחפן להההוא דקמץ ההוא דחפן תרי מההוא דקמץ וכתיב וזרקו משה נמצאת חפנו של משה היתה מחזקת שמנה קמצים אלא מכאן שהחזיק מועט את המרובה ודכוותה א״ר יוסי ב״ר חלפתא (שם טז) אורך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים וכל ישראל עומדים שם אתמהא אלא מכאן שהחזיק מועט את המרובה ודכוותה (יהושע ג) ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה וגו׳ ר׳ הונא אמר זקפן בין שני בדי הארון אמר רבי אחא ברבי חנינא סמכן בין שני בדין הארון רבנן אמרין צמצמן בין שני בדי הארון אמר להן יהושע ממה שהחזיקו שני בדי הארון אתכם אתם יודעים ששכינתו של הקב״ה ביניכם הה״ד (שם) ויאמר יהושע בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם ואף בירושלים דתנן עומדים צפופים ומשתחוים רווחים רבי שמואל ברבי חנא בשם רבי אחא אמר ארבע אמות לכל אחד ואמה מכל צד כדי שלא יהא אדם שומע תפלתו של חבירו ואף לעתיד לבא כן שנאמר (ירמיה ג) בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה׳ וגו׳ רבי יוחנן סליק למישאל שלמיה דר׳ חנינא אשכחיה דיתיב ודריש בהדין פסוק (שם) בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה׳ א״ל רבי וכי מחזקת היא ירושלים כסא ה׳ א״ל הקדוש ברוך הוא אמר לה האריכי הרחיבי קבלי אוכלוסיך הה״ד (ישעיה נד) הרחיבי מקום אהלך למה כי ימין ושמאל תפרוצי וגו׳:

ח ויקרא אלהים ליבשה ארץ - למה נקרא שמה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה רבי נתן בשם ר׳ אחא ור׳ ברכיה בשם רבי יצחק אמר אני אל שדי אני שאמרתי לשמים וארץ די שאלמלא כן היו מותחים והולכין עד עכשיו ולמקוה המים קרא ימים א״ר יוסי ב״ר חלפתא והלא ים אחד הוא ומה ת״ל ימים אלא אינו דומה טעם דג העולה מעכו לעולה מצידון ולעולה מאספמיא:

ט ויאמר אלהים תדשא הארץ - תני בשם ר' נתן ג' נכנסו לדין וד' יצאו מחוייבין ואלו הן אדם וחוה ונחש נכנסו לדין ונתקללה הארץ עמהן שנאמר (בראשית ג) ארורה האדמה בעבורך שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון יתושים וזבובין פרעושין א"ר יצחק מגדלאה אף הן יש בהן הנאה ולמה נתקללה ר"י ב"ר (שמעון) [שלום] ור"פ ר"י בר' (שמעון) [שלום] אמר שעברה על הצווי שכך אמר לה הקב"ה תדשא הארץ דשא וגו' מה הפרי נאכל אף העץ נאכל והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ דשא וגו' הפרי נאכל והעץ אינו נאכל ר"פ אמר אף הוסיפה על הצווי סמכה לעשות רצון בוראה עץ עושה פרי אפי' אילני סרק עשו פירות על דעתיה דר' יהודה ב"ר שמעון ניחא אלא על דעתיה דר' פנחס למה נתקללה אלא כאינש דאמר יהון לייטין ביזייא דהדין מניק:

י ויהי ערב ויהי בקר יום שלישי - יום שנבראו בו גבורים היך מה דאת אמר (יחזקאל כג) שלישים וקרואים רוכבי סוסים כולם כיון שנברא הברזל התחילו האילנות מרתתים אמר להן מה לכם מרתתין עץ מכם אל יכנס בי ואין אחד מכם ניזוק:

פרשה ו

א ויאמר אלהים יהי מאורות - ר' יוחנן פתח (תהלים קד) עשה ירח למועדים אמר רבי יוחנן לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד אם כן למה נבראת לבנה למועדים כדי לחדש בחשבונה ראשי חדשים ושנים רבי שילה דכפר תמרתה בשם ר' יוחנן אמר אע"פ שעשה ירח למועדים שמש ידע מבואו משמש ידע מבואו אין מונין ללבנה אלא משתשקע החמה יוסטי חברא בשם רבי ברכיה אמר הרי הוא אומר (במדבר לג) ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר לחדש ואם ללבנה אתה מונה עד כדון לית לה אלא ארבע עשרה מטמועין הוי אין מונין ללבנה אלא משתשקע החמה רבי עזריה בשם רבי חנינא אמר לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד א"כ למה נבראת לבנה אלא מלמד שצפה הקב"ה שעתידין עובדי כוכבים לעשותן אלהות אמר הקדוש ברוך הוא מה אם משהן שנים מכחישין זה את זה עובדי כוכבים עושין אותן אלהות אלו היו אחד על אחת כמה וכמה רבי ברכיה בשם רבי סימון אמר שניהם נבראו להאיר שנאמר והיו למאורות ויתן אותם אלהים ברקיע השמים והיו לאותות אלו שבתות ולמועדים אלו שלש רגלים ולימים אלו ראשי חדשים ולשנים זה קדוש שנים.

ב (תהלים עד טז){ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים} לך יום אף לך לילה לך היום מקלס ולך הלילה מקלס מה היום ברשותך אף הלילה ברשותך בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום לך יום ובשעה שאתה עושה לנו נסים בלילה אף לך לילה בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום אנו אומרים לפניך שירה ביום ובשעה שאתה עושה לנו נסים בלילה אנו אומרים לפניך שירה בלילה עשית לנו נסים ביום ואמרנו לפניך שירה ביום (שופטים ה) ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום וגו' עשית לנו נסים בלילה ואמרנו לפניך שירה בלילה (ישעיה ל) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג לך נאה לומר שירה ביום לך נאה לומר שירה בלילה למה שאתה (תהלים עד) הכינות מאור ושמש ואתה עשית את שני המאורות שנאמר ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים וגו':

ג רבי תנחום ב"ר חייא ורבי פנחס בשם ר' סימון אמר מאחר שהוא קורא אותן גדולים הוא חוזר ופוגם אותם את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה אתמהא אלא על ידי שנכנס בתחומו של חבירו אמר רבי פנחס בכל הקרבנות כתיב שעיר עזים אחד חטאת ובראש חדש כתיב שעיר עזים אחד חטאת לה' אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח שאני הוא שגרמתי לו להכנס בתחומו של חבירו ומה אם זה שנכנס ברשות כך פגמו הכתוב הנכנס שלא ברשות על אחת כמה וכמה רבי לוי בשם רבי יוסי בר אלעאי אמר דרך ארץ הוא שיהא הגדול מונה לגדול והקטן מונה לקטן עשו מונה לחמה שהיא גדולה ויעקב מונה ללבנה שהיא קטנה א"ר נחמן והוא סימן טב עשו מונה לחמה שהיא גדולה מה חמה הזאת שולטת ביום ואינה שולטת בלילה כך עשו יש לו חלק בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא יעקב מונה ללבנה שהיא קטנה מה הלבנה הזו שולטת בלילה וביום כך יעקב יש לו חלק בעולם הזה ובעולם הבא רב נחמן אמר כל זמן שאורו של גדול קיים אין אורו של קטן מתפרסם שקע אורו של גדול מתפרסם אורו של קטן כך כל זמן שאורו של עשו קיים אין אורו של יעקב מתפרסם שקע אורו של עשו מתפרסם אורו של יעקב הה"ד (ישעיה מ) קומי אורי כי בא אורך כי הנה החשך יכסה ארץ וגו':

ד ואת הכוכבים א"ר אחא משל למלך שהיו לו שני אפוטרופין אחד שולט בעיר ואחד שולט במדינה אמר המלך הואיל ומיעט עצמו זה להיות שולט בעיר גוזר אני עליו בשעה שהוא יוצא תהא כל אוכלסא יוצאה עמו ובשעה שיהא נכנס תהא בולי ודימוס נכנסה עמו כך אמר הקדוש ברוך הוא הואיל והלבנה הזו מיעטה עצמה להיות שולטת בלילה גוזר אני עליה בשעה שהיא יוצאת שיהו הכוכבים יוצאין עמה בשעה שהיא נכנסת יהו הכוכבים נכנסים עמה ודכוותה (בראשית י) ושם אחיו יקטן אמר רבי אחא למה נקרא שמו יקטן שהיה מקטין את עסקיו מה זכה זכה להעמיד שלש עשרה

משפחות גדולות ומה אם יקטן ע״י שהיה מקטין את עסקיו כך גדול שהוא מקטין את עסקיו על אחת כמה וכמה ודכוותה (שם מח) וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר אמר רבי חונייא וכי מן התולדות אין אנו יודעים שהוא הצעיר אלא מה הוא הצעיר שהיה מצעיר את עסקיו מה זכה זכה לבכורה ומה אם הצעיר על ידי שהיה מצעיר את עסקיו זכה לבכורה הגדול שהוא מצעיר את עסקיו על אחת כמה וכמה אתמהא׃

ה ויתן אותם אלהים ברקיע השמים אמר רבי יוחנן ג׳ דברים נתנו מתנה לעולם ואלו הן התורה והמאורות והגשמים התורה מנין שנאמר (שמות לב) ויתן אל משה וגו׳ המאורות מנין שנא׳ (בראשית א) ויתן אתם אלהים ברקיע השמים גשמים מנין שנאמר (ויקרא כו) ונתתי גשמיכם בעתם רבי עזריה בשם רבי יהודה ב״ר סימון אומר אף השלום שנאמר (שם) ונתתי שלום בארץ רבי יהושע ב״ר נחמיה אמר אף הישועה שנאמר (תהלים יח) ותתן לי מגן ישעך רבי תנחומא אמר אף ארץ ישראל שנא׳ (שם קה) ויתן להם ארצות גוים וגו׳ וי״א אף הנקמה באדום שנא׳ (יחזקאל כה) ונתתי נקמתי באדום וגו׳ רבנן אמרי אף הרחמים שנאמר (תהלים קו) ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם רבי יצחק בר מריון אומר אף הפרשת הים הגדול שנאמר (ישעיה מג) כה אמר ה׳ הנותן בים דרך וגו׳. רבנן אמרי הנותן בים דרך מעצרת ועד החג ובמים עזים נתיבה מן החג ועד החנוכה רבי נתן בר אחוה דרבי חייא בר אבא הוי מפרש בימא א״ל לאחוי צלי עלי א״ל מה נצלי עלך מן דאת קטר לולבך קטור רגליך אין עיילת לכנישתא ושמעתן מצליין על מטרא לא תסמוך על צלותי ר׳ יהושע בריה דרבי תנחומא ב״ר חייא דכפר חנון הוה באסיא בעא דיפרוש אמרה ליה מטרונה באלין יומיא פרשי אתמהא אתחזי ליה אבוי בחלמא א״ל ברי בלא קבורה שנאמר (קהלת ו) גם קבורה לא היתה לו ולא שמע למילי דדין ולא למילי דדין והיא הוות ליה׃

ו היכן גלגל החמה ולבנה נתונים ברקיע השני שנא׳ (בראשית א) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים רבי פנחס בשם רבי אבהו אמר מקרא מלא הוא ואנשי כנסת הגדולה פירשו אותו (נחמיה ט) אתה הוא ה׳ לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם וגו׳ היכן הוא כל צבאם נתונים ברקיע שהוא למעלה מן השמים ומן הארץ ועד הרקיע מהלך ה׳ מאות שנה ועוביו של רקיע מהלך ת״ק שנה ומרקיע עד הרקיע מהלך ת״ק שנה ראה כמה הוא גבוה ותנן באחד בתקופת תמוז אין צל לכל בריה דכתיב (תהלים יט) ואין נסתר מחמתו גלגל חמה יש לו נרתיק שנאמר (שם) לשמש שם אהל בהם ובריכה של מים לפניו בשעה שהוא יוצא הקדוש ב״ה מתיש כחו במים שלא יצא וישרוף את העולם אבל לע״ל הקב״ה מערטלו מנרתיקו ומלהט בו את הרשעים שנאמר (מלאכי ג) וליהט אותם היום הבא רבי ינאי ור״ש תרוייהון אמרין אין גיהנם אלא יום שהוא מלהט את הרשעים מה טעם (שם) הנה יום בא בוער כתנור וגו׳ רבנן אמרי יש גיהנם שנאמר (ישעיה לה) נאם ה׳ אשר אור לו בציון וגו׳ ר״י בר אילעאי אומר לא יום ולא גיהנם אלא אש שהיא יוצאת מגופן של רשעים ומלהטת אותם מ״ט דכתיב (שם לג) תהרו חשש תלדו קש רוחכם אש תאכלכם רבי יהושע בר אבין אמר (תהלים צב) ויגידו שמים צדקו לעתיד לבא שמים מתנים צדקה שעשה הקדוש ברוך הוא עם עולמו שלא נתנם ברקיע הראשון שאלו נתנם ברקיע הראשון לא היתה בריה יכולה לעמוד מאש של יום׃

ז אמר רבי לוי ג׳ דברים קולן הולך מסוף העולם ועד סופו והבריות בינתים ואינם מרגישים ואלו הן היום והגשמים והנפש בשעה שהיא יוצאת מן הגוף היום מנין א״ר יהודה את סבור שהוא שף ברקיע ואינו אלא כמסר הזה שהוא נוסר בעץ הגשמים מנין אמר רבי לוי (שם מב) תהום אל תהום קורא לקול וגו׳ והנפש בשעה שהיא יוצאת מן הגוף מנין דרבי שמואל אחוי דרבי פנחס ב״ר חמא הוי דמיך בצפורי והוין חבריה יתיבין גביה אתת מלתא ושרין גחכין אמר להון כמה נפשיה דאחוה דההוא גברא מקצצא ארזין ומקצצא אילנות ואתון יתבין גחכון ולא ידעין׃

ח כיצד גלגל חמה ולבנה שוקעים ברקיע ר׳ יהודה בר אלעאי ורבנן רבנן אמרין מאחורי הכיפה ולמטה ור׳ יהודה בר אלעאי אמר מאחורי הכיפה ולמעלה א״ר יוחנן נראין דברי ר״י בר אלעאי דהוא אמר מאחורי הכיפה ולמעלה בימות החמה שכל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין ומלהון דרבנן דאמרינן מאחורי הכיפה ולמטה בימות הגשמים שכל העולם כולו צונן ומעיינות פושרין אמר רבי שמעון בן יוחאי אין אנו יודעין אם פורחין הן באויר ואם שפין ברקיע ואם מהלכין הן כדרכן הדבר קשה מאד ואי אפשר לבריות לעמוד עליו׃

ט ולמשול ביום ובלילה וגו׳ א״ר אילפא אם לענין המאורות הלא כבר נאמר את המאור הגדול לממשלת היום ומה ת״ל ולמשול ביום ובלילה אלא אלו הצדיקים שהן שולטין במה שנברא להאיר ביום ובמה שנברא להאיר בלילה הה״ד (יהושע י) וידם השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו הלא היא כתובה על ספר הישר מאי ספר הישר ספר אברהם יצחק ויעקב ואמאי קרי ליה ספר הישר דכתיב (במדבר כב) תמות נפשי מות ישרים ר׳ חלפתא מייתי ליה מן הכא ולמשול ביום ובלילה רבי חנין בשם רבי שמואל מייתי לה מסיפא דספרא (בראשית מה) ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו ואפשר כן אלא זה יהושע שהוא עומד ממנו מעמיד גלגל חמה ולבנה שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו רבי חנן בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק מייתי לה מסופא דאורייתא (דברים לג) בכור שורו הדר לו אפשר כן אלא זה יהושע שהוא עומד ממנו שהוא מעמיד גלגל חמה ולבנה שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו דאמר ר״ש בן יוחאי ספר משנה תורה היה סיגנון ליהושע בשעה שנגלה עליו הקב״ה מצאו יושב וספר משנה תורה בידו אמר לו (יהושע א) חזק

יהושע אמץ יהושע לא ימוש ספר התורה הזה וגו׳ נטלו והראה אותו לגלגל חמה א״ל כשם שלא דוממתי מזה אף אתה דום מלפני מיד (שם י) וידם השמש וירח עמד א״ר יצחק א״ל עבדא בישא לא זבינא דאבא את לא כך ראה אותך אבא בחלום (בראשית לז) והנה השמש והירח וגו׳ מיד וידום השמש וירח וגומר.

פרשה ז

א ויאמר אלהים ישרצו המים - כתיב (תהלים פו) אין כמוך באלהים וגו׳. בנוהג שבעולם בשר ודם צר צורה ביבשה, אבל הקדוש ברוך הוא צר צורה במים, שנאמר: ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה:

ב ״ישרצו המים וגו׳׳ יעקב איש כפר נבוראי הורה בצור דגים טעונין שחיטה. שמע ר׳ חגי שלח ליה, תא לקי! אמר לו: בר אינש דאמר מלתא מן אורייתא לקי?! אמר ליה: מנין היא דאורייתא? אמר ליה: מן הדא דכתיב: ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ. ומה עוף טעון שחיטה, אף דגים טעונין שחיטה! אמר ליה: לא הורת טב. אמר ליה: מניין את מודע לי? אמר ליה: רביע ואנא מודע לך! דכתיב (במדבר יא): הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם ואם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם, ישחט אין כתיב כאן אלא יאסף. אמר: חבוט חבטך רצוף רצפך, דהיא טבא לאולפנא.[אין מלין בשבת בן של נכרית]יעקב איש כפר נבוראי הורה בצור מותר למול בנה של עבודת כוכבים בשבת. שמע רבי חגי שלח ליה, תא לקי! אמר בר נש דאמר מלתא דאורייתא לקי?! אמר לו: ומן היא דאורייתא? אמר לו: (שם א): ויתילדו על משפחותם לבית אבותם. משפחת אב קרויה משפחה, משפחת אם אינה קרויה משפחה. אמר לו: לא הורית טב. אמר ליה: ומנין את מודע לי? אמר ליה: רביע ואנא מודע לך! אמר, אם אתי בר עבודת כוכבים לגבך, ויאמר לך אנא בעי מתעבדא יהודי על מנת למגזרא ביומא דשבתא, או ביומא דכיפוריא, מחללין אותו עליו?! והלא אין מחללין שבת ויום הכפורים, אלא על בנה של בת ישראלית בלבד! אמר ליה: ומנין לך? מן הדא, דכתיב (עזרא י) ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם, בעצת ה׳ וגו׳. אמר ליה: רבי! ומן הקבלה אתה מלקני?! אמר ליה: והכתיב תמן, וכתורה יעשה. אמר ליה: מאיזו תורה? אמר ליה: מן ההוא, דאמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחאי ולא תתחתן וגו׳. מפני מה? כי יסיר את בנך מאחרי בנך. הבא מישראלית קרוי בנך ואין בנך הבא מן עובדת כוכבים קרוי בנך. אמר ליה: חבוט חבטך, דהיא טבא בקולטא, ורצוף רצפך, דהיא טבא באולפנא:

ג ועוף יעופף. בנוהג שבעולם, מלך בשר ודם בונה פלטין ומשרה דיורין בעליונים ובתחתונים, שמא בחלל?! אבל הקדוש ברוך הוא, משרה דיורין בחלל, כדכתיב: ועוף יעופף על הארץ וגו׳:

ד ויברא אלהים את התנינים. רבי פנחס בשם רבי אחא אמר: תנינם כתיב, זה בהמות ולויתן שאין להם בן זוגות. אמר רבי שמעון בן לקיש: בהמות יש לו בן זוג ואין לו תאוה, שנאמר (איוב מ): גידי פחדיו ישורגו. רב הונא בשם רב מתנא אמר: הצבוע הזה מטפה של לובן הוא, ויש לו שלוש מאות וששים וחמשה מיני צבעונים כמנין ימות השנה של חמה. רבי ירמיה כהנא שאל לר׳ שמעון בן לקיש: המרביע מחית הים מהו? אמר ליה: אף הן כתיב בהן למיניהם! בהדא פרס בן לקיש מצודתיה לכהנא אותיב כהנא, והלא אף הדגים כתיב בהן למיניהן, בהא פרס כהנא מצודתיה על ר׳ שמעון בן לקיש והיך עבידא? אמר רבי יונה: יכול אני מקיים לה משום מנהיג. מביא שני דגים חד מיירן וחד אספרון וקשרן בגמי וממשיכו בנהר, או בים ואסור לעשות כן, משום כלאים. דתנן כלאים שאמרו, הנוהג בהן אסורין לחרוש ולמשוך ולנהוג יחדו, שנאמר: ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים למיניהן. ואת כל עוף כנף, זה הטווס:

ה ויאמר אלהים תוצא הארץ וגו׳. אמר רבי אלעזר: נפש חיה, זה רוחו של אדם הראשון. ויעש אלהים את חית הארץ למינה ר׳ הושעיא רבה אמר: זה הנחש. אמר רבי חמא בר הושעיא: בנפשות אומר ד׳, כשנבראו הוא אומר חית הארץ למינה ואת הבהמה ואת כל רמש האדמה אתמהא?! ר׳ אומר: אלו השדים, שברא הקב״ה את נשמתן ובא לבראות את גופן, וקדש השבת ולא בראן. ללמדך דרך ארץ מן השדים, שאם יהיה ביד אדם חפץ טוב, או מרגלית ערב שבת עם חשיכה, אומרים לו: השלך ממך! שמי שאמר והיה העולם, היה עסוק בברייתו של עולם וברא את נשמתן, בא לבראת את גופן, וקדש שבת ולא בראן.

פרשה ח

א ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. רבי יוחנן פתח: (תהלים קלט): אחור וקדם צרתני וגו׳ אמר רבי יוחנן: אם זכה אדם, אוכל שני עולמות, שנאמר: אחור וקדם צרתני, ואם לאו הוא בא ליתן דין וחשבון, שנאמר (שם): ותשת עלי כפכה. אמר רבי ירמיה בן אלעזר: בשעה שברא הקדוש ברוך

הוא את אדם הראשון, אנדרוגינוס בראו, הדא הוא דכתיב: זכר ונקבה בראם. אמר רבי שמואל בר נחמן: בשעה שברא הקב״ה את אדם הראשון, דיו פרצופים בראו ונסרו ועשאו גביים, גב לכאן וגב לכאן. איתיבון ליה, והכתיב: ויקח אחת מצלעותיו? ! אמר להון: מתרין סטרוהי, היך מה דאת אמר: (שמות כו): ולצלע המשכן, דמתרגמינן ולסטר משכנא וגו׳. רבי תנחומא בשם רבי בנייה ורבי ברכיה בשם ר״א אמר: בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון גולם בראו, והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו, הדא הוא דכתיב: (תהלים קלט) גלמי ראו עיניך וגו׳. רבי יהושע בר נחמיה ורבי יהודה בר סימון בשם רבי אלעזר אמר: מלא כל העולם בראו. מן המזרח למערב מנין? שנאמר (שם): אחור וקדם צרתני וגו׳. מצפון לדרום מנין? שנאמר (דברים ד): ולמקצה השמים ועד קצה השמים. ומנין אף בחללו של עולם? שנא׳: ותשת עלי כפכה, כמה דאת אמר (איוב יג): כפך מעלי הרחק. אמר רבי אלעזר: אחור למעשה יום הראשון וקדם למעשה יום האחרון. הוא דעתיה דרבי אלעזר דאמר רבי אלעזר תוצא הארץ נפש חיה למינה, זה רוחו של אדם הראשון. אמר רבי שמעון בן לקיש: אחור למעשה יום האחרון וקדם למעשה יום הראשון. הוא דעתיה דרבי שמעון בן לקיש דאמר ריש לקיש: ורוח אלהים מרחפת על פני המים, זו רוחו של מלך המשיח. היך מה דאת אמר (ישעיה יא): ונחה עליו רוח ה׳. אם זכה אדם, אומרים לו: אתה קדמת למלאכי השרת. ואם לאו, אומרים לו: זבוב קדמך, יתוש קדמך, שלושול זה קדמך. אמר רבי נחמן: אחור לכל המעשים וקדם לכל עונשין. אמר רבי שמואל: אף בקילוס אינו בא, אלא באחרונה, הדא הוא דכתיב (תהלים קמח): הללו את ה׳ מן השמים וגו׳. ואומר כל הפרשה ואחר כך הללו את ה׳ מן הארץ וגו׳. ואומר כל הפרשה ואחר כך אומר: מלכי ארץ וכל לאומים בחורים וגם בתולות. אמר רבי שמלאי: כשם שקילוסו אינה אלא אחר בהמה חיה ועוף, כך ברייתו אינה אלא אחר בהמה חיה ועוף. מה טעמיה? שנאמר: ויאמר אלהים ישרצו המים. ואח״כ: ויאמר אלהים תוצא הארץ וגו׳. ואחר כך: ויאמר אלהים נעשה אדם וגו׳:

ב רבי חמא בר חנינא פתח: (איוב כ) הזאת ידעת מני וגו׳. אמר רבי חמא בר חנינא: משל למדינה שהיתה מסתפקת מן החמרין, והיו שואלין אלו לאלו: מה שברון נעשה במדינה היום? של ששי היו שואלין של חמישי, ושל חמישי של רביעי, ושל רביעי של שלישי, ושל שלישי של שני, ושל שני של ראשון, ושל ראשון למי היה לו לשאול? לא לבני המדינה, שהיו עסוקין בדימוסה של מדינה, אף כאן כל מעשה של כל יום ויום היו שואלין אלו לאלו: מה בריות ברא הקב״ה בכם? היום של ששי שואל של חמישי וכו׳, עד לראשון למי היו שואלין? לא לתורה, שקדמה לברייתו של עולם? ! דאמר רבי שמעון בן לקיש: שני אלפים שנה קדמה התורה לברייתו של עולם, הדא הוא דכתיב (משלי ח): ואהיה אצלו אמון וגו׳. ויומו של הקדוש ברוך הוא אלף שנים, דכתיב: כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול. הוי, הזאת ידעת מני עד וגו׳. התורה יודעת מה קודם לברייתו של עולם, אבל אתה אין לך עסק לדרוש, אלא (איוב כ): מני שים אדם עלי ארץ. ר׳ אלעזרבשם בן סירא אמר: בגדול ממך אל תדרוש, בחזק ממך בל תחקור, במופלא ממך בל תדע, במכוסה ממך אל תשאל, במה שהורשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות:

ג ויאמר אלהים נעשה אדם. במי נמלך? רבי יהושע בשם ר׳ לוי אמר:במלאכת השמים והארץ נמלך. משל למלך שהיו לו ב׳ סנקליטים ולא היה עושה דבר חוץ מדעתן. רבי שמואל בר נחמן אמר: במעשה כל יום ויום נמלך. משל למלך שהיה לו סנקתדרון ולא היה עושה דבר חוץ מדעתו. ר׳ אמי אמר: בלבו נמלך. משל למלך שבנה פלטין ע״י ארדכל, ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש לו להתרעם, לא על ארדכל אתמהא? ! הוי, ויתעצב אל לבו. אמר רבי אסי: משל למלך שעשה לו סחורה על ידי סרסור והפסיד, על מי יש לו להתרעם לא על הסרסור אתמהא? ! הוי, ויתעצב אל לבו:

ד אמר רבי ברכיה: בשעה שבא הקב״ה לבראת את האדם הראשון, ראה צדיקים ורשעים יוצאים ממנו. אמר: אם אני בורא אותו רשעים יוצאים ממנו, ואם לא אברא אותו היאך צדיקים יוצאים ממנו? ! מה עשה הקדוש ברוך הוא? הפליג דרכן של רשעים מכנגד פניו, ושיתף בו מדת רחמים ובראו, הדא הוא דכתיב (תהלים א): כי יודע ה׳ דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד. איבדה מכנגד פניו ושיתף בו מידת רחמים ובראו. ר׳ חנינא לא אמר כן, אלא, בשעה שבא לבראת את אדם הראשון נמלך במלאכי השרת ואמר להן: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו אמרו לו: אדם זה מה טיבו? אמר להן: צדיקים עומדים ממנו, הדא הוא דכתיב: כי יודע ה׳ דרך צדיקים, כי הודיע ה׳ דרך הצדיקים למלאכי השרת ודרך רשעים תאבד. איבדה מהם, גילה להם שהצדיקים עומדים ממנו ולא גילה להם שהרשעים עומדים הימנו, שאלו גלה להם שהרשעים עומדים הימנו, לא היתה מידת הדין נותנת שיברא:

ה אמר רבי סימון: בשעה שבא הקב״ה לבראת את אדם הראשון, נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים, וחבורות חבורות, מהם אומרים: אל יברא, ומהם אומרים: יברא, הדא הוא דכתיב (תהלים פה): חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו. חסד אומר: יברא, שהוא גומל חסדים. ואמת אומר: אל יברא, שכולו שקרים. צדק אומר: יברא, שהוא עושה צדקות. שלום אומר: אל יברא, דכוליה קטטה. מה עשה הקדוש ברוך הוא? נטל אמת והשליכו לארץ, הדא הוא דכתיב (דניאל ח): ותשלך אמת ארצה. אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה: רבון העולמים! מה אתה מבזה תכסיס אלטיכסייה שלך? תעלה אמת מן הארץ, הדא הוא דכתיב (תהלים פה): אמת מארץ תצמח. רבנן אמרי לה בשם ר׳ חנינא בר אידי ורבי פנחס ורבי חלקיה בשם רבי סימון אמר:

מאד הוא אדם, הדא הוא דכתיב: וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, והנה טוב אדם. ר׳ הונא רבה של צפורין אמר: עד שמלאכי השרת מדיינין אלו עם אלו, ומתעסקין אלו עם אלו, בראו הקדוש ברוך הוא. אמר להן: מה אתם מדיינין, כבר נעשה אדם:

ו ר׳ הונא בשם רבי איבו אמר: בדעת בראו, שברא צרכי מזונותיו ואח״כ בראו. אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה: רבון העולם! (שם ח): מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו, הדא עקתא להן מבריא? ! אמר להון: א״כ צונה ואלפים כלם וגו׳. למה נבראו צפור שמים? ודגי הים למה נבראו? משל למלך, שהיה לו מגדל מלא כל טוב ואין לו אורחים, מה הנאה יש למלך שמלאו? ! אמרו לפניו: רבונו של עולם! (שם): ה׳ אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ, עביד מה דהני לך!

ז רבי יהושע דסכנין בשם רבי שמואל אמר: בנפשותן של צדיקים נמלך, הדא הוא דכתיב (ד״ה א ד): המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה עם המלך במלאכתו ישבו שמה. המה היוצרים, על שם וייצר ה׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה. יושבי נטעים, על שם ויטע ה׳ אלהים גן בעדן מקדם. וגדרה, על שם (ירמיה ה) אשר שמתי חול גבול לים. עם המלך במלאכתו ישבו, עם המלך מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא ישבו נפשות של צדיקים, שבהן נמלך הקדוש ב״ה וברא את העולם:

ח רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן אמר: בשעה שהיה משה כותב את התורה היה כותב מעשה כל יום ויום, כיון שהגיע לפסוק הזה שנאמר: ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. אמר לפניו: רבון העולם מה אתה נותן פתחון פה למינים אתמהא? ! אמר לו: כתוב והרוצה לטעות יטעה. אמר לו הקב״ה: משה! האדם הזה שבראתי לא גדולים וקטנים אני מעמיד ממנו? ! שאם יבא הגדול ליטול רשות מן הקטן ממנו, והוא אומר מה אני צריך ליטול רשות מן הקטן ממני? ! והן אומרים לו: למוד מבוראך, שהוא ברא את העליונים ואת התחתונים, כיון שבא לבראת את האדם נמלך במלאכי השרת. אמר רבי לוי: לית הכא מלכו אלא, משל למלך שהיה מטייל בפתח פלטין שלו וראה בלורין א׳ מושלכת, אמר, מה נעשה בה? מהן אומרים דימוסיות, ומהן אומרים פריבטאות. אמר המלך: אינדרטין אני עושה אותה, מי מעכב:

ט שאלו המינים את רבי שמלאי: כמה אלהות בראו את העולם? אמר להם: אני ואתם נשאל לימים הראשונים, הדא הוא דכתיב (דברים ד): כי שאל נא לימים ראשונים למן היום אשר ברא אלהים אדם, אשר בראו אין כתיב כאן, אלא אשר ברא. חזרו ושאלו אותו אמרו לו: מה הוא דין דכתיב בראשית ברא אלהים? אמר להם: בראו אלהים אין כתיב כאן, אלא ברא אלהים. אמר רבי שמלאי: בכל מקום שאתה מוצא פתחון פה למינין, אתה מוצא תשובה בצדה. חזרו ושאלו אותו אמרו לו: מה הוא דין דכתיב: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו? אמר להון: קראון מה דבתריה, ויבראו אלהים את האדם בצלמיהם לא נאמר, אלא ויברא אלהים את האדם בצלמו. וכיון שיצאו אמרו לו תלמידיו רבי! לאלו דחית בקנה לנו מה את משיב? אמר להם: לשעבר אדם נברא מן האדמה, חוה נבראת מן האדם, מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו, לא איש בלא אשה ולא אשה בלא איש ולא שניהם בלא שכינה.

י אמר רבי הושעיא: בשעה שברא הקדוש ברוך הוא אדם הראשון, טעו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש. משל למלך ואפרכוס שהיו בקרוכין והיו בני המדינה מבקשין לומר למלך דומינו, ולא היו יודעין איזהו, מה עשה המלך? דחפו והוציאו חוץ לקרוכין וידעו הכל שהוא איפרכוס. כך, בשעה שברא הקב״ה את אדם הראשון, טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש, מה עשה הקדוש ב״ה? הפיל עליו תרדמה וידעו הכל שהוא אדם, הדא הוא דכתיב (ישעיה ב): חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו, כי במה נחשב הוא:

יא זכר ונקבה בראם זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך זכר ונקוביו בראם. רבי יהושע בר נחמיה בשם רבי חנינא בר יצחק ורבנן בשם ר״א אמרי: ברא בו ארבע בריות מלמעלה וארבעה מלמטן, אוכל ושותה כבהמה, פרה ורבה כבהמה, ומטיל גללים כבהמה, ומת כבהמה. מלמעלה עומד כמלאכי השרת, מדבר כמלאכי השרת, יש בו דעת כמלאכי השרת, ורואה כמלאכי השרת. ובהמה אינו רואה אתמהא? ! אלא, זה מצדד. ר׳ תפדאי בשם ר׳ אחא: העליונים נבראו בצלם ובדמות, ואינן פרין ורבין, והתחתונים פרים ורבים, ולא נבראו בצלם ובדמות. אמר הקדוש ברוך הוא: הריני בורא אותו בצלם ובדמות מן העליונים, פרה ורבה מן התחתונים. רבי תפדאי בשם ר׳ אחא אמר: אמר הקב״ה אם בורא אני אותו מן העליונים הוא חי ואינו מת, מן התחתונים הוא מת ואינו חי, אלא הרי אני בורא אותו מן העליונים ומן התחתונים. אם יחטא ימות, ואם לא יחטא יחיה:

יב ורדו בדגת הים. אמר רבי חנינא: אם זכה רדו, ואם לאו ירדו. אמר רבי יעקב דכפר חנין: את שהוא בצלמנו כדמותנו, ורדו את שאינו בצלמנו כדמותנו ירדו. רבי יעקב דמן כפר חנן אמר: יבא צלמנו ודמותנו וירדה לשאינו דומה לצלמנו כדמותנו. ויברך אותם אלהים. תמן תנינא, בתולה נישאת ליום רביעי, ואלמנה ליום חמישי. למה? שכתוב בהן ברכה. והלא אין כתיב ברכה אלא בחמישי ובששי? ! בר קפרא אמר: רביעי אור לחמישי, וחמישי אור לששי. ר׳ אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרה: וכבשוה. וכבשה כתיב, האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה. ר׳ יוחנן בן ברוקה אומר: אחד

האיש ואחד האשה, על שניהם הוא אומר: ויברך אותם אלהים וגו'. וכבשוה, וכבשה כתיב, האיש כובש אשתו שלא תצא לשוק, שכל אשה שיוצאה לשוק סופה להכשל. מנא לן? מן דינה, שנאמר (בראשית לד): ותצא דינה ולבסוף נכשלה, הדא הוא דכתיב (שם): וירא אותה שכם וגו'. רבי ירמיה ור' אבהו ור' יצחק בר מריון בשם רבי חנינא, הלכה כרבי יוחנן:

יג אמר רבי אבהו: נטל הקדוש ברוך הוא כוס של ברכה וברכן. אר"י ברבי סימון: מיכאל וגבריאל, הם היו שושבינין של אדם הראשון. אמר רבי שמלאי: מצינו שהקב"ה, מברך חתנים ומקשט כלות ומבקר חולים וקובר מתים. מברך חתנים מניין? ויברך אותם אלהים. ומקשט כלות מניין? (שם ב) ויבן ה' אלהים את הצלע. מבקר חולים מניין? שנא' (שם יח) וירא אליו ה' באלוני ממרא. קובר מתים מניין? (דברים לד) ויקבר אותו בגיא. אמר רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן: אף מראה פנים לאבל, הדא הוא דכתיב (בראשית לה) וירא אלהים אל יעקב עוד וגו'. מה ברכה ברכו? רבי יונתן אמר: ברכת אבלים.

פרשה ט

א וירא אלהים את כל אשר עשה וגו'. רבי לוי פתח: (משלי כה): כבוד אלהים הסתר דבר וכבוד מלכים חקור דבר. רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא אמר: מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הוא, הסתר דבר, מכאן ואילך כבוד מלכים חקור דבר. כבוד דברי תורה, שנמשלו במלכים, שנאמר (שם ח): בי מלכים ימלוכו לחקור דבר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד:

ב דבר אחר: וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. רבי תנחומא פתח: (קהלת ג) את הכל עשה יפה בעתו. אמר רבי תנחומא: בעונתו נברא העולם, לא היה העולם ראוי לבראות קודם לכן. אמר רבי אבהו: מכאן שהקדוש ברוך הוא היה בורא עולמות ומחריבן, עד שברא את אלו. אמר: דין הניין לי יתהון לא הניין לי. אמר רבי פנחס טעמיה דרבי אבהו: וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וגו'.

ג דבר אחר: וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד.רבי יוחנן אמר: מלך בשר ודם בונה פלטין מביט בעליונים ראיה אחת, ובתחתונים ראיה אחת, אבל הקב"ה מביט בעליונים ובתחתונים ראיה אחת.אמר רבי שמעון בן לקיש: הנה טוב מאד, זה העולם הזה. והנה טוב מאד זה העולם הבא. העולם הזה והעוה"ב הביט בהן הקדוש ברוך הוא ראיה אחת. רבי שמעון בן לקיש בשם ר"א בן עזריה אמר: (ירמיה לב): אהה ה' אלהים, הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכוחך הגדול ובזרועך הנטויה, לא יפלא ממך כל דבר, מאותה שעה לא יפלא ממך כל דבר. רבי חגי בשם רבי יצחק אמר: (ד"ה א כח): ואתה שלמה בני, דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה, כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין. אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך לעד. קודם עד שלא נוצרה מחשבה בלבו של אדם, כבר היא גלויה לפניך. רבי יודן בשם רבי יצחק: קודם עד שלא נוצר יצור, כבר מחשבתו גלויה לפניך. אר' יודן: לגרמיה, (תהלים קלט): כי אין מלה בלשוני הן ה' ידעת כלה, קודם עד שלא יארש לשונו דבור, כבר הן ה' ידעת כלה:

ד רבי חמא בר חנינא ורבי יונתן רבי חמא בר חנינא אמר: משל למלך שבנה פלטין, ראה אותה וערבה לו. אמר: פלטין, פלטין, הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת, כשם שהעלית חן לפני בשעה זו. כך אמר הקב"ה לעולמו: עולמי, עולמי, הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת, כשם שהעלית חן לפני בשעה זו. רבי יונתן אמר: למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית, וסיידה וכיירה וציירה, וראה אותה וערבה לו. אמר לה: בתי! הלואי תהיה החופה הזאת מעלת חן לפני בכל עת, כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו. כך אמר הקדוש ברוך הוא לעולמו: עולמי, עולמי, הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת, כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו:

ה בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב: והנה טוב מאד והנה טוב מות. אמר רבי שמואל בר נחמן: רכוב הייתי על כתפו של זקני, ועולה מעירו לכפר חנן דרך בית שאן, ושמעתי את ר"ש בן אלעזר יושב ודורש בשם רבי מאיר: הנה טוב מאד, הנה טוב מות. רבי חמא בר חנינא ורבי יונתן רבי חמא בר חנינא אמר: ראוי היה אדם הראשון שלא לטעום טעם מיתה. ולמה נקנסה בו מיתה? אלא צפה הקב"ה, שנבוכדנצר וחירם מלך צור עתידין לעשות עצמן אלהות, ולפיכך נקנסה בו מיתה, הדא הוא דכתיב (יחזקאל כח): בעדן גן אלהים היית. וכי בגן עדן היה חירם אתמהא?! אלא, אמר לו: אתה הוא שגרמת לאותו שבעדן שימות. רבי חייא בר ברתיה דר' ברכיה משום רבי ברכיה: (שם) את כרוב ממשח, אתה הוא שגרמת לאותו כרוב שימות. אמר לו רבי יונתן: א"כ יגזור מיתה על הרשעים ואל יגזור מיתה על הצדיקים?! אלא, שלא יהו הרשעים עושים תשובה של רמיות, ושלא יהו הרשעים אומרים כלום. הצדיקים חיים, אלא שהן מסגלין מצות ומעשים טובים, אף אנו נסגל מצות ומעשים טובים! נמצאת עשיה שלא לשמה. רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמר: מפני מה נגזרה מיתה על הרשעים? אלא, כל זמן שהרשעים חיים הם מכעיסים להקדוש ברוך הוא, הדא הוא דכתיב (מלאכי ב): הוגעתם ה' בדבריכם. כיון, שהן מתים הן פוסקים מלהכעיס להקב"ה, שנאמר (איוב ג): שם רשעים חדלו רוגז. שם חדלו מלהכעיס להקדוש ברוך

הוא. מפני מה נגזרה מיתה על הצדיקים? אלא, כל זמן שהצדיקים חיים הם נלחמים עם יצרן, כיון שהם מתים הם נחין, הדא הוא דכתיב (שם): ושם ינוחו יגיעי כח. דיינו מה שיגענו. ורשב"ל אמר: ליתן שכר לאלו בכפליים, ולהפרע מאלו בכפליים. ליתן שכר לצדיקים שלא היו ראוים לטעום טעם מיתה וקבלו עליהם טעם מיתה, לפיכך (ישעיה סא): לכן בארצם משנה יירשו. ולהפרע מן הרשעים, שלא היו צדיקים ראויים לטעום טעם מיתה, ובשבילן קבלו עליהן מיתה, לפיכך משנה שכרן יירשו:

ו אמר רבי שמעון בן אלעזר: הנה טוב מאד. והנה טובה שינה. וכי שינה טובה מאד אתמהא? ! לא כן תנינן, יין ושינה לרשעים נאה להם, ונאה לעולם, אלא מתוך שאדם ישן קימעא, הוא עומד ויגע בתורה הרבה:

ז רבי נחמן בר שמואל בר נחמן בשם רב שמואל בר נחמן אמר: הנה טוב מאד, זה יצר טוב. והנה טוב מאד, זה יצר רע. וכי יצר הרע טוב מאד אתמהא? ! אלא שאלולי יצר הרע, לא בנה אדם בית, ולא נשא אשה, ולא הוליד, ולא נשא ונתן. וכן שלמה אומר: (קהלת ד): כי היא קנאת איש מרעהו:

ח אמר רב הונא: הנה טוב מאד, זו מדת הטוב. והנה טוב מאד, זו מדת יסורין. וכי מדת יסורין טובה מאד אתמהא? ! אלא, שעל ידיה הבריות באים לחיי העולם הבא. וכן שלמה אומר (משלי ו): ודרך חיים תוכחת מוסר. אמרת, צא וראה! איזהו דרך מביאה את האדם לחיי העולם הבא? הוי אומר: זו מדת יסורין:

ט אמר ר' זעירא: הנה טוב מאד, זו גן עדן. והנה טוב מאד, זו גיהינום. וכי גיהינום טוב מאוד אתמהא? ! משל למלך שהיה לו פרדס והכניס לתוכו פועלים, ובנה אוצר על פתחו. אמר כל מי שהוא מתכשר במלאכת הפרדס יכנס לאוצרו, וכל מי שאינו מתכשר במלאכת הפרדס אל יכנס לאוצרו. כך כל מי שהוא מסגל במצות ומעשים טובים הרי גן עדן, וכל מי שאינו מסגל במצות ומעשים טובים הרי גיהינום:

י אמר רבי שמואל בר יצחק: הנה טוב מאד, זה מלאך חיים. והנה טוב מאד, זה מלאך המות. וכי מלאך המות טוב מאד אתמהא? ! אלא למלך, שעשה סעודה וזימן את האורחים, והכניס לפניהם תמחוי מלא כל טוב. אמר: כל שהוא אוכל ומברך את המלך יאכל ויערב לו, וכל מי שהוא אוכל ואינו מברך את המלך יותז ראשו בסייף. כך כל מי שהוא מסגל במצות ומעשים טובים הרי מלאך חיים, וכל מי שאינו מסגל במצות ומעשים טובים הרי מלאך המות:

יא אמר ר' שמעון בר אבא: הנה טוב מאד, זו מדת הטוב. והנה טוב מאד, זו מדת הפורענות. וכי מדת הפורענות טובה היא מאד? אלא שוקד על הפורענות, היאך להביאה. אמר רבי סימון בשם רבי שמעון בר אבא: כל המדות בטלו, מדה כנגד מדה לא בטלה. רבי הונא בשם ר' יוסי: מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה, שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו, לפיכך, אמרו חכמים: והנה טוב מאד, זו מדה טובה:

יב כל רבנן אמרי לה בשם רבי חנינא בר אידי ורבי פנחס ורבי חלקיה: הוא מאד, הוא אדם. הינון אותיות דדין הינון אותיות דדין, הדא הוא דכתיב (בראשית א): וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, זה אדם:

יג אמר רבי שמעון בן לקיש: הנה טוב מאד, זו מלכות שמים. והנה טוב מאד, זו מלכות הרומיים. וכי מלכות הרומיים טוב מאד אתמהא? ! אלא, שהיא תובעת דקיון של בריות, שנאמר (ישעיה מה): אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי:

יד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי. אמר רבי יודן: זו שעה יתירה, שמוסיפין מחול על קדש ובה נגמרה מלאכת העולם, על כן כתיב הששי. אמר רבי סימון בר מרתא: עד כאן מונין למנינו של עולם, מיכן ואילך מונין למנין אחר.

פרשה י

א ויכולו השמים והארץ וכל צבאם - כתיב (תהלים קיט): לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד, לכל יש סיקוסים. שמים וארץ יש להן סיקוסים, חוץ מדבר אחד שאין לו סיקוסים. ואי זו? זו התורה, שנאמר: (איוב יא): ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. דבר אחר: לכל תכלה ראיתי קץ, זו מלאכת שמים וארץ, שנאמר: ויכולו השמים והארץ:

ב רבי חמא פתח: (משלי כה): הגו סיגים מכסף וגו'. אמר רבי אליעזר בשם רבי יעקב : משל לאמבטי שהיתה מליאה מים והיו בה שני דיוסקוסים נאים, כל זמן שהיתה מלאה מים, לא היתה מלאכת דיוסקוסים נראית, כיון שפסקה וניער המים שבתוכה, נראית מלאכת דיוסקוסים. כך כל זמן שהיה

העולם תוהו ובוהו נראית מלאכת שמים וארץ, כיון שנעקר תהו ובהו מן העולם, נראית מלאכת שמים וארץ. (שם) ויצא לצורף כלי, נעשו כלים, הדא הוא דכתיב: ויכולו השמים והארץ וכל צבאם:

ג כיצד ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו? אמר רבי יוחנן: נטל הקב״ה שתי פקעיות, אחת של אש ואחת של שלג ופתכן זה בזה, ומהן נברא העולם. רבי חנינא אמר: ארבע לארבע רוחות השמים. רבי חמא בר חנינא אמר: שש ארבע לארבע רוחות, ואחת מלמעלן ואחת מלמטן. אדריינוס שחיק עצמות שאליה לר׳ יהושע בר חנניא אמר לו: כיצד ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו? אמר לו: כההוא דאמר, רבי חמא בר חנינא. אמר לו: אפשר כן, אתמהא?! הכניסו לבית קטן, אמר לו: פשוט ידך למזרח ולמערב לצפון ולדרום. אמר ליה: כך היה מעשה לפני הקב״ה:

ד אמר רבי הושעיא דרש רבי אפס באנטוכיא: אין לשון ויכלו אלא לשון מכה ולשון כלייה. משל למלך שנכנס במדינה וקילסו אותו בני המדינה וערב לו קילוסן. הרבה להן בדיצה, הרבה להן בהדיוכין. לאחר זמן הכעיסו אותו, ומיעט להן בדיצה, ומיעט להן בהדיוכין. כך, עד שלא חטא אדם הראשון היו המזלות מהלכין דרך קצרה ובמהירות, משחטא סיבבן דרך ארוכה ובמתינות. יש מזל שגומר הלוכו לי״ב חדש, כגון: כוכב חמה. ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלושים יום, והיא לבנה. ויש מזל שהוא גומר הלוכו שנה, והוא צדק. ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלושים שנה, והוא שבתי. חוץ מן כוכב נוגה ומאדים שאין גומרין הלוכן, אלא לד׳ מאות ושמונים שנה. (ובעי שאלה שנוגה מהלכת י״ב מזלות לעשרה חדשים, כל מזל כ״ה יום. ומאדים חדש וחצי, כל מזל מהלך י״ב שנה ומחצה. והיאך אומר כן נוגה ומאדים אין גומרין הלוכן אלא לד׳ מאות ופ׳ שנה?! חזינא תמיה לפיכך בעי שאלה). ר׳ פנחס בשם ר׳ חנן דצפורין: תני, בנות שוח בשנה שנייה של שמטה, נוהג קדושת שביעית שלהן, לפי שעושות פירות לשלוש שנים, ואותו היום עשו פירות בן יומן. אבל לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא מרפא אותה מכה, שנאמר (ישעיה ל): ומחץ מכתו ירפא, מחץ מכתו של עולם ירפא:

ה אמר רבי יהושע בן לוי: נשתכללו שמים בחמה ולבנה ובמזלות, ונשתכללה הארץ באילנות ובדשאין וגן עדן. רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי: מכוללים היו המעשים, והיו מותחין והולכין. וכל צבאם. אמר רבי אלעזר: שלושה צבאים הן: צבא לשמים ולארץ, וצבא לתלמידים, וצבא ליסורין. צבא לשמים וארץ, שנאמר: ויכלו השמים והארץ וכל צבאם. צבא לתלמידים מנין? שנאמר: (איוב יד): כל ימי צבאי איחל עד בוא חליפתי, עד יקום חלופי. וצבא ליסורים מניין? שנאמר: (שם ז): הלא צבא לאנוש עלי ארץ. וכל צביונו של אדם אינו אלא על הארץ. ומה הנייה לו?! וכימי שכיר ימיו. נחמן בריה דר׳ שמואל בר נחמן אמר: אם זכה צבא לו, ואם לאו צבא עליו. בנה בנין עלה בידו צבא לו, נפל ממנו ומת צבא עליו. אכל פתו והנייתו צבא לו, עמדה בתוך גרונו וחנקתו צבא עליו. הרבה צבאים מינה הקב״ה לאדם הזה לתבוע דקיון שלו: הרבה דובים, הרבה אריות, הרבה נחשים, הרבה שרפים, הרבה עקרבים, ולא עוד, אלא כימי שכיר ימיו אתמהא:

ו בר סירא אמר: אלוה העלה סמים מן הארץ, בהם הרופא מרפא את המכה, ובהם הרוקח מרקח את המרקחת. אמר רבי סימון: אין לך כל עשב ועשב, שאין לו מזל ברקיע, שמכה אותו ואומר לו גדל, הדא הוא דכתיב (שם לח): הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ וגו׳. לשון שוטר (שם י). התקשר מעדנות כימה, או מושכות כסיל תפתח. רבי חנינא בר פפא ור׳ סימון אמר: כימה מעדנת את הפירות, וכסיל מושך בין קשר לקשר. הדא הוא דכתיב (שם): התוציא מזרות בעתו ועיש על בניה תנחם. רבי תנחום בר חייא ור׳ סימון אמרו: מזל הוא, שהוא ממזר את הפירות:

ז רבנן אמרי: אפי׳ דברים שאתה רואה אותן שהן יתירה בעולם כגון זבובין ופרעושין ויתושין אף הן בכלל ברייתו של עולם הן, ובכל הקדוש ברוך הוא עושה שליחותו: אפי׳ ע״י נחש, אפי׳ על ידי יתוש, אפי׳ ע״י צפרדע. רבי תנחומא אמר לה בשם רבי מנחמה רבי ברכיה בשם רבי חלבו: רבי אחא הוה משתעי הדין עובדא, חד בר נש הוה קאים על כיף נהרא, חמא חד עורדען טענה חדא עקרב ומגיזה יתיה נהרא, וכיון דעבדת שליחותיה, אחזרתא לאתרה. רבי פנחס בשם רבי חנן דציפורין אמר: עובדא הוה בחד גבר, דהוה קאים למחצד בהדא בקעת בי טרפא, חמא חד עשב וליקט יתיה ועבדיה כלילא לראשיה, אזלא חד חויא ומחא יתיה וקטיל יתיה, אתא חד גבר וקם למסקר בההוא חויא. אמר: תמה אני על מן דקטן הדין חויא! אמר ההוא גברא: אנא קטלית יתיה, תלה אפוי וחמא להההוא עשבא עבידא כלילא לראשיה. אמר: מן קושטא את קטלית יתיה? אמר לו: אין. אמר לו: יכיל את מרים הדין עשבא מן ראשך? אמר לו: אין. כיון דארים יתיה, אמר לו: את יכול קריב הכא ומרים הדין הויא בהדין חוטרא? אמר לו: אין. כיון דקרב להההוא חויא מיד נשרו אבריו. רבי ינאי היה יושב ודורש בפתח עירו, ראה נחש מרתיע ובא והוה מרדף ליה מן הדין סיטרא, והוה חזר מן דין סיטרא. ועוד הוה רדיף ליה מן הדין סיטרא והוה חזר מן דין סיטרא. אמר: זה הולך לעשות שליחותו! מיד נפלה הברה בעיר פלוני בן פלוני נשכו נחש ומת. רבי אלעזר הוה יתיב מטייל בבית הכסא, אתא חד רומאי ותרכיה וקדים יתיה ויתיב ליה. אמר: לית דין על מגן, מיד נפק חד חויא ומחא יתיה, וקטל יתיה וקרא עליו: (ישעיה מג): ואתן אדם תחתיך, ואתן אדום תחתיך. רבי יצחק בר אלעזר הוה קאים ומטייל על משוניתא דימא דקיסרין. ראה שם קולית אחת והוה מצנע לה, והות מתגלגלא מצנע לה והות מתגלגלא. אמר: זאת מוכנת לעשות שליחותה. עבר חד בלדר ונכשל בה ונפל ומת, אזל

פשפשוניה ואשכחוניה טעין כתבין בישין על יהודאי דקיסרין. טיטוס הרשע כשנכנס בבית קודש הקודׁ וגירר הפרוכת וחירף וגידף, בחזירתו נכנס לו יטוש אחד בחוטמו והיה נוקר מוחו וכשמת פצעו את מוחו ומצאו את מוחו כגוזל ומשקלו בׁ ליטרין׃

ח ויכל אלהים ביום השביעי וגוׁ. אמר רבי חנינא משכני רבי ישמעאל בׁ״ר יוסי, אצל פונדק אחד ואמר לי׃ כאן התפלל אבא של שבת בערב שבת. רׁ ירמיה ורׁ אחא אמרי׃ רׁ״י מקשי, כאן התפלל אבא של שבת בערב שבת אתמהא?׃ ולא צריך מקשי, דהא חמריא הוו סלקין מן ערב לציפורין והוו אמרין כבר שבת. רבי חנינא בן דוסא בעירו, ואי בעית מקשיא על הדא קשיא. דאמר רבי חנינא משכני רבי ישמעאל ברבי יוסי אצל פונדק אחד ואמר לי׃ כאן התפלל אבא של אחר שבת בשבת. אמר רבי אבא׃ אף על דא לא הוי צריך למקשי. דהא רבי הוה יתיב ודרש והוה אמר לאבא יודן אמוריה, אכרוז קומי דציבורא, יצלון דחולא עד יומא קאים׃

ט [בערב שבת מוסיפים מחול על קודש]רבי שאליה לרבי ישמעאל בׁ״ר יוסי׃ אמר לו׃ שמעת מאביך מהו ויכל אלהים ביום השביעי אתמהא?׃ אלא כזה שהוא מכה בקורנוס על גבי הסדן הגביהה מבעוד יום והורידה משתחשך. אר״ש בן יוחאי׃ בשר ודם, שאינו יודע לא עתיו ולא רגעיו ולא שעותיו, הוא מוסיף מחול על הקודש, אבל הקב״ה שהוא יודע רגעיו ועתיו ושעותיו נכנס בו כחוט השערה. גניבא ורבנן גניבא אמר׃ משל למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה ומה היתה חסרה? כלה שתכנס לתוכה. כך מה היה העולם חסר? שבת!׃ רבנן אמרי׃ משל למלך שעשו לו טבעת, מה היתה חסירה? חותם!׃ כך מה היה העולם חסר? שבת!׃ וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך. ויכל אלהים ביום הששי וישבות ביום השביעי. תלמי המלך שאל את הזקנים ברומי׃ בכמה ימים ברא הקדוש ברוך הוא עולמו? אמרו לו׃ לששה ימים. אמר להם׃ ומאותה שעה גיהינום ניסוקת לרשעים, אוי לעולם מדיניו. מלאכתו, לא כן, אמר רׁ ברכיה בשם רבי סימון׃ לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב״ה את עולמו, ואת אומר מכל מלאכתו אתמהא?׃ אלא, להפרע מן הרשעים שהן מאבדין את העולם שנברא כולו בעמל וביגיעה, וליתן שכר טוב לצדיקים שהן מקיימין את העולם שנברא כולו בעמל וביגיעה. ומה נברא בו לאחר ששבת? שאנן ונחת שלוה והשקט. רבי לוי בשם רׁ יוסי ב״ר נהוראי כל זמן שהיו ידי קוניהם ממשמשין בהם היו מותחים והולכין, כיון שנחו ידי קוניהם מהן, ניתן להם נחה וינח לעולמו ביום השביעי. אמר רבי אבא׃ בשר ודם בשעה שהוא עושה אסטאטיבה אינו נותן דונטיבא, ובשעה שהוא נותן דונטיבה אינו עושה אסטאטיבה, אבל הקדוש ברוך הוא עשה אסטאטיבה ונתן דונטיבה וישבות ויברך.

פרשה יא

א ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו - כתיב (משלי י) ״ברכת ה׳ היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה״, ״ברכת ה׳ היא תעשיר״ זו השבת שנאמר ״ויברך אלהים את יום השביעי״,״ולא יוסיף עצב עמה״ זה האבל, היך מה דאת אמר (שמואל ב יט) ״נעצב המלך על בנו״.

ב ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו - רבי ישמעאל אומר׃ ברכו במן וקדשו במן ברכו במן שכל ימות השבת היה יורד עומר, בערב שבת שני עומרים, וקדשו במן שלא ירד בו כל עיקר. רבי נתן אומר׃ ברכו במן, וקדשו בברכה. רבי יצחק אמר׃ ברכו במן וקדשו במקושש. וברכו בעטיפה׃ רב הונא אמר צריך להחליף. רׁ חייא בשם רׁ״י אמר צריך לערב. אבין בר חסדאי אמר צריך לשלשל. רבי ירמיה ורׁ זעירא הוון מהלכין כחדא, ואסתלקת גולתיה דרׁ ירמיה ושילשלה רבי זעירא, הדא אמרה צריך לשלשל. רׁ אלעזר אומר׃ ברכו בנר ובי היה המעשה, פעם אחת הדלקתי את הנר בלילי שבת ובאתי ומצאתי אותו במוצאי שבת דלוק, ולא חסר כלום, ברכו באור פניו של אדם, קדשו באור פניו של אדם, לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת, כמו שהוא דומה בשבת. ברכו במאורות׃ ר״ש בר יהודה איש כפר עכו אומר משום רׁ שמעון׃ אע״פ שנתקללו המאורות מערב שבת, אבל לא לקו עד מוצאי שבת. אתיא כרבנן ולא אתיא כדרבי אמי, דאמר רׁ אמי אדם הראשון לא לן כבודו עמו, מה טעם (תהלים מט) ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו, ורבנן אמרי לן כבודו עמו, ומוצאי שבת ניטל ממנו זיוו וטרדו מגן עדן, הה״ד (איוב יד) ״משנה פניו ותשלחהו״, כיון ששקעה חמה בלילי שבת, בקש הקב״ה לגנוז את האורה וחלק כבוד לשבת, הה״ד ״ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו״, ברכו באורה,כיון ששקעה החמה בלילי השבת התחילה האורה והיתה משמשת, התחילו הכל מקלסין הה״ד (שם /איוב/ לז) ״תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ״, מפני מה, ״ואורו על כנפות הארץ״, אׁ״ר יהודה בר רבי סימון אור שברא הקב״ה ביום ראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו כיון שהסתכל הקב״ה באנשי דור המבול ובאנשי דור הפלגה שמעשיהן מקולקלין,עמד וגנזה והתקינה לצדיקים לעתיד לבא, ומניין שגנזה שנאמר (שם /איוב/ לח) וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר, ומניין שהתקינה לצדיקים לעתיד לבא שנאמר (משלי ד) ״וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום״, רׁ לוי בשם רבי זעירא אמר׃ לׁ״ו שעות שימשה אותה האורה, שנים עשר של ערב שבת, ויׁ״ב של לילי שבת ויׁ״ב של שבת, כיון ששקעה החמה במ״ש התחיל החושך ממשמש ובא ונתירא אדם הראשון, שנאמר (תהלים קלט) ואומר אך חשך ישופני ולילה אור בעדני, אותו שכתוב בו הוא ישופך ראש ואתה

תשופנו עקב בא להזדווג לי,מה עשה הקב״ה זימן לו שני רעפים, והקישן זה לזה ויצא מהן אור ובירך עליה, הה״ד (שם /תהלים קל״ט/) ולילה אור בעדני, מה בירך עליה בורא מאורי האש, אתיא כשמואל דאמר שמואלמפני מה מברכין על האור במוצאי שבת מפני שהיא תחלת ברייתה, רב הונא בשם רב ורבי אבהו בשם רבי יוחנן אמר אף מוצאי יום הכפורים מברכין עליו, מפני ששבת האור, כל היום.

ג ברכו ביציאה, רבי לוי בשם ריב״ח אמר כל יום שיש בו חסרון, כתיב בו ברכה ואינו חסר כלום, בחמישי נבראו עופות ודגים ובני אדם שוחטין עופות ואוכלים, וצדים דגים ואוכלין וכתיבבו ברכה ואינו חסר כלום, בששי נברא אדם ובהמה, ובני אדם שוחטין בהמה ואוכלין ובני אדם מתים, וכתיב בו ברכה ואינו חסר כלום, בשביעי מאי אית לך למימר, ר׳ לוי בשם ר׳ חמא ברחנינא אמר מפני היציאה.ר״א בשם רבי יוסי אמר מפני איסטניסים.

ד ברכו במטעמים, רבינו עשה סעודה לאנטונינוס בשבת, הביא לפניו תבשילין של צונן אכל מהם וערב לו, עשה לו סעודה בחול הביא לפניו תבשילין רותחין, א״ל אותן ערבו לי יותר מאלו, א״ל תבל אחד הן חסרין, א״ל וכי יש קלרין של מלך חסר כלום אתמהא, אמר לו שבת הן חסרין אית לך שבת אתמהא, רבי ישמעאל בר׳ יוסי שייליה לרבי, א״לבני בבל בזכות מה הן חיים, א״ל בזכות התורה, ובני ארץ ישראל בזכות מה, א״ל בזכות מעשרות. ואנשי חוצה לארץ בזכות מה, א״ל בזכות שהן מכבדין את השבתות וימים טובים, א״רחייא בר אבא פעם אחת זמנני אדם אחד בלודקיא והביא לפנינו דיוסקוס א׳ טעון בי״ו מוטות, ובו מכל מה שנברא בששת ימי בראשית, ותינוק אחד היה יושב באמצעיתו, והיה מכריז ואומר (שם /תהלים/ כד) לה׳ הארץ ומלואה תבל ויושבי בה, כל כך למה שלא תזוח דעתו של בעל הבית עליו, אמרתי לו בני מהיכן זכית לכל הכבוד הזה, א״ל טבח הייתי, וכל בהמה יפהשהייתי רואה כל ימות השבת הייתי מפרישה לשבת ואמרתי לו לא על מגן זכית, אמר ר׳ תנחומא עובדא הוה ברומי בערובת צומא רבה והוה תמן חד חייט ואזל דיזדבן ליה חד נון, אשתכחהוא וטליא דאיפרכוס קיימין עילויה, הוה הדין מסיק ליה בטימי והדין מסיק ליה בטימי, עד דמטיא לי״ב דנרין, ונסבא ההוא חייטא, בענתא דאריסטון אמר איפרכס לטלייה למה לא איתית לינון, אמר ליה מרי מה לכפור מינך, כך וכך עבד לי חד יהודי מה הוית בעי דניטי לך חד נון בי״ב דינרין אתמהא, אמר ליה מין הוא, אמר ליה פלן יהודי שלח ליה ואתייה אמר יהודי חייט יאכל נון בי״ב דינרין, אמר ליה מרי אית לן חד יום דמכפר לן כל חובי שתא ואנן מוקרין ליה אתמהא, הביא ראייה לדבריו שבקיה:

ה טורנוסרופוס הרשע שאל את רבי עקיבא, אמר: מה יום מיומים? אמר ליה: ומה גבר מן גוברין, אמר מה אמרית לך, ומה אמרת לי, א״ל אמרת לי מה יום מיומים, מאי שנא יומא דשבתא מכל יומא, ואמרית לך ומן גבר מגוברין, מאי שנא טורנוסרופוס מכל גוברין, א״ל שרצה המלך לכבדני, א״ל אף זו שרצה הקב״ה לכבדה, א״ל מנאן את מודע לי, א״ל הרי נהר סמבטיון יוכיח שמושך אבנים כל ימות השבת, ובשבת הוא נח, א״ל לנגדא את נגיד לי, אתמהא, א״ל והרי המעלה את המת בזכורו יוכיח, שהוא עולה כל ימות השבת ובשבת אינו עולה וההוא גברא ליהוי בדק באבוהו, חד זמן צריך ובדק באבוהו וסלק כל יומא דשבתא, ובשבתא לא סלק, בחד שבתא אסקיה א״ל אבא מן דמיתת איתעבדית יהודי, אתמהא, מפני מה עלית כל ימות השבת ושבת לא עלית, א״ל כל מי שאינו משמר את השבת אצלכם ברצונו, כאן הוא משמר אותו בעל כרחו, א״ל וכי עמל יש לכם שאתם עמלים כל ימות השבת, ובשבת אתם נוחין, א״ל כל ימות השבת אנו נידונין ובשבת אנו נוחין, חזר אצל ר״ע, א״ל אם כדבריך שהקב״ה מכבד את השבת אל ישב בה רוחות, אל יוריד בה גשמים, אל יצמיח בה עשב, א״ל תיפח רוחיה דההוא גברא כזה שמטלטל ארבע אמות:

ו פילוסופוס אחד שאל את רבי הושעיה, א״ל אם חביבה היא המילה מפני מה לא נתנה לאדם הראשון? א״ל מפני מה אותו האיש מגלח פאת ראשו, ומניח את פאת זקנו? א״ל מפני שגדל עמו בשטות, א״ל אם כן יסמא את עינו ויקטע את ידיו וישבר את רגליו על ידי שגדלו עמו בשטות, א״ל ולאלין מיליא אתינן, אתמהא, א״ל להוציאך חלק אי אפשר אלא כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה, כגון החרדל צריך למתוק, התורמוסים צריך למתוק, החיטין צריכין להטחן, אפילו אדם צריך תיקון.

ז ר׳ יוחנן בשם ר׳ יוסי בר חלפתא אמר: אברהם שאין כתוב בו שמירת שבת ירש את העולם במדה שנאמר (בראשית יג) ״קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה״ וגו׳, אבל יעקב שכתוב בו שמירת שבת, שנאמר (שם /בראשית/ לג) ״ויחן את פני העיר״, נכנס עם דמדומי חמה, וקבע תחומין מבעוד יום, ירש את העולם שלא במדה שנאמר (שם /בראשית/ כח) ״והיה זרעך כעפר הארץ״ וגו׳.

ח ד״א למה ברכו, ר׳ ברכיה ורבי דוסתאי ורבי שמואל בר נחמן, רבי דוסתאי אומרים שאין לו בן זוג, חד בשבתא, תרי, תלתא, ארבעתא, חמשא, ערובתא, שבתא לית לה בן זוג. ר׳ שמואל בר נחמן אמר: שאינו נדחה, י״ט נדחה, יוה״כ נדחה, שבת אינה נדחית. תני ר״ש בן יוחאי: אמרה שבת לפני הקב״ה ״רבש״ע לכולן יש בן זוג, ולי אין בן זוג״, א״ל הקב״ה ״כנסת ישראל היא בן זוגך״,וכיון שעמדו ישראל לפני הר סיני אמר להם הקב״ה זכרו הדבר שאמרתי לשבת כנסת ישראל היא בן זוגך היינו דבור (שמות כ) ״זכור את יום השבת לקדשו״.

ט רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא אמר: שלשה בריות היה הקב"ה בורא בכל יום ויום, בא' ברא שמים וארץ ואורה, בב' רקיע וגיהנם ומלאכים, בג' אילנות ודשאין וגן עדן, בד' חמה ולבנה ומזלות, בה' עופות ודגים ולויתן, בו' אדם וחוה ורמשים, אמר רבי פנחס: בו' ברא ששה, אדם וחוה ורמש, ובהמה וחיה ומריאים, אמר רבי בנייא: אשר ברא אלהים ועשה אין כתיב כאן,אלא אשר ברא אלהים לעשות, כל מה שהיה הקב"ה עתיד לבראות בז' הקדים וברא אותו בו'.

י רבי פנחס בשם רבי הושעיא אמר: אע"ג דאת אמר "כי בו שבת מכל מלאכתו" ממלאכת עולמו שבת, ולא שבת לא ממלאכת הרשעים, ולא ממלאכת הצדיקים, אלא פועל עם אלו ועם אלו, מראה לאלו מעין דוגמא גטורין שלהן ולאלו מעין דוגמא גטורין שלהן, מנין שפורענותן של רשעים קרויה מלאכה שנאמר (ירמיה נ) "פתח ה' את אוצרו ויוציא את כלי זעמו כי מלאכה היא", ומנין ששכרן של צדיקים קרויה מלאכה, שנאמר (תהלים לא) "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם".

פרשה יב

א אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. כתיב: (איוב כו): הן אלה קצות דרכיו וגו'. אמר רבי הונא: כל מה שאתה רואה קצות דרכיו של הקב"ה הן (שם): הן אלה קצות דרכיו, ומה שמץ דבר נשמע בו ורעם גבורותיו מי יתבונן? אמר רבי הונא: הרעם הזה בשעה שיוצא כתיקונו, אין כל בריה יכולה לעמוד עליו, נתבונן אין כתיב כאן, אלא יתבונן. הפקחים, יודעין רמוזו והגיונו. אמר רבי הונא: אם על סדרו של רעם אין אתה יכול לעמוד, על סדר של עולם על אחת כמה וכמה אתמהא?! ואם יאמר לך אדם: יכול אני לעמוד על סדורו של עולם! אמור לו: אחרי מלך בשר ודם אי אתה יכול לעמוד, אחרי מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא אתה יכול לעמוד אתמהא?! אמר רבי נחמן: משל לחרישת קנים שלא היה יכול אדם להכנס בתוכה, שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה תועה. מה עשה פקח אחד? כסח ונכנס, כסח ונכנס, נכנס דרך הכסוח, ויצא דרך הכסוח, התחילו הכל מתכנסין ויוצאין דרך כסוח. רב נחמן אמר: חורי. משל לפלטין גדולה שהיו לו פתחין הרבה, שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה תועה, מה עשה פקח אחד? נטל פקעת של גמי וקשרה כנגד הפתח, ונכנס דרך הפקעת ויצא דרך הפקעת, התחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך הפקעת. אר"ש בן יוחאי: משל למלך בשר ודם שבנה פלטין והבריות נכנסין לתוכה ואומרים: אילו היה העמודים גבוהין, היתה נאה. אילו היו הכותלים גבוהין, היתה נאה, אילו היתה תקרה גבוהה היתה נאה, שמא יבוא אדם ויאמר: אילו היו לי שלוש עינים, אילו היו לי שלוש רגלים היה יפה לי אתמהא?! (קהלת ב) את אשר כבר עשהו לא נאמר כאן, אלא את אשר כבר עשוהו, כביכול מלך מלכי המלכים הקב"ה ובית דינו, נמנין על כל אבר ואבר משלך ומעמידך על מכונך, שנאמר: (דברים לב): הלה' תגמלו זאת, עם נבל ולא חכם, הלא הוא אביך קנך, הוא עשך ויכוננך. אמר רבי לוי בר חיתא: מלך בשר ודם בונה פלטין, ואם נתן ביבה על פתחה אינו נאה. מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא ברא האדם הזה, ונתן ביבו על פתחו והוא נאה והוא שבחו. אמר רבי יצחק בר מריון: כתיב, וייצר ה' אלהים את האדם. ומה ת"ל אשר יצר? כביכול הקב"ה מתגאה בעולמו ואומר: ראו בריה שבראתי וצורה שצרתי. אמר רבי יצחק בר מריון: כתיב, (בראשית ב): אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, בוראן משבחן. ומי מגנן, בוראן מקלסן? ומי נותן בהם דופי? אלא גאין הן, ומשובחין הם, שנאמר: אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים:

ב רבי פנחס בשם ר' לוי אמר: בהבראם בה"א בראם. (ישעיה סו): ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם ה', ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי. אמר רבי יהודה בשם רבי סימון: לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, שנאמר: ואת כל אלה ידי עשתה. רבי יודן אמר: בזכות התורה, שנא' (ויקרא כז): אלה החוקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה. רבי יהושע בר נחמיה אומר: בזכות השבטים, שנא' (שמות א): ואלה שמות. וכתיב: ויהיו כל אלה נאם ה', אלה תולדות השמיים:

ג אלה תולדות השמים וגו'. אמר רבי אבהו: כל מקום שנאמר אלה, פסל את הראשונים. מה מוסיף על הראשונים כאן? שנאמר: אלה פסל את הראשונים. מה פסל? תוהו ובוהו:

ד רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר: ויכלו השמים והארץ, בזמנן. וכל צבאם, בזמנן. אמר לו רבי נחמיה: והא כתיב: אלה תולדות השמים והארץ בהבראם?! מלמד, שבו ביום נבראו, בו ביום הוציאו תולדות. אמר לו: והכתיב: ויהי ערב ויהי בקר יום אחד יום שני יום שלישי יום רביעי יום חמישי יום ששי?! אמר לו רבי נחמיה: כמלקטי תאנים הן, כל אחד ואחד הופיע בזמנו. ר' ברכיה על הדא דר' נחמיה אמר: ותוצא הארץ, דבר שהיה פקוד בידיה:

ה דרש ר׳ נחמיה, איש כפר סיחון, כי ששת ימים עשה ה׳ את השמים ואת הארץ וגו׳. שלושה דברים הללו הן הן עיקר ברייתו של עולם, ושהו שלושה ימים והוציאו שלושה תולדות הארץ בראשון כבית הלל, ושהתה שלושה ימים, ראשון ושני ושלישי, והוציאה שלושה תולדות: אילנות ודשאים וגן עדן. רקיע בשני, ושהה שלושה ימים, שני ושלישי ורביעי, והוציא שלושה תולדות: חמה ולבנה ומזלות ומים בשלישי ושהו שלושה ימים, שלישי רביעי וחמישי, והוציאו שלושה תולדות: עופות ודגים ולויתן. ר׳ עזריה לא אמר כן, אלא, ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים, שני דברים הן הן עיקר ברייתו של עולם, ושהו שלושה ימים ונגמרה מלאכתן ברביעי. שמים בראשון כבית שמאי ושהו שלושה ימים, ראשון ושני ושלישי ונגמרה מלאכתן ברביעי. ומהו גמר מלאכתן? מאורות. הארץ בג׳ ותוצא הארץ עיקר ברייתה ושהתה שלושה ימים, שלישי רביעי וחמישי ונגמרה מלאכתה בששי. ומהו גמר מלאכתה? אדם, שנאמר: (ישעיה מה): אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי:

ו תולדות. אמר רבי שמואל בר נחמן: כל תולדות שנאמרו בתורה חסרין, בר מן תרין, אלה תולדות פרץ וגו׳ והדין. ומפני מה אינון חסרין? רבי יודן בשם רבי אבין אמר: כנגד ו׳ דברים שנטלו מאדם הראשון ואלו הן: זיוו, חייו, וקומתו, ופרי הארץ, ופירות האילן, ומאורות. זיוו מנין? שנאמר: (איוב יד) משנה פניו ותשלחהו. חייו מנין? כי עפר אתה. קומתו מנין? שנאמר: ויתחבא האדם ואשתו. אמר רבי אבהו: באותו השעה גזעה קומתו של אדם הראשון ונעשית של מאה אמה. פרי האילן ופרי הארץ מנין? שנאמר: ארורה האדמה בעבורך. מאורות? רבי שמעון ב״ר יהודה איש כפר עכו אמר משם ר״מ: אע״פ שנתקללו המאורות מערב שבת, לא לקו עד מוצאי שבת. אתיא כרבנן, ולא אתיא כרבי יוסי. דאמר רבי יוסי: אדם הראשון לא לן כבודו עמו. מאי טעמיה? (תהלים מט): אדם ביקר בל ילין וגו׳. ורבנן אמרי: במוצאי שבת ניטל זיוו ממנו וטרדו מגן עדן, הדא הוא דכתיב: ויגרש את האדם. וכתיב: משנה פניו ותשלחהו. אר״י בר סימון: אותה האורה שנברא בה העולם אדם הראשון, עמד והביט בה מסוף העולם ועד סופו. כיון שראה הקב״ה מעשה דור אנוש, ומעשה דור המבול, ומעשה דור הפלגה, שהן מקולקלים, עמד וגנזו מהם, שנאמר (איוב לח): וימנע מרשעים אורם. ולמה גנזו? אלא, גנזו לצדיקים לעתיד לבא, שנאמר: וירא אלהים את האור כי טוב, ואין טוב אלא צדיקים, שנאמר: (ישעיה ג): אמרו צדיק כי טוב. ומנין שגנזו לצדיקים? שנאמר (משלי ד): ואורח צדיקים כאור נוגה, וכיון שראה אור, שהוא גנוז לצדיקים שמח, שנאמר (שם יג): ואור צדיקים ישמח. רבי לוי בשם רבי נזירא אמר: שלושים ושש שעות שמשה אותה האורה. שתים עשרה של ע״ש, ושתים עשרה של ליל שבת, ושתים עשרה של שבת, כיון שחטא אדם הראשון בקש לגנזה, חלק כבוד לשבת, שנאמר: ויברך אלהים את יום השביעי. ובמה בירכו? באור. כיון ששקעה החמה בלילי שבת שמשה האורה, התחילו מקלסין להקדוש ברוך הוא, הדא הוא דכתיב (איוב לד): תחת כל השמים ישרהו. מפני מה? ואורו של כנפות הארץ. האירה אותה האורה כל היום וכל הלילה. כיון ששקעה חמה במוצאי שבת, התחיל החושך ממשמשת ובא. באותה שעה נתיירא אדם הראשון, אמר: שמא אותו שכתוב בו: ״הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב״ בא להזדווג לי?! ואומר: ״אך חשך ישופני״, אתמהא?! מה עשה לו הקב״ה? זמן לו שני רעפים והקישן זה לזה ויצאת האור וביירך עליה, הדא הוא דכתיב (תהלים קלט): ולילה אור בעדני. אתיא כההיא דתני דבי רבי ישמעאל: מפני מה מברכין על האור במוצאי שבת בורא מאורי האש? מפני, שהוא תחלת ברייתו. רב הונא בשם רבי איבו בשם רבי יוחנן אמר: אף במוצאי יוה״כ מברכין עליו, מפני ששבת באותו היום. רבי ברכיה בשם רבי שמואל אמר: אף על פי שנבראו הדברים על מליאתן, כיון שחטא אדם הראשון נתקלקלו. ועוד, אינן חוזרין לתקונן, עד שיבא בן פרץ, שנא׳ (רות ד): אלה תולדות פרץ, מלא בשביל ו׳ דברים שיחזרו ואלו הן: זיוו, חייו, קומתו, פירות הארץ, ופירות האילן, ומאורות. זיוו מנין? שנאמר (שופטים ה): ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. חייו מנין? שנא׳ (ישעיה סה): כי כימי העץ ימי עמי וגו׳. תני ר״ש בן יוחאי אומר: אין עץ אלא תורה, היך מה דאת אמר (משלי ג): עץ חיים היא למחזיקים בה. קומתו מנין? שנאמר (ויקרא כו): ואולך אתכם קוממיות. תני רבי חייא: בקומה זקופה, ולא יראים מכל בריה. רבי יודן אומר: מאה אמה כאדם הראשון. ר״ש אמר: מאתים אמה. ר״א בר ר״ש אמר: שלוש מאות קוממאה, מיות מאתים. רבי אבהו אמר: תשע מאות אמה. רבי ברכיה בשם רבי דוסא אמר: טעמיה דרבי אבהו מהכא, כי כימי העץ ימי עמי, כשקמה הזו שהיא עושה בארץ שש מאות שנה, והוולד יוצא ממעי אמו באמה גדומה. צא וחשוב: אמה ומחצה בכל שנה, הרי תשע מאות אמה. פירות הארץ ופירות האילן מניין? שנא׳ (זכריה ח): כי זרע השלום הגפן תתן פריה וגו׳. מאורות מנין? שנאמר (ישעיה ל): והיה אור הלבנה כאור החמה וגו׳:

ז שמים וארץ יש להן תולדות, שנאמר: אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. הרים יש להם תולדות, שנאמר (תהלים צ): בטרם הרים יולדו וגו׳. מטר יש לו תולדות, שנאמר (איוב לח): היש למטר אב. טל יש לו תולדות, שנאמר (שם): או מי הוליד אגלי טל. רבי שמעון בן לקיש אמר: אלו מרגליות של טל. תני, כל מי שיש לו תולדות, מת ובלה ונברא ואינו בורא, וכל מי שאין לו תולדות אינו לא מת ולא בלה ובורא ואינו נברא. רבי עזריה בשם רבי אמר: כלפי מעלה הדבר אמר:

ח כל מה שאתה רואה תולדות שמים וארץ הן, שנאמר: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. בשני, ברא מן העליונים, שנא׳: ויאמר אלהים יהי רקיע, בשלישי, ברא מן התחתונים, ויאמר אלהים תדשא הארץ. ברביעי, ברא מן העליונים, ויאמר אלהים יהי מאורות. בחמישי, ברא מן התחתונים,

ויאמר אלהים ישרצו המים. בששי, בא לבראות את אדם, אמר: אם אני בורא אותו מן העליונים, עכשיו העליונים רבים על התחתונים בריה אחת, ואין שלום בעולם, ואם אני בורא אותו מן התחתונים, עכשיו התחתונים רבים על העליונים בריה אחת, ואין שלום בעולם, אלא, הרי אני בורא אותו מן העליונים ומן התחתונים בשביל שלום, הדא הוא דכתיב: וייצר ה׳ אלהים את האדם וגו׳ עפר מן האדמה מן התחתונים. ויפח באפיו נשמת חיים, מן העליונים. דאמר רבי שמעון בן לקיש: (שם כה) המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו. המשל זה גבריאל. ופחד זה מיכאל:

ט אמר רבי יהושע בן קרחה: בהבראם, באברהם, בזכותו של אברהם. רבי עזריה אמר על הדא דרבי יהושע בן קרחה: (נחמיה ט): אתה הוא ה׳ לבדך אתה עשית וגו׳. וכל אשר בהם כל האונקים הזה בשביל מה? בשביל, אתה הוא ה׳ האלהים, אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם. אמר רבי יודן: בהרים הגבוהים היעלים אין כתיב כאן, אלא (תהלים קד): הרים הגבוהים ליעלים. הרים הגבוהים למה נבראו? בשביל היעלים. מה יעלה זו תשייה היא מתיירא מן החיה, ובשעה שהיא מבקשת לשתות, הקדוש ברוך הוא מכניס בה רוח של תזזית והיא מקרקשת בקרניה והיא שומעת קולה ובורחת. (שם) סלעים מחסה לשפנים, הדין טפזא מיגין תחות שקפה,מן העוף בשעה שהוא פורח שלא יאכלנו, ומה בשביל דבר טמא, ברא הקב״ה את עולמו, בשביל זכותו של אברהם על אחת כמה וכמה! אתמהא?!

י בהבראם - ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן אמר: בהבראם, בה׳ בראם. ומה ה׳ זה, כל האותיות תופסין את הלשון וזה אינו תופס את הלשון, כך לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, אלא, (שם לג): בדבר ה׳ וכבר שמים נעשו. רבי יודא נשיאה שאליה לר׳ שמואל בר נחמן אמר: מפני ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה, מאי דכתיב: (שם סח): סולו לרוכב בערבות ביה שמו וגו׳? אמר לו: אין כל מקום ומקום, שאין לו איש ממונה על בית שלו. אנדיקוס במדינה ממונה על בית שלו. אגוסטוס במדינה ממונה על בית שלו. כך מי ממונה על בית של עולם? הקב״ה, ביה שמו על בית של עולמו. אמר ליה: אוי דמובדין ולא משתכחין! שאלית לר׳ אלעזר ולא אמר כן, אלא (ישעיה כו) כי ביה ה׳ צור עולמים, בשתי אותיות ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, אין אנו יודעין אם העולם הזה נברא בה״א והעולם הבא ביו״ד, או אם העולם הזה נברא ביו״ד והעולם הבא בה״א? וממה? דאמר רבי אבהו בשם רבי יוחנן: בהבראם בה״א בראם הוי, העוה״ז נברא בה״א. ומה ה״א זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלמטה, רמז שכל המתים יורדים לשאול. והעוקץ שלו מלמעלה, רמז שעתידים לעלות. והחלון הזה שמן הצד, רמז לבעלי תשובה. והעולם הבא נברא ביו״ד. מה יו״ד זה קומתו כפופה, כך הן הרשעים קומתן כפופה ופניהם מקדירות לעתיד לבא, הדא הוא דכתיב (שם ג): ושח גבהות אדם ושפל רום אנשים ונשגב ה׳ לבדו ביום ההוא. ואומר (שם): והאלילים כליל יחלוף. בהבראם - רבי ברכיה בשם ר״י בר סימון אמר: בלא עמל ובלא יגיעה ברא הקב״ה את עולמו, אלא בדבר ה׳ וכבר שמים נעשו. משל למלך שנזף בעבדו ועמד לו תמיה, כך (איוב כו): עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו:

יא רבי אליעזר ור׳ יהושע רא״א: כל מה שיש בשמים ברייתו מן השמים, כל מה שיש בארץ ברייתו מן הארץ. ומייתי ליה מן הכא (תהלים קמח): הללו את ה׳ מן השמים וגו׳ הללו את ה׳ מן הארץ וגו׳ רבי יהושע אומר: כל מה שיש בשמים ובארץ, אין ברייתו אלא מן השמים, ומייתי לה מהכא (איוב לו): כי לשלג יאמר הוא ארץ. מה שלג אע״פ שהוייתו בארץ, אין ברייתו אלא בשמים. כך כל מה שיש בשמים ובארץ, אין ברייתו אלא מן השמים. ר׳ הונא בשם ר׳ יוסף אמר: כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתן אלא מן הארץ, הדא הוא דכתיב (ישעיה נז): כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגו׳. מה הגשם אף על פי שירידתו מן השמים אין ברייתו אלא מן הארץ, כך כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ. רבי יודן מייתי ליה מהכא (קהלת ג): הכל הולך אל מקום אחד, הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר. רב נחמן אמר: אפילו גלגל חמה, שנא׳ (איוב ט) האומר לחרס ולא יזרח:

יב רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמר: מלך בשר ודם בונה פלטין, משהוא בונה את התחתונים אח״כ הוא בונה את העליונים, אבל הקדוש ברוך הוא ברא את העליונים ואת התחתונים בריה אחת. רבי שמעון בן לקיש אומר: מלך בשר ודם עושה ספינה, בתחלה הוא מביא קורות, ואחר כך הוא מביא ארזים, ואח״כ הוא מביא הוגנים, ואחר כך הוא מעמיד עליה נווטים, אבל הקב״ה ברא הן ומנהיגיהם, הדא הוא דכתיב (ישעיה מב): כה אמר האל ה׳ בורא השמים ונוטיהם ונווטיהם כתיב:

יג ר׳ יצחק ורבי שמעון בן לקיש רבי יצחק אמר: מלך בשר ודם בונה אהל ומותח אהל אננקי, על ידי שהות הוא רפי קימעה. ברם הכא (איוב לז): תרקיע עמו לשחקים. ואם תאמר שהן רפים, ת״ל (שם): חזקים כראי מוצק. רבי שמעון בן לקיש אמר: בשר ודם מוצק כלים אננקי, על ידי שהות היא מעלה חלודה. ברם הכא חזקים כראי מוצק, נראים כמין תרקיא. רבי עזריה אמר: על הדא דרבי שמעון בן לקיש, כי בו שבת מכל מלאכתו, אלה תולדות השמים והארץ בהבראם? אלא, יום יוצא יום נכנס, שבת יוצאה שבת נכנסת, חדש יוצא חדש נכנס, שנה יוצא שנה נכנס: ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים.

יד ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים. בית שמאי ובית הלל. בית שמאי אומרים: מחשבה בלילה ומעשה ביום. ובית הלל אומרים: מחשבה ומעשה ביום. אר״ש בן יוחאי: תמיהה אני?! איך נחלקו אבות העולם בית שמאי ובית הלל על בריית שמים וארץ, אלא, מחשבה בין ביום בין בלילה, ומעשה עם דמדומי חמה:

טו ה׳ אלהים - למלך שהיו לו כוסות ריקים, אמר המלך אם אני נותן לתוכן חמין הם מתבקעין, צוננים הם מקריסין. ומה עשה המלך? ערב חמין בצוננים ונתן בהם ועמדו. כך אמר הקדוש ברוך הוא: אם בורא אני את העולם במדת הרחמים, הוי חטייה סגיאין. במדת הדין היאך העולם יכול לעמוד?! אלא, הרי אני בורא אותו במדת הדין ובמדת הרחמים, והלואי יעמוד י״י אלהים:

טז ארץ ושמים - משל ללגיון שהמליך את המלך תחילה. אמר המלך: הואיל ולגיון זה המליכני תחלה, הרי אני נותן לו פרוקופי, שלא תזוז ממנו לעולם. כך אמר הקב״ה: הואיל והארץ היא עשתה צביוני תחילה, הרי אני נותן לה פרוקופי שלא תזוז ממנה לעולם, הדא הוא דכתיב (תהלים קד): יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד.

פרשה יג

א וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ. הכא את אמר: וכל שיח השדה. ולהלן את אמר: ויצמח ה׳ אלהים מן האדמה. אמר רבי חנינא: להלן לגן עדן וכאן לישובו של עולם. תני ר׳ חייא: אלו ואלו לא צמחו, עד שירדו עליהם גשמים:

ב וכל שיח השדה. כל האילנות כאילו משיחין אלו עם אלו. כל האילנות כאילו משיחין עם הבריות. כל האילנות להנאתן של בריות נבראו. מעשה באחד שבצר את כרמו ולן בתוכו ובאת הרוח ופגעתו, כל שיחתן של בריות אינה אלא על הארץ. עבדת ארעא, לא עבדת. וכל תפלתן של בריות אינה אלא על הארץ. מרי! תעביד ארעא, מרי! תצליח ארעא. כל תפלתן של ישראל אינו אלא על ביהמ״ק, מרי! יתבני בית מקדשא, מרי! מתי יתבני בית מקדשא?

ג כי לא המטיר ה׳ אלהים על הארץ. מזכיר שם מלא, על עולם מלא. אמר רבי חלפאי: כשם שהוא מזכיר שם מלא על עולם מלא, כך הוא מזכיר שם מלא בירידת גשמים. אר״ש בן יוחאי: שלושה דברים שקולין זה כזה, ואלו הן: ארץ; ואדם; ומטר. אמר רבי לוי בר חייא: ושלושתן מג׳ אותיות, ללמדך שאם אין ארץ אין מטר, ואם אין מטר אין ארץ, ואם אין שניהם אין אדם:

ד אמר רבי הושעיא: קשה היא גבורות גשמים, שהיא שקולה כנגד כל מעשה בראשית. מאי טעמא? (איוב ה) עושה גדולות ואין חקר וגו׳. במה? (שם) הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות. רבי אחא מייתי לה מהכא, (ירמיה י): עושה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו. מה כתיב בתריה? (שם): לקול תתו המון מים בשמים, ואין קול אלא גשמים, שנאמר (תהלים מב): תהום אל תהום קורא לקול צנוריך:

ה אמר רבי יצחק: שהיא מרצה כקרבנות, שנא׳ (שם פה): רצית ה׳ ארצך. ולהלן הוא אומר: (ישעיה נו): יעלו לרצון על מזבחי. רבי סימון אמר: אף מכנסת הגליות, שנאמר (תהלים פה): שבת שבות יעקב. ר׳ יוחנן בר מריה אומר: שהיא אוספת את העברה, שנאמר: אספת כל עברתך. רבי תנחום בר חנילאי אמר: אף מכפרת על החטאים, שנאמר (שם): נשאת עון עמך:

ו רבי חייא בר אבא אמר: ושקולה כנגד תחיית המתים.רבי אבא ורבי חייא בשם רבי אבא אמרו: אף חכמים קבעו אותה בתחיית המתים. בזו יד ובזו יד, בזו פתיחה ובזו פתיחה. בזו יד, שנאמר (יחזקאל לז): היתה עלי יד וגו׳. ובזו יד, פותח את ידך. בזו פתיחה, (דברים כח): יפתח ה׳ לך. ובזו פתיחה (יחזקאל לז): הנה אני פותח את קברותיכם וגו׳. רבי יודן בשם ר״א בר אבינא אמר: בזו שירה ובזו שירה. בזו שירה, (ישעיה מב): ירונו יושבי סלע. ובזו שירה, (תהלים סה): יתרועעו אף ישירו. רבי חייא בר אבא אמר: וגדולה מתחיית המתים. שתחיית המתים לאדם וזהו לאדם ולבהמה. תחיית המתים לישראל וזו לישראל ולעובדי כוכבים. עובד כוכבים אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה אמר לו: אתם יש לכם מועדות ואנו יש לנו מועדות. בשעה שאתם שמחים אין אנו שמחים. ובשעה שאנו שמחים אין אתם שמחים. ואימתי אנו ואתם שמחים? בירידת גשמים. מאי טעמא? (שם) לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו מה כתוב אחריו? הריעו לה׳ כהנים לויים וישראלים אין כתיב, אלא הריעו לה׳ כל הארץ. אמר ריב״ל: בשעה שהמטר יורד, בהמה מבקשת תפקידה. מאי טעמא? לבשו כרים הצאן, לבשו דכרייא ענא, לשון נקי:

ז ואדם אין לעבוד את האדמה. ואדם אין, להעביד את הבריות להקדוש ברוך הוא, כאליהו וכחוני המעגל. ואדם אין לעבוד את האדמה, לא נברא אדם אלא לעמל. אם זכה, הוא עמל בתורה, ואם לא זכה, הוא עמל בארץ. אשריו לאדם שהוא עמל בתורה:

ח כי לא המטיר ה׳ אלהים על הארץ ואדם אין וגו׳. אלמלא אדם, אין ברית כרותה לארץ להמטיר עליה, שנאמר (איוב לח): להמטיר על ארץ, לא איש מדבר לא אדם בו:

ט (קהלת א) כל הנחלים הולכים אל הים וגו׳. מעשה בר׳ אליעזר ורבי יהושע, שהיו מפרישין לים הגדול ונכנסה ספינתן לים, למקום שאין המים מהלכין. אמר לו ר׳ אליעזר לרבי יהושע: לא באנו לכאן, אלא לנסיון. מלאו משם חבית מלא מים, כיון שעלו לרומי, אמר להם אדרינוס שחיק עצמות: מי אוקיינוס מה הינון? אמר לו: מים בולעין מים. אמר להן: הבו לי מנהון, יהבון ליה מלא לקינייאתה, והוו יהבין בגווה מים והיא בלעה להון. על דעתיה דר׳ אליעזר: משם הם שואבים. על דעתיה דרבי יהושע: לשם הם שבים ללכת. כיצד היתה הארץ שותה? רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן, רבי יהודה אומר: כהדין נילוס דמשקה והדר משקה. ורבי נחמיה אמר: כמין תוכייה, דהדין קבריא, דמרבה וקבר. ורבנן אמרי: כמין תווי, נהר בבבל ושמו תווי. ולמה קורין אותו תווי? שהוא חוזר ומשקה אחת למ׳ שנה, וכך היתה הארץ שותה. מתחלה דכתיב: ואד יעלה מן הארץ, וחזר בו הקב״ה, שלא תהא הארץ שותה, אלא מלמעלן. רבי חנן דציפורי בשם רבי שמואל בר נחמן אמר: מפני ד׳ דברים חזר בו הקדוש ברוך הוא, שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלן, מפני בעלי זרוע, ובשביל להדיח טללים הרעים, ושיהא הגבוה שותה כנמוך. ועוד, שיהיו הכל תולין עיניהם כלפי מעלה, הדא הוא דכתיב (איוב ה) לשום שפלים למרום:

י ומהיכן הארץ שותה? רבי אליעזר אומר? ממימי אוקינוס, דכתיב ואד יעלה מן הארץ. אמר ליה רבי יהושע: וכי מימי אוקינוס לא מים מלוחים הן? ! אמר לו: מתמתקים הן בעבים, דכתיב (שם לו): אשר יזלו שחקים. היכן הם נוזלין? בשחקים. רבי יהושע אומר: מן העליונים, שנאמר (דברים יא): למטר השמים תשתה מים. והעננים מתגברין מן הארץ ועד הרקיע, ומקבלין אותן כמפי הנוד, דכתיב (איוב לו): יזוקו מטר לאדו וחושרים אותן כמין כברה, ואין טיפה נוגעת בחברתה, דכתיב (שמואל ב כב): חשרת מים עבי שחקים. למה הוא קורא אותן שחקים? רבי שמעון בן לקיש אמר: שהן שוחקים את המים. רבי אבא בר כהנא אמר: כהדין מסוסא. ר׳ שמואל בר נחמן אמר: כדקין הללו של בהמה:

יא רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמר: אין עננים אלא מלמעלה, שנאמר (דניאל ז): וארו עם ענני שמיא. רבי שמעון בן לקיש אמר: אין עננים אלא מלמטה, שנאמר (תהלים קל״ה): מעלה נשיאים מקצה הארץ. על דעתיה דרבי יוחנן, לאחד שכבד את חבירו חבית של יין וקנקנה. ר״ש אומר: לאחד שאמר לחבירו, הלוני סאה של חטים, אמר לו: הבא קופתך ובא מדוד, כך הקב״ה אומר לארץ: אייתי ענניך וקבל מטר:

יב ה׳ שמות נקראו לו עב: אד, ענן, ונשיאים, חזיז. עב, שהוא מעבב את פני הרקיע. אד, שהוא שובר אידן של בעלי שערים. ענן, שהוא עושה הבריות ענוים אלו לאלו. נשיאים, שהוא עושה את הבריות נשיאים אלו על אלו. חזיז, שהוא עושה חזיונות ברקיע ומשרה רוח הקדש על הבריות, כמה דאת אמר (ישעיה א): חזון ישעיה בן אמוץ אמר רבי שמעון בן גמליאל: ארבעה שמות נקראו לארץ, כנגד ארבע תקופותיה: ארץ, תבל, אדמה, ארקא. ארץ, כנגד תקופת ניסן, שהיא מריצה את פירותיה. תבל, כנגד תקופת תמוז, שהיא מתבלת את פירותיה. אדמה, כנגד תקופת תשרי, שהארץ עשויה בולין בולין של אדמה. ארקא, כנגד תקופת טבת, שהיא מורקת את פירותיה:

יג כמה גשמים יורדין ויהיה בה כדי רביעה? כמלא כלי מחרישה של שלושה טפחים, דברי ר׳ מאיר. ר׳ יהודה אומר: בקשה טפח ובינונית טפחיים, ובשבעה שלושה טפחים. אר׳ שמעון בן אלעזר: אין לך טפה יורד מלמעלה, שאין הארץ עולה כנגדו טפחיים. מה טעם? (תהלים מב): תהום אל תהום קורא לקול צנוריך וגו׳. אמר רבי לוי: המים העליונים זכרים, והתחתונים נקבות והן אומרים אלו לאלו: קבלו אותנו, אתם בריותיו של הקדוש ברוך הוא ואנו שלוחיו, מיד הם מקבלים אותן, הדא הוא דכתיב (ישעיה מה): תפתח ארץ, כנקבה זו שהיא פותחת לזכר ויפרו ישע, שהן פרין ורבין. וצדקה תצמיח יחדו, ירידת גשמים, אני ה׳ בראתיו, לכך בראתיו, לתקונו של עולם ולישובו:

יד אמר רבי ברכיה: עלה שבר מן הארץ, מיד והשקה את כל פני האדמה, היא דעתיה דר׳ ברכיה. דאמר רבי ברכיה: (דברים לג): יערוף כמטר לקחי וגו׳, שברו בריות את ערפן, מיד מטר יורד:

טו כמה גשמים יורדין ויהא אדם צריך לברך? רבי יוסי בשם ר״י ור׳ יונה בשם רבי שמואל אמרין: מתחלה כדי רביעה, ובסוף אפי׳ כל שהן. רבי חייא בשם ר׳ יוחנן אמר: בתחלה כדי רביעה, ולבסוף עד שידחו פני הקרמיד. רבי ינאי ב״ר ישמעאל בשם רבי שמעון בן לקיש אמר: בתחלה כדי רביעה, ולבסוף כדי שתשרה פי המגופה. והלא כמה גשמים יורדין ואין פי מגופה נשרת? אלא תהא נראת כאלו שרויה. כיצד הוא צריך לברך? כהדא דתנינן: על הגשמים ועל בשורות טובות, הוא אומר: ברוך הטוב והמטיב. רבי ברכיה בשם ר׳ לוי מייתי לה מהכא, (משלי כה) מים קרים על נפש עייפה ושמועה טובה וגו׳. מה שמועה טובה? ברוך הטוב והמטיב. אף מים קרים הטוב והמטיב. ר׳ יהודה אומר: כדין מברך יחזקאל אבא, יתברך יתרומם

ויתגדל שמך, על כל טיפה וטיפה שאתה מוריד לנו, שממנו אתה זן אלו מאלו. ר׳ יהודה בר׳ שמעון אמר: שהוא מורידן במדה, שנאמר (איוב ו): כי יגרע נטפי מים, היך מה דאת אמר (ויקרא כז): ונגרע מערכך. רבי יוסי בר יעקב סלק למבקרי לרבי יהודה מגדלה. שמע קליה מברך אלף אלפים, ורבי רבבות ברכות והודאות אנו צריכין להודות לשמך, על כל טיפה וטיפה שאתה מוריד לנו, שאתה משלם גמולים טובים לחייבים. אמר לו: כן הוה ר׳ סימון מברך. אמר רבי זירא: תמן אמרין: על הזול שהוא בא לעולם, ועל השבע שהוא בא לעולם, ועל הנהר שמספח למדינה אומר: ברוך הטוב והמטיב:

טז והשקה את כל. ר״א בשם רבי יוסי בר זמרא אמר: הכל מתברך, משא ומתן מתברך והפרגמטוטין מרויחין. ר׳ יוחנן בר לוי אמר: אף מוכי שחין מרויחין. רבי חייא בר אבא אמר: אף החולין מרויחין, ואיבריהון רפין עליהם. אבימי מן חבריא הוה מבקר בישיא, כד הוות רביעתא נחתה הוה. אמר ליה רבי חייא בר אבא: מה אינון עבידין הוה? אמר ליה: נינוחו. רבי אבא אומר: אף אבן טובה מרגשת. רבנן אמרי: אף הדגים מרגישים. אמר רבי פנחס: עובדא הוה בהדא עכו, וצדו חד נון ושמו יתיה ש׳ לטרין, ותקילו יתיה מאתן לטרין, הוו תמן חד סב צייד, אמר להון: דלא נחת רביעתא, וכיון דנחת צדו חד נון ושמו יתיה מאתן לטרין, ותקילו יתיה ואשכחוניה ש׳ לטרין:

יז אמר רבי אלעזר בר ר׳ שמעון: אין הארץ שותה אלא לפי חיסומה. א״כ מה יעשו שרשי חרוב ושרשי שקמה ששרשיהם עד תהום? ! אלא, כל אחד ואחד לפי צרכן. רבי חנינא בר׳ עיזקה רבי ברכיה בשם ר״י אמר: שרשי חטה בוקעין בארץ ג׳ אמה, שרשי תאינה בוקעים בצור. אמר רבי לוי: כך הוא כדקא אמרת לפי חסומה, וחרוב ושקמה אחד לשלושים יום, תהום עולה ומשקה אותה. מאי טעמא? (ישעיה כז): אני ה׳ נוצרה לרגעים אשקנה. אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שהמטר יורד, הוא עושה פנים לאדמה.

פרשה יד

א וייצר ה׳ אלהים. כתיב (משלי כט): מלך במשפט יעמיד ארץ וגו׳. מלך - זה מלכי המלכים הקב״ה. במשפט יעמיד ארץ, שברא את העולם בדין, שנאמר: בראשית ברא אלהים. (שם) ואיש תרומות יהרסנה - זה אדם הראשון, שהיה גמר חלתו של עולם. ונקראת חלה תרומה, שנאמר (במדבר טו): ראשית עריסותיכם וגו׳. אמר רבי יוסי בן קצרתה: כאשה הזאת שהיא משקשקת עיסתה במים, והגבהת חלתה מבנתיים, כך בתחלה: ואד יעלה מן הארץ וגו׳ ואחר כך: וייצר ה׳ אלהים וגו׳:

ב וייצר שני יצירות: יצירה לאדם ויצירה לחוה. יצירה לשבעה ויצירה לתשעה. רב הונא אמר: נוצר לשבעה ונולד לח׳ או לתשעה חי. נוצר לתשעה ונולד לשמונה אינו חי, קל וחומר לשבעה. בעון קמיה דרבי אבהו: מנין שהנוצר לשבעה חי? אמר להון: מדידכון, אנא ממטי לכון, זיט״א אפט״א, איט״א אוכט״א:

ג וייצר שתי יצירות: יצירה מן התחתונים ויצירה מן העליונים. רבי יהושע בר נחמיה בשם רבי חנינא בר יצחק, ורבנן בשם רבי אליעזר: ברא בו ד׳ בריות מלמעלן וד׳ מלמטן. אוכל ושותה כבהמה, פרה ורבה כבהמה, מטיל גללים כבהמה, ומת כבהמה. מלמעלה: עומד כמלאכי השרת, מדבר ומבין ורואה כמלאכי השרת, ובהמה אינה רואה אתמהא? ! אלא, זה מצדד. רבי תפדויי אמר בשם רבי אחא: העליונים נבראו בצלם ובדמות ואינן פרין ורבין, והתחתונים פרין ורבין ולא נבראו בצלם ודמות. אמר הקדוש ברוך הוא: הרי אני בורא אותו בצלם ובדמות מן העליונים, פרה ורבה מן התחתונים. אמר רבי תפדויי בשם רבי אחא: אמר הקב״ה: אם אני בוראו מן העליונים הוא חי ואינו מת, מן התחתונים הוא מת ואינו חי, אלא, הריני בוראו מאלו ומאלו, ואם יחטא ימות ואם לאו יחיה:

ד וייצר שני יצרים: יצר טוב ויצר הרע. שאילו היה לבהמה ב׳ יצרים, כיון שהיתה רואה סכין ביד אדם לשחטה היתה מפחדת ומתה. והרי אדם יש לו ב׳ יצרים? אמר רבי חנינא בר אידא: (זכריה יב) ויוצר רוח אדם בקרבו, מלמד שנפשו של אדם צרורה בקרבו אלמלא כן, כיון שהיתה הצרה באה עליו, היה שומטה ומשליכה:

ה וייצר ב׳ יצירות: יצירה בעולם הזה ויצירה לעולם הבא. בית שמאי ובית הלל בית שמאי אומרים: לא כשם שיצירתו בעוה״ז, כך יצירתו לעולם הבא. בעולם הזה מתחיל בעור ובבשר וגומר בגידים ובעצמות, אבל לעתיד לבא מתחיל בגידים ובעצמות וגומר בעור ובבשר, שכך הוא אומר במתי יחזקאל (יחזקאל לו): ראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה. אמר רבי יונתן: אין למדין ממתי יחזקאל. ולמה היו מתי יחזקאל דומים? לזה שהוא נכנס למרחץ, מה שהוא פושט ראשון, הוא לובש אחרון. בית הלל אומרים: כשם שיצירתו בעוה״ז, כך יצירתו בעוה״ב. בעוה״ז מתחיל בעור ובבשר וגומר בגידים

ובעצמות. כך אף לעתיד לבא, מתחיל בעור ובבשר וגומר בגידים ובעצמות, שכן איוב אומר (איוב י): הלא כחלב תתיכני התכתני אין כתיב כאן, אלא תתיכני. וכגבינה הקפאתני אין כתיב כאן, אלא תקפיאני עור ובשר. הלבשתני אין כתיב כאן, אלא תלבישני עצמות וגידים. סוככתני אין כתיב כאן אלא תסוככני, לקערה שהיא מלאה חלב עד שלא נתן מסו בתוכו החלב רופף, משנתן לתוכה מסו, הרי החלב קפוי ועומד הוא, שאיוב אמר (שם): הלא כחלב תתיכני גו' עור ובשר גו' חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי:

ו את האדם בזכותו של אברהם. אמר רבי לוי: האדם הגדול בענקים - זה אברהם. למה קורא אותו גדול? שהיה ראוי להבראות קודם לאדם הראשון, אלא אמר הקדוש ברוך הוא: שמא יקלקל ואין מי שיבא לתקן תחתיו, אלא, הרי אני בורא את האדם תחילה, שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו. אמר רבי אבא בר כהנא: בנוהג שבעולם אדם יש לו קורה שופעת, היכן הוא נותנה? לא באמצע טרקלין, כדי שתסבול קורות שלפניה וקורות שלאחריה. כך למה ברא הקב"ה את אברהם באמצע הדורות? כדי שיסבול דורות שלפניו והדורות שלאחריו. אמר רבי לוי: מכניסין את המתוקנת לבית של מקולקלת, ואין מכניסין את המקולקלת לביתה של מתוקנת:

ז עפר ר"י בר סימון אומר: עופר עולם על מליאתו נברא. אר"א בר שמעון: אף חוה על מליאתה נבראת. אמר רבי יוחנן: אדם וחוה כבני עשרים שנה נבראו. רבי הונא אמר: עפר זכר, אדמה נקבה, היוצר הזה מביא עפר זכר ואדמה נקבה, כדי שיהיו כליו בריאין. מעשה באחד בציפורי שמת בנו, אית דאמר מינאי הוה יתיב גביה סלק רבי יוסי בר חלפתא, למחמי ליה אנפין חמתיה יתיב ושחיק. אמר לו: למה אתה שחיק? אמר לו: אנן רחיצן במרי שמיא, דאתחמי לאפויי לעלמא דאתי. אמר לו: לא מסתייה להוא גברא עקתיה, אלא דאתית מעקא ליה, אית חספין מתדבקין? לא כך כתיב (תהלים ב:ט) ככלי יוצר תנפצם אתמהא?! אמר לו: כלי חרש ברייתו מן המים והכשירו באור, כלי זכוכית ברייתו מן האור והכשירו באור, זה נשבר ויש לו תקנה, וזה נשבר ואין לו תקנה אתמהא?! אמר לו: ע"י שהוא עשוי בנפיחה. אמר לו: ישמעו אזניך מה שפיך אומר, מה אם זה שעשוי בנפיחתו של בשר ודם יש לו תקנה, בנפיחתו של הקדוש ברוך הוא על אחת כמה וכמה! אמר רבי יצחק: ככלי חרס תנפצם אין כתיב כאן, אלא ככלי יוצר תנפצם, כלי יוצר שלא הוסקו יכולין הן לחזור:

ח מן האדמה - רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן אמרו: ממקום כפרתו נברא, היך מה דאת אמר (שמות כ): מזבח אדמה תעשה לי. אמר הקב"ה הרי אני בורא אותו ממקום כפרתו, והלואי יעמוד. ויפח באפיו, מלמד שהעמידו גולם מן הארץ ועד הרקיע וזרק בו את הנשמה, לפי שבעולם הזה בנפיחה, לפיכך מת, אבל לעתיד בנתינה, שנאמר (יחזקאל לו): ונתתי רוחי בכם וחייתם:

ט חמשה שמות נקראו לה: נפש, רוח, נשמה, יחידה, חיה. נפש, זה הדם, שנאמר (דברים יב): כי הדם הוא הנפש. רוח, שהיא עולה ויורדת, שנאמר (קהלת ג): מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה. נשמה, זו האופיה, דברייתא אמרין האופיתא טבא. חיה, שכל האברים מתים והיא חיה בגוף. יחידה, שכל האברים משנים שנים והיא יחידה בגוף, הדא הוא דכתיב (איוב לד) אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף. רבי יהושע בר נחמיה ורבנן. רבי יהושע בר נחמיה אמר: אם ישים אלהים לבו על האדם הזה, רוחו כבר היה בידו, (שנאמר): ונשמתו אליו יאסוף, בגופו כבר יגוע כל אדם, אלא בשעה שאדם ישן, נשמה מחממת את הגוף שלא יצטנן וימות. רבנן אומרים: אם ישים אלהים לבו לאדם הזה, רוחו כבר הוא בידו ונשמתו אליו יאסוף למעלה, כבר יגוע כל אדם יחד, אלא בשעה שאדם ישן נשמה מחממת הגוף שלא יצטנן וימות הדא הוא דכתיב (משלי כ): נר ה' נשמת אדם. רבי ביסני ורבי אחא ור' יוחנן בשם ר"מ אומרים: הנשמה הזו ממלאה את כל הגוף ובשעה שאדם ישן, היא עולה ושואבת לו חיים מלמעלה. ר' לוי בשם ר' חנינא אמר: על כל נשימה ונשימה שאדם נושם צריך לקלס לבורא. מאי טעמא? (תהלים קנ) כל הנשמה תהלל יה, כל הנשימה תהלל יה:

י ויהי האדם לנפש חיה רבי יהודה אמר: מלמד שעשה לו עוקץ כחיה וחזר ולקחו ממנו מפני כבודו. ר' הונא אמר: עשאו עבד מכורן בפני עצמו, דאי לא לעי לא נגיס, הוא דעתיה דרבי חנינא, דאמר (איכה א): נתנני ה' בידי לא אוכל קום לעי באורייתא בלילא, וביממא לא מטי. ר' שמואל חתניה דרבי חנינא חברהון דרבנן אמר: כאן הוא עושה נשמה נפש, ולהלן הוא עושה נשמה רוח. מנין ליתן את האמור כאן להלן, ואת האמור להלן כאן? תלמוד לומר: חיים חיים לגזירה שוה.

פרשה טו

א ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם. דבי רבי ינאי אמרין: למה הוא מזכיר שם מלא בנטיעת הגן? שמתחלת ברייתה היא צריכה כוון. קודם עד שלא נוצרה ממעי אמה, אדם צריך לכוון את רוחותיה, הדא הוא דכתיב (תהלים קד): ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע. אמר רבי חנינא: כקרני חגבים היו ועקרן הקדוש ברוך הוא ושתלן בתוך גן עדן. ישבעו עצי ה' וגו' אמר ר' חנינא: ישבעו חייהם, ישבעו מימיהם, ישבעו מטעתן. אמר ר' יוחנן: לא היה העולם

ראוי להשתמש בארזים, שלא נבראו אלא לצורך בית המקדש, הדא הוא דכתיב: ישבעו עצי ה׳ ארזי לבנון, ואין לבנון, אלא בית המקדש, היך מה דאת אמר: (דברים ג): ההר הטוב הזה והלבנון. ר׳ שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן אמר: כ״ד מיני ארזים הם, ואין לך משובחים מכולם אלא שבעה, הדא הוא דכתיב (ישעיה מא): אתן במדבר ארז שטה וגו׳. ר׳ אחא אמר: ג׳: ברוש ברתא, תדהר אדרא, תאשור פקסינון. ולמה קורא אותו תאשור? שהוא מאושר מכולן. הוסיפו עליהן עוד שלושה: אלונים ארמונים אלמוגים. אלונים - בלוטין, ארמונים - דילבון, אלמוגים - אלוום:

ב גן בעדן - רבי יהודה ורבי יוסי. רבי יהודה אומר: גן גדול מעדן, שנאמר (יחזקאל לא): ויקנאוהו כל עצי עדן אשר בגן אלהים. ורבי יוסי אומר: עדן גדולה מגן, שנאמר: ויטע ה׳ אלהים גן בעדן. והכתיב: ונהר יוצא מעדן להשקות? על דעתיה דר״י מתמצית בית כור תרקב שותה. על דעתיה דרבי יהודה כפיגי, שהיא נתונה בגינה ומשקה את כל הגינה. והא רבי יהודה יש לו שני מקראות, ור״י אין לו אלא מקרא אחד. אמר רבי חנין דציפורי: האיר הקב״ה עינו של רבי יוסי ומצא לו מקרא אחר מכריע על גביו, ואיזה? זה (ישעיה נא): וישם מדברה כעדן, וערבתה כגן ה׳:

ג מקדם - אמר רבי שמואל בר נחמן: את סבור קודם לברייתו של עולם, ואינו אלא קודם לאדם הראשון. אדם נברא בששי, גן עדן בשלישי, הדא הוא דכתיב (תהלים עד) ואלהים מלכי מקדם, פועל ישועות בקרב הארץ. ראו פועלא טבא, שהתקין הקדוש ברוך הוא שכרי עד שלא עמדתי לפעול:

ד וישם שם - רבי יהודה ורבי נחמיה: רבי יהודה אמר: עילה אותו, היך מה דאת אמר (דברים יז): שום תשים עליך מלך. רבי נחמיה אמר: פיתה אותו. למלך, שעשה סעודה והזמין אורח. כך הזמין הקב״ה את אדם בזכותו של אברהם, הדא הוא דכתיב (תהלים קלט): אתה ידעת שבתי וקומי בנת לרעי מרחוק. שבתי, בתוך גן עדן. וקומי, טירופי מתוכה. בנתה לרעי מרחוק, באיזה זכות יעצת לבראני? בזכות אותו שהוא בא מרחוק, הדא הוא דכתיב (ישעיה מו): קורא ממזרח עיט, מארץ מרחק איש עצתו:

ה וישם שם - היך מה דאת אמר: ויהי שם עד היום הזה. אמר רבי לוי: ובלבד ביצירה זו. אמר רבי יצחק בר מריון: כתיב אלה תולדות השמים וגו׳. בוראן, משבחן. ומי מגנן בוראן מקלסן? ומי יתן בהם דופי? אלא נאים ומשובחין הם. אלה תולדות השמים בוראן משבחן ומי מנגן, בוראן מקלסן ומי יתן בהן דופי, אלא נאים ומשובחים הם אלה תולדות השמים והארץ בהבראם:

ו ויצמח ה׳ אלהים מן האדמה - תני, עץ שהוא פוסה על פני כל החיים. אמר רבי יהודה בר אלעאי עץ חיים מהלך ת״ק שנה, וכל מי בראשית מתפלגין מתחתיו. רבי יודן בשם רבי יהודה בר אלעאי: לא סוף דבר נופו מהלך ת״ק שנה, אלא אפילו קורתו מהלך ת״ק שנה:

ז מה היה אותו האילן שאכל ממנו אדם וחוה? ר״מ אומר: חטים היו. כד לא הוה בר נש דיעה, אינון אמרין: לא אכל ההוא אינשא פיתא דחיטי מן יומוי. רבי שמואל בר ר׳ יצחק בעי קמי רבי זעירא אמר לו: אפשר חטים היו? אמר לו: הין. אמר לו: והכתיב עץ! אמר לו: מתמרות היו כארזי לבנון. אמר רבי יעקב בר אחא: איתפלגון רבי נחמיה ורבנן. רבי נחמיה אמר המוציא לחם מן הארץ, שכבר הוציא לחם מן הארץ. ורבנן אמרי: מוציא לחם מן הארץ, שהוא עתיד להוציא לחם מן הארץ, שנאמר (תהלים עב) יהי פסת בר בארץ. לפת - תרין אמוראין פליגי. רבי חנינא בר יצחק ורבי שמואל בר אמי, חד אמר: לפת, לא פת היתה?! וחורנה אמר: לפת, לא פת היא עתידה להיות?! רבי ירמיה בריך קמיה דרבי זירא: המוציא לחם מן הארץ. וקלסיה כרבי נחמיה, אתמהא?! אלא, שלא לערב את האותיות.רבי יהודה בר אלעאי אמר: ענבים היו, שנאמר (דברים לב): ענבימו ענבי רוש אשכלות מרורות למו. אותן האשכלות הביאו מרורות לעולם. רבי אבא דעכו אמר: אתרוג היה, הדא הוא דכתיב (בראשית ג): ותרא האשה כי טוב העץ וגו׳. אמרת צא וראה, איזהו אילן שעצו נאכל כפריו? ואין את מוצא, אלא אתרוג. רבי יוסי אומר: תאנים היו, דבר למד מענינו. משל לבן שרים שקלקל עם אחת מן השפחות, כיון ששמע השר טרדו והוציאו חוץ לפלטין והיה מחזר על פתחיהן של שפחות ולא היו מקבלות אותו, אבל אותה שקלקלה עמו, פתחה דלתיה וקבלתו. כך בשעה שאכל אדם הראשון מאותו האילן, טרדו הקדוש ברוך הוא והוציאו חוץ לג״ע והיה מחזר על כל אילנות ולא היו מקבלין אותו. ומה היו אומרים לו? אמר רבי ברכיה: הא גנב, דגנב דעתיה דברייה! הדא הוא דכתיב (תהלים לו): אל תבואני רגל גאוה, רגל שנתגאה על בוראו. ויד רשעים אל תנידני, לא תיסב מני עלה, אבל תאנה שאכל מפירותיה, פתחה דלתיה וקבלתו, הדא הוא דכתיב ויתפרו עלה תאנה. מה היתה אותה התאנה? רבי אבין אמר: ברת שבע, דאמטיית ז׳ ימי אבלא לעלמא. רבי יהושע דסכנין בשם ר״א אמר: ברת אליתא, דאמטיית אליתא לעלמא. רבי עזריה ורבי יהודה בר סימון בשם ריב״ל אמר: ח״ו לא גלה הקדוש ב״ה אותו אילן לאדם, ולא עתיד לגלותו, ראה מה כתיב (ויקרא כ): ואשה אשר תקרב אל כל בהמה וגו׳. אם אדם חטא בהמה מה חטאת?! אלא, שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו: זו היא הבהמה שנסקל פלוני על ידה, ואם על כבוד תולדותיו חס המקום, על כבודו על אחת כמה וכמה אתמהא?!

פרשה טז

א ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן - רבי סימון פתח: (איוב יד) תתקפהו לנצח ויהלך משנה פניו ותשלחהו. תתקפהו, תוקף שנתן הקב״ה לאדם הראשון. לנצח, לעולם היה. ויהלך, כיון שהניח דעתו של הקדוש ברוך הוא והלך אחר דעתו של נחש. משנה פניו ותשלחהו, רבי סימון אמר: (שם יב) עמו חכמה וגבורה. בשעה שהיה מושלם לבוראו ד׳ ראשי נהרות היה פותק במגרופית אחת, ואלו הן ד׳ ראשי נהרות, ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וגו׳:

ב שם האחד פישון - שהוא מגדל פשתן ומימיו מהלכין בשופי. הוא הסובב את כל ארץ החוילה עדיין לא היתה חוילה ואת אומר הוא הסובב אתמהא?! אלא (ישעיה מ״ו): מגיד מראשית אחרית אשר שם הזהב, זהב וודאי. וזהב הארץ ההיא טוב. אמר רבי יצחק: טובוי דהוא בביתיה טובוי דהוא בלוויתי. אמר רבי אבהו: טובה גדולה חלק הקב״ה לעולמו, אדם פורט זהוב אחד והוא מוציא ממנו כמה יציאות. אמר ריש לקיש: לא היה העולם ראוי להשתמש בזהב. ולמה נברא? בשביל בית המקדש, שנאמר וזהב הארץ ההיא טוב, היך מה דאת אמר (דברים ג): ההר הטוב הזה והלבנון. שם הבדולח ואבן השוהם אמר רבי איבו: את סבור כבדולח הזה של פטמים, יגיד עליו ריעו: ועינו כעין הבדולח. מה זה אבן טובה? אף זה אבן טובה:

ג ושם הנהר השני גיחון וגו׳ - עדיין לא עמד כוש והוא אומר את כל ארץ כוש? אתמהא! אלא מגיד מראשית אחרית. ושם הנהר חדקל, שהוא חד פרת אוותינטין של נהרות. רבי חנינא בר אמי בשם רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר: אובל אוותינטין של נהרות והכתיב (דניאל ו): ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל, אלא לפי שדניאל ראה ב׳ חלומות, אחד בחדקל ואחד באובל וחדקל גדול מאובל. לפיכך הוא קורא אותו גדול. והלא הוא בברייתו של עולם אינו קורא אותו גדול, אלא שעלה והקיף את כל א״י דכתיב ביה (דברים ד): כי מי גוי גדול אשר לו אלהים. משל הדיוט אומר עבדא דמלכא מלכא, הדבק לשיחין וישחון לך. רב אמר לחייא בריה: בנה לי בית בא״י. אמר לו: להיכן? אמר לו: אעברת נהרא בנה! שמואל אמר: עד מקום שהנהר מהלך, שם היא א״י. ואי זו? זו תרבקנה. רבי יהודה ורבי הונא רבי יודן אמר: הוא פרת, והוא נהר כבר פרת, שפרה ורבה עד שעוברין אותו בספינות. פרת, שמימיו פרין ורבין, פרת, שמפרש והולך עד שכלה במגריפה. כבר, שמימיו כלין. כבר, שפירותיו גסין ואינן יורדין בכברה. רבי הונא אמר: כבר בפני עצמו, פרת בפני עצמו. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר: אומרים לפרת למה אין קולך הולך? אמר להם: איני צריך, מעשי מודיעים אותי. אדם נוטע בי נטיעה והיא עושה לשלושים יום, זורע בי ירק והיא עומדת לשלושה ימים. אומרים לחדקל: למה קולך הולך? אמר להם: הלואי נשמע קולי ונראה. אומרים לאילני מאכל, למה אין קולכם הולך? אמרו להם: אין אנו צריכין, פירותינו מעידין עלינו. אומרים לאילני סרק, למה קולכם הולך? אמרו להם: הלואי נשמע קולינו ונראה. אמר רבי הונא: לא משום הטעם הזה, אלא אילני מאכל על ידי שהן כבדים בפירותיהם, לפיכך אין קולן הולך, אבל אילני סרק ע״י שהן קלים בפירותיהם קולן הולך, הדא הוא דכתיב (ישעיה ז): וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני וגו׳:

ד אמר רבי תנחום בשם רבי יהושע בן לוי: עתיד הקדוש ברוך הוא להשקות כוס תרעלה לאומות, ממקום שהדין יוצא. מאי טעמא? ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, ומשם יפרד והיה לד׳ נהרים אין כתיב כאן, אלא לד׳ ראשים, אלו ד׳ גליות כנגד ד׳ ראשים. שם האחד פישון - זו בבל - על שם (חבקוק א) ופשו פרשיו הוא הסובב את כל ארץ החוילה, שעלה והקיף את כל ארץ ישראל, דכתיב ביה (תהלים מב): הוחילי לאלהים כי עוד אודנו. אשר שם הזהב, אלו דברי תורה, שהן נחמדין מזהב ומפז רב . וזהב הארץ ההיא טוב, מלמד שאין תורה כתורת א״י ולא חכמה כחכמת א״י. שם הבדולח ואבן השוהם וגו׳, מקרא משנה ותלמוד ותוספתא ואגדה. ושם הנהר השני גיחון - זו מדי - היה המן שף עמה כנחש, על שם על גחונך תלך. חדקל - זו יון - שהיתה קלה וחדה בגזירותיה, שהיתה אומרת לישראל: כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל.אמר רבי הונא: בשלושה דברים קדמה מלכות יון למלכות הרשעה: בנימוסין; ובפנקיסין; ובלשון. ר׳ הונא בשם ר׳ אחא אמר: כל המלכיות נקראו על שם אשור, ע״ש שהם מתעשרות מישראל. אמר רבי יוסי בר חנינא: כל המלכיות נקראו על שם נינוה, על שם שהם מתנאות מישראל. אמר רבי יוסי בר רבי חלפתא: כל המלכיות נקראו על שם מצרים, על שם שהם מצירות לישראל. והנהר הרביעי הוא פרת - זו אדום. פרת, שהפירה והצירה לבניו פרת, שפרה ורבה מברכתו של זקן. פרת, שאני עתיד להפרע לה. פרת, על שם סופה, (ישעיה סג): פורה דרכתי לבדי וגו׳.

ה רבי יהודה ורבי נחמיה: ר׳ יהודה אמר: עילה אותו, היך מה דאת אמר (שם יד): ולקחום עמים והביאום וגו׳ רבי נחמיה אמר: פיתה אותו, היך מה דאת אמר (הושע יד): קחו עמכם דברים ושובו אל ה׳ וגו׳. ויניחהו ר׳ יודן ור׳ ברכיה: רבי יודן אמר: הניח לו והגין עליו, ועדנו מכל אילני גן עדן. רבי ברכיה אמר: להניחו ולהגן עליו, ולעדנו מכל אילני גן עדן. ויניחהו, נתן לו מצות שבת, כמה דאת אמר (שמות כ): וינח ביום השביעי. לעבדה, ששת ימים תעבוד. ולשמרה, (דברים ה): שמור את יום השבת לקדשו דבר אחר: לעבדה ולשמרה, אלו הקרבנות, שנאמר (שמות ג) תעבדון את האלהים. וכתיב (במדבר כח): תשמרו להקריב לי במועדו:

ו ויצו ה׳ אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל - ר׳ לוי אמר: צווהו על שש מצות. ויצו, על עבודת כוכבים, היך מה דאת אמר (הושע ה): כי הואיל הלך אחרי צו. ה׳ על ברכת השם, היך מה דאת אמר: (ויקרא כד): ונוקב שם ה׳. אלהים, אלו הדיינין, שנאמר (שמות כב): אלהים לא תקלל. על האדם, זו שפיכות דמים, שנאמר (בראשית יא) שופך דם האדם. לאמר, זה גילוי עריות, שנאמר (ירמיה ג) לאמר הן ישלח איש את אשתו וגו׳. מכל עץ הגן אכול, צווהו על הגזל. רבנן פתרין ליה: כל ענינא, ויצו ה׳ אלהים. אלהים אמר לו: אלהים אני! נהוג בי כאלוה שלא תקללני, כמה דכתיב: אלהים לא תקלל. גילוי עריות מנין? ודבק באשתו ולא באשת חבירו, ולא בזכר ולא בבהמה. אכול תאכל אמר רבי יעקב דכפר חנין: מתי יתכשר לאכילה? משתשחט. רמז לו על אבר מן החי. מות תמות, מיתה לאדם, מיתה לחוה, מיתה לו, מיתה לתולדותיו.

פרשה יז

א ויאמר ה׳ אלהים לא טוב היות - תנינן: בעשרה מאמרות נברא העולם, ואלו הן: בראשית; ורוח אלהים מרחפת; ויאמר אלהים יהי אור; ויאמר אלהים יהי רקיע; ויאמר אלהים יקוו המים; ויאמר אלהים תדשא הארץ; ויאמר אלהים יהי מאורות; ויאמר אלהים ישרצו המים; ויאמר אלהים תוצא הארץ; ויאמר אלהים נעשה אדם. מנחם בר יוסי: מוציא ורוח אלהים מרחפת, ומביא ויאמר ה׳ אלהים לא טוב היות האדם. אמר רבי יעקב בן קורשאי: מאמר ניתן לרוח בפני עצמה:

ב לא טוב - תני רבי יעקב: כל שאין לו אשה שרוי: בלא טובה, בלא עזר, בלא שמחה, בלא ברכה, בלא כפרה, בלא טובה. לא טוב היות האדם לבדו, בלא עזר. אעשה לו עזר כנגדו, בלא שמחה, שנאמר (דברים יז): ושמחת אתה וביתך. בלא כפרה, (ויקרא טו): וכפר בעדו ובעד ביתו. בלא ברכה, (יחזקאל מד): להניח ברכה אל ביתך. רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי אמר: אף בלא שלום, שנאמר (שמואל א כה): ואתה שלום וביתך שלום. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר: אף בלא חיים, שנאמר (קהלת ט): ראה חיים עם האשה אשר אהבת. רבי חייא בר גמדא אמר: אף אינו אדם שלם, שנאמר: ויברך אותם ויקרא את שמם אדם, שניהם כאחד קרויים אדם. ויש אומרים: אף ממעט את הדמות, שנאמר (בראשית ט): כי בצלם אלהים עשה את האדם. מה כתיב אחריו? ואתם פרו ורבו:

ג אעשה לו עזר כנגדו - אם זכה עזר, ואם לאו - כנגדו. אמר רבי יהושע בר נחמיה: אם זכה, כאשתו של רבי חנינא בר חכינאי. ואם לאו, כאשתו של רבי יוסי הגלילי. רבי יוסי הוה ליה אנתתא בישא והות ברתא דאחתיה, והות בזית ליה קדם תלמידוי, אמרין תלמידיו: שבקא להדא אנתתא בישא, דליתא מיקרך. אמר להון: פורנא רב עלי, לית בידי מה אשבוק לה. חד זמן הוון יתבין פשטין הוא ורבי אלעזר בן עזריה דמן חסלין. אמר לו: משגח רבי ואנן סלקין בביתא. אמר לו: אין. סליק, כי סליק אמכת לאפה ונפקת לה, צפה בההיא קדירה. אמר לה: אית בההיא קדריה כלום? אמר לו: אית פרפריין. אזל גליתה ואשכח פרגיין, ידע רבי אלעזר בן עזריה מה הוא שמע, יתבון להון אכלין. אמר לו: רבי! לא אמרת אלא פרפריין, והא אשכחנן בגוה פרגיין?! אמר לו: מעשה נסים הן. מן דחסלין, אמר לו: רבי שבוקא ההיא אנתתא מינך, דלית היא עבדא ליקרתך. אמר לו: פורנא רב עלי, ולית בי מה אשבוק לה. אמר לו: אנן יהבינן לה פורנא, ושבקית מינך. עבדון ליה כן, פסק לה פורנא ושבק יתה מיניה, ואסבון יתיה איתתא אחרא טבא מינה. גרמון חובין דההיא איתתא ואזלת ואתנסבית לסנטרין דקרתא. לבתר יומין אתון יסורין עליו ואיתעוור, והוות ציירת בידיה, ומחזרא ליה על שקקיא דקרתא, כיון דהות מטיא בשקקיא דרבייוסי הגלילי, הות קיימא לה וחזרה לאחורה. מן דהוה ההוא גברא חכים קרתא, אמר לה: למה את לא מובלת לי לשכונתיה דרבי יוסי הגלילי, דאנא שמע דההוא עביד מצוה? אמרת ליה: משבקתיה אנא, ולית בי דליחמי סבר אפוהי. חד זמן אתון קרון בשכונתיה דרבי יוסי, ארגיש בה יום קדמוי ויום תניין, ושרי מחי לה, ואזיל קלהון, והוון מתבזין בכל קרתא. אודיק ר׳ יוסי לקלהון וחמהון מתבזן בגו שוקא. אמר לו: למה את מחי לה? אמר לו: כל יום היא מובדה פרנסתיה דהדין שקקיה מיני. כיון דשמע רבי יוסי כן, נסביהון ויהיב יתהון בחדא ביתא מן דידיה, והוה מפרנס יתהון כל יומי חייהון. על שם (ישעיה נח): ומבשרך לא תתעלם:

ד ויצר ה׳ אלהים מן האדמה - בעון קומי, רבי יוחנן בן זכאי כתיב: ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה. ומה ת״ל ויצר ה׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה? אמר להן: להלן לבריאה, וכאן לכבוש. היאך מה דאת אמר (דברים כ:יט): כי תצור אל עיר ימים רבים. אמר רבי אחא: בשעה שבא הקב״ה לבראת את האדם נמלך במלאכי השרת. אמר להן: נעשה אדם. אמרו לו: אדם זה מה טיבו? אמר להן: חכמתו מרובה משלכם. הביא לפניהם את הבהמה ואת החיה ואת העוף. אמר להם: זה, מה שמו? ולא היו יודעין. העבירן לפני אדם. אמר לו: זה, מה שמו? אמר: זה שור, זה חמור, זה סוס, וזה גמל. ואתה מה שמך? אמר לו: אני נאה להקרא אדם, שנבראתי מן האדמה. ואני מה שמי? אמר לו: לך נאה להקראות אדני, שאתה אדון לכל בריותיך. אמר רבי אחא: (ישעיה מב:ח): אני ה׳, הוא שמי. הוא שמי, שקרא לי אדם הראשון. חזר והעבירן לפניו זוגות אמר: לכל יש בן זוג ולי אין בן

זוג! ולאדם לא מצא עזר כנגדו אתמהא?! ולמה לא בראה לו תחלה? אלא צפה הקדוש ברוך הוא, שהוא עתיד לקרות עליה תגר, לפיכך לא בראה לו עד שתבעה בפיו. כיון שתבעה, מיד ויפל ה׳ אלהים תרדמה על האדם ויישן:

ה ויפל ה׳ אלהים תרדמה - רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר: תחלת מפלה שינה דמך ליה, ולא לעי באורייתא, ולא עביד עבידתא. רב אמר: שלוש תרדמות הן: תרדמת שינה; ותרדמת נבואה; ותרדמת מרמיטה. תרדמת שינה, (בראשית ב:כא): ויפל ה׳ אלהים תרדמה על האדם ויישן. תרדמת נבואה, (שם טו:יב): ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם. תרדמת מרמיטה, (שמואל א כו:יב): אין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כולם ישנים, כי תרדמת ה׳ נפלה עליהם. רבנן אמרי: אף תרדמה של שטות, דכתיב (ישעיה כט:ט): כי נסך עליכם ה׳ רוח תרדמה. רבי חנינא בר יצחק אמר: שלושה נובלות הן: נובלת מיתה - שינה; נובלת נבואה - חלום; נובלת העולם הבא - שבת. רבי אבין מוסיף: עוד תרתין: נובלת אורה של מעלה - גלגל חמה; נובלת חכמה של מעלה - תורה:

ו ויקח אחד מצלעותיו - רבי שמואל בר נחמן אמר: מן סטרוהי, היך מה דאת אמר (שמות כז): ולצלע המשכן. ושמואל אמר: עילעא חדא, מבין ב׳ צלעותיו נטל תחתיה אין כתיב כאן, אלא תחתנה. אמר רבי חנינא בריה דר׳ אידי: מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב סמ״ך, כיון שנבראת נברא שטן עמה. ואם יאמר לך אדם הוא הסובב, תאמר לו בנהרות הכתוב מדבר. אמר רבי חנינא בר יצחק: עשה הקב״ה נוי לתחתיתו, כדי שלא יהא מתבזה כבהמה. רבי אמי ורבי ינאי חד אמר: עשה לו מנעל ואפיפורין כבוש עליו, כדי שלא יצטער כשהוא יושב. וחרנא אמר: עשה לו כסתות. רבי לוי ורבי אמי: חד אמר: עשה לו קבורה. וחד אמר: עשה לו תכריכין:

ז מטרונה אחת שאלה את רבי יוסי אמרה לו: למה בגניבה? אמר לה: משל, אם הפקיד אדם לידך אונקיא של כסף בחשאי, וחזרת ליה ליטרא של זהב בפרהסיא, זו גניבה?! אמרה לו: למה במטמוניות? ואמר לה: בתחלה בראה לו, וראה אותה מלאה רירין ודם הפליגה ממנו, חזר ובראה לו פעם שניה. אמרה לו: מוספת אני על דבריך. אמורה הייתי להנשא לאחי אמי, ועל ידי שגדלתי עמו בבית התכערתי בעיניו, והלך ונשא לו אשה אחרת, ואינה נאה כמוני. מעשה בחסיד אחד, שהיה נשוי לחסידה אחת ולא העמידו בנים זה מזה. אמרו אין אנו מועילים להקדוש ברוך הוא כלום, עמדו וגרשו זה את זה. הלך זה ונשא רשעה אחת ועשתה אותו רשע, הלכה זאת ונשאת לרשע אחד ועשתה אותו צדיק. הוי, שהכל מן האשה:

ח שאלו את רבי יהושע: מפני מה האיש יוצא פניו למטה ואשה יוצאת פניה למעלה? אמר להם: האיש מביט למקום ברייתו ואשה מבטת למקום ברייתה. ומפני מה האשה צריכה להתבשם ואין האיש צריך להתבשם? אמר להם: אדם נברא מאדמה והאדמה אינה מסרחת לעולם, וחוה נבראת מעצם. משל אם תניח בשר שלושה ימים בלא מלח מיד הוא מסריח. ומפני מה האשה קולה הולך ולא האיש? אמר להם: משל אם תמלא קדרה בשר, אין קולה הולך. כיון שתתן לתוכה עצם, מיד קולה הולך. מפני מה האיש נוח להתפתות ואין האשה נוחה להתפתות? אמר להן: אדם נברא מאדמה, וכיון שאתה נותן עליה טפה של מים, מיד היא נשרית. וחוה נבראת מעצם ואפילו אתה שורה אותו כמה ימים במים אינו נשרה. ומפני מה האיש תובע באשה ואין האשה תובעת באיש? אמר להן: משל למה הדבר דומה? לאחד שאבד אבידה, הוא מבקש אבידתו ואבידתו אינה מבקשתו. ומפני מה האיש מפקיד זרע באשה ואין האשה מפקדת זרע באיש? אמר להם: דומה לאחד, שהיה בידו פקדון ומבקש אדם נאמן שיפקדנו אצלו. ומפני מה האיש יוצא ראשו מגולה והאשה ראשה מכוסה? אמר להן: לאחד שעבר עבירה והוא מתבייש מבני אדם, לפיכך יוצאת וראשה מכוסה. ומפני מה הן מהלכות אצל המת תחלה? אמר להם: על ידי שגרמו מיתה לעולם, לפיכך הן מהלכות אצל המת תחלה, הדא הוא דכתיב (איוב כא:לג): ואחריו כל אדם ימשוך. ומפני מה ניתן לה מצות נדה? ע״י ששפכה דמו של אדם הראשון, לפיכך ניתן לה מצות נדה. ומפני מה ניתן לה מצות חלה? על ידי שקלקלה את אדם הראשון, שהיה גמר חלתו של עולם, לפיכך ניתן לה מצות חלה. ומפני מה ניתן לה מצות נר שבת? אמר להן: על ידי שכבתה נשמתו של אדם הראשון. לפיכך, ניתן לה מצות נר שבת.

פרשה יח

א ויבן ה׳ אלהים את הצלע - ר׳ אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא אמר: ניתן בה בינה יותר מן האיש. דתנינן: בת י״א שנה ויום אחד נדריה נבדקין, בת י״ב שנה ויום אחד נדריה קיימין ובודקין כל י״ב, אבל לזכר בן י״ב שנה ויום אחד נדריו נבדקין, בן י״ג נדריו קיימין ובודקין כל י״ג. רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק אמר: אית דמחלפין דרכה של אשה להיות יושבת בתוך ביתה, ודרכו של איש להיות יוצא לשוק ולמד בינה מבני אדם. רבי איבו ואמרי לה בשם רבי בנייה: והוא תני בשם ר״ש בן יוחאי: קישטה ככלה ואח״כ הביאה לו. אית אתרין דקריין לקלעתא בנייתא. אמר רבי חמא בר חנינא: את סבור שמתחת חרוב אחד או שקמה א׳ הביאה לו, אלא משקשטה בכ״ד מיני תכשיטין, אחר כך הביאה לו, הדא הוא דכתיב (יחזקאל כח):

בעדן גן אלהים היית, כל אבן יקרה מסוכתך, אודם פטדה וגו׳. רבנן ורבי שמעון בן לקיש רבנן אמרי: עשר. ור״ש אמר: י״א. ר׳ חמא בר חנינא ורבי שמעון בן לקיש תרוויהון אמרין: כלל, ופרט עשה את הכלל מוספת לפרט, והכל בכלל, כל אבן יקרה מסוכתך, כלל אודם פטדה תרשיש ויהלום וגו׳. פרט הכל בכלל כל אבן יקרה מסוכתך. רבי לוי ורבי סימון: חד אמר: ט׳ וחד אמר: י׳. מ״ד עשר כרבנן, ומ״ד ט׳, הדין דהב דהכא לית הוא חופה. רבי אחא בר חנינא אמר: עשה כתלים של זהב ובתי קריות של אבנים טובות ומרגליות. ר׳ אלעזר בר ביסנא בשם ר׳ אחא אמר: אפי׳ קורקוסים של זהב עשה לו:

ב רבי יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי אמר: ויבן כתיב, התבונן מאין לבראתה. אמר: לא אברא אותה מן הראש, שלא תהא מיקרת ראשה; לא מן העין, שלא תהא סקרנית; ולא מן האוזן, שלא תהא צייתנית; ולא מן הפה, שלא תהא דברנית; ולא מן הלב, שלא תהא קנתנית; ולא מן היד, שלא תהא ממשמשנית; ולא מן הרגל, שלא תהא פרסנית, אלא ממקום שהוא צנוע באדם, אפי׳ בשעה שאדם עומד ערום אותו המקום מכוסה. ועל כל אבר ואבר שהיה בורא בה היה אומר לה: תהא אשה צנועה, אשה צנועה, אף על פי כן (משלי א:כה): ותפרעו כל עצתי. לא בראתי אותה מן הראש, והרי היא מיקרת ראשה, שנאמר (ישעיה ג:טז): ותלכנה נטויות גרון. ולא מן העין, והרי היא סקרנית, שנאמר (שם): ומסקרות עינים. ולא מן האוזן, והרי היא צייתנית, שנאמר (בראשית יח:י): ושרה שומעת פתח האהל. ולא מן הלב, והרי היא קנתנית, שנאמר (שם ל:א): ותקנא רחל באחותה. ולא מן היד, והרי היא ממשמשנית, שנאמר (שם לא:יט): ותגנוב רחל את התרפים. ולא מן הרגל, והרי היא פרסנית, שנאמר (שם לד:א): ותצא דינה רב חסדא אמר בינה בה מגורות יותר מן האיש רחבה מלמטה וצרה מלמעלה כדי שתהא מקבלת עוברים:

ג רב חסדא אמר: בנה בה מגורות יותר מן האיש, רחבה מלמטן וצרה מלמעלן, כדי שתהא מקבלת עוברים. ויבאה אל האדם - אמר רבי אבין: טבוי לקריה, דמלכא שושביניה:

ד ויאמר האדם זאת הפעם - רבי יהודה בר רבי אמר: בתחלה בראה לו וראה אותה מליאה רירין ודם והפליגה ממנו, וחזר ובראה לו פעם שנייה. הדא הוא דכתיב: זאת הפעם, זאת היא של אותו הפעם. זאת הפעם - זאת היא, שעתידה להקיש עלי כזוג, היך מה דאת אמר (שמות כח): פעמון זהב ורמון. זאת הפעם - זו היא שהיתה מפעמתני כל הלילה כולה. בעון קומי רבי שמעון בן לקיש: מפני מה אין כל החלומות מיגעין את האדם וזו מיגעת את האדם? אמר להם: שמתחלת ברייתה אינה אלא בחלום, שנאמר עצם מעצמי ובשר מבשרי. אמר רבי תנחומא: נשא אדם אשה מקרובותיו, עליו הוא אומר: עצם מעצמי לזאת יקרא אשה, כי מאיש לוקחה. זאת מכאן שניתנה התורה בלשון הקודש. רבי פנחס ורבי חלקיה בשם רבי סימון אמרי: כשם שניתנה תורה בלשון הקודש, כך נברא העולם בלשון הקודש, שמעת מימיך אומר גיני גיניא?! אנתרופי אנתרופא?! גברא גברתא?! אלא, איש ואשה. למה? שהלשון הזה נופל על הלשון הזה:

ה על כן יעזב איש - תניא, גר שנתגייר והיה נשוי לאחותו בין מן האב בין מן האם יוציא, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: מן האם יוציא, מן האב יקיים, שאין אב לעובד כוכבים. אתיבון ליה: והא כתיב (בראשית כ): וגם אמנה אחותי בת אבי היא וגו׳?! אמר להן: בשיטתן השיבן. אתיב להון רבי מאיר (שם ב) על כן יעזב איש את אביו ואת אמו. אמר רבי יוחנן: ופשטו ליה, ע״כ יעזב איש את אביו ואת אמו הסמוך לאביו, הסמוך לאמו. אתיב רבי אבהו: והכתיב (שמות ו): ויקח עמרם את יוכבד דודתו?! אמר רבי שמעון בריה דר׳ אבהו: מעתה אפי׳ כבני נח, לא היו ישראל נוהגים קודם מתן תורה אתמהא?! אמר רבי לוי: ופשטו ליה, על כן יעזב איש וגו׳ הסמוך לו מאביו, הסמוך לו מאמו. רבי אבהו בשם רבי יוחנן אמר: בני נח על הנשואות חייבין, ועל הארוסות פטורין. רבי יונה בשם רבי שמואל אמר: זונה שהיא עומדת בשוק ובאו עליה שנים, הראשון פטור והשני חייב, משום בעולת בעל, וכי נתכוון הראשון לקנותה בבעילה?! הדא אמר: בעילה בבני נח קונה שלא כדת. ומנין שאין להם גירושין? ר׳ יהודה בר׳ סימון ור׳ חנין בשם ר׳ יוחנן אמר: שאין להם גירושין, או ששניהם מגרשין זה את זה. אמר רבי יוחנן: אשתו מגרשתו ונותנת לו דופורון. תני ר׳ חייא, עובד כוכבים שגירש את אשתו והלכה ונישאת לאחר, והלכו שניהם ונתגיירו, איני קורא עליו (דברים כד): לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה וגו׳?! רבי אחא בשם ר׳ חנינא בר פפא אמר: בכל ספר מלאכי כתיב: ה׳ צבאות, ובכאן כתיב: אלהי ישראל, שנאמר (מלאכי ב): כי שנא שלח, אמר ה׳ אלהי ישראל, כביכול לא יחול שמו, אלא על ישראל בלבד. אמר רבי חגי: בשעה שעלו ישראל מן הגולה, נתפחמו פני הנשים מן השמש והניחו אותן והלכו להם, ונשאו נשים עמוניות, והיו מקיפות את המזבח ובוכות, הוא שמלאכי אומר (שם): וזאת שנית תעשו שנייה לשטים, כסות דמעה את מזבח ה׳, בכי ואנקה. אמר הקב״ה: מאן קביל מהם? בכי ואנקה משגזלת וחמסת ונטלת יפיה ממנה אתה משלחה אתמהא?! ומניין שהן מוזהרין על גילוי עריות כישראל? שנא׳: ודבק באשתו ולא באשת חבירו, ולא בזכור, ולא בבהמה. רבי שמואל ורבי אבהו ורבי אלעזר בשם רבי חנינא אמרו: בן נח שבא על אשתו שלא כדרכה,

חייב מיתה. אמר רבי אסי: כל איסור שכתוב בבני נח לא בעשה ולא בלא תעשה, אלא במיתה. והיאך עבידא (בראשית ב)? ודבק באשתו והיו לבשר אחד:

ו ויהיו שניהם ערומים - אמר רבי אליעזר: שלושה הן שלא המתינו בשלותן שש שעות, ואלו הן: אדם וישראל וסיסרא אדם, שנאמר: ולא יתבששו לא באו שש שעות, והוא בשלותו. וישראל, שנאמר (שמות לב): וירא העם כי בשש משה, כי באו שש שעות ולא בא משה. סיסרא, שנאמר (שופטים ה): מדוע בשש רכבו לבא, בכל יום היה למוד לבא בשלוש שעות בארבע שעות, ועכשיו באו שש שעות ולא בא. הוי, ולא יתבוששו והנחש היה ערום, לא היה צריך קרא לומר אלא ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו וגו'. אמר ר' יהושע בן קרחה: להודיעך מאי זו חטייה? קפץ עליהם אותו הרשע, מתוך שראה אותן מתעסקין בדרך ארץ, ונתאוה לה. אמר רבי יעקב דכפר חנין: שלא להפסיק בפרשתו של נחש.

פרשה יט

א והנחש היה ערום - כתיב (קהלת א) כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב, על ידי שאדם מרבה עליו חכמה, הוא מרבה עליו כעס, וע"י שהוא מוסיף דעת, הוא מוסיף עליו מכאוב. אמר שלמה: על ידי שהרביתי עלי חכמה, הרביתי עלי כעס, ועל ידי שהוספתי עלי דעת, הוספתי עלי מכאוב. שמעת מימיך אומר: חמור זה יוצא צינה עליו?! כמה חכמים באה עליו, והיכן הן יסורין מצויין? על בני אדם. רב אמר: אין תלמיד חכם צריך התראה. אמר ר' יוחנן: ככלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן, אם מתפחמין קימעא הן אבודין, אבל כלי פשתן הארבליין. כמה הן? וכמה דמיהם? תני ר' ישמעאל: לפום גמלא שחנא. בנוהג שבעולם שני בני אדם נכנסין לקפילין. חד אמר: אייתי קופר צלי, ופיתא נקייה, וחמר טב. וחד אמר: אייתי פיתא ותרדין, דין אכל ומתנזק, ודין אכל ולא מתנזק, הוי, על דין היא רבה, ועל אוחרן לית היא רבה. תני בשם רבי מאיר: לפי גדולתו של נחש היה מפלתו, ערום מכל ארור מכל. רבי הושעיא רבה אמר: דקרטים היה עומד, כקנה ורגלים היו לו. רבי ירמיה בן אלעזר אמר: אפיקורס היה. רבי שמעון בן אלעזר אמר: כגמל היה, טובה גדולה חסר העולם, שאלמלא כן היה אדם משלח פרגמטיא בידו, והיה הולך ובא:

ב ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים - אמר רבי חנינא בן סנסן: ארבעה הן שפתהו באף ונאבדו באף, ואלו הן: נחש ושר האופים ועדת קורח והמן נחש, (בראשית ג:א): ויאמר אל האשה אף. שר האופים, (שם מ:טז): אף אני בחלומי. עדת קרח, (במדבר טז:יד): אף לא אל ארץ. המן, (אסתר ה:יב): אף לא הביאה אסתר המלכה:

ג ותאמר האשה אל הנחש - והיכן היה אדם באותה שעה? אבא בר קורייה אמר: נתעסק בדרך הארץ וישן לו. רבנן אמרי: נטלו הקדוש ברוך הוא והחזירו בכל העולם כולו. אמר לו: כאן בית נטע, כאן בית זרע, הדא הוא דכתיב (ירמיה ב): בארץ לא עבר בה איש, ולא ישב אדם שם. לא ישב אדם הראשון שם. ומפרי העץ אשר בתוך הגן וגו' ולא תגעו בו, הדא הוא דכתיב (משלי ל) אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת. תני ר' חייא: שלא תעשה את הגדר יותר מן העיקר, שלא יפול ויקצץ הנטיעות. כך אמר הקב"ה: כי ביום אכלך ממנו וגו'. והיא לא אמרה כן, אלא: "אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו". כיון שראה אותו עוברת לפני העץ, נטלה ודחפה עליו. אמר לה: הא לא מיתת, כמה דלא מיתת במקרביה, כן לא מיתת במיכליה, אלא כי יודע אלהים כי ביום וגו':

ד אמר רבי תנחומא: השאלה הזו שאלוני באנטוכיא. אמרתי להם: כי יודעים אלהים אין כתיב, אלא כי יודע אלהים כי ביום אכלכם. ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי אמר: התחיל אומר דלטוריא על בוראו. אמר: מאילן הזה אכל וברא העולם, והוא אומר לכם לא תאכלו ממנו, שלא תבראו עולמות אחרים, דכל אינש ואינש סני בר אומנתיה. ר' יהודה בר סימון אמר: כל שנברא אחר חבירו, שליט בחבירו. שמים בראשון ורקיע בשני אינו סובלן? אתמהא! רקיע בשני ודשאים בשלישי אינן מספקין את מימיו?! דשאים בשלישי ומאורות ברביעי אין מבשלין פירותיו?! מאורות ברביעי ועופות בחמישי?! אמר רבי יהודה בר סימון: זיז עוף טהור הוא, ובשעה שהוא פורח מכסה גלגל חמה, ואדם נברא אחר הכל לשלוט בכל, קדמו ואכלו עד שלא יברא עולמות אחרים והן שולטין בכם, הדא הוא דכתיב: ותרא האשה כי טוב וגו' ראתה דבריו של נחש:

ה ר' יוסי בר זמרא אמר: שלושה דברים נאמרו באותו אילן: טוב למאכל, יפה לעינים, ומוסיף חכמה. ושלושתן נאמרו בפסוק אחד: ותרא האשה כי טוב, מכאן שהוא טוב. וכי תאוה הוא לעינים, מכאן שהוא יפה לעינים. ונחמד העץ להשכיל, מכאן שמוסיף חכמה, היך מה דאת אמר (תהלים פט): משכיל לאיתן האזרחי. ותקח מפריו ותאכל אמר רבי איבי: סחטה ענבים ונתנה לו. ר' שמלאי אמר: בישוב הדעת באת עליו. אמרה ליה: מה אתה סבור שאני מתה, וחוה אחרת נבראת לך?! (קהלת א): אין כל חדש תחת השמש. או שמא אני מתה ואת יושב לך הטליס?! (ישעיה מה): לא תוהו בראה לשבת יצרה. רבנן אמרי: התחילה מיללת עליו בקולה. גם, רבוי, האכילה את הבהמה ואת החיה ואת העופות, הכל שמעו לה חוץ מעוף אחד ושמו

חול, הדא הוא דכתיב (איוב כט): וכחול ארבה ימים. דבי רבי ינאי אמרי: אלף שנה הוא חי, ובסוף אלף שנה אש יוצאה מקנו ושורפתו, ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים וחי. ר' יודן בר"ש אומר: אלף שנים חי ולבסוף אלף שנים גופו כלה וכנפיו מתמרטין, ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים:

ו ותפקחנה עיני שניהם - וכי סומים היו? רבי יודן בשם ר"י בן זכאי ורבי ברכיה בשם ר"ע אמר: משל לעירוני שהיה עובר לפני חנותו של זגג, והיה לפניו קופה מלאה כוסות ודייטרוטין, ותפשם במקלו ושיברן, עמד ותפשו. אמר לו: ידע אנא דלית אנא מהני ממך כלום, אלא בא ואראה לך כמה טובות איבדת! כך הראה להן כמה דורות איבדו וידעו כי ערומים הם, אפי' מצוה אחת שהיתה בידן נתערטלו הימנה. ויתפרו עלה תאנה. אר"ש בן יוחאי: עלה, שהביאו תואנה לעולם. ואמר רבי יצחק: קלקלת עובדך, סב חוט וחייט! ויעשו להם חגורות אמר רבי אבא בר כהנא: חגורה אין כתיב כאן, אלא חגורות, חגורי חגורות אסטכיוין, גליון סדינים, כשם שעושים לאיש, כך עושין לאשה, צילצלין, קולסין, סבכין:

ז וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום - אמר רבי חלפון: שמענו שיש הילוך לקול, שנאמר: וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן. והילוך לאש, שנאמר (שמות ט): ותהלך אש ארצה. אמר רבי אבא בר כהנא: מהלך אין כתיב כאן, אלא מתהלך, מקפץ ועולה. עיקר שכינה בתחתונים היתה. כיון שחטא אדם הראשון נסתלקה שכינה לרקיע הראשון. חטא קין נסתלקה לרקיע השני. דור אנוש לשלישי. דור המבול לרביעי. דור הפלגה, לחמישי. סדומיים, לשישי. ומצרים בימי אברהם לשביעי. וכנגדן עמדו ז' צדיקים ואלו הן: אברהם, יצחק, ויעקב, לוי, קהת, עמרם, משה. עמד אברהם והורידה לשישי. עמד יצחק והורידה מן השישי לחמישי. עמד יעקב והורידה מן החמישי לרביעי. עמד לוי והורידה מן הרביעי לשלישי. עמד קהת והורידה מן השלישי לשני. עמד עמרם והורידה מן השני לראשון. עמד משה והורידה מלמעלה למטה. אמר ר' יצחק: כתיב (תהלים לז): צדיקים יירשו ארץ וגו'. ורשעים מה יעשו פורחים באויר? ! אלא הרשעים לא השכינו שכינה בארץ:

ח אמר ר' ברכיה: וישמעו - אל תקרי וישמעו, אלא וישמיעו. שמעו קולן של אילנות שהיו אומרים: הא גנבא דגנב דעתיה דברייה. דבר אחר: שמעו קולן של מלאכים אומרים: ה' אלהים הולך לאותן שבגן. ר' לוי ור' יצחק ר' לוי אמר: מת אותו שבגן? ! רבי יצחק אמר: מת הלך לו, אתמהא? ! אמר לו הקדוש ברוך הוא: לרוח היום, לריוח היום, הריני מחיה לו את היום. כך אמרתי לו: כי ביום אכלך ממנו מות תמות. אין אתם יודעים אם יום משלי, אם יום א' משלכם. אלא, הרי אני נותן לו יום א' משלי, שהוא אלף שנים והוא חי ט' מאות ול' שנה, ומניח לבניו ע', הדא הוא דכתיב (שם צ): ימי שנותינו בהם שבעים שנה. לרוח היום רב אמר: לרוח מזרחית, דנו לרוח שהיא עולה עם היום. זבדי בן לוי אמר: לרוח מערבית, דנו לרוח שהיא שוקעת עם היום. על דעתיה דרב הקשה עליו כל שהיום עולה הוא מרתיח. ועל דעתיה דזבדי בן לוי ריתה עליו, כל שהיום שוקע הוא צונן. ויתחבא האדם ואשתו אמר רבי איבו: גרעה קומתו ונעשה של ק' אמה. בתוך עץ הגן אמר רבי לוי: רמז לתולדותיו, שיהיו ניתנין בארונות של עץ:

ט ויקרא ה' אלהים אל האדם - איך הויית? אתמול לדעתי, ועכשיו לדעתו של נחש. אתמול מסוף העולם ועד סופו, ועכשיו בתוך עץ הגן. אמר רבי אבהו בשם ר' חנינא: כתיב (הושע ו) והמה כאדם עברו ברית. המה, כאדם הראשון. מה אדם הראשון הכנסתיו לתוך גן עדן וצויתיו, ועבר על צוויי. ודנתי אותו בשלוחין ובגרושין, וקוננתי עליו, "איכה". הכנסתיו לתוך ג"ע, שנאמר: ויניחהו בג"ע. וצויתיו, שנאמר: ויצו ה' אלהים על האדם. ועבר על הצווי, שנאמר: המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת. ודנתי אותו בשלוחין, שנאמר: וישלחהו ה' אלהים מג"ע. ודנתי אותו בגרושין, דכתיב: ויגרש את האדם. קוננתי עליו איכה, שנאמר: ויקרא ה' אלהים אל האדם. ויאמר לו איכה, איכה כתיב. אף בניו הכנסתים לא"י, וצויתים ועברו על הצווי, דנתי אותם בשלוחין ובגרושין, וקוננתי עליהם איכה. הכנסתים לא"י, שנאמר (ירמיה ב): ואביא אתכם אל ארץ הכרמל. צויתים, שנאמר (שמות כו): ואתה תצוה את בני ישראל. עברו על צוויי, שנאמר (דניאל ט), וכל ישראל עברו תורתך. דנתי אותם בשלוחין, שנאמר (ירמיה ט"ז): שלח מעל פני. ויצאו דנתי אותם בגרושין, שנאמר (הושע ח): מביתי אגרשם. קוננתי עליהם איכה, שנאמר (איכה א) איכה ישבה:

י ויאמר מי הגיד לך כי עירום אתה המן העץ אמר רבי לוי: לשואלת חומץ, שנכנסה אצל אשתו של חבר. אמרה לה: מה בעלה עושה עמך? אמרה לה: כל טוב הוא עושה עמי חוץ מחבית זו, שהיא מלאה נחשים ועקרבים, שאינו משליטני עליה. אמרה לה: כל קוזמיקון שלו שם הוא, ומבקש לישא אשה אחרת וליתן אותה לה. מה עשתה? הושיטה ידה לתוכה התחילו מנשכות אותה, כיון שבא בעלה שמע קולה מצווחה, אמר לה: שמא באותה חבית נגעת? ! כך אמר הקב"ה לאדם הראשון (בראשית ג): המן העץ אשר צויתיך אמתהא:

יא ויאמר האדם וגו' ארבעה הן שהקיש הקדוש ברוך הוא על קנקנן ומצאן קנקנין של מימי רגלים, ואלו הן: אדם, וקין, ובלעם, וחזקיהו. אדם, שנאמר: ויאמר האדם - האשה... קין, (שם ד) ויאמר ה' לקין אי הבל וגו'. ויאמר לא ידעתי. בלעם הרשע, שנאמר (במדבר כב): מי האנשים האלה עמך? ויאמר בלעם אל האלהים... חזקיהו, (ישעיה לט) מה אמרו האנשים האלה... אבל יחזקאל מצאו בקי מכולם, שנאמר (יחזקאל לו): בן אדם התחיינה העצמות

האלה? ויאמר: ה׳ אלהים, אתה ידעת! אמר רבי חנינא בר פפא: לצפור שהיתה נתונה ביד צייד, פגע באחד, אמר לו: זו שבידי מה היא, חיה או מתה? אמר לו: אי בעית חיה, אי בעית מתה. כך, בן אדם התחיינה העצמות האלה? ויאמר ה׳ אלהים אתה ידעת:

יב ויאמר האדם האשה אשר נתתה וגו׳. הדא הוא דכתיב (איוב ט:) אדברה ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי. אמר: איני כאותו שאמר: האשה אשר נתתה עמדי וגו׳. הוא שמע לדברי אשתו, אבל אני לא שמעתי לדברי אשתי. אמר רבי אבא בר כהנא: דינה, אשתו של איוב היתה, על כן אמר לה (שם ב): כדבר אחת הנבלות תדברי. גם את הטוב נקבל מאת האלהים, אקבל אין כתיב כאן, אלא נקבל. נאים בטובה ולא נאים בפורענות אתמהא?! (שם) בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו, בשפתיו לא חטא, אבל בלבו חטא. אמר רבי אבא בר כהנא: ואכלתי אין כתיב כאן, אלא ואוכל. אכלתי ואוכל. אמר רבי שמעון בן לקיש: אדם הראשון לא נטרד מגן עדן, עד שחירף וגידף. הדא הוא דכתיב (ישעיה ה) ויקו לעשות ענבים ויעש באושים. ותאמר האשה, הנחש השיאני ואוכל. גירני, חייבני והטעני. גירני, היך מה דאת אמר (תהלים פט): לא ישיא אויב בו. חייבני, היך מה דאת אמר (דברים כד): כי תשה ברעך. הטעני, כמה דאת אמר (ד״ה לב) אל ישיא אתכם חזקיהו.

פרשה כ

א ויאמר ה׳ אלהים אל הנחש וגו׳ - (תהלים קמ) איש לשון בל יכון בארץ וגו׳ אמר רבי לוי: לעתיד לבא הקב״ה נוטל את עובדי כוכבים ומורידם לגיהינום, ואומר להם: למה הייתם קונסים את בני? והן אומרים לו: מהם, ובהם היו באים ואומרים לשון הרע איש על חבירו, והקדוש ברוך הוא נוטל אלו ואלו ומורידן לגיהינום. דבר אחר: איש לשון, זה הנחש, שאמר לשון הרע על בוראו. בל יכון בארץ, על גחונך. איש חמס רע יצודנו למדחפה אין כתיב כאן אלא למדחפות, אדם נתקלל וחוה נתקללה ונחש נתקלל ויאמר י״י אלהים אל הנחש וגו׳:

ב ויאמר ה׳ אל הנחש כי עשית זאת וגו׳. (משלי טז) איש תהפוכות ישלח מדון ונרגן מפריד אלוף. איש תהפוכות, זה הנחש, שהיפך דברים על בוראו. ונרגן, שריגן דברים על בוראו ואמר: לא מות תמותון. מפריד אלוף, שהפריד אלופו של עולם, ומיד נתקלל. ויאמר ה׳ אלהים אל הנחש וגו׳. עם אדם נשא ונתן, עם חוה נשא ונתן, ועם נחש לא נשא ונתן?! אלא, אמר הקב״ה: נחש זה רשע בעל תשובות, ועם אומר אני לו, עכשיו הוא אומר לי: אתה צוית אותם ואני צויתי אותם, מפני מה הניחו צוייך והלכו להם אחר צוויי?! אלא, קפץ עליו ופסקו ויאמר י״י אל הנחש וגו׳:

ג ויאמר ה׳ אלהים אל הנחש כי עשית זאת - תני רבי חייא: בגדולה מתחילים מן הגדול, ובקלקלה מתחילים מן הקטן. בגדולה מתחילים מן הגדול, שנאמר (ויקרא י): ויאמר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בקלקלה מתחילין מן הקטן, שנאמר: ויאמר ה׳ אלהים אל הנחש ואל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך. ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך. מלמד שמתחלה נתקלל נחש, ואח״כ נתקללה חוה, ואחר כך נתקלל אדם. הכל משמשין פנים כנגד עורף, חוץ מב׳ שמשמשין אחור כנגד אחור. גמל וכלב. וחוץ משלושה שמשמשין פנים כנגד פנים, מפני שהשכינה דברה עמהם, ואלו הן: אדם נחש ודג אדם, שנאמר: ולאדם אמר: כי שמעת לקול אשתך. נחש, ויאמר ה׳ אלהים אל הנחש. דג, (יונה ב): ויאמר ה׳ לדג ויקא את יונה:

ד כי עשית זאת - אמר רבי הושעיא: בשביל זו, כל פעולה שלך לא בשביל זו?! אמר רבי יהודה בר סימון בשם רבי הושעיא: מתחלת הספר ועד כאן שבעים ואחד אזכרות, מגיד שנידון בסנהדרין שלימה. רבי הושעיא דסכנין בשם רבי לוי: ארור בצרעת, הלין סלעיא דביה צרעין אינון. אמר ר׳ אלעזר: ראית מימיך מאחר שאדם מכה את חבירו במקל, הוא חוזר ומכה אותו ברצועה?! כך ארור אתה מכל הבהמה, כל שכן מכל חית השדה. תני, בהמה גסה טהורה יולדת לתשעה חדשים, בהמה גסה טמאה יולדת לי״ב חדשים. בהמה דקה טהורה יולדת לה׳ חדשים, והכלב לחמשים יום, והחתול לחמשים ושנים, והחזיר לששים יום. והנמייה לשבעים יום, הצבי והשועל לו׳ חדשים, ושאר כל השרצים לששה חדשים. והארי והדוב והנמר והפיל והקוף הקיפוד לשלוש שנים. והנחש לשבע שנים, והאפעה לשבעים שנה. פילוסופוס אחד בקש לידע לכמה הנחש מוליד? כיון שראה אותם מתעסקין זה עם זה, נטלן ונתנן בחבית והיה מספיק להם מזונות עד שילדו, כיון שעלו הזקנים לרומי שאלו את רבן גמליאל. אמר ליה: לכמה הנחש מוליד? ולא יכול להשיבו ונתכרכמו פניו. פגע בו רבי יהושע ופניו חולנית, אמר לו: למה פניך חולנית? אמר לו: שאלה אחת נשאלתי ולא יכולתי להשיבו. אמר לו: מה היא? אמר: לכמה נחש מוליד? אמר לו: לשבע שנים. אמר לו: מנא לך? אמר לו: הכלב חיה טמאה ומוליד לחמשים יום, ובהמה טמאה יולדת לי״ב חודש. וכתיב: ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה, וכשם שהבהמה ארורה מן החיה שבעה, כך נחש ארור מהבהמה שבעה. כמפני רמשא סלק ואמר ליה. התחיל מטיח ראשו לכותל. אמר: כל מה שעמלתי שבע שנים, בא זה והושיטו לי בקנה אחד:

ה על גחונך תלך - בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא: על גחונך תלך, ירדו מלאכי השרת וקצצו ידיו ורגליו, והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו. בא נחש ללמד על מפלתה של מצרים, ונמצא למד ממנה, שנאמר (ירמיה מז): קולה כנחש ילך. רבי יודן ורבי הונא חד מנהון אמר: אתה גרמת לבריות

שיהו מהלכי גחונים על מתיהם, אף אתה על גחונך תלך! אמר רבי אליעזר: אף קללתו של הקב״ה יש בה ברכה. אמר: אלולי שאמר לו הקדוש ברוך הוא על גחונך תלך, היאך היה בורח לכותל ונכנס לחור וניצל?! ועפר תאכל כל ימי חייך אמר רבי חילפאי: לא עפר מכל צד, אלא בוקע ויורד עד שהוא מגיע לסלע, ושומט גידין של אדמה ואוכל. אמר רבי לוי: לעתיד לבא הכל מתרפאין חוץ מנחש וגבעונים. נחש, שנאמר (ישעיה סה): ונחש עפר לחמו, לא ירעו ולא ישחיתו וגו׳. גבעונים, (יחזקאל מה): והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל. ר׳ אסי ורבי הושעיא בשם ר׳ אחא: אמר לו הקב״ה: אני עשיתיך מלך על הבהמה ועל החיה ואתה לא בקשת, אני עשיתיך שתהא מהלך קוממיות כאדם ואתה לא בקשת, על גחונך תלך, אני עשיתיך שתהא אוכל מאכלות כאדם ואתה לא בקשת. ועפר תאכל כל ימי חייך, אתה בקשת להרוג את האדם, ולישא את חוה. ואיבה אשית בינך ובין האשה, הוי, מה שבקש לא ניתן לו, ומה שבידו ניטל ממנו. וכן מצינו: בקין, ובקרח, ובלעם, ובדואג, ואחיתופל, וגחזי, ואבשלום, ובאדוניהו, ובעוזיהו, ובהמן, מה שבקשו לא ניתן להם, ומה שבידם ניטל מהם:

ו אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך רבי יהודה ברבי סימון ורבי יוחנן בשם רבי אלעזר ברבי סימון: מעולם לא נזקק הקדוש ברוך הוא להשיח עם אשה, אלא עם אותה הצדקת ואף היא ע״י עילה. רבי אבא בר כהנא בשם רבי יצחק אמר: כמה כירכורין כרכר בשביל להשיח עמה, ויאמר לא כי צחקת, והכתיב (בראשית י): ותקרא שם ה׳ הדבר אליה. רבי יהושע בר רבי נחמיה בשם רבי אידי אמר: על ידי מלאך, והכתיב (שם יט:) ויאמר ה׳ לה. רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא אמר: ע״י מלאך. רבי אלעזר בשם רבי יוסי בר זימרא אמר: על ידי שם הרבה ארבה עצבונך והרונך. רבי אבא בר כהנא בשם רבי שמואל אומר: כל שהוא הרבה ארבה, כל שהוא במאתים ושנים עשר יום חי. רבי הונא אמר: נוצר לתשעה ונולד לז׳ אינו חי, לח׳ אינו חי, נוצר לז׳ ונולד לשמונה חי, קל וחומר לתשעה. בעון קמיה דרבי אבהו: מניין שהנולד לשבעה חי? אמר להן: מן דידכון אנא ממטי לכון, זיט״ה אפט״א, איט״א אוכטא. רבי ברכיה בשם ר׳ שמואל אמר: לעולם אין האשה יולדת או ל-271, או ל- 272 או ל- 273. לט׳ הן ועיבוריהן. חייא בר אדא הוה יתיב קמיה דרב, הוה מסבר ליה, ולא סבר. אמר לו: למה לית את סבור? אמר לו: דהא חמרתי בעי למילד, ואני מתירא שמא תיצון ותמות. אמר לו: ומה איכפת לך? אמר לו: פעמים שהיא פוחתת, ופעמים שהיא מוספת. פוחתת, אינה פוחתת מימות הלבנה. מוספת, אינה מוספת על ימות החמה. אמר לו: והכתיב (איוב לט): הידעת עת לדת יעלי סלע, תספור ירחים תמלאנה. אמר לו: להלן בדקה, וכאן בגסה. אמר לו: והא בקרות של אנטונינוס, היתה רובעת והרביעו ממנה, בקרות של רבי, יש מהם שילדו עכשיו ויש מהם שילדו לאחר זמן. אמר לו: להלן בטהורה וכאן בטמאה. עצבונך, זה צער העיבור. והרונך, זה צער העדוי. בעצב, זה צער הנפלים. תלדי, זה צער הלידה. בנים, זה צער גידול בנים. אמר רבי אליעזר בר״ש: נוח לו לאדם לגדל לגיון אחד משל זיתים בגליל, ולא לגדל תינוק אחד בארץ ישראל:

ז ואל אישך תשוקתך - ארבע תשוקות הן: אין תשוקתה של אשה אלא לאישה, שנאמר: ואל אישך תשוקתך. אין תשוקתו של יצה״ר, אלא על קין וחביריו, שנאמר: ואליך תשוקתו. אין תשוקתן של גשמים, אלא על הארץ. שנאמר (תהלים סה): פקדת הארץ ותשוקקה. ואין תשוקתו של הקב״ה, אלא על ישראל, שנאמר (שיר ז): ועלי תשוקתו. דבר אחר: תשוקתו, תשים אנו, ואפילו שאנו תשים, אנו מקוים לתשועתו של הקדוש ברוך הוא, ומיחדים שמו בכל יום. דבר אחר: ואל אישך תשוקתך, בשעה שהאשה יושבת על המשבר היא אומרת, עוד איני נזקקת לבעלי מעתה! והקב״ה אמר לה: תשובי לתשוקתך! תשובי לתשוקת אישך! רבי ברכיה ורבי סימון בשם ר״ש בן יוחאי אמרו: לפי שרפרפה בלבה, לפיכך תביא קרבן מרופרף: שני תורים, שני בני יונה.והוא ימשל בך אמר רבי יוסי הגלילי: יכול ממשלה מכל צד? ת״ל (דברים כד): לא יחבול רחים ורכב. מעשה באשה אחת משל בית טברינוס, שהיה נשואה ללסטים אחד, והיה בעלה מצערה. שמעו חכמים ובאו אצלה להוכיחו. כיון שבאתה לפני חכמים, הוציאה לפניהם מנורה של זהב, ונר של חרס על גבה, לקיים מה שנאמר: ואל אישך תשוקתך:

ח ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך - רבי שמלאי אומר: בישוב הדעת באת עליו. אמר לו: מה את סבר שאני מתה וחוה אחרת נבראת לך?! (קהלת א): אין כל חדש תחת השמש. מה את סבור שאני מתה ואתה יושב לך הטליס?! (ישעיה מה): לא תוהו בראה לשבת יצרה. רבנן אמרין: התחילה מיללת עליו בקולה, הדא הוא דכתיב ולאדם אמר: כי שמעת לדברי אשתך אין כתיב כאן, אלא לקול אשתך וגו׳. ותאכל מן העץ, הדא מסייעא להההיא. דאמר רבי אבא: דעכו אתרוג היה. אשר צויתיך לאמר מהו לאמר? להזהיר את הבהמה ואת החיה ואת העופות, לא דייך שלא הזהרת אותן, אלא שנתת להן ואכלו. ארורה האדמה בעבורך, שתהא מעלה לך דברים ארורים, כגון: יתושין, ופרעושין, וזבובים, ותעלה לך גמל. אמר רבי יצחק: אף הוא יש לו בו הנאה, שהוא מוכרו ונהנה מדמיו:

ט בעצבון תאכלנה - אמר רבי אסי: קשה היא הפרנסה כפליים, כלידה. בלידה כתיב: בעצב תלדי בנים, ובפרנסה כתיב: בעצבון תאכלנה. ר׳ אליעזר ור׳ שמואל בר נחמן רבי אליעזר אמר: הקיש גאולה לפרנסה, ופרנסה לגאולה, שנאמר (תהלים קלו): ויפרקנו מצרינו. וסמיך ליה (שם): נותן לחם לכל

בשר. מה גאולה פלאים, אף פרנסה פלאים. מה פרנסה בכל יום, אף גאולה בכל יום. רבי שמואל בר נחמן אמר: וגדולה מן הגאולה. שהגאולה ע״י מלאך, והפרנסה על ידי הקדוש ברוך הוא. גאולה ע״י מלאך, מניין? שנאמר (בראשית מה): המלאך הגואל אותי מכל רע. פרנסה על ידי הקב״ה, שנאמר (תהלים קמו): פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. רבי יהושע בן לוי אמר: גדולה מקריעת ים סוף, שנאמר (שם קלו): לגוזר ים סוף לגזרים, ואומר (שם): נותן לחם לכל בשר וגו׳:

י וקוץ ודרדר תצמיח לך - קוץ, זה קנרים. דרדר, אלו עכביות. ויש מחליפין קוץ, אלו עכביות, דרדר, זה קנרים, שהיא עשוייה דרין דרין. ואכלת את עשב השדה רבי יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה אמר: אלו זכית, היתה מעלת לך מכל אילני ג״ע. עכשיו שלא זכית, וקוץ ודרדר תצמיח לך. אמר רבי נחמיה: אלו זכית, היית נוטל עשבים מתוך גן עדן, וטועם בהם כל מעדנים שבעולם. עכשיו שלא זכית, ואכלת את עשב השדה. אמר רבי יצחק: על הדורות הללו הוא אומר: ואכלת את עשב השדה, שאדם משליך (על) שדהו ואוכלה, עד שהוא עשב, כיון ששמע אדם הראשון כן, הזיעו פניו. אמר: מה אני נקשר לאבוס כבהמה? ! אמר לו הקדוש ברוך הוא: הואיל והזיעו פניך, תאכל לחם. אמר רבי לוי: נוח היה לו אם היה עומד בקללתו הראשונה, בזעת אפיך תאכל לחם. אמר רבי אבהו: זה אחד מה׳ דברים, שהן סימן יפה לחולה, ואלו הן: עיטוש וזיעה ושינה וחלום וקרי. עיטוש מנין? שנאמר (איוב מא): עטישותיו תהל אור. וזיעה מניין? שנאמר: בזעת אפיך תאכל לחם. שינה מניין? שנאמר (שם ג): ישנתי אז ינוח. חלום מניין? שנאמר (ישעיה לח): ותחלימני ותחייני. קרי מניין? שנאמר (שם נג): יראה זרע יאריך ימים. רבנן דקסרין אמרין: אף הלוך מעים בדרך הארץ. מה טעמיה? (שם נא): מהר צועה להפתח וגו׳ רבי חגי בשם רבי יצחק אמר: ובלבד בל יחסר לחמו, עד שובך אל האדמה כי ממנה וגו׳. אמר לו: קומץ עפר של אדמה, שנבראת ממנו לא גזול בידך, כי עפר אתה ואל עפר תשוב. אמר רבי שמעון בן יוחאי: מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה, כי עפר אתה ואל עפר תלך לא נאמר, אלא תשוב:

יא ויקרא האדם שם אשתו חוה - ניתנה לו לחיותו ומיעצתו כחויא. דבר אחר: חוה, חיוה לה אדם הראשון כמה דורות אבדה. ורבי אחא אמר: חויא, חוויך, ואת חויא דאדם, כי היא היתה אם כל חי. ר״ש בן אלעזר אמר: עם כל חי. תני, העשיר עולה עמו העני אינה יורדת עמו. רבי סימון אמר: אם כל חי, אמן של כל החיים. דאמר רבי סימון: כל מאה ושלושים שנה שפירשה חוה מאדם, היו רוחות הזכרים מתחממין ממנה והיא יולדת מהם, ורוחות נקבות מתחממות מאדם, ומולידות ממנו. הדא הוא דכתיב (שמואל ב ז): אשר בהעוותו, והוכחתיו בשבט אנשים, ובנגעי בני אדם, בנוי דאדם קדמאה. מאן דאמר: רוחי דביתא טבן, דרבין עמיה. מאן דאמר: אינון בישין, דחכמין יצריה רוחין דחקלא. מאן דאמר: דאינון טבין, דלא חכימין יצריה. ומאן דאמר: דאינון בישין, דלא רבין עמיה מאן דאמר דהינון בישין דלא חכמין יצריה:

יב ויעש ה׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם - בתורתו של ר׳ מאיר מצאו כתוב: כתנות אור, אלו בגדי אדם הראשון, שהן דומים לפיגם רחבים מלמטה וצרין מלמעלה. ר׳ יצחק רביא אומר: חלקים היו כצפורן, ונאים כמרגליות. אמר רבי יצחק: ככלי פשתן הדקים, הבאים מבית שאן. כתנות עור, שהן דבוקים לעור. ר׳ אלעזר אמר: איגיאה. רבי איבו אמר: אגנייה. רבי יהושע בן לוי אמר: לגאי. רבי יוסי בר חנינא אמר: סיסרטון. רבי שמעון בן לקיש אמר: גלי קסינון, ובהם היו בכורות משתמשין. רבי שמואל בר נחמן אמר: צמר גמלים וצמר ארנבים היו. כתנות עור, כתנות שהן באין מעור. אמר רבי לוי: למדתך תורה דרך ארץ. לפום חילך אכול, ופרא מן מה דאת לביש, ויתיר ממה דאת שרי. לפום חילך אכול, מכל עץ הגן אכול תאכל. ופרא מן מה דאת לביש, ויעש ה׳ אלהים לאדם ולאשתו. ויתיר ממה דאת שרי, שהרי שנים היו שרוין בכל העולם כולו.

פרשה כא

א ויאמר ה׳ אלהים הן האדם היה כאחד ממנו וגו׳. כתיב (דניאל ח) ואשמע אחד קדוש מדבר ויאמר [אחד קדוש] לפלמוני המדבר וגו׳. ואשמע אחד, זה הקב״ה, שנאמר (דברים ו): שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. קדוש, כי הכל אומרים לפניו קדוש. מדבר, גזר גזירות קשות על בריותיו, וקוץ ודרדר תצמיח לך. ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר. רבי הונא, לפלניא. תירגם עקילס, לפנימי, זה אדם הראשון, שהיתה מחיצתו לפנים ממלאכי השרת, (דניאל ח) עד מתי החזון התמיד, גזרה, שנגזרה על אדם הראשון לעולם היתה, אתמהא? ! (שם) והפשע שומם כך יהיה, פשעו שומם עליו בקבר? ! תת וקדש וצבא מרמס, כך יהיה הוא ותולדותיו עשויים מרמס, לפני מלאך המות? ! (שם) ויאמר אלי: עד ערב בקר אלפים ושלוש מאות וגו׳. ר׳ עזריה ור׳ יונתן בשם ר׳ יצחק: בכל מקום שיש ערב, אין בוקר, וכל מקום שיש בוקר אין ערב? אלא לכשיעשה בקרן של עובדי כוכבים ערב, וערבן של ישראל בוקר. באותה שעה: ונצדק קדש, באותה שעה אני מצדיקו מאותה גזרה, הדא הוא דכתיב: ויאמר ה׳ אלהים הן האדם היה כאחד ממנו:

ב הדא הוא דכתיב (משלי כד) על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב. אמר רבי הונא: הרי שקנה שדה וקנה כרם קרוי איש, וקרוי אדם, ונקרא עצל. מה הנייה לו? אלא על שדה איש עצל עברתי, זה אדם הראשון. על כרם אדם חסר לב, זו חוה. אמר רבי הונא: היכן מצינו שנקראת חוה אדם? (ישעיה מד): כתפארת אדם לשבת בית. (משלי כד) והנה עלה כולו קמשונים וקוץ ודרדר תצמיח לך. (שם) כסו פניו חרולים בזעת אפיך תאכל לחם. (שם) וגדר אבניו נהרסה. וישלחהו ה׳ מגן עדן, כיון ששלחו, התחיל מקונן עליו: ויאמר ה׳ אלהים, הן האדם היה כאחד ממנו, הוה כחד ממנו:

ג (איוב כ) אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע. אם יעלה לשמים שיאו, רומיה, וראשו לעב יגיע, עד מטי ענניא. אמר רבי יהושע בר׳ חנינא ור״י ברבי סימון בשם ר׳ אלעזר: מלא כל העולם כלו. בראו מן המזרח למערב, שנאמר (תהלים קלט): אחור וקדם צרתני. מן הצפון לדרום מניין? (דברים ד) ולמקצה השמים ועד קצה השמים. ומניין אף כחללו של עולם? ת״ל (תהלים קלט): ותשת עלי כפכה (שם). כגללו לנצח יאבד, על שגלל מצוה קלה, נטרד מגן עדן. (שם) רואיו יאמרו איו, הוא האדם, כיון שטרדו, התחיל מקונן עליו ואומר: הן האדם היה כאחד ממנו הוה כאחד ממנו:

ד (איוב יד) תתקפהו לנצח ויהלך משנה פניו ותשלחהו. תוקף שנתן הקדוש ברוך הוא באדם הראשון לנצח לעולם היה, כיון שהניח דעתו של הקב״ה והלך אחר דעתו של נחש, משנה פניו ותשלחהו, כיון ששלחו, התחיל מקונן עליו ואומר: הן האדם היה כאחד ממנו:

ה דרש רבי פפוס: הן האדם היה כאחד ממנו, כאחד ממלאכי השרת. אמר לו ר׳ עקיבא: דייך פפוס! אמר לו: מה אתה מקיים הן האדם היה כאחד ממנו? אמר לו: שנתן לו המקום לפניו שני דרכים: דרך החיים, ודרך המות, ובירר לו דרך אחרת. רבי יהודה בר סימון אמר: כיחידו של עולם, שנאמר (דברים ו): שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. רבנן אמרי: כגבריאל, שנאמר (דניאל י): והנה איש אחד לבוש הבדים, כהדין קמצא, דלבושיה מיניה וביה. ריש לקיש אמר: כיונה. מה זה בורח משליחותו של מקום, שנאמר (יונה ב): ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה׳, אף זה בורח מלקיים צווי המקום. מה זה לא לן בכבודו, אף זה לא לן כבודו עמו. רבי ברכיה בשם רבי חנינא אמר: כאליהו. מה זה לא טעם טעם מות, אף זה לא היה ראוי לטעום טעם מות. היא דעתיה דרבי ברכיהבשם רבי חנין דאמר: כל זמן שהיה אדם, היה כאחד, וכיון שנטלה ממנו צלעתו, לדעת טוב ורע:

ו ועתה פן ישלח ידו - אמר רבי אבא בר כהנא: מלמד שפתח לו הקדוש ברוך הוא פתח של תשובה. ועתה, אין ועתה, אלא תשובה, שנאמר (דברים י): ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך וגו׳. והוא אומר פן, ואין פן, אלא לאו. אמר הקב״ה: ישלח ידו ואכל גם מעץ החיים אתמהא, ואם אוכל הוא חי לעולם? ! לפיכך, וישלחהו ה׳ אלהים מגן עדן. כיון ששלחו, התחיל מקונן הן האדם :

ז וישלחהו ה׳ אלהים מגן עדן - רבי יהודה ור׳ נחמיה רבי יהודה אמר: שלחו מגן עדן בעולם הזה, ושלחו מג״ע לעולם הבא. ר׳ נחמיה אמר: שלחו מג״ע בעולם הזה ולא לעוה״ב. על דעתיה דר׳ יהודה: הקשה עליו. ועל דעתיה דר׳ נחמיה: ריתה עליו. אמר רבי הונא: איתפלגון רבי אדא בר אהבה ורבי המנונא חד אמר כר׳ יהודה וחד אמר כדר׳ נחמיה. והא מסייע לרבי נחמיה (תהלים יז): אני בצדק אחזה פניך, אשבעה בהקיץ תמונתך. לכשיקיץ אותו שנברא בדמותך. באותה שעה אני בצדק אחזה פניך, באותה שעה אני מצדיקו מאותה גזרה. באותה שעה הן האדם היה כאחד ממנו. אמר רבי יהושע בן לוי: כשבראו, בראו במדת הדין ובמדת הרחמים. וכשטרדו, טרדו במדת הדין ובמדת הרחמים. הן האדם, הא אדם? ! לא יכולת לעמוד בצוויך אפילו שעה אחת, אתמהא? ! דרש רבי יהודה בן פדייא: מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון, שלא יכולת לעמוד בצווי אפי׳ שעה אחת, והרי בניך ממתינין לערלה שלוש שנים, שנאמר (ויקרא יט): שלוש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל. אמר רבי הונא: כד שמע בר קפרא כן אמר, יפה דרשת בן אחותי:

ח ויגרש את האדם - רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמר: כבת כהן שנתגרשה ואינה יכולה לחזור. ר׳ שמעון בן לקיש אמר: כבת ישראל שנתגרשה והיא יכולה לחזור. על דעתיה דרבי יוחנן: הקשה עליו על דעתיה דר׳ שמעון: ריתה עליו. דבר אחר: ויגרש, הראה לו חורבן ביהמ״ק, היך מה דאת אמר (איכה ג): ויגרס בחצץ שני.

ט מקדם - רב אמר: בכל מקום רוח מזרחית קולטת אדם הראשון. ויגרש את האדם, וישכן מקדם לג״ע. קין, ויצא קין מלפני ה׳ וישב בארץ נוד, קדמת עדן. הרוצח (דברים ד) אז יבדיל משה שלוש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש. דבר אחר: מקדם, קדם לג״ע נבראו המלאכים, הדא הוא דכתיב (יחזקאל י): היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר, ואדע כי כרובים המה. ואת להט, ע״ש (תהלים קד): ומשרתיו אש לוהט. המתהפכת, שהם מתהפכים, פעמים אנשים, פעמים נשים, פעמים רוחות, פעמים מלאכים. דבר אחר: מקדם, מקודם לג״ע נבראת גיהינום. גיהינום בשני, וג״ע בשלישי. ואת להט החרב המתהפכת, ע״ש (מלאכי ג): וליהט אותם היום הבא. המתהפכת, שהיא מתהפכת על האדם ומלהטתו מראשו ועד רגליו, ומרגליו ועד ראשו. אמר אדם: מי מציל את בני מאש לוהטת זו? רבי הונא בשם רבי אבא אמר: חרב מילה, שנאמר (יהושע ה): עשה לך חרבות צורים. רבנין אמרי:

חרב תורה, שנאמר (תהלים קמט): וחרב פיפיות בידם. כיון שראה אדם שבניו עתידים לירד לגיהינום, מיעט עצמו מפריה ורביה. וכיון שראה שאחר כ״ו דורות עתידין ישראל לקבל התורה, נזקק להעמיד תולדות. שנאמר: והאדם ידע את חוה אשתו.

פרשה כב

א והאדם ידע את חוה אשתו וגו׳ - (שם כה) זכור רחמיך ה׳ וחסדיך כי מעולם המה, לא מן דכדון, אלא כי מעולם המה. אמר רבי יהושע בר נחמיה: שבם נהגת עם אדם הראשון, שכך אמרת לו: כי ביום אכלך ממנו מות תמות? ! ואילולי שנתת לו יום אחד משלך, שהוא אלף שנה, היאך נזקק להעמיד תולדות והאדם ידע וגו׳? !

ב והאדם ידע וגו׳ - רבי הונא ור׳ יעקב ברבי אבין בשם ר׳ אבא בר כהנא אמר: לא שמשה בריה קודם לאדם הראשון. וידע, אין כתיב כאן, אלא והאדם ידע את חוה אשתו הודיע דרך ארץ לכל. דבר אחר: והאדם ידע, ידע מאיזו שלוה נשלה. ידע מה עבדת ליה חוה. אמר רבי אחא: חיויא - חיויך, ואת חיויא דאדם, ותהר ותלד את קין. אר׳ אלעזר בן עזריה: שלושה פלאים נעשו באותו היום. בו ביום נבראו, בו ביום שמשו, בו ביום הוציאו תולדות. אמר לו רבי יהושע בן קרחה: עלו למיטה שנים, וירדו שבעה. קין ותאומתו, והבל ושתי תאומותיו. ותאמר קניתי איש את ה׳, חמת לה הא איתתא בנין, אמרה: הא קנין בעלי בידי. רבי ישמעאל שאל את רבי עקיבא, אמר לו: בשביל ששימשת נחום איש גם זו עשרים ושתים שנה, אכין ורקין מיעוטים אתין וגמין רבויים, האי את דכתיב הכא, מהו? אמר: אילו נאמר קניתי איש ה׳, היה הדבר קשה, אלא את ה׳. אמר לו (דברים לב): כי לא דבר רק הוא מכם, ואם רק הוא מכם, שאין אתם יודעים לדרוש. אלא את ה׳: לשעבר אדם נברא מאדמה, וחוה נבראת מאדם. מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו, לא איש בלא אשה ולא אשה בלא איש ולא שניהם בלא שכינה:

ג ותוסף ללדת את אחיו את הבל - הדא מסייעא לרבי יהושע בן קרחה, דאמר: עלו למטה שנים וירדו שבעה. ותוסף ללדת, תוספת ללידה ולא תוספת לעיבור. ויהי הבל רועה צאן וקין היה עובד אדמה, שלושה הן שהיו להוטים אחר האדמה ולא נמצא בם תועלת, ואלו הן: קין עובד אדמה, נח (בראשית ט) ויחל נח איש האדמה, עוזיהו (ד״ה ב׳ כ״ז) אכרים וכורמים בהרים ובכרמל, כי אוהב אדמה היה:

ד ויהי מקץ ימים - ר׳ אליעזר ורבי יהושע ר׳ אליעזר אמר: בתשרי נברא העולם. רבי יהושע אמר: בניסן נברא העולם. מאן דאמר בתשרי נברא העולם, עשה הבל קיים מן החג ועד החנוכה. מאן דאמר בניסן נברא העולם, עשה הבל קיים מן הפסח ועד העצרת. בין לדברי אלו, בין לדברי אלו, הכל מודים שלא עשה הבל בעולם, יותר מחמישים יום:

ה ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה׳ - מן הפסולת. לאריס רע, שהיה אוכל את הבכורות ומכבד למלך את הסייפות. והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן. ר׳ אלעזר ורבי יוסי בר חנינא ר׳ אלעזר אמר: הקריבו בני נח שלמים. ורבי יוסי אמר: עולות הקריבו. אתיב ר׳ אלעזר לרבי יוסי בר חנינא: והכתיב והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן, דבר שחלבו קרב. מה עבד ליה לר׳ יוסי? עביד ליה, מן שמניהון. אתיב ר׳ אלעזר לרבי יוסי: והא כתיב (שמות כד): וישלח את נערי בני ישראל, ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה׳ פרים. מה עביד ליה ר׳ יוסי בר חנינא? שלמים, בלא הפשט וניתוח. אתיב ר׳ אלעזר לרבי יוסי: והא כתיב (שם יח): ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לאלהים. מה עבד לה רבי יוסי בר חנינא? כמ״ד לאחר מתן תורה בא יתרו. אמר רבי הונא: איתפלגון. ר׳ ינאי ורבי חייא רבה ר׳ ינאי אמר: קודם מתן תורה בא יתרו. ורבי חייא רבה אמר: אחר מתן תורה בא. אמר רבי חנינא: ולא פליגי. מאן דאמר קודם מתן תורה בא, הקריבו בני נח שלמים. ומאן דאמר אחר מתן תורה בא, עולות הקריבו. והא מסייעא ליה לרבי יוסי בר חנינא (שיר ד): עורי צפון, זהו העולה, שהיתה נשחטת בצפון. מהו עורי? דבר שהיה ישן ומתעורר. ובואי תימן, אלו שלמים, שהיו נשחטים בדרום. ומהו ובואי? דבר של חידוש. אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי, קרא מסייעא ליה לרבי יוסי בר חנינא דכתיב (ויקרא ו): זאת תורת העולה היא העולה, שהיו בני נח מקריבים. כד אתי לשלמים, (שם) זאת תורת זבח השלמים, אשר הקריבו אין כתיב כאן, אלא אשר יקריבו, מכאן ולהבא:

ו (בראשית ד) וישע ה׳ אל הבל ואל מנחתו - נתפייס ממנו. ואל קין ואל מנחתו לא שעה, לא נתפייס ממנו. ויחר לקין מאד ויפלו פניו, נעשו כאור. ויאמר ה׳ לקין למה חרה לך ולמה נפלו פניך הלא אם תטיב שאת, כמה דאת אמר: (ויקרא ט) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. ואם לא תטיב שאת, קללה.דכתיב (שם כב): והשיאו אותם עון אשמה. דבר אחר: אם תטיב, אני מוחל לך על עונותיך. ואם לאו, חטאו של אותו האיש גדוש ומגודש. ר׳ ברכיה בשם ר׳ שמעון בר אמי אמר: (תהלים לב): לדוד משכיל אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. אשריו לאדם שהוא גבוה מפשעו, ולא פשעו גבוה ממנו. שנאמר (בראשית ד): לפתח חטאת רובץ, חטאת רובצת אין כתיב כאן, אלא חטאת רובץ. בתחלה הוא תש כנקבה, אחר הוא מתגבר כזכר. אמר רבי עקיבא: בתחלה דומה לחוט של עכביש, ולבסוף נעשה כקלע הזו של ספינה. הדא הוא דכתיב (ישעיה ה): הוי מושכי העון בחבלי השוא, וכעבות

העגלה חטאה. אמר רבי יצחק: בתחלה הוא נעשה אורח, ואח"כ הוא נעשה בעל הבית. הדא הוא דכתיב (שמואל ב יב): ויחמול לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לאורח הבא לו - הרי אורח; ויקח את כבשת האיש הרש ויעשה לאיש הבא עליו, הרי בעל הבית. אמר רבי תנחום בר מריון: אית כלבין ברומי, דידעין למשתדלא. אזיל ויתיב קמי פלטירא, ועביד גרמיה מתנמנם, ומרי פלטירא מתנמנם, והוא שמוט עיגולא אארעא, עד דהוויא מצמית לון, הוא משתכר עיגולא ומהלך ביה. אמר רבי אבא: היצר הזה דומה ללסטים שפוף, שהיה יושב בפרשת דרכים. כל מאן דעבר הוה, אמר: הב מה דעלך. עבר פקח אחד וראה שאין בו תוחלת לגזול לו כלום, התחיל מכתתו. כך כמה דורות אבד יצר הרע, דור אנוש, ודור הפלגה, ודור המבול, כיון שעמד אברהם אבינו וראה שאין בו תוחלת, התחיל מכתתו, הדא הוא דכתיב (תהלים פט): וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף. אמר רבי אמי: אין יצה"ר מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא, ובשעה שהוא רואה אדם ממשמש בעיניו, מתקן בשערו, מתלא בעקיבו, הוא אומר: הדין דידי! מאי טעמיה? (משלי כו): ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו. אמר ר' אבין: כל מי שמפנק את יצרו בנערותו, סופו להיות מנון עליו בזקנותו. מאי טעמא? (שם כט): מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון. רבי חנינא בר פפא אמר: אם בא יצרך להשחיקך, דחהו בדברי תורה . אם עשית כן, מעלה אני עליך כאילו בראת את השלום, שנאמר (ישעיה כו): יצר סמוך תצור שלום. ואם עשית כן, מעלה אני עליך כאילו בראת את השלום, שלום אין כתיב כאן, אלא שלום שלום. ואם תאמר שאינו ברשותך? ת"ל: כי בך בטוח, וכבר הכתבתי לך בתורה: ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו. רבי סימון אמר: אם בא יצרך להשחיקך, שמחהו בדברי תורה, שנאמר: יצר סמוך תצור שלום. ואם עשית כן, מעלה אני עליך כאילו בראת את שני העולמות. תצור שלום אין כתיב כאן, אלא שלום שלום. :

ז ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם וגו'. על מה היו מדיינים? אמרו: בואו ונחלוק את העולם, אחד נטל הקרקעות ואחד נטל את המטלטלין. דין אמר ארעא, דאת קאים עליה דידי! ודין אמר מה דאת לביש, דידי! דין אמר: חלוץ! ודין אמר: פרח! מתוך כך ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר: שניהם נטלו את הקרקעות, ושניהן נטלו את המטלטלין. ועל מה היו מדיינין? אלא, זה אומר: בתחומי בהמ"ק נבנה. וזה אומר: בתחומי בהמ"ק נבנה, שנא' ויהי בהיותם בשדה, ואין שדה אלא בהמ"ק. היך מה דאת אמר (מיכה ג): ציון שדה תחרש. ומתוך כך (בראשית ד): ויקם קין אל הבל אחיו וגו'. יהודה בר אמי אמר: על חוה הראשונה היו מדיינין. אמר רבי איבו: חוה הראשונה חזרה לעפרה. ועל מה היו מדיינין? אמר רבי הונא: תאומה יתירה נולדה עם הבל. זה אומר: אני נוטלה, שאני בכור. וזה אומר: אני נוטלה, שנולדה עמי.

ח ומתוך כך ויקם קין—אמר רבי יוחנן: הבל היה גבור מקין, שאין ת"ל ויקם, אלא מלמד שהיה נתון תחתיו. אמר לו: שנינו בעולם, מה את הולך ואומר לאבא? ! נתמלא עליו רחמים. מיד עמד עליו והרגו. מן תמן אינון אמרין: טב לביש לא תעביד, וביש לא ימטי לך. ויהרגהו, במה הרגו? רבי שמעון בן גמליאל אמר: בקנה הרגו, שנאמר: וילד לחבורתי, דבר שעושה חבורה. ורבנן אמרי: באבן הרגו, שנאמר: כי איש הרגתי לפצעי, דבר שהוא עושה פצעים. רבי עזריה ורבי יונתן בר חגי בשם רבי יצחק אמר: נתבונן קין מהיכן שחט אביו אותו הפר, שנאמר בו (תהלים סט:) ותיטב לה' משור פר, ומשם הרגו, ממקום הצואר מקום הסימנין.

ט רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר: כתיב (שם לז): חרב פתחו רשעים וגו'. חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם, זה קין. להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך, זה הבל. (שם) חרבם תבא בלבם וגו', נע ונד תהיה בארץ. ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך וגו' משל לאיפרכוס שהיה מהלך באמצע פלטיא, מצא הרוג ואחד עומד על גביו. אמר לו: מי הרגו? ואמר ליה: אנא בעי ליה גבך, ואת בעי ליה גבי? ! אמר לו: לא אמרת כלום. משל לאחד שנכנס לגינה וליקט תותין ואכל, והיה בעל הגינה רץ אחריו. אמר לו: מה בידך? אמר לו: אין בידי כלום! אמר לו: והרי ידיך מלוכלכות כך אמר לו קין להקב"ה: השומר אחי אנכי! אמר לו הקדוש ברוך הוא: הא רשע! קול דמי אחיך צועקים וגו'. משל לאחד שנכנס למרעה וחטף גדי אחד והפשילו לאחוריו, והיה בעל המרעה רץ אחריו. אמר לו: מה בידך? אמר לו: אין בידי כלום! אמר לו: והרי הוא מפעה אחריך. כך אמר הקב"ה לקין: קול דמי אחיך וגו'. רבי יודן ורבי הונא ורבנן: רבי יודן אומר: דם אחיך אין כתיב כאן, אלא דמי אחיך, דמו ודם זרעיותיו. רבי הונא אמר: (מלכים ב ט) את דמי נבות, דם נבות ודם בניו אין כתיב כאן, אלא את דמי נבות, ואת דמי בניו, דמו ודם זרעיותיו. רבנן אמרין: (ד"ה ב כד) וימת בדם יהוידע אין כתיב כאן, אלא בדמי יהוידע דמו ודם זרעיותיו. אר"ש בן יוחאי: קשה הדבר לאומרו, ואי אפשר לפה לפרשו. לב' אתליטין שהיו עומדין ומתגוששים לפני המלך. אילו רצה המלך פירשן, ולא רצה המלך לפרשן. נתחזק אחד על חבירו והרגו, והיה מצווח ואמר: מאן יבעי דיני קדם מלכא? כך, קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה, לעלות למעלה לא היתה יכולה, שעדיין לא עלתה לשם נשמה, ולמטה לא היתה יכולה לעמוד, שעדיין לא נקבר שם אדם. והיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים:

י ועתה ארור אתה - אמר רבן שמעון בן גמליאל: בשלושה מקומות דברו הכתובים בלשון מועט: ועתה ארור אתה (במדבר טז) ואם בריאה יברא ה' (שופטים יח) ואנכי פציתי פי לה'. כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה, רבי אלעזר ורבי יוסי ברבי חנינא רבי אלעזר אמר: לך אינה נותנת, לאחר

נותנת. רבי יוסי בר חנינא אמר: לא לך ולא לאחר, ודכוותה: זרע רב תוציא השדה. רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר: זורע סאה ומכניס סאה. אמר רבי נחמיה: א"כ פרנסה מניין? אלא הראויה לעשות עשרים, עושה ששה עשר, והראויה לעשות עשר, עושה חמש. דבר אחר: כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך, כחה, אינה נותנת לך. כחך נותנת לך:

יא ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא - לעליונים והתחתונים אתה סובל, ולפשעי אין אתה סובל?! דבר אחר: גדול עוני משל אבא, אבא על מצוה קלה עבר ונטרד מתוך ג"ע, זו, שהיא עבירה חמורה שפיכת דמים על אחת כמה וכמה. גדול עוני, הן גרשת, אתמול גרשת את אבא, ועכשיו את מגרשני. הן גרשת אותי היום, שמא מפניך אסתר?! והייתי נע ונד בארץ וגו':

יב ויאמר לו ה' לכן כל הורג קין - ר"י ורבי נחמיה רי"א: נתכנסו בהמה חיה ועוף לתבוע דמו של הבל. אמר להן: לכן אני אומר: כל הורג קין, יהרג! אמר רבי לוי: בא נחש הקדמוני לתבוע דינו של הבל. אמר לו הקדוש ברוך הוא: לכן אני אומר: כל הורג קין, יהרג! ר' נחמיה אמר: לא כדינן של רוצחנין, דינו של קין. קין הרג ולא היה לו ממי ללמוד, מכאן ואילך, כל הורג קין, יהרג! וישם ה' לקין אות. רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אמר: הזריח לו גלגל חמה. אמר רבי נחמיה: לאותו רשע היה מזריח לו הקב"ה גלגל חמה?! אלא, מלמד שהזריח לו הצרעת. היך מה דאת אמר (שמות ד): והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות וגו'. רב אמר: כלב מסר לו. אבא יוסי בן קסרי אמר: קרן הצמיח לו. רב אמר: עשאו אות לרוצחנים. רבי חנין אמר: עשאו אות לבעלי תשובה. רבי לוי בשם רבי שמעון בן לקיש אמר: תלאו ברפיון ובא מבול ושטפו, שנאמר (בראשית ח): וימח את כל היקום אשר על פני האדמה. כמה דאת אמר: ויקם קין וגו':

יג ויצא קין מלפני ה' - מהיכן יצא? רבי יודן בשם ר' איבו אמר: הפשיל דברים לאחוריו, ויצא כגונב דעת העליונה. רבי ברכיה בשם רבי אלעזר ברבי שמעון אמר: יצא כמפריס וכמרמה בבוראו. רבי חמא בשם רבי חנינא בר רבי יצחק אמר: יצא שמח. היך מה דאת אמר (שמות ד): הנה הוא יוצא לקראתך וגו'. פגע בו אדם הראשון אמר לו: מה נעשה בדינך? אמר לו: עשיתי תשובה ונתפשרתי, התחיל אדם הראשון מטפח על פניו. אמר: כך היא כחה של תשובה, ואני לא הייתי יודע?! מיד עמד אדם הראשון ואמר: (תהלים צב): מזמור שיר ליום השבת וגו'. אמר רבי לוי: המזמור הזה אדם הראשון אמרו ונשתכח מדורו, ובא משה וחדשו על שמו. מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' וגו'.

פרשה כג

א וידע קין את אשתו וגו' - (תהלים מט) קרבם בתימו לעולם. רבי יודן ור' פנחס ר' יודן אמר: מה סבורין הרשעים, שקרבם בתימו לעולם וגו'. (שם) קראו בשמותם עלי אדמות טבריה, על שם טיבירואיס. אלכסנדריאה, על שם אלכסנדרוס. אנטוכיה, על שם אנטיוכס. ורבי פנחס אמר: קרבם בתימו לעולם, למחר בתיהם נעשים קבריהם. (שם) משכנותם לדור ודור, שאינן לא חיים ולא נידונין, ולא עוד, אלא שקראו בשמותם עלי אדמות. ויהי בונה עיר, ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך:

ב ויולד לחנוך את עירד וגו' - אמר רבי יהושע בן לוי: כולן לשון מרדות הן. עירד, עורדן אני מן העולם. מחויאל, מוחן אני מן העולם. מתושאל, מתישן אני מן העולם. למך, מה לי ללמך ולתולדותיו? ויקח לו למך שתי נשים שם האחת עדה ושם השנית צלה. אמר רבי עזריה בשם ר' יהודה בר סימון: כך היו אנשי דור המבול עושין. היה אחד מהן לוקח לו שתים, אחת לפריה ורביה, ואחת לתשמיש. זו, שהיתה לפריה ורביה, היתה יושבת כאילו אלמנה בחיה (נ"א בחיי בעלה), וזו שהיתה לתשמיש, היה משקה כוס של עקרים, שלא תלד, והיתה יושבת אצלו מקושטת כזונה, הדא הוא דכתיב (איוב כד): רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב. תדע לך, שכן. שהרי הברור שבהן היה למך, ולקח ב' נשים, הדא הוא דכתיב: ויקח לו למך שתי נשים, שם האחת עדה, דעדה מיניה. ושם השנית צלה, שהיתה יושבת בצלו:

ג ותלד עדה את יבל וגו'. לשעבר היו מקנין להקדוש ברוך הוא במטמוניות, חזרו להיות מקנין אותו בפרהסיא, הדא הוא דכתיב (יחזקאל ח): אשר שם מושב סמל הקנאה. ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תופש כנור ועוגב, אדריכולין ובורבלין. וצלה גם היא ילדה את תובל קין. רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר: זה תבל עבירתו של קין. קין הרג ולא היה לו במה להרוג, אבל זה, לוטש כל חורש נחושת וברזל. ואחות תובל קין נעמה, אמר רבי אבא בר כהנא: נעמה אשתו של נח היתה, למה היו קורין אותה נעמה? שהיו מעשיה נעימים. ורבנן אמרי: נעמה אחרת היתה, ולמה היו קורין אותה נעמה? שהיתה מנעמת בתוף, לעבודת כוכבים:

ד ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי - רבי יוסי בר חנינא אמר: תבען לתשמיש. אמרו לו:, למחר המבול בא נשמע לך ונהיה פרות ורבות למארה? ! אמר להן: כי איש הרגתי לפצעי, שיבואו עלי פצעים בשבילו. וילד לחבורתי, שיבואו עלי חבורות בשבילו. אתמהא? ! קין הרג ונתלה לו ז׳ דורות, ואני שלא הרגתי, אינו דין שיתלה לי על זה? ! רבי אומר: ה״ז ק״ו של חשך, א״כ מהיכן גובה הקב״ה שטר חובו? ! רבי יעקב בר אידי בעי קמיה דר׳ יוחנן: אם איש, למה ילד? ואם ילד למה איש? אמר לו: איש לאברים וילד לשנים. אמר להן: איתא, ניזיל גבי אדם. אזלון לגבי אדם. אמר לו: עשו אתם שלכם והקדוש ברוך הוא עושה את שלו. ואמרין ליה: אסיא! אסי חיגרתך! כלום פרשת מחוה הרי ק״ל שנה, אלא כדי שלא תעמיד ממנה בן, אתמהא? ! כיון ששמע כן, נזקק להעמיד תולדות:

ה וידע אדם עוד את אשתו - נתוסף לו תאוה על תאותו. לשעבר אם לא היה רואה, לא היה מתאוה. עכשיו, בין רואה בין שאינו רואה, הוא מתאוה. רבי אבא בר יודן בשם רבי אחא: רמז למפרשי ימים, שיהיו נזכרים את בתיהם ובאים. מיד, ותקרא את שמו שת, כי שת לי אלהים זרע אחר וגו׳. רבי תנחומא בשם רבי שמואל אמר: נסתכלה אותו זרע, שהוא בא ממקום אחר. ואי זה? זה מלך המשיח. תחת הבל כי הרגו קין, מחטייה של הבל נהרג קין. משל לשני אילנות, שהיו סמוכין זה לזה, פכרה רוח את אחד מהן, ונפל על חבירו ופכרו. כך, תחת הבל כי הרגו קין, מחטייה של הבל, נהרג קין:

ו ולשת גם הוא יולד בן, ויקרא את שמו אנוש - בעון קומי אבא כהן ברדלא, אדם שת אנוש ושתק? אמר עד כאן בצלם ובדמות, מכאן ואילך נתקלקלו הדורות ונבראו קינטורין. ארבעה דברים נשתנו בימי אנוש בן שת: ההרים נעשו טרשים, והתחיל המת מרחיש, ונעשו פניהן כקופות, ונעשו חולין למזיקין. אמר רבי יצחק: הן הן שגרמו לעצמן להיות חולין למזיקין. מה בין דגחין לצלמא למאן דגחין לבר נש

ז (בראשית ד) אז הוחל - אמר רבי סימון: בשלושה מקומות נאמר בלשון הזה לשון מרד, אז הוחל לקרוא בשם ה׳ (שם ו) ויהי כי החל האדם הוא החל להיות גבור בארץ. איתיבון והכתיב: וזה החלם לעשות? אמר להם: קיפח על ראשו של נמרוד ואמר: זה המורדן עלי. אמר רבי לוי: לאשה שאמרה לבעלה, ראיתי בחלום שאתה מגרשני. אמר לה: ולמה בחלום? הא לך בעלילות! אמר רבי אחא: אתם עשיתם עצמכם עבודת כוכבים וקראתם לשמכם, אף אני אקרא למי הים לשמי, ואכלה אותן האנשים מן העולם. דרש ר׳ אבהו: אוקינוס גבוה מכל העולם. אר׳ אלעזר בן מנחם: והלא מקרא מלא הוא, (עמוס ה): הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה׳ שמו אתמהא? ! כזה שהוא שופך מלמעלן למטן? ! שתי פעמים כתיב: הקורא למי הים, כנגד שתי פעמים שעלה הים והציף את העולם. ועד היכן עלה בראשונה ועד היכן עלה בשנייה? רבי יודן ורבי אבהו ור״א בשם רבי חנינא: בראשונה עלה עד עכו ועד יפו. ובשנייה עלה עד כפי ברבריאה. רבי חנניא ורבי אחא בשם רבי חנינא: בראשונה, עד כפי ברבריאה. ובשנייה, עד עכו ועד יפו, הדא הוא דכתיב (איוב לח): ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף, ופה ישית בגאון גליך. עד פה תבא ולא תוסיף, עד עכו תבא ולא תוסיף. ופה ישית בגאון גליך, ביפו ישית בגאון גליך. רבי אליעזר בשם רבי חנינא אמר: בראשונה, עלה עד קלבריאה. ובשנייה, עד כפי ברבריאה.

פרשה כד

א זה ספר תולדות אדם - רבי יהושע רבה פתח: (ישעיה כט): הוי המעמיקים מה׳ לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו. משל לארכיטיקטוס שבנה את המדינה חדרים וביבים ומערות. לאחר ימים נעשה גבאי, היו בני המדינה מטמינין מפניו בתוך החדרים ובתוך המערות. אמר להן: אני הוא שבניתי את המערות. ומפני מה אתם מטמינין עצמכם בהן? כך, הוי המעמיקים מה׳ לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם (שם). הפככם אם כחומר היוצר יחשב, מדמין צורה ליוצרה נטיעה לנוטעה, כי יאמר מעשה לעושהו לא עשני, ויצר אומר ליוצרו לא הבין, הלא עוד מעט מזער ושב לבנון לכרמל לבית מלכות, והכרמל ליער יחשב. לחורשי דבני אינש (שם). ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר, זה ספר תולדות אדם:

ב דבר אחר: זה ספר תולדות אדם כתיב (תהלים קלט): גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם. רבי יהושע בר נחמיה ורבי יהודה בר סימון בשם ר׳ אלעזר: בשעה שברא הקב״ה את אדם הראשון מלא כל העולם כולו בראו. ממזרח למערב מניין? שנאמר (שם): אחור וקדם צרתני. ומצפון לדרום מניין? שנאמר (דברים ד): ולמקצה השמים ועד קצה השמים. ומניין אף בחללו של עולם? ת״ל (תהלים קלט): ותשת עלי כפכה. רבי תנחומא בשם רבי בנייה ורבי ברכיה בשם רבי אלעזר אמר: גולם בראו והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו, הדא הוא דכתיב: גלמי ראו עיניך. אמר רבי יהודה בר סימון: עד שאדם הראשון מוטל גולם לפני מי שאמר והיה העולם, הראה לו: דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור וסופריו, דור דור ומנהיגיו. שנאמר (שם) גלמי ראו עיניך, גולם שראו עיניך, כבר הם כתובים על ספרו של אדם הראשון. הוי, זה ספר תולדות אדם:

ג בר קפרא פתח: (שם סט): ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו. ימחו מספר חיים, מספר תולדות של מטה. ועם צדיקים אל יכתבו, מספר תולדות של מעלה. תני בר קפרא, בכל מקום שנאמר: חי - צדיק. ארפכשד חי. שלח חי. דבר אחר: ימחו מספר חיים, מספר תולדות של אדם:

ד דבר אחר: זה ספר תולדות אדם, כתיב (ישעיה נז) כי לא לעולם אריב, עם אדם הראשון. ולא לנצח אקצוף, עם תולדותיו. כי רוח מלפני יעטוף אמר רבי הונא: הרוח הזה, בשעה שהוא יוצא לעולם, הוא מבקש להחריב את העולם והקדוש ב״ה מרשלו בהרים ומשברו בגבעות, ואומר לו: הזהר שלא תזיק בריותי. מאי טעמיה? כי רוח מלפני יעטוף. מה הוא יעטוף? משלהי ליה, היך מה דאת אמר (יונה ב): בהתעטף עלי נפשי, את ה׳ זכרתי. אמר רבי הונא: שלושה רוחות ע״י שיצאו שלא במשקל, היה עולם חרב בהם ואלו הן: אחד בימי יונה ואחד בימי איוב ואחד בימי אליהו. אמר רבי יודן ברבי ישמעאל: של יונה על אותה הספינה היה, שנאמר (שם א): וה׳ הטיל רוח גדולה אל הים. של איוב על אותה הבית היה, שנאמר (איוב א): והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר. ואין לך קוזמיקון אלא של אליהו, שנאמר (מלכים א יט): והנה ה׳ עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים. רבי תנחום בר חייא ואמרי ליה בשם רבנן: לעולם אין מלך המשיח בא, עד שיבראו כל הנשמות שעלו במחשבה להבראות, ואלו הן הנשמות האמורות בספרו של אדם:

ה דבר אחר: זה ספר תולדות כתיב (איוב כח) אז ראה ויספרה רבנן ורבי אחא, רבנן אמרין: כל דיבור ודיבור שהיה הקדוש ברוך הוא אומר למשה, היה אומרו שתי פעמים בלבו ואח״כ היה אומר למשה. ומאי טעמא? אז ראה ויספרה, חד. הכינה וגם חקרה, חד. ואחר כך ויאמר לָאָדָם, זה משה. ורבי אחא אמר: ארבעה. אז ראה, חד. ויספרה, חד. הכינה, חד. וגם חקרה, חד. ואח״כ ויאמר לאדם, זה משה. אמר רבי יהודה ב״ר סימון: ראוי היה אדם הראשון שתנתן תורה על ידו. מאי טעמא? זה ספר תולדות אדם. אמר הקב״ה יציר כפי ואיני נותנה לו? ! חזר הקדוש ברוך הוא ואמר לו: ומה עכשיו, שש מצות נתתי לו ולא היה יוכל לעמוד בהן והיאך אני נותן לו תרי״ג מצות. רמ״ח מצות עשה ושס״ה מצות לא תעשה? ! (שם) ויאמר לאדם, לא לאדם אני נותן כי אם לבניו, שנאמר: זה ספר תולדות אדם. אמר רבי יעקב דכפר חנין: ראוי היה אדם הראשון שיעמדו ממנו י״ב שבטים. מאי טעמיה? זה ספר תולדות אדם, אמר הקב״ה: ב׳ בנים נתתי לו ועמד אחד והרג את חבירו, והיאך אני נותן לו י״ב שבטים? ! ויאמר לאדם, לא לאדם אני נותן אלא לבניו, שנאמר: זה ספר תולדות אדם. מנין זה. ז׳ שבעה ה׳ חמשה הרי י״ב:

ו דבר אחר: זה ספר תולדות אדם, אלין תולדות, ואין הראשונים תולדות. ומה הן? אלהות. בעון קומי אבא כהן ברדלא: אדם שת אנוש ושתק? אמר להם: עד כאן בצלם אלהים וכו׳ כדכתיב לעיל. דבר אחר: זה ספר תולדות אדם - אלו תולדות ואין הראשונים תולדות. ומה הן? רוחות. דאמר רבי סימון: כל מאה ושלושים שנה שפרשה חוה מאדם, היו רוחות הזכרים מתחממים ממנה והיו מולידים ממנה, ורוחות נקבות מתחממות מאדם ומולידים ממנו. הדא הוא דכתיב (שמואל כו): אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם. בנוי דאדם קדמאה, מאן דאמר: דרוחי דביתא טבין, דרבו עמיה. ומאן דאמר: דאינון בישין, דחכמין יצריה. מאן דאמר: דרוחי דחקלא בישין, דלא רבין עמיה. ומאן דאמר: דאינון טבין, דלא חכמין יצריה. דבר אחר: זה ספר תולדות אדם - אלו תולדות ואין הראשונים תולדות. למה? שהן כלין במים. דאמר רבי יהושע בן לוי כל השמות הללו לשון מרדות הן, עירד עורדן אני מן העולם וכו׳, עד מה לי ללמדך ולתולדותיו:

ז ר׳ תנחומא בשם ר׳ אלעזר ורבי מנחם בשם רב אמר: כל האומניות אדם הראשון למדם. מאי טעמיה? (ישעיה מד) וחרשים המה מאדם, מאדם הראשון. רבנן אמרין: אפי׳ סירגולו של ספר אדם הראשון למדו, שנאמר: זה ספר, הוא וסירגולו. ביום ברא אלהים אדם, הדא מסייעא להההיא. דאמר ר׳ אלעזר בן עזריה: שלוש פלאים נעשו באותו היום: בו ביום נבראו, בו ביום שמשו, בו ביום הוציאו תולדות. בן עזאי אומר: זה ספר תולדות אדם, זה כלל גדול בתורה. ר׳ עקיבא אומר: (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך, זה כלל גדול בתורה, שלא תאמר הואיל ונתבזיתי יתבזה חבירי עמי, הואיל ונתקללתי יתקלל חבירי עמי. אמר רבי תנחומא: אם עשית כן, דע למי אתה מבזה, בדמות אלהים עשה אותו.

פרשה כה

א ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אותו אלהים - אמר ר׳ חמא בר הושעיא: אינו נכתב בתוך טימוסן של צדיקים, אלא בתוך טימוסן של רשעים. אמר רבי איבו: חנוך חנף היה פעמים צדיק פעמים רשע, אמר הקדוש ברוך הוא: עד שהוא בצדקו אסלקנו. אמר רבי איבו: בראש השנה דנו, בשעה שהוא דן כל באי עולם. אפיקורסים שאלו לרבי אבהו אמרו לו: אין אנו מוצאין מיתה לחנוך. אמר להם: למה? אמרו לו: נאמרה כאן לקיחה, ונאמרה להלן (מלכים ב ב): כי היום ה׳ לוקח את אדונך מעל ראשך. אמר להם: אם ללקיחה אתם דורשים, נאמר כאן לקיחה, ונאמר להלן (יחזקאל כד) הנני לוקח ממך את מחמד עיניך. אמר רבי תנחומא: יפה השיבן רבי אבהו. מטרונה שאלה את ר׳ יוסי אמרה לו: אין אנו מוצאין מיתה בחנוך. אמר לה: אילו נאמר (בראשית ה): ויתהלך חנוך את האלהים ושתק, הייתי אומר כדבריך, כשהוא אומר ואיננו כי לקח אותו אלהים, ואיננו בעולם הזה, כי לקח אותו אלהים:

ב ויקרא את שמו נח לאמר - ר׳ יוחנן ורבי שמעון בן לקיש, רבי יוחנן אמר: לא המדרש הוא השם ולא השם הוא המדרש, לא הוה צריך קרא למימר אלא נח, זה יניחנו או נחמן זה ינחמנו, אלא בשעה שברא הקב״ה את אדם הראשון השליטו על הכל. הפרה היתה נשמעת לחורש והתלם נשמע לחורש, כיון שחטא אדם מרדו עליו הפרה לא היתה נשמעת לחורש והתלם לא היה נשמע לחורש, כיון שעמד נח נחו. ומנא לן? נאמר כאן נייחה, ונאמר להלן (שמות כג): למען ינוח שורך וחמורך. מה נייחה? שנאמר להלן נייחת שור, אף נייחה שנאמר כאן נייחת שור. ר׳ שמעון בן לקיש אמר: לא השם הוא המדרש ולא המדרש הוא השם, ולא הוה צריך קרא למימר אלא או נח זה יניחנו, או נחמן זה ינחמנו, אלא עד שלא עמד נח היו המים עולים ומציפים אותם בתוך קבריהם. שתי פעמים כתיב (עמוס ה) הקורא למי הים כנגד שתי פעמים, שהיו המים עולים ומציפין אותן בתוך קבריהם אחד בשחרית ואחד בערבית, הדא הוא דכתיב (תהלים פח) כמו חללים שוכבי קבר, שוכבים שלהם חללים היו, כיון שעמד נח נחו, נאמר כאן נייחה ונאמר להלן נייחה. (ישעיה נז) יבא שלום ינוחו על משכבותם, מה נייחה האמור להלן נייחת קבר אף נייחה האמורה כאן נייחת קבר. רבי אליעזר אמר: לשם קרבנו נקרא, שנאמר (בראשית ח): וירח ה׳ את ריח הניחוח. ר׳ יוסי בר רבי חנינא אמר: לשם נחת התיבה נקרא, דכתיב: ותנח התיבה. אמר ר׳ יוחנן: לא שמשו המזלות כל אותן י״ב חדש. אמר לו ר׳ יונתן: שמשו, אלא שלא היה רישומן ניכר. לא ישבותו רבי אליעזר ורבי יהושע, רבי אליעזר אמר: לא ישבותו, מכאן שלא שבתו. ורבי יהושע אומר: לא ישבותו, מכאן ששבתו:

ג מן האדמה אשר אררה ה׳ - עשרה שני רעבון באו לעולם: אחד בימי אדם הראשון שנאמר (שם ג): ארורה האדמה בעבורך. ואחד בימי למך, שנאמר (שם יב): מן האדמה אשר אררה ה׳. ואחד בימי אברהם, (שם כו): ויהי רעב בארץ. ואחד בימי יצחק, שנאמר: ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון. ואחד בימי יעקב, שנאמר (שם מה): כי זה שנתים הרעב. ואחד בימי שפוט השופטים, שנאמר (רות א): ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ. ואחד בימי דוד, שנאמר (שמואל ב כא): ויהי רעב בימי דוד שלוש שנים. ואחד בימי אליהו, שנאמר (מלכים א יז): חי ה׳ אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי. וא׳ בימי אלישע, שנאמר (מלכים ב ג): ויהי רעב גדול בשומרון שהוא מתגלגל ובא לעולם. ואחד לעתיד לבא, שנאמר (עמוס ה): לא רעב ללחם ולא צמא למים, כי אם לשמוע את דבר ה׳. רבי הונא ורבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק: עיקר אוותנטיא שלו לא היה ראוי להיות בימי דוד אלא בימי שאול, אלא על ידי שהיה שאול גרופית של שקמה, גלגלו הקדוש ברוך הוא והביאו בימי דוד. מתלא אמרין שילו חטא ויוחנא משתלמא אתמהא?! אמר רבי חייא רבה: משל לזגג שהיה בידו קופה מליאה כוסות ודייטרוטין, בשעה שהיה מבקש לתלות את קופתו היה מביא יתד ותקעה ונתלה בה ואחר כך היה תולה קופתו. לפיכך לא באו בימי בני אדם שפופים, אלא בימי בני אדם גבורים, שהן יכולין לעמוד בהן. רבי ברכיה: הוה קרי עליהון נותן ליעף כח. רבי ברכיה בשם רבי חלבו אמר: אחד בימי למך ואחד בימי אברהם. רעב שבא בימי אליהו רעב של בצורת היה, שנה עבדה שנה לא עבדה. רעב שבא בימי אלישע רעב של מהומה היה עד היות ראש חמור וגו׳: (מ״ב ו כה) רעב שבא בימי שופטים ר הונא בשם ר דוסא מ״ב סאין היו ונעשו ארבעים ואחת. והא תני, לא יצא אדם לחוצה לארץ, אלא אם כן היו סאתים של חטים הולכות בסלע. אמר רבי שמעון אימתי? בזמן שאינו מוצא ליקח, אבל אם היה מוצא ליקח אפילו סאה בסלע לא יצא לחוצה לארץ.

פרשה כו

א ויהי נח בן חמש מאות שנה. כתיב (תהלים א): אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים. אשרי האיש, זה נח. אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר: בשלושה דורות: בדור אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה. רבי נחמיה אומר: בדור המבול ובדור הפלגה, אבל בדור אנוש היה קטן. על דעתיה דר׳ יהודה דאמר: אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים, זה דור אנוש. ובדרך חטאים לא עמד, זה דור המבול. ובמושב לצים לא ישב, זה דור הפלגה. (שם) כי אם בתורת ה׳ חפצו, אלו שבע מצות שנצטווה. ובתורתו יהגה יומם ולילה, שהגה דבר מתוך דבר. אמר מה טעם ריבה הקב״ה בטהורים יותר מטמאים לא שהוא רוצה להקריב מהן קרבן?! מיד, ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו׳. (שם) והיה כעץ שתול על פלגי מים, ששתלו הקדוש ברוך הוא בתיבה. אשר פריו יתן בעתו, זה שם. ועלהו לא יבול, זה חם. וכל אשר יעשה יצליח, זה יפת:

ב ויולד נח שלושה בנים את שם ואת חם ואת יפת. כתיב (שם צב): שתולים בבית ה׳ בחצרות אלהינו יפריחו. שתולים בבית ה׳, זה נח, ששתלו הקב״ה בתיבה. בחצרות אלהינו יפריחו, ויולד נח שם את חם ואת יפת. עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו עוד ינובון, זה נח. דשנים ורעננים יהיו, ויולד נח. אמר רבי יודן: מה טעם כל דורות הולידו למאה שנים ולמאתים שנה, וזה הוליד לחמש מאות שנה? אלא אמר הקדוש ברוך הוא: אם רשעים הם, אין רצוני שיאבדו במים. ואם צדיקים הם, אטריח עליו ויעשה להם תיבות הרבה?! וכיבש הקב״ה מעיינו והוליד לחמש מאות שנה. רבי נחמיה בשם ר׳ אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אמר: אפילו יפת, שהוא הגדול לכשיבא המבול אינו בן מאה שנה שראוי לעונשים. אמר רבי חנינא: אין מיתה לעתיד לבא, אלא בעובדי כוכבים בלבד. ר׳ יהושע בן לוי אמר: לא בישראל ולא בעובדי כוכבים, שנאמר (ישעיה כה): ומחה ד׳ אלהים דמעה מעל כל פנים.

מה עביד ליה רבי חנינא מעל כל פנים? מעל פניהם של ישראל והכתיב (שם סה): כי הנער בן מאה שנה ימות והא מסייע ליה לר׳ חנינא. מה עביד ליה רבי יהושע בן לוי? ראוי לכל עונשים. והא כתיב (תהלים מט): כצאן לשאול שתו מות ירעם וירדו בם ישרים. והא מסייע ליה לרבי חנינא. מה עביד ליה ריב״ל? לפי שבעולם הזה פרעה בשעתן, סיסרא בשעתן, סנחריב בשעתן, אבל לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא עושה מלאך המות סטטיונר שלהם, הדא הוא דכתיב (שם): וירדו בם ישרים לבקר, וצורם לבלות שאול מזבול לו. מלמד, ששאול בלה וגופן אינה בלה. וכל כך למה? על שפשטו ידיהם בזבול, הדא הוא דכתיב (מלכים א ח) בנה בניתי בית זבול לך:

ג ויולד נח שלושה בנים את שם את חם ואת יפת והלא יפת הוא הגדול? אלא בתחלה אתה דורש שהיה צדיק ונולד כשהוא מהול, ושייחד הקב״ה שמו עליו ושאברהם עתיד לצאת ממנו, ששמש בכהונה גדולה ושנבנה בית המקדש בתחומו. שמעון בר חוטה אמר: שמנין אותיותיו תלה הקדוש ברוך הוא לדורות, מן המבול ועד הפלגה שלוש מאות וארבעים שנה:

ד ויהי כי החל האדם - אמר רבי סימון: בשלושה מקומות נאמר בלשון הזה לשון מרד. אז הוחל ויהי כי החל הוא החל להיות גבור בארץ. אתיבן ליה, והכתיב (בראשית יא) וזה החלם לעשות? אמר להם: קיפח על ראשו של נמרוד, ואמר להם: זה המרידן עלי לרוב על פני האדמה, שהיו שופכים את זרעם על העצים ועל האבנים ולפי שהיו שטופים בזנות, לפיכך הרבה להם נקבות הדא הוא דכתיב (שם י): ויהי כי החל האדם ובנות יולדו להם. ר׳ שמעון בר אמי: ילדה אשתו נקבה. חמתיה רבי חייא רבה אמר לו: התחיל הקב״ה לברכך. אמר לו: מנא לך? הא אמר לו: דכתיב: ויהי כי החל האדם לרוב וגו׳. עלה אצל אביו. אמר לו: שמחך הבבלי? אמר לו: כן, וכן אמר לי. אמר לו: אעפ״כ צורך ליין וצורך לחומץ, צורך יין יתר מן החומץ. צורך לחטין וצורך לשעורים, צורך לחטין יותר מן השעורים. משהאדם משיא את בתו ומוציא יציאותיו, הוא אומר לה: לא יהי ליך מחזורי להכא. רבן גמליאל אסיב ברתיה אמרה ליה: אבא׳ צלי עלי! אמר לה: לא יהי ליך מחזורי. להכא ילדה בן זכר, אמרה ליה: אבא, צלי עלי! אמר לה: לא ישלה ווי מפומך. אמרה לו: אבא, שתי שמחות שבאו לי אתה מקללני? ! אמר לה: תרתיהן צלוונן מן גו דאת הוויא, שלם בביתך לא יהי ליך מחזורי להכא, ומן גו דהוי בריך קיים לא ישלה ווי מפומך, ווי דלא שתי ברי! ווי דלא אכל! ברי ווי דלא אזיל ברי לבי כנשתא!

ה ויראו בני האלהים - רבי שמעון בן יוחאי קרא להון בני דייניא, רבי שמעון בן יוחאי מקלל לכל מאן דקרא להון בני אלהיא. תני רבי שמעון בן יוחאי, כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה, כומריא גנבו אלהיא, מאן מומי ביה, או מאן מקרב? ! ולמה קורא אותן בני האלהים? רבי חנינא ורבי שמעון בן לקיש תרויהון אמרין: שהרבו ימים בלא צער ובלא יסורין. רבי חנא בשם רבי יוסי אמר: כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות. רבנן אמרין: כדי שיטלו שלהם ושל דורות הבאים אחריהם כי טובות הנה. אמר רבי יודן: טבת כתיב, משהיו מטיבין אשה לבעלה היה גדול נכנס ובועלה תחלה, הדא הוא דכתיב: כי טבת הנה, אלו הבתולות. ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו, אלו נשי אנשים. מכל אשר בחרו, זה זכר ובהמה. רבי הונא בשם רבי אמר: דור המבול לא נימוחו מן העולם עד שכתבו גמומסיות לזכר ולבהמה. אמר רבי שמלאי: בכל מקום שאתה מוצא זנות, אנדרלומסיאה באה לעולם והורגת טובים ורעים. רבי עזריה ורבי יהודא בר רבי סימון בשם ריב״ל אמר: על הכל הקדוש ברוך הוא מאריך אפו, חוץ מן הזנות. מאי טעמא? ויראו בני אלהים וגו׳. ומה כתיב בתריה? (שם ו) ויאמר ה׳ אמחה את האדם. רבי יהושע בר לוי בשם פדייה אמר: כל אותו הלילה היה לוט מבקש רחמים על הסדומיים והיו מקבלין מידו, כיון שאמרו לו הוציאם אלינו ונדעה אותם לתשמיש. אמרו לו: (שם יט) עוד מי לך פה? ללמד סנגוריא עליהם? ! מכאן ואילך אין לך רשות:

ו ויאמר ה׳ לא ידון רוחי באדם - אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי: איני נותן רוחי בהם, בשעה שאני נותן מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא, שנאמר (יחזקאל לו): ואת רוחי אתן בקרבכם. רבי ינאי ורבי שמעון בן לקיש תרויהון אמרין: אין גיהינום לעתיד לבא, אלא יום הוא שמלהט את הרשעים. מאי טעמא? (מלאכי ג) כי הנה יום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא. ורבנן אמרי: יש גיהינום, שנאמר (ישעיה לא): נאם ה׳ אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים. רבי יהודה בר רבי אלעי אמר: לא יום ולא גיהינום, אלא אש היא שתהיה יוצאת מגופו של רשע ומלהטתו, שנאמר (שם לג): תהרו חשש תלדו קש רוחכם אש תאכלכם. אמר רבי יהודה בר אלעי: מהו לא ידון רוחי? עוד אין הרוחות הללו נידונות לפני לעולם. רבי הונא בשם רב אחא אמר: בשעה שאני מחזיר הרוח לנדנה, איני מחזיר רוחן לנדניהן. אמר רבי חייא בר אבא: איני ממלא רוחי בהן, בשעה שאני ממלא רוחי באדם, לפי שבעוה״ז הרוח היא נבזקת באחד מאיבריו, אבל לעתיד לבא היא נבזקת בכל הגוף, הדא הוא דכתיב (יחזקאל לו): ואת רוחי אתן בקרבכם. אמר רבי יודן בן בתירה: עוד איני דן את הדין הזה לעולם. ר׳ הונא בשם רבי יוסף אמר: לא אוסיף לא אוסיף, ליסגי ליסגי. רבנן אמרי: לא אוסיף לבני נח, לא אוסיף לדורות. דבר אחר: אני אמרתי: שתהא רוחי דנה בהן והן לא בקשו, הרי אני משגמן ביסורין. אני אמרתי: שתהא רוחי דנה בהן והן לא כחשו, הריני משגמן אלו באלו. דאמר רבי אלעזר: אין לך שהוא מתחייב באדם הזה, אלא אדם כיוצא בו. רבי נתן אומר:

אפילו זאב וכלב. רבי הונא בר גוריון אמר: אפילו מקל, אפילו רצועה, הדא הוא דכתיב (ישעיה ט): כי את עול סבלו ואת מטה שכמו, שבט הנוגש בו, החתות כיום מדין, כיום הדין. אמר רבי אחא: אף אילני סרק עתידין ליתן דין וחשבון. רבנן אמרי: מהכא, (דברים כ) כי האדם עץ השדה. מה האדם נותן דין וחשבון אף עצים נותנין דין וחשבון. אמר רבי יהושע בר נחמיה: איני דן רוחן בעצמן, שבשר ודם הן, אלא הרי אני מביא עליהם מיעוט שנים שקצבתי עליהם בעוה"ז ואחר כך אני משגמן ביסורין. אמר ר' איבו: מי גרם להם שימרדו בי, לא ע"י שלא שיגמתי אותם ביסורין? ! הדלת הזו מי מעמידו? שגמיו. אמר רבי אלעזר: בכל מקום שאין דין, יש דין. רב ביבי בריה דר' אמי בשיטת רבי אלעזר: (בראשית ו) לא ידון רוחי. אמר רבי מאיר: הן לא עשו מדת הדין למטה, אף אני איני עושה מדת הדין למעלה, הדא הוא דכתיב (איוב ה) הלא נסע יתרם בם, ימותו ולא בחכמה, בלא חכמת התורה. (שם) מבוקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו, ואין משים, אלא דין, היך מה דאת אמר (שמות כא): ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. אמר רבי יוסי הגלילי: עוד איני דן מדת הדין כנגד מדת רחמים. רבי אומר: ויאמר דור המבול לה' לא ידון. אמר רבי עקיבא: (תהלים י): על מה נאץ רשע אלהים, אמר בלבו לא תדרוש, לית דין ולית דיין, אבל אית דין ואית דיין. אמר רבי חנינא בר פפא: אפי' נח שנשתייר מהם לא שהיה כדי, אלא שצפה הקב"ה שמשה עתיד לעמוד ממנו, שנאמר בשגם, זה משה, דחושבניה דדין הוא חושבניה דדין. רבנן מייתו לה מהכא: והיו ימיו מאה ועשרים שנה ומשה חי מאה ועשרים שנה:

ז הנפלים היו בארץ בימים ההם ז' שמות נקראו להם: אימים, רפאים, גבורים, זמזומים, ענקים, עוים, נפילים. אימים, שכל מי שראה אותן היתה אימתן נופלת עליו. רפאים, שכל מי שראה אותן היה לבו רפה כשעוה. גבורים רבי אבא בר כהנא בשם רבי יוחנן אמר: מוח קוליתו של אחד מהם, היתה נמדדת י"ח אמה. זמזומים אמר רבי יוסי בר חנינא: מנטרומין מגיסטי מלחמה. ענקים רבנן ורבי אחא, רבנן אמרו: שהיו מרבים ענקים על גבי ענקים (פירש תכשיטין). רבי אחא אמר: שהיו עונקים גלגל חמה ואומרים: הורד לנו גשמים! עוים, שצדו את העולם ושהוצדו מן העולם, שגרמו לעולם שיצוד, היך מה דאת אמר (יחזקאל נא) עוה עוה, עוה אשימנה.אר' אלעזר בר' שמעון: שהיו בקיאים בעפרות כנחשים. בגלילא צוחין לחויא איויא. נפלים, שהפילו את העולם ושנפלו מן העולם ושמלאו את העולם נפלים בזנות שלהם, וגם אחרי כן. יהודה בר רבי אמי אמר: אחראי לא ילפון מן קדמאי. דור המבול לא לקחו מוסר מדור אנוש ודור הפלגה מדור המבול, (בראשית ו) וגם אחרי כן, אשר יבואו בני האלהים אל בנות האדם. אמר רבי ברכיה: היתה אשה יוצאת בשוק והיתה רואה בחור ומתאוה לו והיתה הולכת ומשמשת את מטתה והיתה מעמדת בחור, כיוצא בו אנשי השם. אמר רבי אחא: (איוב ל): בני נבל גם בני בלי שם, ואת אמרת אנשי השם? ! אלא שהשימו את העולם ושהושמו מן העולם, ושגרמו לעולם שישום. רבי לוי בשם ר' שמואל בר נחמן אמר: אנשים שנתפרשו שמותן למעלן. דאמר ר' יהושע בן לוי: כל השמות הללו לשון מרדות הן, עירד, עורדן אני מן העולם. מחויאל, מוחן אני מן העולם. מתושאל, מתישן אני מן העולם. מה לי ללמך ולתולדותיו? ! אמר רבי יוחנן: המה הגבורים, אשר מעולם אנשי השם. ומי פירש מעשיהן? אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי. רבי אומר: אילו לא בא איוב לעולם, אלא לפרש לנו מעשה המבול, דיו. אמר רבי חנין: אילו לא בא אליהו אלא לפרש לנו מעשה ירידת הגשמים דיו. דאמר רבי יוחנן: כל אורה שנאמר באליהוא, אינה אלא בירידת גשמים. רבי הושעיה רבה אמר: אינה אלא במתן תורה. כמה דאת אמר: (משלי טו): כי נר מצוה ותורה אור. רבי אחא בשם רבי יהושע בן לוי אמר: קשה היא המחלוקת, כדור המבול. נאמר כאן אנשי השם ונאמר להלן (במדבר טז): נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם.

פרשה כז

א וירא ה' כי רבה רעת האדם -כתיב (קהלת ב): כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון. אמר רבי יודן: גדול כוחן של נביאים שמדמין צורה ליוצרה, שנאמר (דניאל ח): ואשמע קול אדם בין אולי. אמר רבי יהודה בר סימון: אית לן קריא אוחרן דמחוור יתר מן דין, שנאמר (יחזקאל א): ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה, שעמלו בחכמה, שנאמר (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ. ובדעת, שנאמר (שם) בדעתו תהומות נבקעו. ובכשרון ר' ברכיה בשם ר"י בר סימון: לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, אלא (תהלים לג) בדבר ה' שמים נעשו. בדבר ה' וכבר שמים נעשו. (קהלת ב) ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו, זה דור המבול. גם זה הבל ורעה רבה, וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ כי כל ימיו מכואבים וגו'(שם שם כג) שהיו מכאיבים להקב"ה:

ב דבר אחר: וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ כתיב (שם): כי כל ימיו מכאובים וכעס ענינו, גם בלילה לא שכב לבו, גם זה הבל הוא. כי כל ימיו מכאובים, זה דור אנוש ודור המבול, שהיו מכאיבים להקב"ה במעשיהן הרעים. וכעס ענינו, שהיו מכעיסים להקדוש ברוך הוא, במעשיהן הרעים. גם בלילה לא שכב לבו, מן העבירות. ומנין אף ביום? ת"ל (בראשית ו): וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום.

ג וירא ה׳ כי רבה וגו׳ - רבי חנינא אמר: רבה והולכת. רבי ברכיה בשם רבי יוחנן אמר: שמענו בדור המבול שנדונו במים, והסדומים שנדונו באש. ומנין ליתן את האמור כאן להלן ואת האמור להלן כאן? ת״ל: רבה, רבה לגזרה שוה. וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, משהיתה חמה זורחת ועד שהיתה שוקעת לא היתה בהם תוחלת, הדא הוא דכתיב (איוב כד): לאור יקום רוצח יקטל עני ואביון, ובלילה יהי כגנב. והא כתיב (שם): חתר בחשך בתים, למה? שיומם חתמו למו. מה היו עושים? היו מביאים אפופולסימון ושף באבן ובאים בלילה ומריחים וחותרים. כך דרש ר׳ חנינא בצפורן, איתעביד ההוא ליליא תלת מאה חותרין הוה להון אפופולסימון, מה הוה ציפוראי עבדין בתוכה:

ד (בראשית ו) וינחם ה׳ כי עשה את האדם בארץ. רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אמר: תוהות היתה לפני שבראתי אותו מלמטה, שאילו בראתי אותו מלמעלה, לא היה מורד בי. רבי נחמיה אמר: מתנחם אני שבראתי אותו מלמטה, שאילו בראתי אותו מלמעלה כשם שהמריד בי את התחתונים, כך היה ממריד בי את העליונים. אמר ר׳ איבו: תוהות היתה לפני שבראתי בו יצר הרע, שאילולי לא בראתי בו יצר הרע לא היה מורד בי. מר רבי לוי: מתנחם אני שעשיתי אותו וניתן בארץ. ויתעצב אל לבו אמר רבי ברכיה: משל לשר שבנה פלטין על ידי אדריכל, ראה אותה ולא ערבה לו. על מי יש לו להתכעס, לא על אדריכל?! כך, ויתעצב אל לבו. אמר ר׳ אסי: משל לשר שעשה סחורה ע״י סרסור והפסיד. על מי יש לו להתרעם. לא על הסרסור?! כך ויתעצב אל לבו. אפיקורס אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה אמר לו: אין אתם אומרים שהקדוש ברוך הוא רואה את הנולד?! אמר לו: הן. והא כתיב ויתעצב אל לבו?! אמר לו: נולד לך בן זכר מימיך? אמר לו: הן. אמר לו: מה עשית? אמר לו: שמחתי ושמחתי את הכל. אמר לו: ולא היית יודע שסופו למות?! אמר לו: בשעת חדוותא חדוותא, בשעת אבלה אבלה. אמר לו: כך מעשה לפני הקב״ה. דאמר רבי יהושע בן לוי: שבעה ימים נתאבל הקדוש ברוך הוא על עולמו קודם שלא יבא מבול לעולם. מאי טעמיה? ויתעצב אל לבו, ואין עציבה אלא אבילות, היך מה דאת אמר (שמואל ב יט) נעצב המלך על בנו.

פרשה כח

א ״ויאמר ה׳ אמחה את האדם״ (איוב לד, כה): ״לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו״ ר׳ חנינא שאליה לר׳ יונתן אמר ליה מהו דכתיב ״לכן יכיר מעבדיהם וגו׳״ א״ל אין הקב״ה נפרע מן הרשעים עד שהוא קורא אגליגין שלהן מלמעלן ואח״כ הוא פורע מהן שהקדוש ברוך הוא הופך את יום ללילה והקשיטן לפורענות ואח״כ הוא פורע מהם כך בתחלה ״וירא ה׳ כי רבה רעת האדם״ ואחר כך ״וינחם ה׳ כי עשה את האדם בארץ״ ואח״כ ״ויאמר ה׳ אמחה את האדם אשר בראתי״:

ב רבי ברכיה בשם רב ביבי (בראשית א, ט): ״יקוו המים״ יעשה מדה למים כמו שנאמר (זכריה א, טז): ״וקו ינטה על ירושלים״ רבי אבא בר כהנא בשם רבי לוי אמר ״יקוו״ לי ״המים״ מה שאני עתיד לעשות בם משל לשר שבנה פלטין והושיב בה דיורים אלמים והיו משכימים ושואלים בשלומו של שר ברמיזה ובאצבע ובמנוולים אמר השר מה הם אלו שהם אלמים משכימים ושואלים בשלומי ברמיזה ובאצבע אילו היו פקחים עאכ״ו הושיב השר בתוכה דיורים פקחים עמדו והחזיקו בפלטין אמרו אין פלטין זו של שר שלנו היא אמר השר תחזור הפלטין לכמות שהיתה כך מתחלה לא היה קילוסו של הקב״ה עולה אלא מן המים הה״ד (תהלים צג, ד): ״מקולות מים רבים וגו׳״ מה הן אומרים ״אדיר במרום ה׳״ אמר הקדוש ברוך הוא מה אלו שאין להם לא אמירה ולא דיבור הרי הן מקלסין אותי לכשנברא אדם על אחת כמה וכמה עמד דור אנוש ומרד בו דור המבול ומרד בו דור הפלגה ומרד בו אמר הקב״ה יפנו אלו ויבואו אותן הה״ד ״ויאמר ה׳ אמחה את האדם אשר בראתי״ מה הם סבורים אריות גסטריות אני צריך הלא בדבר בראתי את העולם דבר אני מוציא ומכלה אותן מן העולם א״ר ברכיה כלום בראתי אותו אלא מן העפר מי ממחה את העפר מים יבוא המים וימחה את העפר:

ג ״ויאמר ה׳ אמחה את האדם״ ר׳ לוי בשם ר׳ יוחנן אמר אפי׳ אסטרובלין של רחיים נמחה ר״י בר סימון בשם ר׳ יוחנן אמר אפי׳ עפרו של אדה״ר נמחה כד דרשה ר״י בציפורי בצבורא ולא קיבלו מיניה רבי יוחנן בשם ר״ש בן יהוצדק אמר אפילו לוז של שדרה שממנו הקדוש ברוך הוא מציץ את האדם לעתיד לבא נמחה אדריאנוס שחיק עצמות שאל את רבי יהושע בן חנניא א״ל מהיכן הקב״ה מציץ את האדם לעתיד לבא א״ל מלוז של שדרה א״ל מנין אתה יודע א״ל איתיתיה לידי ואנא מודע לך טחנו ברחים ולא נטחן שרפו באש ולא נשרף נתנו במים ולא נמחה נתנו על הסדן והתחיל מכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא חסר כלום:

ד ״אֶמְחֶה״ אני ממחה על בריותי ואין בריותי ממחים על ידי א״ר אלעזר משל למלך שהיו לו אוצרות בלוסים והיו בני המדינה מליזין אחרי המלך לאמר מזגו של מלך רעה מה עשה המלך פתח להם המאושרים שבהם ומלאו את כל המדינה סריות התחילו גורפים ומשליכים ליאור כך אלו החשובים שבהם כך עשו הגרועים שבהם על אחת כו״כ (קהלת ז, כח): ״אדם אחד מאלף מצאתי״ כהדא דתנן אלפא ליין ״אמחה את האדם אשר בראתי״ אלף

דור עלו במחשבה להבראות וכמה נימוחו מהם ר' הונא בשם ר"א בנו של ר"י הגלילי אמר ט' מאות וע"ד דורות מאי טעמיה (תהלים קה, ח): "דבר צוה לאלף דור" זה התורה רבי לוי משום רבי שמואל בר נחמן ט' מאות ושמונים מאי טעמיה "דבר צוה לאלף דור" זו המילה:

ה אמר רבי אבא בר כהנא נעשה בעשרת השבטים מה שלא נעשה בדור המבול כתיב בדור המבול "וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום" וביי השבטים כתיב (מיכה ב, א): "הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם" ה"ז בלילה ומנין אף ביום ת"ל "באור הבוקר יעשוה" אותן לא נשתייר מהם פליטה ואלו נשתייר מהן אלא בזכות הצדיקים והצדיקות שהן עתידין לעמוד מהן הה"ד (יחזקאל יד, כב): "והנה נותרה בה פליטה המוצאים בנים ובנות" הנה מוציאים בנים ובנות אין כתיב כאן אלא המוצאים בנים ובנות בזכות הצדיקים והצדיקות העתידים לעמוד מהן. א"ר ברכיה נעשה בשבט יהודה ובנימין מה שלא נעשה בסדומיים כתיב (בראשית יח, כ): "וחטאתם כי כבדה מאד" ובשבט יהודה כתיב (יחזקאל ט, ט): "עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד" ואותן לא נשתייר מהם פליטה ואלו נשתייר מהם פליטה אלא אותה (איכה ד, ו): "ההפוכה כמו רגע" לא פשטו ידיהם במצות "לא חלו בה ידים" א"ר תנחום לא חלת יד ליד אלו פשטו ידיהם במצות "ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן" כל כך למה "היו לברות למו על שבר בת עמי". א"ר חנין נאמר בכרכי הים מה שלא נעשה בדור המבול (צפניה ב, ה): "הוי יושבי חבל הים גוי כרתים" גוי שהיה ראוי כרת ובאי זו זכות הן עומדין בזכות גוי אחד בזכות ירא שמים אחד שהיו מעמידין בכל שנה רבי לוי פתר לה לשבח גוי שכרת ברית היך מה דאת אמר (נחמיה ט, ח): "וכרות עמו הברית":

ו רבי יודן ורבי פנחס ר"י אמר משל למלך שמסר את בנו לפדגוג והוציאו לתרבות רעה כעס המלך על בנו והרגו אמר המלך כלום הוציא את בני לתרבות רעה אלא זה בני אבד הוא וזה קיים לפיכך "מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים" רבי פנחס אמר משל למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו חופה סיידה וכיירה וציירה כעס המלך על בנו והרגו מה עשה נכנס לתוך החופה התחיל לשבר את הקנקנים ומפקיע בחיצאות ומקרע בכיליות אמר המלך כלום עשיתי זו אלא בשביל בני בני אבד וזו קיימת לפיכך "מאדם ועד בהמה ועד עוף השמים" הה"ד (צפניה א , ב): "אסוף אסף כל מעל פני האדמה נאום ה' אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים והמכשלות את הרשעים הם הכשילו את הרשעים" כד הוה צייד עופא וא"ל זיל ואשתמן ואתי והוא אזל ומשתמן ואתי:

ז אמר רבי אלעזר (איוב כב, כ): "אם לא נכחד קימנו" בתחלה אבד הקדוש ברוך הוא את ממונן שלא יהיו אומרים לממונינו הוא צריך "ויתרם אכלה אש" שהיו רואים בלריות של זהב נתרות באש אר"ע הכל קראו תגר על הכסף ועל הזהב שיצא עמהם ממצרים שנאמר (ישעיה א, כב): "כספך היה לסיגים" (הושע ב, י): "וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל" (שם ח, ד) "כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת" רבי הונא ורבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק למען יכרתו אין כתיב כאן אלא למען יכרת כאיניש דאמר יתמחיק שמיה דפלן דאפקיה לברי לתרבות בישא:

ח רבי עזריה בשם רבי יהודה בר סימון אמר הכל קלקלו מעשיהן בדור המבול הכלב היה הולך אצל הזאב והתרנגול היה מהלך אצל הטווס הדא הוא דכתיב "כי השחית כל בשר" השחית כל אדם אין כתיב אלא כי השחית כל בשר רבי לוליאני בר טברין בשם רבי יצחק אמר אף הארץ זינתה היו זרעין לה חטין והיא מפקא זונין אילין זונייא רבה מן דרא דמבולא אינון:

ט א"ר יוחנן משפט דור המבול שנים עשר חודש נטלו דינם ויהיה להם חלק לעולם הבא דאמר רבי יוחנן כל טיפה וטיפה שהקב"ה מוריד עליהם היה מרתיחה בגיהנם ומוציאה ומורידה עליהם הדא הוא דכתיב (איוב ו, יז): "בעת יזורבו נצמתו" זריבתם לחלטנית היתה (קהלת ט, ו): "גם אהבתם" שהיו אוהבים לעבודת כוכבים שלהם "גם שנאתם" שהיו שונאים להקדוש ברוך הוא "גם קנאתם" שהיו מקנאים להקב"ה בעבודת כוכבים שלהם "כבר אבדה" "וחלק אין להם עוד לעולם" על דברת "בכל אשר נעשה תחת השמש" אמר ר' אבא בר כהנא "כי נחמתי כי עשיתים ונח מצא חן" אתמהא אלא אפי' נח שנשתייר מהם לא שהיה כדאי אלא שמצא חן בעיני י"י.

פרשה כט

א "ונח מצא חן בעיני ה'" כתיב (איוב כב, ל): "ימלט אי נקי ונמלט בבור כפיך" א"ר חנינא אינוניתא אונקיא אחת היתה ביד נח אם כן למה נמלט אלא "בבור כפיך" אתיא כההיא דאמר רבי אבא בר כהנא "כי נחמתי כי עשיתים ונח" אפילו נח שנשתייר מהן לא היה כדאי אלא שמצא חן בעיני ה' שנאמר "ונח מצא חן בְּעֵינֵי ה'":

ב רבי סימון פתח (ישעיה סה, ח): "כה אמר ה' כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו" מעשה בחסיד אחד שיצא לכרמו בשבת וראה עוללה אחת וברך עליה אמר כדאי היא העוללה הזו שנברך עליה כך "כה אמר ה' כאשר ימצא התירוש באשכול וְגוֹ'":

ג אמר רבי סימון שלש מציאות מצא הקדוש ברוך הוא אברהם דכתיב (נחמיה ט, ח): "ומצאת את לבבו נאמן לפניך" דוד דכתיב (תהלים פט, כא): "מצאתי דוד עבדי" ישראל דכתיב (הושע ט, י): "כענבים במדבר מצאתי ישראל" איתיבון חבריא לרבי סימון והא כתיב ונח מצא חן אמר להון הוא מצא הקב"ה לא מצא והא כתיב (ירמיה לא, א): "מצא חן במדבר" בזכות דור המדבר "ומצאת את לבבו נאמן לפניך":

ד רבי הונא ור' פנחס ורבי חנין ורבי הושעיא לא מפרשין ר' יוחנן ורבי שמעון בן לקיש ורבנן מפרשין רבי יוחנן אמר לאחד שהיה מהלך בדרך וראה אחד ודבקו עד היכן עד שקשר עמו אהבה כך נאמר כאן "חן" ונאמר להלן (בראשית לט, ד): "וימצא יוסף חן בעיניו" ר"ש בן לקיש אמר לאחד שהיה מהלך וראה אחד ודבקו עד היכן עד שהשליטו כך נאמר כאן "חן" ונאמר להלן (אסתר ב, טו): "ותהי אסתר נשאת חן" רבנן אמרי לאחד שהיה מהלך בדרך וראה אחד ודיבקו עד היכן עד שנתן לו את בתו כך נאמר כאן "חן" ונאמר להלן (זכריה יב, י): "ושפכתי על בית דוד ועל יושבי ירושלים רוח חן ותחנונים" עד היכן עד שהיה יודע להבחין איזה בהמה ניזונת בשתי שעות ביום ואיזו ניזונת בשלש שעות בלילה:

ה אמר ר' סימון מצינו שהקדוש ברוך הוא עושה חסד עם האחרונים בזכות הראשונים ומנין שהקב"ה עושה עם הראשונים בזכות האחרונים "ונח מצא חן" בזכות תולדותיו אלה תולדות נח.

פרשה ל

א "אֵלֶּה תוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים" הה"ד (משלי י, כה): "כעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם". "כעבור סופה ואין רשע" זה דור המבול "וצדיק יסוד עולם" זה נח.(משלי יב, ז): "הָפוֹךְ רשעים ואינם ובית צדיקים יעמוד". "הפוך רשעים ואינם" זה דור המבול "ובית צדיקים יעמוד" זה נח הה"ד "אֵלֶּה תוֹלְדֹת נֹחַ". ד"א "אֵלֶּה תוֹלְדֹת נֹחַ" כתיב (משלי יד, יא): "בית רשעים ישמד ואהל ישרים יפריח". "בית רשעים ישמד" זה דור המבול "ואוהל ישרים יפריח" זה נח:ד"א "אֵלֶּה תוֹלְדֹת נֹחַ" כתיב (איוב כד, יח)

ב : "קַל הוּא עַל פְּנֵי הַמַּיִם תְּקֻלָּל חֶלְקָתָם בָּאָרֶץ לֹא יִפְנֶה דֶּרֶךְ כְּרָמִים". "קַל הוּא עַל פְּנֵי הַמַּיִם" גזרה שנגזרה עליהם שיאבדו במים "תְּקֻלָּל חֶלְקָתָם בָּאָרֶץ" כלומר מי שפרע מדור המבול כל כך למה "לֹא יִפְנֶה דֶּרֶךְ כְּרָמִים" שלא היתה כוונתן אלא למטעת כרמים אבל נח לא היתה כוונתו אלא להפרות ולהרבות בעולם ולהעמיד בנים שנאמר "אֵלֶּה תוֹלְדֹת נֹחַ":

ג "אֵלֶּה" א"ר אבהו בכל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים כאן שנאמר אלה פסל את הראשונים דור המבול:

ד "אֵלֶּה תוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ" א"ר אבא בר כהנא כל מי שנכפל שמו יש לו בעולם הזה ויש לו בעולם הבא אתיבון ליה והכתיב (בראשית יא, כז): "תֶּרַח תֶּרַח" א"כ יש לו חלק בעולם הזה ולעולם הבא א"ל אף היא לא תברא דא"ר יודן בשם רבי אבא בר כהנא (בראשית טו, טו): "ואתה תבוא אל אבותיך בשלום" בשרו שיש לאביו חלק בעוה"ב "תקבר בשיבה טובה" בשרו שישמעאל עושה תשובה:

ה "אֵלֶּה תוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ" אתמהא לא הוה צריך קרא למימר אלא אֵלֶּה תוֹלְדֹת נֹחַ שם אלא נייחא לו נייחא לעולם נייחא לאבות נייחא לבנים נייחא לעליונים נייחא לתחתונים נייחא בעוה"ז נייחא לעולם הבא:

ו "אֵלֶּה תוֹלְדֹת נֹחַ" הה"ד (משלי יא, ל): "פרי צדיק עץ חיים" מה הן פירותיו של צדיק מצות ומעשים טובים "ולוקח נפשות חכם" שזן ומפרנס כל י"ב חדש בתיבה אחר כל השבח הזה (לא): "הן צדיק בארץ ישולם" בא לצאת ונשתלם אתמהא דאמר רב הונא משום ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי נח כשהיה יוצא מן התיבה הכישו ארי ושיברו ולא היה כשר להקריב והקריב שם בנו תחתיו קל וחומר "אף כי רשע וחוטא" זה דור המבול:

ז "אִישׁ" כל מקום שנאמר איש צדיק ומומחה שכל ק"ך שנה היה נח נוטע ארזים וקוצצן אמרו למה כדין אמר להון כך אמר מאריה דעלמא דהוא מייתי מבולא על עלמא א"ל אין איתי מבולא לא אתי אלא על ביתיה דההוא גברא כיון שמת מתושלח אמרו ליה הא לא אתי מבולא אלא על ביתיה דההוא גברא הה"ד (איוב יב, ה): "לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל" א"ר אבא בר כהנא כרוז אחד עמד לי בדור המבול זה נח תמן אמרין כרוז ליה לפיד ליה בוז שהיו מבזים עליו וקרו ליה ביזיא סבא "לעשתות שאנן" שהיו קשים כעשתות "נכון למועדי רגל" שהיו מוכנים לשני שברים לשבר מלמעלה ולשבר מלמטה:

ח "תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו" בר חטייא אמר כל מי שנאמר בו תמים השלים שניו למדת שבוע. "הָיָה" אמר רבי יוחנן כל מי שנאמר בו היה מתחלתו ועד סופו הוא צדיק. התיבון ליה והכתיב (יחזקאל לג, כד): "אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם וַיִּירַשׁ אֶת הָאָרֶץ" מעתה הוא תחלתו והוא סופו אמר להון אף היא לא תברא דהא רבי לוי בשם ריש לקיש אמר בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו וכו' ר' חנינא ור' יוחנן תרוויהון אמרין בן ארבעים וח' שנה הכיר אברהם את בוראו ומה אני מקיים היה שהיה מתוקן להדריך כל העולם כולו בתשובה. "הן האדם היה" - מתוקן למיתה. "[וַהַ]נָּחָשׁ הָיָה" - מתוקן לפורענות. "קין היה" - מתוקן לגלות. איוב "[אִישׁ] הָיָה" - מתוקן ליסורין. נח "הָיָה" - מתוקן לנס. "[וּ]מֹשֶׁה הָיָה" - מתוקן לגואל. מרדכי "[אִישׁ יְהוּדִי] הָיָה" - מתוקן לגאולה. רבי לוי ורבנן ר' לוי אמר כל מי שנאמר בו היה ראה עולם חדש אמר ר' שמואל חמשה הן: נח - אתמול (איוב יד, יט): "אבנים שחקו מים" דאמר רבי לוי בשם רבי יוחנן אפילו איצטרובלין של רחים נמחה במים והכא את אמר "ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה" אתמהא אלא ראה עולם חדש. יוסף - (תהלים קה, יח): "ענו בכבל רגלו" ועכשיו (בראשית מב, ו): "ויוסף הוא השליט" אלא שראה עולם חדש. משה - אתמול בורח מפני פרעה ועכשיו הוא משקעו בים אלא שראה עולם חדש. איוב - אתמול (איוב יז, יג): "ישפוך לארץ מררתי" ועכשיו (שם מב, י) "ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה" אלא שראה עולם חדש. מרדכי - אתמול היה מתוקן לצליבה ועכשיו הוא צולב את צולביו אלא שראה עולם חדש. רבנן אמרין כל מי שנאמר בו היה זן ומפרנס. נח - זן ופירנס כל י"ב חודש שנאמר (בראשית ו, כא): "ואתה קח לך וגו'". יוסף - (בראשית מז, יב): "ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו". משה - זן ופירנס את ישראל ארבעים שנה במדבר. איוב - (איוב לא, יז): "ואוכל פתי לבדי" שמא "לא אכל יתום ממנה" אתמהא. מרדכי - זן ופירנס. אמר רבי יודן פעם אחת חזר על כל המניקות ולא מצא לאסתר לאלתר מניקה והיה מניקה הוא. רבי ברכיה ורבי אבהו בשם רבי אליעזר בא לו חלב והיה מניקה כד דרש ר' אבהו בציבורא גחוך ציבורא לקליה אמר להון ולא מתניתא היא רבי שמעון בן אלעזר אומר חלב הזכר טהור:

ט "בְּדֹרֹתָיו" רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אמר בדורותיו היה צדיק הא אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל לא היה צדיק בשוק סמייא צווחין לעווירא סגי נהור משל לאחד שהיה לו מרתף אחד של יין פתח הבית אחת ומצאה של חומץ שניה כן שלישית ומצאה קוסס אמרין ליה קוסס הוא אמר להון ואית הכא טב מינה א"ל לא כך בדורותיו היה צדיק הא אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל לא היה צדיק רבי נחמיה אמר ומה אם בדורותיו היה צדיק אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל על אחת כמה וכמה משל לצלוחית של אפרסמון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בין הקברות והיה ריחה נודף ואלו היה חוץ לקברות עאכ"ו משל לבתולה שהיתה שרויה בשוק של זונות ולא יצא עליה שם רע אלו היתה בשוקן של כשרות על אחת כמה וכמה כך ומה אם בדורותיו היה צדיק אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל על אחת כמה וכמה לצלוחית שלפיליטין מוקפת צמיד פתיל ומונחת בין קברות וריחא נודף, אילו היה חוץ לקברות כל שכן:

י "אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ נֹחַ" ר' יהודה ור' נחמיה ר"י אמר משל לשר שהיו לו שני בנים א' גדול וא' קטן אמר לקטן הלך עמי ואמר לגדול בא והלך לפני כך אברהם שהיה כחו יפה (בראשית יז, א): "הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים" אבל נח שהיה כחו רע "את האלהים התהלך נח". ר' נחמיה אמר משל לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט עבה הציץ המלך וראה אותו אמר ליה עד שאתה משתקע בטיט הלך עמי הדא הוא דכתיב את האלהים התהלך נח ולמה אברהם דומה לאוהבו של מלך שראה את המלך מהלך במבואות האפלים הציץ אוהבו והתחיל מאיר עליו דרך החלון הציץ המלך וראה אותו אמר לו עד שאתה מאיר לי דרך חלון בא והאיר לפני כך אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם עד שתהא מאיר לי מאספוטמיא ומחברותיה בא והאיר לפני בארץ ישראל הדא הוא דכתיב (שם מח, טו) "ויברך את יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו וגו'". רבי יוחנן וריש לקיש רבי יוחנן אמר לרועה שהוא עומד ומביט בצאנו ר"ל אמר לנשיא שהוא מהלך וזקנים לפניו על דעתיה דרבי יוחנן אנו צריכים לכבודו ועל דעתיה דרשב"ל הוא צריך לכבודנו.

פרשה לא

א "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל בָּשָׂר וְגוֹ'" (יחזקאל ז, יא): "הֶחָמָס קָם לְמַטֵּה רֶשַׁע" - "החמס קם" אתמהא ח"ו אינו קם ואם קם "למטה רשע" לחיובו של רשע. "וְלֹא מֵהֶם וְלֹא מֵהֲמוֹנָם וְלֹא מֶהֱמֵהֶם" לא מינהון ולא מממונם ולא מן תמהתהון למה "וְלֹא נֹהַ בָּהֶם" לא היה לשום בריה נחת רוח מהם ולא היה להקב"ה נחת רוח מהם. "לֹא נֹהַ בָּהֶם" כההיא דא"ר אבא ב"כ "כי נחמתי כי עשיתים ונח" אפי' נח שנשתייר מהם אינו כדאי אלא שמצא חן ונח מצא חן ולפי שהיו שטופים בזימה נמוחו מן העולם שנ' ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני:

ב "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל בָּשָׂר בָּא לְפָנַי" (איוב כד, יא): "בֵּין שׁוּרֹתָם יַצְהִירוּ יְקָבִים דָּרְכוּ וַיִּצָּמְאוּ". "בֵּין שׁוּרֹתָם יַצְהִירוּ" שהיו עושים להם בדריות קטנות "יְקָבִים דָּרְכוּ וַיִּצָּמְאוּ" אפי' יקבים דרכו, ויצמאו. אמר רבי איבו למה יקבים דרכו ויצמאו לפי שהיתה מארה מצויה בעמלו של רשע ולפי שהיו

שטופים בזימה וגזל נימוחו מן העולם:

ג "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים" (עמוס ה, י): "שנאו בשער מוכיח ודובר תמים יתבעו" דהוה אמר להון ריקים אתם מניחין מי שקולו שובר ארזים ומשתחוים לעץ יבש ולפי שהיו שטופים בגזל נימוחו מן העולם שנאמר "ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא וגו'":

ד דבר אחר "קץ כל בשר" כתיב (איוב לה, ט): "מרוב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רבים". "מרוב עשוקים יזעיקו" אלו הנעשקים "יְשַׁוְּעוּ מזרוע רבים" אלו העושקים. אלו רבים על אלו ואלו רבים על אלו אלו רבים על אלו בחימוס ממון ואלו רבים על אלו בחימוס דברים עד שנתחתם גזר דינם ולפי שהיו שטופים בגזל נימוחו מן העולם:

ה "קץ כל בשר בא לפני" הגיע זמנם להקצץ הגיע זמנן לעשות בתה הגיע קטיגורים שלהן לפני כל כך למה "כי מלאה הארץ חמס מפניהם". איזהו חמס ואיזה היא גזל א"ר חנינא חמס אינו שוה פרוטה וגזל ששוה פרוטה וכך היו אנשי המבול עושים היה אחד מהם מוציא קופתו מליאה תורמוסים והיה זה בא ונוטל פחות משוה פרוטה וזה בא ונוטל פחות משוה פרוטה עד מקום שאינו יכול להוציאו ממנו בדין א"ל הקדוש ברוך הוא אתם עשיתם שלא כשורה אף אני אעשה עמכם שלא כשורה הה"ד (איוב ד, כא): "הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה" בלא חכמת התורה (שם, כ) "מבקר לערב יכתו מבלי משים לנצח יאבדו" ואין משים אלא דיין היך מה דאת אמר "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם":

ו דבר אחר "כי מלאה הארץ חמס" אמר רבי לוי חמס זה עבודת כוכבים חמס זה גילוי עריות חמס זה שפיכות דמים. חמס זה עבודת כוכבים - שנאמר "כי מלאה הארץ חמס" חמס זה גילוי עריות שנאמר (ירמיה נא, לה): "חמסי ושארי על בבל" חמס זה שפיכות דמים שנאמר (יואל ד, יט): "מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי" חמס - כמשמעו:

ז "הִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ" ר' הונא ורבי ירמיה בשם רב כהנא בר מלכיה אפילו ג' טפחים שהמחרישה שולטת בארץ נימוחו משל לבן מלכים שהיה לו פדגוג כל זמן שהיה סורח היה פדגוג שלו נרדה ולבן מלכים שהיה לו מניקה כל זמן שהוא סורח היתה מניקתו נרדת כך אמר הקב"ה הנני משחיתם את הארץ הא אנא מחבל להון ומחבל לארעא עמהון:

ח "עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי גֹפֶר" אמר רבי איסי בד' מקומות נאמר בלשון הזה עשה בג' נתפרש ובאחד לא נתפרש: "עשה לך תיבת וגו'" אמר רבי נתן תיבותא דאעין דקרדינון. (יהושע ה, ב): "עשה לך חרבות צורים" נתפרש גלבין דטינרי. (במדבר י, ב): "עשה לך שתי חצוצרות כסף" נתפרש. (שם כא, ח) "עשה לך שרף" לא נתפרש. ר' יודן בשם ר' איבו אמר (משלי א, ה): "ישמע חכם ויוסיף לקח" זה משה שאמר הקדוש ברוך הוא לו למשה עשה לך שרף ולא פירש אמר אם אני עושה אותו של זהב אין הלשון הזה נופל על לשון זה של כסף אין הלשון הזה נופל על לשון זה אלא הרי אני עושה אותו של נחושת לשון נופל על הלשון שנאמר (במדבר כא, ט): "ויעש משה נחש נחשת" מכאן שניתנה תורה בלשון הקודש. רבי פנחס ורבי חזקיה בשם ר' סימון כשם שניתנה תורה בלשון הקודש כך העולם נברא בלשון הקודש שמעת מימיך אומרים גיני גינייא אנתרופי אנתרופיא גברא גברתא אלא איש ואשה למה שהלשון הזה נופל על לשון הזה:

ט "קנים תעשה את התיבה" קילין ומדורין. א"ר יצחק מה הקן הזה מטהר את המצורע אף תיבתך מטהרתך. "וכפרת אותה מבית ומחוץ בכופר" הכא את אמר וכפרת אותה וגו' ולהלן את אמר (שמות ב, ג): "ותחמרה בחמר ובזפת" אלא להלן ע"י שהיו המים תשים ותחמרה בחמר ובזפת בחמר מפני המים ובזפת מפני הרוח:

י "וזה אשר תעשה אותה" אמר רבי יודן זה וזה עתיד אחד למוד באמתך הה"ד (דה"ב ג, ג): "אורך האמות במדה הראשונה אמות ששים ורוחב אמות עשרים" ולמה הוא קורא אותה אמה תביקין רבי הונא אמר שהיו מתביאות בה רבנן אמרין על שם תיבתו של נח "שלש מאות אמה אורך התיבה חמשים אמה רחבה ושלשים אמה קומתה" בר חטיא אמר (תהלים קיט, טז): "בפקודיך אשיחה בחקותיך אשתעשע" לימדתך תורה דרך ארץ שאם יעשה אדם ספינה שתהא עומדת בלמין יעשה רחבה אחד משה באורכה וגבהה א' מעשרה באורכה:

יא "צֹהַר תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה" ר' חוניה ור' חנין ור' פנחס ר' חנין ור' הושעיא לא מפרשין ר' אבא בר כהנא ורבי לוי מפרשין ר' אבא בר כהנא אמר חלון רבי לוי אמר מרגליות רבי פנחס משום רבי לוי אמר כל י"ב חדש שהיה נח בתיבה לא צריך לא לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה אלא מרגלית היתה לו והיה תולה אותה ובשעה שהיא כהה היה יודע שהוא יום ובשעה שהיתה מבהקת היה יודע שהוא לילה אמר רבי הונא עריקין הוינן מן קומי גונדא בהדא בוטיטה דטבריה והיה בידינו נרות בשעה שהיו כהים היינו יודעים שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקים היינו יודעים שהוא לילה. "וְאֶל אַמָּה תְכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה" ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר שלש מאות וס' קילין היו בה עשר אמות על עשר אמות ושתי פלטיות של ארבע אמות קילין מיכן וקילין

מיכן וקילין מיכן וקילין מיכן וב׳ אמות לצדדים ר׳ נחמיה אמר ט׳ מאות קילין היו בה וקיל ו׳ אמות על ו׳ אמות וג׳ פלטיות של ד׳ ד׳ וקיל מיכן וקיל מיכן וב׳ אמות לצדדין על דעתיה דרבי יהודה לא ניחא ועל דעתיה דר׳ נחמיה לא ניחא רבי יהודה ור׳ נחמיה רבי יהודה אומר כאמתה מלמטה כך אמתה מלמעלה ״ואל אמה תכלנה מלמעלה״ רבי נחמיה אמר כמין קומרוטון היתה והיה משקיף בה ועולה ומשקיף בה ועולה עד שהעמידה על אמתה שנאמר ״ואל אמה וגו׳״. ״וּפֶתַח הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים״ אמר רבי יצחק למדתך תורה דרך ארץ שאם עושה אדם טרקלין עשר על עשר יהא עושה פתחו מן הצד. ״תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ״ תחתיים לזבלים שניים לו ולבניו ולטהורים והעליונים לטמאים ויש מחליפין תחתיים לטמאים שניים לו ולבניו ולטהורים והעליונים לזבלים כיצד היה עושה אלא כמין קטרקטין היה לו פוסס מן הצד. ״תַּעֲשֶׂהָ״ אף היא היתה מסייעת את עצמה:

יב ״וַאֲנִי הִנְנִי״ הנני מסכים לדברי מלאכים שהיו אומרין (תהלים ח, ה): ״מה אנוש כי תזכרנו״. ״אֶת הַמַּבּוּל מַיִם״ מים היו וכיון שהיו יורדין היו נעשים מבול. ״לְשַׁחֵת כָּל בָּשָׂר כֹּל אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ יִגְוָע״ יצמוק. ״וַהֲקִימֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּךָ״ ברית אתה צריך מפני הפירות שאתה כונס שלא ירקבו ושלא יתעפשו ושלא ישתנו. ברית אתה צריך הגבורים היה אחד מהם נותן רגלו על התהום וסותמו נותן ידו על החלון וסותמה היה בא ליכנס לתיבה והיו רגליו מתערכלות הה״ד (איוב כו, ה): ״הָרְפָאִים יְחוֹלָלוּ מִתַּחַת מַיִם וְשֹׁכְנֵיהֶם״ ארי היה בא ליכנס לתיבה והיו שיניו קהות הה״ד (שם ד, י) ״שאגת אריה וקול שחל ושיני כפירים נתעו״ א״ר חייא בר אבא נגר היית ואילולי בריתי שהיתה אתך לא היית יכול ליכנס לתיבה הה״ד ״והקימותי בריתי אתך״ אימתי לכשתכנס אל התיבה. ״אַתָּה וּבָנֶיךָ״ ר׳ יהודה בר סימון ור׳ חנין בשם רב שמואל בר ר׳ יצחק אמר נח כשנכנס לתיבה נאסר לו פריה ורביה הה״ד ״וּבָאתָ אֶל הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ״ לעצמן ״וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי בָנֶיךָ״ לעצמן כיון שיצא התיר לו הה״ד (בראשית ח, טז): ״צא מן התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך״ אמר ר׳ אבון כתיב (איוב ל, ג): ״בְּחֶסֶר וּבְקָפֶן גַּלְמוּד״ אם ראית חסרון בא לעולם וכפן בא לעולם גלמוד הוי רואה את אשתך כאילו היא גלמודה שכן בכרכי הים קורין לנדה גלמודה אמר רבי הונא כתיב (בראשית מא, נ): ״וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב״:

יג ״וְכָל הָחַי מִכָּל בָּשָׂר שְׁנַיִם וגו׳״ א״ר הושעיא אפי׳ רוחות נכנסים עם נח אל התיבה שנאמר מכל החי מאותן שנבראו להם נפשות ולא נברא להם גופין. ר״י ורבי נחמיה רי״א ראם לא נכנס עמו אבל גוריו נכנסו רבי נחמיה אמר לא הוא ולא גוריו אלא קשרו נח בתיבה והיה מתלים תלמיות כמן טבריא לסוסתא הה״ד (איוב לט, י): ״הֲתִקְשֹׁר רֵים בְּתָלֶם עֲבֹתוֹ אִם יְשַׁדֵּד עֲמָקִים אַחֲרֶיךָ״ בימי רבי חייא בר אבא עלה גורא אחד לא״י ולא הניח אילן עד שעקרו ועשו תענית והתפלל ר׳ חייא וגעת אמו מן המדבר וירד לקולה. ״זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ״ אם ראית זכר רץ אחר נקבה קבלהו נקבה רצה אחר זכר אל תקבלהו:

יד ״וְאַתָּה קַח לְךָ וגו׳״ ר׳ אבא בר כהנא אמר הכניס עמו דבילה תני משום רבי נחמיה רוב מכנסו דבילה רבי אבא בר כהנא אמר הכניס עמו זמורות לפילים חצובות לצבאים זכוכית לנעמיות. ר׳ לוי אמר הכניס עמו זמורות לנטיעות יחורים לתאנים גרופית לזיתים על דעתיה דר׳ אבא בר כהנא ״והיה לך ולהם״ דבר שהוא לך ולהם ועל דעתיה דרבי לוי ״והיה לך ולהם״ אתה עיקר והם טפלים לך ״ואספת אליך״ אין אדם כונס דבר שאינו צריך לו. ״וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה״ זה שיכון לעשיית התיבה.

פרשה לב

א ״ויאמר ה׳ לנח בא אתה וכל ביתך אל התיבה״ כתיב (תהלים ה, ז): ״תאבד דוברי כזב איש דמים ומרמה יתעב ה׳״ מדבר בדואג ואחיתופל דוברי כזב הן ודיבורן ר׳ פנחס אמר הן ומדברותיהן ״איש דמים ומרמה״ זה התיר גילוי עריות ושפיכת דמים וזה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים שנאמר באחיתופל (ש״ב טז, כא): ״בוא אל פילגשי אביך״ ושפיכות דמים דכתיב (שם יז, ב) ״ואבא עליו והוא יגע ורפה ידים״ וכתיב ״והכיתי את המלך לבדו״ וזה התיר גילוי עריות ושפיכת דמים. נחמן בריה דר׳ שמואל בר נחמני אמר לשאול וכי יש אישות לדוד הלא מורד במלכות הוא וחשוב כמת ועכשיו התיר קונעתו ועשה אותו זיטויטוס וכאלו הוא מת ודמו מותר ואשתו מותרת עמד שאול ונתן מיכל אשת דוד על פיו לפלטי בן ליש ושפיכת דמים דכתיב (שם א כב, יז) ״ולא אבו עבדי שאול המלך לשלוח יד בכהני ה׳״ אבל דואג הרגן שנאמר (שם, יח) ״ויסב דואג האדומי ויפגע בכהני ה׳״ ״יתעב ה׳״ שאינן לא חיים ולא נדונים ואני כאשר עשו כן עשיתי ומה ביני לבינם אלא שגמלת עלי ואמרת לי (שם ב יב, יג) ״גם ה׳ העביר חטאתך וגו׳״. ד״א ״תאבד דוברי כזב״ מדבר בדור המבול הן ודיבורן כזב ר׳ פנחס אמר הן ומדברותיהן ״איש דמים״ שנאמר (איוב כד, יד): ״לאור יקום רוצח יקטול עני ואביון ובלילה יהי כגנב״ ״ומרמה״ שנאמר ״כי מלאה הארץ חמס מפניהם״ ״יתעב ה׳״ שאינן לא חיים ולא נדונין ״ואני״ כאשר עשו כן עשיתי ומה ביני לבינם אלא שגמלתני טובה ואמרת לי ״בא אתה וכל ביתך אל התיבה״:

ב ד"א "בא אתה וגו'" כתיב (תהלים יא, ז): "כי צדיק ה' צדקות אהב ישר יחזו פנימו" רבי תנחומא בשם רבי יהודה בר סימון רבי מנחמא בשם רבי אליעזר בר יוסי אמרו אין לך אדם אוהב בן אומנתו אבל החכם אוהב בן אומנתו כגון רבי חייא דרבי הושעיא ור' הושעיא דרבי חייא והקב"ה אוהב את בן אומנתו שנאמר "כי צדיק ה' צדקות אהב ישר יחזו פנימו" זה נח שנאמר "ויאמר ה' אל נח בא אתה וגו'":

ג כתיב (תהלים יא, ה): "ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו" אמר רבי יונתן היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק לקוש עליהם אחת עד שהוא שוברם ומי הוא בודק בקנקנים יפים אפילו מקיש עליהם כמה פעמים אינם נשברים כך אין הקדוש ברוך הוא מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים שנאמר "ה' צדיק יבחן" וכתיב (בראשית כב, א): "והאלהים נסה את אברהם".אמר רבי יוסי בן חנינה הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה כל שהוא כותשה היא משתבחת וכל זמן שהוא מקיש עליה היא משתמנת ובשעה שהוא יודע שהפשתן שלו רעה אינו מספיק לקוש עליה אחת עד שהיא פוקעת כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים שנאמר "ה' צדיק יבחן". א"ר אלעזר משל לבעל הבית שהיה לו ב' פרות אחת כחה יפה ואחת כחה רע על מי הוא נותן את העול לא על זאת שכחה יפה כך הקדוש ברוך הוא מנסה את הצדיקים שנאמר "ה' צדיק יבחן". "ה' צדיק יבחן" זה נח שנאמר "ויאמר ה' לנח כי אותך ראיתי צדיק לפני". אמר ר' אלעזר בן עזריה מצינו שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו שכן הוא אומר בנח "איש צדיק תמים היה" - שלא בפניו וכתיב "כי אותך ראיתי צדיק לפני" - בפניו. ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אמר מצינו שאומרים מקצת שבחו של מי שאמר והיה העולם בפניו שנאמר (תהלים סו, ג): "אמרו לאלהים מה נורא מעשיך" שלא בפניו אומר (שם קיח, א) "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו":

ד "מכל הבהמה הטהורה וגו'" ר' יודן בשם ר' יוחנן ור' ברכיה בשם רבי אליעזר ור' יעקב דכפר חנין בשם ר' יהושע בן לוי מצינו שעיקם הקב"ה שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר טומאה מתוך פיו הה"ד "מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו" ומן הבהמה הטמאה אין כתיב כאן אלא "אשר לא טהורה היא". א"ר יודן ב"ר מנשה אף כשבא לומר להם סימני בהמה טמאה לא פתח להם אלא בסימני בהמה טהורה (ויקרא יא, ד): "את הגמל" כי לא מפריס פרסה אין כתיב כאן אלא "כי מעלה גרה", "את השפן" כי איננו מפריס פרסה אין כתיב כאן אלא "כי מעלה גרה" "ואת החזיר" כי איננו מעלה גרה אין כתיב כאן אלא "כי מפריס פרסה הוא". "גם מעוף השמים שבעה שבעה" אם תאמר ז' מכל מין נמצא אחד מהן שאין לו בן זוג אלא שבעה זכרים ושבעה נקבות לא שאני צריך להם אלא "להחיות זרע על פני כל הארץ":

ה "כי לימים עוד שבעה וגו'" א"ר שמעון בן יוחאי הן עברו על התורה שניתנה לארבעים יום לפיכך ארבעים יום וארבעים לילה. א"ר יוחנן בן זכאי הם קלקלו את הצורה שניתנה לארבעים יום לפיכך ארבעים יום וארבעים לילה. "ומחיתי את כל היקום" ר' ברכיה אמר קיומיה ר' אבון אמר יקומיניה רבי לוי בשם ריש לקיש אמר זה קין היה תלוי ברפיון ובא מבול ושטפו שנאמר "וימח את כל היקום". "ויעש נח ככל אשר צוהו ה'" זה שיכון לכנוס בהמה חיה ועוף:

ו "ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים וגו'" ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר שנת המבול אינה עולה מן המנין א"ל ר' נחמיה אע"פ שאינה עולה מן המנין עולה היא בתקופות ובחשבונות. "ויבא נח ובניו ואשתו וגו'" א"ר יוחנן נח מחוסר אמנה היה אלולי שהגיעו המים עד קרסוליו לא נכנס לתיבה:"

ז ויהי לשבעת הימים ומי המבול" מלמד שתלה להם הקדוש ברוך הוא ז' ימי אבילות של מתושלח הצדיק כדי שיעשו תשובה ולא עשו. ד"א "ויהי לשבעת הימים" א"ר יהושע בן לוי ז' ימים נתאבל הקב"ה על עולמו קודם שיבא מבול לעולם מאי טעמא (בראשית ו, ו): "ויתעצב אל לבו" ואין עציבה אלא אבילות שנאמר (ש"ב יט, ג): "נעצב המלך על בנו" א"ר יוסי בן דורמסקית הם חטאו בגלגל העין שהוא דומה למים אף הקדוש ברוך הוא לא פרע מהם אלא במים אמר רבי לוי הם קלקלו סילונית שלהם אף המקום שינה להם סידורו של עולם דרך ארץ המטר יורד והתהום עולה דכתיב (תהלים מב, ח): "תהום אל תהום קורא לקול צנוריך" ברם הכא "נבקעו כל מעינות תהום רבה" ואחר כך "וארובות השמים נפתחו":

ח "בעצם היום הזה בא נח" א"ר יוחנן אמר הקדוש ברוך הוא אם נכנס נח לתיבה בלילה עכשיו יהיו כל דורו אומרים כך לא היינו יודעים בו ואלו היינו יודעים בו לא היינו מניחין אותו ליכנס אלא בעצם היום הזה בא נח דרגיש ליה ימלל. "המה וכל החיה" המה עיקר והכל טפילה להם. "כל צפור כל כנף" אמר רבי אלעזר בשם רבי אסי לחבריה פרט למורטיא ולקטעיא שהן פסולין לקרבנות בני נח. "והבאים זכר ונקבה" א"ר אסי פרט לסרוחין ולמחוסרי איברים שפסולים לקרבן בני נח. "והבאים זכר ונקבה" א"ל נח וכי קניגי אנא א"ל מה איכפת לך מובאים אין כתיב אלא "הבאים" מאיליהן היו באים ר' יוחנן אמר (ישעיה לד, טז): "דרשו מעל ספר ה' וקראו" ומה אם להסגר בתיבה י"ב חודש היו באים מאליהן להפטמם מבשר גבורים על אחת כמה וכמה הה"ד (יחזקאל לט , יז): "בן אדם כה אמר ה' אלהים אמור לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר

אני זובח לכם זבח גדול על הרי ישראל ואכלתם בשר ושתיתם דם בשר גבורים תאכלו ודם נשיאי הארץ תשתו אלים כרים ועתודים פרים מריאי בשן כולם". "ויסגור ה' בעדו" אמר רבי לוי לשר שקבע דרולמוסיא שלו במדינה ונטל אוהבו וחבשו בבית האסורין נתן ספרגוס שלו עליו כך "ויסגור ה' בעדו"

ט "ויהי המבול ארבעים יום על הארץ" ר' פנחס בשם רבי לוי אמר כך היתה תיבתו של נח משוקעת במים כספינה הזו שהיא משוקעת ועומדת בלמין. "ויגברו המים וגו'" א"ר פנחס משום רבי לוי כך היתה תיבתו של נח שטה על פני המים כעל ב' קורות כמן טבריא לסוסתא:

י "והמים גברו מאד מאד על הארץ וגו'" רבי יונתן סלק למצלי בירושלים עבר בהדין פלטאניס וחמתי חד שמריי א"ל להיכן את אזיל א"ל למיסק למצלי בירושלים אמר ליה לא טב לך למצלי בהדין טורא בריכא ולא בההוא ביתא קלקלתא א"ל למה הוא בריך אמר ליה דלא טף במוי דמבולא נתעלמה מעיני רבי יונתן ולא השיבו לשעה אמר לו חמריה ר' תרשיני ואני משיבו אמר לו הין אמר ליה אין מן טורייא רמיא הוא הא כתיב ויכסו כל ההרים הגבוהים ואין מן מכייא הוא לא אשגח ביה קרייא ולא אחשביה כלום מיד ירד לו ר' יונתן מעל החמור והרכיבו ג' מילין וקרא עליו ג' מקראות (דברים ז, יד): "לא היה בך עקר ועקרה ובבהמתך" אפילו בבהמות שבכם (שיר ז, יד): "כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך" הריקין שבכם רצוף תשובות כרימון הה"ד (ישעיה נד, יז): "כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה' וגו'":

יא "חמש עשרה אמה וגו'" רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר חמש עשרה אמה בהר וחמש עשרה בבקעה רבי נחמיה אמר ט"ו אמה בהר אבל בבקעה כל שהן. "ויגוע כל בשר הרומש וגו'" "כל אשר נשמת רוח חיים באפיו וגו'" ר' שמואל חתניה דר' חנינא חברהון דרבנן אומר כאן הוא עושה נשמה רוח ולהלן הוא עושה נשמה נפש מניין ליתן את האמור כאן להלן ואת האמור להלן כאן ת"ל חיים חיים לגזירה שוה. "מכל אשר בחרבה מתו" פרט לדגים וי"א אף הן היו בכלל מאוספין אלא שברחו לים הגדול לאוקיינוס. "וימח את כל היקום וישאר אך נח" ר' הונא בשם ר"י אך מיעוט שאף הוא היה גונח דם מפני הצינה:

פרשה לג

א "ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה וגו'" וכתיב (תהלים לו, ז): "צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי אֵל מִשְׁפָּטֶיךָ תְּהוֹם רַבָּה אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ ה'" רבי ישמעאל ורבי עקיבא. רבי ישמעאל אומר בזכות הצדיקים שקבלו את התורה שנתנה מהררי אל את עושה עמהם צדקה עד כהררי אל אבל רשעים שלא קיבלו את התורה שניתנה מהררי אל את מדקדק עמהם עד תהום רבה. ר"ע אומר אלו ואלו מדקדק עמהם עד תהום רבה מדקדק עם הצדיקים וגובה מהם מיעוט מעשים רעים שעשו בעוה"ז כדי להשפיע להם שלוה וליתן להם שכר טוב לעולם הבא משפיע שלוה לרשעים ונותן להם שכר מצות קלות שעשו בעוה"ז כדי להפרע מהן לעתיד לבא. א"ר לוי משל את הצדיקים בדירתן ואת הרשעים בדירתן את הצדיקים בדירתן שנאמר (יחזקאל לד, יד): "במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נויהם" ואת הרשעים בדירתן (שם לא, טו) "כה אמר ה' אלהים ביום רדתו שאולה האבלתי כסיתי עליו את התהום". ר"י בר רבי אמר הובלתי כתיב אין עושין כסוי לגיגית לא של כסף ולא של זהב ולא של נחושת אלא חרס לאותם שהם ממינה כך רשעים חשך גיהנם חשך תהום חשך הובלתי רשעים לגיהנם וכסיתי עליהם את התהום חשך יכסה חשך. רבי יונתן בשם רבי יאשיה מסרס קרא צדקתך עד משפטיך כהררי אל עד תהום רבה מה הרים הללו אין להם סוף אף הצדיקים אין להם סוף למתן שכרן מה הרים הללו נכבשים לתהום שלא יעלה ויציף את העולם כך הם הצדיקים נכבשים על הפורענות שלא יצאו וישרפו את העולם ומה הרים הללו נזרעים ועושים פירות כך מעשיהם של צדיקים עושים פירות הה"ד (ישעיה ג, י): "אמרו צדיק כי טוב וגו'" ומה תהום זה אין לו חקר כך אין לפורענותן של רשעים חקר הה"ד (שם, יא) "אוי לרשע רע" ומה התהום הזה לא נזרע ולא עושה פירות כך אין מעשיהן של רשעים עושין פירות שאילו היו עושין פירות היו מחריבין את העולם. ריב"ל סליק לרומי חמא תמן עמודים מכוסים בטפיסין בצנה שלא יקרשו ובשרב שלא יתבקעו וכי הוה מהלך בשוקא חמא חד מסכן מכריך בחדא מחצלא ואית דאמרין פלגא מרדעת דחמרא על אותן העמודים קרא צדקתך כהררי אל הן דיהבת אשפע על אותו העני קרא משפטיך תהום רבה הן דמחיית גיית אלכסנדרוס מוקדן אזל לגבי מלכא קציא לאחורי הרי חשך ושלח ליה נפק ליה והוא טעין גידומי דדהב בגו דסקוס דדהב א"ל לממונך אנא צריך א"ל ולא היה לך מה מיכול בארעך דאתיית לך להדין א"ל לא אתית אלא בעיא למידע היך אתון דיינין. יתיב גביה יומא חדא אתא חד בר נש קבל על חבריה אמר הדין גברא זבן לי חדא קילקלתא ואשכחית בגוה סימתא ההוא דזבין אמר קילקלתא זבנית סימתא לא זבנית וההוא דזבן אמר קילקלתא ומה דבגוה זבנית אמר לחד מנייהו אית לך בר דכר א"ל הין ואמר לאוחרני אית לך ברתא נוקבא א"ל הין אמר להון זיל אסיב דין לדין והוי ממונא לתרויהון חמתיה יתיב תמה א"ל מה לא דיינית טב א"ל אין. אמר ליה אלו היה גבכון היך הויתון דיינין א"ל קטלין דין ודין ומלכותא נסבא ממונא דתרויהון. א"ל אית גבכון

מטר נחית א״ל הין א״ל אית גבכון שמשא דנח א״ל הין א״ל אית גבכון בעיר דקיק א״ל הן א״ל תיפח רוחיה דההוא גברא לא בזכותכון נחית מטר ולא בזכותכון שמשא דנחה עליכון אלא בזכותיה דבעירא דכתיב ״אדם ובהמה תושיע ה׳״ אדם בזכות בהמה תושיע ה׳. רבי יהודה בר סימון פתר קרייה בנח אמר הקב״ה צדקה שעשיתי עם נח בתיבה לא עשיתי עמו אלא עם הררי אל שנאמר ״ותנח התיבה בחדש השביעי וגו׳״ ״משפטיך תהום רבה״ יסורין שהבאתי על דורו לא הבאתי עליהן אלא מתהום רבה שנאמר נבקעו וגו׳ וכשזכרתי לו לא לו לבדו הזכרתי אלא לו ולכל שיש עמו בתיבה הדא הוא דכתיב ״ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה וגו׳״:

ב ד״א הה״ד (קהלת ט, יד): ״עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול״. ״עיר קטנה״ זה העולם ״ואנשים בה מעט״ זה דור המבול ״ובא אליה מלך גדול וסבב אותה״ זה הקדוש ברוך הוא ״ובנה עליה מצודים גדולים״ עקמן וכמנן ״ומצא בה איש מסכן וחכם״ זה נח ״ומלט את העיר בחכמתו״ ויעל עולות במזבח (טו): ״ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא״ אמר הקב״ה אתון לית אתון מנהרים ליה אנא מנהר ליה שנאמר ״וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ״:

ג (תהלים קמה, ט): ״טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו״ אמר ר׳ לוי ״טוב ה׳ לכל״ על הכל שהוא מעשיו אמר ר׳ שמואל ״טוב ה׳ לכל ורחמיו״ על הכל שהן מדותיו הוא מרחם רבי יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי אמר ״טוב ה׳ לכל״ ומרחמיו הוא נותן לבריותיו רבי תנחומא ורבי אבא בר אבין בשם רב אחא למחר שנת בצורת באה והבריות מרחמין אלו על אלו והקדוש ברוך הוא מתמלא עליהן רחמים ביומי דר׳ תנחומא היו צריכין ישראל לתענית אתון לגביה אמרין ליה ר׳ גזר תעניתא גזר תעניתא יום קדמאי יום ב׳ יום ג׳ ולא נחת מטרא עאל ודרש להון אמר להון בני התמלאו רחמים אלו על אלו והקב״ה מתמלא עליכם רחמים עד שהן מחלקין צדקה לענייהם ראו אדם אחד נותן מעות לגרושתו אתון לגביה ואמרו ליה ר׳ מה אנן יתבין הכא ועבירתא הכא אמר להן מה ראיתם אמרו לו ראינו אדם פלוני נותן מעות לגרושתו שלח בתריהון ואייתינון לגו ציבורא א״ל מה היא לך זו אמר לו גרושתי היא אמר לו מפני מה נתת לה מעות אמר לו רבי ראיתי אותה בצרה והתמלאתי עליה רחמים באותה שעה הגביה רבי תנחומא פניו כלפי מעלה ואמר רבון על העולמים מה אם זה שאין לה עליו מזונות ראה אותה בצרה ונתמלא עליה רחמים אתה שכתוב בך חנון ורחום ואנו בני ידידיך בני אברהם יצחק ויעקב על אחת כמה וכמה שתתמלא עלינו רחמים מיד ירדו גשמים ונתרוה העולם רבינו הוה יתיב לעי באורייתא קמי כנישתא דבבלאי בצפורין עבר חד עגל קודמוי אזל למתנכסה ושרי געי כמימר שיזבני אמר ליה ומה אני יכול למעבד לך לכך נוצרת וחשש רבי את שיניו י״ג שנה אמר ר׳ יוסי בר אבין כל אותן י״ג שנה שהיה חושש רבי את שיניו לא הפילה עוברה בא״י ולא נצטערו היולדות בתר יומין עבר חד שרץ קמי ברתיה ובעא למיקטלא אמר לה ברתי שבקיה דכתיב ״ורחמיו על כל מעשיו״ רבינו הוה ענותן סגי והוה אמר כל מה דיאמר לי בר נש אנא עביד חוץ ממה שעשו בני בתירא לזקני שירדו מגדולתן והעלו אותו ואין סליק רב הונא ריש גלותא להכא אנא קאים לי מן קודמוהי למה דהוא מן יהודה ואנא מן בנימין והוא מן דכריא דיהודה ואנא מן נוקבתא א״ל ר׳ חייא רבה והרי הוא עומד בחוץ נתכרכמו פניו של רבי וכיון שראה שנתכרכמו פניו א״ל ארונו הוא א״ל פוק חזי מאן בעי לך לברא נפק ולא אשכח בר נש וידע דהוא נזוף ואין נזיפה פחותה משלשים יום א״ר יוסי ב״ר אבין כל אותן ל׳ יום שהיה רבי חייא רבה נזוף מרבינו אליף לרב בר אחתיה כל כללי דאורייתא ואלין אנון כלקייא דאורייתא הלכתא דבבלאי לסוף תלתין יומין אתא אליהו זכור לטוב בדמותיה דר׳ חייא רבה אצל רבינו ויהב ידיה על שיניה ואתסי כיון דאתא רבי חייא רבה לגבי רבינו א״ל מה עבדת בשיניך א״ל מן עונתא דיהבת ידך עילוהי איתנשימת א״ל לית אנא הוה ידע מה הוא כיון דשמע כן שרי נהיג ביה יקרא וקרב תלמידים ומעייל ליה מלגאו א״ר ישמעאל ב״ר יוסי ולפנים ממני א״ל ח״ו לא יעשה כן בישראל רבינו הוה מתני שבחיה דרבי חייא רבה קמיה דר׳ ישמעאל ב״ר יוסי א״ל אדם גדול אדם קדוש חד זמן חמתיה בי בני ולא איתכנע מיניה א״ל ההוא תלמידך דהות משתבח ביה חמיתיה בי בני ולא איתכנע מנאי א״ל ולמה לא איתכנעת מיניה א״ל רבי חייא מסתכל הייתי באגדת תהלים כיון דשמע כן מסר ליה תרין תלמידוי והוון עיילין עמיה לאשונה דלא ישהי ותזער נפשיה. ד״א ״טוב ה׳ לכל וגו׳״ ״ויזכור אלהים את נח וגו׳״ א״ר שמואל בר נחמני אוי להם לרשעים שהם הופכים מדת רחמים למדת הדין בכ״מ שנאמר ה׳ מדת רחמים (שמות לד, ו): ״ה׳ ה׳ אל רחום וחנון״ וכתיב (בראשית ו, ה): ״וירא ה׳ כי רבה רעת האדם בארץ״ (שם, ו) ״וינחם ה׳ כי עשה את האדם ויאמר ה׳ אמחה וגו׳״ אשריהם הצדיקים שהן הופכים מדת הדין למדת רחמים בכל מקום שנאמר אלהים הוא מדת הדין (שמות כב, כז): ״אלהים לא תקלל״ (שם, ח) ״עד האלהים יבא דבר שניהם״ וכתיב (שם ב, כד) ״וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו וגו׳״ (בראשית ל, כב): ״ויזכור אלהים את רחל וגו׳״ ״ויזכור אלהים את נח״ מה זכירה נזכר לו שזן ופירנס אותם כל י״ב חודש בתיבה ויזכור אלהים את נח והדין נותן מזכות הטהורים שהכניס עמו בתיבה רא״א לשם קרבנו נקרא שנאמר וירח ה׳ את ריח הניחוח רבי יוסי בר חנינא לשם נחת התיבה נקרא שנאמר ותנח התיבה בחודש השביעי וגו׳ ר׳ יהושע אומר לא ישבותו מכלל ששבתו:

ד "ויסכרו מעינות תהום" אר"א לרעה (בראשית ז, יא): "ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וגו'" אבל לטובה "ויסכרו מעיינות תהום" אבל לא כל מעינות חוץ ממעיין טבריה ואבלוניס ומערת פמייס. "ותנח התבה בחודש השביעי בשבעה עשר וגו' [על הרי אררט]" על טורי קרדונייא:

ה "ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח" הדא מסייעא להההוא דא"ר אבא בר כהנא חלון. "וישלח את העורב" הה"ד (תהלים קה, כח): "שלח חשך ויחשיך". "ויצא יצא ושוב" ר' יודן בשם ר' יודה ב"ר סימון התחיל משיבו תשובות א"ל מכל בהמה חיה ועוף שיש כאן אין אתה משלח אלא לי א"ל מה צורך לעולם בך לא לאכילה לא לקרבן רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר אמר לו הקדוש ברוך הוא קבלו שעתיד העולם להצטרך לו אמר לו אימתי אמר לו עד יבשת המים מעל הארץ עתיד צדיק אחד לעמוד ולייבש את העולם ואני מצריכו לו הה"ד (מ"א יז, ו): "והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב" ר"י ור' נחמיה ר"י אומר עיר היא בתחום בית שאן ושמה ערבי ר' נחמיה אמר עורבים ממש היו ומהיכן היו מביאים לו משלחנו של יהושפט דרש ר"ע מעשה דור המבול בגנזק של מדי ולא בכו וכיון שהזכיר להם מעשה איוב מיד בכו וקרא עליהם המקרא הזה (איוב כד, כ): "ישכחהו רחם מתקו רמה עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה" ישכחהו רחם הן שכחו רחמי מן הבריות אף הקב"ה שיכח רחמיו מהם מתקו רמה שמיתקו רימה מהן עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה א"ר אבהו תעקר אין כתיב אלא תשבר כדבר שנשבר ואינו מעלה חליפין ואיזה זה דור הפלגה:

ו "וישלח את היונה וגו'" "ולא מצאה היונה מנוח וגו'" יהודה בר נחמן בשם ר"ש אמר אלו מצאה מנוח לא היתה חוזרת ודכוותה (איכה א, ג): "היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח" אלו מצאה מנוח לא היו חוזרים ודכוותה (דברים כח, סה): "ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח וגו'" הא אלו מצאה מנוח לא היו חוזרים. "ויחל עוד שבעת ימים" רבי יוסי אמר ג' שבועות ימים. "ויוסף שלח את היונה ותבא אליו היונה וגו' טרף כפיה וגו'" מהו טרף קטיל היך מד"א (בראשית לז, לג): "טרוף טורף יוסף" אמר לה אילו שבקתה אילן רב הוה מתעביד. מהיכן הביאה אותו רבי אבא בר כהנא אמר משבשושין שבא"י הביאה אותו רבי לוי אמר מהר המשחה הביאה אותו דלא טפת ארעא דישראל במבולא והוא שהקדוש ברוך הוא אומר ליחזקאל (יחזקאל כב, כד): "ארץ לא מטוהרה היא ולא גושמה ביום זעם" רב ביבי אמר נפתחו לה שערי גן עדן והביאה אותו א"ר אבהו אילו מג"ע הביאה אותו לא היתה מביאה דבר מעולה או קנמון או פלסמן אלא רמז רמזה לו אמרה לו לנח מוטב מר מזה ולא מתוק מתחת ידיך.

ז "וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים" הדא מסייעא להא דא"ר יוסי בר חנינא ג' שבועות ימים "וישלח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד": "וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ" תנינן משפט דור המבול י"ב חדש הא כיצד בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר לחדש וכתיב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה זה מרחשון וכסליו ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום הרי טבת ושבט אדר וניסן ואייר ותנח התיבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש על הרי אררט זה סיון שהוא שביעי להפסקת גשמים לט"ז יום חסרו אמה לארבעת ימים טפח ומחצה בכל יום ונמצאת אומר שהיתה התיבה משוקעת במים י"א אמה וכולהם לששים יום חסרו הה"ד והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי זה אב שהוא י' לירידת גשמים. ד"א "וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ" נעשית כמין טפיח ובחדש השני בכ"ז לחדש יבשה הארץ נעשית כגריד זרעו אותה ולא צמחה למה שהיה סימן קללה ואין סימן קללה הוי לברכה והמתינו עד שירדו גשמים וזרעו לא הוה צריך קרא למימר אלא בט"ז יום לחדש השני יבשה הארץ ומה ת"ל בשבעה ועשרים יום לחדש השני יבשה הארץ אלא אלו י"א יום שימות החמה יתירים על ימות הלבנה אמר רשב"ג כל מי שהוא רוצה לידע שימות החמה יתירים על ימות הלבנה י"א יום יסרוט לו סריטה בכותל בתקופת תמוז ולשנה הבאה באותו הזמן אין השמש מגעת לשם עד י"א יום ומכאן אתה יודע שימות החמה יתירים על ימות הלבנה י"א יום.

פרשה לד

א וידבר אלהים אל נח לאמר צא מן התיבה - (תהלים קמב): הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך בי יכתירו צדיקים כי תגמול עלי. הוציאה ממסגר נפשי, זה נח, שהיה סגור בתיבה שנים עשר חדש. להודות את שמך, לתת הודיה לשמך. בי יכתירו צדיקים, יתכללון בי צדיקיא. כי תגמול עלי, שגמלת עלי ואמרת לי: צא מן התיבה!

ב (שם יא): ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו - אמר רבי יונתן: היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים, שאינו מקיש עליהם אחת עד שהיא פוקעת. ומה הוא בודק? קנקנים יפים, שאפי' הוא מקיש עליו כמה פעמים, אינו נשבר. כך, אין הקב"ה מנסה אלא את הצדיקים. אמר ר' יוסי: הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה, כל שהוא כותשה היא משתבחת, וכל שהוא מקיש עליה היא משתמנת, ובשעה שהוא יודע שפשתנו רעה, אינו מספיק להקיש עליה, עד שהיא פוקעת. כך, אין הקדוש ברוך הוא מנסה אלא את הצדיקים, שנאמר: ה' צדיק יבחן. רבי אליעזר אמר: לבעל הבית

שהיו לו ב׳ פרות, אחת כחה יפה ואחת כחה רע. על מי הוא נותן העול לא על אותה שכחה יפה? ! כך, אין הקב״ה מנסה אלא הצדיק, שנאמר: ה׳ צדיק יבחן. דבר אחר: ה׳ צדיק יבחן, זה נח, שנאמר: צא מן התיבה:

ג רבי יודן בשם רבי אייבו פתח: (משלי יב): בפשע שפתים מוקש רשע ויצא מצרה צדיק, ממרד שמרדו דור המבול בהקדוש ברוך הוא, באת להם תקלה. ויצא מצרה צדיק, זה נח, שנאמר: צא מן התיבה:

ד דבר אחר: צא מן התיבה כתיב (קהלת י): אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח, מדבר בנח. אמר נח: כשם שלא נכנסתי בתיבה אלא ברשות, כך אין אני יוצא אלא ברשות. בא אל התיבה ! ויבא נח. צא מן התיבה ! ויצא נח.

ה דבר אחר: צא מן התיבה כתיב (שם ז): החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר. החכמה תעוז לחכם, זה נח. מעשרה שליטים, מעשרה דורות, מאדם ועד נח. ומכולם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך, וידבר אלהים אל נח:

ו דבר אחר: כתיב (שם ג): לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים. זמן היה לנח ליכנס לתיבה, שנאמר: בא אתה וכל ביתך אל התיבה. וזמן היה לו שיצא ממנה שנאמר: צא מן התיבה ! משל לפרנס, שיצא מן המקום והושיב אחר תחתיו, כיון שבא, אמר לו: צא ממקומך ! משל לסופר שיצא למקום אחר והושיב אחר תחתיו, כיון שבא, אמר לו: צא ממקומך ! כך נח, צא מן התיבה ולא קיבל עליו לצאת. אמר: אצא ואהיה פרה ורבה למארה, עד שנשבע לו המקום, שאינו מביא מבול לעולם, שנאמר (ישעיה נד): כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי, מעבור מי נח:

ז אתה ואשתך ובניך ונשי בניך - רבי יודן ב״ר סימון ורבי יוחנן בשם ר׳ שמואל ב״ר יצחק: נח, כיון שנכנס לתיבה נאסרה לו פריה ורביה. הה״ד: ובאת אל התיבה אתה ובניך - לעצמך. ואשתך ונשי בניך - לעצמן. וכיון שיצא התירו, הדא הוא דכתיב: צא מן התיבה אתה ואשתך. אמר רבי אייבו: (איוב ל) בחסר ובכפן גלמוד. אם ראית חוסר בא לעולם, וכפן בא לעולם, גלמוד. הוי, רואה את אשתך כאילו גלמודה. אמר רבי הונא: כתיב (בראשית מא): וליוסף יולד שני בנים. אימתי? בטרם תבא שנת הרעב:

ח וכל החיה אשר אתך וגו׳ - אמר רבי יודן: הוּצָא כתיב, הַיְצֵא קרי. ושרצו בארץ, ולא בתיבה. ופרו בארץ, ולא בתיבה. כל חיה וכל הרמש וגו׳ כל רומש אמר ר׳ אייבו: רומש מלא, פרט לכלאים. למשפחותיהם, פרט לסירוס. על ז׳ דברים נצטוו בני נח: על עבודת כוכבים, ועל גילוי עריות, ועל שפיכות דמים, ועל ברכת השם, ועל הדין, ועל הגזל, ועל אבר מן החי. רבי חנינא בן גמליאל אומר: אף על הדם מן החי. רבי אליעזר אומר: אף על הכלאים. ר׳ שמעון בן יוחאי אומר: אף על הכשפים. ר׳ יוחנן בן ברוקא אומר: אף על הסירוס. אמר רבי אסי: על כל האמור בפרשה נצטוו בני נח. (דברים יח): לא ימצא בך מעביר בנו ובתו וגו׳. וכתיב בתריה: כי תועבת ה׳ כל עושה אלה:

ט ויבן נח מזבח לה׳ - ויבן כתיב, נתבונן. אמר: מפני מה צווני הקב״ה וריבה בטהורים יותר מן הטמאים? ! אלא להקריב מהן קרבן. מיד, ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו׳. ר׳ אלעזר בן יעקב אומר: על מזבח הגדול שבירושלים, ששם הקריב אדם הראשון, שנאמר (תהלים סט): ותיטב לה׳ משור פר מקרין מפריס וירח ה׳ את ריח הניחוח. רבי אליעזר ורבי יוסי בר חנינא רבי אליעזר אומר: הקריבו בני נח שלמים. רבי יוסי בר חנינא אומר: עולות הקריבו. אתיב ר״א לרבי יוסי בר חנינא: והא כתיב (בראשית ד): והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן, מדבר שחלבו קרב ! מה עביד ליה רבי יוסי? מן שמניהו. אתיב רבי אליעזר לרבי יוסי בר חנינא: והא כתיב (שמות כד): וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו שלמים וגו׳? ! מה עביד ליה רבי יוסי? שלמים בעורן, בלא הפשט וניתוח. אתיב רבי אליעזר לר׳ יוסי בר חנינא: והא כתיב (שם יח): ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים? ! מה עביד ליה רבי יוסי בר חנינא? כמאן דאמר: לאחר מתן תורה בא יתרו. אמר רבי הונא: איתפלגון. רבי ינאי ור׳ חייא רבה ר׳ ינאי אומר: קודם מתן תורה בא. רבי חייא רבה אמר: לאחר מתן תורה בא. אמר רבי חנינא: ולא פליגי. מאן דאמר: קודם מתן תורה בא יתרו, הקריבו בני נח שלמים. ומ״ד: אחר מ״ת בא יתרו, עולות הקריבו. ודא מסייע לר״י בר חנינא דכתיב (שיר ד): עורי צפון ובואי תימן. עורי צפון, זה העולה, שהיתה נשחטת בצפון. ומה הוא עורי? דבר שהיה ישן ונתעורר. ובואי תימן, אלו השלמים, שהיו נשחטים בדרום. ומהו בואי? דבר של חדוש. רבי יהושע בשם ר׳ לוי אמר: קרא מסייעא ליה לרבי יוסי בר חנינא. (ויקרא ו) זאת תורת העולה היא העולה, שהיו בני נח מקריבין. וכי אתיא לשלמים כתיב, זאת תורת זבח השלמים אשר הקריבו אין כתיב כאן, אלא אשר יקריבו מיכן ולהבא. וירח ה׳ את ריח הניחוח, הריח ריחו של אברהם אבינו, עולה מכבשן האש. וירח ריח, של חנניה מישאל ועזריה, עולין מכבשן האש. משל לאוהבו של מלך שכיבדו ושלח לו דורון נאה, דסקוס נאה ועמד בנו ולא כיבדו. עמד בן בנו וכיבדו. אמר לו: מה דמי דורון דידך לדורון דסבך ! וירח ה׳ הריח ריח דורו של שמד. רב שלום בשם ר׳ מנחמא בר זעירא אמר : משל למלך, שהיה

מבקש לבנות לו פלטין על הים ולא היה יודע היכן לבנותה, ומצא צלוחית של פפולסמון, והלך והריחה ובנה אותה עליה, הה״ד (תהלים כד): כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה. באיזה זכות? בזכות (שם): דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה:

י ויאמר ה׳ אל לבו - הרשעים הן ברשות לבן. (שם יד) אמר נבל בלבו. (בראשית כז) ויאמר עשו בלבו. (מלכים א ב) ויאמר ירבעם בלבו. (אסתר ו) ויאמר המן בלבו. אבל הצדיקים לבן ברשותן. (שמואל א א) וחנה היא מדברת על לבה. (שם כז) ויאמר דוד אל לבו. (דניאל א) וישם דניאל על לבו. ויאמר ה׳ אל לבו לא אוסיף, לא אוסיף ליסגי ליסגי. ורבנן אמרין: לא אוסיף, לבני נח. לא אוסיף, לדורות. אמר רבי חייא רבה: עלובה היא העיסה שנחתומה מעיד עליה, שהיא רעה. כי יצר לב האדם רע מנעוריו אבא יוסי התורתי אומר: עלוב הוא השאור, שמי שברא אותו מעיד עליו שהוא רע, שנאמר (תהלים קג): כי הוא ידע יצרנו, זכור כי עפר אנחנו. רבנן אמרי: עלובה הנטיעה, שמי שנטעה מעיד עליה שהיא רעה, שנאמר (ירמיה יא): וה׳ צבאות הנוטע אותך, דבר עליך רעה. שאל אנטונינוס את רבינו, אמר לו: מאימתי יצר הרע נתון באדם, משיצא ממעי אמו, או עד שלא יצא ממעי אמו? אמר לו: עד שלא יצא ממעי אמו. אמר לו: לאו, שאילו היה נתון בו, עד שהוא במעי אמו, היה חוטט את בני מעיה ויוצא. והודה לו רבי שהשוה לדעת המקרא, שנאמר: כי יצר לב האדם רע מנעוריו. ר׳ יודן אמר: מנעריו כתיב, משעה, שהוא ננער לצאת ממעי אמו. ועוד שאל אנטונינוס את רבינו אמר לו: מאימתי נשמה ניתנה באדם, משיצא ממעי אמו, או עד שלא יצא ממעי אמו? אמר לו: משיצא ממעי אמו. אמר לו: לאו. משל אם תניח בשר שלושה ימים בלא מלח, מיד הוא מסריח והודה לו רבי, שהשוה דעתו לדעת המקרא, שנאמר (איוב י): חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי. מאימתי נתת בי את הנשמה? משהפקדתני:

יא עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וגו׳ - רבי יודן משם ר׳ שמואל: מה סבורים בני נח שבריתן כרותה עומדת לעד?! אלא כל זמן שהשמים והארץ קיימין, בריתן קיימת, לכשיבא אותו יום שכתוב בו, (ישעיה נא): כי שמים כעשן נמלחו, והארץ כבגד תבלה. באותה שעה, ותופר ביום ההוא וגו׳. אמר רבי אחא: מי גרם להם שימרדו בי, לא ע״י שהיו זורעין ולא קוצרין, יולדין ולא קוברין?! מיכן ואילך, זרע וקציר, יולדין וקוברין, קור וחום, חמה חכאבית, קיץ וחורף, מקייץ אני עליהם את העוף, היך מה דאת אמר (שם יח): וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף. מעשה היה באחד מגדולי הדור, שהיה חושש את ראשו. ואית דאמר ר׳ שמואל בר נחמן היה אומר: חמי מה עבד לן דרא דמבולא. דבר אחר: עוד כל ימי הארץ רב הונא בשם רבי אחא: מה סבורים בני נח, שבריתן כרותה ועומדת לעד?! כך אמרתי להם: עוד כל ימי הארץ וגו׳. אלא, כל זמן שהיום והלילה קיימין, בריתן קיימת, וכשיבא אותו היום שכתוב בו (זכריה יד): והיה יום אחד הוא יודע לה׳, לא יום ולא לילה, באותה שעה, ותופר ביום ההוא. אמר רבי יצחק: מי גרם להם שימרדו בי, לא על שהן זורעין ולא קוצרין?! דאמר ר׳ יצחק: אחת למ׳ שנה היו זורעים ומהלכין מסוף העולם ועד סופו לשעה קלה, ומתלישין ארזי לבנון בהליכתן, והיו אריות ונמרים חשובים בעיניהם, כנימה בבשרו. הא כיצד היה להם? אויר יפה כמן הפסח ועד העצרת. רבי שמעון בן גמליאל אומר משום ר׳ מאיר; וכן היה רבי דוסא אומר כדבריו. חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע. חצי כסליו וטבת וחצי שבט חורף. חצי שבט ואדר וחצי ניסן קור. חצי ניסן ואייר וחצי סיון קציר. חצי סיון ותמוז וחצי אב קיץ. חצי אב ואלול וחצי תשרי חום. ר׳ יהודה: מונה ממרחשון. ר׳ שמעון: מתחיל מתשרי. אמר רבי יוחנן: לא שמשו מזלות כל שנים עשר חדש. אמר לו רבי יונתן: שמשו, אלא שלא היה רשומן ניכר. ר׳ אליעזר ור׳ יהושע, ר׳ אליעזר אומר: לא ישבותו, לא שבתו. רבי יהושע אומר: לא ישבותו, מכלל ששבתו:

יב (בראשית ט) ויברך אלהים את נח ואת בניו פרו ורבו ומלאו את הארץ - זה שיכון בזכות הקרבנות. ומוראכם וחתכם יהיה, מורא וחתית חזרו, ורדיה לא חזרה. אימתי חזרה? בימי שלמה, שנאמר (מלכים א ה): כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה. תני ר״ש בן אלעזר אומר: תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת, אבל דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת. כל זמן שאדם חי מחללין עליו את השבת, אבל אם מת אין מחללין עליו את השבת. וכן ר״ש בן אלעזר אומר: תינוק בן יומו חי, אין משמרין אותו מפני החולדה, מפני הנחש, שלא ינקרו את עיניו. ארי רואה אותו ובורח, נחש רואה אותו ובורח, אבל עוג מלך הבשן מת, משמרין אותו מן החולדה, ומן העכברים, שלא ינקרו את עיניו. כל זמן שאדם חי מוראו על הבריות, מת ניטל מוראו מן הבריות, הה״ד: ומוראכם וחתכם יהיה:

יג כל רמש אשר הוא חי אך בשר בנפשו דמו - ר׳ יוסי בר איבו בשם ר׳ יוחנן: אדם הראשון שלא הותר לבשר תאוה, לא הוזהר על אבר מן החי, אבל בני נח שהותרו לבשר תאוה, הוזהרו על אבר מן החי. אך, להביא את החונק עצמו. יכול כשאול? ת״ל: אך! יכול כחנניה מישאל ועזריה? ת״ל: אך! מיד כל חיה, זה המוסר את חבירו לחיה להרגו. מיד איש אחיו, זה השוכר את אחרים להרוג את חבירו. דבר אחר: מיד כל חיה אדרשנו, אלו ד׳ מלכיות. מיד האדם, מיד איש אחיו, זה עשו, דכתיב (בראשית לב): הצילני נא מיד אחי, מיד עשו. אדרוש את נפש האדם, אלו ישראל, שנאמר (יחזקאל לד): ואתנה צאני צאן מרעיתי, אדם אתם:

יד שופך דם האדם באדם דמו ישפך וגו׳ - אמר רבי חנינא: כולהם כהלכות בני נח: בעד אחד, בדיין אחד, בלא עדים ובלא התראה, על ידי שליח, ע״י עוברים, בעד אחד, בדיין אחד. שופך דם האדם באדם אחד דמו ישפך, בלא עדים ובלא התראה. שופך דם האדם דמו ישפך: על ידי שליח, שופך דם האדם, ע״י אדם, דמו ישפך, על ידי עוברים, שופך דם האדם. ר״י ב״ר סימון אמר: אף החונקו, שופך דם האדם וגו׳. אמר ר׳ לוי: הרי שהרג ולא נהרג. אימתי הוא נהרג? לכשיבא אדם שופך דם, האדם באדם, דמו ישפך. דרש רבי עקיבא: כל מי שהוא שופך דמים, מעלים עליו כאילו הוא ממעט את הדמות. מאי טעמא? שופך דם האדם באדם, דמו ישפך. מפני מה? כי בצלם אלהים עשה את האדם. דרש ר׳ אלעזר בן עזריה: כל מי שהוא מבטל פריה ורביה, מעלה עליו הכתוב כאילו הוא ממעט את הדמות. מאי טעמא? כי בצלם אלהים עשה את האדם, וכתיב בתריה: ואתם פרו ורבו וגו׳. שרצו בארץ ורבו דרש בן עזאי: כל מי שהוא מבטל פריה ורביה, מעלה עליו הכתוב כאילו שופך דמים וממעט את הדמות. מאי טעמיה? שופך דם האדם. מפני מה? כי בצלם אלהים. ומה כתיב אחריו? ואתם פרו ורבו. אמר לו ר״א בן עזריה: נאים דברים היוצאים מפי עושיהן. בן עזאי נאה דורש ולא נאה מקיים. אמר לו: אני, לפי שחשקה נפשי בתורה, אבל יתקיים העולם באחרים:

טו ואתם פרו ורבו - אמר ריש לקיש: ברית נחלקה לאוירות. רבי שמעון בן לקיש הוה יתיב לעי באורייתא בחדא אילטיס דטבריה, נפקון תרתין נשין מן תמן. אמרה חדא לחברתה: בריך דאפקין מן הדין אוירא בישא. צווח להון ואמר להון: מה הן אתון? אמרין: מן מזגא. אמר: אנא חכם מן מזגא, ולית בה אלא תרתין עמודין. אמר: ברוך שנתן חן למקום על יושביו. חד תלמיד מן דר׳ יוסי, הוה יתיב קודמוי, הוה מסבר ליה ולא סבר ליה. אמר לו: למה לית את סבר? אמר לו: דאנא גלי מאתראי. אמר לו: מהיכן אתר את? אמר לו: מן גובת שמאי. אמר לו: ומה אינון אוירא דתמן? אמר לו: כד ינוקא מתיליד, אנא גבלין ליה אדמדמני, וטושין מוחיה דלא יכלוניה יתושיה. אמר: ברוך שנתן חן מקום בעיני יושביו. אף לעתיד לבא כן, שנאמר (יחזקאל לו): והסירותי את לב האבן מבשרכם וגו׳, לב בשר, לב בוסר של חברו.

פרשה לה

א ״ויאמר אלהים אל נח ואל בניו וגו׳״ ״ואני הנני מקים״, רבי יהודה ורבי נחמיה: רבי יהודה אמר לפי שעבר על הצווי לפיכך נתבזה. ורבי נחמיה אמר הוסיף על הצווי ונהג בקדשה, לפיכך זכה הוא ובניו לדבור ויאמר אלהים אל נח ואל בניו.

ב ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וגו׳ לְדֹרֹת עוֹלָם״, אמר רבי יודן לדרת כתיב, פרט לשני דורות, לדורו של חזקיהו ולדורו של אנשי כנסת הגדולה. רבי חזקיה מוציא דורן של אנשי כנסת הגדולה ומביא דורו של רבי שמעון בן יוחאי. אליהו זכור לטוב ורבי יהושע בן לוי הוון יתבין תנין בחדא, מטון שמועה מן דרבי שמעון בן יוחאי, אמרי הא מרא דשמעתא ניעול ונישייליה, על אליהו זכור לטוב לגביה, אמר ליה מן עמך, אמר ליה גדול הדור רבי יהושע בן לוי, אמר ליה נראתה הקשת בימיו, אמר ליה הן, אמר אם נראה הקשת בימיו לית הוא כדאי למחמי סבר אפאי. רבי חזקיה בשם רבי ירמיה אמר, כך אמר רבי שמעון בן יוחאי, בקעה בקעה אימלאי דינרי זהב, ונתמלאה. רבי חזקיה בשם רבי ירמיה אמר כך אמר רבי שמעון בן יוחאי, אי בעי אברהם למקרבי מן גביה ועד גבי, ואנא מקרב מגבי עד מלכא משיחא, ואין לא בעי יצטרף אחיה השילוני עמי ואנן מקרבין מן אברהם עד מלכא משיחא. רבי חזקיה בשם רבי ירמיה אמר כך אמר רבי שמעון בן יוחאי, אין העולם יכול לעמד בפחות משלשים צדיקים כאברהם אבינו, אי תלתין אינון אנא וברי תרי מנהון, ואם עשרים אינון אנא וברי מנהון, ואם עשרה אינון אנא וברי מנהון, ואם חמשה אינון אנא וברי מנהון, ואם תרין אינון אנא וברי הן, ואם חד הוא אנא הוא.

ג ״את קשתי נתתי״, קישותי, דבר שהוא מקש לי, אפשר כן, אלא קשין דפירי. ״והיה בענני ענן על הארץ״, רבי יודן בשם רבי יודן בר סימון לאחד שהיה בידו קלוב רותח, בקש לתנו על בנו ונתנו על עבדו. ״והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכר ברית עולם בין אלהים״, זו מדת הדין שלמעלה, ובץ כל נפש חיה וגו׳, רבי יצחק ורבי יוחנן ורבי יודן גיורי הלכו לשמע תורה מרבי שמעון בן יוחאי, אית דאמרי פרשת נדרים, ואית דאמרי פרשת נסכים, ונטלו הימנו רשות והמתינו שם עוד יום אחד, אמרו צריכים אנו לטל ממנו רשות פעם שנית. חד מנהון דרש ואמר להון כבר כתיב (יהושע כב, ו): ויברכם יהושע וישלחם וילכו אל אהליהם, מה תלמוד לומר (שם שם, ז): [וגם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם, אלא בשעה שהיו ישראל מכבשים ומחלקים את הארץ היה שבט ראובן וגד עמהם ועשו ארבע עשרה שנה, נטלו רשות מן יהושע ללכת לאהליהם, ושהו שם עוד ימים אחרים וחזרו ונטלו ממנו רשות עוד פעם שניה, לכך נאמר: וגם כי שלחם וגו׳. אמר רבי יודן שבט ראובן וגד בני פמליא של יהושע ולוה אותן עד הירדן, וכיון שראו שנתמעטה פמליא שלו חזרו ולוו אותו עד ביתו, הברכה האחרונה היתה גדולה מן הראשונה, הדא הוא דכתיב (שם שם, ח): ויאמר אליהם לאמר בנכסים רבים שובו אל אהליכם ובמקנה רב מאד בכסף ובזהב ובנחשת ובברזל ובשלמות הרבה מאד חלקו שלל איביכם עם אחיכם. ואוחרנא דרש כבר

כתיב (מלכים א ח, סו): ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך, מה תלמוד לומר (דברי הימים ב ז, י): וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם, ויברכו את המלך, אלא נטלו ממנו רשות, והמתינו שם ימים אחרים וחזרו ונטלו ממנו רשות פעם שניה, לכך נאמר: ביום עשרים ושלשה לחדש הזה שלח את העם. אמר רבי לוי כתיב (שם שם, ט): כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים, ואין לך שבעה לפני החג שאין בהם שבת ויום הכפורים, ואותן שבעת ימים היו ישראל אוכלים ושותים ושמחים ומדליקין נרות, ובסוף חזרו ונצטערו על הדבר, אמרו תאמר שיש בידינו עוון שחללנו שבת ולא התענינו ביום. הכפורים, וכדי לפיסן שרצה הקדוש ברוך הוא מעשיהם, יצתה בת קול ואמרה להן כלכם מבני העולם הבא, והברכה אחרונה היתה גדולה מן הראשונה, שנאמר (מלכים א ח, סו): וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב, אמר רבי יצחק שמחים, שמצאו נשותיהם טהורות, וטובי לב, שנתעברו זכרים. אמר רבי לוי יצאה בת קול ואמרה להם כלכם מבני העולם הבא. ואוחרנא דרש כבר כתיב (מלכים ב ד, ה): ותלך מאתו, מה תלמוד לומר (שם שם, ז): ותבא ותגד לאיש האלהים, אלא (שם שם, ו): ויעמד השמן, שהקר השמן, ובאת לשאל אם תמכר אם לא תמכר. הברכה האחרונה היתה גדולה מן הראשונה, (שם שם, ז): ואת ובניך תחיי בנותר, עד שיחיו המתים. וכיון שראה אותן שהן בני אדם של ישוב שלח עמהם זוג אחד של תלמידי חכמים לידע מה הם דורשין בדרך, וחד מנהון דרש, כבר כתיב (שמות יד, יט): ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם, מה תלמוד לומר (שם): ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם, אלא אותו מדת הדין שהיתה מתוחה כנגד ישראל הפכה הקדוש ברוך הוא ומתחה כנגד המצרים. ואוחרנא דרש, כתיב: והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכר ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה וגו', בין אלהים זו מדת הדין שלמעלה, ובין כל נפש חיה, זו מדת הדין של מטה, מדת הדין של מעלה קשה, ומדת הדין של מטה רפה. וחד מנהון דרש, כתוב אחד אומר (משלי ח, יא): וכל חפצים לא ישוו בה, וכתוב אחד אומר (שם ג, טו): וכל חפציך לא ישוו בה, חפצים אלו מצוות ומעשים טובים, חפציך אלו אבנים טובות ומרגליות. רבי אחא בשם רבי תנחום בר רבי חיא חפצי וחפציך לא ישוו בה אלא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וגו'(ירמיה ט כג).

פרשה לו

א ויהיו בני נח היוצאים מן התבה. (איוב לד) והוא ישקיט ומי ירשיע ויסתיר פנים ומי ישורנו ועל גוי ועל אדם יחד. דרש ר' מאיר: והוא ישקיט, מעולמו. יסתיר פנים, לעולמו כדיין שמותחין כילה על פניו, ואינו יודע מה נעשה מבחוץ. כך אמרו דור המבול (שם כב): עבים סתר לו ולא יראה. אמרו לו: דייך מאיר! אמר להון: ומה הוא דכתיב: והוא ישקיט ומי ירשיע וגו'?! אמר: נתן שלוה לדור המבול. ומי בא וחייבן? ומה שלוה נתן להם? (שם כא) זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם (שם) ישלחו כצאן עויליהם וגו'. רבי לוי ורבנן רבי לוי אמר: לשלושה ימים היתה אשתו מעוברת, שנאמר כאן נכון, ונאמר להלן היו נכונים. מה נכון שנאמר להלן לשלושה ימים, אף נכון שנאמר כאן לשלושת ימים. ורבנן אמרין: ליום אחד היתה אשה מעוברת ויולדת. נאמר כאן נכון, ונאמר להלן נכון, והיה נכון לבוקר. מה נכון שנאמר להלן יום אחד, אף כאן יום אחד. וצאצאיהם לעיניהם, שהיו רואים בניהם ובני בניהם. ישלחו כצאן עויליהם אמר ר' לוי: בערביא צוחין לינוקא עוילה, וילדיהן ירקדון כאלין שדיא. היך מה דאת אמר (ישעיה יד): ושעירים ירקדו שם, כשהיתה אחת מהם יולדת ביום, היתה אומרת לבנה: צא והבא לי צור לחתוך טבורא. בלילה היתה אומרת לבנה: צא הדליק לי נר לחתוך טיבורא דילך. עובדא הוה בחדא איתתא דילידת בלילה, אמרה לברא: זיל אדליק בוצינא דנקטע שורך! נפק ופגע ביה שידא שמדון. אמר לו: זיל גלוג לאימך דקרא תרנגולא, ואלמלא דקרא תרנגולא הוינא מחייתך וקטליתך! אמר לו: זיל את גלוג לאימך דלא קטעת אמא שורי, דאילמלא דקטעתיה, הוינא מחי יתך וקטיל יתיך, הה"ד (איוב כא) בתיהם שלום מפחד, מן המזיקין. ולא שבט אלוה עליהם, מן היסורים. וכשהסתיר פניו מהם, מי אמרו לו שלא עשית כשורה?! ומה הסתיר פניו מהם? שהביא עליהם המבול, הדא הוא דכתיב (בראשית ז): וימח את כל היקום וגו'. על גוי ועל אדם יחד על גוי, זה דור המבול. ועל אדם, זה נח. יחד, שממנו הושתת העולם, ויש לו להעמיד עולמו מאומה שלימה, ומאדם אחד, שנאמר: ויהיו בני נח היוצאים:

ב (איוב לד) ירוע כבירים לא חקר וגו' הריעו אנשי דור המבול במעשיהם הרעים, ואין חקר, אין חקר במעשיהם הרעים. (שם) ויעמד אחרים תחתם, אלו בני נח. ויהיו בני נח שם חם ויפת. (ישעיה מג) גם מיום אני הוא ואין מידי מציל, מאומות העולם. אפעל ומי ישיבנה, כל פעולות ומחשבות שפעלתי עם דור המבול. מי אמר לי: לא עשית כשורה?! אבל נח, נכנס בשלום ויצא בשלום, ויהיו בני נח היוצאים וגו'. וחם הוא אבי כנען, אבוי דפחתא, שלושה אלה בני נח ומאלה נפצה כל הארץ. למה הדבר דומה? לדגה גדולה דנפצה עוברה ומלאה ארעא:

ג ויחל נח איש האדמה, נתחלל ונעשה חולין. למה? ויטע כרם, לא היה לו ליטע. דבר אחר: של תקנה, לא יחור אחד ולא גרופית אחת, אלא ויטע כרם. ומהיכן היה לו? אמר רבי אבא בר כהנא: הכניס עמו זמורות ונטיעות ויחורים של תאנה וגרופיות לזיתים, הה"ד (בראשית ו): ואספת אליך, אין אדם

כונס דבר אא״כ היה צריך לו. איש האדמה, שלושה הם שהיו להוטים אחר האדמה ולא נמצא בהם תועלת, ואלו הן: קין נח ועזיהו קין, היה עובד אדמה, נח איש האדמה , עוזיהו (ד״ה ב כו): ואכרים וכורמים בהרים ובכרמל, כי אוהב אדמה היה. איש אדמה, שעשה פנים לאדמה ושבשבילו נתלחלחה האדמה, ושמילא כל פני האדמה. איש האדמה, בורגר, לשם בורגרות אמר רבי ברכיה: חביב משה מנח, נח משנקרא איש צדיק, נקרא איש אדמה. אבל משה, משנקרא איש מצרי, נקרא איש האלהים. ויטע כרם, בשעה שהיה הולך ליטע כרם אפגע בו, שידא שמדון. אמר לו: שותפי עמך, אלא איזדהר בך דלא תיעול לחלקי, ואם עלת בחלקי אנא חביל בך:

ד וישת מן היין וישת, שתה שלא במדה ונתבזה. אמר רבי חייא בר אבא: בו ביום נטע, בו ביום שתה, בו ביום נתבזה, ויתגל בתוך אהלו. ר׳ יהודה אמר רבי חנין בשם רבי שמואל בר יצחק: ויגל אין כתיב כאן, אלא ויתגל גרם גלות לו ולדורות, עשרת השבטים לא גלו אלא בשביל יין, הה״ד (עמוס ו): השותים במזרקי יין, וכתיב (ישעיה ה): הוי משכימי בבקר שכר ירדופו וגו׳. שבט יהודה ובנימין לא גלו אלא בשביל היין, שנאמר (שם כח): גם אלה ביין שגו ובשכר תעו. בתוך אהלו, אהלה כתיב, בתוך אהלה של אשתו. אמר רבי הונא בשם ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי: נח כשיצא מן התיבה הכישו ארי ושברו, ובא לשמש מטתו ונתפזר זרעו ונתבזה. א״ר יוחנן: לעולם לא תהי להוט אחר היין, שכל פרשת היין כתיב בה ווי״ן י״ד פעמים, הה״ד: ויחל נח ויטע כרם וישת מן היין ויתגל, וירא חם ויגד לשני אחיו ויקח שם ויפת וישימו על שכם שניהם וילכו אחורנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחורנית וערות אביהם וגו׳ ויקץ נח וידע את אשר עשה לו ויאמר ארור כנען עבד עבדים וגו׳:

ה וירא חם אבי כנען, אמר להון ואגיד להון. אמר להון אדם הראשון, ב׳ בנים היו לו ועמד אחד מהן והרג את חבירו, וזה יש לו שלושה והוא מבקש לעשותן ד׳, אמר להון ואגיד להון. אמר רבי יעקב בר זבדי: מה טעם עבד יוצא בשן ועין? מהכא, וירא ויגד:

ו ויקח שם ויפת את השמלה אמר רבי יוחנן: שם התחיל במצוה תחלה, ובא יפת ונשמע לו, לפיכך, זכה שם לטלית ויפת לפיוולא. וישימו על שכם שניהם וילכו אחורנית ויכסו את ערות אביהם, ממשמע שנאמר וילכו אחורנית איני יודע שערות אביהם לא ראו?! אלא, מלמד שנתנו ידיהם על פניהם והיו מהלכין לאחוריהם ונהגו בו כבוד כמורא האב על הבן. אמר הקדוש ברוך הוא לשם: אתה כסית ערותא דאבוך, חייך שאני פורע לך, (דניאל ג) באדין גבריא אלך כפיתו בסרבליהון. רבי יודן ורבי הונא רבי יודן אמר: בגוליהון. ר׳ הונא אמר: במוקסיהון. אמר הקב״ה ליפת: אתה כסית ערות אביך, חייך שאני פורע לך, (יחזקאל לט): ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר בישראל, גיא העוברים קדמת הים, וחוסמת היא את העוברים, וקברו שם את גוג ואת כל המונו וקראו גיא המון גוג. אמר הקדוש ברוך הוא לחם: אתה בזית ערות אביך, חייך שאני פורע לך, (ישעיה כ): כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש, נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת ערות מצרים:

ז ויקץ נח מיינו נתפרק יינו מעליו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן, בנו הפסול, הה״ד (מלכים א ח): כי מזבח הנחושת קטן מהכיל וגו׳. ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו, חם חטא וכנען נתקלל אתמהא! רבי יהודה ורבי נחמיה ר׳ יהודה אומר: לפי שכתוב: ויברך אלהים את נח ואת בניו ואין קללה הוה במקום ברכה, לפיכך, ויאמר ארור כנען. רבי נחמיה אמר: כנען ראה והגיד להם, לפיכך תולין את הקללה במקולל. אמר רבי ברכיה: הרבה צער נצטער נח בתיבה, שלא היה לו בן קטן שישמשנו. אמר: לכשאצא אני מעמיד לי בן קטן שישמשני, כיון שעשה לו חם אותו מעשה. אמר: אתה מנעת אותי מלהעמיד לי בן קטן שישמשני, לפיכך יהיה אותו האיש עבד לאחיו, שהן עבדים לי. ר׳ הונא בשם ר׳ יוסף אמר: אתה מנעת אותי מלעשות דבר שהוא באפילה, לפיכך יהיה אותו האיש כעור ומפוחם. רבי הונא בשם רבי יוסף אמר: לו אתה מנעת אותי מלהעמיד בן רביעי, לפיכך אני מארר בן רביעי שלך. אמר רבי חייא בר אבא: חם וכלב שימשו בתיבה, לפיכך יצא חם מפוחם וכלב מפורסם בתשמישו. אמר רבי לוי: לאחד שקבע מוניטין שלו בתוך אהלו של מלך, אמר המלך: גוזר אני שיתפחמו פניו ויפסל מטבעו. כך, חם וכלב שימשו בתיבה, לפיכך יצא חם מפוחם וכלב מפורסם בתשמישו:

ח ויאמר ברוך ה׳ אלהי שם אמר ריש לקיש: אף מיפת עמדו באהלי שם. ויאמר ברוך ה׳ אלהי שם ויהי כנען יפת אלהים ליפת, זה כורש שהוא גוזר שיבנה בית המקדש, אף על פי כן וישכן באהלי שם, אין שכינה שורה, אלא באהלי שם. בר קפרא אמר: יהיו דברי תורה נאמרים בלשונו של יפת, בתוך אהלי שם. רבי יודן אמר: מכאן לתרגום מן התורה, הה״ד (נחמיה ט): ויקראו בספר תורת האלהים, זה המקרא מפורש, זה תרגום. ושום שכל, אלו הטעמים, ויבינו במקרא, אלו ראשי הפסוקים. רבי הונא בן לוליאני אומר: אלו ההכרעות והראיות. רבנן דקסרין אמרי: מיכן למסורת. רבי זעירא ורבי חננאל בשם רבי: אפי׳ אדם רגיל בתורה כעזרא, לא יהא קורא מפיו וכותב. והא תני, מעשה שהיה ר״מ באסייא ולא היה שם מגילת אסתר, וקרא לו מפיו וכתבה תמן. אמרין: שתי מגילות כתב, גנז את הראשונה וקיים את השנייה.

פרשה לז

א בני יפת גומר ומגוג - אמר רבי שמואל בר אמי: זו אפריקה, וגירמניא, ומדי, ומקדוניא, איסניא, ותוניה, תירס. רבי סימון אמר: זו פרס. רבנן אמרי: תורקי. ובני גומר אשכנז וריפת ותוגרמא, אסייא והדייף וגרמנייא. רבי ברכיה אמר: גירמניקייא. ובני יון אלישה ותרשיש אלסיטרוס איטלייא דרדנייא. כתוב אחד אומר: ודודנים, וכתוב אחד אומר: ורודנים. ר' סימון ורבי חנין רבי סימון אמר: דודנים, שהם בני דודין של ישראל. רודנים, שהן באים ורודין אותם. אמר רבי חנינא: בשעה שישראל נתונים בעלייה, אינון אמרין להון: בני דודכן אנן. ובשעה שהם נתונין בירידה, הם באים ורודין אותם:

ב ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען אמר רבי שמעון בן לקיש: היינו סבורים שנתבלעה משפחתו של פוט, בא יחזקאל ופירש (יחזקאל ל): כוש ופוט ולוד וכל הערב, וכוב ובני ארץ הברית, אתם בחרב יפלו. וכוש ילד את נמרוד, הה"ד (תהלים ז): שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני. רבי יהושע בר נחמיה בשם רבי חנינה בן יצחק: כנגד בימה של רשע, אמרו: וכי כושי הוה? ! אלא שעשה כמעשה נמרוד, הה"ד: על כן יאמר נמרוד גבור ציד לפני ה' אין כתיב כאן, אלא כנמרוד גבור ציד. מה זה צד את הבריות בפיהם, אף זה צד את הבריות בפיהם, לא גניבת מן גנב עמך, לא קטלת מן קטל עמך? !

ג הוא היה גבור ציד לפני ה' - חמישה הוא לטובה וחמישה הוא לרעה. הוא היה גבור ציד לפני ה' הוא עשו אבי אדום, הוא דתן ואבירם, הוא המלך אחז, הוא אחשורוש. וחמישה הם לטובה: אברם הוא אברהם, הוא משה ואהרן, הוא אהרן ומשה, הוא חזקיה המלך, הוא עזרא עלה מבבל. רבי ברכיה בשם רבי חנין: אף אית לן חד הוא טבא מן כולהון, הוא ה' אלהינו, שמדת רחמיו לעולם:

ד ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה חרן ונציבין וקטוספין בארץ שנער, זו בבל. למה נקרא שמה שנער? אמר ריש לקיש: ששם ננערו מתי דור המבול. דבר אחר: שנער, שהיא מנוערת מן המצות, בלא תרומה, ובלא מעשרות, ובלא שביעית. דבר אחר: שנער, שהם מתים בתשניק, בלא נר ובלא מרחץ. דבר אחר: שנער, ששריה מתים נערים. דבר אחר: שנער, ששריה מביטין בתורה, עד שהן נערים. דבר אחר: שנער, שהעמידה שונא וער להקב"ה. ואי זה? זה נבוכדנצר. מן הארץ ההיא יצא אשור, מן העצה ההיא יצא אשור, כיון שראה אותן באים לחלוק על הקדוש ברוך הוא, פנה מארצו. אמר לו הקב"ה: את יצאתה לך מארבע, חייך, שאני פורע לך ונותן לך ד'. ויבן את נינוה ואת רחובות עיר ואת כלח ואת רסן תלתסר ולא עשה אלא, כיון שבא ונשתתף עמהן בחורבן בית המקדש, אמר לו הקדוש ברוך הוא: אתמול אפרוח, עכשיו ביצה. אתמול מפריח מצות ומעשים טובים, עכשיו מכונן כביצה אתמהא? ! לפיכך, (תהלים פג:) היו זרוע לבני לוט סלה, ללוט. ואת רסן בין נינוה ובין כלח וגו' אין אנו יודעים אם רסן היא הגדולה ואם נינוה היא הגדולה, מן מה דכתיב (יונה ג): ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים מהלך שלושת ימים. הוי, נינוה היא הגדולה:

ה ומצרים ילד את לודים וגו' - אמר רבי אבא בר כהנא, אמר רבי יהושע בן קרחה: כל מוניטא של מצרים אינה אלא בים. לודים, לודי ים, ענמים, ענמי ים, כשמן להבים, להב ים, נפתוחים, נפתוחי ים, פתרוסים, פרוויטות, כסלוחים, פקוסים. אמר רבי אבא בר כהנא: פתרוסים וכסלוחים היו מעמידין הוטליסון, היו אלו מגנבין נשותיהן של אלו ואלו מגנבין נשותיהן של אלו. מה יצא מהן? פלשתים גבורים כפתורים ננסים:

ו וכנען ילד את צידון ואת החוי, חלדין. ואת הערקי, ארקא דליבנן. את הסיני, ארתוסייה. את הארוודי, ארווד. את הצמרי, חמץ. ולמה הוא קורא אותה צמרי? יהודה בר רבי אמר: שהן עושין בצמר. את החמתי, פיפני. ויהי גבול הכנעני מצידון וגו' עד קלרהי:

ז ולשם יולד גם הוא אבי כל בני עבר וגו' אין אנו יודעין אם שם הוא הגדול, אם יפת הוא הגדול, מן מה דכתיב: אלה תולדות שם, שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול, הוי יפת הוא הגדול. ולעבר יולד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ - רבי יוסי ורבי שמעון בן גמליאל רבי יוסי אומר: הראשונים על ידי שהיו מכירים את ייחוסיהם היו מוציאין שמן לשם המאורע, אבל אנו שאין אנו מכירים את ייחוסינו, אנו מוציאין לשם אבותינו. רבי שמעון בן גמליאל אומר: הראשונים על ידי שהיו משתמשין ברוח הקודש היו מוציאין לשם המאורע, אבל אנו שאין אנו משתמשין ברוח הקודש, אנו מוציאין לשם אבותינו. אמר רבי יוסי בן חלפתא: נביא גדול היה עבר שהוציא לשם המאורע, הה"ד: ולעבר יולד שני בנים וגו'. למה נקרא שמו יקטן? שהיה מקטין את עצמו ואת עסקיו. ומה זכה זכה להעמיד י"ג משפחות? ומה אם הקטן, שהוא מקטין עסקיו, כך גדול שהוא מקטין את עסקיו, על אחת כמה וכמה! ודכוותה (בראשית מח): וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר. אמר רבי הונא: וכי מן התולדות אין אנו יודעין שהוא הצעיר, אלא שהיה מצעיר את עסקיו. ומה זכה? זכה לבכורה. ומה אם הצעיר ע"י שהיה מצעיר את עסקיו זכה לבכורה, גדול שהוא מצעיר את עסקיו על אחת כמה וכמה!

ח ויקטן ילד את אלמודד ואת שלף ואת חצר מות רבי הונא אמר: מקום הוא ששמו חצר מות, שהן אוכלים כרישים ולובשים כלי פפייר ומצפים למיתה בכל יום. רבי שמואל אמר: אפילו כלי פפייר אין להם. ויהי מושבם ממשא, אלעזר בן פנחס אמר: מישה, מיתה. מדי, חולה. עילם, גובבי גוססות. חבל ימא, תכלתא דבבל. צור, צייר תכלתא, דחבל ימא. רבי יהודה אומר: בין הנהרות, כגולה ליחוסים. באכה ספרה, טפרי. הר הקדם, טורי מדינחא.

פרשה לח

א ויהי כל הארץ שפה אחת וגו׳ - אלעזר ב״ר יוסי בר זימרא פתח: (תהלים נט) אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו (כי מרו בך) רבנן פתרי: קרייה בדואג ובאחיתופל. אמר דוד: אל תהרוג דואג ואחיתופל, פן ישכחו עמי, פן ישכחו הדורות הבאים אחריהם. הניעמו בחילך, טלטלימו. והורידמו, הורידמו מגדולתן. ולנו מה יעשה? (שם) מגננו ה׳. חטאת פימו דבר שפתימו, זה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים, זה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים. זה התיר ג״ע ושפ״ד, שנאמר (שמואל ב טז): בוא אל פלגשי אביך. (שם ז) ואבא עליו והוא יגע ורפה ידים. וזה התיר גילוי עריות ושפיכות דמים. נחמן בריה דשמואל אמר: התיר קונעתו ממנו, ועשה אותו זיטיוטויס, וכמו שהוא מת, דמו מותר ואשתו מותרת. ר״א בשם רבי יוסי בר זימרא פתר: בדור הפלגה. אמרו ישראל: אל תהרוג דור הפלגה, פן ישכחו עמי, פן ישכחו הדורות הבאים אחריהם. הניעמו בחילך והורידמו, טלטלימו והורידמו מלמעלן למטן. ולנו מה יעשה? מגננו ה׳. (תהלים נט) חטאת פימו, מחטייה שהוציאו מפיהם. אמרו: אחד לאלף ותרנ״ו שנה הרקיע מתמוטט, אלא בואו ונעשה סמוכות, אחד מהצפון ואחד מהדרום ואחד מהמערב, וזה שכאן סומכו מן המזרח. דבר שפתימו, ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים:

ב רבי אבא פתח: (משלי כז) אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו אמר רבי אבא בר כהנא: כזה שהוא כותש את השעורים במלבן, סבור שהוא מביאן לידי מוטב, ועד הוא סליק ועד הוא נחית, לא תסור מעליו אולתו. כך, דור המבול ודור הפלגה (שנתים) אחר המבול, ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים:

ג רבי יוחנן פתח: (שם יז) משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו. אמר רבי יוחנן: אם קידמך חבירך בעדשים, קדמנו בבשר. למה? שהוא גמל עליך תחילה. אמר רבי שמעון בר אבא: לא סוף דבר משיב רעה תחת טובה, אלא אפי׳ משיב רעה תחת רעה, לא תמוש רעה מביתו. אמר רבי אלכסנדרי: משיב רעה תחת טובה, שאמרה תורה (שמות כג): כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו, עזוב תעזוב עמו. עליו הוא אומר: משיב רעה תחת טובה לא תמוש וגו׳. רבי ברכיה פתר קרייה: בדורות הללו דור המבול ודור הפלגה, דכתיב אחר המבול: ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים:

ד יהודה בר רבי פתר: (ישעיה מד) לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם הדא הוא דכתיב: הנפילים היו בארץ בימים ההם. יהודה בר רבי אומר: לא הוה להון למילף מן קמאי אתמהא? ! דור המבול מדור אנוש, דור הפלגה מדור המבול, דכתיב: אחר המבול ויהי כל הארץ:

ה רבי עזריה פתח: (ירמיה נא) רפינו את בבל ולא נרפאתה עזבוה ונלך איש אל ארצו כי נגע אל השמים משפטה ונשא עד שחקים. רפינו את בבל, בדור אנוש. ולא נרפתה, בדור המבול. עזבוה ונלך איש אל ארצו, ויהי כל הארץ שפה אחת:

ו ר׳ אלעזר ורבי יוחנן ר׳ אלעזר אומר: ודברים אחדים, דבורים אחדים. מעשה דור המבול נתפרש, מעשה דור הפלגה לא נתפרש. ודברים אחדים, שאמרו דברים חדים על ה׳ אלהינו ה׳ אחד, ועל אחד היה אברהם בארץ. אמרו: אברהם זה פרדה עקרה הוא, אינו מוליד. ועל ה׳ אלהינו אמרו: לא כל הימנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים. אלא, באו ונעשה לנו מגדל, ונעשה עבודת כוכבים בראשו, וניתן חרב בידה ותהא נראת כאלו עושה עמו מלחמה. דבר אחר: ודברים אחדים, ודברים אחודים. מה שביד זה ביד זה, ומה שביד זה ביד זה. רבנן אמרי: שפה אחת. משל לאחד, שהיה לו מרתף של יין. פתח חבית ראשונה ומצאה של חומץ, שנייה ומצאה של חומץ, שלישית ומצאה של חומץ, הא משפו דכולא בישא. אמר רבי אליעזר: אי זו קשה? זה שאומר למלך או אני או אתה בפלטין, או זה שאומר אני בפלטין, ולא אתה! בודאי זו קשה! שאומר לשר אני בפלטין ולא אתה. כך, דור המבול אמרו (איוב כב): מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו. דור הפלגה אמרו: לא כל הימנו, שיבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים, אלא בואו ונעשה לנו מגדל ונעשה עבודת כוכבים בראשו, ונתן חרב בידה, ותהי נראת כאילו עושה עמו מלחמה. אותן של דור המבול לא נשתיירה מהן פליטה, ואילו של דור הפלגה נשתיירה מהם פליטה? ! אלא, דור המבול על ידי שהיו שטופים בגזל, שנא׳ (שם כד) גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו, לפיכך לא נשתייר מהן פליטה. אבל אלו ע״י שהיו אוהבים זה את זה, שנאמר: ויהי כל הארץ שפה אחת, לפיכך נשתיירה מהן פליטה. רבי אומר: גדול השלום, שאפילו ישראל עובדים עבודת כוכבים ושלום ביניהם. אמר המקום: כביכול איני יכול לשלוט בהן, כיון ששלום ביניהם, שנאמר

(הושע ד): חבור עצבים אפרים הנח לו. אבל משנחלקו מה הוא אומר (שם): חלק לבם, עתה יאשמו. הא למדת, גדול השלום ושנואה המחלוקת. ודברים אחדים, מעשה דור המבול נתפרש, אבל מעשה דור הפלגה לא נתפרש. דבר אחר: ודברים אחדים, שאמרו דברים חדים. אמרו: אחת לאלף ותרנ"ו שנה הרקיע מתמוטט בואו ונעשה סמוכות, אחד מן הצפון ואחד מן הדרום ואחד מן המערב, וזה שכאן סומכו מן המזרח, הה"ד: ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים:

ז ויהי בנסעם מקדם נסעו מן מדינחא למיזל למדינחא. אמר רבי אלעזר ב"ר שמעון: הסיעו עצמן מקדמונו של עולם. אמרו: אי אפשינו לא בו ולא באלהותו. וימצאו בקעה ר' יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר: התכנסו כל עובדי כוכבים לראות אי זה בקעה מחזקת להם ובסוף מצאו. ורבי נחמיה אמר: וימצאו (משלי ב) אם ללצים הוא יליץ. וישבו שם אמר רבי יצחק: כל מקום שאתה מוצא ישיבה, השטן קופץ. אמר רבי חלבו: בכל מקום שאתה מוצא נחת רוח, השטן מקטרג. אמר רבי לוי: בכל מקום שאתה מוצא אכילה ושתיה, ארכיליסטיס מקרטע:

ח ויאמרו איש אל רעהו - מי אמר למי? רבי ברכיה אמר: מצרים אמר לכוש, הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשריפה, עתידין אלין עממיא משתרפה מן גו עלמא. ותהי להם הלבנה לאבן וגו' רבי הונא אמר: הוות מצלחת בידן, אתי למבני חדא הוא בני תרתין, אתי למישויע תרתין והוא מישויע ארבע. ויאמרו הבה נבנה לנו וגו' אמר רבי יודן: מגדל בנו עיר לא בנו. אתיבון ליה והכתיב: וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל?! אמר להון: קרון דבתריה, ויחדלו לבנות המגדל אין כתיב כאן, אלא ויחדלו לבנות העיר. אמר רבי חייא בר אבא: המגדל הזה שבנו שלישו נשרף, ושלישו שקע, ושלישו קיים. וא"ת שהוא קטן? רבי הונא בשם רבי אידי אמר: כל מי שהוא עולה על ראשו רואה דקלים שלפניו כאלו חגבים. ונעשה לנו שם תני רבי ישמעאל: אין שם אלא עבודת כוכבים. פן נפוץ על פני כל הארץ אמר רבי שמעון ב"ר חלפתא: (משלי יב) פי כסיל מחתה לו:

ט וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל וגו' - תני רבי שמעון בר חלפתא: זו אחת מעשר ירידות האמורות בתורה. אשר בנו בני האדם אמר רבי ברכיה: וכי מה נאמר בני חמריא, או בני גמליא?! אלא בנוי דאדם קדמאה. מה אדם הראשון אחר כל הטובה שעשיתי עמו, אמר: האשה אשר נתתה עמדי וגו'. כך, שנתים מדור המבול עד דור הפלגה, ויהי כל הארץ שפה אחת, ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכולם. רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר: הואיל והן עם אחד ושפה אחת, אם עושין הן תשובה אני מקבלן. רבי נחמיה אומר: מי גרם להם שימרדו בי? לא על ידי שהם עם אחד ושפה אחת?! ועתה לא יבצר וגו'. אמר רבי אבא בר כהנא: מלמד שפתח להן הקב"ה פתח של תשובה, שנא': ועתה, ואין ועתה אלא תשובה, היך מה דאת אמר (דברים י): ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך, כי אם ליראה. והן אמרין: לא! אמר הקדוש ברוך הוא: יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. הכרם הזה בשעה שאינו עושה פרי, מה בעליו עושין לו? מגממין אותו:

י הבה נרדה, זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך. הבה ארדה ואבלה. ונבלה שם שפתם אמר רבי אבא בר כהנא: משפתם אעשה נבלה. הוה חד מנהון אמר לחבריה: אייתי לי קולב. והוא הוה יהיב ליה מגרופי. הוה מחי ליה ופצע מוחיה, הה"ד: משפתם אעשה נבלה. ויפץ ה' אותם משם ר' יהודה ורבי נחמיה ר' יהודה אמר: הלכו להם בני צור לצידון, ובני צידון לצור, מצרים תופשת לארצו. ר' נחמיה אמר: כל אחד ואחד תופש ארצו, שהיה תחלת שבתו שם, ולשם הוא חוזר. אלא מהו ויפץ? שנכנסו כל הארצות בראשי ההרים והיתה כל אחד ואחד בולעת אנשי מקומה. רבנן אמרי: אין ויפץ אלא ויצף, הציף עליהן הים, והציף ל' משפחות מהן. רבי לוי אמר: אין לך צרה באה לאדם, שאין לאחרים בה ריוח. אותן ל' משפחות מהיכן עמדו? מאברהם, שש עשרה מקטורה, ושתים עשרה מישמעאל, ואלין תרתין חורנייתא (בראשית כה) ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך:

יא על כן קרא שמה בבל חד תלמיד מן דרבי יוחנן הוה יתיב קדמוהי, והוה מסבר ליה ולא סבר. אמר לו: מאי טעמא לית את סבר? אמר לו: דאנא גלי מן ארעאי. אמר לו: מהיכן ארעא דידך? אמר לו: מן בורסיף. אמר לו: לא תימר לי כן, אלא מן בולסיף, כי שם בלל ה' שפת כל הארץ:

יב ואלה תולדות תרח תרח הוליד את אברם וגו' - אמר רבי אבא בר כהנא: כל מי שנכפל שמו, יש לו חלק לעולם הזה ולעוה"ב. אתיבון ליה, והכתיב: אלה תולדות תרח. תרח יש לו בעה"ז ויש לו לעוה"ב אתמהא?! אמר לו: אף היא לא תברא. דאמר רבי יודן משום ר' אבא בר כהנא: (שם טו) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום, בשרו שיש לאביו חלק לעוה"ב. תקבר בשיבה טובה, בשרו שישמעאל עושה תשובה בימין:

יג וימת הרן על פני תרח אביו - רבי חייא בר בריה דרב אדא דיפו: תרח עובד צלמים היה, חד זמן נפיק לאתר הושיב לאברהם מוכר תחתיו. הוה אתי בר אינש בעי דיזבן והוה אמר לו: בר כמה שנין את? והוה אמר לו: בר חמשין או שיתין. והוה אמר לו: ווי ליה להוא גברא דהוה בר שיתין, ובעי למסגד לבר יומי?! והוה מתבייש והולך לו. חד זמן אתא חד איתתא טעינה בידה חדא פינך דסולת. אמרה ליה: הא לך קרב קודמיהון. קם נסיב בוקלסא בידיה, ותבריהון לכולהון פסיליא, ויהב בוקלסא בידא דרבה דהוה ביניהון. כיון דאתא אבוה אמר לו: מאן עביד להון כדין? אמר לו: מה נכפר

מינך, אתת חדא איתתא טעינה לה חדא פינך דסולת, ואמרת לי הא לך קריב קודמיהון, קריבת לקדמיהון הוה דין אמר: אנא איכול קדמאי! ודין אמר אנא איכול קדמאי! קם הדין רבה דהוה ביניהון, נסב בוקלסא ותברינון. אמר לו: מה אתה מפלה בי, וידעין אנון?! אמר לו: ולא ישמעו אזניך מה שפיך אומר?! נסביה ומסריה לנמרוד. אמר לו: נסגוד לנורא! אמר לו אברהם: ונסגוד למיא, דמטפין נורא. אמר לו נמרוד: נסגוד למיא! אמר לו: אם כן נסגוד לעננא, דטעין מיא. אמר לו: נסגוד לעננא! אמר לו: אם כן נסגוד לרוחא, דמבדר עננא. אמר לו: נסגוד לרוחא! אמר לו: ונסגוד לבר אינשא, דסביל רוחא. אמר לו: מילין את משתעי! אני, איני משתחוה אלא לאור, הרי אני משליכך בתוכו, ויבא אלוה שאתה משתחוה לו ויצילך הימנו. הוה תמן. הרן קאים פלוג, אמר: מה נפשך, אם נצח אברהם, אנא אמר: מן דאברהם אנא, ואם נצח נמרוד, אנא אמר: דנמרוד אנא. כיון שירד אברהם לכבשן האש וניצול, אמרין ליה: דמאן את? אמר להון: מן אברהם אנא. נטלוהו והשליכוהו לאור ונחמרו בני מעיו ויצא ומת על פני תרח אביו, הה"ד (שם יב) וימת הרן על פני תרח וגו':

יד ויקח אברם ונחור להם נשים וגו' - אברם היה גדול מנחור שנה אחת ונחור היה גדול מהרן שנה אחת, נמצא הרן גדול מאברהם ב' שנים. שנה לעיבורה של מלכה, ושנה לעיבורה של יסכה. הרן מוליד לשש שנים, ואברם אינו מוליד אתמהא?! ותהי שרי עקרה וגו' אמר רבי לוי: בכל מקום שנאמר: אין לה, הוה לה. ותהי שרה עקרה אין לה ולד, הוה לה. וה' פקד את שרה וגו'. (שמואל א א) ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים והוה לה. (שם) כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד וגו'. (ירמיה ל) ציון היא דורש אין לה והוה לה. (ישעיה נט כ) ובא לציון גואל (שם נד) ולשבי וגו'

פרשה לט

א "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ וגו'" ר' יצחק פתח (תהלים מה, יא): "שִׁמְעִי בַת וּרְאִי וְהַטִּי אָזְנֵךְ וְשִׁכְחִי עַמֵּךְ וּבֵית אָבִיךְ" אמר רבי יצחק משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת אמר תאמר שהבירה זו בלא מנהיג הציץ עליו בעל הבירה אמר לו אני הוא בעל הבירה כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג הציץ עליו הקב"ה ואמר לו אני הוא בעל העולם (יב): "וְיִתְּנָו הַמֶּלֶךְ יָפְיֵךְ כִּי הוּא אֲדוֹנַיִךְ" "וְיִתְּנָו הַמֶּלֶךְ יָפְיֵךְ" ליפותיך בעולם "וְהִשְׁתַּחֲוִי לוֹ" הוי "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לך לך וגו'":

ב "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם" רבי ברכיה פתח (שיר א, ג): "לריח שמניך טובים שמן תורק שמך" אמר רבי ברכיה למה היה אברהם אבינו דומה לצלוחית של אפופילסימון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחו נודף כיון שהיתה מיטלטלת היה ריחו נודף כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו טלטל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל בעולם:

ג "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם" רבי ברכיה פתח (שיר ח, ח): "אחות לנו קטנה ושדים אין לה וְגוֹ'". "אָחוֹת לנו קטנה" זה אברהם שאיחה את כל באי העולם בר קפרא אמר כזה שהוא מאחה את הקרע. "קטנה" שעד שהוא קטן היה מסגל מצות ומעשים טובים "ושדים אין לה" לא הניקוהו לא למצות ומעשים טובים. "מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה" ביום שגזר עליו נמרוד לירד לתוך כבשן האש. (ט): "אם חומה היא נבנה עליה" אם מעמיד דברים כחומה יבנה עליה. "ואם דלת היא נצור עליה" אם דל הוא במצות ובמעשים טובים. "נצור עליה לוח ארז" מה הצורה הזו אינה אלא לשעה כך אין אני מתקיים עליו אלא לשעה אמר לפניו רבון העולמים. (י): "אני חומה" מעמיד אני דברי. "ושדי כמגדלות" זה חנניה מישאל ועזריה. "אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום" שנכנס בשלום ויצא בשלום:

ד "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֶךְ לְךָ" (קהלת ז, יט): "החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר" מעשרה דורות שמנח ועד אברהם ומכולם לא דברתי עם אחד אלא עמך "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֶךְ לְךָ":

ה ר' עזריה פתח (ירמיה נא, ט): "רִפִּינוּ אֶת בָּבֶל וְלֹא נִרְפָּאת עִזְבוּהָ וְנֵלֵךְ אִישׁ לְאַרְצוֹ". "רִפִּינוּ אֶת בָּבֶל" - בדור אנוש. "וְלֹא נִרְפָּתָה" - בדור המבול. "עִזְבוּהָ" - בדור הפלגה. "וְנֵלֵךְ אִישׁ לְאַרְצוֹ" - "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֶךְ לְךָ":

ו רבי עזריה משום רבי אחא פתח (תהלים מה, ח): "אָהַבְתָּ צֶדֶק וַתִּשְׂנָא רֶשַׁע עַל כֵּן מְשָׁחֲךָ אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן מֵחֲבֵרֶיךָ" רבי עזריה פתר קרייה באברהם בשעה שעמד אברהם אבינו לבקש רחמים על הסדומים מה כתיב תמן (בראשית יח, כה): "חָלִלָה לְךָ מֵעֲשֹׂת כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית צַדִּיק עִם רָשָׁע וְהָיָה וְגוֹ'" א"ר אחא נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול לעולם ומה אתה מערים על השבועה אתמהא מבול של מים אין אתה מביא מבול אש אתה מביא א"כ לא יצאת ידי השבועה אמר רבי לוי "הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט" אם עולם אתה מבקש אין דין ואם דין אתה מבקש אין עולם ומה

אתה תופש חבל בתרין ראשין את בעי עלמא ובעי דינא סב לך חדא מנייהו ואם לית את מוותיר ציבחר לית עלמא יכול קאים א״ל הקדוש ברוך הוא אברהם ״אָהַבְתָּ צֶדֶק וַתִּשְׂנָא רֶשַׁע וְגוֹ׳ מֻחֲבֶרֶיךָ״ מהו מחבריך מנח ועד אצלך י׳ דורות ומכלם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך:

ז ״וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל אַבְרָם לֶךְ לְךָ״ מה כתיב למעלה מן הענין (בראשית יא, לב): ״וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן״ א״ר יצחק אם לענין החשבון ועד עכשיו מתבקש לו עוד ששים וחמש שנים אלא בתחלה אתה דורש הרשעים קרוים מתים בחייהן לפי שהיה אברהם אבינו מפחד ואומר אצא ויהיו מחללין בי שם שמים ואומרים הניח אביו והלך לו לעת זקנתו אמר ליה הקב״ה לך אני פוטרך מכיבוד אב ואם ואין אני פוטר לאחר מכיבוד אב ואם ולא עוד אלא שאני מקדים מיתתו ליציאתך בתחלה ״וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן״ ואחר כך ״וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל אַבְרָם״:

ח רבי יהודה ורבי נחמיה, רי״א ״לֶךְ לְךָ״ שתי פעמים אחד מארם נהרים ואחד מארם נחור רבי נחמיה אמר ״לֶךְ לְךָ״ שתי פעמים אחד מארם נהרים ומארם נחור ואחד שהפריחו מבין הבתרים והביאו לחרן הה״ד (תהלים קי, ג): ״עַמְּךָ נְדָבֹת בְּיוֹם חֵילֶךָ״ עמך הייתי בעת שנדבת לשמי לירד לכבשן האש ״בְּיוֹם חֵילֶךָ״ בעת שכנסת אתה לי כל החיילות והאוכלסים ״בְּהַדְרֵי קֹדֶשׁ״ מהדרו של עולם הקדשתיך ״מרחם משחר״ מרחמו של עולם שחרתיך לי ״לֶךְ טַל יַלְדֻתֶיךָ״ לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר תאמר שיש בידי עון שהייתי עובד עבודת כוכבים כל השנים הללו א״ל הקדוש ברוך הוא ״לֶךְ טַל יַלְדֻתֶיךָ״ מה טל זה פורח אף עונותיך פורחים מה הטל הזה סימן ברכה לעולם אף אתה סימן ברכה לעולם. הה״ד (תהלים נה, ז): ״וָאֹמַר מִי יִתֶּן לִי אֵבֶר כַּיּוֹנָה אָעוּפָה וְאֶשְׁכֹּנָה״ למה כיונה ר׳ עזריה בשם רבי יודן אמר לפי שכל העופות בשעה שהם יגעים הן נחין על גבי סלע או על גבי אילן אבל היונה הזו בשעה שהיא פורחת ויגיעה קופצת באחד מאגפיה ופורחת באחד מאגפיה (ח): ״הִנֵּה אַרְחִיק נְדֹד״ נדנוד טלטול אחר טלטול ״אלין במדבר סלה״ מוטב ללון במדברות של א״י ולא ללון בפלטריות של ח״ל וא״ת שלא גהץ אברהם ושמח על דיבור המקום ולמה לא יצא שעדיין לא הורשה אבל משהורשה (בראשית יב, ד): ״וילך אברם כאשר דבר אליו ה׳ וילך אתו לוט״. אמר רבי לוי בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור ראה אותן אוכלים ושותים ופוחזים אמר הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת וכיון שהגיע לסולמה של צור ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש בעידור בשעת העידור אמר הלואי יהא חלקי בארץ הזאת אמר לו הקב״ה (שם, ז) ״לזרעך אתן את הארץ הזאת״:

ט אמר רבי לוי שתי פעמים כתיב ״לֶךְ לְךָ״ ואין אנו יודעים אי זו חביבה אם השנייה אם הראשונה ממה דכתיב (בראשית כב, ב): ״אל ארץ המוריה״ הוי השנייה חביבה מן הראשונה. אמר רבי יוחנן ״לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ״ מארפכי שלך ״וּמִמּוֹלַדְתְּךָ״ זו שכונתך ״וּמִבֵּית אָבִיךָ״ זו בית אביך ״אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ״ ולמה לא גלה לו כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה הוא דעתיה דרבי יוחנן דאמר ר׳ יוחנן (שם) א״ל זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו ״אשר אהבת״ א״ל ואית תחומין במעיא א״ל ״את יצחק״ ולמה לא גלה לו כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור דאמר רב הונא משם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי משהה הקדוש ברוך הוא ומתלא עיניהם של צדיקים ואח״כ הוא מגלה להם טעמו של דבר כך ״אל הארץ אשר אראך״ ״על אחד ההרים אשר אומר אליך״ (יונה ג, ב): ״וקרא אליה את הקריאה אשר אני דובר אליך״ (יחזקאל ג, כב): ״קום צא אל הבקעה ושם אדבר אִתְּךָ״:

י רבי ברכיה בשם רבי נחמיה אמר למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו עמד המלך והעמיד פמליא שלו שם ועשה צבורים והביא מכברות וכבר את הראשונה ולא מצא השני ולא מצא ובשלישי מצאה אמרו מצא המלך מרגליות שלו כך אמר הקב״ה מה צורך היה לי לייחס שם ארפכשד שלח עבר פלג רעו שרוג נחור תרח אלא בשבילך (נחמיה ט, ח): ״ומצאת את לבבו נאמן לפניך״ כך אמר הקדוש ברוך הוא לדוד מה צורך היה לי ליחס פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי דוד לא בשבילך (תהלים פט, כא): ״מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו״:

יא ״ואעשך לגוי גדול״ אמר לו ומנח לא העמדת שבעים אומות אמר לו אותה אומה שכתוב בה (דברים ד, ז): ״כי מי גוי גדול״. אני מעמיד ממך אמר רבי ברכיה אתנך ואשימך אין כתיב כאן אלא ״ואעשך״ משאני עושה אותך בריה חדשה את פרה ורבה. רבי לוי בר חויית ורבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא אמרו שלשה גדולות וארבע ברכות כתיב כאן בישרו שהן שלש אבות וארבע אמהות אמר רבי חייא לפי שהדרך מגרמת לשלשה דברים: ממעטת פריה ורביה וממעטת את היציאה וממעטת את השם. ממעטת פריה ורביה - ״ואעשך לגוי גדול״ ממעטת את היציאה - ״ואברכך״ ממעטת את השם - ״ואגדלה שמך״ ולפום דאמרין אינשי מבית לבית חלוק מאתר לאתר נפש ברם את לא נפש את חסר ולא ממון. רבי ברכיה בשם ר׳ חלבו אמר שיצא מוניטין שלו בעולם. ארבעה הם שיצא להם מוניטין בעולם: אברהם - ״ואעשך לגוי גדול״ יצא לו מוניטין ומהו מוניטין שלו זקן וזקנה מיכן בחור ובתולה מיכן. יהושע - (יהושע ו, כז): ״וַיְהִי ה׳ אֶת יְהוֹשֻׁעַ וַיְהִי שָׁמְעוֹ בְּכָל הָאָרֶץ״ יצא לו מוניטין בעולם מהו שור מיכן וראם מיכן ע״ש (דברים לג, יז): ״בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו״. דוד - (דה״א כה, יז): ״ויצא שם דוד בכל הארצות״ יצא לו מוניטין בעולם ומה היה מוניטין שלו מקל ותרמיל מיכן ומגדל מיכן ע״ש (שיר ד, ד): ״כמגדל דויד צוארך״ מרדכי - (אסתר ט, ד): ״כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות״ יצא

לו מוניטין ומה מוניטין שלו שק ואפר מיכן ועטרת זהב מיכן. א״ר יודן קובע אני לך ברכה בשמונה עשרה אבל אין את יודע אם שלי קודמת אם שלך קודמת א״ר אחויה בשם רבי זעירא שלך קודמת לשלי בשעה שהוא אומר מגן אברהם אח״כ מחיה המתים. רבי אבהו אמר הבט נא שמים אין כתיב כאן אלא השמימה אמר הקב״ה בה״א בראתי את העולם הריני מוסיף ה״א על שמך ואת פרה ורבה. ואמר רבי יודן והיו אותותיך מנין ״אברככה״ מאתים וארבעים ושמונה. אמר ר׳ לוי לא שם אדם פרה מאברהם עד שנתברך ולא שמה לו עד שנתברך מאברהם כיצד אברהם היה מתפלל על עקרות והם נפקדות ועל החולים והם מרויחים. רב הונא אמר לא סוף דבר אברהם הולך אצל החולה אלא החולה רואה אותו ומרויח. א״ר חנינא אפילו ספינות שהיו מפרשות בים הגדול היו ניצולות בזכותו של אברהם ולא של יין נסך היו אתמהא אלא הלא מזיל חמרא בכ״מ שיין עובדי כוכבים מצוי יין של ישראל נמכר בזול. א״ר יצחק אף לאיוב עשה כן שנאמר (איוב א, י): ״מעשה ידיו ברכת״ לא נטל אדם פרוטה מאיוב ונצטרך ליטול ממנו פעם שנייה. ״וֶהְיֵה בְּרָכָה״ קרי ביה בְּרֵכָה מה בריכה זו מטהרת את הטמאים אף את מקרב רחוקים ומטהרם לאביהם שבשמים. א״ר ברכיה כבר כתוב ״ואברככה״ מה תלמוד לומר ״והיה ברכה״ אלא א״ל עד כאן הייתי זקוק לברך את עולמי מיכן ואילך הרי הברכות מסורות לך למאן דחזי לך למברכא בריך:

יב ״וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ״ א״ר ירמיה החמיר הקדוש ברוך הוא בכבודו של צדיק יותר מכבודו בכבודו כתיב (ש״א ב, ל): ״כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו״ ע״י אחרים ובכבודו של צדיק כתיב ״ואברכה מברכיך ומקללך אאר״ אֲנָא. תניא אלו ברכות שאדם שוחה בהם, באבות - תחלה וסוף. מודים - תחלה וסוף. והשוחה על כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא לשוח. רבי יצחק בר נחמן בשם רבי יהושע בן לוי אמר כהן גדול תחלת כל ברכה שוחה. והמלך בתחלת כל ברכה וסוף כל ברכה שוחה. רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי אמר המלך משהיה כורע לא היה נזקף עד שהיה גומר כל תפלתו הה״ד (מ״א ח, נד): ״ויהי ככלות שלמה להתפלל אל ה׳ את כל התפלה והתחנה הזאת קם מלפני מזבח ה׳ מכרוע על ברכיו וכפיו פרושות השמים״. ואיזו כריעה ואיזו בריכה רבי חייא רבה הראה כריעה לפני רבי ונפסח ונתרפא ובר סיסי הראה בריכה לפני רבי ונפסח ולא נתרפא. ״וְנִבְרְכוּ בְךָ״ הגשמים בזכותך הטללים בזכותך. הה״ד (אסתר ב, כב): ״ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה וגו׳״ זה מהול וזה ערל וחס עליו אתמהא ר״י ור״נ ר״י אומר (תהלים קיט, ק): ״מזקנים אתבונן כי פקודיך נצרתי״ אמר יעקב בירך את פרעה שנאמר (בראשית מז, ז): ״ויברך יעקב את פרעה״ יוסף לא גילה לו, דניאל לא גילה לנבוכדנצר, אף אני כן ״ויגד לאסתר המלכה״. ור׳ נחמיה אמר אמר הקב״ה לאברהם אבינו ״ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך״ אין ליעתר עתירין אנון מינן אלא לשאלה כשהן נכנסין לצרה הם שואלים לנו ואנו מגלין להם:

יג ״וילך אברם כאשר דבר אליו ה׳ וגו׳״ ולוט טפל לו. ״ואברם בן שבעים וחמש שנים״ הה״ד (אסתר ב, ז): ״ויהי אומן את הדסה היא אסתר״ רב אמר בת מ׳ היתה ושמואל אמר בת שמונים שנה רבנן אמרי בת שבעים וחמשה רבי ברכיה בשם רבנן דתמן אמר אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אתה יצאת מבית אביך בן שבעים וחמשה שנים חייך אף גואל שאני מעמיד ממך יהיה בן שבעים וחמשה שנים כמנין הדסה:

יד ״ואת הנפש אשר עשו בחרן״ אמר רבי אלעזר בן זימרא אם מתכנסין כל באי העולם לברוא אפילו יתוש אחד אינן יכולין לזרוק בו נשמה ואת אמר ואת הנפש אשר עשו אלא אלו הגרים שגיירו ואם כן שגיירו למה אמר עשו אלא ללמדך שכל מי שהוא מקרב את העובד כוכבים ומגיירו כאלו בראו ויאמר אשר עשה למה נאמר אשר עשו אמר רב הונא אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים:

טו ״ויעבר אברם בארץ וגו׳ [והכנעני אז בארץ]״ עד עכשיו נתבקש להם זכות בארץ. ״וירא ה׳ אל אברם ויאמר לזרעך וגו׳ [ויבן שם מזבח]״ לא בנה מזבח אלא על בשורת א״י. ״ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל״ לשעבר היתה נקראת בית אל ועכשיו היא נקראת בית און אר״א לא זכה להקראות בית העמד הרי היא נקראת בית העמל תמן קריין לפועלא טבא עמידא ולהרהון של מימי רגלים עמילה. ״וַיֵּט אָהֳלָה״ כתיב מלמד שנטע אהל שרה תחלה ואחר כך נטע אהלו:

טז ״ויבן שם מזבח לה׳״ אמר רבי אלעזר ג׳ מזבחות בנה אחד לבשורת א״י וא׳ לקנינה וא׳ שלא יפלו בניו הה״ד (יהושע ז, ו): ״ויקרע יהושע שמלותיו ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה׳ עד הערב הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם״ אר״א בן שמוע התחילו מזכירים זכותו של אברהם אבינו שנאמר (בראשית יט, כז): ״ואנכי עפר ואפר״ כלום בנה אברהם מזבח בעי אלא שלא יפלו בניו בעי. ״ויקרא בשם ה׳״ מלמד שהקריא שמו של הקב״ה בפי כל בריה. ד״א ״ויקרא״ התחיל מגייר גרים ולהכניסם תחת כנפי השכינה. ״ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה״ מחקה והולך ומכוין כנגד ביהמ״ק.

פרשה מ

א ״וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה לָגוּר״ כתיב (תהלים לג, יח): ״הִנֵּה עֵין ה׳ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ״ - ״הנה עין ה׳ אל יראיו״ זה אברהם שנאמר (בראשית כב, יב): ״כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה״ ״למיחלים לחסדו״ שנאמר (מיכה ז, כ): ״תתן אמת ליעקב חסד לאברהם וגו׳״ (יט):

״להציל ממות נפשם״ ממיתתו של נמרוד ״ולחיותם ברעב״ ״ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם״:

ב ״ויהי רעב בארץ״ רבי פנחס בשם רבי חנין דציפורין פתח (תהלים צד, יב): ״אשרי הגבר אשר תיסרנו יה״ ואם בא להקפיד ״ומתורתך תלמדנו״ מה כתיב באברהם ״ואברכך ואגדלה שמך״ כיון שיצא קפץ עליו רעבון ולא קרא תגר ולא הקפיד אלא ״וירד אברם מצרימה לגור שם״. ״ויהי רעב בארץ״ רבי יהושע בן לוי פתח (תהלים קיא, ה): ״טרף נתן ליראיו״ טירוף נתן ליראיו בעולם הזה אבל לעתיד לבא ״יזכור לעולם״ מה כתיב באברהם ״ואברכך ואגדלה שמך״ כיון שיצא קפץ עליו רעבון ולא הקפיד ולא קרא תגר אלא ״ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם״:

ג ״[וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ]״ עשרה רעבון באו לעולם אחד בימי אדם הראשון, וכוליה עניינא עד ואחד לעתיד לבא (עמוס ח, יא): ״[והשלחתי רעב בארץ] לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה׳״ כדלעיל מן האדמה אשר אררה כו׳ (בר״ר כה, ג) ר׳ הונא ור׳ ירמיה בשם ר׳ שמואל בר רבי יצחק עיקר אוותנטיאה שלו לא היתה אלא בימי דוד ולא היה ראוי לבא אלא בימי שאול אלא על ידי שהיה שאול גרופות של שקמה וגלגלו הקדוש ברוך הוא והביאו בימי דוד שילו חטייה ויוחנה משתלמא לפיכך כלם לא באו אלא בימי בני אדם גבורים שהם יכולים לעמוד בהן ולא בימי בני אדם שפופים שאינן יכולים לעמוד בהן. א״ר חייא רבה משל לזגג שהיה בידו קופה מלאה כוסות ודייטרוטין ובשעה שהיה מבקש לתלות את קופתו היה מביא יתד ותוקעה ונתלה בה ואח״כ היה תולה את קופתו לפיכך לא באו בימי בני אדם שפופים אלא בימי בני אדם גבורים שהן יכולים לעמוד בהם. רבי ברכיה הוי קרי עליהון (ישעיה מ, כט): ״נותן ליעף כח״. רבי ברכיה בשם ר׳ חלבו אמר שנים באו בימי אברהם רבי הונא בשם ר׳ אחא א׳ בימי למך וא׳ בימי אברהם רעב שבא בימי אליהו רעב של בצורת היה רעב שבא בימי אלישע רעב של מהומה היה רעב שבא בימי שפוט השופטים רבי הונא בשם רבי דוסא מ״ב סאין היו ונעשו מ״א והא תני לא יצא אדם לח״ל אלא אם כן סאתים של חטים הולכות בסלע אר״ש בן יוחאי אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח אבל אם היה מוצא ליקח אפי׳ סאה בסלע לא יצא לח״ל:

ד ״וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבֹא מִצְרָיְמָה״ כל השנים הללו הוא עמה ועכשיו הוא אומר לה ״הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה אָתְּ״ אלא שע״י הדרך אדם מתבזה וזו עמדה ביפיה. ר׳ זעירא בשם רבי סימון אמר הלכנו בארם נהרים ובארם נחור ולא מצאנו אשה נאה כמותך עכשיו שאנו נכנסים למקום כעורים ושחורים ״אמרי נא אחותי את וגו׳״. ר׳ פנחס בשם רבי אבון אמר ב׳ בני אדם היו עיקר ועשו עצמן טפילה ונעשו טפילה אברהם וברק ברק (שופטים ד, ו): ״ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא צוה ה׳ אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים וגו׳״ (ח): ״ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך״ רבי יהודה ורבי נחמיה רי״א אם תלכי עמי לקדש אלך עמך לחצור ואם לא תלכי עמי לקדש לא אלך עמך לחצור. רבי נחמיה אמר אם תלכי עמי לשירה אלך עמך למלחמה ואם לא תלכי עמי לשירה לא אלך עמך למלחמה. (ט): ״ותאמר הלוך אלך עמך אפס כי לא תהיה תפארתך״ א״ר ראובן לשון יוני היא אפס אמרה לו מה את סבור שתפארתה של שירה נמסרה לך לבדך אתמהא ונעשה טפילה (שם ה, א): ״ותשר דבורה וברק בן אבינועם״. אברהם היה עיקר ״ויקח אברהם את שרי אשתו״ עשה עצמו טפילה ״אמרי נא אחותי את״ ונעשה טפילה לה ״ולאברם היטיב בעבורה״:

ה ״ויהי כבא אברם מצרימה ויראו המצרים״ ושרה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה כיון דמטא למכסא אמרין ליה הב מכסא אמר אנא יהיב מכסא אמרין ליה מאנין את טעין אמר אנא יהיב דמאנין אמרין ליה דהב את טעין אמר אנא יהיב מן דדהב אמרו ליה מטכסין את טעין אמר דמטכסי אנא יהיב מרגלין את טעון אמר אנא יהיב דמרגלין אמרין ליה לא אפשר אלא דפתחת וחמית לן מה בגוה כיון שפתחה הבהיקה כל ארץ מצרים מזיוה. ר׳ עזריה ור׳ יונתן בר חגי משם רבי יצחק אמרי איקונין של חוה נמסרו לראשי הדורות להלן כתיב (מ״א א, ד): ״והנערה יפה עד מאד״ מגעת עד איקונין של חוה ברם הכא כי יפה היא מאד מאד מאיקונין של חוה. ״ויראו אותה שרי פרעה״ רבי יוחנן אמר מתעלה והולכת חד אמר אנא יהיב מאה דינרין ואיעלל עמה וחד אמר אנא יהיב מאתן ואיעלל עמה אין לי אלא בעליתן בירידתן מניין תלמוד לומר (ירמיה לח, יג): ״וימשכו את ירמיהו בחבלים ויעלו אותו מן הבור״ מעלין אותו אין לי אלא בעולם הזה בעולם הבא מנין תלמוד לומר (ישעיה יד, ב): ״ולקחום עמים והביאום אל מקומם״:

ו ״ולאברם היטיב בעבורה ויהי לו צאן ובקר וגו׳״ ״ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אותו״ ר׳ פנחס בשם רבי הושעיא רבה אמר אמר הקב״ה לאברהם אבינו צא וכבוש את הדרך לפני בניך. את מוצא כל מה שכתוב באברהם כתיב בבניו: באברהם כתיב ״ויהי רעב בארץ״ בישראל כתיב (שם מה, ו) ״כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ״ באברהם כתיב ״וירד אברם מצרימה לגור שם״ ובישראל כתיב (במדבר כ, טו): ״וירדו אבותינו מצרימה״ באברהם כתיב ״לגור שם״ ובישראל כתיב (בראשית מז, ד): ״לגור בארץ באנו״ באברהם כתיב ״כי כבד הרעב בארץ כנען״ בישראל כתיב (בראשית מג, א): ״והרעב כבד בארץ״ באברהם כתיב ״ויהי כאשר הקריב״ בישראל כתיב ופרעה הקריב. באברהם כתיב ״והרגו אותי ואותך יחיו״ ובישראל כתיב (שמות א, כב): ״כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו״. באברהם כתיב ״אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך וגו׳״ ובישראל כתיב (שם, כ) ״וייטב אלהים

למילדות" באברהם כתיב "ויהי כבוא אברם מצרימה". ובישראל כתיב (שם, א) "אלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה". באברהם כתיב "ואברם כבד מאד במקנה". ובישראל כתיב (תהלים קה, לז): "ויוציאם בכסף וזהב"? באברהם כתיב "ויצו עליו פרעה". ובישראל כתיב (שמות יב, לג): "ותחזק מצרים על העם" באברהם כתיב "וילך למסעיו".

פרשה מא

א וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים וגו' - כתיב (שם צב) צדיק כתמר יפרח. מה התמרה הזו וארז, אין בהם לא עקומים ולא סיקוסים כך הצדיקים אין בהם לא עקומים ולא סיקוסים. מה התמרה וארז, צילן רחוק. כך מתן שכרן של צדיקים רחוק. מה התמרה וארז, לבן מכוון למעלן. כך הצדיקים לבן מכוון להקדוש ברוך הוא, הה"ד (שם כה) עיני תמיד אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגלי. מה תמרה וארז, יש להן תאוה. אף צדיקים יש להן תאוה. ומה היא תאותן? הקב"ה, שנאמר (שם מא): קוה קויתי ה'. אמר רבי תנחומא: מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן ולא היתה עושה פירות. עבר דקלי אחד וראה אותה. אמר: תמרה זו צופה מיריחו, כיון שהרכיבו אותה, עשתה פירות. אי מה התמרה הזו אין עושין ממנה כלים, יכול אף הצדיקים כן, אתמהא?! תלמוד לומר: כארז. אמר רבי הונא: תמן עבדין מיניה מאנין, אי מה הארז אינו עושה פירות, כך הן צדיקים אתמהא?! תלמוד לומר: יפרח. מה תמרה זו, אין בה פסולת אלא תמריה לאכילה, ולולביה להלל, חריות לסכוך, סיבים לחבלים, סנסנים לכברה, שפעת קורות להקרות בהם את הבית. כך הם ישראל, אין בהם פסולת, אלא: מהם בעלי מקרא, מהם בעלי משנה, מהם בעלי תלמוד, מהם בעלי הגדה. מה תמרה זו וארז, כל מי שהוא עולה לראשן ואינו משמר את עצמו הוא נופל ומת. כך כל מי שהוא בא להזדווג לישראל, סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם. תדע לך שכן, שהרי שרה, ע"י שמשכה פרעה לילה אחת, לקה הוא וביתו בנגעים, הה"ד (בראשית יב) וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים וגו':

ב ריש לקיש בשם בר קפרא אמר: פרעה בראתן לקה. אמר רבי שמעון בן גמליאל: מצאני זקן אחד מוכה שחין בציפורין, ואמר לי: כ"ד מיני שחין הם, ואין לך קשה מכולם, שהאשה רעה לו, אלא ראתן בלבד, ובו לקה פרעה. אמר רבי אחא: אפילו קורות ביתו לקו, והכל היו אומרין: על דבר שרי אשת אברם. אמר רבי ברכיה: עלו דטולמוסין למקרב למסאנא דמטרונא, וכל אותו הלילה היתה שרה שטוחה על פניה ואומרת: רבון העולמים! אברהם יצא בהבטחה ואני יצאתי באמונה, אברהם יצא חוץ לסירה ואני בתוך הסירה. אמר לה הקדוש ברוך הוא: כל מה שאני עושה, בשבילך אני עושה! והכל אומרים: על דבר שרי אשת אברם! אמר רבי לוי: כל אותו הלילה היה מלאך עומד ומגלב בידו. הוה אמר לה: אין אמרת מחי, מחינא. אין אמרת נישבק, שביקנא. וכל כך למה? שהיתה אומרת לו: אשת איש אני, ולא היה פורש. רבי אלעזר תני לה בשם ר"א בן יעקב: שמענו בפרעה שלקה בצרעת, ואבימלך בעיצור. מנין ליתן את האמור של זה בזה, ושל זה בזה? ת"ל: על דבר שרה, על דבר על דבר לגזירה שוה:

ג ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב - הה"ד (תהלים קה) ויוציאם בכסף וזהב וגו' וילך למסעיו, במסעות שהלך בהן חזר. אמר רבי אלעזר ברבי מנחם: הלך לפרוע הקפותיו. וגם ללוט ההולך את אברם וגו' ד' דברים טובים היו ללוט בעבור אברם. וילך אברם וגו' וילך אתו לוט. וגם ללוט ההולך את אברם, וישב את כל הרכוש וגם את לוט. ויהי בשחת אלהים וגו', ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך וגו'. וכנגדו היו בניו צריכים לפרוע לנו טובות, לא דיין שלא פרעו לנו טובות אלא רעות. הה"ד (במדבר כב) וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור וגו'. ועתה לכה נא ארה לי את העם. (שופטים ד) ויאסף אליו את בני עמון ועמלק וילך ויך את ישראל ויירשו את עיר התמרים. (ד"ה ב כ) ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני מדין ועמהם מן העמונים על יהושפט. ועוד כתיב (איכה א): ידו פרש צר על כל מחמדיה. ונכתב חטא שלהם בארבעה מקומות: (דברים כג) לא יבוא עמוני ומואבי על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. וכתיב (מיכה ו) עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה וגו'. עמדו ד' נביאים וחתמו גזר דינם אלו הם: ישעיה וירמיה, צפניה ויחזקאל ישעיה אמר (ישעיה טו): משא מואב כי בליל שודד ער מואב נדמה כי בליל שודד קיר מואב נדמה. ירמיה אמר (ירמיה מט): לכן הנה ימים באים נאם ה', והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה, והיתה לתל שממה ובנותיה באש תצתנה, וירש ישראל את יורשיו אמר ה'. יחזקאל אמר (יחזקאל כה): לבני קדם על בני עמון, ונתתיה למורשה, למען לא תזכר בני עמון בגוים, ובמואב אעשה שפטים, וידעו כי אני ה'. צפניה אמר (צפניה ב): לכן חי אני נאם ה' צבאות אלהי ישראל, כי מואב כסדום תהיה, ובני עמון כעמורה וגו':

ד היה צאן ובקר ואהלים - רבי טוביה בר יצחק אמר: שני אהלים: רות המואביה ונעמה העמונית. דכוותה: קום קח את אשתך ואת שתי בנותיך וגו'. רבי טוביה בר רבי יצחק אמר: ב' אוהלים. רבי יוסי ברבי יצחק אמר: שתי מציאות: רות המואביה ונעמה העמונית. אמר רבי יצחק (תהלים פט): מצאתי דוד עבדי. היכן מצאתיו? בסדום:

ה ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט - רבי ברכיה בשם רבי יהודה ב״ר סימון אמר: בהמתו של אברהם אבינו היתה יוצאה זמומה, ובהמתו של לוט לא היתה יוצאה זמומה. היו אומרים להם רועי אברהם: הותר הגזל?! היו אומרים להם רועי לוט: כך אמר הקב״ה לאברהם: לזרעך אתן את הארץ הזאת. ואברהם פרדה עקרה ואינו מוליד, למחר הוא מת ולוט בן אחיו יורשו, ואין אכלין, מדידהון אינון אכלין. אמר להם הקדוש ברוך הוא: כך אמרתי לו: לזרעך נתתי. אימתי? לכשיעקרו שבעה עממים מתוכה. והכנעני והפרזי אז יושב בארץ, עד עכשיו מתבקש להם זכות בארץ:

ו ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך וגו׳ - רבי עזריה בשם ר״י ב״ר סימון אמר: כשם שהיה ריב בין רועי אברם ובין רועי לוט, כך היה ריב בין אברם ללוט, הדא הוא דכתיב: ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך וגו׳. וכי אחים היו? אלא שהיה קלסתר פניו דומה לו. הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי אמר רבי חלבו: הבדל נא אין כתיב כאן, אלא הפרד. מה הפרדה הזו אינה קולטת זרע, כך א״א לאותו האיש להתערב בזרעו של אברהם. אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה אמר ליה: אם את לשמאלה, אנא לדרומה. ואם אנא לדרומה, את לשמאלה. אמר רבי יוחנן: לשני בני אדם שהיו להם שתי כורים, אחד של חטים ואחד של שעורים. אמר ליה: אם חטייא דידי, שערי דידך. ואם שערי דידך, חטייא דידי. מן כל אתר חטייא דידי! כך, אם השמאל ואימינה, ואם הימין ואשמאילה . אמר רבי חנינא בר יצחק: ואשמאלה אין כתיב כאן, אלא ואשמאילה מן כל אתר, אנא משמאיל לההוא גברא:

ז ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך וגו׳ - רבי עזריה בשם ר״י ב״ר סימון אמר: כשם שהיה ריב בין רועי אברם ובין רועי לוט, כך היה ריב בין אברם ללוט, הדא הוא דכתיב: ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך וגו׳. וכי אחים היו? אלא שהיה קלסתר פניו דומה לו. הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי אמר רבי חלבו: הבדל נא אין כתיב כאן, אלא הפרד. מה הפרדה הזו אינה קולטת זרע, כך א״א לאותו האיש להתערב בזרעו של אברהם. אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה אמר ליה: אם את לשמאלה, אנא לדרומה. ואם אנא לדרומה, את לשמאלה. אמר רבי יוחנן: לשני בני אדם שהיו להם שתי כורים, אחד של חטים ואחד של שעורים. אמר ליה: אם חטייא דידי, שערי דידך. ואם שערי דידך, חטייא דידי. מן כל אתר חטייא דידי! כך, אם השמאל ואימינה, ואם הימין ואשמאילה. אמר רבי חנינא בר יצחק: ואשמאלה אין כתיב כאן, אלא ואשמאילה מן כל אתר, אנא משמאיל לההוא גברא:

ח וה׳ אמר אל אברם וגו׳ - ר׳ יודה אומר: כעס היה לאבינו אברהם, בשעה שפירש לוט בן אחיו מעמו. אמר הקב״ה: לכל הוא מדבק וללוט אחיו אינו מדבק?! רבי נחמיה אמר: כעס היה לו להקדוש ברוך הוא, בשעה שהיה מהלך לוט עם אברהם אבינו. אמר הקב״ה: אני אמרתי לו: לזרעך נתתי את הארץ הזאת, והוא מדביק את לוט בן אחיו, כדי לירשו?! א״כ ילך ויביא לו שני פרסתקין מן השוק, ויורישם את שלו, כמו שהוא רוצה בן אחיו?! הה״ד (משלי כב): גרש לץ ויצא מדון.גרש לץ, זה לוט. ויצא מדון, ויהי ריב בין רועי אברם וגו׳. וישבות דין וקלון. ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה וגו׳ (שם) אהב טהר לב וחן שפתיו רעהו מלך. הקדוש ברוך הוא אוהב כל מי שהוא טהר לב, ומי שיש לו חן בשפתיו. מלך הוא רעהו, זה אברהם, שהיה תמים וטהר לבב, ונעשה אוהבו של מקום, שנאמר: זרע אברהם אוהבו, ולפי שהיה לו חן בשפתיו, שנאמר (איוב מא): ודבר גבורות וחין ערכו, נעשה לו הקב״ה כריע, שמתוך אהבה שאהבו. אמר לו: לזרעך נתתי את הארץ הזאת:

ט וה׳ אמר אל אברם אחרי הפרד לוט כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה גו׳ ושמתי את זרעך כעפר הארץ. מה עפר הארץ, מסוף העולם ועד סופו, כך בניך יהיו מפוזרים מסוף העולם ועד סופו. ומה עפר הארץ אינו מתברך אלא במים, אף ישראל אינן מתברכין אלא בזכות התורה, שנמשלה למים. ומה עפר מבלה את כלי מתכות והוא קיים לעולם, כך ישראל כל עובדי כוכבים בטלים והם קיימים. ומה עפר, עשויה דייש, אף בניך, עשויין דייש לעובדי כוכבים, הדא הוא דכתיב (ישעיה נא): ושמתיה ביד מוגיך וגו׳. מה הוא מוגיך? אילן דממיגין מכתיך, דמלחלחין מחתיך, אפילו כן, לטובתיך משקשקין ליך מן חוביך. היך מה דאת אמר (תהלים סה): ברביבים תמוגגנה. (ישעיה נא) אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה. מה היו עושים להם? מרביצים אותן בפלטריות, ומעבירין רדיה עליהם. רבי עזריה משם ר׳ אחא: סימן דא סימן טב. מה פלטייא זו מבלה את העוברים ואת השבים והיא קיימת לעולם, כך בניך מבלים את כל העובדי כוכבים, והן קיימים לעולם:

י קום התהלך בארץ - תני הלך בשדה בין לארכה בין לרחבה, קנה עד מקום שהלך, כדברי רבי אליעזר, שהיה ר׳ אליעזר אומר: הילוך קנה. וחכמים אומרים: לא קנה, עד שיהלך לארכה ולרחבה. אמר רבי יעקב בן זבדי: טעמיה דר׳ אליעזר קום התהלך בארץ וגו׳.

פרשה מב

א וישמע אברם כי נשבה אחיו - (תהלים קיב) משמועה רעה לא ייירא נכון לבו בטוח בה׳ סמוך לבו לא ייירא עד אשר יראה בצריו. משמועה רעה לא ייירא, זה אברהם, כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. נכון לבו בטוח בה׳, ומצאת את לבבו נאמן לפניך. סמוך לבו לא ייירא, שנאמר (בראשית טו): אל תירא אברם. עד אשר יראה בצריו, ויחלק עליהם לילה:

ב וישמע אברם כי נשבה אחיו הה״ד (ישעיה לג): אוטם אזנו משמוע דמים. וירק את חניכיו רבי יהודה ור׳ נחמיה, ר׳ יהודה אומר: הן הוריקו פנים, כנגד אברהם. אמרו: ה׳ מלכים לא יכלו לעמוד בהם, ואנו יכולים לעמוד בהם?! רבי נחמיה אמר: אברהם הוריק פנים כנגדן. אמר: אצא ואפול על קדוש שמו של מקום! אבא בר זבדא אמר: בכלי זיין הוריקן, היך מה דאת אמר (תהלים לה): והרק חנית וסגור לקראת רודפי. אמר רבי שמעון בן לקיש: באבנים טובות ומרגליות הוריקן, היך מה דאת אמר (תהלים סה): ואברותיה בירקרק חרוץ. רבי לוי אמר: בפרשת שוטרים הוריקן, היך מה דאת אמר: (דברים כ) מי האיש הירא ורך הלבב, ילך וישוב לביתו. חניכיו, בעלי חניכתו. שמם אברם, כשמו. שמנה עשר ושלוש מאות ריש לקיש בשם בר קפרא: אליעזר לבדו היה, מנין אליעזר, י״ח וג׳ מאות. וירדוף עד דן, שם עבודת כוכבים היא, ומכה מלפניה ומאחריה. מכה מלפניה, וירדוף עד דן. ומכה מאחריה (ירמיה ח): מדן נשמע נחרת סוסיו:

ג ויחלק עליהם לילה - רבי בנימין בר יפת משם ר׳ יונתן: הלילה נחלק מאיליו. ורבנן אמרי: יוצרו חלקו. אמר הקב״ה: אביהם פעל עמי בחצי הלילה, אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה. ואימתי? במצרים, שנאמר (שמות יב): ויהי בחצי הלילה, וה׳ הכה כל בכור וגו׳. אמר רבי תנחומא: אית דמפקין לישנא אחרינא. אמר הקדוש ברוך הוא: אביהם יצא בחצי הלילה, אף אני אצא עם בניו בחצי הלילה, שנאמר (שם): כה אמר ה׳ כחצות הלילה אני יוצא. ויכם וירדפם, וכי יש אדם רודף הרוגים?! אמר רבי פנחס: רודפיו של אבינו אברהם הרוגים היו, שנאמר (תהלים סט): כי אתה אשר הכית רדפו, הה״ד (ישעיה מא): מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו. מי הוא זה שהעיר לבם של מזרחיים, שיבואו ויפלו ביד אברהם, צדק יקראהו לרגלו חי העולמים, שהיה מאיר לו בכל מקום שהיה הולך. אמר רבי ברכיה: מזל צדק היה מאיר לו. אמר ר׳ ראובן: צדקה היתה צווחת ואומרת: אם אין אברהם, אין מי יעשה אותי, הה״ד (שם) יתן לפניו גוים ומלכים ירד. רבי יהודה ור׳ נחמיה, ר׳ יהודה אמר: אברהם היה משליך עליהם עפר, והוא נעשה חרבות קש ונעשה חצים. ורבי נחמיה אמר: יתן עפר לא נאמר אלא, כעפר. הן היו משליכים חרבות על אברהם, ונעשין עפר חצים, והן נעשים קש, הה״ד (שם מא): ירדפם יעבור שלום. רבי לוי בשם רבי יוסי בר זמרא: פסיעותיו של אבינו אברהם היו, שלוש מילין. ר׳ יודן בר רבי סימון אמר: מיל, שנאמר (שם) אורח ברגליו לא יבא. ר׳ נחמיה אמר בשם רבי אבהו: לא נתאבקו רגליהן, אלא כזה שהוא הולך מביתו לבית הכנסת:

ד וישב את כל הרכוש וגם את לוט וגו׳ - רבי יודן אמר: אנשים ונשים השיב, וטף לא החזיר. עמדו ונתגיירו וגדרו ערות אבותיהם, הה״ד (יחזקאל ז) והבאתי רעי גוים. מי הם רועי גוים? ר״י בר רבי סימון: אלו אנשי סדום, שנאמר ואנשי סדום רעים וחטעים וגו׳(בראשית יג יג):

ה ויצא מלך סדום לקראתו וגו׳ רבי אבא בר כהנא אמר: התחיל לקשקש לו בזנבו. אמר לו: מה אתה ירדת לכבשן האש וניצלת, אף אני ירדתי לחמר וניצלתי. אל עמק שוה רבי ברכיה ורבי חנינא בשם רבי שמואל בר נחמן: ששם השוו כל עובדי כוכבים, וקצצו ארזים ועשו בימה גדולה, והושיבו אותו בתוכו למעלה, והיו מקלסין לפניו ואומרים לו: שמענו אדוני וגו׳. אמרו לו: מלך את עלינו! נשיא את עלינו! אלוה את עלינו! אמר להם: אל יחסר העולם מלכו, ואל יחסר אלוהו:

פרשה מג

ו מלכי צדק מלך שלם וגו׳ - הה״ד (תהלים מה) ובת צור במנחה פניך יחלו עשירי עם. ומלכי צדק מלך שלם, המקום הזה מצדיק את יושביו. מלכי צדק, אדוני צדק, צדק נקראת ירושלים, שנאמר (ישעיה א) צדק ילין בה מלך שלם. רבי יצחק הבבלי אומר: שנולד מהול. הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון רבי שמואל בר נחמן ורבנן רבי שמואל אמר: הלכות כהונה גדולה גילה לו. לחם, זה לחם הפנים. ויין, אלו הנסכים. ורבנן אמרי: תורה גילה לו, שנאמר (משלי ט): לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. והוא כהן לאל עליון רבי אבא בר כהנא אמר: כל יין שכתוב בתורה עושה רושם, חוץ מזה. אמר רבי לוי: אף זה לא יצאנו מידו, שמשם קרא עליו: ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה:

ז ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ ממי קנאן? רבי אבא בשם רב כהנא ור׳ יצחק רבי אבא אמר: כאינש דאמר: פלן, עינוהי יאי, שעריה יאי. אמר רבי יצחק: היה מקבל את העוברים ואת השבים, ומשהיו אוכלים ושותין היה אומר להן: ברכו! והן אומרים לו: מה נאמר? והוא

אומר להם: אמרו, ברוך אל עולם שאכלנו משלו! אמר לו הקב"ה: אני, לא היה שמי ניכר לבריותי, והכרת אותי בבריותי, מעלה אני עליך כאילו אתה שותף עמי בברייתו של עולם, הה"ד (בראשית יד): קונה שמים וארץ:

ח וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך - רבי הונא אמר: שהופך מנגנין שלך על צריך. רבי יודן אמר: כמה מנגנאות עשיתי להביאן תחת ידיך, אוהבים היו זה לזה, זה משלח לזה כתבים, וזה משלח לזה דורונות, והמרדתי אותם אלו על אלו, כדי שיבואו ויפלו תחת ידיך. ויתן לו מעשר מכל רבי יהודה בר סימון אמר: מכח אותה ברכה, אכלו ג' יתידות גדולות בעולם. אברהם יצחק ויעקב. באברהם, כתיב (בראשית כד): וה' ברך את אברהם בכל, בזכות ויתן לו מעשר מכל. ביצחק, כתיב (שם כז): ואוכל מכל, בזכות ויתן לו מעשר מכל. ביעקב, כתיב (שם לג): כי חנני אלהים וכי יש לי כל, בזכות ויתן לו מעשר מכל. מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים? רבי יהודה ור' נחמיה ורבנן ר' יהודה אמר: מאברהם, כה יהיה זרעך. כה תברכו את בני ישראל. ר' נחמיה אמר: מיצחק, שנאמר (בראשית כב): ואני והנער נלכה עד כה. לפיכך אמר המקום: כה תברכו את בני ישראל. ורבנן אמרי: מיעקב, שנאמר (שמות יט): כה תאמר לבית יעקב, וכנגדו כה תברכו את בני ישראל. רבי אליעזר ור' יוסי בר חנינא ר' אליעזר אמר: אימתי אני מגדל את בניך ככוכבים? כשאגלה עליהם בכה, כה תאמר לבית יעקב. ור' יוסי ב"ר חנינא אמר: כשאגלה על מנהיגם בכה, שנאמר (שם ד): כה אמר ה': בני בכורי ישראל:

ט ויאמר מלך סדום אל אברם תן לי הנפש וגו' ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי ידי וגו' - ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן ר' יהודה אמר: עשאן תרומה היך מה דאת אמר: (במדבר יח) והרמותם ממנו תרומת ה'. ורבי נחמיה אמר: עשאן שבועה, היך מה דאת אמר (דניאל יב): וירם ימינו ושמאלו אל השמים, וישבע בחי העולם. ורבנן אמרי: עשאן שירה, היך מה דאת אמר (שמות טו): זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו. רבי ברכיה ור' חלבו ור' אמי בשם ר' אלעזר אמרו אמר משה בל' שאמר אבא שירה. הרימותי ידי אל ה', בו בלשון אני אומר שירה, שנאמר: אלהי אבי וארוממנהו. אם מחוט אמר רבי אבא בר ממל: אמר לו הקדוש ברוך הוא: את אמרת אם מחוט, חייך! שאני נותן לבניך מצות ציצית, היך מה דאת אמר (במדבר מו): ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, ומתרגמינן חוטא דתכלתא. ועד שרוך נעל, חייך! שאני נותן לבניך מצות יבמה, היך מה דאת אמר (דברים כה): וחלצה נעלו מעל רגלו. דבר אחר: אם מחוט, זה המשכן שהוא מצוייר בתכלת וארגמן. ועד שרוך נעל, אלו עורות התחשים. דבר אחר: אם מחוט, אלו הקרבנות, כההיא דתנן: וחוט של סקרא חוגרו באמצ, להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים. ועד שרוך נעל, אלו פעמי רגלים, היך מה דאת אמר (שיר ו): מה יפו פעמיך בנעלים. בלעדי רק אשר אכלו הנערים, הה"ד (שמואל א ל): ויען כל איש רע ובליעל, מהאנשים אשר הלכו עם דוד, ויאמרו: יען אשר לא הלכו עמי, לא נתן להם מהשלל אשר הצלנו, כי אם איש את אשתו ואת בניו, וינהגו וילכו, ויאמר דוד: לא תעשון כן אחי! את אשר נתן ה' לנו וישמור אותנו ויתן את הגדוד הבא עלינו בידינו, ומי ישמע לכם לדבר הזה! כי כחלק היורד במלחמה וכחלק הישב על הכלים, יחדו יחלוקו! ויהי מהיום ההוא ומעלה, וישימה דוד לחוק ולמשפט לישראל עד היום הזה. אמר רבי יודן: והלאה אין כתיב כאן, אלא ומעלה. וממי למד? מאברהם זקינו, שאמר בלעדי, רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים וגו'.

פרשה מד

א אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר וגו'. (תהלים יח) האל תמים דרכו אמרת ה' צרופה מגן הוא לכל החוסים בו. אם דרכיו תמימים, הוא על אחת כמה וכמה! רב אמר: לא נתנו המצות, אלא לצרף בהן את הבריות. וכי מה איכפת ליה להקב"ה למי ששוחט מן הצואר או מי ששוחט מן העורף? ! הוי, לא נתנו המצות, אלא לצרף בהם את הבריות. דבר אחר: האל תמים דרכו, זה אברהם, שנאמר (נחמיה ט): ומצאת את לבבו נאמן לפניך. אמרת ה' צרופה, שצרפו הקדוש ברוך הוא בכבשן האש. מגן הוא לכל החוסים בו, אל תירא אברם אנכי מגן לך:

ב דבר אחר: אחר הדברים וגו' כתיב (משלי יד) חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח. חכם ירא, אל תירא אברם, אל תהי חכם בעיניך. ירא את ה' וסר מרע, אל תהי חכם בעיניך במה שאת רואה בעיניך. תאמר שאני מוליד, תאמר שאין אני מוליד. ירא את ה', אל תירא אברם. רבי אבין בשם רבי חנינא פתח: (משלי יא) רשע עושה פעולת שקר וגו' רשע עושה פעולת שקר, זה נמרוד, שהיו פעולותיו על שקר. וזורע צדקה, זה אברהם, שנאמר (בראשית יט): ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. שכר אמת, אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד:

ג דבר אחר: אל תירא אברם הה"ד (ישעיה מא) ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אוהבי אשר החזקתיך מקצות הארץ ממספוטמיא ומחברותיה ומאציליה קראתיך. ממפולשין שבה קראתיך, זמנתיך, בחרתיך ולא מאסתיך. בחרתיך, באברם. ולא מאסתיך, באברהם. אל תירא כי עמך אני, אל תשתע כי אני אלהיך. אמר רבי הושעיא: בשעה שאמר יצחק ליעקב: גשה נא ואמושך בני! נשפכו מים על שוקיו והיה לבו רפה כשעוה, וזימן לו הקב"ה שני מלאכים, אחד מימינו ואחד משמאלו, והיו אוחזין אותו במרפקו כדי שלא יפול, הה"ד: אל תשתע, כי אני אלהיך, לא תשוע, אמצתיך

אף עזרתיך וגו׳. הן יבושו ויכלמו וגו׳, אלו שהם שוטנים בך, יהיו כאין. ויאבדו אנשי ריבך, אלו שהן עושין עמך מריבה. תבקשם ולא תמצאם, אלו שהן עושין עמך מצות. כי אני ה׳ אלהיך, האומר לך: אל תירא! שנאמר: אל תירא אברם:

ד אנכי מגן לך - רבי לוי אמר: תרתין. ורבנן אמרי: חדא. ר׳ לוי אמר: לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר: תאמר אותן אוכלסין שהרגתי, שהיה בהם צדיק אחד, וירא שמים אחד?! משל לאחד, שהיה עובר לפני פרדסו של מלך, ראה חבילה של קוצים וירד ונטלה, והציץ המלך וראה אותו, התחיל מטמן מפניו. אמר לו: מפני מה אתה מטמן? כמה פועלים הייתי צריך שיקושו אותה? עכשיו, שקששת אותה, בא וטול שכר. כך אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם: אותן אוכלסין שהרגת, קוצים כסוחים היו, הדא הוא דכתיב (ישעיה לג): והיו עמים משרפות סיד, קוצים כסוחים. רבי לוי אמר: אוחרי, לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר: תאמר אותן המלכים שהרגתי, שבניהם מכנסין אוכלסין ובאים ועושים עמי מלחמה?! אמר לו הקב״ה: אל תירא, אנכי מגן לך! מה המגן הזה, אפילו כל החרבות באות עליה היא עומדת כנגדן, כך את, אפי׳ כל עובדי כוכבים מתכנסין עליך, נלחם אני כנגדן. ורבנן אמרי: חדא, לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר: ירדתי לכבשן האש ונצלתי, ירדתי למלחמת המלכים ונצלתי, תאמר שנתקבלתי שכרי בעולם הזה ואין לי כלום לעתיד לבא?! אמר הקדוש ברוך הוא: אל תירא, אנכי מגן לך! וכל מה שעשיתי עמך בעולם הזה, חנם עשיתי עמך, אבל שכרך מתוקן לעתיד לבא, שכרך הרבה מאד! היך מה דאת אמר (תהלים לא): מה רב טובך אשר צפנת ליראיך:

ה רבי יודן ורבי הונא, תרויהון בשם רבי יוסי בן זימרא, רבי יודן אמר: בכל מקום שנאמר אחרי, סמוך אחר מופלג. ור׳ הונא אמר: בכל מקום שנאמר אחר - סמוך. אחרי - מופלג. אחר הדברים האלה, אחר הירהורי דברים שהיו שם. מי הרהר? אברהם הרהר. אמר לפני הקב״ה: רבון העולמים, כרת ברית עם נח, שאינך מכלה את בניו, עמדתי וסיגלתי מצות ומעשים טובים יותר ממנו, ודחתה בריתי לבריתו. תאמר שאחר עומד ומסגל מצות ומעשים טובים יותר ממני, ותדחה בריתו לבריתי?! אמר לו הקדוש ברוך הוא: מנח לא העמדתי מגינים של צדיקים, אבל ממך אני מעמיד מגינים של צדיקים. ולא עוד, אלא בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים, אני רואה צדיק אחד שבהם, ומכריעו עליהם, שהוא יכול לומר למדת הדין: די! אני נוטלו ומכפרו עליהם:

ו היה דבר ה׳ אל אברם במחזה לאמר - עשרה לשונות נקראת נבואה: חזון, הטפה, דבור, אמירה, צווי, משא, משל, מליצה, חידה. ואיזו היא קשה שבכולן? רבי אליעזר אמר: חזון, שנאמר (ישעיה כא): חזות קשה הוגד לי. רבי יוחנן אמר: דבור, שנאמר (בראשית מב): דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. רבנן אמרי: משא, כמשמעו, שנאמר (תהלים לה): כמשא כבד, יכבדו ממני. גדול כחו של אברם, שנדבר עמו בדיבור ובחזון, שנאמר (בראשית טו): היה דבר ה׳ אל אברם בחזון ובדבור:

ז אל תירא אברם - ממי נתירא? ר׳ ברכיה אמר: משם נתירא, הה״ד (ישעיה מא) ראו איים וייראו קצות הארץ ויחרדו וגו׳. מה איים הללו מסויימים בים, כך היו אברהם ושם מסויימים בעולם. ויראו, זה נתירא מזה, וזה נתירא מזה. זה נתירא מזה, לומר: שמא תאמר שם, שיש בלבו עלי, שהרגתי את בניו. וזה נתירא מזה, לומר: שמא תאמר אברהם, שיש בלבו עלי, שהעמדתי רשעים. קצות הארץ, זה שרוי בקיצו של עולם, וזה שרוי בקיצו של עולם. (שם) קרבו ויאתיון, זה קרב אצל זה, וזה קרב אצל זה. (שם) איש את רעהו יעזורו, זה עוזר לזה בברכות, וזה עוזר לזה במתנות. זה עוזר לזה בברכות, ויברכהו, ויאמר: ברוך אברם לאל עליון וגו׳. וזה עוזר לזה במתנות, ויתן לו מעשר מכל. (שם) ויחזק חרש, זה שם, שעשה את התיבה. את צורף, זה אברהם, שצרפו הקב״ה בכבשן האש. מחליק פטיש את הולם פעם, שהחליק פטישו והלם את כל באי עולם, בדרך אחת למקום. אומר לדבק טוב הוא, אלו אומות העולם, שהן אומרין מוטב להדבק באלוה של אברהם, ולא נדבק בעבודת כוכבים של נמרוד. ויחזקהו במסמרים, החזיק אברהם את שם במצות ומעשים טובים. ולא ימוט, אברהם:

ח ויאמר אברם, ה׳ אלהים מה תתן לי - אמר רבי יונתן: שלושה הן שנאמר בהם שאל, ואלו הן: שלמה ואחז ומלך המשיח. שלמה, דכתיב (מלכים א ג) בגבעון נראה ה׳ אל שלמה בחלום הלילה, ויאמר אלהים: שאל מה אתן לך. אחז, דכתיב (ישעיה ז): שאל לך אות מעם ה׳. מלך המשיח, דכתיב ביה (תהלים ב) שאל ממני ואתנה גוים נחלתך. רבי ברכיה ורבי אחא בשם רבי שמואל אומר: אנו מביאים עוד שנים מן ההגדה. אברהם ויעקב. אברהם, דכתיב ביה: ה׳ אלהים מה תתן לי? אינו אומר מה תתן לי, אלא שאמר לו: שאל. יעקב, דכתיב (בראשית כח) וכל אשר תתן לי, עשר אעשרנו לך, אינו אומר כן, אלא שאמר לו שאל:

ט רבי יודן ורבי אייבו בשם רבי יוחנן: ב׳ בני אדם אמרו דבר אחד, אברהם ודוד. אברהם, כתיב ביה: ה׳ אלהים, מה תתן לי. אמר לפניו: רבש״ע! אם עתיד אני להעמיד בנים ולהכעיסך, מוטב לי ואני הולך ערירי. דוד אמר (תהלים קלט): חקרני אל ודע לבבי, דע הפורשים ממני וראה, אם דרך עצב בי, ונחני בדרך עולם. אמר לפניו: רבש״ע! אם עתיד אני להעמיד בנים להעציבך, מוטב לי, ונחני בדרך עולם. ובן משק ביתי ר׳ אלעזר אומר: בן משק

ביתי, זה לוט, שנפשו שוקקת עליו ליורשני, הוא דמשק אליעזר, שבשבילו רדפתי מלכים עד דמשק ועזרני האל. ריש לקיש בשם בר קפרא אמר: בן משק ביתי, בר ביתי הוא אליעזר, שעל ידו רדפתי מלכים עד דמשק, ואליעזר היה שמו, שנאמר: וירק את חניכיו ילידי ביתו שמונה עשר ושלוש מאות. מנין אליעזר הוה, י"ח וג' מאות:

י ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע - אמר רב שמואל בר רב יצחק: המזל דוחקני ואומר לי: אברם אין את מוליד! אמר לו הקדוש ברוך הוא: הן כדבריך! אברם ושרה אין מולידים, אברהם ושרה מולידים!

יא רבי יודן ורבי אלעזר בשם ר' יוסי בר זימרא: ה' אליו, דבר ה' אליו, והנה דבר ה' אליו, מלאך אחר מלאך, דבור אחר דבור, אני ושלושה מלאכים נגלים עליך ואומרים לך: לוט לוטא, לא ירית לאברם. ר' הונא ורבי אלעזר בשם רבי יוסי בר זימרא: כתיב, והנה דבר ה' אליו, והנה ה' בא ודבור עמו:

יב ויוצא אותו החוצה - רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי: וכי מחוץ לעולם הוציאו, שאמר הכתוב: ויוצא אותו החוצה? ! אלא, אחוי ליה שוקקי שמיא, היך מה דאת אמר: עד לא עשה ארץ וחוצות. אמר רבי יהודה בשם ר' יוחנן: העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע, הוא דאמר ליה: הבט נא השמימה, אין הבטה אלא מלמעלה למטה. רבנן אמרי: נביא את ואין את אסטרולוגוס, שנאמר (בראשית כ): ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא. בימי ירמיה בקשו ישראל לבא לידי מדה זו ולא הניח להם הקב"ה, הה"ד (ירמיה י): כה אמר ה': אל דרך הגוים אל תלמדו, ומאותות השמים אל תחתו וגו'. כבר אברהם אביכם בקש לבא לידי מדה זו ולא הנחתי אותו. ואמר רבי לוי: עד דסנדלא ברגליך דריס כובא, וכל מי שהוא נתון למטה מהם הוא מתירא מהם, אבל את, שאת נתון למעלה מהם, דיישם. ר' יודן בשם ר' אלעזר אמר: שלושה דברים מבטלים גזירות רעות, ואלו הם: תפלה וצדקה ותשובה, ושלושתן נאמרו בפסוק אחד, הה"ד (ד"ה ב ז): ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם. ויתפללו, זו תפלה. ויבקשו פני, הרי צדקה, כמה דאת אמר: (תהלים יז): אני בצדק אחזה פניך. וישובו מדרכם הרעה, זו תשובה. ואח"כ (ד"ה ב ז): ואסלח לחטאם וארפא את ארצם. ר' הונא בר רב יוסף אמר: אף שנוי שם ומעשה טוב. שנוי השם מאברהם, ולא יקרא עוד שמך אברם. מעשה טוב מאנשי נינוה, שנאמר (יונה ג) וירא אלהים את מעשיהם כי שבו וגו'. ויש אומרים: אף שנוי מקום שנאמר (בראשית יב): ויאמר ה' אל אברם לך לך. ר' מונא אמר: אף התענית שנאמר (תהלים כ): יענך ה' ביום צרה וגו'. רבא בר מחסיא ורבי חמא בן גוריון בשם רב אמר: יפה תענית לחלום, כאש בנעורת. אמר רבי יוסף: ובו ביום, ואפילו בשבת:

יג ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים וגו' - רר אליעזר בן יעקב ורבנן ר' אליעזר בן יעקב אמר: מיכאל ירד והצילו מכבשן האש. ורבנן אמרי: הקדוש ברוך הוא הצילו, הה"ד (בראשית טו) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ואימתי ירד מיכאל? בחנניה מישאל ועזריה:

יד ויאמר ה' אלהים במה אדע - ר' חייא ברבי חנינא אמר: לא כקורא תגר, אלא אמר לו: באיזו זכות? אמר לו: בכפרות שאני נותן לפניך. ויאמר אליו: קחה לי עגלה משולשת, הראה לו ג' מיני פרים וג' מיני שעירים וג' מיני אילים. ג' מיני פרים: פר יום הכפורים, ופר הבא על כל המצות, ועגלה ערופה. וג' מיני שעירים: שעירי רגלים, שעירי ראשי חדשים, ושעירה של יחיד. וג' מיני אילים: אשם ודאי, ואשם תלוי, וכבשה של יחיד. ותור וגוזל, תור ובר יונה. ויקח לו את כל אלה רשב"י ורבנן רשב"י אומר: כל הכפרות הראה לו, ועשירית האיפה לא הראה לו. ורבנן אמרי: אף עשירית האיפה הראה לו. נאמר כאן ויקח לו את כל אלה. ונאמר להלן (ויקרא ב) והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה לה'. ואת הצפור לא בתר, הראה לו הקב"ה שמבדילים בעולת העוף, ואין מבדילים בחטאת העוף:

טו דבר אחר: קחה לי עגלה משולשת, זו בבל שהעמידה ג' מלכים: נבוכדנצר ואויל מרודך ובלשצר. ועז משולשת, זו מדי, שהיתה מעמידה ג' מלכים: כורש ודריוש ואחשורוש. ואיל משולש, זו יון. ר' אלעזר ור' יוחנן ר' אלעזר אמר: כל הרוחות כבשו בני יון, ורוח מזרחית לא כבשו. אמר לו רבי יוחנן: והכתיב (דניאל ח): ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה, וכל חיות לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו, ועשה כרצונו והגדיל. הוא דעתיה דר' אלעזר: דלא אמר מזרחית. ותור וגוזל, זו מלכות אדום, תור הוא, אלא שגזלן הוא. דבר אחר: ויקח לו את כל אלה ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אמר: שרי עובדי כוכבים הראה לו. רבי נחמיה אמר: שרי ישראל הראה לו. על דעתיה דר' יהודה: קתדרין דדין, לקבל קתדרין דדין. על דעתיה דר' נחמיה: ששם היו סנהדרי גדולה של ישראל יושבת וחותמת דיניהם של ישראל. ואת הצפור לא בתר ר' אבא בר כהנא בשם ר' לוי אמר: הראה לו הקדוש ברוך הוא כל מי שהוא מעמיד פנים בגל, הגל שוטפו, וכל מי שאינו מעמיד פנים בגל, אין הגל שוטפו:

טז וירד העיט על הפגרים - אמר רבי אסי: נסב אברהם מכישה, והוה מכיש להון, ולא היו מכתשין. אעפ"כ וישב אברם, בתשובה. אמר רבי עזריה: לכשיעשו בניך פגרים, בלא גידים ועצמות, זכותך עומדת להן:

יז ויהי השמש לבא - רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר: תחלת מפלה שינה דמיך ליה, ולא לעי באורייתא דמיך ליה, ולא עביד עבודה. רב אמר: שלושה תרדמות הן: תרדמת שינה, ותרדמת נבואה, ותרדמת מרמיטה. תרדמת שינה, (בראשית ב): ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן. תרדמת נבואה, (בראשית טו): ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם. ותרדמת מרמיטה, שנאמר (שמואל א כו): ואין רואה, ואין יודע, ואין מקיץ, כי כלם ישנים, כי תרדמת ה' נפלה עליהם. ורבנן אמרי: אף תרדמה של שטות, דכתיב (ישעיה כט): כי נסך ה' עליכם רוח תרדמה וגו'. ר' חנינה בר יצחק אמר: שלוש נובלות הן: נובלות מיתה - שינה, נובלות נבואה - חלום, נובלות העוה"ב - שבת. ר' אבין מוסיף תרתין: נובלות אורה של מעלה - גלגל חמה, נובלות חכמה של מעלה - תורה. והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו אימה, זו בבל, דכתיב (דניאל ג): באדין נבוכדנצר התמלי חמא. חשיכה, זו מדי, שהחשיכה עיניהם של ישראל, בצום ובתענית. גדולה, זו יון. ר' סימון ורבנן רבי סימון אמר: מאה ועשרים דוכסים, מאה ועשרים אפרכון, מאה ועשרים אסטרטליטין. ורבנן אמרי: משישים שישים, דכתיב (דברים א): נחש שרף ועקרב. נחש, זו בבל. שרף, זו מדי. עקרב, זה יון. מה עקרב זו יולדת לס' ס', כך העמידה מלכות יון מס' ס'. נופלת עליו, זו אדום, שנאמר: מקול נפלם רעשה הארץ. ויש שמחלפין. נופלת עליו, זו בבל דכתיב בה (ישעיה כא): נפלה נפלה בבל. גדולה, זו מדי, דכתיב (אסתר ג): אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש. חשיכה, זו יון, שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה, שהיתה אומרת לישראל: כתבו על קרן השור, שאין לכם חלק באלהי ישראל. אימה, זו אדום, דכתיב (דניאל ו): וארו חיוא רביעאה, דחילה ואמתני:

יח ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך - ידוע, שאני מפזרן, תדע שאני מכנסן. ידוע שאני ממשכנן, תדע שאני פורקן. ידוע שאני משעבדן, תדע שאני גואלן. כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, משיראה לך זרע. אמר רבי יודן: גירות בארץ לא להם. עבדות, עינוי לאספטיא שלהם:

יט וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי - היה לומר גם, מאי וגם? אלא גם הוא מצרים, וגם לרבות ארבעה גליות, אשר יעבודו דן אנכי. ר' אלעזר בשם ר' יוסי בר זמרא: בשתי אותיות הללו הבטיח הקב"ה לאברהם אבינו, שהוא גואל את בניו, ושאם יעשו תשובה גואלן בשבעים ושתים אותיות. דאמר רבי יודן: (דברים ד) מלבא לקחת לו גוי מקרב גוי עד מוראים גדולים. אתה מוצא, שבעים ושתים אותיות של הקדוש ברוך הוא. ואם יאמר לך אדם: שבעים וחמשה הם. אמור לו: צא מהם גוי שני, שאינו מן המנין. ר' אבין אמר: בשמו גאלן, ששמו של הקדוש ב"ה, שבעים ושתים אותיות:

כ ואחרי כן יצאו ברכוש גדול - אמר רבי אחא: אחר כן אין כתיב כאן, אלא אחרי, משאביא עליהם עשר מכות, ולאחר כך יצאו ברכוש גדול. אמר לו: אף אני בשיעבוד? אמר לו: (בראשית טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום וגו'. אמר ריש לקיש: ג' הם, שנאמר בהם בשיבה טובה: אברהם היה שוה לו. דוד שוה לו. גדעון לא שוה לו. למה? (שופטים ח) ויעש אותו גדעון לאפוד לעבודה זרה:

כא ויהי השמש באה ועלטה היה - אמיטתא הות. והנה תנור עשן ולפיד שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן אמר: ארבעה דברים הראה לו: גיהינום, ומלכיות, ומתן תורה, ובית המקדש. אמר לו: כל זמן שבניך עסוקים בשתים, הם ניצולים משתים. פירשו משתים, הם נידונין בשתים. אמר לו: במה אתה רוצה שירדו בניך בגיהינום או במלכיות? ר' חנינא בר פפא אמר: אברהם ברר לו את המלכיות. רבי יודן ור' אידי ור' חמא בר חנינא אמרו: אברהם ברר גיהינום והקב"ה ברר לו את המלכיות, הה"ד (דברים לב): אם לא כי צורם מכרם, זה אברהם. וה' הסגירם, מלמד שהסכים הקדוש ברוך הוא לדבריו. ר' הונא בשם ר' אחא אמר: כך היה אבינו אברהם יושב ותמה כל אותו היום, אמר: במה אברר בגיהינום או במלכיות? אמר לו הקב"ה: אברהם קטע הדין מוניטא מן כדו. ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר מהו לאמר? באנו למחלוקת. רבי חנינא בר פפא ור' יודן ור' אידי ור' חמא בר חנינא רבי חנינא בר פפא אמר: אברהם ברר לו את המלכיות, הה"ד (תהלים סו): הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים. ר' יהושע בן לוי אמר: אף קריעת ים סוף הראה לו, דכתיב: אשר עבר בין הגזרים האלה. היך מה דאת אמר: (שם קל"ו) לגוזר ים סוף לגזרים:

כב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר - ר' יודן ורבי יוחנן בן זכאי ור"ע: חד אמר: העולם הזה גלה לו, אבל העולם הבא לא גלה לו. ואוחרנא אמר: אחד העולם הזה ואחד העוה"ב גלה לו. ר' ברכיה, אמר ר' אלעזר ור' יוסי בר חנינא, חד אמר: עד היום הזה גלה לו. ואוחרנא אמר: עד היום ההוא גלה לו. לזרעך נתתי וגו' ר' הונא ור' דוסתאי בשם רבי שמעון בן גמליאל: אף מאמרו של הקדוש ברוך הוא מעשה, שנא' לזרעך נתתי, אתן את הארץ הזאת אין כתיב כאן, אלא נתתי את הארץ הזאת. רבי יודן בשם רבי אבא בר כהנא אמר: (שם קז) יאמרו גאולי ה' אשר הוא גואלם לא נאמר, אלא אשר גאלם. אמר רבי אבון: כי פודה ה' את יעקב אין כתיב כאן, אלא (ירמיה לא) כי פדה ה' את יעקב. רבנן אמרי: (זכריה י) אשרקה להם ואקבצם, כי אפדם אין כתיב כאן, אלא כי פדיתים. אמר רבי יהושע: (ישעיה ד) ויברא ה' על כל מכון הר ציון אין כתיב כאן, אלא ברא כבר היא ברויה ומתוקנה:

כג רבי דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן אמר: לפי שאינו מזכיר כאן החוי, לפיכך הוא מביא רפאים תחתיהם. רבי חלבו בשם רבי אבא בשם רבי יוחנן: כך עלה בדעתו של מקום להנחיל להם לישראל, ארץ עשרה עממים: את הקיני, ואת הקנזי, ואת הקדמוני, ולא נתן להם, אלא ז': את החתי, ואת הפרזי, ואת הרפאים, ואת האמורי, ואת הכנעני, ואת הגרגשי, ואת היבוסי, הרי שבעה. ולמה נתן להם שבעה? (פירושן לעיל) ואיזה הם הג' שלא ניתן

להם? רבי אומר: ערביה, שלמייה, נוטייה. רבי שמעון בן יוחאי אומר: דרמוסקוס, ואסייא, ואספמייא. ר' אליעזר בן יעקב אמר: אסיא, ותרקי, וקרטגינה. רבנן אמרי: אדום, ומואב, וראשית בני עמון, הם הג' שלא נתן להם בעוה"ז. אדום, שנאמר (דברים ב): כי לא אתן לך מארצו ירושה, כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר. ובמואב, כתיב (שם): אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה. קנזי, הוא מעשו. קיני וקדמוני, הוא מעמון ומואב. אבל לימות המשיח יחזרו ויהיו לישראל, כדי לקיים מאמרו של הקב"ה. אבל עכשיו שבעה נתן להם, שנאמר (שם ז): שבעה גוים רבים ועצומים ממך. אמר רבי יצחק חזירתא, רעיא בעשרה, ואימרתא ולא בחד, כל אילין. אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם: דיהב ליה, את הקיני ואת הקנזי וגו'. ועדיין, ושרי אשת אברהם לא ילדה לו אמתהא.

פרשה מה

א ושרי אשת אברם לא ילדה לו וגו' - (משלי לא) אשת חיל מי ימצא וגו' ורחוק מפנינים מכרה. מהו מכרה? ר' אבא בר כהנא אמר: עיבורה, הה"ד (יחזקאל טז): מכורותיך ומולדותיך. אברהם היה גדול מנחור שנה, ונחור היה גדול מהרן שנה, נמצא אברם גדול מהרן ב' שנים, שנה לעיבורה של מלכה, ושנה לעיבורה של יסכה, והרן מוליד לשש שנים, ואברם אינו מוליד. ושרי אשת אברם לא ילדה לו ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אמר לו: לאברם לא ילדה, אבל אילו נשאת לאחר ילדה. ורבי נחמיה אמר: לא לו ולא לאחר. ומה דכתיב: לא ילדה לו, לו ולה. ולה שפחה מצרית ושמה הגר שפחת מלוג היתה, והיה חייב במזונותיה, ולא היה רשאי למכרה. בעון קומי ריש לקיש: מהו דתנא עבדי מלוג? אמר להון: כמה דתימא מלוג מלוג. אמר ר"ש בן יוחאי: הגר בתו של פרעה היתה, וכיון שראה פרעה מעשים שנעשו לשרה בביתו, נטל בתו ונתנה לו. אמר: מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה, ולא גבירה בבית אחר, הה"ד (בראשית ט): ולה שפחה מצרית, ושמה הגר. הא אגריך, אף אבימלך. כיון שראה נסים שנעשו לשרה בביתו, נטל בתו ונתנה לו. אמר: מוטב שתהא בתי שפחה בבית הזה, ולא גבירה בבית אחרת, הה"ד (תהלים מה): בנות מלכים ביקרותיך, נצבה שגל לימינך, בכתם אופיר זו שרי:

ב ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני ה' מלדת - אמרה: ידעת אנא מהיכן היא סבתי, לא כשם שהיו אומרים לי: קמיע היא צריכה, הימוס היא צריכה, אלא הנה נא עצרני ה' מלדת. תני, כל מי שאין לו בן, כאילו הוא מת, כאילו הוא הרוס, כאילו מת. ותאמר רחל אל יעקב הבה לי בנים וגו'. כאילו הרוס, שנאמר: אולי אבנה ממנה, ואין בונין, אלא את ההרוס. וישמע אברם לקול שרי רבי יוסי אמר: לקול רוח הקדש, היך מה דאת אמר: ואתה תשמע לקול דברי ה':

ג ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית שפחתה - לקחתה בדברים. אמרה לה: אשריך שאת מדבקת לגוף הקדוש הזה. מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען רבי אמי בשם ריש לקיש: מנין תנינן, נשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה, אינו רשאי ליבטל מפריה ורביה אלא, יוציא וישא אשה אחרת? מהכא, מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען, הדא אמרת: אין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין. ותתן אותה לאברם אישה, ולא לאחר. לאשה, ולא לפילגש:

ד ויבא אל הגר ותהר - רבי לוי בר חייתא אמר: מביאה ראשונה נתעברה. אמר רבי אלעזר: לעולם אין האשה מתעברת מביאה ראשונה, והכתיב: ותהרין שתי בנות לוט מאביהן? ! אמר רבי תנחומא: שלטו בעצמן והוציאו ערותן ונתעברו, כמביאה שניה. אמר רבי חנינא בן פזי: הקוצין הללו, אינן לא מתנכשין ולא נזרעים מאיליהן, הן יוצאים ומתמרים ועולים. החטים הללו, כמה צער וכמה יגיע, עד שלא יעלו. ולמה נתעקרו האמהות? ר' לוי משם רבי שילא דכפר תמרתא, ורבי חלבו בשם ר' יוחנן: שהקב"ה מתאוה לתפלתן ומתאוה לשיחתן, שנאמר (שיר ב): יונתי בחגוי הסלע. יונתי. בחגוי, למה עקרתי אתכם? בשביל, הראיני את מראיך השמיעיני את קולך. רבי עזריה משום ר' יוחנן בר פפא: כדי שיהיו מתרפקות על בעליהן בנויין. רבי הונא משם רבי חייא בר אבא: כדי שיצאו רוב השנים, בלא שיעבוד. רבי הונא ורבי אבון בשם רבי מאיר אמר: כדי שיהנו בעליהן מהן, שכל זמן שהאשה מקבלת עוברין היא מתכערת ומתעזבת, שכל תשעים שנה שלא ילדה שרה, היתה ככלה בתוך חופתה, והיו מטרוניות באות לשאול בשלומה של שרה, והיתה שרה אומרת להם: צאו ושאלו בשלומה של עלובה, והיתה הגר אומרת להם: שרי גבירתי, אין סיתרה כגלויה. נראית צדקת ואינה צדקת, אילו היתה צדקת, ראו כמה שנים שלא נתעברה, ואני בלילה אחד נתעברתי ! והיתה אומרת: עם דא אנא מיסב ומיתן? ! הלואי מיסב ומיתן הלווי עם מרה:

ה ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך - רבי יודן בשם ר' יהודה בר סימון: חומסני אתה בדברים, למה שאתה שומע בקלוני ושותק? ! רבי ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא אמר: בעי דיני גבך. משל לשני בני אדם חבושים בבית האסורים, נמצא המלך עובר. אמר לו חד: תבע דקיון דידי. אמר: אפקוהו. אמר ליה חבריה: יבעי דיני גבך ! אילו אמרת: תבוע דקיון דידן, כמה דאפקך כן אפקני, וכדו דאמרת תבע דקיון דידי, לך אפיק, לי לא אפיק. כך, אילו אמרת

ואנו הולכים עירים, כמה דיהב לך, כן יהב לי, וכדו דאמרת: אנכי הולך ערירי, לך יהיב, ולי לא יהיב. משל לשני בני אדם, שהלכו ללוות זרע מן המלך. אמר לו: תשאיל לי זרע! אמר: ויהבון ליה. אמר לו חבריה: יבעי דיני גבך. אילו אמרת תשאיל לנו זרע, כמה דיהיב לך, כן הוה יהיב לי. הכי נמי, אילו אמרת הן לנו לא נתת זרע, כמה דיהיב לך, הוה יהיב לי. וכדו דאמרת: הן לי לא נתת זרע, לך יהיב, לי לא יהיב. ר' נחמיה בשם ר' אבון אמר: חימסה בפניו. ורבנן אמרי: ד' מדות נאמרו בנשים: גרגרניות, צייתניות, עצלניות, קנאניות. גרגרניות מחוה, (בראשית ג): ותקח מפריו ותאכל. צייתניות, (שם יח) ושרה שומעת. עצלניות, (שם) מהרי שלוש סאים קמח סולת. קנאניות, דכתיב (שם ל) ותקנא רחל באחותה. רבי יהודה בר נחמיה אמר: אף איסטניות ודברניות. איסטניות, (שם טז): ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך. ודברניות, (במדבר יב): ותדבר מרים ואהרן במשה. רבי לוי אמר: אף גנבניות שנאמר (בראשית לא): ותגנוב רחל את התרפים. יוצאניות, (שם לה): ותצא דינה. רבי תנחומא אמר בשם רבי חייא רבה, ורבי ברכיה אמר בשם רבי חייא: כל מי שהרחיק אחר מדת הדין, לא יצא שפוי מתחת ידיה. ראויה היתה שרה להגיע לשניו של אברהם, ועל ידי שאמרה (שם טז): ישפוט ה' ביני וביניך, נמנעו מחייה שלושים ושמונה שנה, כתיב ויבא אל הגר ותהר ומה ת"ל הנך הרה וילדת בן? ! אלא מלמד שהכניסה בה שרה עין רעה והפילה עוברה. אמר רבי יוחנן: ביני וּבֵינֶיךָ, וּבְנֶךָ כתיב. אמר רבי חנינא: אילו אלישע הנביא אמר כן ברוח הקודש דיי:

ו ויאמר אברם אל שרי עשי לה הטוב בעיניך - אמר לו: מה איכפת לי? ! לא בטובתה ולא ברעתה. כתיב (דברים כא): לא תתעמר בה תחת אשר עניתה, וזו, מאחר שציערנו אותה, אנו משתעבדין בה? ! ולא איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה. כתיב (שמות כא): לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה, וזו, מאחר שעשינו אותה גבירה, אנו עושין אותה שפחה? ! לא איכפת לי, לא בטובתה ולא ברעתה. ותעניה שרי ותברח מפניה רבי אבא בר כהנא אמר: מנעתה מתשמיש המטה. רבי ברכיה אמר: טפחתה בקורדקייסון על פניה. ר' ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא: דליים ופנדיות הוליכה לה, למרחץ:

ז וימצאה מלאך ה' על עין המים וגו', באורחא דחלוצה. ויאמר הגר שפחת שרי, מתלא אמר: אם אמר לך חד, אוניך דחמר! לא תיחוש. תרין, עביד לך, פרוכי. כך, אברם אמר: הנה שפחתך בידך. המלאך אמר: הגר שפחת שרי. ותאמר: מפני שרי גברתי, אנכי בורחת. ויאמר לה מלאך ה': שובי אל גברתך והתעני וגו'. ויאמר לה מלאך ה': הרבה וגו'. כמה מלאכים נזדווגו לה? ר' יוסי בר חנינא אמר: חמשה, בכל מקום שנאמר אמירה מלאך. רבנן אמר: ארבעה, בכל מקום שנאמר מלאך. אמר רבי חייא: בוא וראה כמה בין ראשונים לאחרונים. מנוח אמר לאשתו (שופטים יג): מות נמות כי אלהים ראינו. והגר שפחת שרי רואה ה' מלאכים בזה אחר זה, ולא נתייראה מהם. אמר רבי חייא: ציפרנן של אבות, ולא כריסן של בנים. אמר רבי יצחק: (משלי לא) צופיה הליכות ביתה בני ביתו של אבינו אברהם צופים היו, והיתה רגילה בהם:

ח ויאמר לה מלאך ה' הנך הרה וגו' - אמר רבי יצחק: שלושה הן שנקראו בשמם לפני הקדוש ברוך הוא, עד שלא נוצרו, ואלו הן: יצחק, ושלמה, ויאשיהו. ביצחק, כתיב (בראשית יז): אבל שרה אשתך יולדת לך בן וגו'. בשלמה, מה הוא אומר (דה"א כב): הנה בן נולד לך, הוא יהיה איש מנוחה, והניחותי לו מכל אויביו, שלמה יהיה שמו.ביאשיהו, כתיב (מ"א יג): ויקרא אל המזבח בדבר ה', ויאמר מזבח מזבח, כה אמר ה', הנה בן נולד לבית דוד, יאשיהו שמו. וי"א אף ישמעאל באומות, הנך הרה וילדת בן, וקראת את שמו ישמעאל:

ט והוא יהיה פרא אדם - רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמר: שהכל יהיו גדלים ביישוב, והוא יהיה גדל במדבר. רבי שמעון בן לקיש אמר: פרא אדם, וודאי שהכל בוזזים ממון, והוא בוזז נפשות. ידו בכל ויד כל בו, קרי בו כלבו, הוא והכלב שוים. מה הכלב אוכל נבלות, אף הוא אוכל נבלות. אמר רבי אלעזר: מתי ידו בכל, ויד כל בו? לכשיבא אותו שכתוב (דניאל ב): ובכל די דארין בני אנשא, חיות ברא, ועוף שמיא, יהב בידך והשלטך בכלהון, הה"ד (ירמיה מט): לקדר ולממלכות חצור, אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל, נבוכד ראצר כתיב, שאצרן במדבר והרגן. על פני כל אחיו ישכון הכא את אמר: ישכון. והתם כתיב: נפל? ! אלא כל זמן שהיה אברהם אבינו קיים, ישכון. וכשמת אברהם, נפל. עד שלא פשט ידו בבית המקדש, ישכון. כיון שפשט ידו בבית המקדש, נפל. בעולם הזה, ישכון, אבל לעתיד לבא, נפל:

י ותקרא שם ה' הדובר אליה אתה אל ראי - רבי יהודה בר סימון, ורבי יוחנן בשם ר' אלעזר בר שמעון: מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם האשה, אלא עם אותה הצדקת, ואף היא על ידי עילה. רבי אבא בשם רבי בירי: כמה כרכורים כרכר בשביל להשיח עמה. ויאמר: לא, כי צחקת. והכתיב: ותקרא שם ה' הדובר אליה? ! רבי יהושע בר נחמיה אמר: ע"י מלאך. והכתיב ויאמר ה' לה? ! רבי לוי בשם רבי חנינא בר חמא אמר: על ידי מלאך. רבי אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא אמר: ע"י שם. אתה אל ראי אמר רבי אייבו: אתה הוא רואה בעלבון של עלובין, כי אמרה: הגם הלום ראיתי אחרי רואי. אמרה: לא דיי שנזקקתי לדיבור, אלא למלכות, היך מה דאת אמר (שמואל ב ז): כי הביאותני עד הלום. ראיתי אחרי רואי לא דיי שנזקקתי עם גברתי לראות המלאך, אלא, שאפילו גברתי שהיתה עמי, לא ראתה. דבר אחר: לא דיי שנזקקתי עם גברתי, אלא ביני לבין עצמי. אר' שמואל בר נחמן: משל למטרונה, שאמר לו המלך, עברי לפני! עברה לפניו והיתה מסתמכת על שפחתה, וצמצמה פניה, ולא ראתה המלך, והשפחה ראתה.

פרשה מו

א ויהי אברם בן תשעים ותשע שנים - (הושע ט) כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה וגו׳ אמר רבי יודן: התאנה הזו בתחלה אורים אותה אחת אחת, ואח״כ שתים, ואחר כך שלושה, עד שאורים אותה בסלים ובמגריפות. כך, בתחלה אחד היה אברהם וירש את הארץ, ואח״כ שנים, אברהם ויצחק, ואחר כך שלושה, עד אברהם יצחק ויעקב, ואח״כ ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד. אמר ר׳ יודן: מה התאנה הזו אין לה פסולת, אלא עוקצה בלבד, העבר אותו ובטל המום. כך, אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם: אין בך פסולת, אלא הערלה, העבר אותה ובטל המום, התהלך לפני והיה תמים:

ב (קהלת ג) לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים - זמן היה לו לאברהם. אימתי? שניתנה לו מילה, שנאמר (בראשית טז): בעצם היום הזה נימול אברהם וישמעאל בנו. זמן היה להם לבניו, שנמולו שתי פעמים: אחד במצרים, ואחד במדבר, שנאמר (יהושע ה): כי מולים היו כל העם היוצאים וגו׳. וימול בן ארבעים ושמונה שנה כשהכיר את בוראו? ! אלא, שלא לנעול דלת בפני הגרים. ואם תאמר היה לו לימול בן שמונים וחמשה שנה, בשעה שנדבר עמו בין הבתרים? אלא, כדי שיצא יצחק מטפה קדושה. וימול בן שמונים וששה שנים בשעה שנולד ישמעאל. אמר ריש לקיש: קנמון אני מעמיד בעולם. מה קנמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות, כך משנצרר דמו, משבטל יצרו, משבטלה תאותו:

ג אמר: אם חביבה היא המילה, מפני מה לא נתנה לאדם הראשון אמר לו הקדוש ב״ה לאברהם: דייך אני ואתה בעולם, ואם אין את מקבל עליך לימול, דיי לעולמי, עד כאן! ודייה לערלה עד כאן! ודייה למילה, שתהא עגומה עד כאן! אמר: עד שלא מלתי, היו באים ומזדווגים לי, תאמר: משמלתי, הן באין ומזדווגים לי! אמר לו הקב״ה: אברהם! דייך, שאני אלוהך! דייך, שאני פטרונך! ולא לך לעצמך, אלא דיי לעולמי, שאני אלוהו! דיו לעולמי, שאני פטרונו! רבי נתן ורבי אחא, ורבי ברכיה בשם רבי יצחק: אני אל שדי, אני הוא שאמרתי לעולמי ולשמים דיי, לארץ דיי, שאלולי שאמרתי להם דיי, עד עכשיו היו נמתחים והולכים. תני משום רבי אלעזר בן יעקב: אני הוא, שאין העולם ומלואו כדי לאלהותי. תרגום עקילוס, אכסיוס ואנקוס:

ד אמר רבי לוי: למטרונא שאמר המלך עברי לפני ועברה לפניו, ונתכרכמו פניה. אמרה: תאמר, שנמצא בי פסולת? אמר לה המלך: אין בך פסולת, אלא ציפורן של אצבע קטנה שלך, גדולה קימעה, העבירי אותו ובטל המום. כך, אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו: אין בך פסולת, אלא הערלה הזאת, העבר אותה ובטל המום, התהלך לפני והיה תמים ואתנה בריתי ביני ובינך וגו׳. אמר רבי הונא בשם בר קפרא: ישב אברהם ודן גזירה שוה. נאמרה ערלה באילן, ונאמרה ערלה באדם. מה ערלה שנאמרה באילן, מקום שהוא עושה פירות, אף ערלה שנאמר באדם, מקום שהוא עושה פירות. אמר ליה רבי חנינא בר פזי: וכי נתנו גזירות שוות לאברהם אתמהא? ! אלא, רמז רמזה לו, ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד. ואתנה בריתי ביני ובינך:

ה ר׳ ישמעאל ור׳ עקיבא ר׳ ישמעאל אומר: אברהם כהן גדול היה. שנאמר (תהלים קי): נשבע ה׳ ולא ינחם אתה כהן לעולם וגו׳. ונאמר להלן (בראשית יז) ונמלתם את בשר ערלתכם. מהיכן ימול? אם ימול מן האוזן, אינו כשר להקריב. מן הפה, אינו כשר להקריב. מן הלב, אינו כשר להקריב. מהיכן ימול ויהיה כשר להקריב? הוי אומר: זו ערלת הגוף. ר׳ עקיבא אומר: ארבע ערלות הן: נאמרה ערלה באוזן, (ירמיה ו) הנה ערלה אזנם. ונאמרה ערלה בפה (שמות ו) הן אני ערל שפתים. ונאמר ערלה בלב (ירמיה ט) וכל בית ישראל ערלי לב. ונאמר ערלה בגוף, וערל זכר. ונאמר לו: התהלך לפני והיה תמים. אם ימול מן האוזן, אינו תמים. מן הפה, אינו תמים. מן הלב, אינו תמים. ומהיכן ימול ויהיה תמים? הוי אומר: זו ערלת הגוף. מקרא אמר: ובן שמונת ימים ימול לכם, כל זכר לדורותיכם. אם ימול מן האוזן, אינו שומע. מן הפה, אינו מדבר. מן הלב, אינו חושב. מהיכן ימול ויהיה יכול לחשוב? זו ערלת הגוף. אמר רבי תנחומא: מיסתברא הדא מקרא, וערל זכר. וכי יש ערל נקיבה? אלא ממקום שהוא ניכר, אם זכר אם נקבה, משם מוהלים אותו:

ו ויפול אברם על פניו וידבר אתו אלהים לאמר - ר׳ פנחס בשם רבי לוי: שתי פעמים כתיב באברהם נפילה על פניו, כנגדן נטלה מילה מבניו שתי פעמים, אחד במצרים ואחד במדבר. במצרים בא משה ומלן. במדבר בא יהושע ומלן:

ז ואני הנה בריתי אתך - רבי אבא ורבי ברכיה ורבי שמואל בר אמי הוין יתבין ומקשין: מנין נוטריקון מן התורה? שנאמר: והיית לאב המון גוים, לאבהם, דהוה חסר רי״ש:

ח ולא יקרא עוד שמך אברם והיה שמך אברהם בר קפרא אמר: כל מי שהוא קורא לאברהם אברם, עובר בלא תעשה. ר׳ לוי אמר: בעשה ולא תעשה. ולא יקרא עוד שמך אברם, בל״ת. והיה שמך אברהם, בעשה. והרי אנשי כנסת הגדולה קראו אותו אברם, שנאמר (נחמיה ט): אתה הוא ה׳ האלהים אשר בחרת באברם, והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם! דלמא שנייה היא, שעד שהוא אברם בחרת בו. דכוותה: הקורא לשרה שרי, עובר

בעשה? ! אלא, שנצטוה עליה. דכוותה: הקורא לישראל יעקב, עובר בעשה? ! תני, לא שיעקר שם יעקב ממקומו, אלא, כי אם ישראל יהיה שמך. ישראל עיקר ויעקב טפילה. ר' זבדא בשם ר' אחא: מכל מקום שמך יעקב, כי אם ישראל, יעקב עיקר, וישראל טפילה:

ט ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך - רבי יודן אמר: חמש אם מקבלים בניך אלהותי - אני אהיה להם לאלוה ולפטרון. ואם לאו - לא אהיה להם לאלוה ולפטרון. אם נכנסין בניך לארץ - הן מקבלין אלהותי. ואם לאו - אינם מקבלים. אם מקיימין בניך את המילה - הן נכנסים לארץ. ואם לאו - אין נכנסים לארץ. אם מקבלים בניך את השבת, הם נכנסין לארץ. ואם לאו - אינם נכנסין. ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' אבון ב"ר יוסי: כתיב (יהושע ה): וזה הדבר אשר מל יהושע. דבר אמר להם יהושע: ומלן, אמר להם: מה אתם סבורין שאתם נכנסין לארץ ערלים? ! כך, אמר הקב"ה לאברהם אבינו: ונתתי לך ולזרעך אחריך וגו', על מנת, ואתה את בריתי תשמור. ואתה את בריתי תשמור ר' הונא ור' יוחנן ר' הונא אמר: ואתה, מכאן למוהל שיהא מהול. ורבי יוחנן אמר: המול ימול, מכאן למוהל שיהא מהול. תניא, ישראל ערל אינו מוהל, ק"ו גוי ערל:

י ונמלתם את בשר ערלתכם, כנומי היא, תלויה בגוף. ומעשה במונבז המלך ובזוטוס בניו של תלמי המלך, שהיו יושבין וקורין ספר בראשית. כיון שהגיעו לפסוק הזה: "ונמלתם את בשר ערלתכם" הפך זה פניו לכותל והתחיל בוכה, וזה הפך פניו לכותל והתחיל בוכה. הלכו שניהם ונימולו. לאחר ימים היו יושבין וקורין בספר בראשית, כיון שהגיעו לפסוק הזה: "ונמלתם את בשר ערלתכם", אמר אחד לחבירו: אי לך אחי! אמר לו: את, אי לך! לי, לא אוי! גלו את הדבר זה לזה, כיון שהרגישה בהן אמן, הלכה ואמרה לאביהן: בניך עלתה נומא בבשרן, וגזר הרופא שימולו. אמר לה: ימולו. מה פרע לו הקדוש ברוך הוא? אמר רבי פנחס: בשעה שיצא למלחמה, עשו לו סיעה של פסטון, וירד מלאך והצילו:

יא ובן שמונת ימים ימול לכם - תניא, הלוקח עובר שפחתו של עובד כוכבים. רבי יוחנן אמר: ימול לשמונה. ותני ר' חמא בר יוסי: ימול לשמונה. ותני שמואל כן, מה דאמר שמואל: לבן או לבת מכל מקום.

יב המול ימול, מילה ופריעה, מילה וציצין. המול ימול, מיכן למוהל שיהא מהול? המול ימול, להביא את שנולד מהול. תני ר' שמעון בן לעזרא אומר: לא נחלקו בית שמאי ובית הילל, על שנולד מהול, שהוא צריך להטיף ממנו דם ברית, מפני שהיא ערלה כבושה. ועל מה נחלקו? על גר שנתגייר מהול, שבית שמאי אומרים, שהוא צריך להטיף ממנו דם, ובית הלל אומרים, אינו צריך. ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: בית שמאי ובית הילל לא נחלקו על זה ועל זה, שהוא צריך להטיף ממנו דם ברית. ועל מה נחלקו? על מי שנולד מהול, וכשחל יום שמיני שלו להיות בשבת, שבית שמאי אומרים, צריך להטיף ממנו דם ברית, ובית הילל אומרים, אינו צריך. רבי יצחק בר נחמן בשם רבי הושעיא אמר: הלכה כדברי התלמיד:

יג וערל זכר - רבי חגי אמר: וכי יש ערל נקבה? אלא ממקום שהוא ניכר, אם זכר אם נקבה מוהלים אותו. את בריתי הפר, זה המשוך. תני המשוך אינו צריך לימול. ר' יהודה אומר: לא ימול, מפני שהיא ערלה כבושה. אמרו לפני ר' יהודה: והלא הרבה היו בימי בן כוזיבא, לכולהון בנין, חוזרין ומולין! הה"ד: המול ימול, אפילו ד' וה' פעמים. את בריתי הפר, זה המשוך.

פרשה מז

א ויאמר אלהים שרי אשתך וגו' - כתיב (משלי יב) אשת חיל עטרת בעלה. אמר רבי אחא: בעלה נתעטר בה, והיא לא נתעטרה בבעלה. רבנן אמרי: מרתא לבעלה. בכל מקום האיש גוזר, ברם הכא (בראשית כא): כל אשר תאמר אליך שרה, שמע בקולה. אמר רבי יהושע בן קרחה: יו"ד שנטל הקב"ה משרי, נחלק חציו לשרה וחציו לאברהם. אמר רבי שמעון בן יוחאי: יו"ד שנטל הקדוש ברוך הוא משרי, היה טס ופורח לפני כסאו של הקב"ה. אמר לפניו: רבש"ע! בשביל שאני קטנה שבאותיות, הוצאתני משרה הצדקת? ! אמר לו הקדוש ברוך הוא: לשעבר היית משמה של נקבה, ובסופן של אותיות, עכשיו אני נותנך בשמו של זכר, ובראשן של אותיות, שנאמר (במדבר יג): ויקרא משה להושע בן נון יהושע. אמר רבי מנא: לשעבר, היתה שרי לעצמה, עכשיו, תהא היא שרה לכל באי העולם:

ב וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן - רבי יהודה ורבי נחמיה ר' יהודה אומר: וברכתי אותה, ליתן לה בן. וברכתיה, לברכת החלב. אמר לו רבי נחמיה: וכי כבר נתבשרה בחלב, והלא עדיין לא נתעברה? ! אלא מלמד שהחזירה הקב"ה לימי נערותיה. רבי אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא: נותן אני יראתה על כל עובדי כוכבים, דלא יהון מונין לה וצווחין, דא עקרתא. ר' יודן בשם ריש לקיש: עיקר מיטרין לא הוה לה, וגלף לה הקדוש ברוך הוא עיקר מיטרין. מלכי עמים ממנה יהיו אמר רבי חמא בר' חנינא: מיכן דרש אברהם והחזיר את קטורה:

ג ויפול אברהם על פניו ויצחק - שתי פעמים נפל אברהם על פניו, וכנגדן ניטלה מילה מבניו ב׳ פעמים, אחד במצרים ואחד במדבר. במצרים, בא משה ומלן. במדבר, בא יהושע ומלן. ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד וגו׳ רבי יודן ורבי עזריה רבי יודן אמר: הלבן מאה שנה יולד, למה ששרה הבת תשעים שנה תלד? ! האיש אינו מזקין והאשה מזקנת. רבי עזריה אמר: אף לזאת לא נצרך, שהרי שרה בת תשעים שנה לא הזקינה. אי זו היא זקינה? כל שקורין אותה אימא פלנית, ואינה מקפדת:

ד לו ישמעאל יחיה לפניך - ר׳ יודן בשם רבי יהודה בר סימון אמר: משל לאוהבו של מלך, שהיה המלך מעלה לו אנונה. אמר לו המלך: אני מבקש לכפול אנונה שלך. אמר לו: לא תמלא רוחי קריר, הלואי קדמייתא לא תמנע. כך, לו ישמעאל יחיה לפניך, ויאמר אלהים אבל שרה אשתך:

ה ולישמעאל שמעתיך - רבי יוחנן בשם רבי יהושע בר חנינא: בן הגבירה למד מבן האמה. הנה ברכתי אותו, זה יצחק. והפרתי אותו, זה יצחק. והרבתי אותו, זה יצחק. ולישמעאל, כבר שמעתי אותו על ידי מלאך. רבי אבא בר כהנא בשם רבי: בירי כאן בן האמה, למד מבן הגבירה. הנה ברכתי אותו, זה ישמעאל. והפרתי אותו, זה ישמעאל. והרבתי אותו, זה ישמעאל. ק״ו וזאת בריתי אקים את יצחק. אמר רבי יצחק: כתיב (בראשית מט): כל אלה שבטי ישראל שנים עשר, אלו בני גבירה. וישמעאל אינו מעמיד י״ב? ! אלא, אותן נשיאים, היך מה דאת אמר (משלי כה): נשיאים ורוח וגשם, אין אבל אלו מטות, כמה דאת אמר (חבקוק ג): שבעות מטות אומר סלה. ואת בריתי אקים את יצחק ר׳ הונא בשם ר׳ אידי: אותה השנה מעוברת היתה:

ו ויכל לדבר אתו - תני, הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן, צריך ליטול ממנו רשות. ממי את למד? מאברהם. פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב״ה, באו מלאכי השרת לדבר עמו. אמר להן: נפטר מן השכינה, שהיא גדולה מכם תחלה, אחר כך אני מדבר עמכם. כיון שדבר עם הקדוש ברוך הוא כל צרכו, אמר לפניו: רבון העולמים ! צריך אני לדבר. אמר לו: הפטר בשלום, הה״ד: ויעל אלהים מעל אברהם. אמר ריש לקיש: האבות הן הן המרכבה, שנא׳: ויעל אלהים מעל אברהם. ויעל מעליו אלהים. (בראשית כה) והנה ה׳ נצב עליו:

ז ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו - אמר רבי אייבו: בשעה שמל אברהם אותן ילידי ביתו, העמידן גבעה ערלות, וזרחה עליהם חמה והתליעו, ועלה ריחן לפני הקב״ה כקטורת סמים, וכעולה שהיא כליל לאישים. אמר הקדוש ברוך הוא: בשעה שיהיו בניו של זה באים לידי עבירות, ולידי מעשים רעים, אני נזכר להם הריח הזה, ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם:

ח ואברהם בן תשעים ותשע וגו׳ - הכא את אמר: בשר ערלתו, ולהלן כתיב: את בשר ערלתו? ! אלא, אברהם ע״י שנתמעך על ידי אשה כתיב: בשר ערלתו. ישמעאל שלא נתמעך ע״י אשה כתיב: את בשר ערלתו:

ט בעצם היום הזה נמול אברהם - אמר רבי ברכיה: (ישעיה מח) לא מראש בסתר דברתי, (אלא) אמר הקב״ה: אילו מל אברהם בלילה, היו כל בני דורו אומרים: בכך וכך? ! אילו היינו רואים אותו, לא היינו מניחים אותו לימול ! אלא, בעצם היום הזה, דרגש ליה, ימלל. נמול אברהם אמר רבי אבא בר כהנא: הרגיש ונצטער, כדי שיכפול לו הקדוש ברוך הוא שכרו. אמר רבי לוי: מל אברהם אין כתיב כאן, אלא נימול, בדק את עצמו ומצא עצמו מהול. אמר רבי ברכיה: בההיא עיתא אקיל רבי אבא בר כהנא לרבי לוי. אמר לו: שקרנא כזבנא את, אלא הרגיש ונצטער, כדי שיכפול הקב״ה שכרו:

י וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף - תניא, הולכים ליריד של עובדי כוכבים בחולו של מועד, ליקח מהם בתים שדות וכרמים ועבדים ושפחות. ר׳ אמי בשם ריש לקיש אמר: לא סוף דבר עבדים מהולים הן לו, אלא אפילו ערלים, מפני שהוא מכניסן תחת כנפי השכינה. רבי יהושע בן לוי, בעי קומי דריש לקיש, אמר לו: מהו ליקח עבדים מן עובדי כוכבים? אמר לו: אימתי את שואלני ביום טוב? ! תנא, אפילו בשבת. וכן הקונה חצר בא״י, אומר לו: הרי למחר בכך וכך. משום דחביבה א״י, יש לו רשות לומר כך. תני חזקיה: עד רדתה, אפילו בשבת, שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת. שלושה ירידים הם: יריד עזה, יריד עכו, יריד בטנן. ואין לך מחוור מכולם, אלא יריד בטנן. אמר אברהם עד שלא מלתי, היו העוברים והשבים באים אצלי, תאמר משמלתי אינן באים אצלי? ! אמר לו הקדוש ברוך הוא: עד שלא מלת, היו בני אדם באים אצלך, עכשיו אני בכבודי בא ונגלה עליך. הה״ד וירא אליו ה׳ באלוני ממרא.

פרשה מח

א ״וירא אליו ה׳ באלוני ממרא והוא יושב פתח האהל״ כתיב (תהלים יח, לו): ״וַתִּתֶּן לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ וימינך [וִימִינְךָ] תִסְעָדֵנִי וְעַנְוָתְךָ תַרְבֶּנִי״ - ״ותתן לי מגן ישעך״ - זה אברהם, ״וימינך תסעדני״ - בכבשן האש ברעבון ובמלכים ״וענותך תרבני״ מה ענוה הרבה הקב״ה לאברהם שהיה יושב והשכינה עומדת הה״ד ״וירא אליו ה׳״:

ב (איוב יט, כו): "וְאַחַר עוֹרִי נִקְּפוּ זֹאת וּמִבְּשָׂרִי אֶחֱזֶה אֱלוֹהַּ" אמר אברהם אחר שמלתי עצמי הרבה גרים באו להדבק בזאת הברית, "וּמִבְּשָׂרִי אֶחֱזֶה אֱלוֹהַּ" אילולי שעשיתי כן מהיכן היה הקדוש ברוך הוא נגלה עלי "וירא אליו ה'":

ג ר' איסי פתח (איוב לא, יג): "אִם אֶמְאַס מִשְׁפַּט עַבְדִּי וַאֲמָתִי בְּרִבָם עִמָּדִי. וּמָה אֶעֱשֶׂה כִּי יָקוּם אֵל וְכִי יִפְקֹד מָה אֲשִׁיבֶנּוּ" אתתיה דרבי יוסי הוה מכתשא עם אמתיה אכחשה קדמא א"ל מפני מה אתה מכחישני לפני שפחתי א"ל לא כך אמר איוב "אִם אֶמְאַס מִשְׁפַּט עַבְדִּי". ד"א "אִם אֶמְאַס מִשְׁפַּט" זה אברהם (בראשית יז, כג): "ויקח אברם את ישמעאל בנו וגו' [וימל את בשר ערלתם וגו']" אמר אילולי שעשיתי כן מהיכן היה הקב"ה נגלה עלי "וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב":

ד רבי יצחק פתח "מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִּי וגו'" א"ר יצחק: מה אם זה שבנה מזבח לשמי, הריני נגלה עליו ומברכו. אברהם שמל עצמו לשמי, על אחת כמה וכמה! "וירא אליו ה' באלוני ממרא":

ה רבי לוי פתח (ויקרא ט, ד): "ושור ואיל לשלמים לזבח לפני ה'" אמר מה אם זה שהקריב שור ואיל לשמי הריני נגלה עליו ומברכו אברהם שמל עצמו לשמי עאכ"ו "וירא אליו ה' באלני ממרא":

ו כתיב (ישעיה לג) פחדו בציון חטאים אמר רבי ירמיה בן אלעזר משל לשני תינוקות שברחו מבית הספר היה זה לוקה וזה מירתת א"ר יונתן כל חנופה שנאמר במקרא במינות הכתוב מדבר ובנין אב שבכולן פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים אר"י בר רבי סימן לארכיליסטוס שמרד במלך אמר המלך כל מי שהוא תופשו אני נותן לו פרוקופי עמד אחד ותפשו אמר המלך שמרו שניהם עד הבוקר והיה זה מתפחד וזה מתפחד זה מתפחד לומר איזו פרוקופי המלך נותן לי וזה מתפחד ואומר אי זה דין המלך דן אותי כך לעתיד לבא ישראל מתפחדים ועובדי כוכבים מתפחדים ישראל מתפחדים (הושע ג) ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים ועובדי כוכבים מתפחדים (ישעיה לג) פחדו בציון חטאים אר"י ב"ר סימון למה הוא קורא אותן מוקדי עולם שאילו ניתן להם רשות היו מוקדים כל העולם כולו על יושביו לשעה קלה (שם) הולך צדקות זה אברהם ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט (שם) דובר מישרים אהבוך (שם) מואס בבצע מעשקות שנאמר אם מחוט ועד שרוך נעל (שם) נוער כפיו מתמוך בשוחד הרימותי ידי אל ה' אל עליון הוא מרומים ישכון ר"י בר רבי סימון בשם רבי חנין בשם רבי יוחנן העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע הדא דהוא א"ל הבט נא השמימה אינו שייך לומר הבט אלא מלמעלה למטה (שם) מצדות סלעים משגבו אלו ענני כבוד לחמו ניתן מימיו נאמנים יקח נא מעט מים (שם) מלך ביפיו תחזינה עיניך וירא אליו ה' באלוני ממרא:

ז והוא יושב פתח האהל כחום היום רבי ברכיה משום ר' לוי אמר ישב כתיב בקש לעמוד א"ל הקדוש ברוך הוא שב אתה סימן לבניך מה אתה יושב ושכינה עומדת כך בניך יושבין ושכינה עומדת על גבן כשישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין קריאת שמע והן יושבים לכבודי ואני על גבן שנאמר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל א"ר חגי בשם ר' יצחק עומד אין כתיב כאן אלא נצב אטימוס כמה דתימא ונצבת על הצור כתיב (ישעיה סה) והיה טרם יקראו ואני אענה ר' שמואל בר חייא ורבי יודן בשם רבי חנינא על כל שבח ושבח שישראל משבחין להקב"ה משרה שכינתו עליהם מה טעם (תהלים כב) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל:

ח "פתח האהל" פתח טוב פתחת לעוברים ולשבים פתח טוב פתחת לגרים שאלולי את לא בראתי שמים וארץ שנאמר (ישעיה מ, כב): "וימתחם כאהל לשבת" שאלולי את לא בראתי גלגל חמה שנאמר (תהלים יט) לשמש שם אהל בהם שאלולי את לא בראתי את הירח שנאמר (איוב כה) הן עד ירח ולא יאהיל א"ר לוי לעתיד לבא אברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח אדם מהול מישראל לירד לתוכה ואותן שחטאו יותר מדאי מה עושה להם מעביר את הערלה מעל גבי תינוקות שמתו עד שלא מלו ונותנה עליהם ומורידן לגיהנם הה"ד (תהלים נה) שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו כחום היום לכשיבוא אותו היום שכתוב בו (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור כחום היום תני ר' ישמעאל כחום היום הרי שש שעות אמורות הא מה אני מקיים (שמות טז) וחם השמש ונמס בד' שעות אתה אומר ד' שעות או אינו אלא בו' שעות כשהוא אומר כחום היום הרי ו' שעות אמורות או חילוף כחום היום בארבע שעות וחם השמש ונמס בששה שעות אמרת היך אתה יכול לקיים כחום היום בארבע שעות והלא בארבע שעות אין חום אלא במקום שהחמה זורחת שם בארבע שעות טולא קריר ושמשא שריב בשש שעות טולא ושמשא שריבין כחדא הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון כחום היום בששה שעות וחם השמש ונמס בד' שעות שבמקום שהחמה זורחת בלבד שם נמס א"ר תנחומא בשעה שאין לבריות צל תחתיו א"ר ינאי ניקב נקב מגיהנם והרתיח כל העולם כולו על יושביו לשעה קלה אמר הקדוש ברוך הוא צדיקים בצער והעולם בריוח הדא אמרת שהחימום יפה למכה:

ט אמר עד שלא מלתי היו העוברים והשבים באים אצלי א״ל הקב״ה עד שלא מלתה היו בני אדם ערלים באים עכשיו אני ובני פמליא שלי נגלים עליך הה״ד ״וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו״ וירא בשכינה וירא במלאכים. א״ר חנינא שמות חדשים עלו מבבל ריש לקיש אמר אף שמות מלאכים מיכאל רפאל וגבריאל. אמר רבי לוי אחד נדמה לו בדמות סדקי ואחד נדמה לו בדמות נווטי ואחד בדמות ערבי אמר אם רואה אני ששכינה ממתנת עליהם אני יודע שהן בני אדם גדולים ואם אני רואה אותן חולקים כבוד אלו לאלו אני יודע שהן בני אדם מהוגנין וכיון שראה אותן חולקין כבוד אלו לאלו ידע שהן בני אדם מהוגנין. א״ר אבהו אהל פלן של אבינו אברהם מפולש היה רבי יודן אמר כהדין דרומילוס אמר אם אני רואה אותן שהפליגו את דרכם להתקרב דרך כאן אני יודע שהן באים אצלי כיון שראה אותן שהפליגו מיד ״וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה״:

י ויאמר אדני אם נא מצאתי חן תני ר׳ חייא לגדול שבהן אמר זה מיכאל יקח נא מעט מים ר״א בשם ר׳ סימאי אמר אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אתה אמרת יקח נא מעט מים חייך שאני פורע לבניך במדבר וביישוב ולע״ל הה״ד (במדבר כא) אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה הרי במדבר בארץ כנען מנין (דברים ח) ארץ נחלי מים עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר לע״ל מנין ת״ל (זכריה יד) ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם אתה אמרת ורחצו רגליכם חייך שאני פורע לבניך במדבר וביישוב ולע״ל במדבר מנין שנאמר (יחזקאל טז) וארחצך במים בישוב מנין שנאמר (ישעיה א) רחצו הזכו לע״ל מנין שנאמר (שם ד) אם רחץ ה׳ את צואת בנות ציון אתה אמרת והשענו תחת העץ חייך שאני פורע לבניך וכו׳ (תהלים קה) פרש ענן למסך הרי במדבר בארץ מנין (ויקרא כג) בסוכות תשבו שבעת ימים לע״ל מנין שנא׳ (ישעיה ד) וסוכה תהיה לצל יומם מחורב אתה אמרת ואקחה פת לחם חייך שאני פורע לבניך וכו׳ (שמות טז) ויאמר ה׳ אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים הרי במדבר בארץ מנין שנ׳ (דברים ח) ארץ חטה ושעורה לע״ל מנין (תהלי׳ עב) יהי פסת בר בארץ כך כתיב ואל הבקר רץ אברהם חייך שאני פורע לבניך וכו׳ (במדבר יא) ורוח נסע מאת ה׳ ויגז שלוים מן הים הרי כמדבר בארץ מנין (שם לב) ומקנה רב היה לבני ראובן לע״ל מנין שנא׳ (ישעיה ז) והיה ביום ההוא יחיה איש וגו׳ כך כתיב והוא עומד עליהם חייך שאני פורע לבניך וכו׳ (שמות יג) וה׳ הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך הרי במדבר בארץ מנין שנאמר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל לע״ל מנין שנאמר (מיכה ב) עלה הפורץ לפניהם:

יא ״ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעבורו״ א״ר יצחק בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו דהדא פיתא מזוניתא דליבא. בתורה מנין ״ואקחה פת לחם וסעדו לבכם״ בנביאים (שופטים יט,): ״סעד לבך פת לחם״ בכתובים (תהלים קד, טו): ״ולחם לבב אנוש יסעד״ א״ר אחא וסעדו לבבכם אין כתיב כאן אלא וסעדו לבכם הדא אמרת אין יצר הרע שולט במלאכים הוא דעתיה דר׳ חייא דא״ר חייא שיתו לבבכם לחילה אין כתיב כאן אלא לבכם הדא אמרת שאין יצר הרע שולט לעתיד לבא כי על כן עברתם על עבדכם א״ר יהושע מיום שברא הקב״ה את עולמו הייתם מזומנים לבא אצלי כי על כן עברתם היך מד״א יהי כן ה׳ עמכם ויאמרו כן תעשה כאשר דברת אמרו אנו אין לפנינו אכילה ושתיה אבל אתה שיש לפניך אכילה ושתיה כן תעשה לעצמך כאשר דברת יהי רצון שתזכה לעשות עוד סעודה אחרת לבר דכר דיתיליד לך:

יב ״וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי״ ר׳ אביתר אמר תשע סאין אפתה שלש לעוגות שלש לחביץ ושלש למיני מילוטמיה. ורבנן אמרין שלש אחד לעוגות ואחד לחביץ ואחד למלוטמיה. ״לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת״ הדא אמרת פרס הפסח הוה. רבי יונה בשם רבי חמא בר חנינא היא מדבר סין היא מדבר אלוש מאיזו זכות זכו ישראל שניתן להם מן במדבר בזכות של אברהם שאמר לושי ועשי עוגות:

יג ואל הבקר רץ אברהם א״ר לוי רץ לקדם אותה אומה שכתוב בה (הושע יא) אפרים עגלה מלומדה אוהבתי לדוש ויקח בן בקר יכול גדול ת״ל רך אי רך יכול חסר ת״ל וטוב ויתן אל הנער זה ישמעאל בשביל לזרזו במצות:

יד ויקח חמאה וחלב א״ר חנינא המעולה אחד ששים בחלב והבינוני אחד מארבעים והקיבר אחד מעשרים רבי יונה אמר המעולה אחד ממאה בינוני אחד ששים והקיבר א׳ מעשרים ופת היכן היא אפרים מקשאה תלמידו דרבי מאיר משום ר״מ אמר פירסה נדה ונטמאת העיסה רבנן אמרי אפילו פת הביא לפניהם מה אם דברים שלא אמר הביא לפניהם דברים שאמר להם על אחת כמה וכמה והוא עומד עליהם הכא את אמר והוא עומד עליהם ולהלן אמר נצבים עליו אלא עד שלא יצא ידיהם נצבים עליו כיון שיצא ידיהם והוא עומד עליהם אימתו מוטלת עליהם מיכאל מירתת גבריאל מירתת רבי תנחומא משום ר׳ אלעזר ור׳ אבון בשם רבי מאיר מתלא אמר עלת לקרתא הלך בנימוסה למעלה שאין אכילה ושתיה עלה משה למרום ולא אכל שנאמר (דברים ט) ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי אבל למטה שיש אכילה ושתיה והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו וכי אוכלין היו אלא נראין כאוכלין ראשון ראשון מסתלק:

טו ויאמרו אליו איה שרה אשתך וגו׳ אל״ף יו״ד וי״ו נקוד למ״ד אינו נקוד אמר ר״ש בן אלעזר בכל מקום שאתה מוצא כתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב נקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה כאן שהנקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה איו אברהם א״ר עזריה כשם שאמרו

איה שרה כך אמרו לשרה איו אברהם ויאמר הנה באהל הה״ד (שופטים ה) תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל תבורך רבי אלעזר ורבי שמואל בר נחמן רבי אלעזר אמר מנשי דור המדבר שהן יושבות באהלים שנאמר (במדבר יא) איש לפתח אהלו ולמה תבורך מהם הן ילדו וקיימו את העולם ומה היה מועיל להם שאלמלא היא כבר היו אבודין רבי שמואל בר נחמן אמר מן האמהות הן ילדו וכו׳ שאלולי היא כבר היו אבודין:

טז ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה וגו׳ והוא אחריו זה ישמעאל והוא אחריו מפני היחוד והוא אחריו זה המלאך שהביט לאחריו והרגיש שבאת אורה מאחריו ואברהם ושרה זקנים אמר רבי יוחנן כבר כתיב ואברהם ושרה זקנים מה ת״ל ואברהם זקן אלא שהחזירו הקדוש ברוך הוא לימי נערותיו צריך לכתוב פעם שנייה ואברהם זקן רבי אמי אמר כאן זקנה שיש בה לחלוחית ולהלן בזקנה שאין בה לחלוחית חדל להיות לשרה אורח כנשים היך מה דאת אמר (דברים כג) וכי תחדל לנדור פסק המד״א (במדבר ט) וחדל לעשות הפסח:

יז ותצחק שרה בקרבה לאמר זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך ותצחק שרה בקרוביה לאמר ואדני זקן אמרה האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה תכשיטים נאים ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה תכשיטים היך מה דאת אמר (יחזקאל ט) ואעדך עדי האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה וסתות ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה עידונים האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה עידויין ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה זמני אלא ואדני זקן רב יהודה אמר טוחן ולא פולט אמר רבי יהודה בר׳ סימון אמר הקב״ה אתם מילדים עצמכם ומזקינים את חבריכם ואני זקנתי מלעשות נסים:

יח ויאמר ה׳ אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר בר קפרא אמר גדול השלום שאף הכתובים דברו בדאית בשביל להטיל שלום בין אברהם לשרה ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדני זקן לאברהם אינו אומר כן אלא למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי לא דיבר הכתוב כמו שאמרה שרה ואדוני זקן אלא ואני זקנתי:

יט היפלא מה׳ דבר וגו׳ רבי יודן בר׳ סימון אמר משל לאחד שהיה בידו שתי קפליות הוליכן אצל נפח אמר לו יכול אתה לתקנם לי אמר לו לבראתן כבתחלה אני יכול לתקנם לך איני יכול כן הכא (להחזירם) לבראתן כבתחלה אני יכול להחזירם לימי נערותן איני יכול:

כ ״ותכחש שרה לאמר לא וגו׳״ רבי יהודה בר׳ סימון אמר מעולם לא נזקק הקדוש ברוך הוא להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא ע״י עילה ר׳ אבא בר כהנא בשם רבי אידי אמר כמה כירכוכים כירכר בשביל להשיח עמה ״ויאמר לא כי צחקת״ רבי אלעזר אומר והכתיב (בראשית טז, יג): ״ותקרא שם ה׳ הדובר אליה״ רבי יהושע בשם רבי נחמיה בשם רבי אידי אמר על ידי מלאך והכתיב (שם כה, כג) ״ויאמר ה׳ לה״ רבי לוי אמר ע״י מלאך. רבי אלעזר בשם רבי יוסי בר זימרא אמר על ידי שם בן נח. ״וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם״ מתלא אמר אכלית אשקית לוית כך ״וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם״.

פרשה מט

א ״וַה׳ אָמַר הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם״ רבי יצחק פתח (משלי י, ז): ״זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב״ אמר רבי יצחק כל מי שהוא מזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה מה טעמיה ״זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה״ וכל מי שהוא מזכיר את הרשע ואינו מקללו עובר בעשה מה טעמיה ״וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב״. א״ר שמואל בר נחמן שמותן של רשעים דומים לכלי קורייס מה כלי קורייס כל מה שאת משתמש בהם הם עומדים הנחתם הם מתרפים כך שמעת מימיך אדם קורא שם בנו פרעה סיסרא סנחריב אלא אברהם יצחק יעקב ראובן שמעון. רבי ברכיה ורבי חלבו משום רבי שמואל בר נחמן ור׳ יונתן כשהיה מגיע לפסוק הזה (אסתר ב, ו): ״אֲשֶׁר הָגְלָה מִירוּשָׁלַיִם עִם הַגֹּלָה וְגוֹ׳״ הוה אמר נבוכדנצר שחיק עצמות ולמה לא הוה אמר כן בירמיה אלא שכל נבוכדנצר שכתוב בירמיה חי הוי ברם הכא מת הוי. רב כי הוי מטי להמן בפורים אמר ארור המן וארורים בניו לקיים מה שנאמר ״וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב״ א״ר פנחס חרבונה זכור לטוב. א״ר שמואל בר נחמן מצינו שהקב״ה מזכיר שמן של ישראל ומברכן שנאמר (תהלים קטו, יב): ״ה׳ זכרנו יברך״ ר׳ הונא בשם רבי אחא אמר אין לי אלא ס׳ רבוא מנין שכל אחד ואחד מישראל שהקדוש ברוך הוא מזכיר שמו ומברכו שנאמר ״וַה׳ אָמַר הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עוֹשֶׂה וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם״ לא היה צריך קרא למימר אלא ״וַיֹּאמֶר ה׳ זַעֲקַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה כִּי רָבָּה״ אלא אמר הקב״ה הזכרתי את הצדיק ואיני מברכו ״וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל״:

ב כתיב (תהלים כה, יד): ״סוֹד ה׳ לִירֵאָיו וּבְרִיתוֹ לְהוֹדִיעָם״. איזהו סוד ה׳? זו מילה, שלא גלה אותה מאדם ועד עשרים דור, עד שעמד אברהם ונתנה לו, שנאמר (בראשית יב, ב): ״וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ״. א״ל הקדוש ברוך הוא: אם תמול, תטול סוד ה׳. מה סוד ה׳? ס׳ ששים, ו׳ ששה, ד׳ ארבעה, הרי שבעים, שבעים אני מעמיד ממך בזכות המילה, שנאמר (דברים י, כב): ״בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ״; מעמיד אני מהן שבעים זקנים, שנאמר (במדבר יא, טז): ״אֶסְפָּה לִי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל״; ומעמיד אני מהן משה, שהוא הוגה בתורה בשבעים לשון, שנאמר (דברים א, ה): ״הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר וְגוֹ׳״; בזכות מי? בזכות המילה, שנאמר ״סוֹד ה׳ לִירֵאָיו״. א״ל הקב״ה לאברהם: דיו לעבד שיהא כרבו. אמר לפניו ומי ימול אותי? אמר: אתה בעצמך. מיד נטל אברהם סכין, והיה אוחז בערלתו ובא לחתוך והיה מתירא שהיה זקן, מה עשה הקדוש ברוך הוא? שלח ידו ואחז עמו והיה אברהם חותך, שנאמר (נחמיה ט, ז): ״אַתָּה הוּא ה׳ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְגוֹ׳״ וכרות לו הברית אין כתיב כאן אלא (שם, ח) ״וְכָרוֹת עִמּוֹ״, מלמד שהיה הקב״ה אוחז בו. ד״א ״סוֹד ה׳ לִירֵאָיו״ - בתחלה היה סוד ה׳ ליראיו, ואח״כ לישרים (משלי ג, לב): ״(ולישרים) [וְאֶת יְשָׁרִים] סוֹדוֹ״, ואחר כך לנביאים (עמוס ג, ז): ״כִּי לֹא יַעֲשֶׂה ה׳ אֱלֹהִים דָּבָר כִּי אִם גָּלָה סוֹדוֹ אֶל עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים״. אמר הקדוש ברוך הוא: אברהם זה ירא אלהים - שנאמר (בראשית כב, יב): ״עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה״. אברהם זה ישר מן הישרים - שנאמר (שיר א, ד): ״מישרים אהבוך״. אברהם זה נביא שנאמר (בראשית כ, ז): ״ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא״, ואיני מגלה לו? ! אמר רבי יהושע בן לוי: משל למלך שנתן אוסיא לאוהבו. לאחר זמן בקש המלך לקוץ מתוכה חמשה אילני סרק. אמר המלך אילו מן פטריקון שלו הייתי מבקש לא היה מעכב, ומה בכך? ונמלך בו. כך, אמר הקב״ה: כבר נתתי את הארץ מתנה לאברהם, שנאמר (שם טו, יח) ״לזרעך נתתי את הארץ״, וחמשה כרכים הללו בתוך שלו הם, ואילו מפטריקון שלו הייתי מבקש לא היה מעכב בידי, ומה בכך? ונמלך בו. אר״י בר׳ סימון: למלך שהיו לו שלשה אוהבים, ולא היה עושה דבר חוץ מדעתן. פעם אחת בקש המלך לעשות דבר חוץ מדעתן, נטל את הראשון וטרדו והוציאו חוץ לפלטין, שני חבשו בבית האסורים ונתן ספרגים שלו עליו, שלישי שהיה לו חביב יותר מדאי אמר איני עושה דבר חוץ מדעתו. כך: אדם הראשון - ״ויגרש את האדם״; נח - ״ויסגר ה׳ בעדו״; אברהם, שהיה חביב עליו יותר מדאי אמר, מה אני עושה דבר חוץ מדעתו? ! א״ר שמואל בר נחמן: משל למלך שהיה לו סנקתדריס אחד, ולא היה עושה דבר חוץ מדעתו. פעם אחת בקש המלך לעשות דבר חוץ מדעתו, אמר המלך כלום עשיתי אותו סנקתדריס שלי אלא שלא לעשות דבר חוץ מדעתו? ! א״ר יודן: אמר הקדוש ברוך הוא: הרי יש שָׁם לוט בן אחיו, ואיני מגלה לו? ! ורבנן אמרי: כבר קראתי אותו אביהם, שנאמר (שם יז, ה) ״כי אב המון גוים נתתיך״; דנים את הבן חוץ מן האב? ! מתן תורה גליתי לו, גיהנם גליתי לו, דינה של סדום למחר ואיני מגלה לו? ! רבי אחא בשם רבי שמואל בר נחמן בשם רבי נתן אמר: אפילו הלכות ערובי חצרות היה אברהם יודע. רבי פנחס בשם רבי שמואל אמר: אפילו שם חדש שהקב״ה עתיד לקרוא לירושלים, שנאמר (ירמיה ג, יז): ״בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה׳״, היה אברהם יודע. רבי ברכיה ור׳ חייא ורבנן דתמן בשם ר׳ יהודה: אין יום ויום שאין הקדוש ברוך הוא מחדש הלכה בבית דין של מעלה. מאי טעמיה? (איוב לז, ב): ״שמעו שמוע ברגז קלו והגה מפיו יצא״, ואין הגה אלא תורה, שנאמר (יהושע א, ח): ״והגית בו יומם ולילה״, אפילו אותן הלכות היה אברהם יודע.

ג ״ואברהם היו יהיה״ ר׳ תנחום בשם רבי ברכיה בשרו שאין העולם חסר משלשים צדיקים כאברהם רבי יודן ור׳ אחא בשם רבי אלכסנדרי מייתי לה מהכא ואברהם היו יהיה יו״ד עשר וה׳ חמש וי״ד עשר וה׳ חמשה:

ד "כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה [אֶת בָּנָיו וְגוֹ' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט]" רבי יודן בשם רבי אלכסנדרי זו הובריא ורבנן אמרי זו ביקור חולים. ר' עזריה בשם ר"י מתחלה צדק לבסוף משפט הא כיצד אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים משהיו אוכלים ושותים אמר להם ברכו אמרו ליה מה נאמר א"ל אמרו ברוך אל עולם שאכלנו משלו אם מקבל עליו ובריך הוה אכיל ושתי ואזיל ואי לא הוה מקבל עליה ובריך הוה א"ל הב מה דעלך ואמר מה אית לך עלי הוה א"ל חד קסיט דחמר בעשרה פולרין וחד ליטרא דקופר בי' פולרין וחד עיגול דריפתא בי' פולרין מאן יהיב לך חמרא במדברא מאן יהיב לך קופר במדברא מאן יהיב לך עיגולא במדברא מן דהוה חמי ההיא עקתא דהוה עקי ליה הוה אמר ברוך אל עולם שאכלנו משלו הה"ד לכתחלה צדקה ולבסוף משפט. "למען הביא ה' על אברהם וגו'" תני ר"ש בן יוחאי אומר כל מי שיש לו בן יגע בתורה כאילו לא מת שנאמר למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר אליו לא נאמר אלא את אשר דבר ה' עליו:

ה "ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה" ר' חנינא אמר רבה והולכת. רבי ברכיה משם רבי יוחנן שמענו בדור המבול שנדונו במים והסדומים שנדונו באש מנין ליתן את האמור בזה בזה ת"ל רבה רבה לגזירה שוה:

ו "אֵרֲדָה נָּא" תני ר"ש בן יוחאי זו אחת מעשר ירידות האמורות בתורה א"ר אבא בר כהנא מלמד שפתח להם המקום פתח של תשובה שנאמר "אֵרֲדָה נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ כָּלָה" כלייה הן חייבין "וְאִם לֹא אֵדָעָה" אודיע בהן מדת הדין בעולם. א"ר לוי אפי' אני מבקש לשתוק דינה של ריבה איני מניח אותי לשתוק. מעשה בשתי נערות שירדו לשתות ולמלאות מים אמרה אחת לחברתה למה פניך חולניות אמרה לה כלו מזונותיה וכבר היא נטויה למות מה עשתה מלאה את הכד קמח והחליפו נטלה זו מה שביד זו וכיון שהרגישו בה נטלו ושרפו אותה אמר הקב"ה אפי' אני מבקש לשתוק דינה של נערה אינו מניח אותי לשתוק הה"ד הכצעקתה הכצעקתם אינו אומר אלא הכצעקתה ואיזו זו דינה של נערה. א"ר ירמיה בן אלעזר עיקר שלוותה של סדום לא היתה אלא חמשים ושתים שנה ומהם עשרים וחמש שנה היה הקדוש ברוך הוא מרעיש עליהם הרים ומביא עליהם זועות כדי שיעשו תשובה ולא עשו הה"ד (איוב ט, ה): "המעתיק הרים ולא ידעו" ובסוף "אשר הפכם באפו":

ז "וַיִּפְּנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים" הדא אמרת: אין עורף למלאכים. "וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה, וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי ה'" א"ר סימון: תיקון סופרים הוא זה, שהשכינה היתה ממתנת לאברהם:

ח "וַיַּגֵּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר וְגוֹ'" רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן. רבי יהודה אמר הגשה למלחמה (דה"א יט, יג): "ויגש יואב והעם אשר עמו לפני ארם למלחמה". ר' נחמיה אמר הגשה לפיוס המד"א (יהושע יד, ו): "ויגשו בני יהודה אל יהושע". רבנן אמרי הגשה לתפלה המד"א (מ"א יח, לו): "ויהי כעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל וגו'". ר"א פשט לה אם למלחמה אני בא אם לפיוס אני בא אם לתפלה אני בא. רבי פנחס ורבי לוי ורבי יוחנן זה שהוא עובר לפני התיבה אין אומרים לו בוא ועשה בוא קרב בוא ועשה קרבן של ציבור אלא בוא וקרב להתפלל א"ר תנחומא למה התקינו ברכות חמש עשרה עד שומע תפלה כנגד ט"ו אזכרות שב"הבו לה' בני אלים" עד "ה' למבול ישב" (תהלים כט) שהוא מכלה את הפורעניות מלבא לעולם. רב הונא בשם רבי אחא "האף תספה" אתה גודר את האף והאף לא יגדרך א"ר יהושע בר נחמיה אף שאתה מביא לעולמך אתה מכלה בו את הצדיקים ואת הרשעים ולא דייך שאתה תולה הרשעים בשביל הצדיקים אלא שאתה מכלה את הצדיקים עם הרשעים. רבי ורבי יונתן רבי אומר ב"ו חימה כובשתו אבל הקב"ה כובש את החימה שנאמר (נחום א, ב): "נוקם ה' ובעל חימה". רבי יונתן אמר ב"ו קנאה כובשתו אבל הקדוש ברוך הוא כובש את הקנאה שנאמר (שם). רבי שמלאי שאל לרבי יונתן מאי דכתיב (משלי יג, כג): "ויש נספה בלא משפט" אמר לו בלא משפט מקומו מעשה באחד שנשתלח לגבות בני טבריא ובני ציפורי כשהיה גובה בטבריא ראה אחד מציפורי עמד ותפשו א"ל מציפורי אני א"ל יש בידי כתבים מציפורי לגבותה ולא הספיק לגבות בני טבריא עד שבאת רווחה לציפורי ונמצא נספה בלא משפט מקומו ר' לוי אמר לדובה שהיתה משכלת כחיה ולא מצאת לשכל בחיה ושכלה בבניה רבי סימון אמר למגל כוסחת שושנים:

ט "חָלִלָה לְךָ" א"ר יודן חלילה הוא לך בַּרְיָה הוא לך. א"ר אחא "חָלִלָה" "חָלִלָה" שתי פעמים חלול שם שמים יש בדבר. א"ר אבא מעשות דבר אין כתיב כאן אלא "מֵעֲשֹׂת כַּדָּבָר" לא היא ולא דכוותה ולא דפחותה מינה. א"ר לוי שני בני אדם אמרו דבר אחד אברהם ואיוב אברהם "חללה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע" איוב אמר (איוב ט, כב): "אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה" אברהם נטל עליה שכר איוב נענש עליה אברהם אמר בישולה איוב אמר פגה "אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה". ר' חייא בר אבא אמר עירבובי שאילות יש כאן:. - אברהם אמר "חללה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע". - והקב"ה אומר "וְהָיָה כַּצַּדִּיק כָּרָשָׁע" יתלה לרשעים בשביל צדיקים הלואי צדיקים דהא אינם אלא צדיקים ניבלי דאמר רבי יוחנן כל צדיקים שנאמרו בסדום צדיקם כתיב היא דעתיה דר' יוחנן דא"ר יוחנן (יהושע ט, יא): "וַיֹּאמְרוּ אֵלֵינוּ זְקֵינֵינוּ וְכָל יֹשְׁבֵי אַרְצֵנוּ" זקינינו כתיב זקני אשמה היינו סבא דבהתא. א"ר יהושע בן לוי אמר אברהם צרף מעשי ויעלו למנין חמשים. א"ר יהודה בר' סימון

לא את הוא צדיקו של עולם צרף עצמך עמהם ויעלו למנין חמשים. אר״י בר׳ סימון כך אמר ליה אברהם מלך ב״ו תולין לו אנקליטון מדוכוס לאפרכוס מאפרכוס לאסטרליטוס ואת בשביל שאין לך מי שיתלה לך אנקליטון לא תעשה משפט. אר״י בר׳ סימון כשבקשת לדון את עולמך מסרת אותו ביד שנים רומוס ורומילוס שאם בקש אחד מהם לעשות דבר חבירו מעכב על ידו ואת בשביל שאין לך מי שיעכב על ידך לא תעשה משפט. אמר ר׳ אדא נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם מה את מערים על השבועה מבול של מים אין אתה מביא מבול של אש את מביא אם כן לא יצאת ידי שבועה. אמר רבי לוי ״הֲשֹׁפֵט כל הארץ לא יעשה משפט״ אם עולם אתה מבקש אין דין ואם דין אתה מבקש לית עולם את תפיס חבלא בתרין ראשין בעי עלמא ובעי דינא אם לית את מוותר ציבחר לית עלמא יכיל קאים. א״ל הקדוש ברוך הוא אברהם (תהלים מה, ח): ״אהבת צדק ותשנא רשע״ אהבת לצדק את בריותי ותשנא רשע מאנת לחייבן ״על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך״ מהו מחבריך מנח ועד אצלך עשרה דורות ומכלם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך (בראשית יב, א): ״ויאמר ה׳ אל אברם לך לך״:

י ״וַיֹּאמֶר ה׳ אִם אֶמְצָא בְסְדֹם״ רבי יודן ורבי יהודה בר׳ סימון בשם ר׳ יהושע בן לוי אמרו (איוב לד, לא): ״כי אל אל האמור נשאתי לא אחבול״ היינו דכתיב ״ונשאתי לכל המקום בעבורם״ ״לא אחבול״ איני ממשכנם היך מה דכתיב (שמות כב, כה): ״אִם חָבֹל תַּחְבֹּל״ והן חובלים עלי דברים ואומרים אינו דן כשורה (לב): ״בלעדי אחזה״ בר מיני זיל פשפש דינא ואם טעיתי ״אתה הוריני״. ו״אָם (און) [עול] פעלתי״ עם הראשונים לא אוסיף עם האחרונים. (איוב מא, ד): ״לא אחריש בדיו״ לך אני מחריש ולבדים היוצאים ממך לאברהם שהוא אומר ״חללה לך מעשות כדבר הזה״ ולמשה שהוא אומר (שמות לב, יא): ״למה ה׳ יחרה אפך בעמך״ וליהושע שהוא אומר (יהושע ז, ז): ״למה העברת העבר את העם״ ולדוד שהוא אומר (תהלים י, א): ״למה ה׳ תעמוד ברחוק תעלים לעתות בצרה״ ״ודבר גבורות וחין ערכו״ חן ניתן בעריכות שפתים בשעה שבקש רחמים על הסדומיים:

יא ״וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הִנֵּה נָא הוֹאַלְתִּי [וְגוֹ׳, וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר]״ אמר אלו הרגני אמרפל לא הייתי עפר ואי שרפני נמרוד לא הייתי אפר. אמר לו הקב״ה חייך אתה אמרת ואנכי עפר ואפר חייך שאני נותן לבניך כפרה בהם שנאמר (במדבר יט, יז): ״וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת״ (שם, ט) ״וְאָסַף אִישׁ טָהוֹר אֶת אֵפֶר הַפָּרָה״. תנינן סדר תעניות כיצד מוציאין את התיבה ברחוב העיר וכו׳ ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה רבי יודן בר מנשה ור׳ שמואל בר נחמן חד אמר זכותו של אברהם וחד אמר זכותו של יצחק מאן דאמר זכותו של אברהם ״אנכי עפר ואפר״ מאן דאמר זכותו של יצחק אפר בלבד מילתא דרבי יודן פליגא אהא דרבי יהודה בן פזי דהוה מכריז בציבורא ואמר כל מאן דלא מטא שליחא דציבורא לגביה למיתן קיטמא ברישיה יסב איהו קימטא ויהיב ברישיה מילתיה דרבי יהודה בן פזי אמר הוא עפר והוא אפר:

יב ״אוּלַי יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה״ אמר רבי חייא בר אבא בקש אברהם לירד לו מחמשים לחמשה אמר לו הקדוש ברוך הוא חזור בך למפרע א״ר לוי לחלף סרדה מלאה מים כל זמן שהיא מלאה מים הסניגור מלמד פעמים שהדיין מבקש שילמד סניגוריא הוא אומר הוסיפו בתוכה מים:

יג ״וַיֹּאמֶר אַל נָא יִחַר לַה׳ אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה״ ולמה עשרה כדי כניסה לכולם. ד״א למה עשרה כבר נשתייר בדור המבול שמונה ולא נתלה לעולם בזכותן. ד״א למה עשרה שהיה סבור שיש שם עשרה לוט ואשתו וד׳ בנותיו וד׳ חתניו. רבי יהודה בר׳ סימון ורבי חנין בשם ר׳ יוחנן כאן עשרה ובירושלים אפי׳ אחד הה״ד (ירמיה ה, א): ״שׁוֹטְטוּ בְּחוּצוֹת יְרוּשָׁלַיִם [וְגוֹ׳, אִם תִּמְצְאוּ אִישׁ וְאֶסְלַח לָהּ]״ וכאן הוא אומר (קהלת ז, כז): ״אחת לאחת למצוא חשבון״ א״ר יצחק עד כמה הוא מצוי חשבון עד אחת:

יד ״וַיֵּלֶךְ ה׳ כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר אֶל אַבְרָהָם״ הדיין הזה כל זמן שהסניגור מלמד הוא ממתין נשתתק הסניגור עמד לו הדיין. כך ״וַיֵּלֶךְ ה׳ כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר אֶל אַבְרָהָם״ הסניגור הזה כל זמן שהדיין מסביר לו פנים הוא מלמד עמד לו הדיין נשתתק הסניגור כך וילך ה׳ כאשר כלה לדבר אל אברהם וכתיב ״ואברהם שב למקומו״ הקטיגור הזה כל זמן שהסניגור מלמד והדיין מסביר לו פנים ממתין עמד לו הדיין נשתתק הסניגור והמקטרג הולך לעשות שליחותו כך וילך ה׳ וכתיב ״ויבואו שני המלאכים סדומה בערב״.

פרשה נ

א ויבאו שני המלאכים סדומה בערב וגו׳ - (יחזקאל א) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק. אמר רבי אייבו: רצוות אין כתיב כאן, אלא רצוא, רצין לעשות שליחותן. כמראה הבזק ר״י בשם רבי סימון בשם רבי לוי בר פרטא: כזה שהוא בוזק גפת בכירה. רבי חייא בר אבא אמר: כרוחא לזיקא. רבנן אמרי: כזיקא לעננא, נפטרים מאברהם בשש שעות, ובאין סדומה בערב? ! אלא, מלאכי רחמים היו והיו ממתינים וסבורים שמא ימצא להם זכות, וכיון שלא מצא להם זכות, ויבואו שני המלאכים סדומה בערב:

ב (איוב כג) והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש - תנא, אין מלאך אחד עושה שתי שליחות, ולא שני מלאכים עושים שליחות אחת, ואת אמרת שני? ! אלא, מיכאל אמר בשורתו ונסתלק, גבריאל נשתלח להפוך את סדום, ורפאל להציל את לוט. ויבואו שני המלאכים סדומה הכא את אמר מלאכים, ולהלן קורא אותן אנשים? ! אלא, להלן שהיתה שכינה על גביהן, קראם אנשים, כיון שנסתלקה שכינה מעל גביהן, לבשו מלאכות. אמר רבי תנחומא, אמר רבי לוי: אברהם שהיה כחו יפה, נדמו לו בדמות אנשים, אבל לוט, על ידי שהיה כחו רע, נדמו לו בדמות מלאכים. אמר רבי חנינא: עד שלא עשו שליחותן, קראן אנשים, משעשו שליחותן, מלאכים. אמר רבי תנחומא: לאחד שנטל הגמוניא מן המלך, עד שלא הגיע לבית אוריין שלו, היה מהלך כפגן, כיון שהגיע לבית אוריין שלו, היה מהלך כקאלמין. כך, עד שלא עשו שליחותן, קראן אנשים, כיון שעשו שליחותן, קראן מלאכים:

ג סדומה - תני, משום ר' נחמיה: כל דבר שצריך למ"ד בתחלתו תן לה ה"א בסופו, סדומה שעירה מצרימה חרנה. אתיבון, והכתיב (תהלים ט): ישובו רשעים לשאולה? ! ר' אבא בר זבדא אמר: לביטי התחתונה שבשאול. בערב בא ערבה של סדום, ושקע שמשה, ונחתם גזר דינה. אמר רבי לוי: אין הקב"ה דן את אומות העולם, אלא בלילה בשעה שהן ישנים, ואינו דן את ישראל, אלא ביום בשעה שהם עסוקים במצות, הה"ד (תהלים ט): והוא ישפוט תבל בצדק. ולוט יושב, ישב כתיב, אותו היום מינוהו ארכי דיינים. חמשה ראשי דיינים היו בסדום: קץ שקר, ורב שקר, רב מסטידין, רב נבל, וקלא פנדר. לוט היה ארכי הדיינים שבכולן, בשעה שהיה אומר להם דברים שהם ערבים להם, הן אומרים לו: גש הלאה, סק לעיל. ובשעה שהיה אומר להם דברים שאין ערבים להם, היו אומרים לו: האחד בא לגור וישפוט שפוט? !

ד וירא לוט ויקם לקראתם וגו' ויאמר הנה נא אדוני - רבי יודן ורבי הונא, רבי יודן אמר: סורו נא אפילו איני כדאי, עקמו עלי את הדרך. רבי הונא אמר: עקמו עלי את הדרך, כדי שלא תהיו נראים באים אצלי. אל בית עבדכם ולינו ורחצו אברהם מקדים רחיצה ללינה, ולוט מקדים לינה לרחיצה? ! אלא, אברהם מקפיד על טינופת עבודת כוכבים, לפיכך הקדים רחיצה, ולוט אינו מקפיד על טינופת עבודת כוכבים. ויש אומרים: אף זה עשה כשורה, כדי שיצאו ויראו אבק על רגליהם, שלא יאמרו היכן לנו. ויאמרו לא כי ברחוב נלין ממאנין בקטן ואין ממאנין בגדול. ויפצר בם מאד הכניס בם אף וצרה. ויסורו אליו, ויבאו אל ביתו הדא מסייעא להההוא דאמר רב הונא: עקמו עלי את הדרך, כדי שלא תהיו נראים באים אצלי. ויעש להם משתה בביתו של אברהם אבינו היה, שהיה מקבל את העוברים ואת השבים. אמר רבי יצחק: מצות גדולה עמדה על המלח. דהוא אמר לה: הב לאלין אכסניא, קליל מלח. והות אמרה ליה: אף הדא סוניתא בישא את בעי מילפא הכא? !

ה טרם ישכבו - התחילו שואלים אותו, אמרו לו אנשי העיר: מה הם? אמר להון: כל אתר אית טבין ובישין, ברם הכא, סוגייה בישין. ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית אין אחד מהם מעכב. ויקראו אל לוט ויאמרו לו רבי יהושע בן לוי בשם ר' פדייה אמר: כל אותו הלילה היה לוט מבקש עליהם רחמים, והיו מקבלין ממנו, כיון שאמרו לו, הוציאם אלינו ונדעה אותם לתשמיש. אמרו לו: עד מי לך פֹּה, קרי ביה: עוד מי לך פֹּה? עד כאן היה לך רשות ללמד סניגוריא עליהם, מכאן ואילך אין לך רשות ללמד סניגוריא עליהם:

ו ויצא אליהם לוט הפתחה אל נא אחי הנה נא לי שתי בנות וגו' - רק לאנשים האל, הקשות. דבר אחר: אלהות הם, אלו חזקים. כי על כן באו בצל קורתי, לא בזכותי, אלא בזכותו של אברהם. דבר אחר: כי על כן באו בצל קורתי מלמד שהטתה את הבית עליהם. אמרה לו: אם בעית מקבלתון, קבל בחלקך:

ז ויאמרו גש הלאה - קרב להלן! ויאמרו האחד בא לגור וישפוט שפוט, דין שדנו ראשונים אתה בא להרוס! רבי מנחמא, משם רבי ביבי: כך התנו אנשי סדום ביניהם, אמרו: כל אכסניא שהוא בא לכאן, יהו בועלים אותו ונוטלים את ממונו, אפילו אותו שכתוב בו: ושמרו דרך ה', אנו בועלים אותו ונוטלים את ממונו:

ח וישלחו האנשים את ידם ויביאו את לוט אליהם וגו' ואת האנשים אשר פתח הבית - מי שהתחיל בעבירה, ממנו התחילה הפורענות, שנאמר: ואנשי סדום וגו'. לפיכך, הוכו בסנורים מקטן ועד גדול. דכוותה (בראשית ז): וימח את כל היקום אשר על פני האדמה, מי שהתחיל בעבירה, ממנו התחילה הפורעניות. דכוותה (במדבר ג): ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים, מי שהתחיל בעבירה, ממנו התחילה הפורענות. דכוותה (שם ה): וצבתה בטנה ונפלה יריכה, אבר שהתחיל בעבירה תחלה, ממנו התחילה הפורענות. דכוותה (דברים יב) הכה תכה את יושבי העיר ההיא לפי חרב, מי שהתחיל בעבירה תחלה, ממנו התחילה הפורענות. וילאו למצא הפתח, אלאון, היך מה דאת אמר (ישעיה טז): והיה כי נראה כי נלאה מואב, אינסון, היך מה דאת אמר: (שם א) נלאיתי נשוא. אישתטון, היך מה דאת אמר (ירמיה ד): כי אויל עמי:

ט כי משחיתים אנחנו - ר׳ לוי בשם רב נחמן: מלאכי השרת ע״י שגילו מסטורין של הקדוש ברוך הוא, נדחו ממחיצתן מאה ושלושים ושמונה שנה. ורבי תנחומא: הוה מפיק לישנא קלה. אמר רבי חמא בר חנינא: על שנתגאו ואמרו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה. וידבר אל חתניו וגו׳ ארבע בנות היו לו שתים ארוסות ושתים נשואות. לקוחי בנותיו אין כתיב כאן, אלא לוקחי בנותיו. ויהי כמצחק בעיני חתניו אמרו לו: אדרכולין וכרבלין במדינה, ומדינה נהפכת?!

י וכמו השחר עולה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר - אמר רבי חנינא: משיעלה עמוד השחר עד שיאיר המזרח, אדם מהלך ארבעה מילין, משהאיר המזרח עד שתנץ החמה ארבע מילין, שנאמר: וכמו השחר עלה. וכתיב: השמש יצא על הארץ. ומסדום לצוער ארבע מילין? אמר רבי זעירא: המלאך היה מקדר לפניהם את הדרך. ומנין משהאיר המזרח עד שתנץ החמה אדם מהלך ארבע מילין? כמו וכמו, מילתא דמיא למילתא. אמר רבי יוסי בר אבין: אם יאמר לך אדם: הדא כוכבתא דצפרא, איילתא דשחרא, שקרן הוא! פעמים פוחתת ופעמים שהיא מוספת, אלא כמין תרתין קרנין, דנהורא סלקין ממדינחא ומנהרין לעלמא. ואת שתי בנותיך הנמצאות וגו׳ אמר רבי טוביה בר רבי יצחק: שתי מציאות: רות המואביה, ונעמה העמונית. אמר רבי יצחק: (תהלים פט): מצאתי דוד עבדי. היכן מצאתי? אותו בסדום:

יא ויתמהמה, תמהון אחר תמהון. אמר: כמה אבוד בכסף וזהב אבנים טובות ומרגליות! הדא הוא דכתיב (קהלת ה): עושר שמור לבעליו לרעתו. רבי יהושע בן לוי אמר: זה לוט. רבי שמואל בר נחמן אמר: זה קרח. רבי יהודה בר סימון אמר: זה נבות. רבי לוי אמר: זה המן. רבי יצחק אמר: זה שבט ראובן וגד. רבנן אמרי: זה איוב, דהוה עתיר ונתמסכן, וחזר למה דהוה. ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנותיו וגו׳ מי היה זה? זה רפאל. אתיבון, והא כתיב: ויוציאוהו ויניחוהו, וכתיב: ויהי כהוציאם אותם החוצה?! אמר לו: קרון דבתריה, ויאמרו המלט על נפשך אין כתיב, אלא ויאמר המלט על נפשך. ההרה המלט פן תספה, בזכות אברהם שנקרא הר, (שיר ב): מדלג על ההרים. ואומר (מיכה ו): שמעו הרים וגו׳. ואנכי לא אוכל להמלט ההרה וגו׳ ויאמר לוט אליהם אל נא אדני הנה מצא עבדך חן בעיניך וגו׳. ר׳ ברכיה ורבי לוי בשם רבי חמא בר חנינה: שני בני אדם אמרו דבר אחד, לוט וצרפית. צרפית אמרה: עד שלא באת אצלי, היה הקב״ה רואה מעשי ומעשה אנשי עירי, והיו מעשי רבים על אנשי בני עירי, והייתי צדקת ביניהם, עכשיו שבאת אצלי, באת להזכיר את עוני ולהמית את בני! לוט אמר: עד שלא הלכתי אצל אברהם, היה הקדוש ברוך הוא רואה מעשי ומעשי בני עירי, ואני צדיק ביניהם, עכשיו שאני הולך אצל אברהם שמעשיו רבים על שלי, איני יכול לעמוד בנחלתו. ואנכי לא אוכל ר׳ ברכיה בשם ר׳ לוי: מן הן תנינן, כשם שהנוה הרעה בודק, כך הנוה היפה בודק. מן הכא ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני, וסדום בעומקא היא, לפום כך הוא אומר: ואנכי לא אוכל להמלט ההרה, שרי בעומקא. ואינון אמרו ליה: פוק לטוורא. והוא אמר: הכין?! הדא אמרה: אפילו מנוה הרעה לנוה היפה, הרי שהנוה היפה בודק, הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה. ויאמר אליו הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה אמר רבי חלפתא קסרייא: ומה אם לוט, על ידי שכבד את המלאך נשא לו פנים, לך לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך?! (במדבר ו): ישא ה׳ פניו אליך:

יב מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר עד בואך שמה וגו׳ - אמר רבי לוי: משל למדינה, שהיו לה שני פיטרונין, אחד עירוני ואחד בן המדינה, וכעס עליהם המלך ובקש לרדותן. אמר המלך: אם רודה אני אותם בפני, בני המדינה עכשיו הן אומרים: אילו היה עירוני כאן היה מתקיים עלינו, ואילו היה בפני עירוני עכשיו הן אומרין: אילו בן המדינה שם, היה מתקיים עלינו. כך, לפי שהיו סדומיים מהם עובדים לחמה ומהם עובדים ללבנה. אמר הקב״ה: אם אני רודה אותן ביום, עכשיו הם אומרין: אילו היתה לבנה שם, היתה מקיימת עלינו. אם אני רודה אותם בלילה, עכשיו הם אומרין: אילו היתה החמה שם, היתה מקיימת עלינו. אלא, נקם מהם בששה עשר בניסן, בשעה שהחמה ולבנה עומדים ברקיע, הה״ד: השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה וגו׳.

פרשה נא

א וה׳ המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש וגו׳ - כתיב (תהלים נח) כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש וגו׳ כהדין כיליי סיליי לימצא כשלושול הזה שהוא נמחה בצואה, כאישית זו שאינה מספקת לראות שמש, עד שהיא חוזרת לעפר, כאשת איש שזינתה והיא מתביישת שלא תראה עוברה והיא משליכתו בלילה קודם שלא תחזנה שמש, הה״ד: השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה:

ב וה׳ המטיר על סדום וגו׳ משל לשני מדינות שמרדו במלך אמר המלך תשרף אחת משלה וא׳ תשרף מטמיון כך להלן (ישעיה לד) ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית ברם הכא וה׳ המטיר על סדום ועל עמורה וגו׳ אמר ר׳ אבון לשפחה שהיתה רודה פת בתנור בא בן גברתה ורדת פת ונתנה לו בא בן בנה ורדת גחלים ונתנה לו כך להלן ויאמר ה׳ אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ברם הכא וה׳ המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש ר׳ חלבו בן

ר׳ חילפי בר סמקאיי בשם ר״י בר ר׳ סימון וה׳ המטיר על סדום זה גבריאל מאת ה׳ מן השמים זה הקדוש ברוך הוא אר״א כל מקום שנאמר וה׳ הוא ובית דינו א״ר יצחק בתורה בנביאים וכתובים מצינו שההדיוט מזכיר שמו ב׳ פעמים בפסוק אחד בתורה (בראשית ד) ויאמר למך לנשיו נשיי אין כתיב כאן אלא נשי למך האזנה וגו׳ בנביאים (מלכים א א) ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדוניכם והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי וגו׳ את בן המלך אין כתיב כאן אלא את שלמה בני בכתובים דכתיב (אסתר א) כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך ואת תמיה שהקב״ה מזכיר שמו שני פעמים בפסוק אחד׃

ג גפרית ואש הה״ד (תהלים יא) ימטר על רשעים פחים אש וגפרית וגו׳ פחים גומרים ומצדין אש וגפרית א״ר יודן מפני מה אדם מריח ריח גפרית ונפשו סולדת עליו למה שהיא יודעת שהיא נידונת בה לע״ל שנאמר מנת כוסם ר׳ ישמעאל בר נחמן משום ר׳ יונתן כפיילי פיטרין לאחר המרחץ א״ר חנינא אין דבר רע יורד מלמעלה אתיבון והכתיב (תהלים קמח) אש וברד שלג וקיטור אמר להם רוח סערה היא שהיא עושה דברו מילתא דר״ש בן לקיש פליגא אהא דא״ר חנינא בן פזי (דברים כח) יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב מכאן שיש לו אוצרות אחרים מאת ה׳ מן השמים כמרתק מן גבר׃

ד ויהפוך את הערים האל רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן חמשת הכרכים הללו היו יושבות על צור אחד שלח מלאך את ידו והפכן הה״ד (איוב כח) בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים תרין אמוראי פליגי חד אמר בחלמיש של יד וחד אמר בחלמיש של אצבע קטנה אמר רבי יהושע וצמח האדמה אפילו צמחי האדמה לקו א״ר יהושע בן לוי עד עכשיו אם יקלוט אדם מטר מאוירו של סדום ויתן בערוגה אינה מצמחת׃

ה ותבט אשתו מאחריו ר׳ יצחק אמר שחטאה במלח באותו הלילה שבאו המלאכים אל לוט מה היא עושה הולכת אל כל שכינותיה ואומרת להן תנו לי מלח שיש לנו אורחים והיא מכוונת שיכירו בהן אנשי העיר על כן ותהי נציב מלח׃

ו ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מה זכירה נזכר לו שתיקה ששתק לאברהם בשעה שאמר אברהם על שרה אשתו אחותי היא היה יודע ושותק מתוך ההפכה ר׳ שמואל בר נחמן אמר שהיה שרוי בהן רבנן אמרי שהיה מלוה להן ברבית׃

ז ויעל לוט מצוער וישב בהר הה״ד (תהלים נז) למנצח אל תשחת לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה אמר לפניו רבון העולמים עד שלא נכנסתי למערה עשית חסד עם אחרים בשבילי עכשיו שאני נתון במערה יהי רצון מלפניך אל תשחת׃

ח ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן וגו׳ שהיו סבורות שנתכלה העולם כדור המבול לכה נשקה את אבינו יין וגו׳ ר׳ תנחומא משום רבי שמואל ונחיה מאבינו זרע ונחיה מאבינו בן אין כתיב כאן אלא ונחיה מאבינו זרע אותו זרע שהוא בא ממקום אחר ואי זה זה מלך המשיח ותשקן את אביהן יין וגו׳ נקוד על וי״ו של ובקומה שבשכבה לא ידע בקומה ידע ויהי ממחרת ותאמר הבכירה אל הצעירה וגו׳ מנין היה להם יין במערה אלא ממה שהיין מרובה להן היו מביאין אותו במערות א״ר יהודה בר סימון נעשה להם מעין דוגמא של עולם הבא היך מה דאת אמר (יואל ג) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס׃

ט ותהרין שתי בנות לוט מאביהן אמר ר״א לעולם אין האשה מתעברת מביאה ראשונה אתיבין והא כתיב ותהרין שתי בנות לוט מאביהן אמר ר׳ תנחומא שלטו בעצמן והוציאו ערותן ונתעברו כמביאה שניה א״ר נחמן בר חנין כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות סוף שמאכילין אותו מבשרו רבי יודן דמן גלוי ורבי שמואל בר נחמן תרויהון אמרי משום רבי אליהועיני אין אנו יודעים אם לוט נתאוה לבנותיו אם בנותיו נתאוו לו מן מה דכתיב (משלי יח) לתאוה יבקש נפרד הוי לוט נתאוה לבנותיו ובנותיו לא נתאוו לו ר׳ תנחומא בר רבי חייא משם ר׳ הושעיא תורגמנא אין כל שבת ושבת שאין קורין בה פרשתו של לוט מאי טעמיה (שם) בכל תושיה יתגלע א״ר אחא יתגלעו אין כתיב כאן אלא יתגלע האנשים נתרחקו והנשים נתקרבו׃

י הה״ד (ירמיה מח) אני ידעתי נאום ה׳ עברתו ולא כן בדיו ר׳ הונא בר פפא ורבי סימון רבי הונא אמר מתחלת עיבורו של מואב לא היה לשם זנות אלא לש״ש שנא׳ לא כן בדיו עשו לש״ש אלא לשם זנות שנאמר (במדבר כה) וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות וגו׳ ר׳ סימון אמר מתחלת עיבורו של מואב לא היה לש״ש אלא לשם זנות שנאמר ועברתו לא כן בדיו לא עשה כן בדיו לשם זנות אלא לש״ש שנאמר (רות ג) ותרד הגורן ותעש ככל אשר צותה חמותה א״ר לוי אם תחלתו של מואב לשם זנות גם סופו היה לשם זנות בדיו לא כן עשו וישב ישראל בשטים וגו׳ ואם מתחלת עיבורו לשם שמים אף סופו לש״ש בדיו לא כן עשו ותרד הגורן׃

יא ותלד הבכירה בן וגו׳ רבי יודן משם ר׳ אייבו הבכירה ע״י שביזת כבוד אביה ואמרה שמו מואב מאב אמר הכתוב (דברים ד) אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה מלחמה אי אתה עושה עמהן אבל אתה מפתק הנהרות שלהן שורף גדישים שלהן באש אבל הצעירה על ידי שחסתה על כבוד אביה

ואמרה ותקרא שמו בן עמי בן מי שהיה עמי אמר הכתוב (שם) אל תצורם ואל תתגר בהם כל עיקר. אמר ר״י ב״ר סימון ורבי חנין בשם ר׳ יוחנן בנותיו של לוט הולכות לעבור עבירה ונתפקדו באיזה זכות בזכות מואב מי אב שנאמר באברהם (בראשית יז) כי אב המון גוים נתתיך. פרשה נב א ויסע משם אברהם ארצה הנגב רבי אבון פתח (איוב יד) ואולם הר נופל יבול וצור יעתק ממקומו ואולם הר נופל זה לוט שנפל מהר וצור זה אברהם יעתק ממקומו פנה ממקומו לפי שחרב מקומה של סדום פסקו העוברים והשבים ואמר מה אני מפסיק צדקה מביתי הלך ונטה לו אהל בגרר הדא הוא דכתיב ויסע משם אברהם:

פרשה נב

א ויסע משם אברהם ארצה הנגב - רבי אבון פתח: (איוב יד) ואולם הר נופל יבול וצור יעתק ממקומו. ואולם הר נופל, זה לוט, שנפל מהר. וצור, זה אברהם. יעתק ממקומו, פנה ממקומו, לפי שחרב מקומה של סדום, פסקו העוברים והשבים. ואמר: מה אני מפסיק צדקה מביתי? ! הלך ונטה לו אהל בגרר, הדא הוא דכתיב: ויסע משם אברהם:

ב (משלי ח) אח נפשע מקרית עוז אח זה לוט שהיה בן אחיו של אברהם נפשע מקרית עוז פשעת באברהם כפרת ביה שקרת ביה ומה גרם לך ומדינים כבריח ארמון הביא עליו מדינים כבריחי בה״מ מה להלן לא יבא טמא אף כאן לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ עד עולם:

ג ד״א ויסע משם אברהם (שם) חכם לב יקח מצות חכם לב זה אברהם יקח מצות לפי שחרב מקומה של סדום ופסקו העוברים והשבים ולא חסר קלורין שלו כלום אמר מה אני מפסיק צדקה מביתי הלך ונטה לו אהל בגרר ואויל שפתים ילבט זה לוט שהיה אויל בשפתיו שהיה צריך לומר לבנותיו דבר שלקה בו העולם אנו באים לעשות אלא ילבט מה גרם לו ילבט הביא עליו לבטי לבוטים מה להלן לא יבא טמא לכל דבר אף כאן לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳:

ד ויסע משם אברהם פנה מפני ריח רע שהיו אומרים לוט בן אחי אברהם בא על שתי בנותיו ארצה הנגב שבעה שמות נקראו לו דרום נגב תימן ים וימין וסניגים [נ״א וסינים] היתיבון והכתיב (תהלים פה) ולא ממדבר הרים אמר להם אף הוא דרום הוא אמר רבי חייא בר אבא עבר הוית קמיה כנישתא דצפורין שמעית מינוקא יתיבין וקריין ויסע משם אברהם אמרתי גדולים דברי חכמים שאמרו הוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כגחלי אש שמשעה שפירש אבינו אברהם מלוט היתה פרישתו פרישת עולם ויגר בגרר בגרדיקי ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא ע״כ שלא בטובתה:

ה ויבא אלהים וגו׳ בחלום הלילה א״ר יוסי אין הקדוש ברוך הוא נגלה על נביאי אומות העולם אלא בשעה שדרך בני אדם לפרוש זה מזה הה״ד (איוב ד) בשעיפים מחזיונות לילה ואלי דבר יגונב וגו׳ מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם רבי חנינא בר פפא ורבנן רבי חנינא בר פפא אמר משל למלך שהיה נתון הוא ואוהבו בטרקלין וילון מונח ביניהם כל זמן שהיה רוצה לדבר עם אוהבו היה קופל את הוילון ומדבר עמו אבל לנביאי אומות העולם אינו מקפל אותו אלא מדבר עמהם מאחרי הוילון ורבנן אמרי למלך שהיה לו אשה ופלגש כשהוא הולך אצל אשתו הוא הולך בפרהסיא וכשהוא הולך אצל שפחתו הולך במטמוניות כך אין הקב״ה נגלה על אומות העולם אלא בלילה (במדבר כב) ויבא אלהים אל בלעם לילה (בראשית לא) ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה (שם כ) ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם רבי חמא ב״ר חנינא ור׳ יששכר מכפר מנדי ר׳ חמא אמר אין הקדוש ברוך הוא נגלה על נביאי אומות העולם אלא בחצי דבור היך מה דאת אמר (במדבר כג) ויקר אלהים אל בלעם א״ר יששכר דכפר מנדי אין הלשון הזה ויקר אלא לשון טומאה היך מד״א (דברים כג) כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה אבל נביאי ישראל בדבור שלם בלשון חיבה בלשון קדושה בלשון שמלאכי השרת מקלסין אותו שנאמר (ישעיה ו) וקרא זה אל זה ואמר קדוש וגו׳ א״ר יוסי בן ביבה (משלי טז) רחוק ה׳ מרשעים אלו נביאי אומות העולם ותפלת צדיקים ישמע אלו נביאי ישראל ויבא אלהים אל אבימלך ויאמר לו הנך מת על האשה וגו׳ מכאן שאין התראה בבני נח והיא בעולת בעל אמר רבי אחא בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה רבנן אמרי מרתא דבעלה בכ״מ האיש גוזר ברם הכא כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה:

ו ואבימלך לא קרב אליה וגו׳ הגוי גם צדיק תהרוג אמר אם כך דנת לדור המבול ולדור הפלגה צדיקים היו א״ר ברכיה אי גוי זה תהרוג צדיק תהרוג הלא הוא אמר לי וגו׳ והיא גם היא היא וחמריה וגמליה ובני ביתא ואנשי ביתה כולם אמרו כן בתם לבבי הדא אמרת משמוש ידים היה:

ז ויאמר אליו האלהים בחלום גם אנכי ידעתי וגו׳ ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי ר״י אומר מחטוא לי מחטונך לי על כן לא נתתיך משל לגבור רוכב על הסוס והסוס רץ וראה תינוק אחד מושלך ומשך הסוס ולא הזיק את התינוק למי הכל מקלסים לסוס או לרוכב לא לרוכב כך על כן לא נתתיך לנגוע אליה מחטונך לי יצרך המחטיאך בידי הוא מסור ואני מנעתיך מלחטוא משכתיך מן החטא והשבח שלי הוא ולא שלך׃

ח ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא א״ל מי מפייסו שלא נגעתי בה א״ל כי נביא הוא א״ל מי מודיע לכל א״ל ויתפלל בעדך וחיה ואם אינך משיב דע כי מות תמות מיכן שאין התראה בבני נח׃

ט וישכם אבימלך בבקר וגו׳ א״ר חנין לפי שהיו רואים עשנה של סדום עולה ככבשן האש אמרו תאמר אותן המלאכים שנשתלחו לסדום באו לכאן לפיכך וייראו האנשים מאד׃

י ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה חטאתי לך ומה עשית לנו המד״א הנך מת על האשה אשר לקחת וגו׳ ומה חטאתי לך אם אינך משיב דע כי מות תמות כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה כי עצור עצר ה׳ בעד כל רחם לבית אבימלך מעשים אשר לא יעשו א״ר חלבו בכל מקום היתה רווחה מקדמתך וכאן קדמך רעבון מעשים אשר לא יעשו ויאמר אבימלך לאברהם מה ראית כי עשית את הדבר וגו׳׃

יא ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים וגם אמנה אחותי בת אבי היא בשיטתן השיבן ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי וגו׳ א״ר חנין הלואי נדרוש הדין קריא תלת אפין וניפוק ידוי בשעה שבקשו אומות העולם ליזדווג לי עד שאני בבית אבי נתקיים עלי הקב״ה ובשעה שבקשו אומות העולם להתעות אותי נגלה עלי הקדוש ברוך הוא ואמר לי לך לך ובשעה שבקשו אומות העולם לתעות מדרכיו של הקב״ה העמיד להם שני גדולים משל בית אבא שם ועבר והיו מתרים בהן׃

יב ויקח אבימלך צאן ובקר ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך א״ר יהודה בר רבי אלעאי אזלת למצרים סחרת בה אתית להכא וסחרת בה אם ממון את בעי הא לך ממון וכסי מינה עינה הנה הוא לך כסות עינים א״ר יוחנן עשה לה כסות שיהיו הכל מביטין בה ולא בנויה כסות עינים כסות שהיא עשויה עינים עינים רבי ברכיה אמר עשאה מטרונה כסות שהיא מכוסה מן העין ר״ל אמר בקש להקנותה בפני בעלה לומר כל השנים הללו היא עמו ולא עשה לה דבר וזה לילה אחת עשה לה את כל הכבוד הזה ד״א א״ל אתם כסיתם מני את העין בן שאתם מעמידים יהא כסוי עינים ואת כל ונכחת אמר לה כבר תוכחתיה דההוא גברא גביה דתנן המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרין בשבת ולמה שבעה דינרין כנגד שבעה מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומבשלת ומכבסת ומניקה את בנה ומצעת לו את המטה ועושה בצמר לפיכך שבעה וכן המורד על אשתו מוסיפין לה על כתובתה שלשה דינרין בשבת למה שלשה כנגד שלשה דברים שהוא מתחייב לה שאר כסות ועונה לפיכך שלשה אמור שהכניסה לו עבדים ושפחות אינה מתחייבת לו כלום אמור שלא נתן לה לא שאר לא כסות לא עונה אינה מתחייבת לו כלום אמר רבי יוחנן צערו של איש מרובה מצערה של אשה הדא הוא דכתיב (שופטים יו) ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו שהיתה שומטת עצמה מתחתיו ותקצר נפשו למות אבל היא לא קצרה נפשה שהיתה עושה צרכיה ממקום אחר׃

יג ויתפלל אברהם אל האלהים אמר רבי חמא בר רבי חנינא מתחלת הספר ועד כאן לא נאמר בלשון הזה כיון שהתפלל אבינו אברהם הותר הקשר הזה כי עצור עצר נאמר עצירה בפה עצירה בגרון עצירה באוזן עצירה מלמעלה עצירה מלמטה והכל אומרים על דבר שרי אשת אברם א״ר ברכיה עלו דטולמיסין למקרב למסאנא דמטרונה כל אותה הלילה היתה שרה שטוחה על פניה ואומרת רבון העולמים אברהם יצא בהבטחה ואני יצאתי באמנה אברהם חוץ לסירה ואני נתונה בסירה אמר לה הקדוש ברוך הוא כל מה שאני עושה בשבילך אני עושה והכל אומרין על דבר שרי אשת אברם א״ר לוי כל אותה הלילה היה מלאך עומד ומגלב בידו והיה מתיעץ בשרה אם אמרה ליה מחי מחי ואם אמרה ליה שבוק הוה שביק כל כך למה שהיתה אומרת לו אשת איש אני ולא היה פורש רבי אלעזר תני לה משום רבי אליעזר שמענו בפרעה שלקה בצרעת ואבימלך שלקה בעיצור מנין שהכל לקו בזה ובזה תללמוד לומר על דבר שרי אשת אברם גזירה שוה. פרשה נג א וה׳ פקד את שרה כאשר אמר זהו שאמר הכתוב (יחזקאל יז) וידעו כל עצי השדה כי אני ה׳ השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל אמר רבי יודן לא כדין דאמרין ולא עבדין אלא אני ה׳ דברתי ועשיתי אמר רבי ברכיה אני ה׳ דברתי ועשיתי והיכן דבר (שם כב) למועד אשוב אליך ולשרה בן ועשה וידעו כל עצי השדה אלו הבריות היך מד״א (דברים כ) כי האדם עץ השדה כי אני ה׳ השפלתי עץ גבוה זה אבימלך הגבהתי עץ שפל זה אברהם הובשתי עץ לח אלו נשי אבימלך דכתיב כי עצור עצר ה׳ הפרחתי עץ יבש זו שרה אני ה׳ דברתי היכן דבר למועד אשוב אליך ועשיתי הה״ד ויעש ה׳ לשרה כאשר דבר׃

פרשה נג

א וה׳ פקד את שרה כאשר אמר - זהו שאמר הכתוב (יחזקאל יז): וידעו כל עצי השדה כי אני ה׳ השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל אמר רבי יודן: לא כדין דאמרין ולא עבדין, אלא, אני ה׳ דברתי ועשיתי. אמר רבי ברכיה: אני ה׳ דברתי ועשיתי. והיכן דבר? (שם כב) למועד אשוב אליך ולשרה בן. ועשה. וידעו כל עצי השדה, אלו הבריות, היך מה דאת אמר: (דברים כ) כי האדם עץ השדה. כי אני ה׳ השפלתי עץ גבוה, זה אבימלך. הגבהתי עץ שפל, זה אברהם. הובשתי עץ לח, אלו נשי אבימלך, דכתיב: כי עצור עצר ה׳. הפרחתי עץ יבש, זו שרה. אני ה׳ דברתי היכן דבר? למועד אשוב אליך ועשיתי, הה״ד ויעש ה׳ לשרה כאשר דבר:

ב (איוב ד) האנוש מאלוה יצדק אם מעושהו יטהר גבר וכי אפשר לאדם להיות צדיק יותר מבוראו אם מעושהו יטהר גבר וכי אפשר לאדם להיות טהור יותר מבוראו מה אלישע אומר לשונמית (מלכים ב ד) למועד הזה כעת חיה את חובקת בן אמרה לו אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך אותן המלאכים שבשרו את שרה כך אמרו לה למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן אמר לה אותן המלאכים היו יודעים שהם חיים וקיימין לעולם אמרו למועד אשוב אליך אבל אני שאני בשר ודם קיים היום מת למחר בין חי בין מת למועד הזה את חובקת בן מה כתוב שם ותהר ותלד בן למועד הזה כעת חיה אשר דבר אליה אלישע דבריו של בשר ודם מתקיים ודבריו של הקב״ה אין מתקיימין וה׳ פקד את שרה כאשר אמר וגו׳:

ג (חבקוק ג) כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה וגו׳ כי תאנה לא תפרח זה אברהם היך מה דאת אמר (הושע ט) כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם ואין יבול בגפנים זו שרה המד״א (תהלים קכח) אשתך כגפן פוריה וגו׳ כחש מעשה זית אותן המלאכים שבישרו את שרה האירו פניה כזית כוחשים היו אלא שדמות לא עשו אוכל אותן השדים המתים לא עשו אוכל גזר ממכלה צאן היך מה דאת אמר (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אלא ואין בקר ברפתים היך מד״א (הושע יא) אפרים עגלה מלומדה אוהבתי לדוש חזרה שרה ואמרה מה אני מובדה סברי מן בריי אלא (חבקוק ג) ואני בה׳ אעלוזה אגילה באלהי ישעי אמר לה הקדוש ברוך הוא את לא אובדית סיברך אף אנא איני מובדית סיברך אלא וה׳ פקד את שרה וגו׳ וה׳ פקד את שרה (ישעיה מ) יבש חציר נבל ציץ יבש חצירו של אבימלך ונבל ציצו ודבר אלהינו יקום לעולם וה׳ פקד את שרה כאשר אמר:

ד (תהלים קיט) לעולם ה׳ דברך נצב בשמים הא בארץ לא אלא מה שאמרת לאברהם בשמים למועד אשוב אליך כעת חיה ר׳ נחמן דיפו משם ר׳ יעקב דקיסרין פתח (תהלים פ) אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקוד גפן זאת שוב ועשה מה שאמרת לאברהם הבט נא השמימה וספור הכוכבים ופקוד גפן זאת וה׳ פקד את שרה ר׳ שמואל בר נחמן פתח (במדבר כג) לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם א״ר שמואל הפסוק הזה לא ראשו סופו ולא סופו ראשו לא איש אל ויכזב וגו׳ ההוא אמר ולא יעשה ודבר לא יקימנה אלא בשעה שהקב״ה גוזר להביא טובה לעולם לא איש אל ויכזב ובשעה שהוא גוזר להביא רעה ההוא אמר ולא יעשה בשעה שאמר לאברהם כי ביצחק יקרא לך זרע לא איש אל ויכזב ובשעה שאמר לו קח נא את בנך את יחידך ההוא אמר ולא יעשה בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא למשה (שמות ג) פקוד פקדתי אתכם לא איש אל ויכזב בשעה שאמר לו הקב״ה (דברים ט) הרף ממני ואשמידם ההוא אמר ולא יעשה בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם וגם את הגוי לא איש אל ויכזב ובשעה שאמר לו ועבדום וענו אותם ההוא אמר ולא יעשה בשעה שאמר לו הקב״ה שוב אשוב אליך לא איש אל ויכזב אלא וה׳ פקד את שרה:

ה וה׳ פקד את שרה (מלכים א ח) אשר שמרת לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו אשר שמרת לעבדך זה אברהם את אשר דברת לו למועד אשוב אליך ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה וה׳ פקד את שרה (תהלים קיג) מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה מושיבי עקרת הבית זו שרה ותהי שרי עקרה אם הבנים שמחה שנאמר הניקה בנים שרה וה׳ פקד את שרה כאשר אמר מה שאמר לה הוא באמירה ויעש ה׳ כאשר דבר מה שדבר להע״ימלאך רבי נחמיה אמר וה׳ פקד את שרה כאשר אמר מה שאמר לה על ידי מלאך ויעש ה׳ לשרה כאשר דבר מה שאמר לה הוא רבי יהודה אמר כאשר אמר ליתן לה בן כאשר דבר לברכה בחלב א״ל רבי נחמיה והלא כבר נתבשרה בחלב אלא מלמד שהחזירה הקדוש ברוך הוא לימי נערותיה רבי אבהו אמר נותן אני יראתה על כל אומות העולם דלא יהון מונין לה וצווחין לה עקרתא ר׳ יהודה בשם ריש לקיש עיקר מטרין לא היה לה וגלף לה הקב״ה עיקר מטרין אמר רבי אדא בעל פקדונות אני עמלק הפקיד אצלי חבילות של קוצים והחזיר לו הקדוש ברוך הוא חבילות של קוצים שנאמר (שמואל א טו) פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל שרה הפקידה אצלי מצות ומעשים טובים החזיר לה הקב״ה מצות ומעשים טובים וה׳ פקד את שרה:

ו וה׳ פקד את שרה אמר רבי יצחק כתיב (במדבר ה) ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע זו שנכנסה לביתו של פרעה ולביתו של אבימלך ויצאת טהורה אינו דין שתפקד אמר רבי יהודה ברבי סימון אע״ג דאמר רבי הונא מלאך הוא שהוא ממונה על התאוה אבל שרה לא נצרכה לדברים הללו אלא הוא בכבודו וה׳ פקד את שרה ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקוניו מלמד שלא גנבה זרע ממקום אחר בן לזקוניו מלמד שהיה זיו

איקונין שלו דומה לו למועד אשר דבר אתו אלהים רבי יודן ור׳ חמא רבי יודן אמר לט׳ חדשים נולד שלא יהיו אומרין גרוף מביתו של אבימלך רבי חמא אמר לשבעה שהם תשעה מקוטעים רבי הונא בשם רבי חזקיה בחצות היום נולד נאמר כאן מועד ונאמר להלן (דברים יז) כבוא השמש מועד צאתך ממצרים:

ז ויקרא אברהם את שם בנו יצחק יצא חוק לעולם ניתן דורייה לעולם אמר רבי יצחק חפושית יו״ד עשרה כנגד עשרת הדברות צד״י תשעים ואם שרה הבת תשעים שנה תלד קו״ף מאה הלבן מאה שנה חי״ת כנגד המילה שניתנה לשמונה וימל אברהם את יצחק וגו׳ הדא הוא דכתיב (בראשית יז) ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם:

ח ותאמר שרה צחוק עשה לי אלהים ר׳ ברכיה בר׳ יהודה ברבי סימון בשם רבי שמואל ברבי יצחק ראובן בשמחה שמעון מה איכפת ליה כך שרה נפקדה אחרים מה איכפת להם אלא בשעה שנפקדה אמנו שרה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חרשים נתפקחו הרבה סומים נפתחו הרבה שוטים נשתפו נאמר כאן עשייה ונאמר להלן (אסתר ב) והנחה למדינות עשה מה עשייה שנא׳ להלן ניתן דורייה לעולם אף עשייה שנא׳ כאן דורייה לעולם ור׳ לוי אמר הוסיפו על המאורות נאמר כאן עשייה עשה לי ונאמר להלן ויעש אלהים את שני המאורות:

ט ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה ר׳ פנחס משום רבי חלקיה מי אמר מי דבר אין כתיב כאן אלא מי מלל רמזו שהוא מוליד למאה שנה מנין מל״ל ר׳ פנחס אמר קומתו של אברהם אבינו היתה יבשה ונעשה מלילות היניקה בנים שרה היניקה בן אין כתיב כאן אמנו שרה היתה צנועה יותר מדאי אמר לה אבינו אברהם אין זו שעת הצניעות אלא גלי את דדיך כדי שידעו הכל שהתחיל הקדוש ברוך הוא לעשות נסים גלתה את דדיה והיו נובעות חלב כשני מעינות והיו מטרוניות באות ומניקות את בניהם ממנה והיו אומרות אין אנו כדי להניק את בנינו מחלבה של צדקת רבנן ורבי אחא רבנן אמרי כל מי שבא לשם שמים נעשה ירא שמים רבי אחא אמר אף מי שלא בא לשם שמים ניתן לו ממשלה בעוה״ז כיון שהפליגו עצמן בסיני ולא קבלו את התורה נטלה מהם אותה הממשלה:

י ותרא שרה את בן הגר המצרית אמר רבי שמעון בן יוחאי רבי עקיבא היה אומר בו דבר לגנאי ואני אומר בו דבר לשבח דרש רבי עקיבא (בראשית כא) ותרא שרה וגו׳ אין מצחק אלא גלוי עריות היך מד״א (שם לט) בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי מלמד שהיתה אמנו שרה רואה אותו לישמעאל מכביש גנות וצד נשי אנשים ומענה אותן תני רבי ישמעאל אומר אין הלשון הזה של צחוק אלא עבודת כוכבים שנאמר (שמות לב) וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק מלמד שהיתה אמנו שרה רואה את ישמעאל בונה בימוסיות וצד חגבים ומקריב עליהם רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אין הלשון הזה צחוק אלא לשון שפיכות דמים היך מה דאת אמר (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו רבי עזריה משום רבי לוי אמר אמר ליה ישמעאל ליצחק נלך ונראה חלקינו בשדה והיה ישמעאל נוטל קשת וחצים ומורה כלפי יצחק ועושה עצמו כאילו מצחק הדא הוא דכתיב (משלי כב) כמתלהלה היורה זקים וגו׳ כן איש רמה את רעהו ואומר הלא מצחק אני ואומר אני בו דבר לשבח אין לשון הזה של צחוק אלא לשון ירושה שבשעה שנולד אבינו יצחק היו הכל שמחים אמר להם ישמעאל שוטים אתם אני בכור ואני נוטל פי שנים שמתשובת אמנו שרה לאברהם כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני אתה למד כי לא יירש עם בני אפי׳ שאינו יצחק ועם יצחק אף על פי שאינו בני קל וחומר עם בני עם יצחק:

יא ויגדל הילד ויגמל ר׳ הושעיה רבה אמר נגמל מיצר הרע רבנן אמרי נגמל מחלבו ויעש אברהם משתה גדול רבי יודא ב״ר סימון אמר גדול עולמים היה שם רבי יודן בר מספרתא אמר (אסתר ב) ויעש המלך משתה גדול גדולי עולם היו שם הדא הוא דכתיב (דברים ל) כי ישוב ה׳ לשוש עליך לטוב בימי מרדכי ואסתר כאשר שש על אבותיך בימי אברהם יצחק ויעקב אמר רבי יהודה בר׳ סימון משתה גדול משתה גדולים עוג וכל גדולים עמו היו שם אמרו לעוג לא היית אומר אברהם פרדה עקרה ואינו מוליד אמר להם עכשיו מתנתו מה היא לא שפופה אין יהיב אנא אצבעי עליה אנא פחיש ליה אמר ליה הקב״ה מה אתה מבזה על מתנתו חייך שאת רואה אלף אלפים ורבי רבבות יוצאים מבני בניו ואין סופו של אותו האיש ליפול אלא בידו שנא׳ (במדבר כא) ויאמר ה׳ אל משה אל תירא אותו כי בידך נתתי וגו׳ דאמר רבי לוי לא נדנדה עריסה תחלה אלא בביתו של אברהם אבינו דאמר רבי יהושע בן מנחמה אותן ששים ושנים מלכים שהרג יהושע כולם היו במשתה של אברהם אבינו ולא שלשים ואחד היו אלא כי ההיא דאמר רבי ברכיה ורבי חלבו ורבי פרנך משום רבי יוחנן מלך יריחו אחד מה תלמוד לומר אחד אלא הוא ואנטקיסור שלו:

יב וירע הדבר מאד בעיני אברהם הדא הוא דכתיב (ישעיה לג) עוצם עיניו מראות ברע ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך וגו׳ א״ר יודן יצחק אין כתיב כאן אלא ביצחק ר׳ עזריה בשם בר חטיא בי״ת תרין במי שהוא מודה בשני עולמות א״ר יודן ברבי שלום כתיב (תהלים קה) זכרו נפלאותיו אשר עשה מופתיו ומשפטי פיו מופת נתת למי שהוא מוציא מתוך פיו כל מי שהוא מודה בב׳ עולמות יקרא לך זרע וכל מי שאינו מודה בשני עולמות לא יקרא לך זרע:

יג וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר ביתו של אבינו אברהם ותרנים היו שנאמר וישכם אברהם בבקר ויתן אל הגר שכן דרך עבדים שיהיו ממלאים כדים על שכמם על שכמה ואת הילד בן כ״ז שנים ואת אמרת שם על שכמה אלא מלמד שהכניסה בו [שרה] עין רעה ונכנסה בו חמה ואכאבית תדע לך שכן דכתיב ויכלו המים מן החמת שכן דרך החולה להיות שותה הרבה ובכל שעה ותשלך את הילד תחת אחד השיחם אמר ר׳ מאיר שכן דרך הרתמים להיות גדלים במדבר א״ר אמי תחת אחד השיחם ששם השיחו עמה מלאכי השרת ותלך ותשב לה מנגד נאמר כאן ותשב לה מנגד ולהלן הוא אומר (במדבר ב) מנגד סביב לאהל מועד הרחק הכא את אומר הרחק כמטחוי קשת ולהלן את אמר (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה הא למדנו נגד מנגד ורחוק מרחוק א״ר יצחק כמטחוי קשת שני טווחים בקשת מיל א״ר ברכיה כמטחת דברים כלפי מעלה אמרה אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך וגו׳ עכשיו הוא מת בצמא:

יד הה״ד (תהלים נו) נודי ספרת אתה שימה דמעתי בנאדך כאותה בעלת נוד כשם שכתוב בספר תהלים (שם לט) שמעה תפלתי ה׳ ושועתי האזינה וגו׳ אל דמעתה של הגר לא החרשת אל דמעתי אתה מחריש ואם תאמר ע״י שהיתה גיורת היתה חביבה אף אנכי כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי ויקרא מלאך אלהים אל הגר בזכותו של אברהם באשר הוא שם בזכות עצמו יפה תפלת החולה לעצמו יותר מכל באשר הוא שם אמר רבי סימון קפצו מלאכי השרת לקטרגו אמרו לפניו רבון העולמים אדם שהוא עתיד להמית את בניך בצמא אתה מעלה לו באר אמר להם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק אמר להם איני דן את האדם אלא בשעתו קומי שאי את הנער ויפקח את עיניה אמר רבי בנימין הכל בחזקת סומין עד שהקדוש ברוך הוא מאיר את עיניהם מן הכא ויפקח אלהים את עיניה ותלך ותמלא את החמת הדא אמרת מחוסרת אמנה היתה:

טו ויהי אלהים את הנער ויגדל רבי ישמעאל שאל את ר״ע א״ל בשביל ששימשת נחום איש גם זו עשרים ושתים שנה אכים ורקים מיעוטים אתין וגמין ריבוים הדין את דכתיב הכא מהו א״ל אילו נאמר ויהי אלהים הנער היה הדבר קשה אלא את הנער א״ל כי לא דבר רק הוא מכם ואם רק מכם שאין אתם יודעים לדרוש אלא את הנער הוא וחמריו וגמליו ובני ביתו ויהי רובה קשת רבה וקשיותו עמו [נ״א רבה וקשיותו אמו] רבה מתלמד בקשת רבה על כל המורים בקשת וישב במדבר פארן אמר רבי יצחק זרוק חוטרא לאוירא ועל עיקריה הוא קאים כך לפי שכתוב ולה שפחה מצרית ושמה הגר לפיכך ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים. פרשה נד א ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו (משלי טז) ברצות ה׳ דרכי איש גם איביו ישלים אתו רבי יוחנן אמר זו אשתו שנאמר (מיכה ז) אויבי איש אנשי ביתו מעשה באשה שקבלה על בעלה לשלטון והתיז את ראשו וי״א אף התיז את ראשה רבי שמואל אמר זה הנחש תנא ר׳ חלפתא אומר הנחש הזה להוט אחר השום ומעשה בנחש אחד שירד מן ההר לבית ומצא קערה של שום ואכלה והקיא בתוכה וראה נחש שבבית ולא הוה יכול לעמוד לו כיון שיצא אותו הנחש יצא הנחש של בית ומילא אותה עפר רבי יהושע בן לוי אמר זה יצר הרע בנוהג שבעולם אדם גדל עם חבירו שתים ג׳ שנים בכרך והוא קושר לו אהבה וזה גדל עם אדם מנערותו ועד זקנותו אם מצא בתוך שבעים הוא מפילו בתוך שמונים הוא מפילו הוא שדוד אומר (תהלים לה) כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו אמר רבי אחא וכי יש גזלן גדול מזה ואמר שלמה (משלי כה) אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים מלחמה של תורה היך מה דאת אמר (שם ט) לכו לחמו בלחמי ומימה של תורה היך מה דאת אמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים א״ר ברכיה אויביו גם אויביו לרבות מזיקי ביתו כגון יתושים ופרעושים וזבובים ד״א (משלי טו) ברצות ה׳ דרכי איש זה אברהם שנקרא איש דכתיב ביה (ישעיה מז) מארץ מרחק איש עצתי גם אויביו זה אבימלך:

פרשה נד

א ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו - (משלי טז) ברצות ה׳ דרכי איש גם איביו ישלים אתו רבי יוחנן אמר: זו אשתו, שנאמר (מיכה ז): אויבי איש אנשי ביתו. מעשה באשה, שקבלה על בעלה לשלטון והתיז את ראשו, וי״א אף התיז את ראשה. רבי שמואל אמר: זה הנחש. תנא, ר׳ חלפתא אומר: הנחש הזה להוט אחר השום. ומעשה בנחש אחד, שירד מן ההר לבית ומצא קערה של שום ואכלה והקיא בתוכה, וראה נחש שבבית ולא הוה יכול לעמוד לו, כיון שיצא אותו הנחש יצא הנחש של בית ומילא אותה עפר. רבי יהושע בן לוי אמר: זה יצר הרע. בנוהג שבעולם אדם גדל עם חבירו שתים ג׳ שנים בכרך והוא קושר לו אהבה, וזה גדל עם אדם מנערותו ועד זקנותו, אם מצא בתוך שבעים הוא מפילו, בתוך שמונים הוא מפילו, הוא שדוד אומר (תהלים לה): כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך, מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו. אמר רבי אחא: וכי יש גזלן גדול מזה? ! ואמר שלמה (משלי כה): אם רעב שונאך, האכילהו לחם, ואם צמא, השקהו מים. מלחמה של תורה, היך מה דאת אמר (שם ט): לכו לחמו בלחמי. ומימה של תורה, היך מה דאת אמר (ישעיה נה): הוי כל צמא לכו למים. אמר רבי ברכיה: אויביו, גם אויביו, לרבות מזיקי ביתו, כגון: יתושים ופרעושים וזבובים. דבר אחר: (משלי טו) ברצות ה׳ דרכי איש, זה אברהם שנקרא איש, דכתיב ביה (ישעיה מז): מארץ מרחק איש עצתי. גם אויביו, זה אבימלך:

ב ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכול - רבי יהודה אמר: פיכול שמו. רבי נחמיה אמר: פה שכל צבאותיו נושקים לו על פיו. אלהים עמך, לפי שהיו אומות העולם אומרין: אילו היה צדיק לא היה מוליד, אתמהא?! כיון שהוליד אמרו לו: אלהים עמך. ואילו היה צדיק לא היה שומע לקול אשתו, וכיון שנאמר לו: כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. אמרו לו: אלהים עמך! ואילו היה צדיק לא היה דוחה את בנו בכורו?! כיון שראו את מעשיו, אמרו לו: אלהים עמך בכל אשר אתה עושה. דבר אחר: לפי שחרבו מקומות של סדום, ופסקו העוברים והשבים, ולא חסר קלרין שלו כלום, לפיכך אלהים עמך בכל אשר אתה עושה, הואיל והאלהים עמך. ועתה השבעה לי באלהים הנה אם תשקור לי ולניני ולנכדי, עד כאן רחמי האב על הבן. אמר רבי אבא: עד כאן לאחים השותפין. אמר רבי יוסי בר חנינא: כתיב (תהלים לח): ואויבי חיים עצמו. מה שניתן לאברהם לשבע דורות, ניתן לאבימלך לשלושה. למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים? שעדיין נכדו קיים, כחסד אשר עשיתי עמך. מה חסד עשה לו? אלא שאמר לו: הנה ארצי לפניך, ואף על פי כן לא קבל עליו:

ג והוכיח אברהם את אבימלך וגו' - אמר רבי יוסי בר חנינא: התוכחת מביאה לידי אהבה, שנאמר (משלי ט): הוכח לחכם ויאהבך. היא דעתיה דרבי יוסי בר חנינא דאמר: כל אהבה שאין עמה תוכחה, אינה אהבה. אמר ריש לקיש: תוכחה מביאה לידי שלום, והוכיח אברהם את אבימלך, היא דעתיה, דאמר: כל שלום שאין עמו תוכחה, אינו שלום. על אודות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך ואי זהו גזלן? בר קפרא אמר: זה שהוא גוזל בפרהסיא, היך מה דאת אמר (שופטים ט): ויגזלו את כל אשר יעבור עליהם בדרך. מה דרך בפרהסיא, אף גזלן בפרהסיא. ר' שמעון בן יוחאי מייתי לה מהכא, (מלאכי א): והבאתם גזול את הפסח ואת החולה. מה פסח וחולה מומין בגלוי, אף גזלן בגלוי. רבי אבהו בשם ריש לקיש אמר: לפני ט' גנב, ולפני עשרה גזלן. רבי תנחומא בשם ר' הונא: לעולם אינו גזלן, עד שיגזלה מידו, שנאמר (שמואל ב כג): ויגזול את החנית מיד המצרי. ויאמר אבימלך לא ידעתי וגם אתה לא הגדת לי, ע"י מלאך. וגם אנכי לא שמעתי, בלתי היום:

ד "ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך" "ויאמר אבימלך לאברהם מה הנה שבע כבשות" אמר לו הקב"ה: אתה נתת שבע כבשות בלי רצוני חייך שאני משהה בשמחת בניך ז' דורות. אתה נתת לו שבע כבשות בלי רצוני חייך כנגד כן הורגים מבניך שבעה צדיקים ואלו הן חפני ופנחס ושמשון ושאול וג' בניו. אתה נתת לו שבע כבשות בלי רצוני כנגד כן בניו מחריבין מבניך ז' משכנות ואלו הן אוהל מועד וגלגל נוב וגבעון ושילה ובית עולמים תרין. אתה נתת לו שבע כבשות בלי רצוני כנגד כן ארוני חוזר בשדה פלשתים שבעה חדשים הה"ד (תהלים עח, סא): "ויתן לשבי עזו" זה ארון ברית וכתיב (ש"א ו, א): "ויהי ארון ה' בשדה פלשתים שבעה חדשים" "ותפארתו ביד צר" אלו בגדי כהונה כמה דאת אמר (שמות, כח): "ועשית בגדי קדש לאהרן וגו' ולתפארת". רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק בשם ר' אבא למה לקו אנשי בית שמש על ידי שהיו מליזין בארון אמר הקדוש ברוך הוא אילו תרנגולתו של אחד מהם אבדה היה מחזיר עליה כמה פתחים להביאה וארוני בשדה פלשתים שבעה חדשים ואין אתם משגיחים בו אם אין אתם משגיחים עליו אני אשגיח עליו (תהלים צח, ב): "הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו" הה"ד (ש"א ו, יב): "וישרנה הפרות בדרך" מהלכות בישרות הפכו פניהם כלפי ארון ואמרו שירה והיינו דכתיב "וישרנה" אמרו שירה בפה. אי זו שירה אמרו? רבי מאיר אומר שירת הים אמרו, נאמר כאן "הלכו הלך וגעו" ונאמר להלן (שמות טו, א): "כי גאה גאה". רבי יוחנן אמר (תהלים צח, א): "שירו לה' שיר חדש" רבי אליעזר אמר (דה"א טז, ח): "הודו לה' קראו בשמו". רבנן אמרי (תהלים צז, א): "ה' מלך תגל הארץ" רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר יצחק אמר תלת "שירו לה' שיר חדש" "שירו לה' כל הארץ" "ה' מלך ירגזו עמים" . תני אליהו "רומי השיטה התנופפי ברוב הדרך המחושקת ברקמי זהב המהוללה בדביר ארמון המעולפת מבין שני כרובים". אמר רבי שמואל בר נחמן כמה יגיעות יגע בו בן עמרם עד שלימד שירה ללוים ואתם אומרות שירה מאליכם יישר חילכם:

ה ויאמר כי את שבע כבשות וגו' - רבנן ורבי יצחק בן חקורה, רבנן אמרי: רועיו של אברהם היו מדיינים עם רועיו של אבימלך. רועי אברהם אומרים: לנו הבאר! ואלו אומרים: לנו הבאר! אמרו להם רועי אברהם: כל מי שהמים עולים להשקות את צאנו, שלו היא הבאר! כיון שראו המים צאנו של אברהם אבינו, מיד עלו. אמר לו הקב"ה: את סימן לבניך, מה את, כיון שראו המים את צאנך מיד עלו, אף בניך, כיון שהבאר רואה אותן מיד יהא עולה, הה"ד (במדבר כא): אז ישיר ישראל את השירה הזאת וגו'. אמר להם ר' יצחק בר חקורה: עוד מן אתרה לית היא חסירה, בעבור היתה לי לעדה אין כתיב כאן אלא, בעבור תהיה לי לעדה:

ו ויטע אשל בבאר שבע וגו' - רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אמר: אשל, פרדס! שאל מה תשאל, תאנים, וענבים, ורמונים. ר' נחמיה אמר: אשל, פונדיק! שאל מה תשאל, עיגולא, קופר, חמר, ביעין. רבי עזריה בשם ר' יהודה בר סימון: אשל, סנהדרין, היך מה דאת אמר (שמואל א כב): ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה. על דעתיה דרבי נחמיה: דאמר אשל פונדיק, אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים ומשהיו אוכלין ושותין אמר

לון: בריכו! והן אמרין: מה נימור? ואמר להון: ברוך אל עולם שאכלנו משלו, הה"ד (בראשית כא): ויקרא בשם ה' אל עולם. ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים, רבים מאותן שעשה בחברון. בחברון עשה עשרים וחמש שנה, וכאן עשה עשרים ושש שנים.

פרשה נה

א "וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם" כתיב (תהלים ס, ו): "נָתַתָּה לִירֵאֶיךָ נֵס לְהִתְנוֹסֵס מִפְּנֵי קֶשֶׁט סֶלָה" נסיון אחר נסיון וגידולין אחר גידולין בשביל לנסותן בעולם בשביל לגדלן בעולם כנס הזה של ספינה וכל כך למה "מפני קושט" בשביל שתתקשט מדת הדין בעולם שאם יאמר לך אדם למי שהוא רוצה להעשיר מעשיר למי שהוא רוצה מעני ולמי שהוא רוצה הוא עושה מלך אברהם כשרצה עשאו מלך כשרצה עשאו עשיר יכול את להשיבו ולומר לו יכול את לעשות כמו שעשה אברהם אבינו והוא אומר מה עשה ואת אומר לו ואברהם בן מאת שנה בהולד לו ואחר כל הצער הזה נאמר לו "קח נא את בנך את יחידך" ולא עיכב הרי "נתת ליראיך נס להתנוסס":

ב (שם יא) ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו - אמר רבי יונתן: הפשתני הזה, כשפשתנו לוקה, אינו מקיש עליו ביותר, מפני שהיא פוקעת, וכשפשתנו יפה הוא מקיש עליו ביותר, למה? שהיא משתבחת והולכת. כך, הקדוש ברוך הוא אינו מנסה את הרשעים. למה? שאין יכולין לעמוד, דכתיב (ישעיה נז) והרשעים כים נגרש. ואת מי מנסה? את הצדיקים, שנא' (תהלים יא): ה' צדיק יבחן. (בראשית לט) ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו וגו'. ויהי אחר הדברים האלה אמר רבי יונתן: היוצר הזה, כשהוא בודק את הכבשן שלו, אינו בודק את הכלים המרועעים, למה? שאינו מספיק להקיש עליו אחת עד שהוא שוברו. ומה הוא בודק? בקנקנים ברורים, שאפילו הוא מקיש עליו כמה פעמים, אינו שוברו. כך, אין הקב"ה מנסה את הרשעים, אלא את הצדיקים, שנאמר: ה' צדיק יבחן. אמר רבי אלעזר: לבעל הבית שהיה לו שתי פרות, אחת כחה יפה ואחת כחה רע. על מי הוא נותן את העול, לא על אותה שכחה יפה? כך, אין הקדוש ברוך הוא מנסה, אלא הצדיקים, שנאמר: ה' צדיק יבחן:

ג דבר אחר: ה' צדיק יבחן, זה אברהם, ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם. רבי אבון פתח: (קהלת ח) באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה אמר רבי אבין: לרב שהיה מצוה לתלמידו ואומר לו (דברים טז): לא תטה משפט! והוא מטה משפט! לא תכיר פנים! והוא מכיר פנים. לא תקח שוחד! והוא לוקח שוחד. לא תלוה בריבית! והוא מלוה בריבית. אמר לו תלמידו: רבי! אתה אומר לי: לא תלוה בריבית! ואת מלוה בריבית, לך שרי ולי אסירא? אמר לו: אני אומר לך: אל תלוה בריבית לישראל, אבל תלוה ברבית לעובד כוכבים, דכתיב (דברים כג): לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך! כך אמרו ישראל לפני הקב"ה: רבון העולמים! כתבת בתורתך (ויקרא יט): לא תקום ולא תטור, ואת נוקם ונוטר? שנאמר (נחום א): נוקם ה' ובעל חימה. נוקם הוא לצריו, ונוטר הוא לאויביו. אמר לו הקדוש ברוך הוא: אני כתבתי בתורה: לא תקום ולא תטור את בני עמך! אבל נוקם ונוטר אני לעובדי כוכבים, נקום נקמת בני ישראל. כתיב (דברים ו): לא תנסו את ה'. והאלהים נסה את אברהם:

ד אחר הדברים האלה - אחר הרהורי דברים שהיו שם. מי הרהר? אברהם הרהר ואמר: שמחתי ושמחתי את הכל, ולא הפרשתי להקב"ה, לא פר אחד ולא איל אחד! אמר לו הקדוש ברוך הוא: על מנת שנאמר לך, שתקריב לי את בנך ולא תעכב. על דעתיה דר' אליעזר: דאמר אלהים: והאלהים הוא ובית דינו. מלאכי השרת אמרו: אברהם זה, שמח ושימח את הכל, ולא הפריש להקב"ה לא פר אחד ולא איל אחד! אמר להן הקדוש ברוך הוא: על מנת שנאמר לו שיקריב את בנו ולא יעכב. יצחק וישמעאל היו מדיינים זה עם זה זה. אומר: אני חביב ממך, שנמלתי לשלוש עשרה שנה! וזה אמר: חביב אני ממך, שנמלתי לח' ימים. אמר ליה ישמעאל: אני חביב ממך. למה? שהיה ספק בידי למחות ולא מחיתי. באותה שעה, אמר יצחק:, הלואי היה נגלה עלי הקב"ה ואומר לי שאחתך אחד מאיברי ולא אעכב, מיד! והאלהים נסה את אברהם. [נ"א אמר לו ישמעאל: אני חביב ממך, שנמלתי לשלוש עשרה שנה, אבל אתה נמלת בקטנך ואי אפשר למחות. אמר לו יצחק: כל מה שהלויתה להקדוש ברוך הוא, שלושה טפים דם הם, אלא הריני עכשיו בן ל"ז שנה, אילו מבקש לי הקב"ה להשחט איני מעכב. אמר הקדוש ברוך הוא: הרי השעה! מיד, והאלהים נסה את אברהם]:

ה (מיכה ו) במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום - רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר: אף על פי שהדברים אמורין במישע מלך מואב, שעשה מעשה והעלה את בנו לעולה, אבל אינו מדבר אלא ביצחק, שנאמר: במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום וגו'. הירצה ה' באלפי אילים, ברבבות נחלי שמן, האתן בכורי פשעי, פרי בטני, חטאת נפשי? ביצחק, אע"פ שלא נעשה מעשה קבלו כגומר מעשה, ובמישע לא נתקבל לפניו:

ו והאלהים נסה את אברהם - ר' יוסי הגלילי אומר: גדלו כנס הזה של ספינה. רבי עקיבא אומר: נסה אותו בוודאי, שלא יהיו אומרין: הממו, ערבבו ולא היה יודע מה לעשות. ויאמר הנני אמר רבי יהושע בן קרחה: בשני מקומות דימה משה עצמו לאברהם. אמר לו הקב"ה: (משלי כה): אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד. אברהם אמר: הנני, הנני לכהונה, הנני למלכות, זכה לכהונה וזכה למלכות. זכה לכהונה: (תהלים קי): נשבע ה' ולא

ינחם, אתה כהן לעולם. למלכות, נשיא אלהים אתה. משה אמר: הנני, הנני לכהונה, הנני למלכות. אמר לו הקדוש ברוך הוא: אל תקרב הלום, אין קרב אלא כהונה, היאך דאת אמר: (במדבר א): והזר הקרב יומת. ואין הלום, אלא מלכות, היך מה דאת אמר: (שמואל ב ו): כי הביאותני עד הלום:

ז ויאמר קח נא את בנך וגו' - אמר לו: בבקשה ממך, קח נא את בנך! אמר לו: תרין בנין אית לי, אי זה בן? אמר לו: את יחידך! אמר ל: זה יחיד לאמו, וזה יחיד לאמו! אמר לו: אשר אהבת! אמר לו: אית תחומין במעיא?! אמר לו: את יצחק! ולמה לא גלה לו מיד? כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור. היא דעתיה דר' יוחנן, דאמר רבי יוחנן: לך לך, זו אפרכיה שלך. וממולדתך, זו שכונתך. מבית אביך, זו בית אביך. אל הארץ אשר אראך. ולמה לא גלה לו מיד? כדי לחבבה בעיניו, וליתן לו שכר על כל דבור ודבור, ועל כל פסיעה ופסיעה. אמר רבי לוי בר חייתא: שני פעמים כתיב: לך לך, ואין אנו יודעים אי זה חביבה אם הראשונה אם השניה? מן מה דכתיב: ולך לך אל ארץ המוריה, הוי שניה חביבה מן הראשונה. ולך לך אל ארץ המוריה רבי חייא רבה ורבי ינאי, חד אמר: למקום שהוראה יצאה לעולם. ואוחרנא אמר: למקום שיראה יצאה לעולם. דכוותה דביר ר' חייא ורבי ינאי, חד אמר: ממקום שהדיברות יוצאות לעולם. וחד אמר: ממקום שהדיבור יוצא לעולם. דכוותה ארון ר' חייא ור' ינאי: חד אמר: למקום שהאורה יוצאה לעולם. וחד אמר: מקום שיראה יוצא לעולם. אמר ריב"ל: שמשם הקב"ה מורה לאומות העולם, ומורידם לגיהינום. ר"ש בן יוחאי אמר: למקום שהוא ראוי, כנגד בה"מ למעלה. רבי יודן אמר: למקום שיהא מראה לך. ר' פנחס אמר: לאתר מרוותא דעלמא. רבנן אמרי: למקום שהקטורת קריבין, היך מה דאת אמר: אלך לי אל הר המור, ואל גבעת הלבונה. והעלהו שם לעולה ר' יודן בר סימון אמר: אמר לפניו: רבון העולמים! יש קרבן בלא כהן?! אמר לו הקדוש ברוך הוא: כבר מניתיך שתהא כהן, הה"ד (תהלים קי): אתה כהן לעולם. על אחד ההרים אשר אומר אליך אמר רבי הונא משום ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי: הקב"ה מתהא ומתלה בעיניהם של צדיקים, ואח"כ הוא מגלה להם טעמו של דבר. אל הארץ אשר אראך על אחד ההרים וגו' דכוותה (יונה ג): וקרא אליה את הקריאה אשר וגו'. דכוותה (יחזקאל ג) קום צא אל הבקעה ושם אדבר אתך:

ח וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו - אמר ר' שמעון בן יוחאי: אהבה מקלקלת את השורה ושנאה מקלקלת את השורה. אהבה מקלקלת את השורה, דכתיב: וישכם אברהם בבוקר וגו', ולא היה לו כמה עבדים?! אלא, אהבה מקלקלת את השורה. ושנאה מקלקלת את השורה, שנא' (במדבר כב): ויקם בלעם בבוקר ויחבוש את אתונו, ולא היה לו כמה עבדים. ! אלא, שנאה מקלקלת את השורה. אהבה מקלקלת את השורה, שנאמר (בראשית מו): ויאסור יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו, וכי לא היה ליוסף כמה עבדים?! אלא, אהבה מקלקלת את השורה. שנאה מקלקלת את השורה, דכתיב (שמות יד): ויאסור את רכבו, ולא היה לו כמה עבדים?! אלא, שנאה מקלקלת השורה. אמר ר' שמעון בן יוחאי: תבא חבשה ותעמוד על חבשה. תבוא חבשה, שחבש אברהם אבינו לילך ולעשות רצונו של מקום, של מי שאמר והיה העולם, שנאמר: וישלח אברהם את ידו וגו'. ותעמוד על חבשה, שחבש בלעם לילך ולקלל את ישראל. תבא אסרה שאסר יוסף לקראת אביו, ותעמוד על אסרה של פרעה, שהיה הולך לרדוף את ישראל. תני רבי ישמעאל: תבא חרב יד, שעשה אברהם אבינו, שנאמר: וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו. ותעמוד על חרב יד, שאמר פרעה (שם טו): אריק חרבי ויקח את שני נעריו אתו. אמר רבי אבהו: שני בני אדם נהגו בדרך ארץ: אברהם ושאול. אברהם, שנאמר: ויקח את שני נעריו. שאול, (ש"א כ"ח) וילך הוא ושני אנשים עמו. ויבקע עצי עולה. ר' חייא בר יוסי בשם ר' מיאשא, ותני לה בשם ר' בניה: בשכר ב' בקיעות, שבקע אברהם אבינו עצי עולה, זכה להבקע הים לפני בני ישראל, שנא': ויבקע עצי עולה ונאמר להלן (שם יד): ויבקעו המים אמר ר' לוי: דייך עד כה! אלא, אברהם לפי כחו, והקדוש ברוך הוא לפי כחו. ויקם וילך אל המקום ניתן לו שכר קימה ושכר הליכה.

פרשה נו

א ביום השלישי וישא אברהם את עיניו - כתיב (הושע ו) יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו ביום השלישי, של שבטים, כתיב (בראשית מב): ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי. ביום השלישי של מרגלים, שנאמר (יהושע ב): ונחבתם שמה שלושת ימים. ביום השלישי של מתן תורה, שנאמר (שמות יט): ויהי ביום השלישי. ביום השלישי של יונה, דכתיב (יונה ב): ויהי יונה במעי הדגה שלושה ימים ושלושה לילות. ביום השלישי של עולי גולה, דכתיב (עזרא ח): ונשב שם ימים שלושה. ביום השלישי של תחיית המתים, דכתיב: יחיינו מיומים. ביום השלישי יקימנו ביום הג' של אסתר (אסתר ה) ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות לבשה מלכות בית אביה. באיזה זכות? רבנן ורבי לוי, רבנן אמרי: בזכות יום השלישי של מתן תורה, שנאמר: ויהי ביום השלישי בהיות הבקר. ור' לוי אמר: בזכות של יום שלישי של אברהם אבינו, שנאמר: ביום השלישי וירא את המקום מרחוק. מה ראה? ראה ענן קשור בהר. אמר: דומה שאותו מקום שאמר לי הקב"ה להקריב את בני שם:

ב אמר ליצחק בני רואה את מה שאני רואה א״ל הין אמר לשני נעריו רואים אתם מה שאני רואה אמרו לו לאו אמר הואיל וחמור אינו רואה ואתם אין אתם רואים שבו לכם פה עם החמור ומניין שהעבדים דומין לבהמה מהכא שבו לכם פה עם החמור עם החמור רבנן מייתי ליה מהכא ממתן תורה שנאמר (שמות כ) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך וגו׳ אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ובהמתך א״ר יצחק עתיד המקום לירחק מבעליו ולעולם תלמוד לומר (תהלים קלב) זאת מנוחתי עד עד פה אשב לכשיבא אותו שכתוב בו (זכריה ט) עני ורוכב על חמור ואני והנער נלכה עד כה א״ר יהושע בן לוי נלך ונראה מה יהיה בסופו של כה ונשתחוה ונשובה אליכם בשרו שהוא חוזר מהר המוריה בשלום א״ר יצחק הכל בזכות השתחויה ואברהם לא חזר מהר המוריה בשלום אלא בזכות השתחויה ונשתחוה ונשובה אליכם ישראל לא נגאלו אלא בזכות השתחויה שנאמר (שמות ד) ויאמן העם וגו׳ ויקדו וישתחוו התורה לא נתנה אלא בזכות השתחויה שנאמר (שם כד) והשתחויתם מרחוק חנה לא נפקדה אלא בזכות השתחויה שנאמר (שמואל א) וישתחו שם לה׳ הגליות אינן מתכנסות אלא בזכות השתחויה שנאמר (ישעיה כז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו׳ והשתחוו לה׳ בהר הקדש בירושלים בהמ״ק לא נבנה אלא בזכות השתחויה שנאמר (תהלים צט) רוממו ה׳ אלהינו והשתחוו להר קדשו המתים אינן חיין אלא בזכות השתחויה שנאמר (שם צה) באו ונשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה׳ עושנו׃

ג ויקח אברהם את עצי עולה כזה שהוא טוען צלובו בכתפו ויקח בידו את האש ואת המאכלת אמר ר׳ חנינא למה נקראת סכין מאכלת לפי שמכשר אוכלים ורבנן אמרי כל אכילות שישראל אוכלים בעוה״ז אינם אוכלים אלא בזכות אותה המאכלת וילכו שניהם יחדו זה לעקוד וזה לשחוט וזה לישחט׃

ד ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי בא לו סמאל אצל אבינו אברהם אמר ליה סבא סבא אובדת לבך בן שניתן לך לק׳ שנה אתה הולך לשחטו א״ל ע״מ כן א״ל ואם מנסה אותך יותר מיכן את יכול לעמוד (איוב ד) הנסה דבר אליך תלאה א״ל ויתר על דין א״ל למחר אומר לך שופך דם את חייב ששפכת דמו של בנך א״ל ע״מ כן וכיון שלא הועיל ממנו כלום בא לו אצל יצחק אמר לו ברא דעלובתא הולך הוא לשוחטך א״ל ע״מ כן א״ל א״כ כל אותן הפרגזיות שעשת אמך לישמעאל שנאיה דביתה ירותא ואתה אינך מכניס בלבך כד לא תיעול מילא תיעול פלגא הה״ד ויאמר יצחק אל אברהם אביו אבי למה אבי אבי פ׳ פעמים כדי שיתמלא עליו רחמים ויאמר הנה האש והעצים א״ל יצף להההוא גברא דיגער ביה מכל מקום אלהים יראה לו השה בני ואם לאו אתה השה לעולה בני וילכו שניהם יחדו זה לעקוד וזה ליעקד זה לשחוט וזה לישחט׃

ה ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח ויצחק היכן היה אמר רבי לוי נטלו והצניעו אמר דלא יזרוק ההוא דיגער ביה אבן ויפסלנו מן הקרבן ויבן שם אברהם את המזבח וגו׳ ויעקד את יצחק בנו רבי חפני בר יצחק אמר כל מה שהיה אבינו אברהם עוקד את יצחק בנו מלמטן היה הקדוש ברוך הוא כובש שריהם של עובדי כוכבים מלמעלן ולא עשה אלא כיון שהפליגו ישראל עצמן בימי ירמיהו אמר להם הקב״ה מה אתם סבורים דאלין כפתיא קיימין שנא׳ (נחום א) כי עד סירים סבוכים וכסבאם סבואים כי עד שרים סבוכים אלא כסבאם סבואים אשתרון יתהון כפתיא דכתיב (שם) אכלו כקש יבש מלא בשעה ששלח אבינו אברהם את ידו ליקח את המאכלת לשחוט את בנו בכו מלאכי השרת הה״ד (ישעיה לג) הן אראלם צעקו חוצה מהו חוצה רבי עזריה אמר חוצה חיצה הוא בריה למיכס ית בריה ומה היו אומרים (שם) נשמו מסלות אין אברהם מקבל את העוברים ואת השבים שבת עובר אורח היך מה דאת אמר חדל להיות לשרה הפר ברית ואת בריתי אקים את יצחק מאס ערים וישב בין קדש לא חשב אנוש לא עמדה זכות לאברהם אתמהא ומי יאמר לך שאין הפסוק מדבר אלא במלאכי השרת נאמר כאן ממעל ונאמר להלן ממעל (שם ו) שרפים עומדים ממעל לו׃

ו וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת רב בעא קומי רבי חייא רבה מנין לשחיטה שהיא בדבר המטלטל מן הכא וישלח אברהם את ידו א״ל אין מן ההגדה אמר לך חזר הוא ביה ואין מן אולפן אמר לך לית הוא חזר ביה דתני לוי היו נעוצים מתחלתן הרי אלו פסולים תלושין ונעצן הרי אלו כשרים דתנן השוחט במגל יד במגל קציר ובצור ובקנה שחיטתו כשרה אמר רבי יוסי חמשה דברים נאמרו בקרומיות של קנה אין שוחטין בה ואין מוהלין בה ואין חותכין בה בשר ואין מקנחין בה את הידים ולא מחצין בה את השנים מפני שרוח רעה שוכנת עליו׃

ז ויקרא אליו מלאך ה׳ מן השמים אברהם אברהם תני רבי חייא לשון חיבה לשון זירוז ר׳ אליעזר בן יעקב אמר לו ולדורות אין דור שאין בו כאברהם ואין דור שאין בו כיעקב ואין דור שאין בו כמשה ואין דור שאין בו כשמואל ויאמר אל תשלח ידך וסכין היכן היה נשרו שלש דמעות ממלאכי השרת ושחת הסכין א״ל אחנקנו אמר לו אל תשלח ידך אל הנער א״ל אוציא ממנו טפת דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש לו מומה כי עתה ידעתי הודעתי לכל שאת אוהבני ולא חשכת וגו׳ שלא תאמר כל החלאים שחוץ לגוף אינן חלאים אלא מעלה אני עליך כאילו אמרתי לך הקרב עצמך לי ולא עיכבת׃

ח ד״א א״ר יצחק בשעה שבקש אברהם לעקוד יצחק בנו אמר לו אבא בחור אני וחוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך ושמא תפסל השחיטה ולא תעלה לך לקרבן אלא כפתני יפה יפה מיד ויעקד את יצחק כלום יכול אדם לכפות בן שלשים ושבע [נ״א בן עשרים ושש שנה] אלא לדעתו מיד וישלח אברהם את ידו הוא שולח יד ליטול את הסכין ועיניו מורידות דמעות ונופלות דמעות לעיניו של יצחק מרחמנותו של אבא ואעפ״כ הלב שמח לעשות רצון יוצרו והיו המלאכים מתקבצין כתות כתות מלמעלן מה הוון צווחין (שם לג) נשמו מסלות שבת עובר אורח הפר ברית מאס ערים אין רצונו בירושלים ובבית המקדש שהיה בדעתו להוריש לבניו של יצחק לא חשב אנוש לא עמדה זכות לאברהם לית לכל בריה חשיבות קדמוי א״ר אחא התחיל אברהם תמיה אין הדברים הללו אלא דברים של תימה אתמול אמרת כי ביצחק יקרא לך זרע חזרת ואמרת קח נא את בנך ועכשיו את אמר לי אל תשלח ידך אל הנער אתמהא אמר לו הקדוש ברוך הוא אברהם (תהלים פט) לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח נא את בנך לא אמרתי שחטהו אלא והעלהו לשם חיבה אמרתי לך אסיקתיה וקיימת דברי ועתה אחתיניה [נ״א משלו משל למלך שאמר לאוהבו העלה את בנך אל שלחני הביאו אותו אוהבו וסכינו בידו אמר המלך וכי העלהו לאכלו אמרתי לך העלהו אמרתי לך מפני חיבתו] הדא הוא דכתיב (ירמיה יט) ולא עלתה על לבי זה יצחק׃

ט וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר מהו אחר אמר רבי יודן אחר כל המעשים ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכין בצרות וסופן ליגאל בקרנו של איל שנאמר (זכריה ט) וה׳ אלהים בשופר יתקע וגו׳ אמר רבי יהודה בר סימון אחר כל הדורות ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכין בצרות וסופן ליגאל בקרנו של איל הה״ד וה׳ אלהים בשופר יתקע א״ר חנינא ב״ר יצחק כל ימות השנה ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכין בצרות ובראש השנה הן נוטלין שופר ותוקעין בו ונזכרים לפני הקב״ה והוא מוחל להם וסופן ליגאל בקרנו של איל שנאמר וה׳ אלהים בשופר יתקע רבי לוי אמר לפי שהיה אברהם אבינו רואה את האיל ניתוש מן החורש הזה והולך ומסתבך בחורש אחר אמר לו הקדוש ברוך הוא כך עתידין בניך להסתבך למלכיות מבבל למדי מן מדי ליון ומיון לאדום וסופן ליגאל בקרנו של איל הה״ד וה׳ אלהים בשופר יתקע וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו רבי בנאי אמר אמר לפניו רבון העולם הוי רואה דמיו של איל זה כאילו דמו של יצחק בני אימוריו כאילו אימוריו דיצחק ברי כהדא דתנן הרי זו תחת זו הרי זו תמורת זו הרי זו חלופי זו הרי זו תמורה רבי פנחס אמר אמר לפניו רבון העולמים הוי רואה כאלו הקרבתי את יצחק בני תחלה ואחר כך הקרבתי את האיל הזה תחתיו היך מה דאת אמר (מלכים ב טו) וימלוך יותם בנו תחתיו כהדא דתנן כאימרא כדירים רבי יוחנן אמר כאימרא תמידא ריש לקיש אמר כאילו של יצחק תמן אמרי כולד החטאת תני בר קפרא כאימור דלא ינק מן יומי׃

י ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה׳ יראה ר׳ יוחנן אמר אמר לפניו רבון העולמים בשעה שאמרת לי קח נא את בנך את יחידך היה לי מה להשיב אתמול אמרת כי ביצחק וגו׳ ועכשיו קח נא את בנך וגו׳ וחס ושלום לא עשיתי כן אלא כבשתי רחמי לעשות רצונך יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו בשעה שיהיו בניו של יצחק באים לידי עבירות ומעשים רעים תהא נזכר להם אותה העקידה ותתמלא עליהם רחמים אברהם קרא אותו יראה שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה׳ יראה שם קרא אותו שלם שנאמר (בראשית יז) ומלכי צדק מלך שלם אמר הקב״ה אם קורא אני אותו יראה כשם שקרא אותו אברהם שם אדם צדיק מתרעם ואם קורא אני אותו שלם אברהם אדם צדיק מתרעם אלא הריני קורא אותו ירושלים כמו שקראו שניהם יראה שלם ירושלים ר׳ ברכיה בשם רבי חלבו אמר עד שהוא שלם עשה לו הקדוש ברוך הוא סוכה והיה מתפלל בתוכה שנאמר (תהלים עו) ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון ומה היה אומר יהי רצון שאראה בבנין ביתי ד״א מלמד שהראה לו הקב״ה בית המקדש חרב ובנוי חרב ובנוי שנא׳ שם המקום ההוא ה׳ יראה הרי בנוי היך מה דאת אמר (דברים טו) שלש פעמים בשנה יראה אשר יאמר היום בהר ה׳ הרי חרב שנאמר (איכה ה) על הר ציון ששמם ה׳ יראה בנוי ומשוכלל לעתיד לבא כענין שנאמר (תהלים קב) כי בנה ה׳ ציון נראה בכבודו׃

יא ויקרא מלאך ה׳ שנית ויאמר בי נשבעתי מה צורך לשבועה זו א״ל השבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה ולא את יצחק בני משל לאחד ששמר את אגינו שבולת נהר והקפיץ גם בנו עמו ד״א מה צורך לשבועה זו רבי חמא ב״ר חנינא א״ל השבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה משל למלך שהיה נשוי למטרונה ילדה ממנו בן ראשון וגרשה שני וגרשה שלישי וגרשה וכיון שילדה ממנו בן עשירי נתכנסו כולם ואמרו לו השבע לנו שאין אתה מגרש את אמנו מעתה כך כיון שנתנסה אברהם אבינו נסיון עשירי א״ל השבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה א״ר חנין כי יען אשר עשית את הדבר הזה נסיון עשירי הוא ואתה אומר כי יען אשר עשית הדבר הזה אלא זה נסיון האחרון שהוא שקול כנגד הכל שאילולי לא קבלו עליו אבד את הכל [נ״א כל מה שעשה] כי ברך אברכך וגו׳ ברכה לאב ברכה לבן והרבה ארבה רבות לאב רבות לבן ויירש זרעך את שער שונאיו רבי אומר זו תרמוד אשריו כל מי שהוא רואה במפלתה של תרמוד שהיתה שותפת בשני חרבנות רבי יודן ורבי חנינא חד מנהון אמר בחרבן בית ראשון העמידה פ׳ אלף קשתים [נ״א קשטים] ובחרבן בית שני העמידה ח׳ אלפים קשתים וישב אברהם אל נעריו ויצחק היכן הוא רבי ברכיה בשם רבנן דתמן שלחו אצל שם ללמוד ממנו תורה משל לאשה שנתעשרה מפלכה אמרה הואיל ומן הפלך הזה התעשרתי עוד אינו זז מתחת ידי לעולם כך אמר אברהם כל שבא לידי

אינו אלא בשביל שעסקתי בתורה ובמצות לפיכך אינו רוצה שתזוז מזרעי לעולם רבי חנינא אמר שלחו בלילה מפני העין שמשעה שעלו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש עוד לא נזכרו שמותן ולהיכן הלכו ר״א אמר מתו ברוק ר׳ יוסי אמר מתו בעין ר׳ יהושע בן לוי אמר שינו את מקומם והלכו להם אצל יהושע בן יהוצדק ללמוד ממנו תורה הה״ד (זכריה ג) שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך היושבים לפניך ר׳ חנינא אמר על מנת כן ירדו חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש על מנת שיעשה בהן מופת. פרשה נז א ויהי אחרי הדברים האלה ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה וגו׳ בנים, - כתיב (משלי יד): חיי בשרים לב מרפא ורקב עצמות קנאה, שעד שהוא בהר המוריה, נתבשר שנולד זוגתו של בנו, שנאמר: הנה ילדה מלכה. (שם יג) רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך, שעד שהוא בהר המוריה, נתבשר שנולדה זוגתו של בנו, שנאמר: הנה ילדה מלכה, גם היא בנים:

פרשה נז

א ויהי אחרי הדברים האלה ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה וגו׳ בנים, - כתיב (משלי יד): חיי בשרים לב מרפא ורקב עצמות קנאה, שעד שהוא בהר המוריה, נתבשר שנולד זוגתו של בנו, שנאמר: הנה ילדה מלכה. (שם יג) רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך, שעד שהוא בהר המוריה, נתבשר שנולדה זוגתו של בנו, שנאמר: הנה ילדה מלכה, גם היא בנים:

ב (שם כה) מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק תמן תנינן על הגשמים ועל בשורות טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב מה ראו לסמוך בשורות טובות לירידת גשמים רבי ברכיה בשם רבי לוי אמר על שם מים קרים על נפש עיפה שמועה טובה מארץ מרחק מה שמועה טובה ברוך הטוב והמטיב אף מים קרים ברוך הטוב והמטיב ד״א כמים קרים על נפש עיפה כן שמועה טובה מארץ מרחק זה אברהם שעד שהוא בהר המוריה נתבשר שנולדה זוגתו של בנו הה״ד הנה ילדה מלכה וגו׳:

ג ויהי אחרי הדברים האלה אחר הרהורי דברים שהיו שם מי מהרהר אברהם הרהר אמר אילו מת בהר המוריה לא היה מת בלא בנים עכשיו מה אעשה אשיאנו מבנות ענר אשכל וממרא שהן צדקניות וכי מה איכפת לי מיוחסים א״ל הקדוש ברוך הוא אין אתה צריך כבר נולד זוגו של יצחק הנה ילדה מלכה גם היא גם היא מה זו בני גבירה שמונה ובני פילגשים ארבעה אף זו בני גבירה שמונה ובני פילגשים ארבעה:

ד ד״א נתירא מן היסורין א״ל הקב״ה אין אתה צריך כבר נולד מי שיקבלם את עוץ בכורו ואת בוז אחיו איוב אימתי היה ריש לקיש בשם בר קפרא אמר בימי אברהם היה שנאמר את עוץ בכורו וכתיב (איוב א) איש היה בארץ עוץ רבי אבא בר כהנא אמר בימי יעקב היה דאמר רבי אבא בר כהנא דינה אשתו של איוב היתה דכתיב באשת איוב (שם ב) כדבר אחת הנבלות וכתיב בדינה (בראשית לד) כי נבלה עשה בישראל ר׳ לוי אמר בימי שבטים היה הה״ד (איוב טו) אשר חכמים יגידו ולא כיחדו מאבותם זה ראובן ויהודה ומה שכר נטלו על כך להם לבדם נתנה הארץ רבי לוי בשם ר׳ יוסי בר חלפתא אמר בירידתן למצרים נולד ובעלייתן מת אתה מוצא עיקר שניו של איוב לא היו אלא מאתים ועשר שנים ועשו ישראל במצרים מאתים ועשר שנים ובא שטן לקטרג וגירה אותו באיוב רבי חנניא בריה דרבי אחא אמר לרועה שהוא עומד ומביט בצאנו בא זאב אחד נזדווג לו אמר תנו לו תיש אחד שיתגרה בו ורבי חמא אמר לאחד שהיה יושב בסעודה בא כלב אחד ונזדווג לו אמר תנו לו ככר א׳ שיתגרה בו כך בא שטן לקטרג גירה אותו באיוב הה״ד (איוב יז) יסגירני אל אל עויל ועל ידי רשעים ירטני והלואי בני אדם צדיקים אלא בני אדם רשעים ר׳ יוסי בר יהודה אומר בימי שפוט השופטים היה הה״ד (שם כז) הן אתם כולכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו חזיתם מעשי ומעשי דורי חזיתם מעשי מצות ומעשים טובים מעשה דורי שהן מבקשין ליתן שכר לזונות מן הגרנות ואין דרכן של צדיקים להיות נותנין שכר לזונות מן הגרנות הה״ד (הושע ט) אהבת אתנן על כל גרנות דגן ר׳ שמואל בר נחמן אמר בימי כשדים היה שנאמר (איוב א) כשדים שמו שלשה ראשים ר׳ נתן אמר בימי מלכות שבא היה שנאמר (שם) ותפול שבא ותקחם ור׳ יהושע בן קרחה אמר בימי אחשורוש היה דכתיב ביה (אסתר ב) יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה וכתיב (איוב מב) ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב ריש לקיש אמר איוב לא היה ולא נהיה מחלפיה שיטתיה דריש לקיש דתמן אמר ריש לקיש בשם בר קפרא בימי אברהם היה והכא אמר איוב לא היה ולא נהיה מאי לא היה ולא נהיה ביסורים שנכתבו עליו ולמה נכתבו עליו אלא שאילו באו עליו היה יכול לעמוד בהן ר׳ יוחנן אמר מעולי גולה היה וישראלי היה ומדרשו בטבריה לפיכך היו למדים ממנו קריעה וברכת אבלים הה״ד (שם א) ויקם איוב ויקרע את מעילו מכאן שצריך אדם לקרוע מעומד ר׳ חנינא אמר עובד כוכבים היה תני ר׳ חייא עובד כוכבים צדיק אחד עמד לי באומות העולם ונתתי לו שכרו ופטרתי ואיזה זה איוב את עוץ בכורו ר׳ יהושע בן לוי אמר הוא לבן הוא קמואל ולמה נקרא שמו קמואל שקם כנגד אומתו של אל ופילגשו ושמה ראומה א״ר יצחק כולהון לשם מרדות הן טבח טבחון גחם גמחון תחש תחשון מעכה מעכון.

פרשה נח

א ויהיו חיי שרה מאה שנה - (תהלים לז) יודע ה׳ ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה כשם שהן תמימים, כך שנותם תמימים. בת עשרים כבת שבע לנוי, בת מאה כבת עשרים שנה לחטא. דבר אחר: יודע ה׳ ימי תמימים, זו שרה, שהיתה תמימה במעשיה. אמר רבי יוחנן: כהדא עגלתא תמימה. ונחלתם לעולם תהיה, שנאמר: ויהיו חיי שרה.

ב (קהלת א) וזרח השמש ובא השמש - אמר רבי אבא בר כהנא: וכי אין אנו יודעין שזרח השמש ובא השמש? אלא עד שלא ישקיע הקדוש ברוך הוא שמשו של צדיק, הוא מזריח שמשו של צדיק חבירו. יום שמת ר׳ עקיבא, נולד רבינו, וקראו עליו: וזרח השמש ובא השמש. יום שמת רבינו, נולד רב אדא בר אהבה, וקראו עליו: וזרח השמש ובא השמש. יום שמת רב אדא בר אהבה, נולד רבי אבון, וקראו עליו: וזרח השמש ובא השמש. יום שמת ר׳ אבון, נולד ר׳ אבון בריה. יום שמת ר׳ אבון, נולד אבא הושעיא איש טריא. יום שמת אבא הושעיא, נולד רבי הושעיה, וקראו עליו: וזרח השמש ובא השמש. עד שלא השקיע שמשו של משה, הזריח שמשו של יהושע, שנאמר (במדבר כז): ויאמר ה׳ אל משה קח לך את יהושע בן נון. עד שלא שקעה שמשו של יהושע, זרחה שמשו של עתניאל בן קנז, שנאמר (שופטים ה): וילכדה עתניאל בן קנז. עד שלא שקעה שמשו של עלי, זרחה שמשו של שמואל, (שמואל א ג): ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה׳. אמר רבי יוחנן: כהדא עגלתא תמימתא. עד שלא השקיע הקב״ה שמשה של שרה, הזריח שמשה של רבקה. בתחלה הנה ילדה מלכה גם היא בנים, ואח״כ ויהיו חיי שרה מאה שנה:

ג רבי עקיבא היה יושב ודורש, והצבור מתנמנם. בקש לעוררן, אמר: מה ראתה אסתר שתמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה? אלא תבא אסתר שהיתה בת בתה של שרה, שחיתה מאה ועשרים ושבע, ותמלוך על מאה ועשרים ושבע מדינות:

ד ותמת שרה בקרית ארבע - ארבעה שמות נקראו לה: אשכול וממרא קרית ארבע חברון ולמה הוא קורא אותה קרית ארבע? שדרו בה ארבעה צדיקים: ענר, אשכול, וממרא, אברהם ונמולו בה ארבעה צדיקים: אברהם ענר אשכול וממרא. דבר אחר: קרית ארבע שנקברו בה ארבעה צדיקים אבות העולם: אדם הראשון, אברהם, יצחק, ויעקב. דבר אחר: שנקברו בה ארבע אמהות: חוה ושרה ורבקה ולאה ועל שם בעליה שהן ד׳ ענק וג׳ בניו. אמר רבי עזריה: שמשם יצא אבינו אברהם, שרדף אחרי ארבע מלכיות קוזמוקרטורין. דבר אחר: שהוא עולה בקרנסין של ארבעה. בתחלה ליהודה, ואחר כך לכלב, ואח״כ ללוים, ואחר כך לכהנים. והוא אחד מארבעה מקומות מגונים שבא״י ואלו הן: ר׳ יצחק ורבנן רבי יצחק אמר: דור, ונפת דור, תמנת סרח, וחברון ורבנן אמרי: דנה, וקרית סנה, ותמנת סרח, וחברון:

ה ויבא אברהם לספוד לשרה - מהיכן בא? רבי לוי אמר: מקבורתו של תרח לשרה בא. אמר לו ר׳ יוסי: והלא קבורתו של תרח קדמה לקבורתו של שרה שתי שנים?! אלא מהיכן בא? מהר המוריה:

ו ויקם אברהם מעל פני מתו - מלמד שהיא רואה מלאך המות מתריס כנגדו. דבר אחר: אמר רבי יוחנן: מן הן תנינן: מי שמתו מוטל לפניו, פטור מק״ש, ומן התפלה, ומן התפילין וכל מצות שבתורה? מן הכא, ויקם וידבר. גר ותושב. גר, דייר. תושב, מארי ביתא. אם רציתם - גר, ואם לאו, מארי ביתא. שכך אמר לי הקדוש ברוך הוא: לזרעך נתתי את הארץ הזאת. תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני איני מבקש מכם אלא מת אחד, שנאמר: תנו לי אחוזת קבר. ויענו בני חת את אברהם וגו׳ שמענו אדוני וגו׳ מלך את עלינו, נשיא את עלינו, אלוה את עלינו! אמר להם: אל יחסר העולם מלכו, ואל יחסר העולם אלוהו. במבחר קברינו, במבחר שבקברינו. קבור את מתיך, מתים הרבה. וישתחו אברהם לפני עם הארץ. מיכן שמודים על בשורה טובה:

ז וידבר אתם לאמר אם יש את נפשכם פגעוני לי - סרסרוני לי, ואם לאו, צלו לי עילויה. ועפרון יושב בתוך בני חת רבי יצחק אמר: ישב כתיב, אותו היום מינו אותו ארכוסטרטיגוס, דלא יהא בר נש רב זבין, מן בר נש זעיר. ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת אמר ר׳ פנחס: מלמד שנעלו דלתותיהן והלכו לגמול חסדים לאברהם. לא אדוני שמעני השדה נתתי לך והמערה וגו׳, אדוני שמעני ארץ ארבע מאות שקל כסף אמר רבי חנינא: כל שקלים האמורים בתורה סלעים, ובנביאים ליטרין, בכתובים קנטרין. ר׳ יודן אמר: חוץ משקלי עפרון, שהיו קנטרין. הה״ד (משלי כח) נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו. נבהל להון איש רע עין, זה עפרון, שהכניס עין רע בממונו של צדיק. ולא ידע כי חסר יבואנו, שחסרתו התורה וא״ו, הדא הוא דכתיב: וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרן, עפרן כתיב חסר וא״ו. ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר רבי אבא בר ביזנא אמר: פרגמטיא נפק:

ח ויקם שדה עפרון - דהות נפילה וקמת, דהות דבר אינש זעיר, ואיתעבידת לבר נש רב. שדה עפרון אשר במכפלה מלמד שנכפלו בעיני כל אחד ואחד, שכל מי שהוא קבור בתוכה בטוח ששכרו כפול ומכופל. אמר רבי אבהו: שכפף הקב״ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה. השדה והמערה אשר בו וגו׳ אמר רבי: מנין תנינן: המוכר את שדהו, צריך לכתוב את שדהו ואת סימניה? מהכא. השדה והמערה אשר בו, וכל העץ אשר בשדה, אשר בכל גבולו סביב. לאברהם למקנה לעיני בני חת אמר ר׳ אלעזר: כמה דיות משתפכות, כמה קולמוסין משתברין, כדי לכתוב בני חת. עשר פעמים כתיב בני חת, בני חת עשרה, כנגד עשרת הדברות, ללמדך, שכל מי שהוא מברר מקחו של צדיק, כאילו מקיים עשרת הדברות. אמר רבי יודן: חמש פעמים כתוב בני ברזילי, כנגד חמשה ספרי תורה. ללמדך, שכל מי שהוא מאכיל פרוסה לצדיק, כאילו הוא מקיים חמשה ספרי תורה ללמדך שכל שמאכיל פרוסה לצדיק כאילו קיים כל התורה:

ט ואחרי כן קבר אברהם, הה״ד (משלי כא) רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. רודף צדקה, זה אברהם, שנאמר: ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה. וחסד, שגמל חסד לשרה. ימצא חיים, ושני חיי אברהם מאת שנה ושבעים שנה וחמשה שנים. צדקה וכבוד אמר רבי שמואל בר יצחק, אמר לו הקדוש ברוך הוא: אני אומנותי גומל חסדים, תפסת אומנותי, בא לבוש לבושי, ואברהם זקן בא בימים.

פרשה נט

א ואברהם זקן בא בימים - כתיב (שם טז) עטרת תפארת שיבה, בדרך צדקה תמצא ר׳ מאיר אזל לממלא, ראה אותן כולן שחורי ראש. אמר להם: תאמר ממשפחת בית עלי אתם? דכתיב (שמואל ב א) וכל מרבית ביתך ימותו אנשים. אמרו ליה: רבי התפלל עלינו! אמר להם: לכו וטפלו בצדקה ואתם זוכים לזקנה. מה טעמיה? עטרת תפארת שיבה. והיכן היא מצויה? בדרך צדקה תמצא. ממי אתה למד? מאברהם, שכתוב בו: ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט. זכה לזקנה, ואברהם זקן:

ב עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון (משלי לא) - עוז והדר לבושה, של תורה. ותשחק ליום אחרון, אימתי היא שוחקת? מתן שכרה לעתיד לבא. ממי אתה למד? מאברהם, על ידי שכתוב בו: ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה. זכה לזקנה, ואברהם זקן בא בימים. (שם ג) אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד אורך ימים בימינה, לעתיד לבוא. בשמאלה עושר וכבוד, בעוה״ז, אפילו, שהוא בא להשמאיל לאדם עושר וכבוד. ממי אתה למד? מאברהם, ע״י שכתוב בו: ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט. זכה לזקנה, ואברהם זקן:

ג ר׳ יצחק פתח: (תהלים עא) וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני אמר רבי אחא: לא היא זקנה ולא היא שיבה אלא שאם נתת לי זקנה, תן לי שיבה עמה. ממי אתה למד? מאברהם, על ידי שכתוב בו: ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט. זכה לזקנה, ואברהם זקן:

ד רבי שמואל בר רב יצחק פתח: (משלי כא) רודף צדקה וחסד וגו׳. כד דמך ר׳ שמואל בר רב יצחק, דהוה מרקד אתלת שבשין, נפקין רוחין ועלעולין ועקרון כל אילניא טבייא דארעא דישראל. למה כן דהוה לקיט מנהון שבשין, ומהלך קדם כלה. והוו רבנן אמרין: למה עביד כדין למה הוא מבזה את אוריתא? אמר רבי זעירא: שבקותיה דהוא ידע מה הוא עביד. כד דמך, נפקו למיגמל ליה חסד, ונחתה שבשבה דנור, ואיתעבידת כמו שבשבה דהדס, ואפסיקת בין ערסא לציבורא. אמרין: חמון דהדין סבא דקאי ולעי, דקמה ליה שבשתיה. דבר אחר: רודף צדקה, זה אברהם, ושמרו דרך ה׳ וחסד שנמל חסד לשרה ימצא חיים שנ׳ ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי מאה שנה וגו׳(שם כה ז), צדקה וכבוד אמר ר׳ שמואל בר רב יצחק אמר לו הקב״ה אני אמונותי נומל חסידים, תפשת אומנותי בוא לבוש לבושי ואברהם זקן וגו׳:

ה (תהלים מה) יפיפית מבני אדם הוצק חן וגו׳ - נתייפית בעליונים, שנאמר (ישעיה לג): הן אראלם צעקו חוצה. נתייפית בתחתונים, נשיא אלהים אתה בתוכנו. על כן ברכך אלהים לעולם, וה׳ ברך את אברהם בכל. (תהלים כד) מי יעלה בהר ה׳, זה אברהם, עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. ומי יקום במקום קדשו, זה אברהם, על שם שנאמר: וישכם אברהם בבוקר, אל המקום. נקי כפים ובר לבב, אם מחוט ועד שרוך נעל. ובר לבב, חלילה לך מעשות כדבר הזה. אשר לא נשא לשוא נפשו, זה נפשו של נמרוד. ולא נשבע למרמה, הרימותי ידי אל ה׳ אל עליון. ישא ברכה מאת ה׳ וצדקה, ואברהם זקן. וה׳ ברך את אברהם אברהם היה מברך את הכל, שנאמר: ונברכו בך. מי ברך את אברהם? הקב״ה מברכו: וה׳ ברך את אברהם בכל. משה (עשה) ניסן של ישראל, דכתיב (דברים לד): לכל האותות והמופתים אשר עשה משה. ומי הוא ניסו של משה? הקדוש ברוך הוא, שנאמר (שמות יז): ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה׳ נסי. דוד רועה של ישראל, שנאמר (ד״ה א יא): אתה תרעה את עמי ישראל. מי הוא רועה של דוד? הקב״ה, שנאמר (תהלים כג): ה׳ רועי לא אחסר. ירושלים אורו של עולם, שנאמר (ישעיה ס): והלכו גוים לאורך. ומי הוא אורה של ירושלים? הקדוש ברוך הוא דכתיב: והיה לך ה׳ לאור עולם:

ו ואברהם זקן - זקן, זה קנה שני עולמות. שלושה נכתרים בזקנה ובימים, ושלושתן היו ראש לנסיון: אברהם יהושע ודוד. אברהם ראש לאבות. יהושע ראש למלכות משבט אפרים, שנאמר (שופטים ה): מני אפרים שרשם בעמלק, זה יהושע. דוד ראש למלכות, משבט יהודה. אמר רבי אחא: יש לך אדם שהוא בזקנה ואינו בימים, בימים ואינו בזקנה? ! אבל כאן, זקנה כנגד ימים וימים כנגד זקנה. בא בימים רבי יהודה אמר: בא בדיופלין. ר' אבא אמר: בא בכפלון מפולש, לחיי העולם הבא. אמר רבי יצחק: באותן הימים, שכתוב בהן (קהלת יב): עד אשר לא יבאו ימי הרעה:

ז וה' ברך את אברהם בכל - ר' יודן ורבי נחמיה רבי יודן אמר: שנתן לו נקבה. אמר לו רבי נחמיה: עיקר ביתו של מלך, אין כתוב בה ברכה אלא וה' ברך את אברהם בכל, שלא נתן לו בת כל עיקר. ר' לוי אמר: תלת בכל, השליטו ביצרו. בכל, שעשה ישמעאל תשובה בחייו. בכל, שלא חסר קלרין שלו כלום. ר' לוי בשם ר' חמא אמר: בכל, שלא חזר ונסה אותו:

ח ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו - שהיה זיו איקונין שלו דומה לו. המושל בכל אשר לו שהיה שליט ביצרו כמותו. שים נא ידך תחת ירכי אמר רבי ברכיה: לפי שנתנה להם בצער, לפיכך, היא חביבה ואין נשבעין אלא בה, ואשביעך בה' אלהי השמים. אמר רבי פינחס: עד שלא הודעתי אותו לבריותיו, אלהי השמים, וכיון שהודעתי אותו לבריותיו, אלהי הארץ. אשר לא תקח הזהירו שלא ילך אל בנות ענר אשכל וממרא. כי אל ארצי ואל מולדתי אמר רבי יצחק: חטיא דקרתך זונין, מנהון זרע:

ט ויאמר אליו העבד - הה"ד (הושע יב) כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב כנען, זה אליעזר. בידו מאזני מרמה, שהיה יושב ומשקיל את בתו, ראויה היא, או אינה ראויה. לעשוק אהב, לעשוק אהובו של עולם, זה יצחק. אמר: אולי לא תאבה ואתן לו את בתי? אמר לו: אתה ארור, ובני ברוך, ואין ארור מתדבק בברוך:

י ויאמר אליו אברהם השמר לך וגו' - ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי, זה ביתו של אביו. ומארץ מולדתי, זה שכונתו. ואשר נשבע לי בחרן, ואשר דבר לי בין הבתרים, הוא ישלח מלאכו לפניך. ר' דוסא אומר: הרי זה מלאך מסויים. בשעה שאמר אברהם אבינו: הוא ישלח מלאכו לפניך, זימן לו הקב"ה שני מלאכים: אחד להוציא את רבקה, ואחד ללוות את אליעזר. ואם לא תאבה האשה וגו' רק את בני לא תשב שמה, רק - מיעוט. בני אינו חוזר, בן בני חוזר:

יא ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו וגו' - גמליו של אברהם אבינו היה ניכרים, בכל מקום שהיו יוצאים, יוצאים זמומים. וכל טוב אדוניו בידו רבי חלבו אמר: זו דיאתיקי. ויקם וילך אל ארם נהרים ר' יצחק אמר: בן יומו. הוא דעתיה דר' יצחק. ואבא היום אל העין, היום יצאתי והיום באתי. (תהלים ס) הרעשתה ארץ פצמתה רפה שבריה כי מטה הרעשתה ארץ, בימי אברהם. פצמתה, בימי אליעזר. רפה שבריה, בימי יעקב. כי מטה, בימי ישבי בנוב, הה"ד (שמואל ב כב): ישבי בנוב, אשר בילידי הרפה, אניף במגיניה, וקפץ דוד לאחוריו תמניא עשר אמין, זה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה. זה נתיירא לומר: אם לאחוריו קפץ כדין, לקמוי מה? וזה נתיירא מזה לומר: אין במגינא אניפי כדין, איך אנא יכול למוקמיה ביה? באותה שעה אמר דוד: הלואי הוה לי חד מן בני אחתי, דייתי ויסייעני, מיד ויעזר לו אבישי בן צרויה. לאחורי תרעא הוה קאים, אתמהא? ! רבנן אמרי: אפילו היה בסוף העולם, הטיסו הקדוש ברוך הוא והביאו בהרף עין, שלא יהיה אותו צדיק עומד ומצטער. הה"ד (שם): ויעזר לו אבישי בן צרויה ויך את הפלשתי וימיתהו. אז נשבעו אנשי דוד לאמר: לא תצא אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל. ויברך הגמלים, מחוץ לעיר ארבעינון:

יב לעת ערב לעת צאת השואבות - אמר רבי הונא: בשעה שאדם הולך ליקח אשה ושמע קל כלביא מנבחים, הוא מצית מה אינון אמרין: לעת ערב, לעת צאת השואבות.

פרשה ס

א ויאמר ה' אלהי אברהם הקרה נא לפני היום וגו' - (ישעיה נ) מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו אמר: מי בכם ירא ה', זה אברהם. שומע בקול עבדו וגו', אשר שמע הקב"ה בקולו של עבדו. אשר הלך חשכים, שבא מאספמיא ומחברותיה, ולא היה יודע היכן, כאדם שהוא שרוי בחושך. ואין נוגה לו ומי היה מאיר לו? הקדוש ברוך הוא היה מאיר לו, בכל מקום שהיה הולך. יבטח בשם ה' וישען באלהיו, ומצאת את לבבו נאמן לפניך. דבר אחר: מי בכם ירא ה', זה אליעזר. שומע בקול עבדו, בקול אברהם, שהיה עבד להקב"ה, שנאמר (בראשית כו): בעבור אברהם עבדי. אשר הלך חשכים, בשעה שהלך להביא את רבקה. ואין נוגה לו ומי היה מאיר לו? הקדוש ברוך הוא היה מאיר לו בזיקים ובברקים. יבטח בשם ה' וישען באלהיו, ויאמר ה' אלהי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום:

ב כתיב (משלי יז) עבד משכיל ימשול בבן מביש ובתוך אחים יחלק נחלה. עבד משכיל, זה אליעזר. ומה השכלתו? אמר: כבר קללתו של אותו האיש בידו, שמא יבוא כושי אחד, או ברבר אחד, וישתעבד בי, מוטב לי להשתעבד בבית הזה, ולא בבית אחר. ימשול בבן מביש, זה יצחק, שבייש את כל עובדי כוכבים, בשעה שנעקד על גבי המזבח. ובתוך אחים יחלק נחלה, בתוך ישראל. מה אלו מזכירין זכות אבות, אף זה מזכיר זכות אבות, ויאמר ה׳ אלהי אדני אברהם וגו׳. ועשה חסד עם אדוני אברהם התחלת, גמור! רבי חגי בשם ר׳ יצחק אמר: הכל צריכין לחסד, אפילו אברהם, שהחסד מתגלגל בעולם בשבילו. נצרך לחסד, שנאמר: ועשה חסד עם אדוני אברהם:

ג הנה אנכי נצב על עין המים ובנות אנשי העיר והיה הנערה אשר אומר אליה הטי וגו׳ - ארבעה הן שתבעו שלא כהוגן, לשלשה ניתן כהוגן, לאחד ניתן שלא כהוגן, ואלו הן: אליעזר עבד אברהם כלב שאול יפתח אליעזר אמר: והיה הנערה אשר אומר אליה וגו׳. הא, אילו יצאה אמה אחת והשקתו, היה משיאה לבן אדונו, אתמהא! וזימן לו הקב״ה כהוגן. ויהי הוא טרם כלה לדבר, והנה רבקה יוצאת וגו׳. וכלב אמר: (שופטים א): אשר יכה את קרית ספר ולכדה, ונתתי את עכסה בתי לאשה. אילו לכדו עבד אחד, היה נותן לו בתו? ! וזימן לו הקדוש ברוך הוא כהוגן, שנאמר (שם): וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב, ויתן לו את עכסה בתו לאשה. שאול אמר: (שמואל א יז): והיה האיש אשר יכנו, יעשרנו המלך עושר גדול, ואת בתו יתן לו לאשה. הא אילו יצא כושי אחד, או עובד כוכבים אחד, או עבד והכהו היה נותן לו בתו? ! וזימן לו הקב״ה כהוגן, דכתיב: ודוד בן איש אפרתי. יפתח (שופטים יא): והיה היוצא אשר יצא וגו׳, והעליתיהו עולה לה׳. הא אילו יצא חמור, או כלב אחד, או חתול אחת, היה מעלהו עולה? ! וזימן לו הקדוש ברוך הוא שלא כהוגן, הה״ד (שם): ויבא יפתח וגו׳, והנה בתו יוצאת לקראתו. ר׳ יוחנן וריש לקיש ר׳ יוחנן אמר: הקדש דמים היה חייב. וריש לקיש אמר: אפילו הקדש דמים לא היה חייב. דתנן: אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום, הרי אלו עולה, לא אמר כלום. אמר: הרי אלו לעולה, ימכרו ויביא בדמיהם עולה. ולא היה שם פנחס שיתיר לו את נדרו? אלא פנחס אמר: הוא צריך לי ואני אלך אצלו? ! ויפתח אמר: אני ראש קציני ישראל, ואני הולך לי אצל פנחס? ! בין דין לדין, אבדה הנערה ההיא. הדא דברייתא אמרה: בין חייתא למחבלתא, אזל ברא דעלובתא, ושניהם נענשו בדמיה של נערה. יפתח מת בנשילת אברים, בכל מקום שהיה הולך בו, היה אבר נישול הימנו והיו קוברין אותו שם, הה״ד (שם יב): וימת יפתח ויקבר בערי גלעד. בעיר גלעד לא נאמר אלא בערי גלעד. פנחס, נטלה ממנו רוח הקדש, הה״ד (ד״ה א ט): פנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם, הוא נגיד עליהם אין כתיב כאן אלא נגיד היה. לפנים, ה׳ עמו:

ד ויהי הוא טרם כלה לדבר וגו׳ - תני ר׳ שמעון בן יוחאי: ג׳ הם נענו במענה פיהם: אליעזר עבדו של אברהם, ומשה ושלמה. אליעזר, ויהי הוא טרם כלה לדבר, והנה רבקה יוצאת. משה, דכתיב (במדבר יז): ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה, ותבקע האדמה וגו׳ שלמה, דכתיב (ד״ה ב ז): וככלות שלמה להתפלל אל ה׳, והאש ירדה מן השמים וגו׳:

ה והנערה טובת מראה מאד, בתולה. תנינן: מוכת עץ, כתובתה מאתים דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: מוכת עץ, כתובתה מנה. רבי חנינא משם רבי אליעזר טעמיה דרבי מאיר: ואיש לא ידעה, הא אם נבעלה מעץ, בתולה! טעמייהו דרבנן: בתולה, הא אם נבעלה מעץ, אינה בתולה! אמר רבי יוחנן: לא נבעלה אשה ממהול לשמונה תחילה, אלא רבקה. אמר ריש לקיש: לפי שבנותן של עובדי כוכבים משמרות עצמן ממקום ערותן, ומפקירות עצמן ממקום אחר, אבל זאת בתולה ממקום בתולים, ואיש לא ידעה ממקום אחר. אמר רבי יוחנן: ממשמע שנאמר בתולה, אין אנו יודעים ואיש לא ידעה? ! אלא אפילו אדם לא תבע בה, על שם (תהלים קכה): לא ינוח שבט הרשע וגו׳. ותרד העינה ותמלא כדה ותעל כל הנשים יורדות וממלאות מן העין, וזו כיון שראו אותה המים, מיד עלו. אמר לה הקב״ה: את סימן לבניך, מה את, כיון שראו אותך המים מיד עלו, אף בניך כיון שהבאר רואה אותן, מיד תהיה עולה. הה״ד (במדבר כא): אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו בה:

ו וירץ העבד לקראתה, לקראת מעשיה הטובים. ויאמר הגמיאני נא מעט מים מכדך, גמייה אחת. והאיש משתאה לה ר׳ יוחנן דציפורין אמר: ממצמץ ומביט בה, ההצליח ה׳? ! ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות ויקח וגו׳ רב הונא בשם רבי יוסף: אבן יקרה היה בו, והיה משקלה בקע ושני צמידים. על ידיה, כנגד שני לוחות. עשרה זהב משקלם, כנגד עשרת הדברות. ויאמר בת מי את הגידי נא לי וגו׳, לינה אחת. ותאמר בת בתואל אנכי, בן מלכה, גם מקום ללון, לינות הרבה. ויקד האיש וישתחוו לה׳, מכאן שמודים על בשורה טובה. ויאמר ברוך ה׳ אלהי אדוני אברהם אשר לא עזב חסדו וגו׳. ממה שקפצה הדרך לפני, הייתי יודע, שבדרך נחני ה׳, בית אחי אדוני:

ז ותרץ הנערה ותגד לבית אמה- אמר רבי יוחנן: אין האשה רגילה, אלא לבית אמה. אתיבון ליה: והכתיב, ותגד לאביה? ! אמר להם שמתה אמה ולמי היה לה להגיד לא לאביה? ! ולרבקה אח ושמו לבן רבי יצחק אמר: לשבח פרדוכוס. ר׳ ברכיה אמר: לגנאי, מלובן ברשע. וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין, מעייניה ליה. עומד על הגמלים על העין, מעיין גרמיה. ויאמר בא ברוך ה׳, שהיה סבור בו, שהוא אברהם שהיה קלסתר פניו דומה לו. אמר

רבי יוסי ב״ר דוסא: כנען הוא אליעזר, ועל ידי ששרת אותו צדיק באמונה, יצא מכלל ארור לכלל ברוך. ויאמר בא ברוך ה׳ אמר רבי יעקב בשם ר׳ יוחנן דבית גוברין: עבד ליה אפטרה. ומה אם אליעזר, ע״י ששרת את הצדיק באמונה, יצא מכלל ארור לכלל ברוך, ישראל שעושין חסד עם גדוליהם ועם קטניהם בידיהם ורגליהם עאכ״ו! למה תעמוד בחוץ? אין כבודך שתשב בחוץ. ואנכי פניתי הבית, מטינופת של עבודת כוכבים ומקום לגמלים:

ח ויבא האיש הביתה וגו׳, התיר זמומיהם. ר׳ הונא ור׳ ירמיה, שאל לר׳ חייא בר רבה: לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של ר׳ פנחס בן יאיר? חמרתיה דר׳ פנחס בן יאיר נסבוה לסטאי, עבדת גבון תלתא יומין, ולא טעמת כלום. אמרין: סופה מייתה, ותסרי מערתא עלינו, נמסרה לרבונה. שלחוה ועלת בביתא דמרה, כיון דעלתה נהקת וחכים קלה. אמר: פתחו לאותה העניה, ויהבו לה דתיכול, דאית לה תלתא יומין דלא טעמה מידי, יהבין לה שעורין, לא טעמתון. אמרין ליה: רבי, יהבינן לה שערין ולא טעמתון. אמר לו: תקנתיהו? אמרון ליה: אין אפיקתון דמאי? אמרו: לא כן אלפין רבי, הלוקח זרע לבהמה, וקמח לעורות, ושמן לנר, ושמן לסוך בו את הכלים פטורין מן הדמאי?! אמר לו: מאי נעביד לה, והיא מחמרה על גרמה. ר׳ ירמיה שלח לרבי זעירא חד קרטיל דתאינין. רבי ירמיה אמר אפשר רבי זעירא אכילהון, דלא מתקנן?! רבי זעירא אמר אפשר לרבי ירמיה דלא משלח להון מתקנן?! בין דין לדין, איתאכלון תאנים בטיבלייהו. למחר קם ר׳ ירמיה עם רבי זעירא. אמר ליה: תקנת אילין תאנייא? אמר ליה: לא! אמר רבי אבא בר ימינא לרבי זעירא: אין הוון קדמאין מלאכין, אנן בני נש! ואין הוון בני נשי, אנן חמרין, ולית אנן כחמרתיה דר׳ פנחס בן יאיר, חמרתיה דר׳ פנחס בן יאיר יהבון לה שערי דטיבלא, לא אכלת יתהון, ואנן אכלינן תאנייא דטבילין. ויתן תבן ומספוא לגמלים אמר רבי אחא: יפה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורתן של בנים. פרשתו של אליעזר שנים ושלושה דפים. הוא אומרה ושונה, ושרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו, אלא מריבוי המקרא. ר׳ שמעון בן יוחאי אומר: טמא הטמא. ר׳ אליעזר בן יוסי אומר: זה וזה. ומים לרחוץ רגליו, ורגלי האנשים אשר אתו אמר רבי אחא: יפה רחיצת רגלי עבדי בתי אבות, מתורתן של בנים, שאפילו רחיצת רגלים, צריך לכתוב. והשרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו, אלא מריבוי המקרא. ר׳ שמעון בן יוחאי אומר: טמא הטמא. ר׳ אליעזר בן יוסי אמר: זה וזה.

ט ויושם לפניו לאכול ויאמר עבד אברהם אנכי - אמר רבי יצחק: מילתא דאית בך מגניא קדים ואמרה. ועתה אם ישכם עושים חסד ואמת את אדוני הגידו לי וגו׳ ואפנה על ימין או על שמאל על ימין, זה ישמעאל. על שמאל, זה לוט, היך מה דאת אמר: (בראשית יג) אם השמאל ואימינה אם הימין ואשמאילה:

י ויען לבן ובתואל ויאמרו מה׳ יצא הדבר - מהיכן יצא? רבי יהושע בר נחמיה, בשם ר׳ חנינא בר יצחק: מהר המוריה יצא. ורבנן אמרי: מהיכן יצא? ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה׳:

יא ויוצא העבד כלי כסף - ר׳ הונא אמר: קונבי. רבנן אמרי: קליות ואגוזים. וקליות היו חביבין מכל?! אלא ללמדך, שאם יוצא אדם לדרך ואין אצטרכיא עמו, מסתגף הוא. ודכוותה (שמות ג): ושאלה אשה משכנתה וגו׳ ושמלות היו חביבות מן הכל?! אלא ללמדך שאם יצא אדם לדרך, ואין כסותו עמו, מסתגף. ודכוותה (עזרא א) וכל סביבותיהן חזקו בידיהם בכלי כסף בזהב ברכוש ובבהמה ובמדינות וקליות היו חביבות מן הכל, אלא ללמדך שאם יוצא אדם לדרך ואין איסטרכיה עימו מסתנף:

יב ויאמר אחיה ואמה תשב הנערה אתנו - ובתואל היכן הוא? ביקש לעכב וניגף בלילה. הה״ד (משלי יא) צדקת תמים תיישר דרכו. צדקת תמים, זה יצחק. תיישר דרכו, של אליעזר. וברעתו ידחה רשע, זה בתואל, שניגף בלילה. תשב הנערה אתנו ימים, אלו שבעת ימי אבלו. או עשור, אלו י״ב חודש, שנותנין לבתולה לפרנס את עצמה. ויאמרו נקרא לנערה, מכאן שאין משיאין את היתומה אלא על פיה. ויקראו לרבקה ויאמרו לה רבי יצחק אמר: מרמזים בה. התלכי, התלכי?! ותאמר אלך, הולכת אני על כרחכם, שלא בטובתכם:

יג וישלחו את רבקה וגו׳ ויברכו את רבקה - אמר רבי אייבו: דווין ושפופין היו, ולא היו מפרינין אלא בפה. אחותנו את היי לאלפי רבבה רבי ברכיה ור׳ לוי בשם ר׳ חמא בר חנינה: מפני מה לא נפקדה רבקה עד שנתפלל עליה יצחק? שלא יהיו עובדי כוכבים אומרים: תפלתנו עשתה פירות. אלא ויעתר יצחק לה׳ לנוכח אשתו. רבי ברכיה בשם רבי לוי אמר: (איוב כט) ברכת אובד עלי תבא ברכת אובד, זה לבן הארמי, שנאמר: ארמי אובד אבי. עלי תבא, זו רבקה. אחותנו את היי לאלפי רבבה, ועמדו ממנה אלופים מעשו, ורבבה מיעקב. אלופים מעשו: אלוף תימן, אלוף קנז. מיעקב רבבה: דכתיב (יחזקאל יז): רבבה כצמח השדה נתתיך. ויש אומרים: אף אלו ואלו עמדו מישראל, דכתיב (במדבר יא): ובנחה יאמר שובה ה׳ רבבות אלפי ישראל:

יד ותקם רבקה ונערותיה וגו׳ - אמר רבי לוי: שכן דרך הגמלים גדלים במזרח. רבנן אמרי: מה גמל זה, יש בו סימן טומאה וסימן טהרה, כך העמידה רבקה צדיק ורשע. ותלכנה אחרי האיש, שכעור לאיש להיות מהלך אחר האשה. ויצחק בא, מבוא אתא ממיתא. ולהיכן הלך? באר לחי רואי, הלך

להביא את הגר, אותה שישבה על הבאר ואמרה: לחי העולמים, ראה בעלבוני. ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב, אין שיחה אלא תפלה, שנאמר (תהלים קב): תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה׳ ישפוך שיחו. וכן הוא אומר (שם נה): ערב ובוקר וצהרים אשיחה וגו׳:

טו ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק - אמר רבי הונא: צפת שידו שטוחה בתפלה. אמרה ודאי אדם גדול הוא, לכך שאלה עליו. ותפול מעל הגמל, איתרכינת, היך מה דאת אמר (תהלים לז): כי יפול לא יוטל. ותאמר אל העבד ר׳ חייא אמר, ראתה אותו הדור ותוהא מפניו, היך מה דאת אמר: הנה בעל החלומות הלזה בא. רבנן אמרי: הוא ופלסונו. הלזה, אלון זה. ויאמר העבד: הוא אדוני. שתים הם שנתכסו בצעיף וילדו תאומים, רבקה ותמר. רבקה, ותקח הצעיף. תמר, ותכס בצעיף ותתעלף. ויספר העבד ליצחק אמר רבי אלעזר: כללה של תורה מרובים מפרטיה, שאילו בא לכתוב שנים וג׳ דפין, היה כותב. ורבנן אמרי: דברי שבח גלה לו, מה שקפצה הארץ לפניו:

טז ויביאה יצחק האהלה שרה אמו, כל ימים שהיתה שרה קיימת, היה ענן קשור על פתח אהלה, כיון שמתה, פסק אותו ענן, וכיון שבאת רבקה, חזר אותו ענן. כל ימים שהיתה שרה קיימת, היו דלתות פתוחות לרווחה, וכיון שמתה שרה, פסקה אותה הרווחה, וכיון שבאת רבקה חזרה אותה הרווחה. וכל ימים שהיתה שרה קיימת, היה ברכה משולחת בעיסה, וכיון שמתה שרה, פסקה אותה הברכה, כיון שבאת רבקה חזרה. כל ימים שהיתה שרה קיימת, היה נר דולק מלילי שבת ועד לילי שבת, וכיון שמתה פסק אותו הנר, וכיון שבאת רבקה חזר. וכיון שראה אותה שהיא עושה כמעשה אמו קוצה חלתה בטהרה וקוצה עיסתה בטהרה מיד, ויביאה יצחק האהלה אמר רבי יודן: למדתך תורה, שאם יהיה לאדם בנים גדולים, יהיה משיאן מתחלה ואח״כ הוא נושא לו אשה. ממי אתה למד? מאברהם, בתחלה ויביאה יצחק האהלה שרה אמו, ואחר כך: ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה.

פרשה סא

א ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה - כתיב (תהלים א) אשרי האיש אשר לא הלך וגו׳ אשר לא הלך בעצת רשעים, זה דור הפלגה. ובדרך חטאים לא עמד, אלו אנשי סדום, שנאמר (בראשית יג): ואנשי סדום רעים וחטאים. ובמושב לצים לא ישב, זה אבימלך, שנאמר (שם כ): הנה ארצי לפניך וגו׳. כי אם בתורת ה׳ חפצו, כי ידעתיו למען אשר יצוה. ובתורתו יהגה אמר ר׳ שמעון: אב לא למדו ורב לא היה לו, ומהיכן למד את התורה? אלא זימן לו הקדוש ברוך הוא שתי כליותיו כמין שני רבנים, והיו נובעות ומלמדות אותו תורה וחכמה, הה״ד (תהלים טז): אברך את ה׳, אשר יעצני, אף לילות יסרוני כליותי. (שם א) והיה כעץ שתול, ששתלו הקב״ה בארץ ישראל. אשר פריו יתן בעתו, זה ישמעאל. ועלהו לא יבול, זה יצחק. וכל אשר יעשה יצליח, אלו בני קטורה, שנאמר: ויוסף אברהם ויקח אשה:

ב (שם צב) שתולים בבית ה׳ בחצרות אלהינו יפריחו עוד ינובון בשיבה, זה אברהם אבינו. דשנים ורעננים יהיו. ויוסף אברהם (איוב יד) כי יש לעץ תקוה, יש לאבינו אברהם תקוה. אם יכרת ועוד יחליף, אם יאמר עליו כרות הברית. ועוד יחליף, מצות ומעשים טובים. וינקתו לא תחדל, זו לחלוחות שלו. אם יזקין בארץ שרשו, ואברהם זקן. ובעפר ימות גזעו, ותמת שרה. מריח מים יפריח, מריח מצות ומעשים טובים, יפריח. ועשה קציר נטע אין כתיב כאן, אלא כמו נטע, התוספת מרובה על העיקר, ויוסף אברהם וגו׳:

ג (קהלת יא) בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך - רבי אליעזר ורבי יהושע רבי אליעזר אמר: אם זרעת בבכיר זרע באפיל, שאין אתה יודע איזהו יכשר, אם של אפיל אם של בכיר, ואם שניהם כאחד טובים. רבי יהושע אמר: אם בא עני אצלך בשחרית תן לו, בערבית תן לו, שאין אתה יודע איזה מהן הקדוש ברוך הוא כותב עליך, הזה או זה, ואם שניהם כאחד טובים. רבי ישמעאל ורבי עקיבא רבי ישמעאל אומר: אם למדת תורה בנערותך, למוד תורה בזקנותך, שאין את יודע איזה מהן מתקיים לך, הזה או זה, ואם שניהם כאחד טובים. ר׳ עקיבא אומר: אם היו לך תלמידים בנערותך, עשה לך תלמידים בזקנותך, שאין אתה יודע איזה מהם מתקיים לך, זה או זה, ואם שניהם כאחד טובים. י״ב אלף תלמידים היו לר״ע מעכו ועד אנטפריס וכולם בפרק אחד מתו. למה? שהיתה עיניהם צרה אלו באלו ובסוף העמיד שבעה: רבי מאיר ורבי יהודה רבי יוסי ור׳ שמעון ורבי אלעזר בן שמוע ורבי יוחנן הסנדלר ור׳ אליעזר בן יעקב ואית דאמרי: ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ורבי מאיר רבי יוסי ורשב״י ור׳ חנינא בן חכינאי ורבי יוחנן הסנדלר אמר להם: בניי! הראשונים לא מתו, אלא שהיתה עיניהם צרה אלו לאלו, תנו דעתכם שלא תעשו כמעשיהם. עמדו ומלאו כל ארץ ישראל תורה. ר׳ דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן: אם היו לך בנים בנערותך, קח לך אשה בזקנותך והעמיד בנים. וממי אתה למד? מאברהם, שהיו לו בנים בנערותו ולקח אשה בזקנותו, והעמיד בנים, הה״ד ויוסף אברהם וגו׳:

ד ושמה קטורה - רב אמר: זו הגר. אמר ליה רבי נחמיה: והכתיב: ויוסף?! אמר לו: על פי הדבור נשאה. היך מה דאת אמר: (ישעיה ח): ויוסף ה׳ דבר אלי עוד. אמר לו: והכתיב: ושמה קטורה?! אמר לו: שמקוטרת מצות ומעשים טובים. אמר לו: והכתיב: ולבני הפילגשים אשר לאברהם?! אמר לו:

פלגשם כתיב. בעודנו חי, אותה שישבה על הבאר, ואמרה לחי העולמים: ראה בעלבוני! אמר רבי ברכיה: אע״ג דאת אמר: ותלך ותתע במדבר וגו׳, תאמר שנחשד עליה בריה?! ת״ל: ושמה קטורה, מן קטר כזה, שהוא חותם גנזכה ומוציאה בחותמת, קשורה וחתומה. בר קפרא אמר: תוספתו של הקדוש ב״ה מרובה על העיקר, קין עיקר והבל ע״י שהוא תוספת, דכתיב (בראשית ד): ותוסף ללדת, נולד הוא ושתי תאומותיו. יוסף עיקר, ובנימין על ידי שכתוב בו תוספת, הוא מעמיד עשרה, דכתיב: ובני בנימין בלע ובכר וגו׳. ער עיקר, ושלה ע״י שהוא לשון תוספת, הוא מעמיד עשרה בתי דינים, הדא הוא דכתיב בדברי הימים (ד״ה א ד): בני שלה בן יהודה, ער אבי לכה, ולעדה אבי מרשה, ומשפחות בית עבודת הבוץ לבית אשבע וגו׳. עיקר שניו של איוב לא היו אלא שבעים שנה, ניתוסף לו מאה וארבעים שנה, דכתיב (איוב מב): ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה. עיקר מלכותו של יחזקיהו לא היו אלא ארבע עשרה שנה, וניתוסף לו חמש עשרה שנה שנאמר (ישעיה לח): הנני מוסיף על ימיך חמש עשרה שנה. ישמעאל עיקר, ובני קטורה על ידי שהן לשון תוספת, ותלד לו את זמרן וגו׳:

ה רמי בר יחזקאל אמר: זמרן, שהיו מזמרין בעולם. יקשן, שהן מתקשין בעולם. ורבנן אמרי: זמרן, שהיו מזמרין לעבודת כוכבים. יקשן, שהיו מקשין בתוף לעבודת כוכבים. ויקשן ילד את שבא ואת דדן רבי שמואל בר נחמן אמר: אע״ג דאינון מתורגמין אימרין, תגרי לופרין, וראשי אומין כולהון, ראשי אומות הן:

ו ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק - רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן רבי יהודה אמר: בכורה. רבי נחמיה אמר: ברכה. ורבנן אמרי: קבורה ודאתיקו. רבי חמא אמר: לא ברכות, אלא מתנות נתן לו. משל למלך, שהיה לו פרדס, מסרו לאריס והיה בו שתי אילנות כרוכים זה לזה בכרך אחד. אחד של סם חיים, ואחד של סם המות. אמר אותו אריס: אם משקה אני זה של סם חיים, זה של סם המות שותה עמו. ואם איני משקה זה של סם המות, היך זה של סם חיים חי?! חזר ואמר: אנא אריס, עביד אנא אריסותי, ומאי דאהני למארי דפרדיסא, למיעבד יעביד ליה. כך אמר אברהם: אם מברך אני את יצחק עכשיו, בני ישמעאל ובני קטורה בכלל. ואם אין אני מברך בני ישמעאל ובני קטורה, היך אני מברך את יצחק?! חזר ואמר: בשר ודם אני, אני היום כאן ומחר בקבר! כבר עבידת אנא דידי, מכאן ואילך, מה שהקב״ה רוצה לעשות בעולמו יעשה. כיון שמת אברהם אבינו, גלה הקדוש ברוך הוא על יצחק וברכו, הדא הוא דכתיב (בראשית כה): ויהי אחרי מות אברהם, ויברך אלהים את יצחק בנו:

ז ולבני הפלגשים וגו׳ - בימי אלכסנדרוס מוקדון, באו בני ישמעאל לעורר על ישראל על הבכורה, ובאו עמהם שתי משפחות רעות כנענים ומצרים. אמרו: מי הולך ודן עמהם? אמר גביעה בן קוסם: אני, הולך ודן עמהם. אמרו לו: הזהר שלא תחליט להם את הארץ. אמר: אני הולך ודן עמהם, אם נצחתי אותם הרי מוטב, ואם לאו, אתם אומרים מה הגרוע הזה, שיעמיד עלינו?! הלך ודן עמהם. אמר להם אלכסנדרוס מוקדון: מי תובע מיד מי? אמרו ישמעאלים: אנו תובעים מידן ומתורתן אנו באים עליהם, כתיב (דברים כא): כי את הבכור בן השנואה יכיר, וישמעאל בדין שיטול פי שנים! אמר לו גביעה בן קוסם: אדוני המלך! אין אדם עושה מה שהוא רוצה לבניו?! אמר לו: הין. ואמר לו: והכתיב: ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק! אמרו לו: והיכן שטר שילוח שחילק בין בניו? אמר לו: ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות, ונסתלקו משם בבושת פנים. אמרו כנעניים: מתורתן אנו באים עליהם. בכל מקום כתיב: ארצה כנען, ארץ כנען יתנו לנו את ארצנו! אמר לו גביעה בן קוסם: אדוני המלך! אין אדם עושה לעבדו מה שהוא רוצה?! אמר לו: הין! אמר: מה כתיב (בראשית ט): ארור כנען עבד עבדים וגו׳, הרי הארץ שלנו והם עבדים לאדוני המלך! ונסתלקו משם בבושת פנים. אמרו מצרים: מתורתן אנו באים עליהם, ששים רבוא יצאו מאצלנו טעונים כלי כסף וכלי זהב, דכתיב (שמות יב) וינצלו את מצרים יתנו לנו את כספינו ואת זהבינו! אמר לו גביעה בן קוסם: אדוני המלך! ששים ריבוא בני אדם עשו אצלם רד״ו שנים, מהם כַּסָּפִים, ומהם זַהָבִים, שנוטלים בשכרן דינר ליום. ישבו פילוסופים וחשבו ולא הגיעו למאה שנה, עד שנמצאת ארץ מצרים לטימיון, ונסתלקו משם בבושת פנים. בקש לעלות לירושלים אזלון כותאי ואמרו ליה: הזהר שאינן מניחין אותך להיכנס לבית קודש הקדשים שלהם, וכיון שהרגיש גביעה בן קוסם, הלך ועשה לו שתי אנפלאות, ונתן בהם שתי אבנים טובות שוות, שתי רבאות של כסף, וכיון שהגיע להר הבית, אמר לו: אדוני המלך! שלוף מנעלך ונעול לך שתי אנפלאות, שהרצפה חלקה שלא תחליק רגליך, וכיון שהגיע לבית קדש הקדשים, אמרו לו: עד כאן יש לנו רשות ליכנס, מכאן ואילך אין לנו רשות ליכנס! אמר לו: לכשאצא, אני משוה לך פדחתך! אמר לו: אם כה תעשה רופא אומן תקרא, ושכר הרבה תיטול. וישלחם מעל יצחק בנו אמר להם: כל מה שאתם יכולים להזריח, תזריחו, שלא תיכוו בגחלתו של יצחק, אבל עשו ע״י שבא ונזדווג ליעקב, נטל את שלו מתחת ידו, הה״ד (ישעיה כג): הזאת לכם עליזה, מימי קדם קדמתה, יובילוה רגליה מרחוק לגור, מי יעץ זאת על צור המעטירה וגו׳. אמר ר׳ אליעזר: כל צור שכתוב במקרא מלא, בצור מדינה הכתוב מדבר, חסר ברומי הכתוב מדבר. המעטירה רבי אבא אמר: הקיפוה בעטרה. ורבי ינאי אמר בשם רבי שמעון בריה דרבי ינאי: הקיפוה כמין כובין.

פרשה סב

א ואלה ימי שני חיי אברהם - כתיב (תהלים לז) יודע ה׳ ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה, ואלה ימי שני חיי אברהם: ויגוע - אמר ר׳ יהודה בר אלעי: החסידים הראשונים היו מתייסרין בחולי מעיים בעשרה ועשרים יום, לאמר, שהחולי ממרק. ר׳ יהודה אמר: כל מי שנאמר בו גויעה, מת בחולי מעיים, כתיב (משלי לא): עוז והדר לבושה. כל מתן שכרן של צדיקים מתוקן להם לעתיד לבא, ומראה להם הקדוש ברוך הוא, עד שהם בעולם הזה מתן שכרן, שהוא עתיד ליתן להם לעתיד לבא, ונפשן שבעה והם ישינים. אמר רבי אלעזר: משל לסעודה, שעשה אותה המלך וזימן את האורחים, והראה להם מה שהם אוכלים ושותין, ושבעה נפשן וישנו להם. כך הקב״ה מראה להם לצדיקים עד שהם בעוה״ז, מתן שכרן מה שהוא עתיד ליתן להם לעתיד לבא, והם ישנים, שנאמר (איוב ב): כי עתה שכבתי ואשקוט. הוי, בשעת סילוקן של צדיקים, הקדוש ברוך הוא מראה להם מתן שכרן. כד דמך רבי אבהו, אחזו ליה תלת עשרי נהרי אפרסמון. אמר להון: אלין דמן? אמרו ליה: דידך. אמר: אלין דאבהו?! (ישעיה מט): ואני אמרתי לריק יגעתי, לתוהו והבל כחי כליתי, אכן משפטי את ה׳. זבדי בן לוי ורבי יהושע בן לוי ורבי יוסי בן פרטא, תלתיהון אמרין: אלין קרייה כד דמיכי. חד מנהון אמר: (תהלים לב): על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא כי בו ישמח לבנו וגו׳. ואוחרנא אמר: (שם כג): תערוך לפני שולחן נגד צוררי וישמחו כל חוסי בך. ואוחרנא אמר: (שם פג): כי טוב יום בחצריך מאלף. ורבנן אמרי: (שם לב): מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, הוי, בשעת סילוקן של צדיקים מהעולם, הקב״ה מראה להן מתן שכרן. בן עזאי אומר: (שם קטז): יקר בעיני ה׳ המותה לחסידיו. ואימתי הקדוש ברוך הוא מראה להם שכרן שהוא מתוקן להם? סמוך למיתתן. הה״ד: המותה לחסידיו. לפיכך, (משלי לא): ותשחק ליום אחרון. מה בין מיתת נערים למיתת זקנים? ר׳ יהודה אומר: הנר הזה, בשעה שהוא כבה מאיליו יפה לו, ויפה לפתילה. ובשעה שאינו כבה מאליו, רע לו ורע לפתילה. רבי אבהו אמר: התאינה הזו בשעה שהיא נלקטת בעונתה, יפה לה ויפה לתאינה. ובשעה שהיא מתלקטת שלא בעונתה, רע לה ורע לתאינה. ר׳ חייא רבה ותלמידוי ואית דאמרי ר״ע ותלמידוי ואית דאמרי ר׳ יוסי בן חלפתא ותלמידוי, היו למודים להיות משכימין ויושבין ושונין תחת תאינה אחת, והיה בעל התאינה משכים ולוקטה. אמרו: שמא הוא חושדינו. מה עבדון? חלפון אתרון. אזל לגבייהו ואמר להון: רבותי! חדא מצוה דהויתון יתבין זכיין בי, יושבין ושונין תחת תאינתי, ביטלתם?! אמרו ליה: אמרנו, שמא את חושדינו פייסן וחזרו למקומן. מה עשה? השכים בשחרית ולא ליקטה, וזרחה עליה החמה והתליעו. אמרו: בעל התאינה יודע אימת היא עונתה של תאינה ללקוט ולוקטה, כך, הקב״ה יודע אימתי היא עונותן של צדיקים להסתלק מן העולם, ומסלקן, הה״ד (שיר ז): דודי ירד לגנו לערוגת הבושם. בשיבה טובה אמר ריש לקיש: שלושה הם שנאמר בהם שיבה: אברהם ושוה לו. דוד ושוה לו. גדעון ולא שוה לו. למה? (שופטים ח): ויעש אותו גדעון לאפוד לעבודת כוכבים:

ב ויקברו אותו יצחק וישמעאל אל מערת המכפלה - כאן בן האמה, חולק כבוד לבן הגבירה. השדה אשר קנה אברהם אמר רבי תנחומא: והלא מקבורתה של שרה לקבורתו של אברהם ל״ח שנה, והכא את אמר שמה קבר אברהם ושרה אשתו?! אלא בא ללמדך, שכל מי שגמל חסד לשרה, זכה לגמול חסד לאברהם. אמר רבי שמואל בר נחמן: שם ועבר היו מהלכין לפני מטתו, וראו גבה מקום מופנה לאבינו אברהם, וקברו אותו בדיוטרין שלו:

ג ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו - אמר רבי סימון: בכל מקום, שנאמר: ״ויהי״ ״אחרי״, חזר העולם לאחוריו. ויהי אחרי מות אברהם, מיד וכל הבארות וגו׳ ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם. (יהושע א) ויהי אחרי מות משה עבד ה׳, מיד פסק הבאר וענני כבוד והמן. (שופטים א) ויהי אחרי מות יהושע, מיד נתגרו בהן יתידות הארץ. (שמואל ב ג) ויהי אחרי מות שאול, ופלשתים נלחמים בישראל. מתיבין חברייא לר׳ סימון: והכתיב (ד״ה ב כד): ואחרי מות יהוידע הכהן באו שרי יהודה וישתחוו למלך?! אמר רבי תנחומא: לא אתא ר׳ סימון למימר, אלא ויהי אחרי. אמר רבי יודן: אילולי שהעמיד הקדוש ברוך הוא אחרים תחתיהם, כבר חזר העולם לאחוריו, דכתיב: ויהי אחרי מות אברהם, וכתיב: וישב יצחק ויחפור. ויהי אחרי מות משה עבד ה׳, ויאמר ה׳ אל יהושע בן נון משרת משה לאמר. וכתיב (שופטים א) ויהי אחרי מות יהושע, ויאמר ה׳ יהודה יעלה. כתיב (שמואל ב א) ויהי אחרי מות שאול, ודוד שב מהכות את העמלקי וישב דוד בצקלג ימים וגו׳. וכתיב למעלה מן הענין, קודם מיתת שמואל (שם א טז): ודוד בן איש אפרתי:

ד ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם - ר׳ חמא בר עוקבא ורבנן הוו יתבין ומתקשין, מה ראה הכתוב לייחס תולדותיו של רשע כאן? עבר ר׳ לוי אמרי: הא אתא מרה דשמעתה, נשאלוניה. אמר רבי לוי בשם ר׳ חמא: להודיעך בן כמה שנין נתברך זקנך. ואלה שני חיי ישמעאל מה ראה הכתוב לייחס שניו של רשע כאן? על ידי שבא מקדקדה של מדבר, לגמול חסד לאביו. וישכנו מחוילה וגו׳, הכא את אמר נפל, ולהלן את אמר ישכון, אלא כל ימים שהיה אבינו אברהם קיים, ישכון. כיון שמת אבינו אברהם, נפל. עד שלא פשט ידו בבה״מ, ישכון, כיון שפשט בו ידו נפל. בעולם הזה ישכון, אבל לעתיד לבא נפל.

פרשה סג

א ואלה תולדות יצחק בן אברהם - (משלי כג) גיל יגיל אבי צדיק ויולד חכם ישמח בו. גילה אחר גילה, בזמן שהצדיק נולד. (ישעיה ו) ויהי בימי אחז וגו׳ אמר רבי הושעיא: אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ב״ה, רבון כל העולמים! ווי שמלך אחז! אמר להן: בן יותם הוא, ואביו צדיק, ואיני יכול לפשוט את ידי בו. ויולד חכם ישמח בו ר׳ לוי אמר: מנין אתה אומר שכל מי שיש לו בן יגע בתורה, שהוא מתמלא עליו רחמים? ת״ל (משלי כג): בני אם חכם לבך, ישמח לבי גם אני. ר׳ שמעון בן מנסיא אומר: אין לי אלא לב אביו של בשר ודם. מניין שאפילו הקב״ה מתמלא רחמים עליו בשעה שהוא יגע בתורה? תלמוד לומר: ישמח לבי גם אני. גילה אחר גילה, בזמן שהוא צדיק בן צדיק, ואלה תולדות יצחק בן אברהם:

ב (שם יז) עטרת זקנים בני בנים האבות עטרה לבנים והבנים עטרת לאבות - האבות עטרה לבנים, שנאמר: ותפארת בנים אבותם. הבנים עטרה לאבות, דכתיב: עטרת זקנים בני בנים. רבי שמואל בר רב יצחק אמר: אברהם לא ניצל מכבשן האש, אלא בזכות של יעקב. משל לאחד, שהיה לו דין לפני השלטון, ויצא דינו מלפני השלטון לישרף, וצפה אותו השלטון באסטרולוגיאה שלו, שהוא עתיד להוליד בת והיא נשאת למלך. אמר: כדאי הוא להנצל בזכות בתו, שהוא עתיד להוליד והיא נשאת למלך. כך אברהם יצא דינו מלפני נמרוד לישרף, וצפה הקדוש ברוך הוא, שיעקב עתיד לעמוד ממנו. אמר: כדאי הוא אברהם להנצל בזכותו של יעקב. הה״ד (ישעיה כט): לכן כה אמר ה׳ אל בית יעקב, אשר פדה את אברהם יעקב, פדה את אברהם. דבר אחר: עטרת זקנים בני בנים, ואלה תולדות יצחק בן אברהם:

ג אברם נקרא אברהם, יצחק נקרא אברהם, דכתיב (בראשית לב): ואלה תולדות יצחק בן אברהם, אברהם. יעקב נקרא שמו ישראל, דכתיב (שם לב): לא יעקב יאמר עוד שמך, כי אם ישראל. יצחק נקרא שמו ישראל, דכתיב (שמות א) ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה, את יעקב. אברהם נקרא ישראל רבי נתן אמר: מילתא עמיקתא היא, (שם י) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובארץ כנען ובארץ גושן שלושים שנה וארבע מאות שנה:

ד ויהי יצחק בן ארבעים שנה וגו׳ - אמר רבי יצחק: אם ללמד, שהיא מארם נהרים, והלא כבר נאמר: מפדן ארם. מה ת״ל ארמי בת בתואל הארמי? מה ת״ל אחות לבן הארמי? אלא, בא ללמדך אביה רמאי, ואחיה רמאי, ואף אנשי מקומה כן, והצדקת הזו, שהיא יוצאה מביניהם. למה היא דומה? לשושנה בין החוחים. ר׳ פנחס אמר: כתיב: וילך פדנה ארם. מה תלמוד לומר אל לבן הארמי? מלמד שכלל כולם ברמיות:

ה ויעתר יצחק לה׳ לנכח אשתו - רבי יוחנן וריש לקיש רבי יוחנן אמר: ששפך תפלות בעושר. ריש לקיש אמר: שהיפך את הגזירה, ולפום כן קריין ליה עתרא, דאפיך אידרא. לנכח אשתו, מלמד, שהיה יצחק שטוח כאן, והיא שטוחה כאן, ואומר: רבש״ע! כל בנים שאתה נותן לי, יהיו מן הצדקת הזו! אף היא אמרה כן: כל בנים שאת עתיד ליתן לי, יהיו מן הצדיק הזה! כי עקרה היא רבי יודן בשם רבי לקיש: עיקר מטרין לא הוה לה, וגלף לה הקב״ה עיקר מטרין. ויעתר לו ה׳ רבי לוי אמר: משל לבן מלכים, שהיה חותר על אביו ליטול ליטרא של זהב, והיה זה חותר מבפנים וזה חותר מבחוץ:

ו ויתרוצצו הבנים בקרבה - ר׳ יוחנן וריש לקיש ר׳ יוחנן אמר: זה רץ להרוג את זה, וזה רץ להרוג את זה. ריש לקיש אמר: זה מתיר ציוויו של זה, וזה מתיר ציוויו של זה. רבי ברכיה בשם רבי לוי: שלא תאמר, משיצא ממעי אמו נזדווג לו, אלא עד שהוא במעי אמו זירתיה מתוחה לקבליה הה״ד (תהלים נח): זורו רשעים מרחם. ויתרוצצו הבנים בקרבה, בשעה שהיתה עומדת על בתי כנסיות ובתי מדרשות, יעקב מפרכס לצאת, הה״ד (ירמיה א): בטרם אצרך בבטן ידעתיך. ובשעה שהיתה עוברת על בתי עבודת כוכבים, עשו רץ ומפרכס לצאת, הה״ד: זורו רשעים מרחם. ותאמר אם כן למה זה אנכי רבי יצחק אמר: מלמד שהיתה אמנו רבקה מחזרת על פתחיהן של נשים ואומרת להן: הגיע לכם הצער הזה בימיכם? אם כך הוא צערו של בנים, והלואי לא עיברתי! רבי הונא אמר: אם כך אני עתיד להעמיד שנים עשר שבטים, הלואי לא עיברתי, מנין ז״ה. תני בשם רבי נחמיה: ראויה היתה רבקה שיעמדו ממנה י״ב שבטים, הה״ד: ויאמר ה׳ לה שני גוים בבטנך, דא תרין, ושני לאומים, הא ארבעה, ולאום מלאום יאמץ, הא שיתא, ורב יעבוד צעיר, הא תמניא, וימלאו ימיה ללדת, הא עשרה. ויצא הראשון אדמוני, הא חד עשר. ואחרי כן יצא אחיו, הא תרין עשר. ואית דמייתין ליה מן הדין קרא: ותאמר אם כן למה זה אנכי, זיין, שבעה. ה״א, חמשה. הא תרין עשר, מנין זה. ותלך לדרוש את ה׳ וכי בתי כנסיות ובתי מדרשות היו באותן הימים, והלא לא הלכה אלא למדרש של שם ועבר? אלא ללמדך, שכל מי שהוא מקביל פני זקן, כמקביל פני שכינה:

ז ויאמר ה׳ לה - רבי יהודה בר רבי סימון, ורבי יוחנן בשם רבי אליעזר ב״ר שמעון, מעולם לא נזקק הקדוש ברוך הוא להשיח עם אשה, אלא עם אותה הצדקת, ואף היא על ידי עילה. רבי אבא בר כהנא אומר: כמה כרכורין כרכר בשביל להשיח עמה, שנאמר: ויאמר לא, כי צחקת! והכתיב: ותקרא שם ה׳ הדובר אליה. רבי לוי בשם רבי אבא בר חנינא אמר: ע״י מלאך. רבי אלעזר אמר: על ידי שם בן נח. שני גוים בבטנך, שני גיאי גוים בבטנך, זה מתגאה בעולמו וזה מתגאה במלכותו. שני גיאי גוים בבטנך: אדריאנוס בעובדי כוכבים, שלמה בישראל. דבר אחר: שני שונאי גוים בבטנך, כל העובדי

כוכבים שונאים את עשו. וכל העובדי כוכבים שונאים את ישראל. סנאיהון דבניא במעייך, דכתיב (מלאכי א): ואת עשו שנאתי. ושני לאומים ממעיך יפרדו אמר רבי ברכיה: מכאן שנולד מהול. ולאום מלאום יאמץ ר' חלבו אמר: עד כאן קריין סבתא ורעמה וסבתכה מינך יקומון יהודאין וארמאין. ורב יעבוד צעיר אמר רבי הונא: אם זכה יעבוד ואם לאו ייעבד:

ח וימלאו ימיה ללדת, להלן חסרים וכאן מלאים. להלן כתיב: תאומים פרץ וזרח, שניהם צדיקים. וכאן תומים יעקב צדיק ועשו רשע. ויצא הראשון אדמוני אמר רבי חגי בשם ר' יצחק: בזכות, (ויקרא כב): ולקחתם לכם ביום הראשון. אני נגלה לכם ראשון, שנאמר: (ישעיה מד) אני ראשון ואני אחרון, ופורע לכם מן הראשון, זה עשו, דכתיב: ויצא הראשון. ובונה לכם ראשון, זה בית המקדש, דכתיב ביה (ירמיה יז): כסא כבוד מרום, מראשון. ואביא לכם ראשון, זה מלך המשיח, דכתיב ביה (ישעיה מא): ראשון לציון הנה הנם. דבר אחר: ויצא הראשון אדמוני למה יצא עשו תחלה? כדי שיצא הוא ותצא סריותו עמו. אמר רבי אבהו: כהדין פרביטא, שהוא משטף את בית המרחץ, ואח"כ מרחץ בנו של מלך. כך, למה יצא עשו תחלה? כדי שיצא הוא ותצא סריותו עמו. מטרונא שאלה את רבי יוסי בן חלפתא: אמרה ליה: למה יצא עשו תחלה? אמר לה: טיפה ראשונה של יעקב היתה. אמר לה משל: אם תניחו שתי מרגליות בשפופרת אחת, לא זו שאת נותנה ראשונה, יוצאה אחרונה. כך, טיפה ראשונה של יעקב היתה. אדמוני אמר רבי אבא בר כהנא: כאלו שופך דמים, וכיון שראה שמואל את דוד אדמוני, דכתיב (שמואל א יז): וישלח ויביאהו והוא אדמוני. נתיירא ואמר: אף זה שופך דמים כעשו? ! אמר לו הקב"ה: עם יפה עינים. עשו מדעת עצמו הוא הורג, אבל זה מדעת סנהדרין הוא הורג. דקלייטינוס מלכא, הוה רעי חזירין בהדא טבריה, וכיון דהוה מטי סדריה דרבי, הווי מינוקא נפקין ומחיין ליה. לבתר יומין איתעביד מלך, נחת ויתיב ליה בהדא פנייס [נ"א פמייס] ושלח כתבים לטבריא, מפני רמשא דערובתה. אמר: אנא יהיב קילוון, דיהוון רברבני דיהודאי קיימין קודמי בצפרא דחד בשבא! פקדיה לשליחא אמר ליה: לא תתן יתהון להון, אלא עם מטעמי יומא דערובתא. נחת רבי שמואל בר נחמן למיסחי, חמתי לרבי, דהוה קאים קומי סדרא רבה, ראה פניו חולניות. אמר לו: למה פניך חולניות? אמר: כן וכן אשתדר לי כתבין מן מלכותא. אמר ליה: איתא סחי, דברייך עביד לנא נסין. עלון למסחי ואתא הדין ארגיניטון מגחיך ומרקד קדמיהון. בעא רבי דיזעוף ביה.אמר ליה רבי שמואל בר נחמן: רבי! שבקיה דזמנין על נסין הוא מתחמא. אמר ליה: מריך בעקא ואת קאים גחיך ומרקד? ! אמר להון: אזלון ואכלון ושתון ועבדון שבא טבא, דמריכון עביד לכון נסין, ואנא מקים לכון קודמוי בצפרא דחד בשבתא. באפוקי שבתא בתר סידרא, נסבון ואקימון קדם פיילי דפנייס עלון. ואמרין ליה: הא קיימין קדם פיילי! אמר: סגרון פיילי! נסבוהון ועקמון על מטכסא דמדינתא. עלון ואמרין ליה. אמר: אנא, קלוון אנא, דיתזון בי בני תלתא יומי, ויעלון ויסחון ויאתין לגבאי. אזלון ואתזון בי בני תלתא יומין, ואעל חד ארגיניטון ומוזגה קדמיהון, ועלו וסחון ואתון לגביה! אמר להון: בגין דאתון ידעין דאלהיכון עביד לכון נסין, אתון מקילין למלכא? ! אמרין ליה: לדיקליטיינוס רעי חזירין אקילינן, ברם לדיקליטיינוס מלכא אנן משועבדים. אמר להון: אפילו כן, לא תבזון, לא ברומי זעיר ולא בגולייר זעיר. כלו כאדרת שער אמר רבי חנינה: כולו ראוי לאדרת. רבנן דרומאי בשם ר' אלכסנדרי ורחבה, בשם ר' אבא בר כהנא אמר: יצא כולו מפוזר ומפורד. כאדרת, לזרותו כמוץ וכקש מאדרא. הה"ד (דניאל ב): באדין דקו כחדא פרזלא וגו', והוו כעור מן אידרי קיט. רבי חנינא בר יצחק אמר: מי גרם להם להעשות כעור מן אדרי קיט? על שפשטו ידיהם באדירים. ויקראו שמו עשו, הֵא שָׁוְא, שבראתי בעולמי! אמר ר' יצחק: אתון קריתון לחזירתכון שם, אף אנא קורא לבני בכורי שם, כה אמר ה' בני בכורי ישראל:ואחרי כן יצא אחיו - הגמון אחד שאל לחד מן אילין דבית סלוני, אמר לו: מי תופס המלכות אחרינו? הביא נייר חלק ונטל קולמוס וכתב עליו, ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב. אמרו: ראו דברים ישנים מפי זקן חדש! להודיעך כמה צער נצטער אותו צדיק:

ט ויגדלו הנערים - רבי לוי אמר: משל להדס ועצבונית, שהיו גדילים זה על גבי זה, וכיון שהגדילו והפריחו, זה נותן ריחו וזה חוחו. כך כל י"ג שנה, שניהם הולכים לבית הספר, ושניהם באים מבית הספר. לאחר י"ג שנה, זה היה הולך לבתי מדרשות, וזה היה הולך לבתי עבודת כוכבים. אמר רבי אלעזר: צריך אדם להטפל בבנו עד י"ג שנה, מיכן ואילך צריך שיאמר: "ברוך שפטרני מעונשו של זה"

י ויהי עשו איש יודע ציד, צד את הבריות בפיו, לא גנבת! מאן גנב עמך? ולא קטלית! מאן קטל עמך? אמר רבי אבהו: שודני, צידני, צד בבית, צד בשדה. בבית, היך מתקנין מילחא? בשדה, היך מתקנין תבנא? רבי חייא אמר: הפקיר עצמו כשדה. אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: רבון כל העולמים! לא דיינו שנשתעבדנו לשבעים אומות, אלא אף לא זו, שנבעלת כנשים? ! אמר להם הקב"ה: אף אני בו, בלשון אני פורע הימנו, הה"ד (ירמיה מח): והיה לב גבורי מואב ביום ההוא, כלב אשה מצרה. ויעקב איש תם יושב אהלים, שני אהלים בית מדרשו של שם ובית מדרשו של עבר. ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו, קופרא טבא לפומיה, וכסא טבא לפומיה. ורבקה אוהבת את יעקב, כל שהיתה שומעת קולו, היתה מוספת לו אהבה על אהבתו:

יא ויזד יעקב נזיד - אמר לו: מה טיבו של נזיד זה? אמר לו: שמת אותו זקן. אמר: באותו הזקן פגעה מדת הדין?! אמר לו: הין! אמר: אם כן, לא מתן שכר, ולא תחיית המתים. ורוח הקדש צווחת (שם כב): אל תבכו למת ואל תנדו לו, זה אברהם. בכו תבכה להולך, זה עשו:

יב ויבא עשו מן השדה - רבי יודן בשם רבי אייבו, ורבי פנחס בשם רבי לוי, ורבנן בשם רבי סימון: את מוצא אברהם חיה קע"ה שנה, ויצחק ק"פ?! אלא, אותן ה' שנים שמנע הקדוש ברוך הוא מחייו, מפני שעבר עשו שתי עבירות: שבא עשו על נערה המאורסה, שנא' (דברים כב): כי בשדה מצאה. והוא עיף, שהרג את הנפש, היך מה דאת אמר: (ירמיה ד) כי עיפה נפשי להורגים. רבי אמר: אף גנב, היך מה דאת אמר (עובדיה א): אם גנבים באו לך, אם שודדי לילה. אמר הקב"ה: כך הבטחתי את אברהם ואמרתי לו: ואתה תבא אל אבותיך בשלום, זו היא שיבה טובה, והוא רואה לבן בנו עובד עבודת כוכבים, ומגלה עריות, ושופך דמים?! מוטב לו שיפטר בשלום! זה הוא שכתוב (תהלים סג): כי טוב חסדך מחיים. ויאמר עשו הלעיטני נא מן האדום אמר רבי זעירא: פער פיו אותו הרשע כגמל. אמר לו: אנא פתח פומי, תהי משתדר ואזיל! כהדא דתנינן: אין אובסין את הגמל, ולא דורסין, אבל מלעיטין. מן האדום האדום רבי יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן אמר: מיניה ומן פטרוניה. ריש לקיש אמר: מיניה ומן דכוותיה: הוא אדום ותבשילו אדום, ארצו אדומה, גבוריו אדומים, לבושיו אדומים, פורע ממנו אדום, בלבוש אדום, הוא אדום, ויצא הראשון אדמוני, תבשילו אדום, הלעיטני נא מן האדום. ארצו אדומה, ארצה שעיר שדה אדום. גבוריו אדומים, (נחום ב): מגן גבוריהו מאדם. לבושיו אדומים, שנאמר (שם): אנשי חיל מתולעים. פורע ממנו אדום, (שיר ד): דודי צח ואדום. בלבוש אדום, (ישעיה סג): מדוע אדום ללבושיך:

יג ויאמר יעקב מכרה כיום - אמר לו: זבין לי חד יום מן דידך. אמר רבי אחא: כל מי שהוא יודע לחשב ימי הגלות, ימצא שיום אחד ישב יעקב בשלוה, בצלו של עשו. ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ריש לקיש אמר: התחיל מחרף ומגדף, למה לי אין כתיב כאן אלא למה זה לי? מלמד, שכפר ב"זה אלי". דבר אחר: הנה אנכי הולך למות, שהיה נמרוד מבקש להמית אותו, בשביל אותו הבגד שהיה לאדם הראשון, שבשעה שהיה לובשו ויוצא לשדה, היו באים כל חיה ועוף שבעולם, ומתקבצין אצלו. ויאמר השבעה לי מה ראה אבינו יעקב שנתן נפשו על הבכורה? דתנינן: עד שלא הוקם המשכן, היו הבמות מותרות ועבודה בבכורים, משהוקם המשכן נאסרו הבמות, ועבודה בכהנים. אמר יהי' רשע זה עומד ומקריב?! לפיכך, נתן נפשו על הבכורה, הה"ד (יחזקאל לה): כי לדם אעשך, ודם ירדפך, אם לא דם שנאת, ודם ירדפך, ועשו הוא שונא את הדם?! ר' שמואל בר נחמן אמר: זה דם בכורה וקרבנות. ר' לוי אמר: זה דם של מילה. רבנן אמרי: שנאת דמו של אדם בגופו, הה"ד (תהלים קט): ויאהב קללה ותבואהו. רבי לוי בשם רבי חמא אמר: לא חפץ בברכה, ולא חפץ בכורה. רבי הונא אמר: זה דם הקורבנות, שהוא קרוי ברכה, היך מה דאת אמר: (שמות כ): מזבח אדמה תעשה לי:

יד ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים - מה עדשה זו, עשויה כגלגל, כך העולם עשוי כגלגל. מה עדשה זו, אין לה פה, כך אָבֵל אסור לו לדבר. מה עדשה זו, יש בה אֵבֶל ויש בה שמחה, כך אבל שמת אבינו אברהם. שמחה, שנטל יעקב את הבכורה. ויאכל וישת, הכניס עמו כת של פריצים. אמרין: ניכול דידיה וניחוך עליו, ורוח הקודש אומרת (ישעיה כא): ערוך השולחן סדר פתורא, צפה הצפית סדר מנרתא. אמר רבי אבא בר כהנא: אית אתרא דקרין למנרתא צפיתא. קומו השרים, זה מיכאל וגבריאל. משחו מגן, כתבו, שהבכורה ליעקב! תני, בר קפרא: ולפי שהיו כמשחקים, הסכים הקדוש ברוך הוא ושחק עמהם, וקיים הבכורה ליעקב. מנין? דכתיב (שמות ד): כה אמר ה' בני בכורי ישראל. ויקם וילך רבי לוי אמר: מעולמו יצא. ויבז עשו את הבכורה ומה בזה עמה? אמר רבי לוי: תחיית המתים בזה עמה, הה"ד (משלי יח): בבוא רשע, בא גם בוז. בבוא רשע, זה עשו, שנאמר (מלאכי א): וקראו להם גבול רשעה. בא גם בוז, שבא בזיונו עמו. ועם קלון חרפה, שנתלוה לו קלונו של רעב, ואין חרפה אלא רעב, היך מה דאת אמר: (יחזקאל לו): אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים(עי' יואל ב' יט) ויהי רעב בארץ וגו'.

פרשה סד

א ויהי רעב בארץ - (תהלים לז) יודע ה' ימי תמימים, זה יצחק. ונחלתם לעולם תהיה, גור בארץ הזאת. לא יבשו בעת רעה, ברעתו של אבימלך. ובימי רעבון ישבעו, ויהי רעב בארץ:

ב (משלי י) לא ירעיב ה' נפש צדיק, זה יצחק. גור בארץ הזאת והות רשעים יהדוף, זה אבימלך. ויהי רעב, עשרה רעבון באו לעולם: אחד בימי אדם הראשון, (בראשית ג): ארורה האדמה בעבורך. אחד בימי למך, (שם ה): מן האדמה אשר אררה ה'. אחד בימי אברהם, (שם יב): ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה. ואחד בימי יצחק, ויהי רעב בארץ. ואחד בימי יעקב, (שם מה): כי זה שנתים הרעב. ואחד בימי שפוט השופטים, שנאמר (רות א): ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ. ואחד בימי דוד, (ש"ב כ"א): ויהי רעב בימי דוד. ואחד בימי אליהו, (מ"א יז): חי ה' אלהים וגו'. ואחד בימי אלישע ,(מ"ב ו) ויהי רעב גדול בשומרון. ואחד שהוא מתגלגל ובא לעולם. ואחד לעתיד, שנאמר (עמוס ח): והשלחתי רעב בארץ, לא רעב ללחם, ולא

צמא למים וגו׳. ר׳ שמואל בר נחמן אמר: עיקר אוותנטיאה שלו, היה בימי דוד, ולא היה ראוי לבא אלא בימי שאול, אלא על ידי שהיה שאול גרופית של שקמה, גילגלו הקב״ה והביאו בימי דוד. שילא חטא ויוחנא משתלמא?! אמר רבי חייא רבה: משל לזגג, שהיה בידו קופה מליאה כוסות ודיטרוטין, ובשעה שמבקש לתלות את קופתו, היה מביא יתד ותוקעה ונתלה בה, ואחר כך היה תולה את קופתו. לפיכך כולם לא באו בימי בני אדם שפופים, אלא בימי בני אדם גבורים, שיכולים לעמוד. ר׳ ברכיה הוה קרי עליהן, (ישעיה מ): נותן ליעף כח. ר׳ חלבו אמר: שנים באו בימי אברהם. ר׳ אחא אמר: אחד בימי אברהם, ואחד בימי למך. ורעב שבא בימי אליהו, רעב של בצורת היה, שנה עבדא ושנה לא עבדא. רעב שבא בימי אלישע, רעב של מהומה היה (מלכים ב ו): עד היות ראש חמור בשמונים כסף. רעב שבא בימי שפוט השופטים. רבי הונא בשם רבי אחא אמר: מ׳ ושתים סאין היו ונעשים מ״א. והא תני: לא יצא אדם לחוץ לארץ, אא״כ היו סאתים של חטים הולכים בסלע. אמר ר׳ שמעון: אימתי? בזמן שאינו מוצא ליקח, אבל מוצא ליקח אפילו סאה בסלע, לא יצא לחו״ל:

ג וילך יצחק אל אבימלך גררה, לגרדיקי. רבי דוסתאי בשם ר׳ שמואל בר נחמן: מפני מה גזרו על הנוה שבגרדיקי? מפני שהוא נוה רע. ועד היכן? רבי חנין אמר: עד נחל מצרים. וירא אליו ה׳ ויאמר אל תרד מצרימה שכון בארץ, עשה שכונה בארץ ישראל, הוי נוטע, הוי זורע, הוי נציב. דבר אחר: שכון בארץ, שכן את השכינה בארץ. גור בארץ הזאת אמר רבי הושעיה: את עולה תמימה. מה עולה אם יצאת חוץ לקלעים היא נפסלת, אף את אם יצאת חוץ לארץ, נפסלת! כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל קשות, כמה דאת אמר: (יחזקאל יז) ואת אילי הארץ לקח. דבר אחר: למה לא נאמר האלה אלא האל? לומר מקצתן אני נותן לך. ואימתי אני נותן את השאר? לעתיד לבא:

ד עקב אשר שמע אברהם בקולי - רבי יוחנן ורבי חנינא תרויהון אמרי: בן ארבעים ושמונה שנה הכיר אברהם את בוראו. ריש לקיש אמר: בן שלוש שנים הכיר אברהם את בוראו. מנין עק״ב שמע אברהם בקול בוראו, וישמור משמרתי, מצותי, חקותי ותורתי. ר׳ יונתן משם ר׳ יוחנן אמר: אפילו הלכות עירובי חצרות, היה אברהם יודע. תורותי, שתי תורות שקיים אפילו מצוה קלה שבעל פה. ר׳ סימון אמר: אפילו שם חדש, שעתיד הקדוש ברוך הוא לקרוא לירושלים, היה אברהם יודע, דכתיב (בראשית כב): ויקרא שם המקום ה׳ יראה. וכתיב (יחזקאל מח): ושם העיר מיום ה׳ שמה. וכתיב (ירמיה ג): ביום ההוא יקראו לירושלים כסא ה׳. רבי ברכיה אמר בשם ר׳ יהודה: אין כל יום ויום, שאין הקב״ה מחדש הלכה בבית דין של מעלה. מאי טעמיה? (איוב לז) שמעו שמוע ברוגז קולו והגה מפיו יצא, ואין הגה, אלא תורה, כענין שנאמר (יהושע א): והגית בו יומם ולילה:

ה ויהי כי ארכו לו שם הימים: אמר רבי יוחנן: חלום קשה ונבואה קשה, אֶבֶל שוטה - אריכות ימים מבטלת. נבואה קשה מנין? שכך היו ישראל אומרים לנביא (יחזקאל יב): יארכו הימים ואבד כל חזון. אבל שוטה אריכות ימים מבטלת, מיצחק, דכתיב: ויהי כי ארכו לו שם הימים, מיד: והנה יצחק מצחק. רבי חייא בר אבא אמר: בשביל שהעלו לך ימים רבים, היית עושה את הדבר הזה?! לא כך אמר רבי יוחנן: המשמש מטתו ביום, הרי זה מגונה! דאמר ר׳ יוחנן: אין תשמיש המטה אלא בלילה, שנא׳ (אסתר ב): בערב היא באה ובבקר היא שבה. איוב מקלל יום לידתו וליל עיבורו, הה״ד (איוב ג): יאבד יום אולד בו, והלילה אמר וגו׳. אמר רבי מרינוס בר הושעיה, אמר איוב: הלואי היתה אמי נדה בשעה שבא להזדקק לה, שתאמר לו: הורה גבר?! אין עכשיו עת הריון מגבר. ירמיה מקלל יום לידתו ויום עיבורו, שנאמר (ירמיה כ): ארור היום אשר יולדתי בו, זה יום לידה. (שם): יום אשר ילדתני אמי, זה יום העיבור. אפשר חלקיהו אדם צדיק, והיה משמש מטתו ביום?! אלא, לפי שהיתה איזבל הורגת הנביאים, בא ושמש מטתו ביום וברח:

ו ויזרע יצחק בארץ ההיא - אמר רבי חלבו: בארץ ההיא, בשנה ההיא, הארץ קשה והשנה קשה, ואילו היתה יפה על אחת כמה וכמה! וימצא בשנה ההוא מאה שערים, מאה כורים. מאה שערים, מאה מנינים. מאה שערים, מלמד, שהאמידו אותה ועשת מאה כמה שהאמידוה! והלא אין הברכה שורה על דבר שהוא במשקל ובמדה ובמנין?! מפני מה מדד אותה? מפני המעשרות:

ז ויצו אבימלך את כל העם - אמר רבי אייבו: אפילו צרור אל יזרוק בהם אדם. הה״ד (תהלים נו): יגורו יצפנו, המה עקבי ישמורו, כאשר קוו נפשי. ויגדל האיש וילך הלוך וגדל אמר רבי חנין: עד שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק, ולא כספו וזהבו של אבימלך. ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה דניאל חייטא אמר: וְעָבְדָה כתיב, אם אין אדם עושה עצמו כמו עבד לעבדו, אינו קונה אותו, כענין שנא׳ (משלי יב): טוב נקלה ועבד לו. בנוהג שבעולם, אדם צריך לטרוח ולבקש יציאות ביתו, והם יושבים בביתו?! ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו אמר לו: כל אותן עֲצָמות שעצמת, לא ממנו היה לך?! לשעבר היה לך חדא קווקיא, וכדון אית לך קווקיא סגין!

ח וישב יצחק ויחפור וגו׳ - כמה בארות חפר אבינו יצחק בבאר שבע? ר׳ יהודה אמר: ארבעה, כנגד כן נעשו בניו ארבעה דגלים במדבר. ורבנן אמרי: חמש, כנגד חמשה ספרי תורה. ויקרא שם הבאר עשק, כנגד ספר בראשית, שבו נתעסק הקדוש ברוך הוא, וברא את העולם. ויקרא שמה שטנה, כנגד ספר ואלה שמות, על שם וימררו את חייהם בעבודה קשה. וימצאו שם באר מים חיים, כנגד ספר ויקרא, שהוא מלא הלכות רבות. ויקרא אותה שבעה,

כנגד ספר וידבר, שהוא משלים שבעה ספרי תורה. והלא ה׳ הן? אלא בן קפרא עביד וידבר תלתא ספרים: מן וידבר עד ויהי בנסוע הארון ספר בפני עצמו. מן ויהי בנסוע ודבתריה ספר בפני עצמו. ומן סיפיה דפסקא, ועד סופיה דספרא ספר בפני עצמו. ויקרא שמה רחובות, כנגד משנה תורה. על שם כי ירחיב, כי עתה הרחיב ה׳ לנו ופרינו בארץ:

ט ואבימלך הלך אליו מגרר, מגורר. מלמד שנכנסו לסטים לתוך ביתו והיו מקרקרים בו כל הלילה. דבר אחר: מגרר, מגורר, מלמד שעלו בו צמחים. כמה דאת אמר: (איוב ג): להתגרד בו. ואחוזת מרעהו רבי יהודה אמר: אחוזת מרעהו היה שמו. רבי נחמיה אמר: סיעת מרחמוהי. ופיכול שר צבאו רבי יהודה ורבי נחמיה ר׳ יהודה אמר: פיכול שמו. רבי נחמיה אמר: פה, שכל צבאותיו נושקים לו על פיו: ויאמרו ראה ראינו ראינו מעשיך ומעשה אבותיך ונאמר תהי נא אלה אם תעשה עמנו וגו׳ - רק, מיעוט, שלא עשו עמו טובה שלימה. בימי רבי יהושע בן חנניה גזרה מלכות הרשעה שיבנה בית המקדש, הושיבו פפוס ולוליאנוס טרפיזין מעכו עד אנטוכיא, והיו מספקין לעולי גולה כסף וזהב וכל צרכם. אזלין אלין כותאי ואמרין: ידיע להוי למלכא, דהדין קרתא מרדתא תתבנא, ושוריא ישתכללון מנדה בלו והלך לא יתנון! מנדה, זו מדת הארץ. בלו, זו פרובגירון, והלך אנגרוטינה. ואמר להון: מה נעביד וגזרית? אמרין ליה: שלח ואמר להון: או ישנון יתיה מאתריה, או יוספון עליה חמש אמין, או יפצרון מיניה חמש אמין מן גרמיהון אנון חזרין בהון. והוון קהליא מצתין בהדא בקעתא דבית רמון. כיון דאתון כתיבא שרון בכיין בעיין לממרד על מלכותא. אמרין: יעול חד בר נש חכימא, וישדך צבורא. אמרין: יעול ר׳ יהושע בן חנניא, דהוא אסכולוסטקיא דאורייתא. עאל ודרש: ארי טרף טרף, ועמד עצם בגרונו. אמר: כל דאתי מפיק ליה, אנא יהיב ליה אגריה! אתא הדין קורא מיצראה, דמקוריה אריך, יהיב מקוריה ואפקיה. אמר ליה: הב לי אגרי! אמר לו: זיל תהא מלגלג ואומר דעילת לפומא דאריה בשלם, ונפקת בשלם. כך דיינו, שנכנסנו לאומה זו בשלום, ויצאנו בשלום.

פרשה סה

א ויהי בן ארבעים שנה - הה״ד (תהלים פ): יכרסמנה חזיר מיער. ר׳ פנחס בשם רבי סימון: מכל הנביאים לא פירסמוה אלא שנים: משה ואסף. משה אמר (דברים יד): ואת החזיר, כי מפריס פרסה הוא. אסף, אמר: יכרסמנה חזיר מיער. למה הוא מושלה בחזיר? אלא, מה חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו, כלומר שאני טהור, כך מלכות הזאת הרשעה, גוזלת וחומסת נראת כאלו מצעת את הבימה. כך עשיו כל ארבעים שנה, צד נשי אנשים ומענה אותם, וכיון שהגיע לארבעים שנה, דימה עצמו לאביו. אמר: מה אבא נשא אשה בן ארבעים שנה, אף אני נושא אשה בן ארבעים שנה, הה״ד: ויהי עשו בן ארבעים שנה:

ב ויקח אשה את יהודית - ר׳ יודן פתח: (תהלים סח) אלהים מושיב יחידים ביתה וגו׳. היא דעתיה דר׳ יהודה, דאמר רבי יהודה: אפילו ממזר אחד בסוף העולם, וממזרת אחת בסוף העולם, הקב״ה מביאן ומזווגן זה לזה. מאי טעמיה? אלהים מושיב יחידים ביתה, כך, לפי שכתוב (דברים כ): החרם תחרימם החתי והאמורי ייתי הדין מחיק שמא, ויסב להדא מחיקת שמא ויהא עשו בן ארבעים שנה וגו׳:

ג ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח וגו׳ - (ויקרא יא) את כל עורב למינו. בימי ר׳ חייא רבה, עלה זרזיר אחד לארץ ישראל. אתון טעינין ליה לגביה. אמרו ליה: מהו דניכליניה? אמר לון: אזלון יהבו יתיה על איגרא, וכל עוף דשכן על גביה, מן מיניה הוא. אזלין יהבו יתיה על איגרא, ואתא הדין עורבא מיצראה, שכן על גביה. אמר: מסאב הוא, דמן מיניה הוא, דכתיב: ואת כל עורב למינו. אמרו: לא הלך עורב אצל זרזיר, אלא שהוא מינו. כך לפי שכתוב בו: כי החרם תחרימם, ייתי הדין מחיק שמא, ויסב להדא מחיקת שמא, ויהי עשו בן ארבעים שנה:

ד ותהיינה מורת רוח - למה ליצחק תחלה? אלא ע״י שהיתה רבקה בת כומרים, לא היתה מקפדת על טנופת עבודת כוכבים. וזה ע״י שהיה בן קדושים, היה מקפיד על טנופת עבודת כוכבים, לפיכך, ליצחק תחלה. דבר אחר: למה ליצחק תחלה? אלא לפי שהדבר תלוי בה, שנאמר: ויאמר ה׳ לה: שני גוים בבטנך, לפיכך ליצחק תחלה. דבר אחר: למה ליצחק תחלה? אלא דרכה של אשה להיות יושבת בתוך ביתה, ודרכו של איש להיות יוצא לדרך, ולמד בינה מבני אדם. וזה על ידי שכהו בעיניו והוא יושב בתוך הבית. לפיכך. ליצחק תחלה. אמר ריב״ל: גרם להורו, לסלק ממנו רוח הקדש:

ה ויהי כי זקן יצחק - ר׳ יצחק פתח: (ישעיה ה) מצדיקי רשע עקב שחד, כל מי שנוטל שוחד ומצדיק את הרשע, בעקב, וצדקת צדיקים יסורו ממנו. וצדקת צדיקים, זה משה. יסורו ממנו, זה יצחק, ע״י שהצדיק את הרשע, כהו עיניו, ויהי כי זקן יצחק וגו׳:

ו (משלי יז) מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה׳ גם שניהם - אמר רבי יהושע בן לוי לא ממה שהיתה רבקה אוהבת את יעקב יותר מעשו, עשתה את הדבר הזה, אלא אמרה: לא יעול ויטעי בההוא סבא, על שם תועבת ה׳ גם שניהם, ועל ידי שהצדיק את הרשע, כהו עיניו. ויהי כי זקן יצחק ותכהין

עיניו:

ז ר׳ יצחק פתח: (שמות כג) ושוחד לא תקח וגו׳ - אמר ר׳ יצחק: ומה אם מי שנטל שוחד, ממי שהיה חייב לו כהו עיניו, הלוקח שוחד ממי שאינו חייב לו עאכ״ו! ויהי כי זקן יצחק וגו׳:

ח רבי חנינא בר פפא פתח: (תהלים מ) רבות עשית אתה ה׳ אלהי נפלאותיך וגו׳ - אמר רבי חנינא: כל פעולות ומחשבות שפעלת אלינו, בשבילנו. למה כהו עיניו של יצחק? כדי שיבא יעקב ויטול את הברכות, ויהי כי זקן יצחק:

ט אמר רבי יהודה בר סימון: אברהם תבע זקנה. אמר לפניו: רבון העולמים! אדם ובנו נכנסין למקום ואין אדם יודע למי מכבד! מתוך שאתה מעטרו בזקנה, אדם יודע למי מכבד. אמר לו הקדוש ברוך הוא: חייך! דבר טוב תבעת, וממך הוא מתחיל! מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב זקנה, וכיון שעמד אברהם, נתן לו זקנה, ואברהם זקן בא בימים. יצחק תבע יסורין, אמר לפניו: רבון כל העולמים! אדם מת בלא יסורים, מדת הדין מתוחה כנגדו, מתוך שאתה מביא עליו יסורים, אין מדת הדין מתוחה כנגדו! אמר לו הקב״ה: חייך! דבר טוב תבעת, וממך אני מתחיל! מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב יסורין, וכיון שעמד יצחק, נתן לו יסורים, ויהי כי זקן יצחק ותכהין. יעקב תבע את החולי, אמר לפניו: רבון העולמים! אדם מת בלא חולי ואינו מיישב בין בניו! מתוך שהוא חולה שנים או שלושה ימים, הוא מיישב בין בניו. אמר לו הקדוש ברוך הוא: חייך! דבר טוב תבעת, וממך הוא מתחיל! (בראשית מח): ויאמר ליוסף הנה אביך חולה. אמר רבי לוי: אברהם חידש זקנה, יצחק חידש יסורים, יעקב חידש חולי, חזקיהו חידש חולי שיתרפא. אמר לו: העמדת אותו עד יום מותו, אלא מתוך שאדם חולה ועומד, חולה ועומד, הוא עושה תשובה. אמר לו הקב״ה: חייך! דבר טוב תבעת, וממך אני מתחיל! הה״ד (ישעיה לח): מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלותו, ויחי מחליו. אמר רבי שמואל בר נחמן: מכאן, שהיה בין חולי לחולי, חולי כבד משניהם:

י ותכהין עיניו מראות - אמר רבי אלעזר בן עזריה: מראות ברע, מראות ברעתו של רשע. אמר הקדוש ברוך הוא: יהיה יצחק יוצא לשוק, ויהון ברייתא אמרין: דין אבוה דההוא רשיעא! אלא, הריני מכהה את עיניו והוא יושב בתוך ביתו, הה״ד (משלי כח): בקום רשעים יסתר אדם, מכאן אמרו: כל המעמיד בן רשע, או תלמיד רשע, סוף שעיניו כהות. תלמיד רשע, מאחיה השילוני (מלכים א יד): ואחיה לא יכול לראות, כי קמו עיניו משיבו, שהעמיד את ירבעם תלמיד רשע. בן רשע, מיצחק, ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו. דבר אחר: מראות, מכח אותה ראיה, שבשעה שעקד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח, בכו מלאכי השרת, הה״ד (ישעיה לג): הן אראלם צעקו חוצה וגו׳, ונשרו דמעות מעיניהם לתוך עיניו, והיו רשומות בתוך עיניו, וכיון שהזקין כהו עיניו. הה״ד: ויהי כי זקן יצחק וגו׳. דבר אחר: מראות, מכח אותה הראיה, שבשעה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו על גבי המזבח, תלה עיניו במרום והביט בשכינה מושלים אותו. משל למה הדבר דומה למלך, שהיה מטייל בפתח פלטין שלו, ותלה עיניו וראה בנו של אוהבו מציץ עליו בעד החלון. אמר: אם הורגו אני עכשיו, מכריע אני את אוהבי, אלא גוזרני שיסתמו חלונותיו. כך בשעה שהעקיד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח, תלה עיניו והביט בשכינה, אמר הקב״ה: אם הורגו אני עכשיו, אני מכריע את אברהם אוהבי, אלא גוזר אני, שיכהו עיניו, וכיון שהזקין כהו עיניו, ויהי כי זקן יצחק וגו׳:

יא ויקרא את עשו בנו הגדול - אמר ר׳ אלעזר בר שמעון: למדינה שהיתה מכתבת ענקמון למלך, והיתה שם אשה אחת והיה לה בן ננס, והיתה קוראה אותו מקרוא לפרוס. אמרה: בני מקרוא לפרוס, אין אתם מכתיבין אותו? ! אמרו: אם בעיניך מקרוא לפרוס, בעינינו הוא ננס שבננסים! כך אביו קורא אותו גדול, ויקרא את עשו בנו הגדול. אמו קראת אותו גדול, ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות.אמר להם הקדוש ברוך הוא: אם בעיניכם הוא גדול, בעיני הוא קטן, (עובדיה א): הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד. אמר רבי ברכיה: לקבל תורא טבחא, הה״ד (ישעיה לד): כי זבח לה׳ בבצרה, וטבח גדול בארץ אדום. ויאמר אליו בני! ויאמר אליו הנני! הה״ד (משלי כו): כי יחנן קולו אל תאמן בו וגו׳. חזקיהו תורגמינא אמר: (שם) כי שבע תועבות בלבו, את מוצא תועבה אחת כתיב בתורה, וכתוב בה עשר, (דברים יח): לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו׳ וחובר חבר ושואל אוב וידעוני וגו׳ כאן שכתוב שבע, עאכ״ו! הוי, כי שבע תועבות, כי שבעים תועבות בלבו.

יב ויאמר אליו הנני:אמר רבי יהושע בן קרחה: הגיע אדם לפרק אבותיו קודם לה׳ שנים, ולאחר חמש שנים ידאג מן המיתה, שכן יצחק אמר: אם לשניו של אבא אני מגיע, עד עכשיו מתבקש לי, אם לשנים של אמי אני מגיע, ויאמר אליו הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי. תני שבעה דברים מכוסים מבני אדם, ואלו הן: יום המיתה, ויום הנחמה, ועומק הדין, ואין אדם יודע במה הוא משתכר, ואין אדם יודע מה בלבו של חבירו, ואין אדם יודע מה בעיבורה של אשה, ומלכות הרשעה אימתי נופלת. יום המיתה מנין? דכתיב (קהלת ט): כי גם לא ידע האדם את עתו. יום הנחמה מנין? דכתיב (ישעיה ס): אני ה׳, בעתה אחישנה. ואין אדם יודע מה בעומקו של דין, שנאמר (דברים א): כי המשפט לאלהים הוא. ואין אדם יודע במה הוא משתכר, דכתיב

(קהלת ג): מתת אלהים הוא. ואין אדם יודע מה בלבו של חברו, דכתיב (ירמיה יז): אני ה׳ חוקר לב. ואין אדם יודע מה בעיבורה של אשה, דכתיב (קהלת יא): כעצמים בבטן המלאה. ומלכות הרשעה אימתי נופלת, דכתיב (ישעיה סג): כי יום נקם בלבי. אמר ר׳ יהושע בן קרחה הגיע אדם לפרק אבותיו קידם חמש שנים ולאחד חמש שנים ידאג מן המיתה שכן יצחק א׳ אם לשונתיו שלאבא אני מגיע עד עכשיו מתבקש לי ואם לשני אמה אני מגיע הנה נא זקנתי וגו׳:

יג ועתה שא נא כליך, שחוז מאני זינך, שלא תאכילני נבילות וטריפות. סב מאני זינך, שלא תאכילני גזילות וחמסים. תֶּלְיְךָ, אמר לו: הרי הברכות תלויות למאן דחמי ליה למתברכא, הוא מתבריך. דבר אחר: שא נא כליך, זו בבל, (דניאל א): ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו. תֶּלְיְךָ, זו מדי, (אסתר ו): ויתלו את המן על העץ. קשתך, זו יון, שנאמר (זכריה ט): כי דרכתי לי יהודה קשת. וצא השדה, זו אדום, ארצה שעיר שדה אדום. ועשה לי מטעמים ר׳ אליעזר בשם רבי יוסי בר זימרא אמר: שלושה דברים נאמרו בו בעץ שאכל אדה״ר: טוב למאכל, ויפה לעינים, ומוסיף חכמה. ושלושתן נאמרו בפסוק א׳, שנאמר (בראשית ג): ותרא האשה כי טוב העץ למאכל, מכאן שהוא טוב למאכל וכי תאוה הוא לעינים, מכאן שהוא יפה לעינים להשכיל, מכאן שהוא מוסיף חכמה, היך מה דאת אמר: (תהלים פט): משכיל לאיתן. וכן יצחק אמר: ועשה לי מטעמים. אמר לו: בתחלה הייתי נהנה מן הראייה, ועכשיו איני נהנה אלא מן הטעם. וכן שלמה אומר: (קהלת ה): ברבות הטובה רבו אוכליה, מכאן לסומין שאינם שבעים, לא דמי ההוא דחמי סולגיתא פניא וכפן, להההוא דחמי סולגיתא מליא ושבע. וילך עשו השדה לצוד ציד להביא, אם מצא הרי מוטב, ואם לאו, להביא, מן הגזילות ומן החמסין:

יד ורבקה אמרה אל יעקב הביאה לי ציד ועתה בני שמע בקולי לך נא אל הצאן - אמר רבי לוי: לך וקדם את האומה, שמשולה לצאן, היך מה דאת אמר: (יחזקאל יד) ואתן צאני צאן מרעיתי. ולקח לי משם שני גדיי עזים טובים אמר רבי לוי: אם מצאת הרי מוטב, ואם לאו, הבא לי מפרפורנין שלי, שכך כתב לה שהוא מעלה לה שני גדיים בכל יום. טובים ר׳ חלבו אמר: טובים לך, שעל ידן את נוטל את הברכות, וטובים לבניך, שעל ידן הוא מתכפר להם ביוה״כ, דכתיב (ויקרא טז): כי ביום הזה יכפר וגו׳:

טו ויאמר יעקב אל רבקה אמו: הן עשו אחי איש שעיר, גבר שידין, כמה דאת אמר: (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם. ואנכי איש חלק, כמה דאת אמר: (דברים לב): כי חלק ה׳ עמו. רבי לוי אמר: משל לקוץ וקרח, שהיו עומדין על שפת הגורן, ועלה המוץ בקוץ ונסתבך בשערו, עלה המוץ בקרח ונתן ידו על ראשו והעבירו. כך, עשו הרשע מתלכלך בעונות כל ימות השנה, ואין לו במה יכפר, אבל יעקב מתלכלך בעונות כל ימות השנה, ובא יום הכפורים ויש לו במה יכפר, שנא׳ (ויקרא טז): כי ביום הזה יכפר. רבי יצחק אמר: לא שאול הוא לה, ולא שאולה היא ליה, אלא, ונשא השעיר עליו, זה עשו שנאמר הן עשו אחי איש שעיר. את כל עונותם, עונות תם, שנאמר (שם כה): ויעקב איש תם. אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע, כמת וכתועה, וכעובד עבודת כוכבים. והבאתי עלי קללה וגו׳, אפילו ברכה אחת, שהוא עתיד ליתן בסוף, אינו נותנה לי. ותאמר לו אמו עלי קללתך בני רבי אבא בר כהנא אמר: אדם שחטא, לא אמו נתקללה?! שנאמר (בראשית ג): ארורה האדמה בעבורך. אף אתה, עלי קללתך, בני! אמר ר׳ יצחק: עלי ליכנס ולומר לאביך, יעקב צדיק ועשו רשע. וילך ויקח ויבא לאמו, אנוס וכפוף ובוכה:

טז ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות, מה שחמד מנמרוד, והרגו ונטלן, הה״ד (משלי יב): חמד רשע מצוד רעים. אשר אתה בבית, שבהן היה משמש את אביו. אמר ר׳ שמעון בן גמליאל: כל ימי הייתי משמש את אבא, ולא שמשתי אותו אחד ממאה ששמש עשו את אביו. אני, בשעה שהייתי משמש את אבא, הייתי משמשו בבגדים מלוכלכין, ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים, אבל עשו, בשעה שהיה משמש את אביו, לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות. אמר: אין כבודו של אבא להיות משמשו, אלא בבגדי מלכות, הה״ד: אשר אתה בבית. כמה נשים היו לו ואת אמרת אשר אתה בבית? אלא, דהוה ידע מאי עובדיהון. אמר רבי אבא בר כהנא: עובדא הוה בהדא סיעא דפריצין, בהדה כפר חטיאה, דהוון נהיגין אכלין ושתין בכנישתא, כל פתי רמשא דשבא. מן דהוון אכלין, הוו נסבין גרמיא ומסלקי יתהון על ספרא. חד מנהון דמך. אמרו ליה: למאן את מפקיד על בנך לשמרו? אמר להון: לספרא. והלא כמה רחימין היו לו, והוא אומר לספרא?! אלא, דהוה ידע מה עובדיהון, ודספרא היך מנהון טב. כך כמה נשים היו לו, ואת אמרת אשר אתה בבית?! אלא, דהוה ידע מה עובדיהון:

יז ואת עורות גדיי העזים - אמר רבי יוחנן: תרי אדרעין דאבונן יעקב, כתרין עמודין דיפרא סופא, ואת אמרת הלבישה על ידיו?! אלא, חייטתהון. ר׳ הונא בשם ר׳ יוסי אמר: שני תמידים, שהיו ישראל מקריבין בחג, היו מרכיבין אותן על שני הוגנין, והיו רגליהם שפופות בארץ. ר׳ הונא בשם ר׳ יוסי אמר: קינמון הזה היה גדול בא״י, והיו עזים וצביים מגיעים לראשו של אילן, ואוכלים ממנו. אמר רבי חנינא: והלא עגלים נשחטים בארץ ישראל, וזיתים נקצצים, ועפר שבהרים, מעשה נסים הם. אמר רבי מונא: הכל מעשי נסים. ותתן את המטעמים, ואת הלחם. ליוותה אותו עד הפתח, אמרה: עד כאן הייתי חייבת לך, מכאן ואילך, ברייך יקום לך:

יח ויבא אל אביו ויאמר אביו וגו׳ אנכי, עשו בכורך ! אמר רבי לוי: אנכי עתיד לקבל עשרת הדברות, אבל עשו בכורך ! קום נא שבה אמר לו הקב״ה ליעקב: אתה אמרת קום נא שבה, חייך ! בו בלשון אני פורע לך, שנאמר (במדבר י): קומה ה׳ ויפוצו אויביך. (משלי יג) ויש נספה בלא משפט, זה עשו. אמר הקדוש ברוך הוא לעשו: אתה אמרת יקום אבי, גדא דעבודת כוכבים, דאת קאים. חייך ! בו אף אני בו, בלשון אני פורע לך, (תהלים סח): יקום אלהים יפוצו אויביו:

יט ויאמר יצחק אל בנו מה זה מהרת למצא בני - מהרת למצא את הברכה. בני, אביך נתברך בן שבעים וחמש שנים, ואתה בן ששים ושלוש שנים. ויאמר כי הקרה ה׳ אלהיך לפני רבי יוחנן וריש לקיש חד מנהון אמר: אם לקורבנך המציא לך הקדוש ברוך הוא, שנאמר: (בראשית כב): וישא אברהם את עיניו, וירא והנה איל, למאכלך על אחת כמה וכמה ! ואוחרנא אמר: אם לזווגך המציא לך, דכתיב (שם כה): הקרה נא לפני היום. וכתיב (שם): וירא והנה גמלים באים, למאכלך על אחת כמה וכמה ! כי הקרה ה׳ אלהיך לפני רבי יוחנן אמר: לעורבא, דאייתי נורא על קניה, בשעה שאמר: כי הקרה ה׳ אלהיך לפני, אמר יצחק: יודע אני, שאין עשו מזכיר שמו של הקדוש ברוך הוא, זה מזכיר, אין זה עשו, אלא יעקב, כיון שאמר יצחק ליעקב גשה נא ואמושך בני, נשפכו מים על שוקיו והיה לבו רפה כשעוה, וזימן לו הקדוש ברוך הוא שני מלאכים, אחד מימינו ואחד משמאלו, והיו אוחזין אותו במרפקו כדי שלא יפול, הה״ד (ישעיה מא): אל תשתע כי אני אלהיך אל תשוע:

כ ויגש יעקב אל יצחק וגו׳ הקול קול יעקב, הא קול דקל חכים, וידיה דמשלחין מיתין. דבר אחר: הקול קול יעקב, אין יעקב שולט אלא בקולו. הקול קול יעקב והידים ידי עשו, אין עשו שולט, אלא בידים. דבר אחר: הקול קול יעקב אמר רבי פנחס: קולו של יעקב מכניס, והידים ידי עשו, מרמיז ליה והוא אתי. דבר אחר: הקול קול יעקב אמר רבי ברכיה: בשעה שיעקב מרכין בקולו, ידי עשו שולטות, דכתיב (שמות טו): וילונו כל העדה, ויבא עמלק. ובשעה שהוא מצפצף בקולו, אין הידים ידי עשו, אין ידי עשו שולטות. אמר רבי אבא בר כהנא: לא עמדו פילוסופין בעולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי. נתכנסו כל עובדי כוכבים אצלו. אמרו לו: תאמר שאנו יכולים ליזדווג לאומה זו? אמר: לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלהן, ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן, אין אתם יכולים להזדווג להם, שכך הבטיחן אביהן ואמר להם: הקול קול יעקב, בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות, אין הידים ידי עשו, ואם לאו, הידים ידי עשו, אתם יכולים להם. הקול קול יעקב, בפילגש בגבעה (שופט׳ כא): ארור נותן אשה לבנימין. הקול קול יעקב, בימי ירבעם, קול בכי, שהרגו מהם חמש מאות אלף ,הה״ד (ד״ה ב יג): ולא עצר כח ירבעם. אמר רבי שמואל בר נחמן: מה את סבור, שירבעם ניגף והלא לא ניגף אלא אביה. ולמה ניגף? ר׳ אבא בר כהנא אמר: על ידי שהעביר הכרת פנים של ישראל, דכתיב (ישעיה ג): הכרת פניהם ענתה בם. ורבי לוי אמר: ע״י שהעמיד עליהם שומרים שלושה ימים, עד שנתקלקלה צורתן. דתנן: אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם, אף על פי שיש סימנין בגופו ובכליו. ואין מעידים אלא עד שלושה ימים. עליהם הוא אומר (ירמיה טו): עצמו לי אלמנותיו מחול ימים. רבי יוחנן וריש לקיש ורבנן ר׳ יוחנן אמר: על שבזה לאחיה השילוני, שנא׳ (מ״א כא): ועמכם אנשים בני בליעל. קרא לאחיה השילוני בליעל. ריש לקיש אמר: על שחסדם ברבים, שנאמר: ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב. ורבנן אמרי: על שבאת עבודת כוכבים לידו ולא בטלה, שנא׳ (שם): וירדוף אביה אחרי ירבעם. וכתיב: וילכוד ממנו ערים, את בית אל ואת בנותיה. וכתיב: וישם את האחד בבית אל. והרי דברים קל וחומר, ומה אם מלך, על ידי שהונה מלך כמוהו, ענשו הכתוב וניגף, הדיוט, שהוא מונה הדיוט, על אחת כמה וכמה !

כא דבר אחר: הקול קול יעקב, הא קולו משתק את העליונים ואת התחתונים. רבי ראובן אמר: כתיב (יחזקאל א): בעמדם תרפינה כנפיהם. בעמדם, וכי יש ישיבה למעלה? ! לא כן אמר רבי שמואל, אין ישיבה למעלה, שנאמר (שם): ורגליהם רגל ישרה, אין להם קפיצים. (דניאל ז) קרבית אל חד מן קאמיא, מה הוא דין לשון קאמיא? קיימיא. (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו, וכל צבא השמים עומדים ואת אמרת בעמדם, אתמהא? ! ומה היא בעמדם? בא עם דם, בשעה שישראל אומרין: שמע ישראל המלאכים שותקין, ואחר כך, תרפינה כנפיהן. ומה הן אומרין? ברוך כבוד ה׳ ממקומו, וברוך שם כבוד מלכותו. רבי לוי אמר: (איוב לח) ברן יחד כוכבי בוקר ויריעו כל בני אלהים, מה שזרעו של יעקב, שנמשל לכוכבים, מקלסין, דכתיב בהון (דניאל יב): ומצדיקי הרבים, ככוכבים, ואח״כ, ויריעו כל בני אלהים, אלו מלאכי השרת. מה הן אומרין? ברוך שם כבוד מלכותו. ר׳ שמואל בר נחמן אמר: כתיב (יחזקאל ג): ותשאני רוח, ואשמע אחרי קול רעש גדול וגו׳ רעש גדול, אתמהא? ! אלא, משקילסתי אני וחבירי, ואחר כך, ואשמע אחרי קול רעש גדול, ברוך כבוד ה׳ ממקומו. ומה הם אומרים: ברוך שם.רבי יהודה בר אלעי היה דורש: הקול, קולו של יעקב מצווחת, ממה שעשו לו הידים ידי עשו. אמר רבי יוחנן: קולו של אדריינוס קיסר, שהרג בביתר פ׳ אלף רבוא בני אדם:

כב ולא הכירו, בשעה שהיו רשעים עומדים ממנו, לא הכירו. ויאמר גשה נא ושקה לי, אמר לו: את נושקני בקבורה, ואין אחר נושקני בקבורה. ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו אמר רבי יוחנן: אין לך דבר שריחו קשה מן השטף הזה של עזים, ואת אמרת וירח את ריח בגדיו ויברכהו? ! אלא, בשעה

שנכנס אבינו יעקב אצל אביו, נכנסה עמו גן עדן, הדא הוא דאמר לו: ראה ריח בני כריח שדה. ובשעה שנכנס עשו אצל אביו, נכנסה עמו גיהינום, היך מה דאת אמר: (משלי כ): בא זדון ויבא קלון. דבר אחר: וירח את ריח בגדיו ויברכהו, כגון יוסף משיתא, ויקום איש צרורות יוסף משיתא. בשעה שבקשו שונאים להכנס להר הבית, אמרו: יכנס מהם ובהם תחלה. אמרין ליה: עול, ומה דאת מפיק, דידך! נכנס והוציא מנורה של זהב. אמרו לו: אין דרכו של הדיוט להשתמש בזו, אלא עול זמן תנינות, ומה דאת מפיק, דידך! ולא קיבל עליו. אמר רבי פנחס: נתנו לו מכס ג׳ שנים ולא קיבל עליו. אמר: לא דיי שהכעסתי לאלהי פעם אחת, אלא שאכעיסנו פעם שניה?! מה עשו לו? נתנו אותו בחמור של חרשים, והיו מנסרים בו. היה מצווח ואומר: ווי, אוי, אוי, שהכעסתי לבוראי! ויקום איש צרורות היה בן אחותו של ר׳ יוסי בן יועזר איש צרידה, והוה רכיב סוסיא בשבתא. אזל קומי שריתא למצטבלא. אמר לו: חמי סוסי דארכבי מרי, וחמי סוסך דארכבך מרך. אמר לו: אם כך למכעיסיו, ק״ו לעושי רצונו! אמר לו: עשה אדם רצונו יותר ממך?! אמר לו: ואם כך לעושי רצונו, קל וחומר למכעיסיו! נכנס בו הדבר כארס של עכנא, הלך וקיים בעצמו ארבע מיתות בית דין: סקילה, שריפה, הרג, וחנק. מה עשה? הביא קורה, נעצה בארץ, וקשר בה נימא, וערך העצים והקיפן גדר של אבנים, ועשה מדורה לפניה, ונעץ את החרב באמצע, והצית האור תחת העצים מתחת האבנים, ונתלה בקורה ונחנק. קדמתו האש, נפסקה הנימה, נפל לאש, קדמתו חרב, ונפל עליו גדר, ונשרף. נתנמנם יוסי בן יועזר איש צרידה, וראה מטתו פרחה באויר. אמר: בשעה קלה קדמני זה לגן עדן:

כג דבר אחר: מלמד שהראה לו הקב״ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי. ראה ריח בני, הרי בנוי, היך מה דאת אמר: (במדבר כח): ריח ניחוחי תשמרו. כריח שדה, הרי חרב, כמה דאת אמר: (מיכה ג): ציון שדה תחרש. אשר ברכו ה׳, בנוי ומשוכלל לעתיד לבא, כענין שנאמר (תהלים קלג): כי שם צוה ה׳ את הברכה, חיים עד העולם.

פרשה סו

א ויתן לך האלהים מטל השמים - כתיב (איוב כט) שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי אמר איוב: על ידי שהיו דלתי פתוחות לרווחה, היו הכל קוצרין יבשות, ואני קוצר מלילות. מה טעם? שרשי פתוח אלי מים. אמר יעקב: ע״י שהייתי עוסק בתורה שנמשלה כמים, זכיתי להתברך בטל, שנאמר: ויתן לך האלהים מטל השמים:

ב ר׳ ברכיה פתח: (שיר ז) שובי שובי השולמית, שובי שובי ונחזה בך. ארבעה פעמים כתיב שובי, כנגד ארבע מלכיות, שישראל נכנסין לתוכן לשלום ויוצאין בשלום. השולמית, אומה ששלום חי העולמים מתנהג בה. מאהל לאהל. דבר אחר: השולמית, אומה, שהכהנים משימין לה שלום בכל יום, שנאמר (במדבר ו): ושמו את שמי. וכתיב: וישם לך שלום. השולמית, אומה, ששלום העולמים דר בתוכה, שנאמר (שמות כח): ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. השולמית, אומה, שאני עתיד ליתן בה שלום, שנאמר (ויקרא כו): ונתתי שלום בארץ. השולמית, אומה שאני עתיד לנטות אליה שלום, הה״ד (ישעיה סו): כה אמר ה׳ הנני נוטה אליה כנהר שלום. ר׳ שמואל בר תנחום ור׳ חנא בשם ר׳ אידי: אומה, שעשת שלום ביני ובין עולמי, שאלולי היא, הייתי מחריב את עולמי. ר׳ הונא בשם ר׳ אחא פתח: (תהלים עה) נמוגים ארץ וכל יושביה היך מה דאת אמר: (שמות טו): נמוגו כל יושבי כנען?! אנכי תכנתי אנכי, כיון שקיבלו עליהם אנכי ה׳ אלהיך, תכנתי עמודיה סלה, ונתבשם העולם. ר׳ אלעזר בן מרון אומר: אומה, שהיא משלמה אישטטיונו של עולם, הן הן בעוה״ז, הן הן בעוה״ב. רבי לוי אמר: אומה, שכל טובה שהיא באה לעולם, אינה באה אלא בזכותה. הגשמים אינם יורדין, אלא בזכותה. הטללים אינם יורדין, אלא בזכותה, שנאמר ויתן לך האלהים מטל השמים:

ג ויתן לך יתן, ויחזור ויתן לך, יתן לך ברכות, ויתן לך כבישן, יתן לך שלך, ויתן לך של אביך, יתן לך שלך, ויתן לך של אחיך. רבי אחא אמר: יתן לך, ויתן לך אלהותא. אימתי? לכשתצטרך לה, הה״ד (שופטים טו): ויאמר ה׳ אלהים, זכרני נא! וחזקני נא! אמר לפניו: רבון העולמים! הוי, זוכר לי אותה הברכה שברכני אבא, יתן לך, ויתן לך אלהותא. מטל השמים, זה המן, שנאמר (שמות טז): ויאמר ה׳ אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. ומשמני הארץ, זה הבאר, שהיתה מעלה להם מיני דגים שמנים, יותר מדאי. ומשמני הארץ, אלו הקרבנות, כדכתיב (תהלים סו): עולות מחים אעלה לך. ורב דגן, אלו הבחורים, דכתיב (זכריה ט): כי מה טובו ומה יפיו דגן בחורים. ותירוש, אלו הבתולות, דכתיב (שם) ותירוש ינובב בתולות. דבר אחר: מטל השמים, זו ציון, שנאמר (תהלים קלב): כטל חרמון, שיורד על הררי ציון. ומשמני הארץ, אלו הקרבנות. דגן, אלו הבכורים. תירוש, אלו הנסכים. דבר אחר: מטל השמים, זו מקרא. ומשמני הארץ, זו משנה. דגן, זו תלמוד. תירוש, זה אגדה:

ד יעבדוך עמים, אלו שבעים אומות. וישתחוו לך לאומים, אלו בני ישמעאל ובני קטורה, דכתיב בהון: אשורים ולטושים ולאומים. הוי גביר לאחיך, זה עשו ואלופיו. וישתחוו לך בני אמך, הכא את אמר: וישתחוו לך בני אמך.ו להלן את אמר (בראשית מט): וישתחוו לך בני אביך, אלא יעקב, על ידי

שנטל ד׳ נשים: לאה ורחל זלפה ובלהה, הוא אומר: בני אביך. יצחק נטל רבקה, אמר בני אמך. אוררין ארור וגו׳, ולהלן אומר: מברכיך ברוך ואוררין ארור, אלא בלעם, ע״י שהיה שונא פתח בברכה וסיים בקללה, ויצחק שהיה אוהב, פתח בקללה וסיים בברכה. רבי יצחק בר רבי חייא אמר: הרשעים, על ידי שתחלתן שלוה וסופן יסורין, פותחין בברכה וחותמין בקללה. מברכיך ברוך ואוררין ארור, הצדיקים, ע״י שתחלתן יסורין וסופן שלוה, הם פותחין בקללה וחותמין בברכה, :

ה ויהי כאשר כלה יצחק לברך את יעקב - אמר רבי אייבו: פוליונו של אבינו יצחק מפולש היה, זה בא מכאן וזה בא מכאן. רבנן אמרי: כמין איסטריפומיטא, הדלתות היו נכפלין לאחוריהם. עמד לו יעקב אחר הדלת, עד שנכנס עשו ויצא לו, הה״ד: אך יצא יצא יעקב, נראה כיוצא ואינו יוצא, ועשו אחיו בא מצידו מזויין:

ו דבר אחר: מברכיך ברוך תני, עובד כוכבים המברך את השם עונים אחריו אמן, בשם אין עונין אחריו אמן. אמר רבי תנחומא: אם ברכך עובד כוכבים אחד, ענה אחריו אמן, דכתיב (דברים ז): ברוך תהיה מכל העמים. עובד כוכבים אחד פגע ברבי ישמעאל, ברכו, אמר לו: כבר מלתך אמורה. פגע בו אחד וקללו, אמר לו: כבר מלתך אמורה. אמרו לו: כמה דאמרת לדין אמרת לדין! אמר להם: כן כתיב: מברכיך ברוך אוררין ארור:

ז ויעש גם הוא מטעמים ויאמר לאביו יקום אבי - הה״ד (משלי ל): שממית בידים תתפש. אמר רבי חמא בר חנינא: באיזו זכות השממית מתפשת? בזכות אותן הידים. ויעש גם הוא מטעמים וגו׳ יקום אבי, על ידי שאמר לו: יקום! אני נפרע לו בו בלשון, (תהלים סח): יקום אלהים יפוצו אויביו.

פרשה סז

א ויחרד יצחק חרדה גדולה - כתיב (משלי כט) חרדת אדם יתן מוקש ובוטח בה׳ ישוגב חרדה, שחרדה רות לבועז, שנאמר (רות ג): ויחרד האיש וילפת. יתן מוקש, בדין היה לקללה, אלא ובוטח בה׳ ישוגב, נתן בלבו וברכה, ויאמר: ברוכה את לה׳ בתי. חרדה, שהחריד יעקב ליצחק, שנאמר: ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד. יתן מוקש בדין, היה לקללו, אלא ובוטח בה׳ ישוגב, שברכו, ואמר: גם ברוך יהיה:

ב ויחרד יצחק חרדה גדולה וגו׳ - אמר רבי חמא בר׳ חנינא: מאד, מחרדה שחרד על גבי המזבח. אמר: מי הוא זה שנעשה סרסור ביני לבין המקום, שיטול יעקב את הברכות, כלפי רבקה אמרו. אמר רבי יוחנן: מי שיש לו שני בנים, אחד יוצא ואחד נכנס חריד, אתמהא?! אלא, בשעה שנכנס עשו אצל אביו, נכנסה עמו גיהינום. רבי אחא אמר: התחילו כתלי הבית מרתיתים, הדא הוא דהוא אמר: מי אפוא, מי הוא זה שהוא עתיד ליאפות כאן אני, או בני יעקב? אמר לו הקדוש ברוך הוא: לא את, ולא בנך, אלא הוא הצד ציד. הוא הצד ציד אמר רבי אלעזר בר שמעון: ציידא היך צדוך, פכור תרעיא, היך תרעך פכור ומקולקל?! הה״ד (משלי יב): לא יחרוך רמיה צידו. רבנן אמרי: לא יאחר ולא יאריך הקב״ה לרמאי ולצידו. ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי אומר: מהו לא יחרוך? לא יאריך הקדוש ברוך הוא לרמאי ולצידו?! דאמר רבי יהושע בן לוי: כל אותו היום היה עשו צד צבאים וכפתן, ומלאך בא ומתירן, ועופות ומסכסכן, ומלאך בא ומפריחן. וכל כך למה? (משלי יב): והון אדם יקר חרוץ, כדי שיבא יעקב שהוא יקרו של עולם, ויטול את הברכות שמעיקר העולם חרוצות לו. ר׳ חנינא בר פפא שאל את רבי אחא, אמר לו: מהו דכתיב הון אדם יקר חרוץ? אמר לו: חרוצה היא ביד הצדיקים, שאינם נוטלים מן יקרם של עתיד לבא בעולם הזה. ואוכל מכל רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר: מכל מה שנברא בששת ימי בראשית. ר׳ נחמיה אומר: מכל טוב, שהוא מתוקן לעתיד לבא. אמר לו: עיקרו של דבר מה האכילך? אמר לו: איני יודע, אלא טועם הייתי טעם פת, טעם בשר, טעם דגים, טעם חגבים, טעם כל מעדנים שבעולם. אמר רבי ברכיה: כיון שהזכיר בשר, מיד בכה. אמר: אני קערה אחת של עדשים האכילני ונטל את בכורתי, אתה שהאכילך בשר על אחת כמה וכמה! אמר רבי לוי: לפי שהיה אבינו יצחק מתפחד ואומר: תאמר שלא עשיתי כשורה, שעשיתי את שאינו בכור בכור?! כיון שאמר את בכורתי לקח, אמר יאות ברכתי:

ג אמר ר׳ אלעזר: אין קיום הגט אלא בחותמיו, שלא תאמר: אלולי שרימה יעקב באביו, לא נטל את הברכות?! ת״ל: גם ברוך יהיה:אמר רבי יצחק: בא לקללו. אמר לו הקב״ה: הזהר! שאם את מקללו, לנפשך את מקלל, דאמרת: אוררין ארור! אמר רבי לוי: ששה דברים משמשין את האדם, שלושה ברשותו ושלושה אינן ברשותו. העין והאוזן וחוטם, שלא ברשותו, חמי מה דלא בעי, שמע מה דלא בעי, מריח מה דלא בעי. הפה והיד והרגל ברשותו, אין בעי הוא לעי באורייתא, אין בעי לישנא בישא, אין בעי מחרף ומגדף היד, אין בעי הוא עביד מצוותא, אין בעי הוא גניב, ואי בעי הוא קטיל. הרגל, אי בעי הוא אזיל לבתי טרטסיאות ולבתי קרקסיאות, ואין בעי הוא אזיל לבתי כנסיות ובתי מדרשות. ובשעה שהוא זוכה, הקדוש ברוך הוא עושה אותן שברשותו, שלא ברשותו. היד, (מלכים א יג): ותיבש ידו אשר שלח עליו. הפה, גם ברוך יהיה. הרגל, (משלי יא): בני אל תלך בדרך אתם, :

ד כשמוע עשו את דברי אביו - אמר רבי חנינא: כל מי שהוא אומר שהקב״ה ווותרן הוא, יתוותרון בני מעוהי! אלא, מאריך אפיה וגבי דיליה. זעקה אחת הזעיק יעקב לעשו, דכתיב: כשמוע עשו את דברי אביו ויזעק זעקה. והיכן נפרע לו? בשושן הבירה, שנאמר (אסתר ד): ויזעק זעקה גדולה ומרה עד מאד. בא אחיך במרמה ר׳ יוחנן אמר: בא בחכמת תורתו. ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני ריש לקיש אמר: התחיל מחכך בגרונו, כמאן דמחייך וזורק רוק מפיו. ויאמר הכי ויעקבני, את בכורתי לקח, ושתקתי לו, והנה עתה לקח ברכתי ושתקתי לו? ! הלא אצלת לי ברכה, מן הניצולת:

ה ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר - אמר רבי ברכיה: הן גביר שמתיו לך, ברכה שביעית. ולמה הוא אומרה לו תחלה? אלא, אמר לו: מלך עשיתיהו עליך, וברכותיך שלו הן, עבדא דמאן, נכסיה דמאן, עבדא, כל מה דיליה, למרא! ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים ולכה איפוא, ברם לך, פיתך אפויה. ר׳ יוחנן וריש לקיש, ר׳ יוחנן אמר: הרף ממני, שפורניתה אפויה לך בכל מקום. ריש לקיש אמר: הרף ממני, שאף וחמה מסורין לו. ר׳ שמלאי, ואמרי לה בשם רבי אבהו: אמר לו הקדוש ברוך הוא: כך היית אומר: ולכה איפוא? ! אמר לו: (ישעיה כו) יוחן. אמר לו: רשע הוא! אמר לו: בל למד צדק לא כיבד את הוריו? ! אמר לו הקב״ה: בארץ נכוחות יעול, עתיד הוא לפשוט ידו בבהמ״ק. אמר לו: אם כן, השפיע לו שלוה בעולם הזה, ובל יראה גאות ה׳ לעתיד לבא:

ו ויען יצחק ויאמר הנה משמני הארץ יהיה מושבך, זו איטאליאה. ומטל השמים מעל, זו בית גוברין. דבר אחר: הנה משמני הארץ, מן שמיניא דארעא. מן הן מתעבדא ארעא שמניא? שמינין מן טלא, ומטל השמים מעל. אנטונינוס שלח לרבינו אמר לו: בגין דתסוורתא חסרין, מה נעביד ונמלא יתהון? נסביה לשלוחא ועייליה לגו פרדסא, שרי עקר פוגלין רברבין, ושתיל דקיקין. אמר לו: הב לי אנטוגרפא! אמר לו: לית את צריך. סליק לגביה. אמר לו: דין הן אנטוגרפא? אמר לו: לא יהיב לי כלום. אמר לו: ומה אמר לך? אמר לו: לא אמר לי כלום. אמר לו: ולא עבד קודמיך כלום? אמר לו: נסבני ואעלני לגו פרדסא, שרי עקר פוגלין רברבין, ושתיל דקיקין, תרדין רברבין, ושתיל דקיקין, חסין רברבין, ושתיל דקיקין. מיד הבין שרי, מפיק דוכסין, ומעייל דוכסין, עד זמן דאתמליין תסוורתא:

ז ועל חרבך תחיה - ר׳ לוי אמר: עול חרבך, ואת חיי. ואת אחיך תעבוד אמר רבי הונא: אם זכה, תעבוד! ואם לאו, תְּאַבֵּד! והיה כאשר תריד, אַתְּ יש לך ירידים שְׁוָקִים, והוא יש לו שווקים, את יש לך נימוסות, והוא יש לו נימוסות. אמר רבי יוסי בר חלפתא: אם ראית אחיך פורק עולה של תורה מעליו, גזור עליו שְׁמָדִים ואתה שולט בו, הה״ד (שם סג): כי אתה אבינו, כי אברהם לא ידענו, וישראל לא יכירנו. ויצחק היכן הוא? מי, שהוא אומר לו: גזור עליו שמדים! את מתכיפו לאבות:

ח וישטום עשו - אמר ר׳ אלעזר בר יוסי: סנטירו, ונעשה לו שונא, ונוקם, ונוטר, עד כדין קריין סנטריה דרומי. ויאמר עשו בלבו הרשעים ברשות לבן. (תהלים יד) אמר נבל בלבו ויאמר עשו בלבו (מלכים א יב) ויאמר ירבעם בלבו (אסתר ו) ויאמר המן בלבו. אבל הצדיקים לבן ברשותן (שמואל א כז) וחנה היא מדברת על לבה ויאמר דוד אל לבו (דניאל א) וישם דניאל אל לבו דומין לבוראן (בראשית יח) ויאמר ה׳ אל לבו יקרבו ימי אבל אבי ר׳ יהודה ור׳ נחמיה, ר׳ יהודה אומר: בא לו עשו במתינה. אמר: מה אני מכריע את אבא, אלא יקרבו ימי אבל אבי ואהרגהו. רבי נחמיה אומר: בת קול אומרת: הרבה סייחים מתו ונעשו עורותיהם על גבי אמותיהן. רבנן אמרי: אם הורגו אני, יש שם ועבר יושבין עלי בדין, ואומרים לי: למה הרגת את אחיך? ! אלא, הריני הולך ומתחתן לישמעאל, והוא בא ועורר עמו על הבכורה והורגו, ואני עומד עליו כגואל הדם והורגו, ויורש אני שתי משפחות, הה״ד (יחזקאל לה): יען אמרך: את שני הגוים, ואת שתי הארצות לי תהיינה, וירשנוה, וה׳ שם היה, מאן אמר דאמר כן? אמר ר׳ יודן: אמר הקדוש ברוך הוא: וה׳ שם היה. אמר רבי ברכיה: כפר עשו ואמר: לא אמרת הדא מילתא! אמר לו הקב״ה: לית את ידע דאנא הוא בודקיהון דלבביא? ! (ירמיה יז): אני ה׳ חוקר לב:

ט ויוגד לרבקה וגו׳ - מי הגיד לה? רבי חגי בשם רבי יצחק: אמהות נביאות היו, ורבקה היתה מן האמהות. רבי יצחק אמר: אפילו (תלם) הדיוט אינו חורש תלם בתוך תלם, ונביאים חורשים תלם בתוך תלם? ! ואת אמר (תהלים קה): אל תגעו במשיחי ולנביאי אל תרעו? ! ותשלח ותקרא ליעקב אמרה לו: הרשע הזה כמה הוא תוהא עליך, כמה הוא מתנחם עליך, וכבר שתה עליך כוס תנחומין:

י ועתה בני שמע בקולי וקום ברח לך וישבת עמו ימים אחדים. כתיב (בראשית כט): ויעבוד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים אמר רבי חנינא בר פזי נאמר כאן אחדים, ונאמר להלן אחדים. מה להלן אחדים שבע שנים, אף אחדים שנאמר כאן שבע שנים. עד אשר תשוב חמת אחיך, אמו בצדקתה אמרה: עד אשר תשוב חמת אחיך, והוא לא עשה כן אלא, (עמוס א): ויטרוף לעד אפו ועברתו שמרה נצח. ריש לקיש אמר: עוברתיה ונחרתיה לא זיעא מפומיה:

יא ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי - אמר רבי הונא: התחילה גורפת מחוטמה ומשלכת, אם לקח יעקב מבנות חת, כאלה, קופחת זו לזו, וזו לזו:

יב ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו - ר' אבהו אמר: לפי שהיו הברכות מפוקפקות בידו. והיכן נתאוששו בידו? כאן. ויקרא יצחק אל יעקב אמר ר' אלעזר: אין קיום הגט אלא בחותמיו, שלא תאמר: אלולי שרימה יעקב באביו, לא נטל ברכותיו. ת"ל: ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו. אמר רבי ברכיה: משל לבן מלכים, שהיה חותר לאביו ליטול ליטרא אחת של זהב. אמר לו: למה במטמוניות, בא וטול לך בפרהסיא. ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוהו, הזהירו על בנות ענר אשכול וממרא. וישמע יעקב אל אביו ואל אמו, הה"ד (משלי כא): כל דרך איש ישר בעיניו. כל דרך איש ישר בעיניו, זה שמשון, (שופטים יד): ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי, כי היא ישרה בעיני. (משלי יב) ושומע לעצה חכם, זה יעקב, וישמע יעקב אל אביו ואל אמו:

יג וירא עשו כי רעות בנות כנען וילך עשו אל ישמעאל - רבי יהושע בן לוי אמר: נתן דעתו להתגייר. מחלת, שמחל לו הקדוש ברוך הוא על כל עונותיו. (בראשית לו) בשמת, שנתבסמה דעתו עליו. אמר ר' אלעזר: אילו הוציא את הראשונות, יפה היה, אלא על נשיו, כאב על כאב. דבר אחר: כוב על כוב, תוספת על בית מלא. ר' יודן בשם ר' אייבו אמר: (משלי יב) בפשע שפתים מוקש רע ויצא מצרה צדיק בפשע שפתים מוקש רע, ממרד שמרדו עשו וישמעאל בהקב"ה, והכעיסו אותו, וכן נשיו שהכעיסו אותו, באת להם תקלה.ויצא מצרה צדיק, זה יעקב, ויצא יעקב מבאר שבע:

פרשה סח

א ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה - רבי פנחס בשם רבי הונא בר פפא פתח: (משלי ג) אז תלך לבטח דרכך (וגו') אם תשכב לא תפחד. אז תלך לבטח, זה יעקב, דכתיב: ויצא יעקב. אם תשכב לא תפחד, מעשו ומלבן. ושכבת וערבה שנתך, וישכב במקום ההוא:

ב רבי שמואל בר נחמן פתח: (תהלים קכא) שיר למעלות אשא עיני אל ההרים - אשא עיני, אל ההורים, למלפני ולמעבדני. מאין יבוא עזרי, אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה. מה כתיב ביה? ויקח העבד עשרה גמלים וגו', ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד! רבי חנינא אמר: גדוד שלחו. רבי יהושע בן לוי אמר: שילח עמו, אלא שעמד עשו ונטלה ממנו. חזר ואמר: מה אנא מובד סברי מן בריי, חס ושלום! לית אנא מובד סברי מן בריי! אלא, עזרי מעם ה'. (שם) אל יתן למוט רגלך אל ינום שומרך הנה לא ינום ולא יישן וגו' ה' ישמרך מכל רע, מעשו ומלבן. ישמור את נפשך, ממלאך המות ה'. ישמר צאתך ובואך, ויצא יעקב מבאר שבע: ר יודן בשם ר אייבו פתח בפשע שפתים מוקש רע(משלי יב יג)י{ממרד שמרדו נשיו שלעשו בהקב"ה באת להן תקלה} ויצא מצרה צדיק(שם שם) זה יעקב ויצא יעקב):

ג ר' אבהו פתח: (משלי יט): בית והון נחלת אבות, ומה' אשה משכלת. רבי פנחס בשם ר' אבהו: מצינו בתורה בנביאים ובכתובים, שאין זיווגו של איש אלא מן הקב"ה. בתורה מנין? (בראשית כד): ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר. בנביאים? (שופטים יד): ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא. בכתובים? היינו דכתיב (משלי יט: ומה' אשה משכלת, יש שהוא הולך אצל זיווגו, ויש שזיווגו בא אצלו. יצחק זיווגו בא אצלו, וירא והנה גמלים באים. יעקב הלך אצל זיווגו, דכתיב: ויצא יעקב:

ד רבי יהודה בר סימון פתח: (תהלים סח) אלהים מושיב יחידים ביתה. מטרונה שאלה את ר' יוסי בר חלפתא, אמרה לו: לכמה ימים ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו? אמר לה: לששת ימים, כדכתיב (שמות כ): כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ. אמרה לו: מה הוא עושה מאותה שעה ועד עכשיו? אמר לה: הקב"ה יושב ומזווג זיווגים, בתו של פלוני לפלוני, אשתו של פלוני לפלוני, ממונו של פלוני, לפלוני. אמרה לו: ודא הוא אומנתיה?! אף אני יכולה לעשות כן! כמה עבדים, כמה שפחות יש לי, לשעה קלה אני יכולה לזווגן. אמר לה: אם קלה היא בעיניך, קשה היא לפני הקדוש ברוך הוא, כקריעת ים סוף. הלך לו ר' יוסי בר חלפתא. מה עשתה? נטלה אלף עבדים ואלף שפחות, והעמידה אותן שורות שורות. אמרה: פלן יסב לפלונית, ופלונית תיסב לפלוני, וזיווגה אותן בלילה אחת. למחר אתון לגבה, דין מוחיה פציעא, דין עינו שמיטא, דין רגליה תבירא. אמרה להון: מה לכון? דא אמרה: לית אנא בעי לדין. ודין אמר: לית אנא בעי לדא. מיד שלחה והביאה את ר' יוסי בר חלפתא אמרה לו: לית אלוה כאלהכון, אמת היא תורתכון, נאה ומשובחת! יפה אמרת! אמר: לא כך אמרתי לך: אם קלה היא בעיניך, קשה היא לפני הקב"ה כקריעת ים סוף. הקדוש ברוך הוא מה עושה להן? מזווגן בעל כרחן, שלא בטובתן, הה"ד (תהלים סח): אלהים מושיב יחידים ביתה, מוציא אסירים בכושרות. מהו בכושרות? בכי ושירות. מאן דבעי, אומר שירה! ומאן דלא בעי, בכי! אמר רבי ברכיה: כלשון הזה השיבה ר' יוסי בר חלפתא, הקב"ה יושב ועושה סולמות, משפיל לזה ומרים לזה, ומוריד לזה ומעלה לזה. הוי אומר (תהלים עה): אלהים שופט, זה ישפיל וזה ירים, יש שהוא הולך אצל זיווגו, ויש שזיווגו בא אצלו. יצחק בא זיווגו אצלו, שנאמר (בראשית כד): ויצא יצחק לשוח בשדה. יעקב הלך אצל זיווגו, שנאמר: ויצא יעקב מבאר שבע:

ה חזקיה אמר: בן ס״ג שנים היה אבינו יעקב בעת שנטל את הברכות, עשה עוד י״ד שנה, שנטמן בבית עבר, עשה עוד שבעה שנים, שעבד ברחל, ונמצא נושא אשה בן פ״ד שנים. ועשו בן ארבעים שנה, הא למדנו, שהקדוש ברוך הוא, משהה לצדיקים ומקדים לרשעים. אמר רבי הושעיא: כבר כתיב: וישמע אל אביו ואל אמו. ומה ת״ל ויצא יעקב מבאר שבע? אלא, אמר: אבא, בשעה שבקש לצאת לחוץ לארץ, מהיכן הורשה, לא מבאר שבע?! אף אני, הריני הולך לבאר שבע, אם נותן לי רשות הרי אני יוצא, ואם לאו, איני יוצא. לפיכך, צריך הכתוב לומר: ויצא יעקב מבאר שבע:

ו ויצא - וכי לא יצא משם אלא הוא, והרי כמה חמרים וכמה גמלים יצאו, ואת אמר: ויצא יעקב?! רבי (זעירא) עזריה בשם ר׳ יהודה בר סימון אמר: בזמן שהצדיק בעיר, הוא זיוה, הוא הדרה. יצא משם, פנה זיוה, פנה הדרה. ודכוותה (רות א): ותצא מן המקום אשר היתה שמה וגו׳ ותצא, וכי לא יצא מן המקום אלא היא, והרי כמה חמרים כמה גמלים יצאו, ואומר ותצא?! רבי עזריה בשם רבי יהודה בר סימון, ור׳ חנין בשם ר׳ שמואל בר ר׳ יצחק אמר: כשהצדיק בעיר, הוא זיוה, הוא הדרה. יצא משם, פנה זיוה, פנה הדרה ניחא, דתמן לא היתה שם, אלא אותה הצדקת בלבד, אלא הכא דהוי יצחק ורבקה?! רבי עזריה בשם רבי סימון אמר: לא דומה זכותו של צדיק אחד, לזכותו של שני צדיקים:

ז מבאר שבע - ר׳ יודן ור׳ הונא, ר׳ יודן אמר: מבארה של שבועה. אמר: שלא יעמוד עלי אבימלך, ויאמר השבעה לי, כשם שנשבע לי זקינך! נמצאתי משהה בשמחת בני, שבעה דורות. ר׳ הונא אמר: מבארה של בכורה. אמר: שלא יעמוד עלי עשו ויערער על הבכורה, ויאמר לי: כך היית מרמה בי ונוטל את בכורתי?! ונמצאתי מאבד אותה שבועה, שנאמר (בראשית כה): השבעה לי כיום. מבאר שבע רבי ברכיה אמר: מבארה של ברכות. אמר: שלא יעמוד עלי עשו ויאמר לי, כך היית מרמה בי ונוטל את הברכות, ונמצאתי מאבד אותה יגיעה, שיגעה בי אמי:

ח וילך חרנה - רבנן אמרי: בן יומו. ר׳ ברכיה בשם ר׳ יצחק אמר: כלישנהון דברייתא הוא. פלן אזיל לקסרין, ועד כדון הוא על זוודיא חרנה. תנא, בשם רבי נחמיה: כל דבר שהוא צריך למ״ד בתחלתו, ניתן לה ה״א בסופה, סדומה, שעירה, מצרימה, חרנה. איתיביה והכתיב (תהלים ט): ישובו רשעים לשאולה?! ר׳ אבא בן זבדא אמר: לאמבטי התחתונה, שבשאול:

ט ויפגע במקום - ר׳ הונא בשם ר׳ אמי אמר: מפני מה מכנין שמו של הקב״ה וקוראין אותו מקום? שהוא מקומו של עולם, ואין עולמו מקומו, מן מה דכתיב (שמות לג): הנה מקום אתי, הוי, הקדוש ברוך הוא מקומו של עולם, ואין עולמו מקומו. אמר רבי יצחק: כתיב (דברים לג): מעונה אלהי קדם, אין אנו יודעים אם הקב״ה מעונו של עולמו ואם עולמו מעונו, מן מה דכתיב (תהלים צ): ה׳ מעון אתה, הוי. הקדוש ברוך הוא מעונו של עולמו, ואין עולמו מעונו. אמר רבי אבא בר יודן: לגבור, שהוא רוכב על הסוס וכליו משופעים אילך ואילך, הסוס טפילה לרוכב ואין הרוכב טפילה לסוס, שנאמר (חבקוק ג): כי תרכב על סוסך. דבר אחר: מהו ויפגע? צלי במקום, צלי בבית המקדש. אמר רבי יהושע בן לוי: אבות הראשונים התקינו שלוש תפלות: אברהם תקן תפלת שחרית, שנאמר (בראשית יט): וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם וגו׳, ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר (תהלים קו): ויעמוד פנחס ויפלל. יצחק תקן תפלת מנחה, שנאמר (בראשית כד): ויצא יצחק לשוח בשדה, ואין שיחה אלא תפלה, שנאמר (תהלים קמג): אשפוך לפניו שיחי. יעקב תקן תפלת ערבית, שנאמר: ויפגע במקום, ואין פגיעה אלא תפלה, שנאמר (ירמיה ז): ואל תשא בעדם וגו׳, ואל תפגע בי. וכן הוא אומר (שם כז): ואם נביאים הם, ואם יש דבר ה׳ אתם, יפגעו נא בה׳ צבאות. אמר רבי שמואל בר נחמן: כנגד ג׳ פעמים שהיום משתנה: בערבית, צריך אדם לומר יה״ר מלפניך ה׳ אלהי, שתוציאני מאפילה לאורה. בשחרית, צ״ל מודה אני לפניך ה׳ אלהי, שהוצאתני מאפילה לאורה. במנחה, צריך אדם לומר יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי, שכשם שזכיתני לראות חמה בזריחתה, כך תזכני לראותה בשקיעתה. דבר אחר: ויפגע במקום רבנן אמרי: כנגד תמידים תקנום. תפלת השחר, כנגד תמיד של שחר. תפלת מנחה, כנגד תמיד של בין הערבים. תפלת הערב, אין לה קבע. אמר רבי תנחומא: אפילו תפלת הערב יש לה קבע, כנגד אברים ופדרים, שהיו מתאכלים באור על המזבח כל הלילה:

י ויפגע במקום - בקש לעבור, נעשה העולם כולו כמין כותל לפניו. כי בא השמש רבנן אמרי: כיבא השמש, מלמד, שהשקיע הקב״ה גלגל חמה שלא בעונתה, בשביל לדבר עם יעקב אבינו בצינעה. משל לאוהבו של מלך, שבא אצלו לפרקים. אמר המלך: כיבו את הנרות, כיבו הפנסין, שאני מבקש לדבר עם אוהבי בצינעה. כך, השקיע הקדוש ברוך הוא גלגל חמה שלא בעונתה, בשביל לדבר עם יעקב אבינו בצינעה. ר׳ פנחס בשם רבי חנין דציפורן אמר: שמע קולן של מלאכי השרת אומרים: בא השמש! בא השמש! אתא שימשא! אתא שימשא! בשעה שאמר יוסף והנה השמש והירח, אמר יעקב: מי גלה לו ששמי שמש? אותן שתי שעות שהשקיע לו הקב״ה חמה בצאתו מבית אביו. אימתי החזירן? בחזירתו לבית אביו, הה״ד (בראשית לב): ויזרח לו השמש. אמר לו הקדוש ברוך הוא: את סימן לבניך, מה אתה בצאתך השקעתי חמה ובחזירתך החזרתי לך גלגל חמה, כך בניך בצאתם, (ירמיה טו): אומללה יולדת השבעה. ובחזירתן, (מלאכי ג): וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקהל ומרפא בכנפיה(מלאכי ג כ):

יא ויקח מאבני המקום - ר' יהודה ור' נחמיה, ורבנן, ר' יהודה אמר: שנים עשרה אבנים נטל, כך גזר הקב"ה, שהוא מעמיד שנים עשר שבטים. אמר: אברהם לא העמידן, יצחק לא העמידן, אני, אם מתאחות הן שנים עשר אבנים זו לזו, יודע אני, שאני מעמיד י"ב שבטים. כיון שנתאחו י"ב אבנים זו לזו, ידע שהוא מעמיד י"ב שבטים. רבי נחמיה אמר: נטל שלושה אבנים, אמר: אברהם, יחד הקדוש ברוך הוא שמו עליו. יצחק יחד הקב"ה שמו עליו, ואני, אם מתאחות הן ג' אבנים זו לזו, יודע אני שהקדוש ברוך הוא מיחד שמו עלי. וכיון שנתאחו, ידע שהקב"ה מיחד שמו עליו. רבנן אמרי: מיעוט אבנים שנים. אברהם יצא ממנו פסולת, ישמעאל וכל בני קטורה. ויצחק יצא עשו וכל אלופיו, ואני, אם מתאחות ב' אבנים זו לזו, יודע אני שאינו יוצא הימני פסולת. ר' לוי ור' אלעזר בשם ר' יוסי בר זימרא אמר: עשאן כמין מרזב ונתן תחת ראשו, שהיה מתיירא מן החיות. ר' ברכיה ור' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אמר: כתיב (מיכה א): כי הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ וגו'. מי שנגלה עליו הקדוש ברוך הוא, עאכ"ו! ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר: אותן האבנים, שנתן יעקב אבינו תחת ראשו, נעשו תחתיו כמטה וכפרנוס. מה רטיבה הרטיב? (שיר א): קורות בתינו ארזים וגו', צדיקים וצדיקות, נביאים ונביאות, שיצאו ממנו. וישכב במקום ההוא רבי יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אמר: כאן שכב, אבל כל י"ד שנה, שהיה טמון בבית עבר לא שכב. ור' נחמיה אמר: כאן שכב, אבל כל כ' שנה, שעמד בביתו של לבן, לא שכב. ומה היה אומר? ר' יהושע בן לוי אמר: ט"ו שיר המעלות שבספר תהלים. מאי טעמיה? (תהלים קכב): שיר המעלות לדוד, לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל. ישראל סבא. ר' שמואל בר נחמן אמר: כל ספר תהלים היה אומר. מה טעם? (שם כב): ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, ישראל סבא:

יב ויחלום והנה סולם - אמר ר' אבהו: דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין. חד בר נש אזל לגבי רבי יוסי בר חלפתא. אמר ליה: חמית בחלמי, אמרין לי: אזל סב פועליא דאבוך מן קפודקיא. אמר לו: ואזל אבוך לקפודקיא מן יומיה? אמר לו: לא! אמר לו: זיל מני כ' שריי בכרסא דביתך את משכח ליה. אמר לו: לית בהון כ'! אמר לו: ואי לית בהון כ', מני מן ראשיהון לסופיהון, ומן סופיהון לראשיהון ואת משכח. אזל מנא ואשכח כן. ומנין יליף לה ר' יוסי בר חלפתא מן קפודקיא. תני בר קפרא: לית חלום שאין לו פתרון. והנה סולם, זה הכבש. מוצב ארצה, זה מזבח, (שמות כ): מזבח אדמה תעשה לי. וראשו מגיע השמימה, אלו הקרבנות, שריחן עולה לשמים. והנה מלאכי אלהים, אלו כהנים גדולים. עולין ויורדין בו, שהם עולים ויורדים בכבש. והנה ה' נצב עליו, (עמוס ט): ראיתי את ה' נצב על המזבח. רבנן פתרין ליה בסיני: ויחלום והנה סולם, זה סיני. מוצב ארצה, (שמות יט): ויתיצבו בתחתית ההר. וראשו מגיע השמימה, (דברים ד): וההר בוער באש עד לב השמים. דבר אחר: והנה סולם, זה סיני. אותיות דדין הוא אותיות דדין. והנה מלאכי אלהים, על שם (תהלים סח): רכב אלהים רבותים אלפי שנאן, ולמדנו לנביאים שנקראו מלאכים, דכתיב (חגי א): ויאמר חגי: מלאך ה' במלאכות ה' לעם. והנה מלאכי אלהים, זה משה ואהרן. עולים, (שמות יט): ומשה עלה אל האלהים. ויורדים, זה משה: וירד משה. והנה ה' נצב עליו: וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר. רבי שלמוני בשם ריש לקיש אמר: תרכוסא של ג' רגלים הראה לו. רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר: את הוא רגל שלישי. הוא דעתיה דר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר: (דברים לב) כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו. מה החבל הזה, פחות מג' אין מפקיעין אותו, כך האבות, אין פחות מג'. ר' ברכיה אמר: עולם, ושליש עולם הראה לו. עולים, אין פחות משנים. ויורדים, שנים. ומנין שהמלאך שלישו של עולם? שנאמר (דניאל י): וגויתו כתרשיש, ופניו כמראה ברק, ועיניו כלפידי אש, וזרועותיו ומרגלותיו כעין נחושת קלל. ר' חייא ורבי ינאי, חד אמר: עולים ויורדין בסולם. וחד אמר: עולים ויורדים ביעקב. מאן דאמר: עולים ויורדים בסולם, ניחא. ומאן דאמר: עולים ויורדים ביעקב, מעלים ומורידים בו, אפזים בו, קפזים בו, שונטים בו, שנאמר (ישעיה מט): ישראל אשר בך אתפאר, את הוא שאיקונין שלך חקוקה למעלה. עולים למעלה ורואים איקונין שלו, ויורדים למטה ומוצאים אותו ישן. משל למלך שהיה יושב ודן עולים לבסילקי ומוצאים אותו דן, ויוצאין בפרווד ומוצאים אותו ישן. דבר אחר: למעלן, כל מי, שהוא אומר זכותו, עולה. חובתו, יורד. למטן, כל מי, שהוא אומר זכותו, יורד. חובתו, עולה. דבר אחר: עולים ויורדים בו עולים, אותם שליוו אותו בארץ ישראל. יורדים, אלו שליוו אותו בחוצה לארץ. ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן אמר: מלאכי השרת, ע"י שגלו מסטורין של הקב"ה, נדחו ממחיצתן קל"ח שנה. ר' תנחומא הוה מפיק לישנא קלא. אמר רבי חמא בר חנינא: על ידי שנתגאו ואמרו: כי משחיתים אנחנו את המקום הזה. היכן חזרו? כאן, עולים ויורדים, עולים ואח"כ יורדים:

יג ר' יהושע בן לוי פתר קרייה: בגלות. ויצא יעקב מבאר שבע, היך מה דאת אמר: (ירמיה טו): שלח מעל פני ויצאו. וילך חרנה, היך מה דאת אמר: (איכה א): אשר הוגה ה' ביום חרון אפו. ויפגע במקום, (ישעיה ה): עד אפס מקום. וילן שם כי בא השמש, (ירמיה טו): אומללה יולדת השבעה וגו'. ויקח מאבני המקום, (איכה ד): תשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות. וישם מראשותיו (ירמיה יג): כי ירד מראשותיכם. וישכב במקום ההוא, (שם ג): נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו. ויחלום והנה סולם, זה חלומו של נבוכדנצר. והנה סולם, זה צלמו של נבוכדנצר, הוא סמל, הוא סלם אותוי דדין, הוא אותוי דדין. מוצב ארצה, (דניאל ג): אקימיה בבקעת דורא. וראשו מגיע השמימה, (שם): רומיה אמין שתין, פותיה אמין שית. והנה מלאכי אלהים, זה חנניה מישאל ועזריה. עולים ויורדים בו, מעלים בו ומורידים בו, אפזים בו, קפזים בו, שונטים בו. (שם) ידיע ליהוי לך מלכא, די לאלהך לא איתנא

פלחין, ולצלם דהבא די הקמת לא נסגוד. והנה ה׳ נצב עליו, אמר להם לחנניה מישאל ועזריה: עבדוהי די אלהא עילאה, פוקו ואתו. דבר אחר: והנה מלאכי אלהים, זה דניאל. עולים ויורדים בו, שעלה והוציא את בלעו מתוך פיו, הה״ד (ירמיה נא): ופקדתי על בל בבבל, והוצאתי את בלעו מפיו, שהיה לו תנין אחד לנבוכדנצר, והיה בולע, כל מה שהיו משליכין לפניו. אמר לו נבוכדנצר לדניאל: כמה כחו גדול, שבולע כל מה שמשליכין לפניו! אמר לו דניאל: תן לי רשות ואני מתישו. נתן רשות. מה עשה? נטל תבן והטמין לתוכו מסמרים, השליך לפניו ונקבו מסמרים את בני מעיו, הה״ד והוצאתי את בלעו מפיו והנה י״י נצב עליו, דניאל עבד אלהא חייא(דניאל ו כא):

פרשה סט

א והנה ה׳ נצב עליו ויאמר אני ה׳ וגו׳ - רבי יוסי בר זמרא פתח: (תהלים סג): כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים ר׳ אלעזר בשם ר׳ יוסי בר זימרא: צמאה לך נפשי כמה לך אמר רבי איבו: ככמהות הללו, שהן מצפין למים. רבנן אמרי: כשם שנפשי צמאה לך, כן רמ״ח אברים, שיש בי צמאים לך. היכן? בארץ ציה ועיף בלי מים. כן בקודש חזיתיך, ע״כ בקדושה חזיתיך. לראות עוזך, זו פמליא שלך. וכבודך, והנה ה׳ נצב עליו:

ב רבי חמא בר חנינא פתח: (משלי כז): ברזל בברזל יחד - אמר רבי חמא בר חנינא: אין סכין מתחדדת אלא בירך של חבירתה, כך, אין תלמיד חכם מתחדד, אלא בחבירו. ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו איש, זה יעקב, כיון שעמד אבינו יעקב איש יחד פני רעהו, שנתייחדה עליו השכינה, והנה ה׳ נצב עליו:

ג אמר רבי אבהו: - משל לבן מלכים, שהיה ישן על גבי עריסה, והיו זבובים שוכנים עליו, וכיון שבא מניקתו, שחה עליו מניקתו וברחו מעליו. כך בתחלה, והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, כיון שנתגלה עליו הקדוש ברוך הוא, ברחו מעליו. ר׳ חייא רבה ור׳ ינאי, חד אמר: עליו, על סולם. וחד אמר: עליו, על יעקב. מאן דאמר עליו, על הסולם ניחא, אלא למאן דאמר עליו, על יעקב, מי מתקיים עליו?! אמר רבי יוחנן: הרשעים מתקיימין על אלהיהם, (בראשית מא): ופרעה חולם והנה עומד על היאור. אבל הצדיקים אלהיהם מתקיים עליהם, שנאמר: והנה ה׳ נצב עליו, ר׳ שמעון בן לקיש אמר האבות הן הן המרכבה שנ׳ ויעל אלהים מעל אברהם(שם יז כב), ויעל מעליו אלהים, והנ י״י נצב עליו:

ד רבי חנינא בשם רבי פנחס אמר: שמונה עשרה פעמים, מזכיר האבות בתורה, וכנגד כן קבעו חכמים י״ח ברכות שבתפלה, ואם יאמר לך אדם: תשעה עשר הם, אמור לו: והנה ה׳ נצב עליו, לית הוא מן המנין. ואם יאמר לך אדם, י״ז הם?! אמור לו (שם מח): ויקרא בהם שמי ושם אבותי, אברהם ויצחק, חד מנהון. הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך רבי שמעון משום בר קפרא אמר: קפלה כפינקס ונתנה תחת ראשו, כאינש דאמר מן תחות רישא דידך. ר׳ הונא בשם ר׳ אלעזר אמר: ובלבד שיהא נקבר עליה:

ה והיה זרעך כעפר - מה עפר הארץ אינו מתברך, אלא במים. כך, בניך אין מתברכין, אלא בזכות התורה, שנמשלה כמים. ומה עפר הארץ מבלה את כל כלי מתכות והוא קיים לעולם. כך בניך מבלין את כל העולם, והם קיימים לעולם. ומה עפר עשוי דיש לכל. כך בניך עשוים דיש, הה״ד (ישעיה נא): ושמתיה ביד מוגיך. מהו מוגיך? אלין דממיגין מחתיך [נ״א מכתיך], ומייסרין אותך, ומתישין את כוחך, אפילו כן, לטובתך משקשקין וממרקין לך, מן חוביך, כמה דתימא (תהלים סה): ברביבים תמוגגנה צמחה תברך. (ישעיה נא): אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה. מה היו עושים להם? היו מרביצים אותן בפולטריות, ומעבירין כרים עליהם. ר׳ עזריה בשם ר׳ אחא אמר: היא סימן טוב. מה פלטירה זו מבלה את העוברים ואת השבים והיא קיימת לעולם, כך בניך מבלים את כל אומות העולם, והם קיימים לעולם, ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה. אמר רבי אבא בר כהנא: את הוא תרעייא דימה, כמה דאת אמר: (מיכה ב): עלה הפורץ לפניהם. ר׳ יוסי בר חנינא אמר: אף חלוקי יחזקאל הראה לו, והלא לא פירש יחזקאל אלא מן המזרח למערב, בא ישעיה ופירש (ישעיה נד): כי ימין ושמאל תפרוצי וגו׳:

ו והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך - רבנן אמרי: על הכל השיבו, ועל הפרנסה לא השיבו. אם יהיה אלהים עמדי, אמר לו: הנה אנכי עמך ושמרני בדרך הזה, שנאמר: ושמרתיך בכל אשר תלך. ושבתי בשלום אל בית אבי, והשיבותיך אל האדמה הזאת, ועל הפרנסה לא השיבו. אמר רבי איסי: אף על הפרנסה השיבו, שנאמר: כי לא אעזבך, ואין עזיבה אלא פרנסה, היך מה דאת אמר: (תהלים לז): ולא ראיתי צדיק נעזב וגו׳:

ז ויקץ יעקב משנתו - ר׳ יוחנן אמר: ממשנתו. ויאמר אכן יש ה׳ במקום הזה, אכן השכינה שרויה במקום הזה, ולא הייתי יודע. ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה ר׳ אלעזר בשם ר׳ יוסי בן זמרא אמר: הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש. מאי טעמא? ויצא יעקב מבאר שבע ויחלום והנה סולם ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה. אמר רבי יהודה בר׳ סימון: הסולם הזה עומד בבית המקדש ושיפועו מגיע עד בית אל. מאי

טעמא? ויירא, ויאמר מה נורא המקום הזה, ויקרא שם המקום ההוא בית אל. אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים אמר רבי אחא: עתיד השער הזה להפתח להרבה צדיקים, כיוצא בך. אמר רבי שמעון בן יוחאי: אין בית המקדש של מעלן גבוה מבית המקדש של מטן, אלא י״ח מיל. מאי טעמא? וזה שער השמים מנין וז״ה. דבר אחר: מלמד, שהראה הקב״ה ליעקב בית המקדש בנוי, וחרב, ובנוי, ויירא, ויאמר: מה נורא המקום הזה. זה בנוי, היך מה דאת אמר: (תהלים סח): נורא אלהים ממקדשיך, ואין זה, הרי חרב, כמה דאת אמר: (איכה ה): על זה היה דוה לבנו, על אלה חשכו עינינו. כי אם בית אלהים, בנוי ומשוכלל לעתיד לבא, כמה דאת אמר: (תהלים קמז) כי חזק בריחי שעריך:

ח וישכם יעקב בבקר ויקח את האבן וגו׳ ויצק שמן על ראשה - שופע לו מן השמים, כמלא פי הפך. ואולם לוז, היא לוז שצובעין בה את התכלת. היא לוז שעלה סנחריב ולא בלבלה, נבוכדנצר ולא החריבה. היא לוז שלא שלט בה מלאך המות מעולם. הזקנים שבה מה עושין להם? כיון שהם זקנים הרבה, מוציאין אותם חוץ לחומה והם מתים. אמר רבי אבא בר כהנא: למה נקרא שמה לוז? כל מי שנכנס בה, הטריף מצות ומעשים טובים כלוז. ורבנן אמרי: מה לוז אין לה פה, כך לא היה אדם יכול לעמוד על פתחה של עיר. אמר רבי סימון: לוז היה עומד על פתחה של עיר. ר׳ אלעזר בשם ר׳ פנחס בר חמא אמר: לוז היה עומד על פתחה של מערה, והיה לוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה, דרך המערה לעיר, הה״ד (שופטים א): וירא השומרים והנה איש יוצא מן העיר, ויאמרו לו: הראנו נא את מבוא העיר (וגו׳). ויכו את העיר לפי חרב ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו. ר׳ ינאי ור׳ ישמעאל עבד לה הפטרה, מה אם זה, שלא הלך לא בידיו ולא ברגליו, אלא על שהראה להם באצבע, ניצול מן הפורעניות, ישראל שעושים חסד עם גדוליהם בידיהם וברגליהם, על אחת כמה וכמה!

פרשה ע

א וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי וגו׳ ונתן לי לחם לאכול - כתיב (תהלים סו): אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי אמר רבי יצחק הבבלי: ודבר פי בצר לי, שנדר מצוה בעת צרתו. מהו לאמר? לאמר לדורות, כדי שיהיו נודרים בעת צרתן. יעקב פתח בנדר תחלה, לפיכך כל מי שהוא נודר, לא יהיה תולה את הנדר אלא בו. אמר רבי אבהו: כתיב (שם קלב): אשר נשבע לה׳ נדר לאביר יעקב. לאביר אברהם ולאביר יצחק אין כתיב כאן, אלא נדר לאביר יעקב, תלה את הנדר במי שפתח בו תחלה:

ב ר׳ הונא בשם ר׳ אידי אמר: כתיב (ד״ה א כט): וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה׳ וגם דוד המלך שמח שמחה גדולה. ולפי שהיו עסוקים במצות נדבה ועלה בידן, לפיכך שמחו. לפיכך מהו אומר? (שם): ויברך דויד את ה׳ לעיני כל הקהל וגו׳, אלהי אברהם יצחק וישראל אינו אומר כאן, אלא אלהי ישראל. אבינו תלה את הנדר במי שפתח בו תחלה. אמר רבי יהודה: עוד מן אתרא לית היא חסירה, וידרו ישראל אין כתיב כאן, אלא (במדבר כא): ישראל סבא:

ג וידר ישראל נדר ארבעה הן שנדרו - שנים נדרו והפסידו, ושנים נדרו ונשתכרו. ישראל וחנה נשתכרו יפתח נדר והפסיד:

ד רבי אייבו ור׳ יונתן, חד אמר: מסורסת היא הפרשה. ואחרינא אמר: על הסדר נאמרה. מאן דאמר מסורסת היא הפרשה, שכבר הבטיחו הקדוש ברוך הוא, שנאמר: והנה אנכי עמך. והוא אומר: אם יהיה אלהים עמדי, אתמהא?! מאן דאמר על הסדר נאמרה, מה אני מקיים אם יהיה אלהים עמדי?! אלא כך אמר יעקב: אם יתקיימו לי התנאים, שאמר לי להיות עמי ולשמרני, אני אקיים את נדרי. רבי אבהו ורבנן רבי אבהו אמר: אם יהיה אלהים עמדי, ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך, מלשון הרע, היך מה דאת אמר (ירמיה ט): וידרכו את לשונם קשתם שקר. ונתן לי לחם לאכול, מגילוי עריות, היך מה דאת אמר: (בראשית לט): ולא ידע אתו מאומה, כי אם הלחם אשר הוא אוכל, לשון נקי. ושבתי בשלום אל בית אבי, משפיכות דמים. והיה ה׳ לי לאלהים, מעבודת כוכבים. רבנן פתרין לה בכל עניינא: אם יהיה אלהים עמדי, ושמרני בדרך הזה, אשר אנכי הולך מעבודת כוכבים, מגילוי עריות, משפיכות דמים, מלה״ר. אין דרך, אלא עבודת כוכבים, כמה דאת אמר: (עמוס ח): הנשבעים באשמת שומרון, ואמרו: חי אלהיך דן, וחי דרך באר שבע. ואין דרך, אלא גילוי עריות, שנאמר (משלי ל): כן דרך אשה מנאפת וגו׳. ואין דרך, אלא שפיכות דמים, שנאמר (שם א): בני אל תלך בדרך את מנע רגלך מנתיבתם וגו׳. ואין דרך, אלא לשון הרע, שנאמר (בראשית לא): וישמע יעקב את דברי בני לבן:

ה ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש - עקילס הגר נכנס אצל ר׳ אליעזר אמר לו: הרי כל שבחו של גר, שנאמר (דברים י): ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה?! אמר לו: וכי קלה היא בעיניך, דבר שנתחבט עליו אותו זקן, שנאמר: ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש, ובא זה והושיטו לו בקנה. נכנס אצל רבי יהושע אמרו לו תלמידיו: רבי! דבר שנתחבט עליו אותו זקן, את מושיטו לזה בקנה! התחיל מפייסו בדברים. לחם, זו תורה, דכתיב (משלי ט):

לכו לחמו בלחמי. שמלה, זו טלית, זכה אדם לתורה, זכה לטלית, ולא עוד אלא, שהן משיאין את בנותיהם לכהונה, והיו בניהם כהנים גדולים, ומעלים עולות על גבי המזבח. דבר אחר: לחם, זה לחם הפנים. ושמלה, אלו בגדי כהונה, הרי במקדש. אבל בגבולים, לחם, זו חלה. ושמלה, זו ראשית הגז:

ו ושבתי בשלום אל בית אבי - ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, נטל הקדוש ברוך הוא שיחתן של אבות, ועשאן מפתח לגאולתן של בנים. אמר לו הקב"ה: אתה אמרת והיה לי לאלהים, חייך! כל טובות וברכות ונחמות שאני נותן לבניך, איני נותנן אלא בלשון הזה, שנאמר (זכריה יד): והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים. (ישעיה יא) והיה ביום ההוא, יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו. (יואל ד) והיה ביום ההוא, יטפו ההרים עסיס. (ישעיה כז) והיה ביום ההוא, יתקע בשופר גדול וגו':

ז והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך - חד עובד כוכבים שאליה לר' מאיר: אמר לו: פטר חמורך במה הוא נפדה? אמר לו: בשה, דכתיב (שמות לד): ופטר חמור תפדה בשה. אמר לו: אין לו שה? אמר לו: בגדי. אמר לו: מנא לך הא? אמר לו: דכתיב (שם יב): מן הכבשים ומן העזים תקחו. אמר לו: אלו לפסח?! אמר לו: אף גדי נקרא שה. מנא לך הא? אמר לו: דכתיב (דברים יד): וזאת הבהמה אשר תאכלו, שור, שה כבשים, ושה עזים. עמד ונשקו על ראשו. ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר: כותי אחד שאל את ר' מאיר אמר לו: אין אתם אומרים יעקב אֲמָתִי? דכתיב (מיכה ז): תתן אמת ליעקב. אמר לו: הין! אמר לו: ולא כך אמר, וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך?! אמר לו: הין! אמר לו: הפריש שבטו של לוי אחד מעשרה, למה לא הפריש א' מי' לשנים שבטים אחרים?! אמר לו: וכי י"ב הן, והלא י"ד הן, אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי?! אמר לו: כל שכן אוסיפתא מיא, אוסיף קמחא. אמר לו: אין את מודה לי, שהם ארבע אמהות?! אמר לו: הין! אמר לו: צא מהם ד' בכורות לד' אמהות, הבכור קודש, ואין קודש מוציא קודש. אמר לו: אשריך ואשרי אומתך שאת שרוי בתוכה:

ח וישא יעקב רגליו - אמר רבי אחא: (משלי יד) חיי בשרים לב מרפא, כיון שנתבשר בשורה טובה, טעין ליביה ית רגלוהי, הדא אמר: הכריסא טענא רגליא. וירא והנה באר בשדה רבי חמא בר חנינא פתר: ביה שית שיטין. והנה באר בשדה, זו הבאר. והנה שלושה עדרי צאן, משה ואהרן ומרים. כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים, שמשם כל אחד ואחד מושך מים לדגלו, ולשבטו, ולמשפחתו. והאבן גדולה על פי הבאר אמר רבי חנינא: כמלא פי כברה קטנה היה בה. ונאספו שמה כל העדרים וגללו, בשעת המחנות. והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה, בשעת מסעות היתה חוזרת לאיתנה. דבר אחר: והנה באר בשדה, זו ציון. והנה שלושה עדרי צאן, אלו שלושה רגלים. כי מן הבאר ההיא ישקו, שמשם היו שואבים רוח הקודש. והאבן גדולה, זו שמחת בית השואבה. אמר רבי הושעיא: למה היו קוראים אותו בית השואבה? שמשם היו שואבים רוח הקודש. ונאספו שמה כל העדרים, באים מלבוא חמת ועד נחל מצרים. וגללו את האבן וגו', שמשם היו שואבים רוח הקודש. והשיבו את האבן, מונח לרגל הבא. דבר אחר: וירא והנה באר בשדה, זו ציון. והנה שלושה עדרי צאן, אלו שלושה בתי דינים. דתנן, שלושה בתי דינים היו שם, אחד בהר הבית, ואחד בפתח העזרה, ואחד בלשכת הגזית. כי מן הבאר ההיא וגו', שמשם היו שומעין את הדין. והאבן גדולה, זה ב"ד הגדול, שבלשכת הגזית. ונאספו שמה כל העדרים, אלו בתי דינין שבא"י. וגללו את האבן, שמשם היו שומעין את הדין. והשיבו את האבן, שהיו נושאים ונותנין בדין עד שמעמידין אותו על בוריו. דבר אחר: והנה שלושה עדרי צאן וירא והנה באר, זו ציון. והנה שם שלושה עדרי צאן, אלו שלושה מלכיות ראשונות. כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים, שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכות. והאבן גדולה על פי הבאר, זו זכות אבות. ונאספו שמה כל העדרים, זו מלכות רומי, שהיא מכתבת טירוניא, מכל אומות העולם. וגללו את האבן, שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכות. והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה, לעתיד לבא, זכות אבות עומדת. דבר אחר: והנה באר בשדה, זו סנהדרין. והנה שם שלושה עדרי צאן, אלו שלושה שורות של תלמידי חכמים, שהם יושבים לפניהם. כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים, שמשם היו שומעין את ההלכה. והאבן גדולה על פי הבאר, זה מופלא שבבית דין, שהוא מסרס את ההלכה. ונאספו שמה כל העדרים, אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל. וגללו את האבן, שמשם היו שומעין את ההלכה. והשיבו את האבן על פי הבאר, שהיו נושאים ונותנים בהלכה, עד שמעמידים אותה על בוריה. דבר אחר: וירא והנה באר בשדה, זה בית הכנסת. והנה שם שלושה עדרי צאן, אלו שלושה קרואים. כי מן הבאר וגו', שמשם היו שומעים את התורה. והאבן גדולה, זה יצר הרע. ונאספו שמה כל העדרים, זה הצבור. וגללו את האבן, שמשם היו שומעין את התורה. והשיבו את האבן וגו', שכיון שהם יוצאים להם, יצר הרע חוזר למקומו:

ט ר' יוחנן פתר לה: בסיני, וירא והנה באר, זה סיני. והנה שם שלושה, כהנים לוים וישראלים. כי מן הבאר ההיא, שמשם שמעו עשרת הדברות. והאבן גדולה, זו שכינה. ונאספו שמה כל העדרים ר' שמעון בן יהודה איש כפר עכו אמר, משום ר' שמואל: שאילו היו ישראל חסרים עוד אחד, לא היו מקבלים את התורה. וגללו את האבן, שמשם היו שומעים את הקול ושמעו עשרת הדברות. והשיבו את האבן, (שמות כ): אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם וגו':

י ויאמר להם יעקב אחי וגו׳ - ר׳ יוסי בר חנינא פתר קריא בגלות. ויאמר להם יעקב וגו׳ מחרן אנחנו, מחרונו של הקדוש ברוך הוא אנו בורחים. ויאמר להם: הידעתם את לבן בן נחור, הידעתם את מי שהוא עתיד ללבן עונותיכם כשלג? ויאמר להם: השלום לו? ויאמרו: שלום! באיזו זכות? והנה רחל בתו באה עם הצאן. הה״ד (ירמיה לא): כה אמר ה׳ קול ברמה נשמע, נהי בכי תמרורים, רחל מבכה על בניה, מאנה להנחם וגו׳, כה אמר ה׳: מנעי קולך מבכי וגו׳, ויש תקוה לאחריתך וגו׳:

יא ויאמר השלום לו, השלום ביניכם לבינו? ויאמרו שלום, ואין פוטטין את בעי, והנה רחל בתו באה עם הצאן, הדא אמרת, שהדבור מצוי בנשים. ויאמר הן עוד היום גדול וגו׳ אמר לו: אם שומרי שכר אתם, הן עוד היום גדול, ואם שלכם אתם רועים, לא עת האסף המקנה. עודנו מדבר עמם ורחל באה, בא וראה כמה בין שכונות לשכונות. להלן ז׳ היו ובקשו הרועים להזדווג להן, הה״ד (שמות ב): ויבואו הרועים ויגרשום. ברם הכא, אחת היתה ולא נגע בה בריה, על שם (תהלים לד): חונה מלאך ה׳ סביב ליראיו ויחלצם לסובבים ליראיו:

יב ויהי כאשר ראה יעקב ויגש יעקב ויגל את האבן - אמר רבי יוחנן: כזה שהוא מעביר פקק מעל פי צלוחית. וישק יעקב לרחל, כל נשיקה לתפלות, בר מן תלת. נשיקה של גדולה. נשיקה של פרקים. נשיקה של פרישות. נשיקה של גדולה, (ש״א י): ויקח שמואל את פך השמן ויצוק על ראשו וישקהו. נשיקה של פרקים, (שמות ד) וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו. נשיקה של פרישות, (רות א) ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה. רבי תנחומא אמר: אף נשיקה של קריבות, שנאמר: וישק יעקב לרחל, שהיתה קרובתו. וישא את קולו ויבך למה בכה? אמר אליעזר: בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה: ויקח העבד עשרה גמלים וגו׳. ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד! דבר אחר: למה בכה? שראה שאינה נכנסת עמו לקבורה, הדא היא, דהיא אמרה לה: לכן ישכב עמך הלילה. אמרה לה: עמך הוא דמיך, עמי לית הוא דמיך. דבר אחר: למה בכה? שראה האנשים מלחשים אלו לאלו מפני שנשקה, מה בא זה לחדש לנו דבר ערוה, שמשעה שלקה העולם בדור המבול, עמדו אומות העולם וגדרו עצמן מן הערוה. הדא אמרת: שאנשי מזרח גדורים מן הערוה:

יג ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא - אם לרמאות, כי אחי אביה הוא. ואם לצדיק, וכי בן רבקה הוא. ותרץ ותגד לאביה אמר רבי יוחנן: לעולם אין האשה רגילה, אלא לבית אמה. אתיביה והא כתיב: ותרץ ותגד לאביה? ! אמר לו: שמתה אמה, ולמי היה לה להגיד, לא לאביה? ! ויהי כשמוע לבן וגו׳ אמר אליעזר: פסול הבית היה, דכתיב: ויקח העבד עשרה גמלים, זה שהוא אהובו של בית עאכ״ו! וכיון דלא חמי אפילו אפיסתיקתיה, ויחבק לו. אמר: דינרים אינון, ואינון בחרציה, וכיון דלא אשכח כלום, וינשק לו. אמר: דלמא מרגליות אינון, ואינון בפומיה, וכיון דלא חמא כלום, אמר לו יעקב: מה את סבור ממון אתית טעין? לא אתית טעין אלא מילין, ויספר ללבן את כל הדברים האלה:

יד ויאמר לו לבן אך עצמי ובשרי וגו׳ - אמר לו: מלך הייתי סבור לעשותך עלי, וכדין דלית גבך כלום. אך עצמי ובשרי אתה, כהדין גרמא אנא מחליק לך. וישב עמו חדש ימים אמר רבי אמי: למדתך תורה דרך ארץ, עד היכן צריך אדם להטפל בקרוביו, עד חדש ימים. ויאמר לבן ליעקב הכי וגו׳ ועבדתני חנם, אפשר כן? ! אלא אין הות פועלא בעשרה פולרין, הוה יהיב ליה חמשה פולרין, ואם הות מובילותיה בו׳ פולרין, הוה יהיב ליה בג׳ פולרין. אמר לו: מה את סבור ממון אתית בעי מינך? ! לא אתית אלא בגין תרתין טלייתא:

טו וללבן שתי בנות - כב׳ קורות מפולשות מסוף העולם ועד סופו, זו העמידה אלופים וזו העמידה אלופים. זו העמידה מלכים, וזו העמידה מלכים. מזו עמדו הורגי אריות, ומזו עמדו הורגי אריות. מזו עמדו נגביאים, ומזו עמדו נביאים. מזו עמדו שפטים, ומזו עמדו שופטים. מזו עמדו מכבשי ארצות, ומזו עמדו מכבשי ארצות. מזו עמדו מחלקי ארצות, ומזו עמדו מחלקי ארצות. קרבן בנה של זו דוחה שבת, וקרבן בנה של זו דוחה שבת. מלחמת בנה של זו דוחה שבת, ומלחמת בנה של זו דוחה את השבת. לזו ניתן שתי לילות ולזו ניתן שתי לילות, לילו של פרעה ולילו של סנחריב. ללאה לילו של גדעון ולילו של מרדכי. לרחל (אסתר ו) בלילה ההוא נדדה שנת המלך. ושם הגדולה לאה גדולה במתנותיה, כהונה לעולם ומלכות לעולם, דכתיב (יואל ד): ויהודה לעולם תשב וגו׳. וכתיב (תהלים קלב): זאת מנוחתי עדי עד. ושם הקטנה רחל קטנה במתנותיה, יוסף לשעה, שאול לשעה, ושילה לשעה:

טז ועיני לאה רכות - אמוראי דר׳ יוחנן תרגם קודמוי ועיני לאה הוו רכיכין. אמר לו: עינוהי דאימך הוו רכיכין? ! ומהו רכות? רכות מבכיה, שהיו אומרים: כך היו התנאים, הגדולה לגדול, והקטנה לקטן, והיתה בוכה ואומרת: יהי רצון שלא אפול בגורלו של רשע. אמר רבי הונא: קשה היא התפלה, שבטלה את הגזירה, ולא עוד, אלא שקדמה לאחותה. ורחל היתה יפת תואר עיקר סמניה של רחל לא היתה, אלא נאה ורחל היתה וגו׳:

יז ויאהב יעקב את רחל - בגין דאנא ידע דאנשי מקומך רמאין, לפיכך אני מברר עסקי עמך. ויאמר אעבדך ברחל בתך, ברחל ולא בלאה בתך, שלא תביא אחרת מן השוק ושמה רחל. קטנה, שלא תחליף שמותן זו בזו, אפילו את נותן את הרשע בחמור של חרשים, אין את מועיל ממנו כלום. ויאמר לבן טוב תתי אותה לך וגו׳ ויעבוד יעקב ברחל אמר רבי חנינא בר פזי: נאמר כאן אחדים, (בראשית כו): וישבת עמו ימים אחדים. ונאמר להלן אחדים. מה כאן שבע שנים, אף להלן שבע שנים:

יח ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי - אמר רבי אייבו: אפילו אדם פרוץ אין אומר כלשון הזה, כך היה יעקב אומר: הבה את אשתי ואבואה אליה? ! אלא, כך אמר לו: אמר לי הקב״ה שאני מעמיד י״ב שבטים, עכשיו הרי אני כבן שמונים וארבע שנים, ואם אין אני מעמידן עכשיו, אימתי אני מעמידן? ! לפיכך הוצרך הכתוב לומר: ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי:

יט ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה - כינס כל אנשי מקומו. אמר להם: יודעים אתם, שהיינו דחוקים למים, וכיון שבא הצדיק הזה לכאן, נתברכו המים. אמרין ליה: ומה אהני לך? אמר להון: אין בעיין אתון, אנא מרמי ביה, ויהב ליה לאה, דהוא רחים להדא רחל סגי, והוא עבד הכא גבכון שבעה שנין אוחרין. אמרין ליה: עביד מה דהני לך ! אמר להון: הבו לי משכון, דלית חד מנכון מפרסם, ויהבון ליה משכונין, ואזל ואייתי עליהון, חמר, משח, וקופר. הוי, למה נקרא שמו לבן הארמי? שרימה באנשי מקומו, וכולי יומא הוו מכללין ביה, וכיון דעל ברמשא, אמר להון: מה הוא כדין? אמרין ליה: את גמלת חסד, בזכותך והיו מקלסין קודמוי, ואמרין: הא ליא, הא ליא, היא לאה, היא לאה, ברמשא אתון מעלתא וחפון בוציניא. אמר להן: מהו כדין? אמרי ליה: מה את סבור, דאנן דכרין דכוותכון, וכל ההוא ליליא הוה צווח לה רחל, והיא עניא ליה. בצפרא, והנה היא לאה. אמר לה: מה רמייתא, בת רמאה ! לאו בלילא הוה קרינא רחל, ואת ענית לי ! אמרה ליה: אית ספר דלית ליה תלמידים? ! לא כך היה צווח לך אבוך, עשו ! ואת עני ליה? ! ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי וגו׳ ויאמר לבן לא יעשה כן וגו׳ מלא שבוע זאת וגו׳ אמר רבי יעקב בר אחא: מכאן, שאין מערבין שמחה בשמחה:

כ ויבא גם אל רחל ויאהב גם את רחל מלאה וגו׳ - אמר רבי יהודה בר סימון: בנוהג שבעולם, פועל עושה מלאכה עם בעל הבית, שתים ושלוש שעות באמונה, ובסוף הוא מתעצל במלאכתו. ברם הכא, מה הראשונות שלימות אף האחרונות שלימות. מה הראשונות באמונה, אף האחרונות באמונה. אמר רבי יוחנן: כתיב (הושע יב): ויברח יעקב שדה ארם ויעבוד ישראל באשה וגו׳ אמר להם: דוגמא שלכם דומה ליעקב אביכם, מה יעקב אביכם, עד שלא נשא אשה נשתעבד, משנשא אשה נשתעבד, אף אתם, משלא נולד גואל נשתעבדתם, משנולד גואל אתם משתעבדים.

פרשה עא

א וירא ה׳ כי שנואה לאה וגו׳ - (תהלים סט) כי שומע אל אביונים ה׳ ואת אסיריו לא בזה אמר רבי בנימין בן לוי: לא ראשו של פסוק הזה סופו, ולא סופו ראשו, לא היה צריך קרא למימר אלא, כי שומע אל אביונים ואת אסירים לא בזה, או כי שומע אל אביוניו ה׳ ואת אסיריו וגו׳, אלא, כי שומע אל אביונים ה׳, אלו ישראל. דאמר רבי יוחנן: בכל מקום שנאמר דל עני ואביון, בישראל הכתוב מדבר. ואת אסיריו לא בזה, אלו העקרות, שהן אסורות בתוך בתיהן ועלובות, וכיון שהקדוש ברוך הוא פוקדן בבנים, הן נזקפות. תדע לך, שכן לאה שנואת הבית היתה, וכיון שפקדה הקב״ה נזקפה, הה״ד וירא ה׳ כי שנואה לאה:

ב דבר אחר: (שם קמה) סומך ה׳ לכל הנופלים, אלו העקרות, שהם נופלין בתוך בתיהם. וזוקף לכל הכפופים, כיון שהקדוש ברוך הוא פוקדן בבנים, הן נזקפות. תדע לך, שכן לאה שנואת הבית היתה, וכיון שפקדה הקב״ה נזקפה. הה״ד: וירא ה׳ כי שנואה לאה. כי שנואה לאה, שעשתה כמעשה השנואים, שהיתה אומרת להנשא לשונא, (נ״א שהיתה אמודה לשונא) שכך היו התנאים, שיהא גדול נושא לגדולה, והקטן נושא לקטנה, והיתה בוכה ואומרת: יהי רצון, שלא אפול בחלקו של רשע. אמר רבי הונא: קשה היא התפלה, שביטלה את הגזירה, ולא עוד, אלא שקדמה לאחותה, והיו הכל סונטין בה, מפרשי ימים היו סונטין בה, מהלכי דרכים היו סונטין בה, אף הגתיות מאחורי הקורים היו סונטין בה, והיו אומרים: לאה זו, אין סתרה כגלויה, נראה צדקת ואינה צדקת. אילו היתה צדקת לא היתה מרמה באחותה. ר׳ חנין בשם ר׳ שמואל בר ר׳ יצחק אמר: כיון שראה אבינו יעקב מעשים, שרימה לאה באחותה, נתן דעתו לגרשה, וכיון שפקדה הקדוש ברוך הוא בבנים, אמר: לאמן של אלו אני מגרש? ! ובסוף הוא מודה על הדבר, הה״ד (בראשית מז): וישתחו ישראל על ראש המטה מי היה ראש מטתו של אבינו יעקב, לא לאה? ! ורחל עקרה אמר רבי יצחק: רחל היתה עיקרו של בית, כמה שנאמר: ורחל עקרה, עיקרה רחל. אמר רבי אבא בר כהנא: רוב מסובין עיקר של לאה היו, לפיכך עושים רחל עיקר. ורחל עקרה, רחל היתה עיקרו של בית. תני, רבי שמעון בן יוחאי: לפי שכל הדברים תלוין ברחל, לפיכך נקראו ישראל על שמה, (ירמיה לא): רחל מבכה על בניה, ולא סוף

דבר לשמה, אלא לשם בנה. (עמוס ה): אולי יחנן ה׳ צבאות שארית יוסף, ולא סוף דבר לשם בנה, אלא לשם בן בנה, שנאמר (ירמיה לא): הבן יקיר לי אפרים:

ג ותהר לאה ותלד בן - אמר רבי יוסי בר חנינא: ארבע מדות נאמרו בשמות: יש ששמותם נאים, ומעשיהם נאים. יש ששמותם כעורים, ומעשיהם כעורים. יש ששמותיהן כעורים, ומעשיהם נאים. ויש ששמותן נאים, ומעשיהם כעורים. שמותיהן נאים ומעשיהם כעורים, עשו שמו, עשו ואינו עושה. ישמעאל שמו, שומע ואינו שומע. שמותן כעורים ומעשיהם נאים, אלו בני הגולה, (עזרא ב) בני בקבוק, בני חקופא, בני חרחור, וזכו ועלו ובנו בית המקדש. שמותיהן כעורים ומעשיהן כעורים, אלו המרגלים. סתור בן סתורים, גדי גרדים ומרדין. אמר רבי יוסי בר חנינא: שמותיהן נאים ומעשיהן נאים, אלו השבטים. ראובן, ראו בן בין הבנים. שמעון, שומע בקול אביו שבשמים. אמר רבי יוסי בר חנינא: אין שמותם של שבטים עכור להם, אלא חפות להם:

ד ותהר עוד ותלד בן, ותאמר, כי שמע ה׳ כי שנואה אנכי, ויתן לי גם את זה. ותקרא את שמו שמעון, זה עתיד להעמיד שונא. ומי מרפא מכתו? גם את זה פינחס, שהוא עתיד לעמוד מלוי. ותהר ותלד בן וגו׳ על כן קרא שמו לוי ר׳ יודן אמר: לוי זה, עתיד ללות את הבנים לאביהן שבשמים. על כן קרא שמו, בכל מקום שנאמר על כן, מרובה באוכלסין. ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את ה׳ ר׳ ברכיה בשם ר׳ לוי: לכהן שירד לגורן, נתן לו א׳ כור של מעשר, ולא החזיק לו טובה. ואחד נתן לו קומץ של חולין, והחזיק לו טובה. אמר ליה: אדוני הכהן! אני נתתי לך כור, וזה לא נתן לך אלא קומץ, ואתה מחזיק לו טובה?! אמר ליה: את מחלקי נתת לי, אבל זה נותן לי משלו, לפיכך אני מחזיק לו טובה. כך לפי שהיו אמהות סבורות שזו מעמדת שלושה, וזו מעמדת שלושה, וכיון שילדה לאה בן רביעי, אמרה: הפעם אודה את ה׳:

ה הה״ד (במדבר יז) וקח מאתם מטה מטה לבית אב - ר׳ יצחק אמר: מטו מטו בני, מטו בעגל, מטו במרגלים. ר׳ לוי אמר: עלו בהם שני שבטים, שבט כהונה ושבט מלכות, את מוצא, שכל מה שכתוב בזה כתוב בזה. בזה משיחה ובזה משיחה. בזה מטה ובזה מטה, בזה ברית מלח ובזה ברית מלח. בזה פעם ובזה פעם. בזה נזר ובזה נזר. בזה קריבה ובזה קריבה. בזה שלושלת יוחסין ובזה שלושלת יוחסין. בזה ציץ ובזה ציץ. אמר רבי לוי: (איוב לו) לא יגרע מצדיק עיניו עינוהי דוגמת דידיה, כאינש דאמר: עינוהי דפוריה. (שם) ואת מלכים לכסא. לאה תפסה פלך הודיה, ועמדו הימנה בעלי הודיה. יהודה (בראשית לח) ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני. דוד אמר (תהלים קלח) הודו לה׳ כי טוב. דניאל אמר (דניאל ב) לך אלהא אבהתי מהודא ומשבח אנה. רחל תפסה פלך שתיקה ועמדו כל בניה בעלי מסטירין. בנימין ישפה, יש פה, יודע במכירתו של יוסף ואינו מגיד. שאול (ש״א י) ואת דבר המלוכה לא הגיד לו. אסתר (אסתר ב) אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה. על כן קראה שמו יהודה בכל מקום שנאמר על כן, מרובה באוכלסין. ותעמוד מלדת אמר רבי אמי: מי מעמיד רגלה של אשה בתוך ביתה, בניה!

ו ותרא רחל כי לא ילדה וגו׳ ותקנא רחל באחותה - אמר רבי יצחק: כתיב (משלי כג) אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה׳ כל היום ואת אמרת ותקנא רחל באחותה?! אלא מלמד, שקינאתה במעשיה הטובים, אמרה: אילולי שהיא צדקת, לא היתה יולדת. ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי אמר רבי שמואל: ד׳ חשובים כמתים: מצורע, וסומא, ומי שאין לו בנים, ומי שירד מנכסיו. מצורע דכתיב (במדבר יב): אל נא תהי כמת. סומא, דכתיב (איכה ג) במחשכים הושיבני, כמתי עולם. מי שאין לו בנים מנין? שנאמר: הבה לי בנים, ואם אין מתה וגו׳. ומי שירד מנכסיו מנין? שנאמר (שמות ד): כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך. וכי מתים היו והלא דתן ואבירם היו?! אלא, שירדו מנכסיהן:

ז ויחר אף יעקב ברחל - רבנן דרומאה בשם ר׳ אלכסנדרי בשם ר׳ יוחנן אמר: (איוב טו) החכם יענה דעת רוח, זה אברהם, (בראשית טז): וישמע אברם לקול שרי. וימלא קדים בטנו, זה יעקב, ויחר אף יעקב ברחל ויאמר וגו׳ אמר לו הקב״ה: כך, עונים את המעיקות?! חייך! שבניך עתידים לעמוד לפני בנה. ויאמר התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן, ממך מנע, ממני לא מנע. אמרה לו: כך עשה אביך לאמך, לא חגר מתניו כנגדה?! אמר לה: אבי לא היה לו בנים, אבל אני, יש לי בנים! אמרה לו: וזקינך לא היה לו בנים, וחגר מתניו כנגד שרה. אמר לה: יכולה את לעשות, כשם שעשתה זקנתי! אמרה לו: מה עשתה? אמר לה: הכניסה צרתה לתוך ביתה. אמרה לו: אם הדבר הזה מעכב, הנה אמתי בלהה בא אליה, ואבנה גם אנכי. מה זו נבנית על ידי צרתה, אף זו נבנית ע״י צרתה. ותאמר רחל דנני אלהים, דנני וחייבני. דנני וזכני, דנני וחייבני, שנאמר: ורחל עקרה. דנני וזכני, שנאמר: ויתן לי בן. על כן קראה שמו דן, בכל מקום שנאמר על כן, מרובה באוכלוסין:

ח ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי וגו׳ - נופתי, פתיתי, תליתי, אחותי עלי. אמר רבי יוחנן: נינפה היה לי לעשות לפני אחותי, אילו שלחתי ואמרתי לו: תן דעתך, שהן מרמים בך, לא היה פורש?! אלא אמרתי, אם אין אני, כדאי שיבנה העולם ממני, יבנה מאחותי. דבר אחר: נפתולי פיתולייה לא דידי

הויין? ! כלום הלך יעקב אצל לבן, אלא בשבילי? ! דבר אחר: נופת עצמו לא שלי היא? ! דברי תורה שנאמר בהם (תהלים יט): ונופת צופים, יהיו נאמרים בחלקו של נפתלי:

ט ותלד זלפה שפחת לאה - בכולם כתיב: ותהר, וכאן ותלד? ! אלא בחורה היתה, ולא היתה ניכרת בעיבורה. ותאמר לאה בא גד, אתיא גדא דביתא אתא גדא דעלמא, בא מי שעתיד לגדד משתיתן של עובדי כוכבים. ומנו? אליהו. אליהו משל מי? ר' אליעזר אמר: משל בנימין, דכתיב (ד"ה א ח): ויערשיה ואליה, וזכרי, בני ירוחם, כל אלה בני בנימין. ר' נהוראי אמר: משל גד היה, הה"ד (מלכים א טז): ויאמר אליהו התשבי, מתושבי גלעד. אמר רבי פליפי בר נהוראי: מאן חזית למימר כן? אמר לו: דכתיב (יהושע יג): ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד. מה מקיים ר' אלעזר קרא דר' נהוראי מתושבי גלעד? מיושבי לשכת הגזית הוה. ומה מקיים ר' נהוראי קרא דר' אלעזר ויערשיה ואליהו? אלא מדרשות הן, בשעה שהיה הקדוש ברוך הוא מרעיש עולמו, היה מזכיר זכות אבות, בני ירוחם, והקב"ה מתמלא רחמים על עולמו. פעם אחת נחלקו רבותינו בדבר אלו אומרים משל גד, ואלו אומרים משל בנימין, בא ועמד לפניהם. אמר לו: רבותינו מה אתם נחלקים עלי? אני, מבני בניה שלרחל:

י ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות - לומר, אשרי מי שזכה לכך. אמר רבי לוי: לא לן אשר באכסניא מימיו, ירש גבהי פלטריות, מה שלא ירש יהודה ארצות, הה"ד (דה"א ז'): בני אשר: ימנה, וישוה, וישוי, ובריעה, ושרח אחותם, הוא אבי ברזות. ר' לוי ור' סימון, ר' לוי אמר: שהיו בנותיהם נאים והיו נשואות לכהנים, שנמשחו בשמן המשחה, שמן זית. ר' סימון אמר: שהיו נשואות למלכים, שנמשחו בשמן זית.

פרשה עב

א וילך ראובן בימי קציר חטים - (משלי כב) חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. יותן את הארץ הזאת לעבדיך וגו' (שמואל א ב) שבעים בלחם נשכרו ורעבים חדלו עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אומללה. שבעים בלחם נשכרו, זו לאה, שהיתה שבעה בבנים. ונשכרה רעבים חדלו, זו רחל, שהיתה רעבה לבנים. חדלה עד עקרה ילדה שבעה, זו לאה, שהיתה עיקרה של בית. ילדה שבעה ורבת בנים אומללה, זו רחל, שהיתה ראויה שיעמדו ממנה רובן של בנים. אומללה. ומי עשה כן? ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל(שם שם ו):

ב וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים - ר' חייא בר אבא אמר: יברוחין. ר' יצחק אמר: שעורין. ר' יהודה בר' סימון אמר: מיישין, בין לדברי אלו ובין לדברי אלו, הכל מודים, שלא הביא אלא מן ההפקר. למאן דאמר שעורים, שעורים בימי קציר חטים, כשדה של הפקר הן, לפי שכבר כלה הקציר של שעורים. תדע לך, שהלך בשעת הקציר, בשעת בכור כל מיני איפוריא ולא הביא, אלא דבר שהוא מן המופקר, להודיעך שהיו שמורים מגזל הארץ, ואם כך, היו שמורים מגזל הארץ על אחת כמה וכמה, שהיו שמורים מכל הגזל. ויבא אותם אל לאה אמו, להודיעך, עד היכן היתה כבודה של אמו עליו, שלא טעמן עד שהביאם אל אמו:

ג ותאמר רחל אל לאה תני נא לי מדודאי בנך המעט קחתך את אישי, הניאת לסבי מן דיקני. תאני, ר' שמעון: לפי שזלזלה בצדיק, לפיכך אינה נכנסת עמו בקבורה, הוא דהיא אמרה לה: לכן ישכב עמך הלילה, אמרה לה: עמך הוא דמיך, עמי לית הוא דמיך. אמר ר' אלעזר: זו הפסידה וזו הפסידה, זו נשתכרה וזו נשתכרה. לאה הפסידה דודאים ונשתכרה ב' שבטים ובכורה. ורחל נשתכרה דודאים והפסידה שבטים ובכורה. ר' שמואל בר נחמן אמר: זו הפסידה דודאים, ונשתכרה שבטים, וקבורה עמו. רחל נשתכרה דודאים, והפסידה שבטים, וקבורה עמו:

ד ויבא יעקב מן השדה בערב - תמן תנינן: השוכר את הפועלים ופסק עמהם להשכים ולהעריב, מקום שנהגו שלא להשכים ולהעריב, אינו יכול לכופן. אמר רבי מונא: מקום שאין מנהג תנאי בית דין הגדול הוא, שתהא הוצאה משל בעל הבית, והכנסה משל פועל. הוצאה משל בעל הבית מנין? שנאמר (תהלים קד): תזרח השמש יאספון. מכאן ואילך, יצא אדם לפעלו. הכנסה משל פועל מנין? ולעבודתו עדי ערב, עד ערב לא נאמר אלא עדי ערב, לומר עד חשיכה, כמה דאת אמר: (איוב ז) עדי נשף. ר' אמי בשם ריש לקיש אמר: הטריחו על בעל הבית, שאם היתה ערב שבת תהא הכנסה משלו. עד היכן? עד שיהא כל אחד ואחד ממלא לו חבית של מים, וצולה לו דג מבעוד יום, משום כבוד שבת, ומדליק נר, שנאמר: ויבא יעקב מן השדה בערב, הה"ד (תהלים קד): ולעבודתו עדי ערב:

ה ותצא לאה לקראתו - מלמד, שלא הניחה אותו לרחוץ רגליו. ותאמר אלי תבא אמר רבי אבהו: צפה הקדוש ברוך הוא, שלא היתה כוונתה, אלא לשם שמים להעמיד שבטים, לפיכך הוצרך הכתוב לומר: וישמע אלהים אל לאה. ותאמר אלי תבא אמר רבי לוי: בא וראה מה יפה היתה סרסורתן של דודאים לפני מי שאמר והיה העולם, שע"י הדודאים עמדו שני שבטים גדולים בישראל, יששכר וזבולן. יששכר יושב ועוסק בתורה, וזבולן יוצא בימים

ובא ונותן לתוך פיו של ישששכר, והתורה רבה בישראל. (שיר ז): והדודאים נתנו ריח. ותאמר לאה נתן אלהים שכרי וגו' ותקרא שמו ישששכר, ישששכר תשיעי לשבטים, והוא הקריב שני למלך. הה"ד (במדבר ז): ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא ישששכר, מפני מה? מפני שהיה בן תורה, הה"ד (ד"ה א יב): ומבני ישששכר יודעי בינה לעתים. מה לעתים? רבי תנחומא אמר: לקורניסין. רבי יוסי בן קיצרי אמר: לעבורים. ראשיהם מאתים, וכל אחיהם על פיהם, מאתים ראשי סנהדראות היה ישששכר מעמיד וכל אחיהם על פיהם, וכל אחיהם מסכימים הלכה על פיהם, והוא משיב להם הלכה, כהלכה למשה מסיני. וכל השבח הזה מנין? היה לו לישששכר משל זבולן, שהיה עוסק בפרגמטיא שלו ומאכיל את ישששכר, שהיה בן תורה, הה"ד (בראשית מט): זבולן לחוף ימים ישכון, וכשבא משה לברך את השבטים הקדים ברכת זבולן לברכת ישששכר, (דברים לג): שמח זבולן בצאתך וישששכר באהליך. שמח זבולן בצאתך, ממה שישששכר באהליך. ויש אומרים: יש שכר באהלי זבולן:

ו זבדני אלהים, אותי זבד טוב השדה הזו, כל זמן שאתה מזבלה ומעדרה, היא עושה פירות. ואחר ילדה בת תנינא, כיצד? היתה אשתו מעוברת, ואמר יהי רצון, שתלד אשתי זכר, הרי זו תפילת שוא. דבי ר' ינאי אמרי: ביושבת על המשבר הדא מתניתא. אמר רבי יהודה בן פזי: אף על היושבת על המשבר יכול להשתנות, הה"ד (ירמיה יא): הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל, הנה כחומר ביד היוצר, כן אתם בידי בית ישראל. מה יוצר הזה, לאחר שיצר את הכד שוברו ועושה אחר, אף אני עושה כן, אפילו על המשבר. איתיביה, והכתיב: ואחר ילדה בת? ! אמר לו: עיקר ברייתו זכר היתה, ומתפלתה של רחל, שאמרה: יוסף ה' לי בן אחר, נעשה נקבה. אמר רבי חנינא בן פזי: אמהות נביאות היו, ורחל מן האמהות. יוסף ה' לי בנים אחרים אין כתיב כאן, אלא בן אחר. אמרה: עוד אחד הוא עתיד להעמיד, הלואי יהיה ממני. אמר ר' חנינא: נתכנסו כל האמהות ואמרו: דיינו זכרים, תפקוד עוד זאת.

פרשה עג

א ויזכור אלהים את רחל - (תהלים קו) זכרני ה' ברצון עמך פקדני בישועתך אמר ר' אלעזר: בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה:

ב ויזכור אלהים את רחל - (שם צח) זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו זכר חסדו, זה אברהם, שנאמר: חסד לאברהם. ואמונתו, זה יעקב, שנאמר (מיכה ז): תתן אמת ליעקב. לבית ישראל, ישראל סבא מי היה ביתו של אבינו יעקב, לא רחל? ! בכולם כתיב: ובני לאה, בכור יעקב, ראובן. ובני זלפה, שפחת לאה, גד ואשר. ובני בלהה, שפחת רחל, דן ונפתלי. וברחל כתיב: בני רחל אשת יעקב. דבר אחר: זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל, ויזכור אלהים את רחל, וישמע אליה:

ג (תהלים נה) פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי, זה יעקב. מקרב לי, שלא תקרב לי עצתו של רשע, שלא יאמ: זו שילדה יטלנה עמו, וזו שלא ילדה אל יטלנה עמו. דאמר ר' יודן בשם ר' אייבו: בהרבה תפלות נפקדה רחל, שנאמר: ויזכור אלהים את רחל, רחל, בזכותה. את רחל, בזכות אחותה. וישמע אליה אלהים, בזכות יעקב. ויפתח, בזכות האמהות. אמר רבי שמואל בר נחמן: אוי להם לרשעים, שהם מהפכין מדת רחמים למדת הדין, בכל מקום שנאמר ה', מדת רחמים. שנאמר (שמות לד): ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד. וכתיב (בראשית ו): וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וינחם ה' ויאמר ה' אמחה. ואשריהם הצדיקים, שהם הופכים מדת הדין למדת הרחמים, בכל מקום שנאמר: אלהים, הוא מדת הדין. (שמות כב) אלהים לא תקלל. (שם) עד האלהים יבא דבר שניהם וישמע אלהים אל לאה (שם ב) וישמע אלהים את נאקתם (בראשית ח) ויזכור אלהים את נח:

ד ויזכור אלהים את רחל - מה זכירה זכר לה? שתיקתה לאחותה. בשעה שהיו נותנין לו את לאה, היתה יודעת ושותקת. ויזכור אלהים את רחל, והדין נותן, שהכניסה צרתה לביתה. ר' הונא ור' אחא בשם רבי סימון, אמר: דן, יוסף ובנימין. בזכות דן, נפקדה רחל. בזכות דן, עמד יוסף ובנימין. ויפתח את רחמה ר' תנחומא בשם ר' ביבי אמר: שלושה מפתחות ביד הקב"ה: מפתח של קבורה, ומפתח של גשמים, ומפתח של רחם. מפתח של קבורה, מנין? שנאמר (יחזקאל לו): הנה אני פותח את קבורותיכם והעליתי אתכם מקבורותיכם עמי. מפתח של גשמים, מנין? (דברים כח): יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו', לתת מטר וגו'. מפתח של רחם, מנין? שנאמר: ויפתח את רחמה. ויש אומרים: אף מפתח של פרנסה, שנאמר (תהלים קמה): פותח את ידך וגו':

ה ותהר ותלד בן ותאמר אסף אלהים את חרפתי - אמר רבי לוי בר זכריה: עד שלא תלד האשה, הסרחון נתלה בה, לאחר שתלד תלוי בבנה. מאן אכל הדא מקמתא? ברך. מאן תבר הדא מקמתא? אלא ברך. אסף אלהים את חרפתי בפלגש בגבעה (שופטים כא) ארור נותן אשה לבנימין. אסף אלהים את חרפתי, בימי ירבעם. (ד"ה ב יג) ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביהו ויגפהו ה' וימת אמר רבי שמואל בר נחמן: את סבור ירבעם הוא שניגוף, לא ניגוף, אלא אביה. ולמה ניגוף? ר' אבא בר כהנא אמר: על שהעביר הכרת פניהם של ישראל, דכתיב (ישעיה ג): הכרת פניהם ענתה בם. ר' לוי אמר:

שהושיב עליהם שומרים שלושה ימים, עד שנשתנה צורתן. דתנן, אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם, ואע״פ שיש סימנים בגופו ובכליו. ואין מעידים, אלא עד ג׳ ימים. ר׳ יוחנן אמר: על שֻׁחַסְרָם ברבים, שנאמר (ד״ה ב יג): ועתה, אתם אומרים להתחזק לפני ממלכת ה׳ וגו׳, ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים. ריש לקיש אמר: על שבזה לאחיה השילוני, שנאמר (שם): ויקבצו עליו אנשים רקים, בני בליעל, קרא לאחיה השילוני בליעל! רבנן אמרין: על שבא עבודת כוכבים לתוך ידו ולא בערה, הה״ד (שם): וילכוד ממנו ערים: את בית אל ואת בנותיה. וכתיב (מלכים א יב): וישם את האחד בבית אל וגו׳. והלא דברים קל וחומר, ומה אם המלך שהונה את המלך כמוהו ניגף, הדיוט שהוא מונה את הדיוט, על אחת כמה וכמה!

ו ותקרא שמו יוסף לאמר יוסף ה׳ לי בן אחר, אחר לגלות. אמר רבי יהודה ב״ר סימון: לא למקום שגלו עשרת השבטים גלה שבט יהודה ובנימין. עשרת השבטים גלו לפנים מן נהר סמבטיון, שבט יהודה ובנימין מפוזרים בכל הארצות. בן אחר, למחלוקת. אמר רבי פנחס: מתפלתה של רחל לא חלק שבט יהודה ובנימין עם עשרת השבטים. אחר, שעשה מעשה אחרים:

ז ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף, כיון שנולד יוסף, נולד שטנו של עשו, שנאמר (בראשית ל): ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי. דאמר רבי פנחס בשם ר׳ שמואל בר נחמן: מסורת היא, שאין עשו נופל, אלא ביד בניה של רחל, הה״ד (ירמיה מט): אם לא יסחבום צעירי הצאן. ולמה הוא קורא אותן צעירי הצאן? שהם צעירים שבשבטים:

ח ויאמר לבן אם נא מצאתי חן בעיניך וגו׳, נסיתי ובדקתי, ויברכני ה׳ בגללך. ויאמר נקבה שכרך עלי, סָכוּם קְטַע פָּרֵשׁ (אמור הסכום קצוב ופרש מה שכרך). ויאמר אליו אתה ידעת וגו׳, כי מעט אשר היה לך וגו׳, ויפרוץ לרוב ר׳ יהודה בשם ר׳ סימון בשם ר׳ חזקיה אמר: מעט, שבעים נפש. נאמר כאן מעט, ונאמר להלן מעט, במתי מעט. מה להלן בע׳ נפש, אף כאן ע׳. ויברך ה׳ אותך לרגלי, כל מקום שהצדיקים הולכים, ברכה משתלחת. ירד יצחק לגרר, באת ברכה לרגלו, שנאמר (בראשית כו): ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה וגו׳. ירד יעקב אצל לבן, ובאת ברכה לרגלו, שנאמר: ויברך ה׳ אותך לרגלי. יוסף ירד אצל פוטיפר, באת ברכה לרגלו, שנאמר (שם לט): ויברך ה׳ את בית המצרי. ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי, ראובן בעי בי ושמעון בעי בי:

ט וענתה בי צדקתי ביום מחר - ר׳ יהודה בר סימון אמר: כתיב (משלי כז) אל תתהלל ביום מחר. אתה אמרת: וענתה בי צדקתי ביום מחר, למחר בתך יוצאת ומתענה, שנאמר (בראשית לד): ותצא דינה בת לאה. ויאמר לבן הן לו יהי כדברך אמר רבי חייא רבה: כל דבר ודבר, שהיה לבן מתנה עם יעקב, היה חוזר בו י׳ פעמים למפרע, שנאמר: הן לו. ורבנן אמרי: מאה פעמים, שנאמר: ואביכן התל בי והחליף את משכורתי עשרת מונים. י׳ פעמים י׳, דאין מנין פחות מעשרה. וישם דרך שלושת ימים וגו׳ ויעקב רועה את צאן לבן הנותרות ריש לקיש אמר: נותרות, מנהון בישין, מנהון עקרון, מנהון קווסרין. נתרת כתיב, (כמה דאת אמר: ונתור ככיה ושיניה דקיסר):

י ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון חוטר חיור דלוז ודדליף, כך היה אבינו יעקב נותן את המקלות בשקתות המים, והיתה בהמה באה לשתות ורואה את המקלות ונרתעת לאחוריה, והזכר רובעה, והיתה יולדת כיוצא בו. אמר רבי הושעיה: נעשו המים זרע בתוך מעיהם, ולא היו חסירות אלא צורת הולד בלבד. מעשה בכושי אחד, שנשא לכושית אחת, והוליד ממנה בן לבן. תפס האב לבן, ובא לו אצל רבי. אמר לו: שמא אינו בני? אמר לו: היה לך מראות בתוך ביתך? אמר לו: הן! אמר לו: שחורה או לבנה? אמר לו״ לבנה. אמר לו: מיכן, שהיה לך בן לבן. אמר רבי הונא דבית חורון: מלאכי השרת היו טעונים מתוך צאנו של לבן, באים ונותנים בתוך צאנו של יעקב, הה״ד: שא נא עיניך וראה כל העתודים העלים על הצאן, עולים על הצאן אין כתיב כאן, אלא העלים, מאליהם היו עולים. ר׳ תנחומא אמר: שטף של גשמים. רבנן אמרי: ענני כבוד. ובהעטיף הצאן לא ישים והיו העטופים ללבן ר׳ יוחנן וריש לקיש רבי יוחנן אמר: בכירייא דלבן. ריש לקיש אמר: לקישיא דלבן:

יא ויפרוץ האיש - ר׳ שמעון בר אבא אמר: מלמד, שנפרצה לו פרצה מעין דוגמא של עולם הבא, היך מה דאת אמר (מיכה ב): עלה הפורץ לפניהם. רבי אבא בר כהנא אמר: מאה ותרתין רבוון, שבעה אלפים מאתן עדרין, הוו ליה לאבינו יעקב. רבי לוי אמר: ששים רבוא כלבים. רבנן אמרי: מאה ועשרין רבוא, ולא פליגי. מאן דאמר ששים רבוא לכל עדר ועדר, חד כלב. מאן דאמר מאה ועשרים רבוא לכל עדר, תרין כלבין:

יב וישמע את דברי בני לבן - חזקיה אמר: עד שלא ירד יעקב אבינו לשם, לא נפקד בזכרים, וכיון שירד יעקב אבינו לשם, נפקד בזכרים, הה״ד: וישמע את דברי בני לבן. את כל הכבוד הזה ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי אמר: אין כבוד, אלא כסף, היך מה דאת אמר: (נחום ב): בוזו כסף בוזו זהב, ואין קצה לתכונה. כבוד מכל כלי חמדה. וירא יעקב את פני לבן בר סירא אמר לב אדם ישנה פניו, בין לטוב ובין לרע. אמר לו הקדוש ברוך הוא: חמיך אינו מסביר לך פנים, ואת יושב כאן? ! שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך.

פרשה עד

א ויאמר ה׳ אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך - כתיב (תהלים קמב) זעקתי אליך ה׳ אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים והלא אין ארץ החיים אלא צור וחברותיה, תמן שובעה, תמן זולא, ואת אמרת חלקי בארץ החיים? ! אלא ארץ שמתיה חיים תחלה, לימות המשיח. ריש לקיש בשם בר קפרא: מייתי לה מהכא, (ישעיה מב): נותן נשמה לעם, עליה ורוח להולכים בה. אמר לו הקב״ה: אתה אמרת חלקי בארץ החיים, שוב אל ארץ אבותיך אביך מצפה לך, אמך מצפה לך, אני בעצמי מצפה לך ! ר׳ אמי בשם ריש לקיש אמר: נכסי חוצה לארץ אין בהם ברכה, אלא משתשוב אל ארץ אבותיך. אהיה עמך, הכא את אמר ואהיה עמך, ולהלן את אמר (שמואל ב ז): ואהיה עמך בכל אשר הלכת? ! אלא דוד, על ידי שהוא מפרנס את ישראל, היה אומר לו: ואהיה עמך בכל אשר הלכת. אבל יעקב, ע״י שהוא מפרנס את ביתו, הוא אומר לו: שוב אל ארץ אבותיך וגו׳:

ב וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה וגו׳ - אמר ר׳ שמעון בן גמליאל: בשלושה דברים אני אוהב את בני המזרח: שאינן נושכין ואוכלין, אלא חותכין ואוכלין. ואין חותכין בשר, אלא על גבי השלחן. ואין נושקין אלא ביד. ואין נוטלין עצה אלא במקום רווח, כענין שנאמר: וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה:

ג ויאמר להן רואה אנכי וגו׳ ואביכן התל בי - אמר רבי חייא רבה: כל דבר ודבר שהיה מתנה עם אבינו יעקב, היה חוזר בו י׳ פעמים למפרע, שנאמר: הן לו. רבנן אמרי: מאה פעמים, שנאמר ואביכן התל בי והחליף את משכורתי עשרת מונים, ואין מנין פחות מעשרה. אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך וילדו כל הצאן ר׳ ברכיה בשם ר׳ חנינא: צפה הקדוש ברוך הוא מה לבן עתיד לעשות עם אבינו יעקב, והיה צר צורה כיוצא בה. אם כה יאמר, אמר אין כתיב כאן, אלא יאמר רבי יודן ורבי אייבו אמרו: כי ראיתי את כל אשר עשה לך לבן אין כתיב כאן, אלא את כל אשר לבן עושה לך. ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום וגו׳ רבי אלעזר בן יעקב אמר: לו ולדורותיו, אין דור שאין בו כאברהם, ואין דור שאין בו כיעקב, ואין דור שאין בו כשמואל. ויאמר שא נא עיניך וראה כל העתודים העולים על הצאן נקודים וברודים אמר רבי הונא: דבית חורון עולים אין כתיב כאן, אלא העולים, מאליהן היו עולין. ר׳ תנחומא אמר: שטף של גשמים. רבנן אמרי: ענני כבוד. ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי, כזה שהוא מציל, מן הנצולת:

ד ותען רחל ולאה ותאמרנה לו - למה מתה רחל תחלה? ר׳ יודן ור׳ יוסי, ר׳ יודן אמר: שדברה בפני אחותה. אמר לו ר׳ יוסי: ראית מימיך אדם קוראראובן, ושמעון עונה אותו? ! והלא לרחל קרא, ורחל ענתה אותו. על דעתיה דר׳ יהודה ניחא. על דעתיה דרבי יוסי, לא מתה אלא מקללתו של זקן, שנאמר: עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה, והיה כשגגה היוצא מלפני השליט.כי כל העושר אשר הציל אלהים מאבינו וגו׳ ויקם יעקב וישא את בניו - אמר רבי יוחנן: כתיב (קהלת י): לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו. לב חכם לימינו, זה יעקב, שנאמר: ויקם יעקב וישא את בניו ואחר כך ואת נשיו. ולב כסיל לשמאלו, זה עשו, ויקח עשו את נשיו ואת בניו, ואח״כ ואת בנותיו. וינהג את מקנהו ואת כל רכושו אשר רכש, מקנה קנינו, מה שקנה מקנינו של לבן. הלך לגזוז את צאנו, בכל מקום שנאמר גזיזה, עושה רושם. ותגנוב רחל את התרפים אשר לאביה, והיא לא נתכוונה אלא לשם שמים. אמרה: מה אנא מיזיל לי, ונשבוק הדין סבא בקלקוליה? ! לפיכך הוצרך הכתוב לומר: ותגנוב רחל את התרפים אשר לאביה:

ו ויגד ללבן ביום השלישי אמר רבי אבהו: מה שהלך אבינו יעקב לג׳ ימים, הלך לבן ליום אחד. ויוגד ללבן ביום השלישי, שלישי לבריחה. אמר רבי חייא רבה: מה שהלך אבינו יעקב לז׳ ימים, הלך לבן ביום אחד. ממה נפשך, רוצה ולא רוצה, כבר כתיב: וישם דרך שלושת ימים בינו ובין יעקב. וכתיב: ויוגד ללבן ביום השלישי, שלישי לבריחה, שנאמר: ויקח את אחיו עמו וירדוף אחריו דרך שבעת ימים, יומא דהוו קיימין ביה, הוי, מה שהלך יעקב בז׳ ימים, הלך לבן ליום אחד:

ז ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה - מה בין נביאי עובדי כוכבים לנביאי ישראל? ר׳ חמא בר חנינא ור׳ יששכר דכפר מגדי, ר׳ חמא בר חנינא אמר: אין הקב״ה נגלה לנביאי עובדי כוכבים, אלא בחצי דיבור, דכתיב (במדבר כג): ויקר אלהים אל בלעם. ר׳ יששכר דכפר מגדי אמר: אין הלשון הזה ויקר, אלא לשון טומאה, היך מה דאת אמר: (דברים כג): כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור, מקרה לילה, אבל לנביאי ישראל בדבור שלם, בלשון חיבה, בלשון קדושה, בלשון שמלאכי השרת מקלסין אותו, וקרא זה אל זה ואמר קדוש. רבי יוסי בר חנינא אמר: אין הקדוש ברוך הוא נגלה לנביאי עובדי כוכבים, אלא בשעה שדרך בני אדם לפרוש אלו מאלו, דכתיב (איוב ד): בשעיפים מחזיונות לילה, בנפול תרדמה על אנשים ואלי דבר יגונב וגו׳. אמר רבי אלעזר ב״ר מנחם: (משלי טו) רחוק ה׳ מרשעים, אלו נביאי עובדי כוכבים. ותפלת צדיקים ישמע, אלו נביאי ישראל. מה בין נביאי ישראל לנביאי עובדי כוכבים? ר׳ חנינא בר פפא ור׳ סימון, ר׳ חנינא בר פפא אמר: למלך ואהובו שהיו נתונים בטרקלין. כל שעה שהוא מבקש, הוא מדבר עם אהובו, (נ״א למלך ואוהבו שהיו נתונים בטרקלין וביניהם וילון כל שעה שהוא מבקש לדבר עם אוהבו מקפל את הוילון ומדבר עם אוהבו). ר׳ סימון אמר: למלך, שהיה לו אשה ופילגש. בשעה שהוא בא אצל אשתו, הוא בא בפרהסיא, ובשעה שהוא בא אצל פילגשו, הוא בא במטמוניות. כך,

אין הקב״ה נגלה על עובדי כוכבים, אלא בלילה. (במדבר כב): ויבא אלהים אל בלעם לילה. (בראשית כ) ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה. (שם לא) ויבא אלהים אל לבן בחלום הלילה. ויאמר לו השמר לך, אפי׳ שאת אומרן לטובתו, הוא חושבן לרעתו. השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע:

ח למה נחבאת לברוח ולא הגדת לי ואשלחך וגו׳ - אמר: דלמא חזר ביה. ולא נטשתני לנשק לבני ולבנותי אמר לו: עד כדון אית ביה?! יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמש אמר אלי לאמר, אמר לית הוא מיניה. ועתה הלך הלכת כי נכסוף נכספתה לבית אביך למה גנבת את אלהי, את חמדת לילך אל בית אביך, למה גנבת את אלהי?! אמר רבי אייבו: כיון ששמעו השבטים כך, אמרו: בושנו בך אבי אמנו, שלעת זקנותך אתה אומר: למה גנבת את אלהי?!

ט עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה, והוה כן כשגגה היוצאה מלפני השליט, ותגנוב רחל ותמת רחל. ויבא לבן באהל יעקב, ובאהל רחל באהל יעקב, שהוא אהלה של רחל. ובאהל לאה, ובאהל שתי האמהות ולא מצא. ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל. למה באהל רחל שתי פעמי? שהיה מכיר שהיא משמשנית. ורחל לקחה את התרפים ותשימם בכר הגמל, בעביטא דגמלא. ותשב עליהן ותאמר אל אביה אל יחר בעיני אדוני כי לא אוכל וגו׳ אמר רבי יוחנן: תרפים לא מצא, קיתוניות מצא. נעשו תרפים קיתוניות:

י ויחר ליעקב וירב בלבן - רבי עזריה בשם ר׳ חגי, ור׳ יצחק בר מרון, ותני לה, בשם ר׳ חנינא בר יצחק: קפדנותן של אבות ולא ענוותנותן של בנים. קפדנותן של אבות מניין? ויחר ליעקב וירב בלבן, ויען יעקב ויאמר ללבן: מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת, דא את סבור שמא מכות או פצעים יהיו שם?! אלא דברי פיוסים, יעקב מפייס את חמיו. כי משמת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך. אמר רבי סימון: בנוהג שבעולם חת, שהוא דר אצל חמיו אפשר לו שלא ליהנות אפילו כלי אחד, אפילו סכין אחד?! ברם הכא, משמת את כל כלי, אפילו מחט אפילו צינורא לא מצאת! ולא ענוותנותן של בנים מדוד, שנאמר (שמואל א כ): ויברח דוד מניות ברמה, ויבא, ויאמר לפני יונתן, מה עשיתי, מה עוני ומה חטאתי לפני אביך, כי מבקש את נפשי?! מזכיר שפיכות דמים בפיוסו, מילי דקטלא. ברם הכא, כי דלקת אחרי:

יא זה עשרים שנה וגו׳ טריפה לא הבאתי אליך, דקטילא. אנכי אחטנה מידי תבקשנה, אני הייתי חוטא על הארי, שכך גזר הקדוש ברוך הוא לארי, שיהיה טורף ואוכל מצאנו של לבן בכל יום, ואם תאמר: שאם היה רועה אחר היה מצילן?! ת״ל (ישעיה לא): כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו, אשר יקרא עליו מלא רועים, מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה. גנובתי יום וגנובתי לילה, קריין לי גנבא ביממא, וגנבא בליליא. מה היה אומר? ר׳ יהושע בן לוי אמר: ט״ו שיר המעלות, שבספר תהלים היה אומר, הה״ד (תהלים קכד): לולי ה׳ שהיה לנו יאמר נא ישראל, ישראל סבא. ר׳ שמואל בר נחמן אמר: כל ספר תהלים היה אומר, (שם כב): ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, ישראל סבא. זה לי עשרים שנה אמר רבי חייא רבה: כל דבר ודבר שהיה לבן מתגר עם אבינו יעקב, היה חוזר עשר פעמים למפרע, שנאמר: הן לו. רבנן אמרי: מאה פעמים, שנאמר: והחליף את משכורתי עשרת מונים, ואין מנין פחות מעשרה:

יב לולי אלהי אבי וגו׳ זבדיי ור׳ יהושע אמר כל מקום שנאמר לולי בא בזכות אבות, והא כתיב כי לולא התמהמנו (בראשית מ״ג), אמר לו כל עצמן לא עלו אלא בזכות אבות... רבי יהושע בן לוי אמר, בכל מקום שנאמר לולי בא בזכות אבות, חוץ מזה, אמר לו אף זה בא בזכות אבות, רבי יוחנן אמר בזכות קדושת השם. רבי לוי אמר בזכות אמנה ובזכות תורה, בזכות אמנה (תהלים כ״ז) לולי האמנתי לראות, בזכות התורה (שם קי״ט) לולא תורתך שעשועי. (בראשית עד ט) ואת יגיע כפי וגו׳ אמר ר׳ ירמיה בן אלעזר חביבה היא המלאכה מזכות אבות שבזכות אבות הצילה ממון ומלאכה הצילה נפשות, זכות אבות הצילו ממון לולי אלהי אבי, ומלאכה הצילה נפשות את עניי ואת יגיע וגו׳:

יג ויען לבן ויאמר ליעקב הבנות בנותי והבנים בני - אמר רבי אבין: כולהון בנותיו היו. הבנות בנותי, הרי שתים. ולבנותי מה אעשה, הרי ארבע. רבנן מייתי ליה מהכא, אם תענה את בנותי, הרי שתים. ואם תקח נשים על בנותי, הרי ארבע. ויקח יעקב אבן וגו׳ אר׳ יוחנן: כשן הזה של טבריא היתה. ויאמר יעקב אל אחיו לקטו אבנים כמה אחין היו לו? חד ולווי קבריה, אלא אלו בניו, שהוא קורא אותן בלשון הקודש, אחיו. אמר רבי הונא: גבורים כיוצא בו, צדיקים כיוצא בו. אמר רבי יודן: לבש אדם לבושו של אביו, הרי הוא כיוצא בו:

יד ויקרא לו לבן יגר שהדותא - אמר רבי שמואל בר נחמן: אל יהא לשון פרסי הזה קל בעיניך, שבתורה, בנביאים, בכתובים מצינו, שהקדוש ב״ה חולק לו כבוד. בתורה, ויקרא לו לבן יגר שהדותא. בנביאים, (ירמיה י): כדנה תאמרון להום וגו׳. בכתובים, (דניאל ב): וידברו הכשדים למלך ארמית. והמצפה אשר אמר יצף ה׳ אמר רבי אבהו: כי יסתר אין כתיב כאן, אלא כי נסתר. עד כאן היינו רואין זה את זה, מכאן ואילך אין אנו רואים זה את זה.

ואם תענה את בנותי אמר רבי ראובן: כולהון בנותיו היו. הבנות בנותי, אם תענה את בנותי, שלא תקח נשים בחייהן, ואם תקח נשים על בנותי לאחר מיתתן, ראה! אלהים עד ביני וביניך:

טו ויאמר לבן ליעקב - אמר רבי יוחנן: כזה שהוא מורה את החנית. עד הגל הזה וגו', לרעה אין אתה עובר, אבל אתה עובר עלי בפרגמטיא. בשעה ששלח דוד את יואב לארם נהרים ולארם צובה, פגע באדומיים בקש לזנבן, הוציאו לו אפיסטולי שלהם (דברים ב): רב לכם סוב את ההר וגו'. פגע במואביים בקש לזנבן, והוציאו לו אפיסטולי שלהם (שם): אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה. באותה שעה שלח יואב אצל דוד אמר לו: פגעתי באדומיים ובקשתי לזנבן, הוציאו לי אפיסטולי שלהם, רב לכם; במואביים, והוציאו לו אפיסטולי שלהם, אל תצר את מואב. באותה שעה לא נהג דוד כבוד מלכות בעצמו, אלא עמד והעביר פיפורין מעליו, ועטרה מעל ראשו, ונתעטף בטליתו והלך לו אצל סנהדרין. אמר להם: רבותי! לא באתי לכאן, אלא ללמד אם נותנים אתם לי רשות, אני מלמד. שלחתי את יואב לארם נהרים ולארם צובה, ופגע באדומיים והוציאו לו אפיסטולי שלהן: רב לכם! והלא הם פרצו את הגדר תחילה?! (שופטים ד): ויאסוף אליו את בני עמון. פגע במואביים ובקש לזנבן, והוציאו לו אפיסטולי שלהן: אל תצר את מואב, והם לא פרצו הגדר תחלה?! (במדבר כב): וישלח מלאכים אל בלעם ועתה לכה ארה לי. הה"ד (תהלים טז) מכתם. כמה אגרות כתב? ר' אייבו אמר: שתים כתב, אחד לאדומיים ואחד למואביים. ר' חנינא אמר: איגרת אחד כתב, הה"ד וישב יואב וגו'. חזר ולמד אדומיים משל מואביים, הה"ד (שם ס): למנצח על שושן עדות, לעדה שהיא משיחה בלשונו של אלהים. מכתם לדוד ללמד, מכות ותמות. (שם) בהצותו את ארם נהרים ויך את אדום בגיא מלח כתוב אחד אומר: י"ח אלף, וכתוב אחד אומר: י"ב אלף?! אלא שתי מלחמות היו, אחת של י"ב אלף ואחת של י"ח אלף:

טז אלהי אברהם ואלהי נחור - אלהי אברהם, קודש. ואלהי נחור, חול. אלהי אביהם, משמעו קודש וחול. ויזבח יעקב זבח בהר וישכם לבן בבוקר וגו' ויברך אתהם וגו' אמר רבי אייבו: דווים וסגופים היו בעל כרחם, ולא היו מפרינים אלא בפה, הה"ד: וישכם לבן בבוקר וילך וישב לבן למקומו, לסורו, מלמד שנכנסו לסטים בתוך ביתו, והיו מקרקרים בו כל הלילה:

יז ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים - כמה מלאכים היו חלים ומרקדים לפני אבינו יעקב בכניסתו לארץ? ר' הונא בשם ר' אייבו אמר: ס' רבוא מלאכים, היו חלים לפני יעקב אבינו בכניסתו לארץ, הה"ד: ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה, ואין שכינה שורה, פחות מששים רבוא. רבנן אמרי: ק"ך רבוא, ויקרא שם המקום ההוא מחנים מחנה, הרי ששים רבוא. מחנים, הרי ק"ך רבוא. אמר רבי יודן: נטל מאלו ומאלו, ושלח פרוזבין לפניו. הה"ד: וישלח יעקב מלאכים לפניו.

פרשה עה

א וישלח יעקב מלאכים לפניו - ר' פנחס בשם ר' ראובן פתח: (תהלים יז): קומה ה' קדמה פניו, הכריעהו, פלטה נפשי מרשע חרבך. ר' פנחס אמר: חמש פעמים דוד מקים להקב"ה בס' תהלים. (שם ג) קומה ה' הושיעני אלהי. (שם ז) קומה ה' באפך. (שם י) קומה ה' אל נשא ידך אל תשכח. (שם ט) קומה ה' אל יעוז אנוש. (שם יז) קומה ה' קדמה פניו. אמר לו הקדוש ברוך הוא: דוד בני! אפילו את מקימני כמה פעמים, איני קם. ואימתי אני קם? לכשתראה עניים נשדדים ואביונים נאנקים, הה"ד (שם יב): משוד עניים מאנקת אביונים. ר' שמעון בר יונה אמר: עתה אקום! כל זמן שהיא מוכפשת באפר כביכול, אלא לכשיגיע אותו היום שכתוב בו (ישעיה נב): התנערי מעפר קומי, שבי ירושלים. באותה שעה (זכריה ג): הס כל בשר, מפני ה'. למה? כי נעור ממעון קדשו. אמר רבי אחא: כהדא תרנגולתא דמנענה גרמה מן קיטמא. קדמה פניו, קדמיה לרשיעא, עד לא יקדמינך. הכריעהו, הכריחהו לכף חובה, שוברה,ו היך מה דאת אמר: (תהלים כ): המה כרעו ונפלו וגו' פלטה נפשי מרשע חרבך פלטה נפשי, מאותו רשע, שהוא בא מכחה של אותה החרב, שנאמר: (בראשית כז): ועל חרבך תחיה. דבר אחר: פלטה נפשי, מאותו הרשע, שהוא חרבך, שבו אתה רודה את עולמך. רבי יהושע דסכנין, בשם ר' לוי אמר: פלטה נפשי, מאותו הרשע, שהוא עתיד ליפול בחרבך, הה"ד (ישעיה לד): כי רוותה בשמים חרבי. אמר לו הקב"ה: לדרכו היה מהלך, והיית משלח אצלו ואומר: כה אמר עבדך יעקב:

ב רבי יהודה ברבי סימון פתח: (משלי כה) מעין נרפש ומקור משחת וגו'. אמר רבי יהודה בר' סימון: כשם שאי אפשר למעין להרפס, ולמקור להשחית, כך אי אפשר לצדיק למוט לפני רשע. וכמעין נרפש וכמקור משחת, כך, צדיק ממיט עצמו לפני רשע. אמר לו הקדוש ברוך הוא: לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו, ואומר לו: כה אמר עבדך יעקב:

ג וישלח יעקב - ר' הונא פתח: (שם כו): מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו. שמואל בר נחמן אמר: משל לארכי לסטים, שהיה ישן בפרשת דרכים, עבר חד ושרי מעיר ליה. אמר לו: קום לך! דבישא שכיח הכא קם ושרי מקפח ביה. אמר לו: ניער בישא! אמר לו: דמיך הוה, ועוררתניה! כך,

אמר לו הקב״ה: לדרכו היה מהלך ואתה משלח אצלו ואומר לו: כה אמר עבדך יעקב? רבי יהודה ברבי סימון פתח: (ירמיה יג): מה תאמרי כי יפקוד עליך ואת למדת אותם עליך אלופים לראש. אמר לו הקדוש ברוך הוא: לדרכו היה מהלך ואתה משלח אצלו, ואומר לו: כה אמר עבדך יעקב?

ד מלאכים, אלו שלוחי בשר ודם. רבנן אמרי: מלאכים ממש. אמר רבי חמא בר חנינא: הגר שפחת שרי היתה, ונזדמנו לה חמשה מלאכים, זה שהוא אוהבו של בית, על אחת כמה וכמה! ומה אליעזר שהיה עבד ושל בית נזדווגו לו כמה מלאכים, זה שהוא אוהבו של בית עאכ״ו! אמר רבי יוסי: יוסף קטנן של שבטים היה, ונזדווגו לו שלושה מלאכים, הדא הוא דכתיב (בראשית לז): וימצאהו איש, וישאלהו האיש, ויאמר האיש, זה, שהוא אביהן של כולן, אעכ״ו! לפניו, לזה שבא שעתו ליטול המלכות לפניו. ר׳ יהושע אמר: שלח פורפירא וטלקיה קודמוהי. אמר לו: אין שני זרזירים ישנים על דף אחד. אל עשו אחיו, אע״פ שהוא עשו, הוא אחיו. ארצה שעיר שדה אדום, הוא אדום, ותבשילו אדום, וארצו אדומה, גבוריו אדומים, לבושו אדומים, ופורע ממנו. אדום, בלבוש אדום. הוא אדום, (בראשית כה): ויצא הראשון אדמוני. תבשילו אדום, הלעיטני נא מן האדום האדום הזה. ארצו אדומה, (שם): ארצה שעיר. שדה אדום. גבוריו אדומים, (נחום ב): אנשי חיל מתולעים וגו׳. ופורע ממנו אדום, (שיר ה): דודי צח ואדום. בלבוש אדום, (ישעיה סג): מדוע אדום ללבושך:

ה ויצו אותם לאמר כה תאמרון לאדוני לעשו - רבינו אמר לרבי אפס: כתוב חד אגרא מן שמי למרן מלכא אנטונינוס. קם וכתב מן יהודה נשיאה למרן מלכא אנטונינוס, נסבה וקרייה וקרעיה. אמר ליה: כתוב מן עבדך יהודה למרן מלכא אנטונינוס. אמר ליה רבי: מפני מה אתה מבזה על כבודך? אמר ליה: מה אנא טב מן סבי, לא כך אמר: כה אמר עבדך יעקב! עם לבן גרתי, לבן דהוא רבהון דרמאי יהיבתיה בחפתי להוא גברא, על אחת כמה וכמה! ולמה עם לבן גרתי ואחר עד עתה? שעדיין לא נולד שטנו של אותו האיש, אבל עכשיו נולד שטנו של אותו האיש. דאמר רבי פנחס בשם רבי שמואל בר נחמן, מסורת הוא, שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל, הה״ד (ירמיה מט): אם לא יסחבום צעירי הצאן. ולמה קורא אותן צעירי הצאן? שהם צעיריהם של שבטים:

ו ויהי לי שור וחמור וגו׳ - ר׳ יהודה ור׳ נחמיה, ורבנן, ר׳ יהודה אומר: משור אחד יצאו שוורים הרבה, ומחמור אחד יצאו חמורים הרבה. ר׳ נחמיה אמר: לישנהון דברייתא היא חמורתא גמלתא. רבנן אמרי: שור זה משוח מלחמה, שנאמר (דברים לג): בכור שורו הדר לו. חמור, זה מלך המשיח, שנאמר (זכריה ט): עני ורוכב על חמור וגו׳. צאן, אלו ישראל שנאמר (יחזקאל לד): ואתנה צאני צאן מרעיתי ועבד ושפחה. (תהלים קכג): הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם. (שם) חננו ה׳ חננו כי רב שבענו בוז:

ז וישובו המלאכים אל יעקב לאמר באנו אל אחיך אל עשו, שאת נוהג בו כאח, והוא נוהג בך כעשו. וגם הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו. ריש לקיש אמר: עמו, כעמו. מה הוא, שהוא גבור ויכול לעמוד כנגד ארבע מאות איש, כך כל אחד ואחד. מהן עשוי על ארבע מאות איש. רבי לוי אמר: הלך ונטל אגרומי ממצרים. אמר: אין יכילנא ליה הא טב, אם לאו, אנא אימא ליה, אייתא מכסא! ומגו כן, אנא קאים עליו, וקטילנא

ח דבר אחר: וישלח יעקב מלאכים זהו שנאמרה ברוח הקודש על ידי שלמה מלך ישראל, (משלי י): ברכות לראש צדיק ופי רשעים יכסה חמס. כנגד מי אמר שלמה המקרא הזה? לא אמרו, אלא כנגד יעקב ועשו. ברכות לראש צדיק, זה יעקב. ופי רשעים יכסה חמס, זה עשו הרשע. אשריהם הצדיקים, שמתברכין בארץ ומתברכין בשמים, וכך היא המדה, שנאמר (ישעיה סה): אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן, להודיעך, שכל הברכות שבירך יצחק את יעקב, כנגדו ברכו הקב״ה מלמעלה. יצחק אמר לו (בראשית כז): ויתן לך האלהים מטל השמים וגו׳ והקדוש ברוך הוא ברכו: בטל ומטר, שנאמר (מיכה ה): והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל וגו׳. יצחק אמר לו: ומשמני הארץ. והקב״ה ברכו: בתבואה, שנאמר (ישעיה ל): ונתן מטר זרעך אשר תזרע את האדמה. יצחק אמר: יעבדוך עמים. והקדוש ברוך הוא אמר לו: (שם מט): והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך. יצחק אמר לו: הוה גביר לאחיך. והקב״ה אמר לו: ע״י משה (דברים כז): ולתתך עליון על כל הגוים, הא למדת, שכל הברכות שברכו יצחק מלמטה ברכו הקדוש ב״ה מלמעלה. ואף רבקה אמו ברכתו כנגדן, שנאמר (תהלים צא): יושב בסתר עליון. וכך אמרה לו: כי מלאכיו יצוה לך וגו׳, כיון שאמרה לו בלשון הזה, ברכתו רוח הקודש: יקראני ואענהו וגו׳. וכי מאחר שברכו הקדוש ברוך הוא אביו למה חזר וברכו, שנאמר (בראשית כח): ויקרא יצחק את יעקב ויברך אותו? אלא שראה יצחק ברוח הקודש, שעתידין בניו להגלות לבין האומות. אמר לו: בא ואברכך ברכות של גליות, שיחזור עליך הקב״ה ויקבצך מבין הגליות. ומה הן הברכות? (איוב ה) בשש צרות יצילך, ובשבע לא יגע בך רע (שם) בשוט לשון תחבא, ולא תירא משוד, כי יבא לשוד, ולכפן תשחק, ומחית הארץ אל תירא. לכך נאמר: ברכות לראש צדיק:

ט דבר אחר: וישלח יעקב (תהלים קמ) אל תתן ה׳ מאוויי רשע זממו אל תפק ירומו סלה אמר לפניו: רבון העולמים! אל תתן לעשו הרשע מחשבות לבו. מהו זממו אל תפק? אמר לפניו: רבונו של עולם! עשה לו זמם לעשו הרשע, כדי שלא תהא לו נחת רוח שלימה. ומה זמם עשה לו הקדוש ברוך

הוא לעשו הרשע? אמר רבי חמא בר חנינא: אלו בני ברבריא ובני גירמאניאה, שאדומיים מתייראין מהם. דבר אחר: אל תתן ה' מאויי רשע אמר לפניו: רבון העולמים! כשם שהיתה בדעתו של לבן לעשות עמי רעה ולא עזבתו, אף מחשבות של עשו אחי, שמחשב עלי להרגני, הפר רעתו. זה אחד משלושה בני אדם שחשבו רעות ולא עמדו בידן: עשו וירבעם והמן עשו, שנאמר (בראשית כז): ויאמר עשו בלבו. בירבעם, כתיב (מלכים א יב): ויאמר ירבעם בלבו. בהמן, כתיב (אסתר ו): ויאמר המן בלבו. מהו ויאמר עשו בלבו? אמר: קין הרג את אחיו ולא עשה לו המקום כלום, וסוף שהוליד בנים אחרים, וירשו עמו את העולם, אבל אני אהרוג את יצחק אבי תחלה, ואחר כך אהרוג את יעקב אחי, ואירש את העולם לבדי, שנאמר (בראשית כז): יקרבו ימי אבל אבי. אמר: אקרב אבלו של אבא קודם, ואח"כ ואהרגה את יעקב אחי, ולא הספיק הקב"ה בידו, לכך נאמר: אל תתן ה' מאויי רשע:

י דבר אחר: וישלח יעקב מלאכים בוא וראה מה כתיב למעלה מן הענין, (שם לב): ויאמר יעקב כאשר ראם. כמה היה מחנה אלהים? שני אלפים רבוא ממלאכי השרת, שנאמר (תהלים סח): רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקודש. ויקרא שם המקום ההוא מחנים שתי מחנות. למה? מלמד, שנתנו לו ליעקב ארבעת אלפים רבוא מלאכי השרת, ונדמו לחיילות של מלך, מהן לובשי ברזל, ומהן רוכבי סוסים, ומהן יושבי קרנות. פגע בלובשי ברזל, אמר להם: משל מי אתם? אמרו לו: של יעקב. פגע ברוכבי סוסים, אמר להם: משל מי אתם? אמרו לו: של יעקב. פגע ביושבי קרנות, אמר להם: משל מי אתם? אמרו לו: של יעקב, שנאמר: מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי. ואף יעקב היה מזכיר לעשו שמו של הקדוש ברוך הוא ליראו ולבהלו, שנאמר: כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים. משל למה הדבר דומה? לאחד, שזימן את חבירו לסעודה, והכיר בו שהיה מבקש להרגו. אמר: דומה טעם תבשיל זה, כטעם אותו תבשיל שטעמתי בבית המלך. אמר: ידע ביה מלכא, מסתפי ולא קטליה. אף כך יעקב, כיון שאמר לעשו: כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים. אמר עשו הרשע: הגיעו הקב"ה לכבוד הזה, שוב איני יכול לו:

יא דבר אחר: וישלח יעקב מלאכים למה שלח יעקב אצלו שלוחים? אלא כך אמר: אשלח לו שלוחים, אם יחזור בתשובה. אמר להם: אמרו לו, אל תאמר יעקב כדרך שיצא מבית אביו הוא עומד, שנאמר: כי במקלי עברתי וגו'. ויצו אותם לאמר: אמרו לו, אל תאמר כשיצא מעמך נטל בידו כלום מתפיסת הבית, אלא בשכרי קניתי! כל הללו בכחי! שנאמר: ועתה הייתי לשני מחנות. באותה שעה שקרא יעקב לעשו אדוני, אמר לו הקדוש ברוך הוא: אתה השפלת עצמך וקראת לעשו אדוני שמונה פעמים, חייך! אני מעמיד מבניו שמנה מלכים קודם לבניך, שנאמר (בראשית לו): ואלה המלכים אשר מלכו וגו'. אמר להם: אמרו לו, אם לשלום אתה מתוקן, אני כנגדך, ואם למלחמה, אני כנגדך. יש לי גבורים בעלי גבורה וזרוע, שאומרים לפני הקב"ה דבר והוא עושה להם רצונם, שנאמר: (תהלים קמה): רצון יראיו יעשה. לפיכך בא דוד ליתן שבח וקלוס לפני הקדוש ברוך הוא, שעזרו בברחו מפני שאול, שנאמר (שם יא): כי הנה הרשעים ידרכון קשת. מה כתיב אחריו? (שם) כי השתות יהרסון צדיק מה פעל. אמר לפניו: רבון העולמים, אם רחקת ונטשת את יעקב, שהוא משתיתו ויסודו של עולם, שנאמר (משלי י): וצדיק יסוד עולם, צדיק מה פעל? על אותה שעה נאמרה (תהלים כ): אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר:

יב דבר אחר: ויהי לי שור וחמור שור, זה יוסף, שנאמר (דברים לג): בכור שורו הדר לו. חמור, זה יששכר, דכתיב (בראשית מט): יששכר חמור גרם. ובן בנו של יוסף, עומד לכלות את עמלק, שנאמר (שמות יז): ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב. ובניו של יששכר יודעין מה הקב"ה עושה בעולמו, שנאמר (ד"ה א יב): ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים. וצאן, אלו ישראל, שנאמר (יחזקאל לד): ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם. ועבד, זה דוד, שנאמר (תהלים קטז): אני עבדך בן אמתך. ושפחה, זו אביגיל, שנאמר (שמואל א כה): הנה אמתך לשפחה. באותה שעה הלכו אותן השלוחים אצל עשו, וראו עמו גבורים מזויינין, ובאו ואמרו ליעקב: שנאמר: וישובו המלאכים אל יעקב לאמר: באנו אל אחיך, אל עשו. מהו וארבע מאות איש עמו? אמר רבי שמואל בר נחמני: ארבע מאות מלכים קושרי כתרים. ויש אומרים: ארבע מאות מיני אפרכין היו עמו. ור' ינאי אמר: ארבע מאות ראשי גייסות היו עמו. וכיון שאמרו לו ליעקב כל אותה גדולה, היה מתייירא, והיה מחלק את נשיו ואת בניו לשתי מחנות, שנאמר: ויחץ את העם אשר אתו:

יג ויאמר אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו, באותה שעה אמר אבינו יעקב לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, כתבת בתורתך (ויקרא יב): ושור או שה, אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, אם יבא רשע זה ויאבד את בני ואת אמם כאחת, ספר תורה שאתה עתיד ליתן על הר סיני, מי יקרא בו? בבקשה ממך, הצילני נא מידו, שלא יבא ויכני אם על בנים. שנאמר: הצילני נא. מה עשה? עמד ושלח לו דורון, לסמות את עיניו, שנאמר (דברים טו): כי השוחד יעור עיני חכמים, ואין חכמים אלא אדומים, שנאמר (עובדיה א): והאבדתי חכמים מאדום, ותבונה מהר עשו. ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו מהו ורוח תשימו? אמר יעקב לפני הקב"ה: רבונו של עולם, אם יהיו צרות באות על בני, לא תביא אותם זו אחר זו, אלא הרווח להם מצרותיהם.

באותה שעה נשא יעקב את עיניו וראה את עשו שהוא בא מרחוק, ותלה עיניו למרום. בכה ובקש רחמים מלפני הקדוש ברוך הוא, ושמע תפלתו, והבטיחו שהוא מושיעו מכל צרותיו בזכותו של יעקב, שנאמר (תהלים כ): יענך ה׳ ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב.

פרשה עו

א ויירא יעקב מאד ויצר לו - ר׳ פנחס בשם ר׳ ראובן: שני בני אדם הבטיחן הקב״ה ונתייראו: הבחור שבאבות והבחור שבנביאים. הבחור שבאבות, זה יעקב, שנאמר (שם קלח): כי יעקב בחר לו יה. ואמר לו הקדוש ברוך הוא: והנה אנכי עמך ובסוף נתיירא, שנאמר: ויירא יעקב! הבחור שבנביאים, זה משה, שנאמר (שם קו): לולי משה בחירו. ואמר לו הקב״ה כי אהיה עמך, ולבסוף נתיירא, (במדבר כא): ויאמר ה׳ אל משה אל תירא אותו, אינו אומר אל תירא אותו, אלא למי שנתיירא. ר׳ ברכיה ור׳ חלבו, בשם ר׳ שמואל בר נחמן, משם ר׳ נתן: ראוים היו ישראל כלייה בימי המן, אלולי שנסמכה דעתן על דעת הזקן אביהם, אמרו: מה אבינו יעקב, שהבטיחו הקדוש ברוך הוא ואמר לו: והנה אנכי עמך, נתיירא, אנו על אחת כמה וכמה!:

ב דבר אחר: ויירא יעקב מאד ויצר לו אמר ר׳ יהודה בר׳ עילאי: לא היא יראה, לא היא צרה? אלא ויירא, שלא יהרוג. ויצר לו, שלא יהרג. אמר: אם הוא מתגבר עלי הורגני, ואם אני מתגבר עליו, אני הורגו. הדא הוא: ויירא, שלא יהרוג. ויצר לו, שלא יהרג. אמר: כל השנים הללו יושב בארץ ישראל, תאמר: שהוא בא עלי מכח ישיבת א״י? כל השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו, תאמר: שהוא בא עלי מכח כיבוד אב ואם? שהרי כך אמר: יקרבו ימי אבל אבי. תאמר: שמת אותו זקן ובא עלי להרגני? אמר רבי יהודה בר׳ סימון: כך אמר לו הקב״ה (בראשית לא): שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך, תאמר עד כאן היו התנאים ׳ושמרני בדרך הזה׳, ולא יותר? אמר רבי יודן: אמר לו המקום שוב אל ארץ אבותיך. אף על פי כן ויירא יעקב מאד! אלא מכאן, שאין הבטחה לצדיק בעולם הזה. ר׳ הונא בשם ר׳ אחא אמר: הנה אנכי עמך, אם יהיה אלהים עמדי. אלא מכאן, שאין הבטחה לצדיק בעוה״ז. ר׳ הונא בשם ר׳ אחא אמר (שמות ד): ויאמר כי אהיה עמך, ואין דבר רע מזיקך, וכתיב (שם ד): ויהי בדרך במלון. אלא, שאין הבטחה לצדיק בעולם הזה. ר׳ פנחס בשם ר׳ חנין דציפורן אמר: (מלכים א א): ויען בניהו בן יהוידע את המלך, ויאמר אמן כן יאמר, והלא כבר נאמר (ד״ה א כב): הנה בן נולד לך, הוא יהיה איש מנוחה, אלא אמר: הרבה קטיגורין יעמדו מכאן ועד גיחון:

ג ויחץ את העם, לימדך תורה דרך ארץ, שלא יהא אדם נותן כל ממונו בזוית אחד. ממי אתה למד? מיעקב, שנאמר: ויחץ את העם וגו׳. וכן הוא אומר (מלכים א יח): ואחביאם חמשים איש במערה. ויאמר אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו, אלו אחינו שבדרום. והיה המחנה הנשאר לפליטה, אלו אחינו שבגלות. אמר רבי הושעיה: אף על פי שנשארו לפליטה, מתענים היו עלינו בשני ובחמישי:

ד ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק, הא לעשו לא? אלא, הבוחר בדרכיהם והעושה כמעשיהם, אני מתקיים עליו, מי שאינו בוחר בדרכיהם ואינו עושה כמעשיהם, איני מתקיים עליו. ר׳ הונא בשם ר׳ אחא אמר: מי היה קרוב לדוד, לא אחז? הוא מניח לאחז ואומר לחזקיהו (מ״ב כ): כה אמר ה׳ אלהי דוד אביך? אלא הבוחר בדרכיהם והעושה כמעשיהם, אני מתקיים עליו; שאינו בוחר בדרכיהם ואינו עושה כמעשיהם, איני מתקיים עליו:

ה קטנתי מכל החסדים - אמר רבי אבא בר כהנא: איני כדאי. ר׳ לוי אמר: כדאי אני, אבל קטנתי מכל וגו׳. כי במקלי עברתי את הירדן הזה ר׳ יהודה בר׳ סימון, בשם ר׳ יוחנן אמר: בתורה בנביאים בכתובים מצינו, שלא עברו ישראל את הירדן, אלא בזכותו של יעקב. בתורה, כי במקלי עברתי את הירדן הזה. בנביאים, (יהושע ד): והודעתם את בניכם לאמר: ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה, ישראל סבא. בכתובים, (תהלים קיד): מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור וגו׳, מלפני אלה יעקב. אמר רבי לוי: אתר הוא תמן, מצווח ירדן בחמי טבריה. בבהלה נכנס אבינו יעקב לשם, ונעל בפניו עשו, וחתר לו הקדוש ברוך הוא חתירה במקום אחר ויצא. הה״ד (ישעיה מג): כי תעבור במים, אתך אני, ובנהרות לא ישטפוך.

ו הצילני נא מיד אחי מיד עשו, הצל את בני לעתיד לבא, מיד בני בניו, שבאו עליהן מכחו של עשו, הה״ד (דניאל ז): מסתכל הוית בקרניא, ואלו קרן אחרי זעירה סלקת ביניהון, זה בן נצר. ותלת מן קרניא קדמייתא איתעקרה מן קדמה, זו שנתנו להם מלכותם, מקדין, וקרוס וקרדידוסי. ואלו עינין כעיני אנשא בקרנא דא, ופום ממלל רברבן, זו מלכות הרשעה, שהיא מכתבת טירוניא מכל אומות העולם. אמר רבי יוחנן: כתיב: על קרניא עשר מינה מלכותא, י׳ מלכין יקומון מן ארעא, כולהון ביוצאי יריכו של עשו הכתוב מדבר, אלא, (שם): מסתכל הוית בקרניא, ואלו קרן אחרי זעירה סלקת ביניהון, זו מלכות הרשעה. ותלת מן קרניא קדמייתא איתעקרה מן קדמה, אלו שלושה מלכיות הראשונות. ואלו עינין כעיני אנשא בקרנא דא, זו מלכות הרשעה, שהיא מכנסת עין רעה בממונו של אדם, פלן עתיר, נעבדיניה ארכונונוס, פלן עתיר, נעבדיה בליוטוס. פן יבא והכני אם על בנים, ואתה אמרת (דברים כב): לא תקח האם על הבנים? דבר אחר: פן יבא והכני אם על בנים, ואתה אמרת (ויקרא כג): ושור ושה אותו ואת בנו, לא תשחטו ביום אחד?

ז ואתה אמרת היטב אטיב עמך - היטב, בזכותך. אטיב, בזכות אבותיך. וילן שם בלילה ההוא ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו עזים מאתים ותישים עשרים אמר רבי אלעזר: מכאן לעונה האמורה בתורה, הטיילים בכל יום, הפועלים שתים בשבת, הספנין אחת לששה חדשים. עזים מאתים, שהן צריכות, תיישים עשרים. רחלים מאתים, שהן צריכות אילים עשרים. גמלים מיניקות, ובניהם שלושים ובנאיהם שלושים. ר׳ ברכיה בשם ר׳ שמעון בן גמליאל, אמר: לפי שהוא צנוע בתשמישו, לפיכך לא פירסמו הכתוב, אלא גמלים מיניקות ובניהם שלושים. פרות ארבעים ופרים עשרה, שהן צריכים פרים עשרה. אתונות עשרים, שהן צריכים עיירים עשרה. ולמה הוא נותן את הגמלים באמצע? אלא, אמר לו: הוי, רואה את עצמך כאלו אתה יושב על בימה ודן, ואני נידון לפניך, ואתה מתמלא עלי רחמים:

ח ויצו את הראשון לאמר כי יפגשך עשו אחי ואמרת לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו - רבי ור׳ יוסי בר׳ יהודה, היו מהלכין בדרך. ראו גוי אחד בא לקראתם. אמרין: תלת מילין הוא שאיל לן: מה אתון? ומה אומנתכון? ולאן אתון אזלין? מה אתון? יהודאין. מה אומנתכון? פרגמוטטין. ולאן אתון אזלין? למזבן חטים מן אוצרי דיבני. עמוד לו רבי כנגד הגוי, לראות מה ישאל, והמתין לו ר׳ יוסי בר׳ יהודה. אמר: אם אמר מלה, אנא אמר אוחרי. אמר לו: ומנין אית לך הא? אמר לו: מיעקב אבונא! והנה גם הוא אחרינו. ויצו את הראשון וגו׳ גם את השני רבי פנחס ור׳ חלקיה בשם ר׳ סימון: במוצאכם אותו בגדולתו. ואמרתם: גם הנה עבדך יעקב אחרינו, הה״ד (איוב ט): ארץ נתנה ביד רשע פני שופטיה יכסה וגו׳. ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו למה לא הכניסן לו בערבוביא? כדי לתמהו על דורון שלו. ולמה לא הכניסן כולן כאחת? כדי להשביע עיניו של רשע. אתי למחסל, והוא אמר קביל אתי למחסל, והוא אמר קביל. ותעבור המנחה על פניו וגו׳, אף הוא בעקא:

ט ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו וגו׳ - ודינה היכן היא? נתנה בתיבה ונעל בפניה. אמר: הרשע הזה עינו רמה היא, שלא יתלה עיניו ויראה אותה ויקח אותה ממני. ר׳ הונא בשם ר׳ אבא הכהן ברדלא אמר: אמר לו הקב״ה: (שם ו) למס מרעהו חסד, מנעת מרעך חסד, מנעת חסדך מן אחוך, דאלו איתנסיבת לגברא לא זינתה. בתמיה. לא בקשת להשיאה למהול, הרי היא נשאת לערל. לא בקשת להשיאה דרך היתר, הרי נשאת דרך איסור, הה״ד (בראשית לד): ותצא דינה בת לאה. ויקחם ויעבירם את הנחל ר׳ הונא בשם ר׳ אידי: עשה עצמו כגשר, נסיב מן הכא ויהיב הכא.

פרשה עז

א ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו - (דברים לג) אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה בר׳ סימון אמר: אין כאל ומי כאל ישורון, הנאים והמשובחין שבכם, אתה מוצא כל מה שהקדוש ברוך הוא עתיד לעשות לעתיד לבא, הקדים ועשה על ידי הצדיקים בעולם הזה. הקב״ה מחיה המתים, ואליהו מחיה את המתים. הקדוש ב״ה עוצר גשמים, ואליהו עוצר גשמים. הקדוש ברוך הוא מברך את המועט, ואליהו מברך את המועט. הקדוש ברוך הוא מחיה את המתים, ואלישע מחיה את המתים. הקדוש ברוך הוא פוקד עקרות, ואלישע פוקד עקרות. הקדוש ברוך הוא מברך את המועט, ואלישע מברך את המועט. הקדוש ברוך הוא ממתיק את המר, ואלישע ממתיק את המר. הקדוש ברוך הוא ממתיק את המר במר, ואלישע המתיק את המר במר. ר׳ ברכיה בשם ר׳ סימון אמר: אין כאל ומי כאל ישורון, ישראל סבא. מה הקב״ה כתוב בו? (ישעיה ב): ונשגב ה׳ לבדו, אף יעקב, ויותר יעקב לבדו:

ב ר׳ חוניא אמר: נדמה לו בדמות רועה. לזה צאן ולזה צאן. לזה גמלים ולזה גמלים. אמר לו: העבר את שלך ואחר כך אני מעביר את שלי. העביר יעקב אבינו שלו, אמר נחזור ונחמי דילמא אנשינן כלום, מן דחזר, ויאבק איש עמו. רבי חייא רבה ורבי שמעון בר רבי נסבין ויהבון בפרגמטיא בהדין מטכסא, עלון להדא צור ועבדון עבידיתהון, מן דנפקי מן פילי. אמרי: נלך ונתפוס אומנות אבותינו, נחזור ונחמי אי אנשינן כלום. חזרון ואשכחן מחיילא דמטקסין. אמרין לון: מן הן אית לכון? אמרין: מן דיעקב סבא, דכתיב: ויותר יעקב לבדו. ורבנן אמרי: לארכילסטים נדמה לו, לזה צאן ולזה צאן, לזה גמלים ולזה גמלים. אמר לו: העבר את שלי, ואני אעביר את שלך. העביר המלאך את של אבינו יעקב כהרף עין, והיה אבינו יעקב מעביר וחוזר ומשכח, מעביר וחוזר ומשכח כל הלילה. אמר לו: פרקמוס. אמר רבי פנחס: באותה שעה נטל אבינו יעקב פוקרין, ונתן לו בתוך צוארו. אמר לו: פרקמוס פרקמוס! אמר רבי הונא: בסוף אמר המלאך, אני מודיעו עם מי הוא עוסק! מה עשה? נתן אצבעו (נ״א צור) בארץ, התחילה הארץ תוססת אש. אמר לו יעקב: מן דא את מדחיל לי? אנא כוליה מינה! הה״ד (עובדיה א): והיה בית יעקב אש וגו׳:

ג ר׳ חמא בר׳ חנינא אמר: שרו של עשו היה, הוא דהוה אמר ליה: כי ע״כ ראיתי פניך כראות פני אלהים ותרצני. משל לאתליטוס, שהוא עומד ומתגושש עם בנו של מלך, תלה עיניו וראה את המלך עומד על גביו והרפיש עצמו לפניו. הה״ד: וירא כי לא יכול לו. אמר רבי לוי: וירא, בשכינה. כי לא יכול לו אמר ר׳ ברכיה: אין אנו יודעים מי נצח, אם מלאך, אם יעקב, ומן מה דכתיב: ויאבק איש עמו הוי, מי נתמלא אבק? האיש שעמו. אמר ר׳

חנינא בר יצחק: אמר לו הקדוש ברוך הוא: הוא בא אליך וחמישה קמיעין בידו: זכותו וזכות אביו זכות אמו וזכות זקינו וזכות זקינתו מְדד עצמך, אם אתה יכול לעמוד אפילו בזכותו! מיד, וירא כי לא יכול לו. משל למלך שהיה לו כלב אגריון, וארי נמירון. והיה המלך נוטל את בנו ומלבבו בארי, שאם יבא הכלב להזדווג לו, יאמר לו המלך: ארי לא היה יכול לעמוד בו, ואתה מבקש להזדווג לו? כך, שאם יבואו אומות העולם להזדווג לישראל, יאמר להם הקב"ה: שרכם לא היה יכול לעמוד בו, ואתם מבקשים להזדווג לבניו? ויגע בכף ירכו נגע בצדיקים ובצדיקות, בנביאים ובנביאות, שהן עתידין לעמוד ממנו. ואיזה זה? זה דורו של שמד. ותקע כף ירך יעקב ר' ברכיה ור' אליעזר, ר' אליעזר אמר: שעייא. ר' ברכיה בשם רבי אסי אמר: סידקה כדג. רב נחמן בר יעקב אמר: פירשה ממקומה, כדכתיב (יחזקאל כג): ותקע נפשי וגו', כאשר נקעה נפשי. אמר רבי חנינא בר יצחק: כל אותו הלילה היו שניהן פוגעין זה בזה, מגיניה דדין לקבל מגיניה דדין, כיון, שעלה עמוד השחר, ויאמר שלחני כי עלה השחר.

פרשה עח

א ויאמר שלחני כי עלה השחר - כתיב (איכה ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך אמר רבי שמעון בר אבא: על שאתה מחדשנו בכל בקר ובקר, אנו יודעים שאמונתך רבה להחיות לנו את המתים. אמר רבי אלכסנדרי: ממה שאתה מחדשנו בבוקרן של מלכיות, אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלנו. ר' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן אמר: לעולם אין כת של מעלה מקלסת ושונה, אלא בכל יום בורא הקדוש ברוך הוא כת של מלאכים חדשה, והן אומרים שירה חדשה לפניו, והולכין להם. אמר רבי ברכיה: השבתי את ר' חלבו, והא כתיב: ויאמר שלחני כי עלה השחר, והגיע זמני לומר שירה. אמר לי: חנוקא! סברת למחנקני? אמרית: מה הוא דין דכתיב: ויאמר שלחני כי עלה השחר? אמר לי: זה מיכאל וגבריאל, שהן שרים של מעלה, דכולא מתחלפין ואינון לא מתחלפין. אנדריינוס שחיק טמיא שאל את ר' יהושע בן חנניה, אמר לו: אתם אומרים אין כת של מעלה מקלסת ושונה, אלא בכל יום ויום הקב"ה בורא כת של מלאכים חדשים, והן אומרים שירה לפני והולכין להן? אמר לו: הין! אמר לו: ולאן אינון אזלין? אמר: מן הן דאיתבריין. אמר לו: ומן אן הן איתבריין? אמר לו: מן נהר דינור. אמר לו: ומה עסק דנהר דינור? אמר לו: כהדין ירדנא, דלא פסיק לא ביממא ולא בלילא. אמר לו: ומן אן הוא אתי? אמר לו: מן זיעתהון דחייתא, דאינון מזיעין מן טעינון כורסיא דהקדוש ברוך הוא. אמר לו: סונקתדרון שלו, והא הדין ירדנא מהלך ביממא, ולית הוא מהלך בלילא. אמר: נטר הוינא בבית פעור, כמה דהוה מהלך ביממא, מהלך בלילא. ר' מאיר ור' יהודה ור' שמעון, ר' מאיר אומר: מי גדול השומר או הנשמר? מן מה דכתיב (תהלים צא): כי מלאכיו יצוה לך לשמרך, הוי, הנשמר גדול מן השומר. ר' יהודה אומר: מי גדול הנושא או הנישא? מן מה דכתיב (שם) על כפים ישאונך. הוי, הנישא גדול מן הנושא. רבי שמעון אמר: מן מה דכתיב: ויאמר שלחני. הוי, המשלח גדול מן המשתלח:

ב ויאמר שלחני, שהגיע זמן קילוסי לקלס להקב"ה. אמר לו: יקלסו חבריך! אמר לו: איני יכול, למחר אני בא לקלס, והן אומרין לי: כשם שלא קילסת אתמול, כך אין אתה מקלס היום. אמר: שייצא סייבת, לא אשלחך כי אם ברכתני! אמר לו: אותן המלאכים שבאו אצל אברהם לא פירשו ממנו, אלא בברכה. אמר לו: אותן נשתלחו על מנת כך, אבל אני לא נשתלחתי לכך. אמר לו: שייצת סייבת, לא אשלחך! ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן אמר: אמרו לו מלאכי השרת, על ידי שגלו מסטורין של הקדוש ברוך הוא נדחו ממחיצתן מאה ול"ח שנה, אשמע לך ואדחה ממחיצתי! אמר: שייצת סייבת, לא אשלחך כי אם ברכתני! אמר רבי הונא: בסוף אמר: אני מגלה לו. אם אומר לי הקב"ה: למה גלית לו? אני אומר לפניו: רבונו של עולם! נביאיך גוזרין גזירות ואין אתה מבטל גזירתן, ואני הייתי יכול לבטל גזירתם? אמר לו: עתיד הוא להגלות עליך בבית אל, ולהחליף את שמך ואני עומד שם, הה"ד (הושע יב) בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו. עמך אין כתיב כאן, אלא ושם ידבר עמנו:

ג ויאמר אליו מה שמך ויאמר יעקב ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך - (ישעיה מד) מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר: משהוא מקיים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים, אין אנו יודעים שהוא אומר (שם): לירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה? אלא מלאך אחד, שנגלה על אבינו יעקב, הה"ד: ויאמרו אליו מה שמך? לא יעקב. ועצת מלאכיו ישלים, שנגלה הקדוש ברוך הוא על אבינו יעקב, בשביל לקיים גזירתו של אותו מלאך, שאמר לו: לא יעקב, ואף הקב"ה אמר לו כן! הה"ד: ויאמר לו אלהים שמך יעקב וגו', לא יעקב יאמר. בר קפרא אמר: כל מי שהוא קורא לאברהם אברם עובר בעשה. אמר רבי לוי: בעשה ולא תעשה. ולא יקרא עוד וגו' בלא תעשה. והיה שמך אברהם, בעשה. והרי אנשי כנסת הגדולה קראו אותו אברם? דכתיב (נחמיה ט): אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם וגו'. ספור הוא מספר ואומר: שעד שהוא אברם, בחרת בו. דכוותה, הקורא לשרה שרי עובר בעשה, אלא הוא שנצטווה עליה. דכוותה, הקורא לישראל יעקב עובר בעשה. תני, לא שיעקר שם יעקב, אלא כי אם ישראל יהיה שמך, ישראל יהיה עיקר ויעקב טפילה. ר' זכריה בשם ר' אחא: מכל מקום יעקב שמך, אלא כי אם ישראל יהיה שמך. יעקב עיקר וישראל מוסיף עליו. כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל, נתגוששת עם העליונים ויכולת להם, ועם התחתונים ויכולת להם, עם העליונים, זה המלאך. ר' חמא בר

חנינא אמר: שרו של עשו היה הוא, דהוא אמר לו: כי ע"כ ראיתי פניך, כראות פני אלהים. מה פני אלהים דין, אף פניך דין. מה פני אלהים (שמות כג): ולא יראו פני ריקם, אף את לא יראו פני ריקם. עם התחתונים ויכולת להם, זה עשו ואלופיו. דבר אחר: כי שרית עם אלהים, את הוא שאיקונין שלך, חקוקה למעלה:

ד וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך רב - אמר בשם רבי יוסי בר דוסתאי: כתוב אחד אומר (תהלים קמז): מונה מספר לכוכבים וגו', שמות יקרא. וכתוב אחד אומר (ישעיה מ): המוציא במספר צבאם לכלם, בשם יקרא? אלא מלמד שיש שם שינוי, לא כשם שנקרא עכשיו, כך הוא נקרא לאחר זמן, שנאמר (שופטים יג): ויאמר לו מלאך ה' למה זה תשאל לשמי והוא פלאי, אינו יודע איזה שם אני מתחלף:

ה ויזרח לו השמש וגו' אמר רבי ברכיה: ולמי לא זרחה השמש? אלא לו לרפואתו, אבל לאחרים אורה. ר' הונא בשם ר' אחא אמר: כך היתה השמש מרפא באבינו יעקב, ומלהטת בעשו ובאלופיו. אמר לו הקדוש ברוך הוא: את סימן לבניך, מה את השמש מרפא בך ומלהטת בעשו ובאלופיו, כך בניך, תהא השמש מרפא בהן ומלהטת בעובדי כוכבים. מרפא בהן, (מלאכי ג): וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה. ומלהטת בעובדי כוכבים, (שם): הנה היום בא בוער כתנור וגו'. והוא צולע על ירכו. ריב"ל הוה סליק לרומי. וכיון דאתא לעכו, נפק ר' חנינא לקדמותיה, אשכחיה מטלע על ירכו. אמר לה: את דמי לסבך, והוא צולע על ירכו:

ו על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה - אמר רבי חנינא: למה נקרא שמו גיד הנשה? שנשה ממקומו. ר' הונא אמר: האי פקוקלתא דגידא שרי, וישראל קדושים אסרו אותו עליהם. ר' יהודה ור' יוסי ר' יהודה אמר: באחת מהן נגע ואחת מהן נאסרה. ר' יוסי אמר: באחת מהן נגע, ושתיהן נאסרו. אית תנא תני, הדעת מכרעת, שהוא של ימין כדברי ר' יהודה. ואית תנא תני, הדעת מכרעת, שהוא של שמאל כר' יוסי. מאן דאמר הדעת נוטה, שהוא של ימין, ויגע בכף ירכו. ומאן דאמר הדעת מכרעת, שהוא של שמאל, שנאמר כי נגע בכף ירך יעקב:

ז וישא יעקב את עיניו וירא וגו' - אמר רבי לוי: ארי הוה כעס על הבהמה והחיה אמרין: מאן אזיל ומפייס יתיה? אמר להון: הדין תעלא אתון להכא, דאנא ידע תלת מאה מתלין, ואנא מפייס יתיה. אמרין ליה: אגומין הלך ציבחר וקם ליה. אמר לו: מה דין? אמר להון: אנשית מאה. אמרין ליה: אית במאתן ברכאן. הלך ציבחר וקם ליה. אמרין ליה: מה דין? אמר לו: אנשית אף מאה. אמר לו: אף במאה ברכאן. וכיון דמטא תמן, אמר: אנשית כולהון, אלא כל חד וחד יפייס על נפשו, כך יעקב אבינו. רבי יהודה בר סימון אמר: יש בי כח לערוך תפילה. ר' לוי אמר: יש בי כח לערוך מלחמה. וכיון דמטא, ויחץ את הילדים וגו', אמר: כל איניש ואיניש, דכוותא תקום ליה:

ח וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשונה - הדא אמרה: אחרון אחרון חביב. והוא עבר לפניהם, הה"ד (תהלים קג): כרחם אב על בנים. תני, ר' חייא: כרחמן שבאבות. ואי זה הוא רחמן שבאבות? ר' יהודה אמר: זה אברהם. אמר אברהם (בראשית יח): חלילה לך מעשות כדבר הזה. ר' לוי אמר: יעקב והוא עבר לפניהם, אמר: טב דיגע בי ולא בהון. וישתחו ארצה שבע פעמים למה שבע? על שם (משלי כד): כי שבע יפול צדיק וקם. דבר אחר: למה שבע? אמר לו: הוי רואה את עצמך כאלו את נתון לפנים משבעה קינקלין ויושב ודן, ואני נדון לפניך, ואת מתמלא עלי רחמים. אמר רבי חנינא בר יצחק: לא זז, משתטח והולך, משתטח והולך, עד שהכניס מידת הדין למידת רחמים:

ט וירץ עשו לקראתו וישקהו - נקוד עליו. אמר ר' שמעון בן אלעזר: בכל מקום שאתה מוצא: הכתב רבה על הנקודה, אתה דורש את הכתב. הנקודה רבה על הכתב, אתה דורש את הנקודה. כאן לא כתב רבה על הנקודה, ולא נקודה רבה על הכתב, אלא מלמד, שנכמרו רחמיו באותה השעה, ונשקו בכל לבו. אמר לו ר' ינאי: אם כן, למה נקוד עליו? אלא מלמד, שלא בא לנשקו אלא לנשכו, ונעשה צוארו של אבינו יעקב של שיש, וקהו שיניו של אותו רשע. ומה ת"ל ויבכו? אלא זה בוכה על צוארו וזה בוכה על שיניו. ר' אבהו בשם ר' יוחנן, מייתי לה מן הכא (שיר ז): צוארך כמגדל השן וגו':

י וישא עיניו - אמר רבי בנימין בר לוי: לפי ששמענו חנינה באחד עשר שבטים ולא שמענו בשבט בנימין. והיכן שמענו? להלן (בראשית מג): ויאמר אלהים יחנך בני, ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין, ותגש גם לאה וילדיה וגו'. ביוסף כתיב: ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו? אלא אמר יוסף: הרשע הזה עינו רמה, שלא יתלה עיניו ויביט את אמי, וגבהה קומתו וכסה אותה, הוא דכתיב ביה (שם מט): בן פורת יוסף, בן פורת עלי עין. בן פורת, רביית עלי עין, בן פָּרוֹת רְבִיַּת יוסף. בן פורת עלי עין, בן פורת רביית יוסף. רבי ברכיה בשם ר' סימון אמר: עלי לפרוע לך, מן אותה העין:

יא ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי - כל אותו הלילה נעשו מלאכי השרת כתות כתות, וחבורות חבורות, והיו פוגעין באלין דעשו. והוון אמרין להון: מן דמאן אתון? והן אומרין: מן דעשו. והן אומרין: הכו הכו, יהבון להון, מן דבר בריה דאברהם. והן אומרין: יהבון להון, מן דבריה דיצחק. והן אומרין: יהבון להון, כיון דהוו, אמרי: מן דאחוי דיעקב אנן. הוו אמרין: שבקון להון מן דידן אינון. בצפרא, אמר לו: מי לך כל המחנה הזה אשר

פגשתי וגו׳? אמר לו: אמרין לך כלום? אמר לו: מיכתת אנא גביהון. ויאמר למצא חן וגו׳. ויאמר עשו יש לי רב, מכות. אחי יהי לך וגו׳. דבר אחר: ויאמר עשו יש לי רב וגו׳ אמר רבי אייבו: לפי שהיו הברכות מפוקפקות בידו. והיכן נתאוששו לו? כאן. מן דאמר לו: אחי! יהי לך, אשר לך. אמר רבי אלעזר: אין קיום הגט אלא בחותמיו, שלא תאמר: שאלולי שרימה יעקב אבינו את אביו, לא נטל הברכות. תלמוד לומר: אחי, יהי לך, אשר לך:

יב ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן וגו׳ - כראות פני אלהים מה פני אלהים דין, אף פניך דין. מה פני אלהים? ולא יראו פני ריקם, אף את ולא יראו פניך ריקם. קח נא את ברכתי אשר הובאת לך אמר לו: כמה יגיעה יגעתי, עד שתבא לידי, אבל אתה מאליה היא באה אצלך. אשר הבאתה אין כתיב כאן, אלא אשר הובאת, מאליה באה לידך. ויפצר בו ויקח מתחמי חזר, וידיה פשטה. יהודה ב״ר סימון אמר: (תהלים סח): מתרפס ברצי כסף, מתיר את הפס ומתרצה בכסף. ריש לקיש סליק למשאל בשלמיה דרבינו אמר לו: צלי עלי, דהדא מלכותא בישא סגין. אמר לו: לא תסב מן בר אנש כלום, ולית את יהיב כלום, מן דיתיב גביה, אתא חדא איתתא טעינא ליה חדא דסיקרין, וחדא סכין בגווה. קם נסב סכינא והדר לה דיסקרא. אתא חד בלדר מן מלכותא וחמא יתה, וחמדה ונסבה. בפתי רמשא סליק ריש לקיש למשאל בשלמיה דרבינו, וחמא יתיה שחיק. אמר לו: למה את שחיק? אמר לו: ההיא סכינא דחמיתיה יתיה, אתא חד בלדר מן מלכותא, וחמא יתיה וחמדה ונסבה. אמר לו: לא כן אמרית לך, לא תיסב מן בר נש כלום, ולית את יהיב כלום? חד עמא דארעא, אמר לו לר׳ הושעיה: אין אמרת לך חדא מילתא טבא את אמרת בצבורא מן שמי? אמר לו: מה היא? אמר לו: כל אותן הדורונות, שנתן אבינו יעקב לעשו, עתידין אומות העולם להחזירן למלך המשיח לעתיד לבא. מאי טעמיה? (שם עב) מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו, יביאו אין כתיב כאן, אלא ישיבו. אמר לו: חייך! מלה טבא אמרת, ומן שמך אנא אומר לה:

יג ויאמר אליו אדוני יודע כי הילדים רכים וגו׳ זה משה ואהרן. והצאן והבקר עלות עלי, אלו ישראל, שנאמר (יחזקאל לד): ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם. ר׳ הונא בשם ר׳ אחא אמר: אילולי רחמיו של הקב״ה, ודפקום יום אחד, כבר מתו כל הצאן, בימי אדריינוס. ר׳ ברכיה בשם ר׳ לוי אמר: אדוני יודע כי הילדים רכים, זה דוד ושלמה. והצאן והבקר עלות עלי, אלו ישראל, שנאמר: ואתנה צאני וגו׳. ר׳ הונא בשם ר׳ אחא אמר: אלולי רחמיו של הקדוש ברוך הוא, כבר מתו כל הצאן, בימי המן:

יד יעבר נא אדוני לפני עבדו - אמר לו: מבקש את שנהא שותף עמך בעולמך. אמר לו: יעבר נא אדוני לפני עבדו. אמר לו: ואין אתה מתיירא מדוכסי, ומן אפרכי, ומן אסטרטילי (אסטרלטי)? אמר לו: ואני אתנהלה לאטי, להוני, להוני אנא מהלך, כמה דתימא (ישעיה ח): את מי השילוח ההולכים לאט. דבר אחר: בפנים כרוכות אני מהלך, כמה דתימא (ש״א כא): הנה היא לוטה בשמלה. עד אשר אבא אל אדוני שעירה. אמר רבי אבהו: חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו, שהלך יעקב אבינו אצל עשו להר שעיר מימיו, אפשר יעקב אמתי היה ומרמה בו? אלא אימתי הי׳ הוא בא אצלו? לעתיד לבא, הה״ד (עובדיה א): ועלו מושיעים בהר ציון, לשפוט את הר עשו:

טו ויאמר לו עשו אציגה נא עמך וגו׳ - בקש ללותו ולא קבל עליו. רבינו כד הוה סליק למלכותא, הוה מסתכל בהדא פרשתא, ולא הוה נסיב ארמאה עמיה. חד זמן לא אסתכל בה, ונסב עמיה רומאין (ארמאין), ולא הגיע לעכו עד, שמכר הסוס שלו. וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה וד׳ מאות איש, שהיו עמו היכן הם? נשמטו, כל אחד ואחד הלך לדרכו. אמרו: שלא נכוה בגחלתו של יעקב. אימתי פרע להן הקב״ה? להלן (ש״א ל): ולא נותר מהם איש, כי אם ד׳ מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים וינוסו:

טז ויעקב נסע סכותה - כמה שנים עשה אבינו יעקב בסוכות? ר׳ אבא אמר: י״ח חודש סוכות ובית וסוכות, ובבית אל ששה חדשים. ר׳ ברכיה בשם ר׳ לוי אמר: כל אותן חדשים שעשה בבית אל, היה מכבד את עשו באותו דורון. ר׳ אבין בשם ר׳ חוניא אומר: תשעה שנים היה מכבד את עשו באותו דורון. ר׳ פנחס בשם ר׳ אבא אמר: כל אותן השנים, שעשה יעקב אבינו בבית אל, לא נמנע מלנסך. אמר רבי חנן: כל מי, שהוא יודע כמה נסוכים ניסך יעקב אבינו בבית אל, יודע לחשב את מי טבריה.

פרשה עט

א ויבא יעקב שלם - (איוב ה) בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע, אין שית אינון אנא קאים בהון, ואין שבע אינון אנא קאים בהון. (שם) ברעב פדך ממות, כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ. ובמלחמה מידי חרב, יש לאל ידי לעשות עמכם רע. (שם) בשוט לשון תחבא. אמר רבי אחא: קשה לשון הרע, שמי שבראו עשה לו מקום שיטמן בתוכו. (שם) ולא תירא משוד כי יבא, זה עשו ואלופיו. (שם) לשוד ולכפן תשחק, זה לבן, שבא כפון על ממונו לשודדו. (שם) כי עם אבני השדה בריתך וגו׳, ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו. (שם) וידעת כי שלום אהלך, מעשה ראובן ובלהה, מעשה יהודה ותמר. (שם) ופקדת נוך ולא תחטא, אבינו יעקב בן ארבעה ושמונים שנה היה, ולא ראה טפת קרי מימיו. (שם) וידעת כי רב זרעך וצאצאיך כעשב

השדה אמר ר׳ יודן: לא נפטר אבינו יעקב מן העולם, עד שראה ששים רבוא מבני בניו. (שם) תבא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו ר׳ יצחק ורבנן ר׳ יצחק אמר: תבא לח אלי קבר. ורבנן אמרי: תבא בכולא אלי קבר מלא, שאינו חסר כלום, שנאמר: ויבא יעקב שלם:

ב ויבא יעקב שלם - (תהלים קכט) שיר המעלות רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל אמר לו הקדוש ברוך הוא: ויכלו לך. אמר לו: גם לא יכלו לי. ויבא יעקב שלם (שם לד) רבות רעות צדיק וגו׳ רבות רעות, זה עשו ואלופיו. צדיק, זה יעקב. ומכולם יצילנו ה׳, ויבא יעקב שלם. (שם קכא) ה׳ ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם , ישמר צאתך, ויצא יעקב ובואך, ויבא יעקב שלם:

ג ר׳ חייא בר אבא פתח: (איוב ח) אם זך וישר אתה וגו׳ ושלם נות צדקך אם זך וישר אתה היית, אין כתיב כאן, אלא אתה, הא לשעבר לא היה צדיק. כי עתה יעיר עליך, עתיד הקב״ה להתעורר עליך ולשלם לך כל צדקות שעשית. ולפי שכתוב (בראשית כה): ויעקב איש תם יושב אהלים. לפיכך, ויבא יעקב שלם. רבי ברכיה פתח: (איוב כב) ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור ותגזר אומר ויקם לך, זה יעקב. ועל דרכיך נגה אור, על שני דרכיך נגה אור, לפי שכתוב (בראשית כח): אם יהיה אלהים עמדי וגו׳. (שם) והנה אנכי עמך ושמרתיך, ושבתי בשלום אל בית אבי. וכתיב: ויבא יעקב שלם:

ד ויבא יעקב שלם - כתיב (תהלים קכו) הזורעים בדמעה ברנה יקצורו הזורעים בדמעה, זה אבינו יעקב, שזרע את הברכות בדמעה, (בראשית כז) אולי ימושני אבי. ברנה יקצורו, (שם כו): ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ. (תהלים קכו) הלוך ילך ובכה, (בראשי׳ כז): וישא את קולו ויבך (תהלים קכו) נושא משך הזרע, שנמשך למקום שעתיד להזרע, משם דכתיב (בראשית כח): וקח לך משם אשה, (שם) וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל. בא יבא ברנה נושא אלומות, אתא טעון עולימין ועולימתא ויעקב יעקב שלם:

ה ויבא יעקב שלם שלם, בגופו, לפי שכתוב (שם לב): והוא צולע על ירכו. ברם הכא, שלם בגופו, שלם בבניו, לפי שכתוב בו (שם): אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו, והיה המחנה. ברם הכא, שלם בבניו, שלם בממונו. אף על גב דאמר רבי אבון בשם ר׳ אחא: תשע שנים היה מכבד אבינו יעקב את עשו באותו הדורון, ברם הכא, שלם בממונו. ר׳ יוחנן אמר: שלם בתלמודו, אבל יוסף שכח, שנאמר (שם מא): כי נשני אלהים את כל עמלי, ולהלן הוא אומר (משלי יז): נפש עמל עמלי:

ו ויחן את פני העיר, חנן את הפנים, שבעיר התחיל משלח להם דורונות. דבר אחר: ויחן את פני העיר, התחיל מעמיד הטליסין ומוכר בזול הדא אמרת, שאדם צריך להחזיק טובה למקום, שיש לו הנאה ממנו. ר׳ שמעון בן יוחאי ור׳ אלעזר בריה, הוו טמירין במערתא י״ג שנה ביומי דשמדא, והיו אוכלין חרובין של גרודא, עד שהעלה גופן חלודה. לסוף שלוש עשרה שנין נפק יתיב על תרע מערתא, חמא חד צייד קאים וצייד ציפורין, וכד הוה שמע ר׳ שמעון ברת קלא אמרה מן שמיא, דימוס דימוס, פסגא, וכד הוה שמע ברת קלא אמרת ספקולא, הות מתצדה ונלכדה. אמר: ציפור מבלעדי שמיא לא מתצדא, על אחת כמה וכמה נפש דבר נש. נפק ואשכח מיליא משדכן, ונתבטלה הגזירה, אתון ואסחון בהדא בי בני דבית מוקד דטבריא, אמר לו בריה: כל הדא טבתא עבדת לן טבריא, ולית אנן מדכן יתה מן קטוליא? אמר: צריכים אנו לעשות טובה, כדרך שהיו אבותינו עושים, שהיו עושים איטלוסין ומוכרין בזול. אמר: צריכין אנו לדכיא טבריא, מה עבד נסב תרמוסא, והוה מקצץ תרמוסא ושדי קצוצתיה ומקלק בשוק, וכל אתרא דהוה קטילא סליק, ואינון מפקון ונפקין, וכל מקום שלא היתה שמה טומאה, תורמסא עומדת והוא מציין איזה מקום טומאה ומקום טהרה, עד זמן דדכי יתה מן קטיליא. חמתיה חד כותי, עם דארע, אמר: לית אנא אזיל ומדחך בהדין סבא דיהודאי? אית דאמרי: מן הדין שוקא דגרגינא. ואית דאמרי: מן הדין שוקא דסקאי. נסב קטיל, וטמריה בשוקא דהוו מדכי. בצפרא אזל, אמר להון: אמריתין דדכי בן יוחאי טבריא, אתון חמון הדין קטילא ! (נ״א אזל לגביה). אמר לו: לא דכיתא שוק פלן? אמר לו: הין. אמר לו: ואין אפיקת לך מיתין מן בתרך? אמר לו: גוד חמי ליה. צפה ר׳ שמעון בן יוחאי ברוח הקודש שהוא נתנו שם, אמר: גוזר אני על העליון, שירד ! ועל התחתון, שיעלה ! והוה כן, וסליק ושבת בביתיה. ועבר בהדין מגדלא דצבעיא, שמע קלא דנקאי ספרא. אמר: לא אמריתון דדכי בר יוחאי לטבריה? אמרין אשכחון חד קטילא. אמר: יבא עלי, אם אין בידי הלכות, כשער ראשי, על טבריה שהיא טהורה. חוץ מזה ומזה, ואתה לא היית במנין עמנו, שנטהרה, פרצת גדרן של חכמים, ועליך נאמר (קהלת י): ופורץ גדר ישכנו נחש. מיד, נעשה גל של עצמות. עבר בהדא בקעת דבית נטופא, חמא חד בר נש קאים ומלקט ספיחי שביעית. אמר לו: ולא ספיחי שביעית הן? אמר לו: ולא אתה הוא שהתרת? לא כך תנינן רבי שמעון אומר: כל הספיחין מותרין, חוץ מספיחי כרוב, שאין כיוצא בהם בירקות שדה. אמר לו: והלא חבירי חולקים עלי, פרצת גדירן של חכמים, ופורץ גדר ישכנו נחש, וכן הות ליה. דבר אחר: ויחן את פני העיר, נכנס בערב שבת עם דמדומי חמה, מבעוד יום, וקבע תחומין מבעוד יום, הדא אמרת, ששמר יעקב את השבת קודם שניתן:

ז ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו וגו׳ במאה קשיטה - אמר רבי יודן בר סימון: זה אחד משלושה מקומות, שאין אומות העולם יכולין להונות את ישראל לומר: ״גזולים הן בידכם״ ואלו הן: מערת המכפלה ובית המקדש וקבורתו של יוסף מערת המכפלה, דכתיב (בראשית כג): וישמע אברהם

אל עפרון, וישקול אברהם לעפרון. בית המקדש, דכתיב (ד״ה א כא): ויתן דוד לארנן במקום וגו׳. וקבורתו של יוסף, (בראשית לג) ויקן את חלקת השדה, יעקב קנה שכם. ר׳ חייא רבה ור׳ שמעון בר ר׳ ור׳ שמעון בר חלפתא, שכחון מילין מן התרגום, ואתון להדא תגרא דערביא למלפיניה מן תמן, שמע קליה דאמר לחבריה: תלי הדין יהבא עלי. שמעון מיניה יהבא משוי, שנאמר (תהלים נה): השלך על ה׳ יהבך והוא יכלכלך. ועוד שמע קליה דערבי, דאמר לחבריה: מה את מכסה בי? והיה רוצה לומר: מה את מעסה בי? דכתיב (מלאכי ג): ועסותם רשעים כי יהיו אפר. ועוד שמעון שאמרה איתתא לחברתא: אתון סחיא. והיא השיבה: ואני שכולה גלמודא, גלמודא אנא, נדה. שוב שמע איתתא אחרת, אומרת: אשאיל לי מבנייך. ואמרה: שאילי לי מטאטיך, שנאמר (ישעיה יד): וטאטאתיה במטאטא השמד, נאם ה׳ צבאות. אתון מעוררה ללויתך (איוב ג): העתידים עורר לויתן, השאילי לי כסיתתך, אפיק הדה כסיתא למרעיא, במאה קשיטה. אמר רבי אבא בר כהנא: במאה אונקיות, במאה טלאים, במאה סלעים. אמר רבי סימון: קו״ף קמיליא, סמ״ך סלעים, טי״ת טריון. יו״ד, ה״א, מה עבדית הכא? ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי: אלו חליות, ודייקניתא, שדרכן להנתן בנזמים. ומי כותב את האונה? אמר רבי ברכיה: יו״ד, ה״א, כותב את האונה. ומי מעיד על האונה? י״ה מעיד על האונה, הוא יו״ד ה״א של קשיטה, הה״ד (תהלים קכב): ששם עלו שבטים, שבטי יה עדות לישראל, להודות לשם ה׳. י״ה מעיד עליהם, שהן בני אבותיהן, אף כאן העיד:

ח ויצב שם מזבח ויקרא לו אל - אמר ריש לקיש: ויקרא לו אל אלהי ישראל, אמר: אתה אלוה בעליונים, ואני אלוה בתחתונים. ר׳ הונא בשם ריש לקיש אמר: אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו, ואתה היית נוטל שררה לעצמך? מחר בתך יוצאה ומתענה, הה״ד: ותצא דינה בת לאה.

פרשה פ

א ותצא דינה בת לאה - (יחזקאל טז) הנה כל המושל עליך ימשול לאמר: כאמה בתה. יוסי מעונאה תרגם: בכנישתהון דמעונא, (הושע ה): שמעו זאת הכהנים, והקשיבו בית ישראל, ובית המלך האזינו. אמר: עתיד הקדוש ברוך הוא ליטול את הכהנים ולהעמידן בדי, ולאמר להם: למה לא יגעתם בתורה? לא הייתם נהנים מארבע ועשרים מתנות כהונה? ואינון אמרין ליה: לא יהבין לן כלום. והקשיבו בית ישראל. למה לא הייתם נותנים לכהנים ארבע ועשרים מתנות כהונה שכתבתי לכם בתורה? ואינון אמרין ליה: על אילין דבי נשיאה, דהוו נסבין כולא. בית המלך האזינו כי לכם המשפט, שלכם היה, וזה יהיה משפט הכהנים? לפיכך, לכם ועליכם, מדת הדין נהפכת. שמע רבי וכעס, בפתי רמשא סליק. ריש לקיש שאיל שלמיה דרבי, ופייסי עלוהי דיוסי מעונאה. אמר לו: רבי! צריכין אנו להחזיק טובה לאומות העולם, שהן מכניסין מומסין לבתי טרטייאות ולבתי קרקסאות שלהן, ומשחקין בהם, כדי שלא יהיו משיחין אלו עם אלו, ויבואו לידי קטטה בטלה. יוסי מעונאה, אמר מלה דאורייתא, ואקפדת עלוהי? אמר לו: ויודע הוא בדברי תורה כלום? אמר לו: הין. אמר לו: ואולפן קביל? אמר לו: הין. ואי שאילנא ליה מגייב? אמר לו: אין. אם כן, יסק להכא וסליק לגביה. אמר לו: מהו דכתיב (יחזקאל טז): הנה כל המושל עליך, ימשול לאמר: כאמה בתה? אמר לו: כבת כן אמה. כדור, כן נשיא. כמזבח, כן כהניו. הכא אמרי: לפום גנתא גננא. אמר לו ריש לקיש: עד כדון לא חסילית מן מפייסיה על הדא, ואתה מייתי לן אוחרי? עיקרו של דבר הנה כל המושל מהו? אמר לו: לית תורתא ענישא, עד דברתה בעיטא, לית אתתא זניא, עד דברתה זניא. אמרו ליה: א״כ לאה אמנו זונה היתה? אמר להם: ותצא לאה לקראתו וגו׳, יצאת מקושטת כזונה, לפיכך, ותצא דינה בת לאה:

ב (הושע ו) וכחכי איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה כי זמה עשו, כשם שהלסטים הללו יושבין על הדרך והורגים בני אדם, ונוטלים ממונם, כך עשו שמעון ולוי לשכם, אלא כחבר כהנים, אתמהא? כשם שהכהנים הללו נחברים על הגורן, ליטול את חלקם, כך עשו שמעון ולוי לשכם, שנאמר: דרך ירצחו שכמה, מדרך ירצחו שמעון ולוי לשכם, הכזונה וגו׳. אמרו: מה הם נוהגים בנו כבני אדם של הפקר? ומי גרם? ותצא דינה בת לאה:

ג (מלכים ב יד) החוח אשר בלבנון שלח אל הארז - החוח אשר בלבנון, זה חמור אבי שכם. שלח אל הארז, זה יעקב. תנה את בתך לבני לאשה, שכם בני חשקה נפשו בבתכם, (שם): ותעבור חית השדה ותרמוס. ואת חמור ואת שכם הרגו. מי גרם? ותצא דינה בת לאה:

ד ר׳ יהודה בר סימון פתח: (משלי כז) אל תתהלל ביום מחר ואת אמרת (בראשית ל) ועתה בי צדקתי ביום מחר, מחר בתך יוצאת ומתענה, הה״ד: ותצא דינה וגו׳. ר׳ חנינא בשם ר׳ אבא הכהן בר׳ אליעזר פתח: (איוב ו) למס מרעהו חסד. מנעת חסד מן אחוך, היא נסבת לאיוב, שאינו לא גר ולא מהול. לא בקשת להשיאה למהול, הרי היא נישאת לערל. לא בקשת להשיאה דרך היתר, הרי נישאת דרך איסור, ותצא דינה וגו׳:

ה י - ר׳ יהושע בשם ר׳ לוי פתח: (משלי א) ותפרעו כל עצתי, הה״ד (בראשית ב) ויבן ה׳ אלהים את הצלע. ויבן, התבונן מהיכן לבראה וכו׳. ריש לקיש, מייתי לה מהכא, ויבן שם מזבח. ר׳ ברכיה בשם ר׳ לוי אמר: לאחד שהיה בידו ליטרא א׳ של בשר, וכיון שגלה אותה, ירד העוף וחטפה ממנו.

כך, ותצא דינה בת לאה, מיד, וירא אותה שכם בן חמור. ר׳ שמואל בר נחמן אמר: שגלה בה דרועה. וישכב אותה ויענה וישכב אותה, כדרכה. ויענה, שלא כדרכה:

ו ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו, והחריש יעקב, הה״ד (משלי יא): ואיש תבונות יחריש. ובני יעקב באו מן השדה כשמעם איסי בן יהודה אמר: ארבע מקראות אין להם הכרע, ואלו הן: שאת, ארור, וקם, משוקדים. ר׳ תנחומא מוסיף: הדא, ובני יעקב באו מן השדה כשמעם, או, כשמעם ויתעצבו האנשים. וכן לא יעשה אפילו באומות העולם, שמשעה שלקה העולם בדור המבול, עמדו וגדרו עצמן מן העריות:

ז וידבר חמור אתם לאמר - ריש לקיש אמר: בג׳ לשונות של חבה, חבב הקב״ה את ישראל: בדביקה בחשיקה ובחפיצה בדביקה, (דברים ד): ואתם הדבקים. בחשיקה, (שם ז) לא: מרובכם מכל העמים חשק ה׳. ובחפיצה, (מלאכי ג): ואשרו אתכם כל הגוים וגו׳. ואנו למדים אותה, מפרשה של רשע הזה: בדביקה, ותדבק נפשו. בחשיקה, שכם בני חשקה נפשו בבתכם. בחפיצה, כי חפץ בבת יעקב. ר׳ אבא בר אלישע מוסיף: אף תרתין באהבה ודיבור. באהבה, (שם א): אהבתי אתכם. בדיבור, (ישעיה מ): דברו על לב ירושלים. ואנו למדים מפרשתו של רשע הזה: באהבה, ויאהב את הנערה. בדיבור, וידבר על לב הנערה. וכי יש לך אדם שמדבר על הלב, אלא דברים שמיישבים את הלב. אמר לה: אביך בשביל שדה אחד ראה כמה בזבז, וכמה ממון הכריע, אני שיש לי ליתן לך כמה נטעים, וכמה שדה בית זרע על אחת כמה וכמה! והתחתנו אותנו אמר רבי אלעזר: לעולם אין ישראל נותן אצבעו בתוך פיו של עובד כוכבים תחילה, אא״כ נתן עובד כוכבים אצבעו תחילה בתוך פיו של ישראל. והתחתנו אותנו, לא תתחתן בם הם אמרו: והתחתנו אותנו. אמרו: הם תבעו תחילה. הרבו עלי מאד מוהר ומתן, מוהר פרנון, מתן פראפורון:

ח ויענו בני יעקב את שכם וגו׳ - מה את סבור רמיות דברים יש כאן? ורוח הקודש אומרת: אשר טמא את דינה אחותם וגו׳. ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחותנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה ר׳ נחמיה אמר: היכן מצינו שנקראת ערלה, חרפה? מן הכא, שנאמר: כי חרפה היא! מקניהם וקניינם, סברון למחפת ואתחפתון. וישמעו אל חמור ואל שכם בנו וגו׳, הוה חד מנהון נכנס לעיר, טעין מובליתיה. ואמר לו: תא גזור! והוא אמר: שכם נסיב, ומגבאי ויענו בני יעקב את שכם וגו׳ מה את סבור רמיות דברים יש כאן? ורוח הקודש אומרת: אשר טמא את דינה אחותם וגו׳. ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחותנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה ר׳ נחמיה אמר: היכן מצינו שנקראת ערלה, חרפה? מן הכא, שנאמר: כי חרפה היא! מקניהם וקניינם, סברון למחפת ואתחפתון. וישמעו אל חמור ואל שכם בנו וגו׳, הוה חד מנהון נכנס לעיר, טעין מובליתיה. ואמר לו: תא גזור! והוא אמר: שכם נסיב, ומגבאי קטע? קטע?

ט ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים - תמן תנינן, מרחיצין את הקטן. דבי רבי מאיר: מרחיצין את המילה. אמר רבי יוסי: את תני, מרחיצין את הקטן. אמר רבי זעירא: בכל שעה הוה רבי יוסי אמר לו תני מתניתך, דתנן: אין מונעים לא שמן ולא חמין מעל גבי המכה בשבת, ולא עוד, אלא שמזלפין חמין על גבי המכה בשבת. ואם תאמר מרחיצין את המילה, מאי שנא היא מכת קטן, ממכת גדול? אלא, ללמדך מרחיצין את הקטן כל גופו, מה שאין כן בגדול, אלא ע״ג המכה בלבד. רבי אלעזר בן עזריה אומר: מרחיצין את הקטן ביום השלישי של מילה, שחל להיות בשבת. אמר רבי יעקב בר אחא: בכל שעה הוה רבי יוחנן ורבי יונתן מפקידין חיתא, ואמרי להון: כל שקועין שאתון עבדון בחולא, הוון עבדין בשבתא, ביום השלישי, שחל להיות בשבת. שמואל אמר: מפני הסכנה. אמר לו ר׳ יוסי: אם מפני הסכנה נעשה לו חמין בשבת. דתנן: מחמם אדם אלונתית ונותנה ע״ג מכתו בשבת, ולא יטול עריבה מלאה חמין ויתנה על כריסו בשבת, אבל חמין לרפואתו מותר! אמר רבי יהושע בן לוי: לית כאן אסור, אלא מותר:

י ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי - ממשמע שנאמר (בראשית מט): שמעון ולוי, ידענו שבני יעקב הם? אלא, בני יעקב, שלא נטלו עצה מיעקב. שמעון ולוי, שלא נטלו עצה זה מזה. אחי דינה, וכי אחות שניהם היתה, והלא אחות כל השבטים היתה? אלא, לפי שנתנו אלו נפשם עליה, נקראת על שמם. ודכוותה (שמות טו) ותקח מרים הנביאה, אחות אהרן. וכי אחות אהרן היתה, והלא אחות שניהם היתה? אלא, לפי שנתן אהרן נפשו עליה, לפיכך, נקראת על שמו. ודכוותה (במדבר כה) ועל דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם. וכי אחותם היתה, והלא בת אומתן היתה? אלא לפי שנתנה נפשה על אומתה, נקראת אומתה לשמה. איש חרבו ר׳ אלעזר אומר: בן שלוש עשרה שנה היו. ויבאו על העיר בטח שמואל שאל ללוי בר סיסי אמר לו: מהו דין דכתיב: ויבואו על העיר בטח? אמר לו: בטוחים היו על כחו של זקן, ולא היה אבינו יעקב רוצה שיעשו בניו אותו המעשה, וכיון שעשו בניו אותו מעשה, אמר: מה אני מניח את בני ליפול ביד אוה״ע? מה עשה? נטל חרבו וקשתו ועמד לו על פתחה של שכם ואמר: אם יבואו האוה״ע להזדווג להם לבני, אני נלחם כנגדן, הוא דהוא אמר לו ליוסף (בראשית מח): ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך, וגו׳. והיכן מצינו שנטל אבינו יעקב חרבו וקשתו בשכם? שנאמר (שם): אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי, ואיכן מצינו שנטל אבינו יעקב חרבו וקשתו בשכם:

יא ויקחו את דינה - ר׳ יודן אמר: גוררין בה ויוצאין. אמר רבי הונא: הנבעלת לערל קשה לפרוש. אמר רבי הונא: אמרה: ואני אנה הוליך את חרפתי? עד שנשבע לה שמעון, שהוא נוטלה, הה״ד (שם מז): ושאול בן הכנענית, בן דינה שנבעלה לכנעני. ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ורבנן, ר׳ יהודה אמר: שעשה כמעשה כנענים. ר׳ נחמיה אמר: שנבעלה מחוי, שהוא בכלל כנענים. ורבנן אמרין: נטלה שמעון וקברה בארץ כנען:

יב ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אותי - רבנן אמרי: צלולה היתה החבית, ועכרתם אותה. מסורת היא בידי הכנענים. שהן עתידין ליפול בידי. אלא, שאמר הקדוש ברוך הוא עד אשר תפרה בששים רבוא. אמר רבי יהודה בר סימון: עכורה היתה החבית וצללנו אותה, ויאמרו: הכזונה? אמרו: מה הם נוהגים בנו כבני אדם של הפקר? מי גרם? ותצא דינה.

פרשה פא

א ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה וגו׳ - (משלי כ) מוקש אדם ילע קודש ואחר נדרים לבקר תבא מארה לאדם, שהוא אוכל קדשים בלועו. תני ר׳ חייא: תבוא מארה לאדם, שהוא נהנה מן ההקדש, ואין הקדש אלא ישראל, שנאמר (ירמיה ב): קודש ישראל לה׳ וגו׳. ואחר נדרים לבקר אמר רבי ינאי איחר אדם את נדרו, נתבקרה פנקסו ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה ביתאל וגו׳:

ב ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל - (שם ל) אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה. בן עזאי ור׳ עקיבא, בן עזאי אומר: אם נבלת, עצמך בדברי תורה, סופך להתנשא בהם. ואם זמות יד לפה, אם נזדממו אחריך דברים, יד לפה, חד ידע, תרין לא ידעין. רבי עקיבא אמר: מי גרם לך להתנבל בדברי תורה? ע״י שנשאת את עצמך בהון. רבינו הוה עבר על סימוניא ויצאו אנשי סימוניא לקראתו. אמרו לו: רבי! תן לנו אדם אחד, שיהא מקרא אותנו, ושונה אותנו, ודן את דיננו. נתן להם רבי לוי בר סיסי, ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה. נתעלמה דברי תורה מפיו, שאלו אותו שלושה שאלות: אמרו לו: גדמת יבמה, היאך חולצת? ולא השיבן. רקקה דם מהו? ולא השיבן כלום. אמרו: דלמא דלית בר אולפן, בר אגדה הוא, נשאליה קראי. אמרון ליה: מהו דין דכתיב (דניאל י): את הרשום בכתב אמת, אם אמת, למה רשום, ואם רשום למה אמת? ולא השיבן. וכיון שראה, שצרתו צרה, השכים בבקר והלך לו אצל רבינו. אמר לו: מה עבדון לך אנשי סימוניא? אמר לו: אל תזכירני צרתי. שלושה שאלות שאלו אותי ולא יכולתי להשיבן. אמר לו: ומה אינון? אמר לו: גידמת במה היא חולצת? אמר לו: והא לא היית יודע להשיב? אמר לו: אין, אפילו בשיניה, אפילו בגופה. רקקה דם מהו? אמר לו: ולא היית יודע מה להשיב? אמר לו: אם היה בו צחצוחית של רוק, הרי הוא כשר, ואם לאו, הרי זה פסול. אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת, אם אמת למה רשום, ואם רשום למה אמת? אמר לו: ולא היית יודע להשיב? אמר לו: רשום, עד שלא נגזרה גזירה. אמת, משנגזרה גזירה. ומה הוא חותמו של הקדוש ברוך הוא? רבינו בשם ר׳ ראובן אמר: אמת מהו? אמת, אמר ריש לקיש: אל״ף בראשן של אותיות, מ״ם באמצע, ת״ו בסוף, ועל שם (ישעיה מד): אני ראשון ואני אחרון וגו׳. אמר לו: ולמה לא השיבות אותן כשם שהשיבות אותי? אמר ליה: עשו לי בימה גדולה והושיבו אותי עליה למעלה הימנה, וטפת רוחי עלי, ונתעלמו ממני דברי תורה, וקרא עליו המקרא הזה (משלי ל): אם נבלת בהתנשא. אמר רבי אבא בר כהנא: אם חשבת בלבך דבר מצוה לעשות ולא עשית, נוח לך ליתן זמם על פיך ולא לפסוק. אמר רבי יודן: מה ידך סמוכה לפיך, כן יהיה נדריך סמוך לפיך. רבנן אמרי: מה ידך קודם לפיך, כן יהיה נדריך קודם לפיך. תדע לך שכן, שהרי אבינו יעקב, ע״י שאיחר נדרו נתבקרה פנקסו, שנאמר (בראשית לה): ויאמר אלהים אל יעקב ,קום עלה בית אל, ושב שם ועשה שם מזבח. אמר רבי אבא בר כהנא: בשעת עקתא נדרא, בשעת רווחא שיטפא? אמר רבי לוי: מהולתך חרשה, אקיש עלה. אמר לו הקב״ה: יעקב! שכחת נדרך, קום עלה בית אל, לביתו של אל. ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך, ואם אין את עושה כן, הרי את כעשו. מה עשו נודר ואינו מקיים, אף את נודר ואינך מקיים:

ג ויאמר יעקב אל ביתו - אמר רבי כרוספדי, אמר רבי יוחנן: אין אנו בקיאים בדקדוקי עבודת כוכבים כיעקב אבינו. דתנן: המוצא כלים ועליהם צורת חמה, צורת לבנה, צורת הדרקון, יוליכם לים המלח. אמר רבי יוחנן: כל כסות בכלל עבודת כוכבים. ויתנו אל יעקב ר׳ ישמעאל ב״ר יוסי סליק לצלאה בירושלם, עבר בהדין פלטנוס, וחמא יתיה חד שמראי. אמר: רבי! להיכן את אזיל? אמר לו: מסיק מצלי בהדא ירושלים. אמר לו: ולא טב לך מצלי בהדא טורא בריכא, ולא בההיא קלקלתא? אמר לו: אומר לכם, למה אתם דומים? לכלב, שהיה להוט אחר הנבלה. כך לפי שאתם יודעים שעבודת כוכבים טמונה תחתיו, דכתיב: ויטמן אותם יעקב, לפיכך אתם להוטים אחריו. אמרין דין בעי מנסבה, (פירוש מאחר שזה יודע שעבודת כוכבים טמונה שם ודאי יקחנה) ונתייעצו עליו להרגו, וקם וערק בליליא:

ד ויסעו ויהי חתת אלהים - אמר רבי שמואל: בשלושה מקומות נתכנסו עובדי כוכבים, לעשות מלחמה עם בני יעקב, ולא הניח להם הקדוש ברוך הוא, דכתיב: ויסעו ויהי חתת אלהים. שנית בימי יהונתן, שנאמר (שמואל א יד): ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים. שלישית בימי יהושע, בקשו לרדוף ולא

הניח הקב״ה להם. והיכן נתכנסו? לחצור, דכתיב (יהושע יא): רק כל הערים העומדות על תלם לא שרפם ישראל, זולתי את חצור לבדה, שרף יהושע. ר׳ אלעזר אמר: במסורת שרפה הקדוש ברוך הוא, אמר למשה, ומשה אמר ליהושע. ויבא יעקב לוזה–ולמה נקרא שמה לוז? שכל מי שנכנס לתוכה, הרטיב מצות ומעשים טובים כלוז: רבנין אמ׳ מה הלוז הזה אין לו פה כך לא היה אדם יכול לעמוד על פתחה שלעיר, אמר ר׳ סימון לוז היה עומד על פתח העיר, ר׳ לעזר בר מרום בשם ר׳ פינחס בר חמא לוז היה עומד על פתח המערה והיה לוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה ודרך המערה לעיר הה״ד ויראו השומרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד ויראם את מבוא העיר ויכו את העיר לפי החרב ואת האיש ואת כל משפחתו שילחו(שופטים א כד כה), ר ינאי׳ בשם ר ישמעל עבד לה אפטרה מה אם זה שלא הלך בידיו ולא ברגליו על שהראה להם באצבעו ניצול מן הפורענות ישראל שעושין חסד עם גדוליהם בידיהם ורגליהם על אחת כמה וכמה:

ה ותמת דבורה מינקת רבקה וגו׳ ויקרא שמו אלון בכות - ר׳ שמואל בר נחמן אמר: לשון יונית הוא. אלון, אחר, עד שהוא משמר אבלה של דבורה, באה ליה בשורתא שמתה אמו, הה״ד: וירא אלהים אל יעקב וגו׳, ויברך אותו. מהו ברכה ברכו? ר׳ אחא בשם ר׳ יונתן אמר: ברכת אבלים ברכו.

פרשה פב

א וירא אלהים אל יעקב - כתיב (תהלים פו) עשה עמי אות לטובה מדבר בדוד ומתקיים ביעקב. אות, על שם שנאמר (בראשית לא): אם כה יאמר, עקודים יהיה שכרך וגו׳. יראו שונאי, זה עשו ואלופיו. עזרתני בצרה, של שכם דכתיב: ויהי חתת אלהים על הערים ונחמתני, בברכת אבלים וירא אלהים אל יעקב וגו׳:

ב ר׳ יצחק פתח: (שמות כ) מזבח אבנים תעשה לי והרי דברים קל וחומר, ומה אם זה שבנה מזבח לשמי, הרי אני נגלה עליו ומברכו, יעקב שאיקונין שלו קבועה בכסאי, על אחת כמה וכמה! וירא אלהים אל יעקב רבי לוי פתח: (ויקרא ט) ושור ואיל לשלמים וגו׳ והרי דברים קל וחומר, ומה זה, שהקריב איל לשמי הרי אני נגלה עליו ומברכו, יעקב שאיקונין שלו קבוע בכסאי, על אחת כמה וכמה! וירא אלהים, (דברים כח) ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך. בבואו לבית חמיו נטען ברכות: ואל שדי יברך אותך. ובצאתו מבית חמיו נטען ברכות: וירא אלהים אל יעקב. (ישעיה מד) מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים ר׳ ברכיה בשם ר׳ לוי אמר: משמקים דבר עבדו, אין אנו יודעין שעצת מלאכיו ישלים? אלא מלאך אחד נגלה על יעקב אבינו, ואמר לו: עתיד הקב״ה להגלות עליך בבית אל, ולהחליף את שמך, ואני עתיד לעמוד שם, הה״ד (הושע יב): בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו. ידבר עמך אין כתיב כאן, אלא ושם ידבר עמנו, ונגלה עליו הקדוש ברוך הוא לקיים דבריו של מלאך ירושלים, שכל הנביאים מתנבאים עליה, על אחת כמה וכמה, שיקיים דברי נביאיו:

ג וירא אלהים עוד - ר׳ יוסי בר חנינא אמר: עוד כבראשונה, מה ראשונה על ידי מלאך, אף השניה ע״י מלאך. אמר רבי ברכיה: עוד איני מיחד שמי על בריה, אלא עליך ולא על אחר, שנאמר (שמות ו): וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב, ולא אחר עמם. אמר רבי יודן: עוד פעם אחרת אני נגלה עליך, ויברך אותו. מה ברכה ברכו? ר׳ אסי בשם ר׳ יונתן אמר: ברכת אבלים ברכו:

ד ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה - רבי יודן בשם ר׳ יצחק אמר: הייתי אומר: ראובן כבר הוא מבחוץ, שמעון כבר הוא מבחוץ, ובנימין כבר יצא מחלציו, ועדיין הוא במעי אמו. חזרתי ואמרתי גוי, זה בנימין. וקהל גוים, זה מנשה ואפרים, דכתיב (בראשית מח): וזרעו יהיה מלא הגוים. ר׳ ברכיה ור׳ חלבו ור׳ שמואל בר נחמן, ומלכים מחלציך יצאו, זה ירבעם ויהוא. רבנן אמרי: אפשר אבנר אדם צדיק והוא חולק על מלכות בית דוד? אלא מדרש דריש, והמליך את איש בושת, הה״ד (שם לד): ומלכים מחלציך יצאו, זה שאול ואיש בושת. ומה ראו לקרב ולרחק בפלגש בגבעה? אלא מקרא קראו ורחקו אותו, מקרא קראו וקרבו אותם. מיד, מקרא קראו ורחקו, אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. מקרא קראו וקרבו, גוי וקהל גוים יהיה ממך מקרא קראו ורחקו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי:

ה ר׳ יודן ור׳ איבו ור׳ משין בן נגרי (נגדי) בשם ר׳ יוחנן אמרו: עתידין בניך לעשות גוי כקהל עמים. מה קהל עמים מקריבין בשעת איסור במות, אף בניך מקריבים בשעת איסור במות. ר׳ חנינא מייתי לה מהכא, (מלכים א יח): ויקח אליהו שתים עשרה אבנים וגו׳, אשר היה דבר ה׳ אליו לאמר, ישראל יהיה שמך, שמשעה שנתן לו השם הזה, נאמר לו: גוי וקהל גוים יהיה ממך. ר׳ שמלאי מייתי לה מהכא, (שופטים יח) ויקרא שם העיר דן, כשם דן אביהם אשר יולד לישראל, שמשעה שנאמר לו השם הזה, נאמר לו: גוי וקהל גוים יהיה ממך. ר׳ יוחנן מייתי לה מהכא, (דברים לג) עמים הר יקראו, שם יזבחו זבחי צדק, משיעשו בניך כעמים להרו של זבולן, שם יזבחו זבחי איסור במות אין כתיב כאן, אלא זבחי צדק, צדקה אני עושה עמהם ומקבל את קרבנם, אלא גוי וקהל גוים יהיה ממך, לחייב על כל שבט ושבט דברי ר׳ שמעון. ורבי יהודה אומר: לחייב על כל קהל וקהל:

ו ויעל מעליו אלהים - אמר ריש לקיש: האבות הן הן המרכבה, שנאמר (בראשי' יג): ויעל אלהים מעל אברהם. ויעל מעליו אלהים (שם כח) והנה ה' נצב עליו, ויצב יעקב מצבה וגו':

ז ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת ארץ - אמר רבי אליעזר בן יעקב: בשעה שהארץ חלולה ככברה, והבר מצוי. רבנן אמרי: כבר הבר מצוי, ועונת הגשמים עברה, ועדיין השרב לא בא. ותלד רחל ותקש בלדתה שלושה הן שנתקשו בשעת לידתן ומתו כשהן חיות, ואלו הן: רחל ואשת פינחס ומיכל בת שאול רחל, ותלד רחל ותקש בלדתה. אשת פינחס, (שמואל א ד): וכלתו אשת פינחס. מיכל, שנאמר (שמואל ב ו): ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה. אמר רבי יהודה בר סימון: עד יום מותה לא היה לה, ביום מותה היה לה, הה"ד (ד"ה א ג): הששי יתרעם לעגלה אשתו. ולמה הוא קורא אותה עגלה? אמר רבי יהודה בר סימון: שפעת כעגלה ומתה:

ח ויהי בהקשותה בלדתה וגו' - שני תלמידים משל ר' יהושע שינו עטיפתן בשעת השמד. פגע בהם סרדיוט אחד. אמר להם: אם אתם בניה של תורה, תנו נפשכם עליה, ואם אין אתם בניה, למה אתם נהרגים עליה? אמרו לו: בניה אנו ועליה אנו נהרגים, אלא שאין דרכו של אדם לאבד את עצמו לדעת. אמר להם: שלושה שאלות אני שואל אתכם, אם השיבותם לי הרי מוטב, ואם לאו הרי אני משמד אתכם. אמר להם: כתוב א' אומר (ישעיה ג): נצב לריב ה'. וכתיב (יואל ד): כי שם אשב לשפוט את כל הגוים וגו'? אמרין לון: בשעה שהקב"ה דן את ישראל, דן אותן מעומד, מקצר בדין ומפשר בדין, אבל כשהוא דן את אומות העולם, דן מיושב ומדקדק בדין, ומאריך בדין. אמר להם: לא כך דרש ר' יהושע רבכם, אלא אחד זה ואחד זה באומות העולם הכתוב מדבר, משהקדוש ברוך הוא דן את אומות העולם, מיושב דן אותם, ומדקדק בדין, ומאריך בדין, ואחר כך הוא נעשה אנטדיקוס כנגדן. אמר להם: מה הוא דין, דכתיב (משלי כח): עובד אדמתו ישבע לחם וגו'? אמרו לו: טוב מי שהוא חוכר שדה אחת ומזבלה ומעדרה, ממי שהוא חוכר שדות הרבה ומובירן. אמר להם: לא כך דרש ר' יהושע רבכם, אלא עובד אלהים עד יום מותו, ישבע לחם מלחמו של עולם הבא. ומרדף רקים ישבע ריש, אלו עובדי כוכבים שמרדפים אחרי הריק, אחר עבודת כוכבים שלהם. אמר להם: מהו דין, דכתיב: ויהי בהקשותה בלדתה? אמרו לו: כך ממסמסין נפשה של חיה, ואומרים לה בשעת הלידה: אל תיראי כי בן זכר ילדת! אמר להם: לא כך דרש רבי יהושע רבכם, אלא כל שבט ושבט נולדה תאומתו עמו, כההיא דאמר אבא חלפוי בן קורייה: תאומה יתירה נולדה עם בנימין:

ט ויהי בצאת נפשה ותקרא שמו בן אוני, בר צערי בלשון ארמי. ואביו קרא לו בנימין, בלשון הקודש:

י ותמת רחל ותקבר, בדרך אפרת היא בית לחם מה ראה אבינו יעקב לקבור את רחל בדרך אפרת? אלא, צפה יעקב אבינו, שהגליות עתידות לעבור שם, לפיכך קברה שם, כדי שתהא מבקשת עליהם רחמים. הה"ד (שם): קול ברמה נשמע, נהי בכי תמרורים, רחל מבכה על בניה וגו' כה אמר ה' מנעי קולך מבכי וגו' ויש תקוה לאחריתך וגו':

יא ויהי בשכון ישראל - אמר רבי יהודה בר סימון: קשה היא שלושלת יוחסין לפני הקב"ה, שתעקר ממקומה, הה"ד: ויהי בשכון ישראל. וכתיב: ויהיו בני יעקב שנים עשר וגו', בני ראובן בכור ישראל. אמור מעתה, בכורת ממון ניטלה ממנו, ולא ניטלה ממנו בכורת יוחסין, דכתיב (ד"ה א ה): ובני ראובן בכור ישראל. ר' לוי ור' סימון, חד מנהון אמר: לא לראובן להתייחס. ואוחרנא אמר: אין מיחסין ליוסף, אלא לראובן. ר' חגי בשם ר' יצחק אמר: אפי' בשעת הקלקלה, אין מיחסין אלא לראובן. הה"ד: ויהי בשכון וגו'. בני לאה בכור יעקב ראובן רבי יודן בשם רבי אחא: ראובן, בכור לעיבור, בכור ללידה, בכור לבכורה, בכור לנחלה, בכור לעבודה, בכור לתשובה. ר' עזריה אמר: אף בכור לנבואה, שנאמר (הושע א): תחלת דבר ה' בהושע:

יב ואהליבמה ילדה וגו' - הה"ד (עובדיה א) איך נחפשו עשו רבי סימון אמר: קליפת בצלים. כל כך למה? (ירמיה מט): גליתי את מסתריו, בשביל לגלות את הממזרים שביניהם. וכמה ממזרים העמיד? רב אמר: שלושה. ר' לוי אמר: ארבעה. אמר רבי בנימין בשם ר' לוי: קרח דהכא, ממזר הוא:

יג ויקח עשו את נשיו - אמר רבי יוחנן: (קהלת י): לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו. לב חכם לימינו, זה יעקב, דכתיב: ויקם יעקב וישא את בניו, ואח"כ את נשיו. ולב כסיל לשמאלו, זה עשו, שנאמר: ויקח עשו את נשיו, ואחר כך את בניו. וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו ר' אליעזר אמר: מפני שטר חוב. (בראשית טו): כי גר יהיה זרעך. ר' יהושע בן לוי אמר: מפני הבושה:

יד ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו - תני, ר' שמעון בן יוחאי, למה לי לדרוש ולומר: ותמנע היתה פילגש לאליפז? להודיע שבחו של ביתו, של אברהם אבינו, עד היכן היו המלכיות ושלטונים רוצים להדבק בו. ומה היה לוטן? הוא היה אחד מן השלטונים, שנאמר: אלוף לוטן, וכתיב: ואחות לוטן תמנע, ותמנע היתה פילגש וגו'. אמרה: הואיל ואיני כדאי להנשא לו לאשה, אהא לו לשפחה. והרי הדברים קל וחומר, מה אם עשו הרשע, שלא היה בידו אלא מצוה אחת, על ידי שהיה מכבד את אביו, היו מלכיות ושלטוניות רוצות להדבק לו, על אחת כמה וכמה, שיהיו רוצין להדבק ביעקב

אבינו הצדיק, שקיים את כל התורה כולה.ואלה בני צבעון ואיה וגו׳ ואלה בני צבעון ואיה וענה - מה ראה הכתוב לכתוב ענה ענה תרי זמני, תרי נינהו? לעולם חד הוא, אלא שבא צבעון על אמו והולידה ענה, ונעשה בן ענה, ובן צבעון, ובן שעיר, מ״מ חד הוא. תני, האש והכלאים לא נבראו בששת ימי בראשית, אבל עלו במחשבה להבראות. כלאים, אימתי נבראו? בימי ענה, הה״ד (בראשית לו): הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר. ר׳ יהודה בר סימון אמר: המיונס. רבנן אמרי: המיסו, חציו חמור וחציו סוס. ואלו הן הסימנין? אמר רבי יונה: כל שאזניו קטנות, אמו סוסה ואביו חמור. גדולות, אמו חמורה ואביו סוס. ר׳ מנא הוה מפקד לאלין דבי נשיאה, דיהון זבנין מן אלין דאודניהון דקיקין, מפני שאמו סוסה ואביו חמור. מה עשה ענה? הביא חמורה וזיווג לה סוס זכר, יצאת ממנו פרדה. אמר לו הקדוש ברוך הוא: אני לא בראתי דבר של היזק, ואתה בראת דבר של היזק, חייך! שאני בורא לך דבר של היזק. מה עשה? הביא חכינא וזיווג לה חרדון, ויצאת מהם חברבר. מעולם לא אמר אדם שנשכו כלב שוטה וחי, חברבר וחיה, פרדה לבנה וחיה. האש ר׳ לוי בשם ר׳ נזירא: שלושים וששה שעות שמשה אותה האורה. י״ב של ערב שבת, וי״ב של לילי שבת, וי״ב של שבת, וכיון ששקעה חמה בלילי שבת, בקש הקב״ה לגנוז את האורה, וחלק כבוד לשבת, הה״ד (שם ב): ויברך אלהים את יום השביעי. במה ברכו? באורה, וכיון ששקעה חמה בלילי שבת והתחילה אורה משמשת, התחילו הכל מקלסים להקדוש ברוך הוא, הה״ד (איוב לז): תחת כל השמים ישרהו. מפני מה? ואורו על כנפות הארץ, וכיון ששקעה חמה במוצאי שבת, התחיל החשך ממשמש ובא, ונתיירא אדם הראשון, דכתיב (תהלים קלט): ואומר אך חושך ישופני. מה עשה לו הקב״ה? זימן שני רעפים והקישן זה לזה, ויצאה האור ובירך עליה, הה״ד (שם): ולילה אור בעדני. אתיא כדשמואל, מפני מה מברכים על הנר במוצאי שבת? הואיל ותחלת ברייתו. ר׳ הונא בשם ר׳ יוחנן: אף מוצאי יוה״כ מברכין עליו, מפני ששבת האור כל אותו היום.

פרשה פג

א ואלה המלכים אשר מלכו וגו׳ - ר׳ יצחק פתח: (יחזקאל כז) אלונים מבשן עשו משוטיך אמר רבי יצחק: נמשלו עובדי כוכבים כספינה, מה ספינה זו עושים לה תורן ממקום אחד, והוגנין ממקום אחר, כך עובדי כוכבים, שמלה ממשרקה ושאול מרחובות הנהר. ואלה המלכים, (משלי כ): נחלה מבוהלת בראשונה. ואלה המלכים, ואחריתה לא תברך, (עובדיה א): ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו:

ב אמר רבי אייבו: קודם שלא עמד מלך בישראל, נצב מלך באדום. ואלה המלכים ר׳ יוסי בר חנינא, בשעה שזה מעמיד מלכים, זה מעמיד שופטים. ובשעה שזה מעמיד אלופים, זה מעמיד נשיאים. ר׳ יהושע בן לוי אמר: זה העמיד שמונה וזה העמיד שמונה. זה העמיד ח׳: בלע, יובב, חשם, הדד, שמלה, שאול, בעל, חנן, הדר. וזה העמיד ח׳: שאול, ואיש בושת, דוד, שלמה, רחבעם, אביה, אסא, יהושפט. בא נבוכדנצר וערבב אלו באלו ובטל של אלו ושל אלו. (ישעיה יד): שם תבל כמדבר ועריו הרס בא אויל ונתן גדולה ליהויכין. בא אחשורוש ונתן גדולה להמן:

ג וימת בלע - אמר רבי אבהו: לבן מלכים, שהיה לו דין עם אחד וכלו מזונותיו, בא אחד וסיפק לו מזונות. אמר המלך: אין לי עסק, אלא עם זה שסיפק לו מזונות. כך, אמר הקדוש ברוך הוא: כבר היתה מלכות עקורה מאדום, ובאת בצרה וסיפק להם מלכים, לפיכך, אין לי עסק, אלא עם בצרה, שנאמר (שם לד): כי זבח לה׳ בבצרה וגו׳. אמר רבי ברכיה: אעפ״כ טבח גדול, בארץ אדום:

ד וימת בעל חנן - ר׳ לוי ור׳ סימון, ר׳ לוי אמר: מטיבי אלוהות היו. מהטבאל, שהיו מטיבין עצמן לעבודת כוכבים. בת מטרד, שהיו מעמידין טוריות לעבודת כוכבים. ר׳ סימון אמר: מטיבי נשים היו. מהטבאל, שהיו מטיבין אותה לבעלה, ואחר כך טורדין אותה מבעלה. בת מי זהב, טרודים היו במזונותם, מן דעתירין מהו דהבא? מהו כספא? אלוף מגדיאל, אלוף עירם, יום שמלך לוטיינוס, נראה לר׳ אמי בחלום היום מלך מגדיאל. אמר: עוד מלך אחד נתבקש לאדום. אלוף עירם אמר רבי חנינא ציפוראה: למה נקרא עירם? שהוא עתיד לערום תסוריות למלך המשיח. אמר רבי לוי: מעשה בשלטון אחד ברומי, שהיה מבזבז תסוריות של אביו, נראה לו אליהו בחלום, אמר לו: אבותיך מצמתין ואת מבזבז? ולא זז עד שמלאן:

ה החיטין התבן והקש והמוץ מריבים (מדינים) זה עם זה. זה אומר: בשבילי נזרעה השדה, וזה אומר בשבילי נזרעה השדה. אמרו החטים: המתינו עד שתבואו הגורן, ואנו יודעין בשביל מה נזרעה השדה! באו לגורן, ויצא בעל הבית לזרותה. הלך לו המוץ ברוח, נטל את התבן והשליכו על הארץ, ונטל את הקש ושרפו. נטל את החטים ועשה אותן כרי, וכל מי שרואה אותן מנשקן, היך מה דאת אמר: (תהלים ב): נשקו בר פן יאנף. כך, אומות העולם הללו אומרים אנו עיקר, ובשבילנו נברא העולם, והללו אומרים בשבילנו נברא העולם. אמרו להם ישראל: המתינו עד שיגיע היום, ואנו יודעים בשביל מי נברא העולם, הה״ד (מלאכי ג): כי הנה היום בא בוער כתנור. ועליהם הוא אומר (ישעיה מא): תזרם ורוח תשאם, וסערה תפיץ אותם. אבל ישראל, ואתה תגיל בה׳ קדוש ישראל תתהלל.

פרשה פד

א וישב יעקב בארץ מגורי אביו וגו׳ בזעקך יצילוך קיבוציך וגו׳ (ישעיה נז יג) תני כינוסו וכינוס בניו הצילוהו מיד עשו, ואת כלם ישא רוח יקח הבל (שם שם) זה עשו, והחוסה בי ינחל ארץ וירש הר קדשי (שם שם) זה יעקב הר קדשי (שם שם) זה יעקב וישב יעקב וגו׳:

ב (משלי כח) נסו ואין רודף רשע וצדיקים ככפיר יבטח - ערק רשיעא ולא רדיפין ליה, דכתיב: וילך אל ארץ. רבי אליעזר אמר: מפני שטר חוב. ור׳ יהושע בן לוי אמר: מפני הבושה. וצדיקים ככפיר יבטח. וישב יעקב:

ג (איוב ט כג) אם שוט ימית פתאום - אנטונינוס שאל את רבינו, אמר לו: מהו דכתיב אם שוט ימית פתאום? אמר רבי: גזור דיסב מאה מגלבין, והוא יהיבין מאה דינרים, דין סכום לדין, ודין סכום לדין, ולא מפקין מידיה כלום, כענין הזה מלעיג על המוכה. (שם) למסת נקיים ילעג אמר רבי אחא: בשעה שהצדיקים יושבים בשלוה, ומבקשים לישב בשלוה בעולם הזה, השטן בא ומקטרג. אמר: לא דיין שהוא מתוקן להם לעולם הבא, אלא שהם מבקשים לישב בשלוה בעולם הזה. תדע לך שהוא כן. יעקב אבינו ע״י שבקש לישב בשלוה בעוה״ז, נזדווג לו שטנו של יוסף. וישב יעקב (שם ג) לא שלותי ולא שקטתי לא שלותי, מעשו. ולא שקטתי, מלבן. ולא נחתי מדינה ויבא רוגז, בא עלי רגזו של יוסף:

ד דבר אחר: וישב יעקב וגו׳ - אברהם גייר גיורים, הה״ד (בראשית יב): ויקח אברם את שרי אשתו. אמר רבי אלעזר בשם ר׳ יוסי בן זימרא: אם מתכנסין כל באי העולם, לבראות אפילו יתוש אחד אינן יכולין, ואת אומר ואת הנפש אשר עשו בחרן? ! אלא אלו הגרים שגייר אותם אברהם. ולמה אמר עשו ולא אמר גיירו? ללמדך שכל מי שהוא מקרב את הגר, כאלו בראו. תאמר אברהם היה מגייר ושרה לא היתה מגיירת? ! תלמוד לומר: ואת הנפש אשר עשו בחרן, אשר עשה אין כתיב כאן, אלא אשר עשו. אמר רבי חוניא: אברהם היה מגייר את האנשים, ושרה מגיירת את הנשים. ומה ת״ל אשר עשו? אלא מלמד שהיה אברהם אבינו מכניסן לתוך ביתו, ומאכילן, ומשקן, ומקרבן, ומכניסן תחת כנפי השכינה. יעקב גייר גיורים, דכתיב: ויאמר יעקב אל ביתו וגו׳, ויתנו אל יעקב וגו׳. ביצחק לא שמענו, והיכן שמענו? רבי יצחק ותאני לה, משום רבי הושעיא רבה, בשם ר׳ יהודה בר סימון: כאן כתיב: וישב יעקב בארץ מגורי אביו. מאי מגורי אביו? מגיורי אביו:

ה מה כתיב למעלה מן הענין ואלה המלכים וגו׳, וכתיב הכא וישב יעקב? אמר רבי חוניא: משל לאחד, שהיה מהלך בדרך וראה כת של כלבים ונתיירא מהם, וישב לו ביניהם. כך, כיון שראה אבינו יעקב עשו ואלופיו, נתיירא מהם, וישב לו ביניהם. אמר רבי לוי: משל לנפח, שהיה פתוח באמצע פלטיא, ופתח בנו זהבי פתוח כנגדו, וראה חבילות חבילות של קוצים, ונכנסו למדינה. אמר: אנה יכנסו כל החבילות הללו? והיה שם פקח אחד, אמר לו: מאלו אתה מתיירא? ! גץ אחד יוצא משלך, וגץ אחד משל בנך, ואתה שורפן. כך, כיון שראה אבינו יעקב עשו ואלופיו, נתיירא. אמר לו הקב״ה: מאלו אתה מתיירא, גץ אחד משלך וגץ א׳ משל בנך, ואתם שורפים אותם כולם. הה״ד (עובדיה א): והיה בית יעקב אש, ובית יוסף להבה. וישב יעקב כך אמרו חכמים: אלה תולדות יעקב, יוסף, התולדות הללו לא באו, אלא בזכותו של יוסף, ובשבילו כלום, הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל? ! התולדות הללו היו ממתינות, עד שנולד יוסף, הה״ד (בראשית ל): ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף, כיון שנולד שטנו של אותו רשע, ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה. מי מורידן למצרים? יוסף. מי מכלכלן? יוסף. הים לא נקרע אלא בזכותו של יוסף:

ו אמר רבי שמואל בר נחמן: אלה תולדות יעקב, יוסף, לא היה צריך קרא למימר כן, אלא אלה תולדות יעקב ראובן. אלא מה ת״ל יוסף? אלא שכל מה שאירע לזה, אירע לזה. מה זה נולד מהול, אף זה נולד מהול. מה זה אמו עקרה, אף זה אמו עקרה. מה זה אמו ילדה שנים, אף זה אמו ילדה שנים. מה זה בכור, אף זה בכור. מה זה נתקשה אמו בלידה, אף זה נתקשה אמו בשעת לידה. מה זה אחיו שונא אותו, אף זה אחיו שונאים אותו. מה זה אחיו בקש להרגו, אף זה בקשו אחיו להרגו. מה זה רועה, אף זה רועה. זה נשטם, וזה נשטם. זה נגנב שתי פעמים, וזה נגנב שתי פעמים. זה נתברך בעושר, וזה נתברך בעושר. זה יצא לחוצה לארץ, וזה יצא לחוצה לארץ. זה נשא אשה מחוצה לארץ, וזה נשא אשה מחוצה לארץ. זה הוליד בנים בחוצה לארץ, וזה הוליד בנים בחוצה לארץ. זה ליווהו מלאכים, וזה ליווהו מלאכים. זה נתגדל על ידי חלום, וזה נתגדל ע״י חלום. זה נתברך בית חמיו בשבילו, וזה נתברך בית חמיו בשבילו. זה ירד למצרים, וזה ירד למצרים. זה כלה את הרעב, וזה כלה את הרעב. זה משביע, וזה משביע. זה מצוה, וזה מצוה. זה מת במצרים, וזה מת במצרים. זה נחנט, וזה נחנט. זה העלו עצמותיו, וזה העלו עצמותיו:

ז יוסף בן שבע עשרה שנה וגו׳ - ואת אמר והוא נער? ! אלא שהיה עושה מעשה נערות, ממשמש בעיניו, מתלה בעקיבו, מתקן בשערו. היה רועה ויבא יוסף את דבתם רעה מה אמר? ר׳ מאיר ורבי יהודה ורבי שמעון ר׳ מאיר אומר: חשודים הן בניך, על אבר מן החי. ר׳ שמעון אומר: תולין הן עיניהן בבנות הארץ. רבי יהודה אומר: מזלזלין בבני השפחות, וקורין להם עבדים. ר׳ יהודה בר סימון אמר: על תלתיהון לקה. (משלי יז) פלס ומאזני משפט

לה׳ אמר לו הקדוש ברוך הוא: אתה אמרת, חשודים בניך על אבר מן החי, חייך! אפילו בשעת הקלקלה, אינם אלא שוחטים ואוכלים, וישחטו שעיר עזים. אתה אמרת, מזלזלים הם בבני השפחות וקורין עבדים, (תהלים קה): לעבד נמכר יוסף. אתה אמרת, תולין עיניהם בבנות הארץ, חייך! שאני מגרה בך את הדוב, (בראשית לט): ותשא אשת אדוניו וגו׳:

ח וישראל אהב את יוסף - רבי יהודה ורבי נחמיה ר׳ יהודה אומר: שהיה זיו איקונין שלו, דומה לו. ר׳ נחמיה אמר: שכל הלכות שמסרו שם ועבר ליעקב, מסרן לו. ועשה לו כתונת פסים ריש לקיש בשם רבי אלעזר בן עזריה אמר: צריך אדם שלא לשנות בן מבניו, שעל ידי כתונת פסים, שעשה אבינו יעקב ליוסף, וישנאו אותו וגו׳. פסים, שהיתה מגעת עד פס ידו. דבר אחר: פסים, שהיתה דקה וקלה ביותר, ונטמנת בפס יד. פסים, שהפיסו עליה, איזה מהם יוליכה לאביו, ועלת ליהודה. פסים, על שם צרות שהגיעוהו, פ״א פוטיפר סמ״ך סוחרים יו״ד ישמעאלים מ״ם מדינים. דבר אחר: פסים רבי שמעון בן לקיש בשם רבי אלעזר בן עזריה: (תהלים סו): לכו וראו מפעלות אלהים. וכתיב בתריה (שם): הפך ים ליבשה. למה וישנאו אותו? בשביל שיקרע הים לפניהם. פסים, פס ים:

ט ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו - אמר רבי אהבה בר זעירא: מתוך גנותן של שבטים, אתה יודע שבחן. להלן (שמואל ב יג): ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב, די בליביה בליביה, ברם הכא, ולא יכלו דברו לשלום, די בליבהון בפומהון:

י ויחלום יוסף חלום ויאמר אליהם שמעו נא אמר: כך יהיו הנביאים מוכיחין אתכם, (מיכה ו): שמעו נא את אשר ה׳ אומר. והנה אנחנו מאלמים אלומים, אתם כונסין פירות ואני כונס פירות, שלכם רקיבים ושלי עומדין. והנה קמה אלומתי וגם נצבה ר׳ לוי ורבי אחא רבי לוי אמר: עתידין אתם לעשות אלילים אלמים, לפני עגליו של ירבעם, ולאמר: אלה אלהיך ישראל. אמר רבי אחא: עתידים אתם להעלים עלי דברים לפני אבא, לומר: חיה רעה אכלתהו. ומאן קאים ליה משתיקותא? דאימא קמה. והנה קמה אלומתי וגם נצבה והנה תסובינה אלומותיכם, כנגד ה׳ פעמים, שהן עתידין להשתחוות לו. ויאמרו לו אחיו: המלוך תמלוך עלינו רבי לוי ור׳ סימון חד אמר: מפני שענו אותו בעין רעה, לפיכך, מעמיד רשעים. וחד אמר: מפני שענו אותו בלשון כפול, לפיכך, הוא מעמיד מלכים:

יא ויחלום עוד חלום אחר וגו׳ - בשעה שאמר יוסף: והנה השמש והירח, אמר יעקב: מי גילה לו, ששמי שמש. אמר רבי יצחק: אמר יהושע לשמש: עבדא בישא, לאו זבינת יתך בכספיה דאבא את?! לא כך ראה אבא אותך בחלום?! והנה השמש והירח, אף את דום מלפני! מיד (יהושע י): וידום השמש והירח עמד. ויספר אל אביו ואל אחיו ויגער בו אביו אמר הקב״ה: כך תהיו גוערים בנביאכם! שנאמר (ירמיה כט): ועתה למה לא גערת בירמיה הענתותי. ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת ר׳ לוי בשם ר׳ חמא בר חנינא: כך היה אבינו יעקב סבור, שתחיית המתים מגעת בימיו, שנאמר: הבוא נבוא, הבוא נבוא אני ואחיך ניחא, שמא אני ואמך, והלא אמך כבר מתה, ואת אומר אני ואמך ואחיך?! ולא היה יעקב אבינו יודע, שהדברים מגיעים לבלהה שפחת רחל, שגדלתו כאמו:

יב ויקנאו בו אחיו ואביו שמר - אמר רבי לוי: נטל קולמוס וכתב: באיזה יום, ובאיזה שעה, באיזה מקום. אמר רבי חייא רבה: ואביו שמר את הדבר, ורוח הקודש אומרת: שמור את הדברים, שעתידין הדברים ליגע. ר׳ לוי בשם רבי חמא בר חנינא אמר: כך אבינו יעקב, סבר וראה דברים ממשמשין ובאין, אמר: אם נתבקרה פינקסו, מה יכול אני לעשות!

יג וילכו אחיו לרעות את וגו׳ - נקוד על את לומר, שלא הלכו, אלא לרעות את עצמן. ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רועים בשכם ר׳ תנחומא בשם ר׳ ברכיה, נהג בו בכבוד, כמורא האב על הבן. ויאמר לו הנני אמר רבי חמא בר חנינא: הדברים הללו, היה יעקב אבינו נזכר ומעיו מתחתכין, יודע היית, שאחיך שונאים אותך, והיית אומר לי, הנני! ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן את שלום אחיך ניחא, אלא מאי ואת שלום הצאן?! הדא אמר: שאדם צריך לשאול בשלום דבר שיש בו הנייה ממנו. והשיבני דבר, וישלחהו מעמק חברון, והלא אין חברון נתנה אלא בהר, וכתיב: וישלחהו מעמק חברון?! אמר רבי אחא: הלך להשלים אותה העצה העמוקה, שנתן הקדוש ברוך הוא בינו ובין חבר הנאה, שהיה קבור בחברון, ועבדום וענו אותם:

יד וימצאהו איש והנה תועה בשדה - אמר רבי ינאי: שלושה מלאכים נזדווגו לו, וימצאהו איש וישאלהו האיש ויאמר האיש נסעו מזה ממדותיו של מקום. ויראו אותו מרחוק, אמרו: בואו ונשסה בו את הכלבים. ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות רבנן אמרי: היידי ליה אתא וטעין חלמיה. אמר רבי לוי: זה עתיד להשיאם לבעלים. ועתה לכו ונהרגהו אמר הקב״ה: אתם אומרים: ונראה. ואני אומר: נראה עתה, נראה הא נראה דברי מי עומדים:

טו וישמע ראובן ויצילהו - והיכן היה? ר' יוסי ור' נחמיה ורבנן ר' יוסי אמר: כל אחד ואחד מהם היה משמש את אביו יומו, ואותו היום של ראובן היה. ר' נחמיה אמר: אמר ראובן: אני בכור, ואין הסרחון תלוי אלא בי. רבנן אמרי: אמר ראובן: הוא מונה אותי עם אחי ואיני מצילו? ! אני הייתי סבור שנדחתי מכח אותו מעשה, והוא מונה אותי עם אחי, שנאמר: ואחר עשר כוכבים משתחוים לי, ואיני מצילו? ! אמר לו הקדוש ברוך הוא: אתה פתחת תחלה בהצלת נפשות, חייך! שאין מפרישין ערי מקלט תחלה, אלא בתחומך, הה"ד (דברים ד): את בצר במדבר:

טז ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו ויפשיטו את יוסף את כתנתו - ר' אלעזר אמר: בקילוס היה בא. ויפשיטו את יוסף, זה הפינס. את כתנתו, זה חלוק. את כתונת הפסים, זה הפרגוד. אשר עליו, זו פמלניא שלו. ויקחוהו, ויקחהו כתיב, מי היה זה? שמעון. ואימתי פרע לו? להלן (בראשית מב): ויקח מאתם את שמעון וישליכו אותו הבורה. והבור רק אין בו מים, מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. שני בורות היו: אחד מלא צרורות. ואחד מלא שרפים ועקרבים. אמר רבי אחא: בור רק, נתרוקן בורו של יעקב. אין בו מים, אין בו דברי תורה, שנמשלו למים, היך מה דאת אמר (ישעיה נה): הוי כל צמא לכו למים. כתיב (דברים כד): כי ימצא איש גונב נפש מאחיו, ואתם מוכרים את אחיכם!

יז וישבו לאכל לחם - אמר רבי אחוה בר זעירא: עבירתן של שבטים זכורה היא לעולם, תקוה היא לעולם. וישבו לאכול לחם, מאכיל לחם לכל באי העולם. וישאו עיניהם ויראו אמר רבי אבא בר כהנא: והלא אין דרכן של ישמעאלים להיות טעונים אלא עורות ועטרן, אלא ראה מה זימן הקב"ה לאותו צדיק. באותה שעה שקים מלאים בשמים, כדי שתהא הרוח מנשבת בהם, מפני ריחן של ערביים. ויאמר יהודה אל אחיו וגו' - אמר רבי יהודה בר אילאי: בשבח יהודה הכתוב מדבר, בשלושה מקומות דבר יהודה בפני אחיו, ועשו אותו מלך עליהם: ויאמר יהודה אל אחיו. (בראשית מד) ויבא יהודה ואחיו. (שם) ויגש אליו יהודה לכו ונמכרו לישמעאלים. אמרו: נלך ונתפוס דרכו של עולם. כנען, שחטא לא לעבד נתקלל? ! אף זה, לכו ונמכרו לישמעאלים, וישמעו אחיו:

יח ויעברו אנשים מדינים סוחרים, עברו אותן הדיינים. רבי יהושע בן בייתוס בשם ר' יהודה בר סימון, כתיב (ישעיה סג): למה תתענו ה' מדרכיך, כשרצית, נתת בלבם לאהוב; וכשרצית, נתת בלבם לשנוא. אמר הקדוש ברוך הוא: אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף מעות, שהן חמש סלעים, לפיכך, יהיה כל אחד ואחד מפריש ערך בנו, חמש סלעים במנה צורי. אמר רבי יהודה בר סימון: אמר הקב"ה לשבטים: אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף, לפיכך, יהיה כל אחד ואחד מגיעו בקע לגלגולת, הה"ד (שמות לח): בקע לגלגולת מחצית השקל:

יט וישב ראובן אל הבור - והיכן היה? ר' אליעזר ור' יהושע רבי אליעזר אומר: בשקו ובתעניתו. כשנפנה הלך והציץ לאותו בור. הה"ד: וישב ראובן אל הבור. אמר לו הקדוש ברוך הוא: מעולם לא חטא אדם לפני, ועשה תשובה, ואתה פתחת בתשובה תחילה, חייך! שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחילה. ואיזה? זה הושע, שנאמר (הושע יד): שובה ישראל עד ה' אלהיך. ויקחו את כתונת הפסים וישחטו שעיר עזים ולמה שעיר עזים? שדמו דומה לשל אדם. וישלחו את כתונת הפסים וגו' אמר רבי יוחנן, אמר הקב"ה: ליהודה, אתה אמרת: הכר נא! חייך! שתמר אומרת לך: הכר נא! ויכירה, ויאמר כתונת בני אמר לית אנא ידע מה אנא חמי. כתונת בני חיה רעה אכלתהו וגו' אמר רבי הונא: נצנצה בו רוח הקודש. חיה רעה אכלתהו, זו אשתו של פוטיפר:

כ ויקרע יעקב שמלותיו - ר' פנחס בשם רבי הושעיא אמר: שבטים גרמו לאביהם לקרוע. והיכן נפרע להם? במצרים, שנאמר (בראשית מד): ויקרעו שמלותם וגו'. יוסף גרם לשבטים לקרוע, עמד בן בנו ונפרע לו, שנאמר (יהושע ז): ויקרע יהושע שמלותיו. בנימין גרם לשבטים לקרוע. היכן נפרע לו? בשושן הבירה, שנאמר (אסתר ד): ויקרע מרדכי את בגדיו. מנשה גרם לשבטים לקרוע, לפיכך נתקרעה נחלתו, חציה בארץ הירדן וחציה בארץ כנען. וישם שק במתניו אמר רבי איבו: לפי שתפס יעקב אבינו את השק, לפיכך, אינו זז לא ממנו, ולא מבניו, ולא מבני בניו, עד סוף כל הדורות, ואינו נוהג אלא מבני בניו גדולים. דוד, שנאמר (ד"ה א כא): ויפול דוד והזקנים מכוסים בשקים. אחאב, (מלכים א כב): וישם שק על בשרו. יורם, (שם ב ו): וירא העם והנה השק על בשרו. מרדכי, (אסתר ד): וילבש שק ואפר . ויתאבל על בנו ימים רבים, אלו כ"ב שנה:

כא ויקומו כל בניו וכל בנותיו - כמה בנות היו לו? חדא הוות והלואי קברה, אלא אין אדם נמנע מלקרוא לחתנו בנו, ולכלתו בתו. רבי יהודה אומר: לאחיותיהם נשאו השבטים, הה"ד: ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו, וימאן להתנחם. מטרונה שאלה את ר' יוסי, אמרה לו: כתיב (ד"ה א ה): כי יהודה גבר באחיו. וכתיב: וינחם יהודה ויעל על גוזזי צאנו, וזה אביהם של כלם? ! וימאן להתנחם אמר לה: מתנחמים על המתים ואין מתנחמים על החיים:

כב והמדנים מכרו אותו - כמה אוניות נכתבו לו? ר' יודן אמר: ארבעה, אחיו לישמעאלים, וישמעאלים לסוחרים. וסוחרים למדינים. ומדינים מכרו אותו אל מצרים. ר' הונא אמר: חמש. מדינים מכרו אותו לדמוסיא של מדינה, בא פוטיפר ולקחו מדמוסיא של מדינה.

פרשה פה

א ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו - (מלאכי ב) בגדה יהודה ותועבה נעשתה וגו׳ אמר לו: כפרת יהודה, שקרת יהודה, ותועבה נעשתה בישראל. יהודה נעשה חולין. (שם:) כי חלל יהודה קדש ה׳ אשר אהב. ויהי בעת ההיא (מיכה א) עוד היורש אביא לך יושבת מרשה עד עדולם יבא מלכן וקדושן של ישראל, עד עדולם יבא כבודן של ישראל, עד עדולם יבא, דכתיב: ויט עד איש עדולמי. ויהי בעת ההיא רבי שמואל בר נחמן פתח: (ירמיה כט) כי אנכי ידעתי את המחשבות שבטים היו עסוקין במכירתו של יוסף, ויוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו, ראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו, ויעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו, ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה, והקב״ה היה עוסק, בורא אורו של מלך המשיח. ויהי בעת ההיא וירד יהודה (ישעיה סו) בטרם תחיל ילדה קודם שלא נולד משעבד הראשון נולד גואל האחרון, ויהי בעת ההיא :

ב מה כתיב למעלה מן הענין? והמדנים מכרו אותו אל מצרים ויהי בעת ההיא - ולא היה צריך קרייה למימר, אלא ויוסף הורד מצרימה. ומפני מה הסמיך פרשה זו לזו? רבי אלעזר ור׳ יוחנן רבי אלעזר אמר: כדי לסמוך ירידה לירידה. רבי יוחנן אמר: כדי לסמוך הכר להכר. ר׳ שמואל בר נחמן אמר: כדי לסמוך מעשה תמר, למעשה אשתו של פוטיפר. מה זו לשם שמים, אף זו לשם שמים. דאמר רבי יהושע בן לוי: רואה היתה באסטרולוגין שלה, שהיא עתידה להעמיד ממנו בן, ולא היתה יודעת אם ממנה אם מבתה, הה״ד (שם מז): מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך. ר׳ איבו אמר: מאשר ולא כל אשר. ודכוותה (בראשית ב): ולא יתבשושו, והנחש היה ערום, לא היה צריך קרא למימר, אלא (שם): ויעש ה׳ אלהים לאדם ולאשתו וגו׳. ר׳ יהושע בן קרחה אמר: להודיעך מאיזה חטא קפץ עליהם אותו רשע, מתוך שראה אותן מתעסקין בדרך ארץ נתאוה להם. אמר רבי יעקב דכפר חנין: שלא להפסיק בפרשתו של נחש. ודכוותה (דניאל ד): ודי מהלכין בגווה יכיל להשפלה. (שם ה): בלשצר מלכא (שם ו): ודריוש מדאה. והיכן הוא אויל מרודך? ר׳ אלעזר אמר: כדי לסמוך רשע אל רשע, קוצץ לקוצץ, גיותן לגיותן. ר׳ שמואל בר נחמן אמר: כדי לסמוך הפסק מלכות להפסק מלכות. ודכוותה (שם ה): ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדיא, ודריוש מדאה וגו׳, והן הוא (שם ח): בשנת שלוש למלכות בלשצר המלך. ר׳ הונא אמר: שלא יאמרו דברי פיוטין הם, כדי שידעו הכל, שאמרו ברוח הקודש. רבנן אמרי: כדי לסרג על הספר כולו, שאמרו ברוח הקודש, אף הכא נמי מתבעי מימר, ויוסף הורד מצרימה. וכתיב: וירד יהודה מאת אחיו. אמר: בואו ונפזר עצמנו, שכל זמן שאנו מכונסין, השטר מצוי להגבות. אמר להם הקדוש ברוך הוא: עשרה בני אדם שנמצאו בגניבה, אין אחד נתפס ע״י כולם? ! וכיון שנמצאו בגביע, אמרו (בראשית מד): האלהים מצא את עון עבדיך. אמר רבי יצחק: מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו. אמר רבי לוי: כזה שהוא ממצה את החבית, ומעמיד אותה על שמריה. רבנן אמרי: בואו ונפרנס עצמנו. לשעבר היה זקוק להשיאנו נשים, ועכשיו הוא עסוק בשקו ובתעניתו, אינו בדין שיהא עסוק להשיאנו נשים. אמרו לו ליהודה: ולא את הוא הראש שלנו עמוד ופרנס עצמך מיד ויהי בעת ההיא:

ג ר׳ יהודה בר סימון, ורבי חנין בשם ר׳ יוחנן: כל מי שהוא מתחיל במצוה ואינו גומרה, קובר את אשתו ואת בניו. ממי אתה למד? מיהודה, ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע וגו׳, היה לו להוליכו על כתיפו אצל אביו, מה גרם לו, קבר אשתו ובניו. רבי הונא, בשם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: כל מי שמתחיל במצוה ואינו גומרה ואחר בא וגומרה, היא נקראת על שמו של שני, הה״ד (יהושע כד): ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל, והלא משה העלם, שנאמר (שמות יג): ויקח משה את עצמות יוסף עמו, אלא לפי שנגזר עליו שלא יכנס לארץ, ואלו נטפלו בהם, לפיכך נקראת על שמם, ואת עצמות יוסף וגו׳. מושלים אותו למה הדבר דומה? לליסטים שנכנסו למרתף אחד של יין, נטלו קנקן אחד ושתו. הציץ עליהם בעל המרתף. אמר להם: יערב לכם, יבושם לכם, ימתק לכם, שתיתם את היין, החזירו את הקנקן למקומה. כך, אמר הקב״ה לשבטים: מכרתם את יוסף, החזירו עצמותיו למקומן. דבר אחר: אמר להם יוסף: למקום שגנבתוני שם תחזירוני. הלוא אחיך רועים בשכם. כן עשו בני ישראל, שנאמר (יהושע כד): ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם:

ד ויט עד איש עדולמי ושמו חירה - רבנן אמרי: חירה הוא חירם, שהיה בימי דוד, שנאמר (מלכים א ה): כי אוהב היה חירם לדוד כל הימים, למוד היה האיש הזה, להיות אוהב לשבט הזה. רבי יהודה ב״ר סימון אמר: חירם אחר היה. על דעתהון דרבנן, חיה קרוב לאלף ומאתים שנה. ועל דעתיה דר׳ יהודה, חיה קרוב לחמש מאות שנה. וירא שם יהודה בת איש כנעני ושמו שוע, בר גברא תגרא, בוצינא דאתרא. ותהר ותלד בן ותקרא שמו ער, שהוער מן העולם. ותהר עוד וגו׳ אונן, שהביא אנינה לעצמו. ותהר עוד וגו׳ שלה, שנשתלשל מן העולם. ותוסף עוד וגו׳, כזיב, פסקת שם מקום. ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה׳, שהיה חורש בגנות:

ה ויאמר יהודה לאונן וגו׳ - יהודה התחיל במצות יבום תחלה. תני, כל דבר שהיה בכלל היתר ונאסרה, וחזר והותרה, לא להתירה הראשון חזר, אלא להתירה השני. יבמה, לפי שהיתה בכלל היתר ונאסרה וחזרה והותרה, יכול תחזור להתירה הראשון? ! ת״ל: יבמה יבא עליה, מצוה. רבי יוסי בר

חלפתא: יבם אשת אחיו, וחמש בעילות בעל, ודרך סדין בעל, ונטע חמש נטיעות בישראל. ומאן נינהו? ר' ישמעאל ב"ר יוסי ור' אלעזר ב"ר יוסי ור' מנחם ב"ר יוסי ורבי חלפתא ב"ר יוסי ור' אבדימוס ב"ר יוסי הוין עינוהי זמורן ודמיין לאמיה. וידע אונן, היה דש מפנים וזורה מבחוץ. ויאמר יהודה לתמר כלתו אמר רבי אלעזר: אע"פ שאין נחש, יש סימן, כי אמר: פן ימות גם הוא כאחיו. רבנן אמרי: בית תינוק ואשה, אף על פי שאין נחש, יש סימן:

ו וירבו הימים ותמת בת שוע אשת יהודה - וירבו הימים, שנים עשר חדש. על גוזזי צאנו, בכל מקום שנאמר גזיזה, עושה רושם. וכן מצינו, בנבל, ולבן, ואבשלום. ויוגד לתמר לאמר וגו' רב אמר: שתי תמניות הם: אחת של יהודה ואחת של שמשון. ולמה הוא מזכיר בה עלייה וירידה? אלא עלייה ליהודה, שהוא מעמיד מלכים, וירידה לשמשון שהוא נושא גויה. ר' סימון אמר: תמנתה אחת היא. ולמה הזכיר בה עלייה וירידה? אמר רבי אייבו בן אגרי: כהדא בת מעון, דסלקין לה מן טבריה, ונחתין לה מן כפר שובתי:

ז ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף - שתים הם שנתכסו בצעיף, תמר ורבקה ושתיהם ילדו תאומים. רבקה, ותקח הצעיף ותתכס. תמר, ותכס בצעיף ותתעלף. ותשב בפתח עינים אמר רבי אמי: חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו מקום ששמו פתח עינים. ומה הוא בפתח עינים? אלא, מלמד שתלתה עיניה בפתח, שכל העינים תלויות בו, ואמרה: יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שלא אצא מן הבית הזה ריקנית. דבר אחר: בפתח עינים מלמד, שפתחה לו את העין. אמרה לו: טהורה אני ופנויה אני:

ח ויראה יהודה - אמר רבי חייא בר זבדא: צריך אדם להזהר עצמו באחות אשתו ובקרובותיו, שלא יכשל באחת מהם. ממי אתה למד? מיהודה, ויראה יהודה וגו'. למה? כי כסתה את פניה, עד שהיא בבית חמיה. דבר אחר: ויראה יהודה לא השגיח, כיון שכסתה פניה. אמר: אילו היתה זונה היתה מכסה פניה?! אמר ר' יוחנן: בקש לעבור, וזימן לו הקדוש ברוך הוא מלאך, שהוא ממונה על התאוה. אמר לו: יהודה, היכן אתה הולך? מהיכן מלכים עומדים? מהיכן גדולים עומדים? ויט אליה אל הדרך, בע"כ שלא בטובתו:

ט ויאמר מה הערבון אשר אתן וגו' - אמר רבי חוניא: נצנצה בה רוה"ק, חותמך זו מלכות, היך מה דאת אמר: (שיר ח): שימני כחותם על לבך. (ירמיה כב) כי אם יהיה יכניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני ופתילך, זו סנהדרין, שהן מצויינין בפתיל, היך מה דאת אמר (שמות לט): פתיל תכלת. ומטך, זה מלך המשיח, היך מה דאת אמר: (ישעיה יא): ויצא חוטר מגזע ישי. (תהלים קי) מטה עוזך ישלח ה' מציון ויתן לה וגו'. ותהר לו, גבורים כיוצא בו, וצדיקים כיוצא בו. וישלח יהודה וגו' יהודה בר נחמן בשם ריש לקיש: (משלי ח): משחקת בתבל ארצו משחקת לפניו בכל עת התורה, שהיא משחקת על הבריות. אמר הקב"ה ליהודה: אתה רמית באביך, בגדי עזים, חייך! שתמר מרמה בך, בגדי עזים:

י סומכוס אומר בשם רבי מאיר: מנין שאין העובר ניכר במעי האשה אלא עד שלושה חדשים? מהכא, ויהי כמשלוש חדשים. ר' הונא בשם ר' יוסי: לא סוף שלושה של ימים, אלא רובו של ראשון, ורובו של אחרון, ואמצעי שלם, ולא סוף דבר שלושה שלמים, וגם הנה הרה לזנונים?! אלא מלמד, שהיתה מטפחת על כריסה ואומרת: מלכים אני מעוברת, גואלים אני מעוברת. הוציאוה ותשרף אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר אמר משום רבי מאיר: תמר בתו של שם היתה, דכתיב: (ויקרא כא): ובת איש כהן, לפיכך הוציאוה ותשרף:

יא היא מוצאת וגו' - אמר רבי יודן: מכאן, שנאבדו והמציא הקדוש ברוך הוא אחרים תחתיהן, היך מה דאת אמר: (שם ה): או מצא אבדה וגו'. אמר רבי הונא: הוא מוצאת, היא והוא צריכין לצאת. והיא שלחה אל חמיה לאמר וגו', בקש לכפור. אמרה ליה: הכר נא את בוראך, שלך ושל בוראך הן, הכר נא למי החותמת. אמר רבי יוחנן: אמר לו הקב"ה ליהודה: אתה אמרת לאביך, הכר נא! חייך! שתמר אומרת לך: הכר נא!

יב ויכר יהודה וגו' - רבי ירמיה, בשם רבי שמואל בר רב יצחק: בשלושה מקומות הופיעה רוח הקודש. בבית דינו של שם. בבית דינו של שמואל. בבית דינו של שלמה. בבית דינו של שם, ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני. מהו ממני? רבי ירמיה בשם ר' יצחק, אמר הקדוש ברוך הוא: אתם תהיו מעידים מה שבגלוי, ואני מעיד עליו מה שבסתר. בבית דינו של שלמה, (מלכים א ג): היא אמו. מי אמר? אמר רבי שמואל: בת קול צווחת ואומרת: היא אמו ודאי! בבית דינו של שמואל, (שמואל א יב): הנני ענו בי, ויאמר: עד ה' בכם. ויאמר עד, יצתה בת קול ואמרה: עד מהו? אומר בבני עלי (שם ב): ותהי חטאת הנערים גדולה וגו'. וכתיב (שם): אשר ישכבון את הנשים הצובאות וגו'. אפשר כן בניו של אותו צדיק היו עושין אותו מעשה?! אמור מעתה, על ידי שהיו משהין את קיניהם לשילו להטהר, והן משהין אותן חוץ לבתיהם לילה אחד, העלה עליהם הכתוב כאלו שמשו עמהן. ודכוותה (שם ח): ולא הלכו בניו בדרכיו ויטו אחרי הבצע. אפשר בניו של שמואל הצדיק היו עושין אותו המעשה?! אמר רבי ברכיה: מברכתא היתה עוברת בבאר שבע, והיו מניחין צרכי צבור ועוסקין בצרכי עצמן, ומכח אותו מעשה, מעלה הכתוב כאלו לקחו שוחד:

יג ויהי בעת לדתה - כאן חסרים ולהלן מלאים. והנה תאומים בבטנה תאומים, מלא כאן, שניהם צדיקים. ולהלן כתיב: תומים חסר, אחד צדיק ואחד רשע. ויהי בלדתה ויתן יד, אמר רבא בר רב חסדא: שלושה נאמנין לאלתר, ואלו הן: החיה והשיירא והמטהרת את חברתה. חיה, דכתיב: ותקח המילדת ותקשור על ידו שני, לאמר: זה יצא ראשונה. שיירא כדאמר ר׳ סימון אחוי דר׳ יהודה בר זבדי בשם רב: תינוק כל זמן שמושלך בשוק, אביו ואמו מעידין עליו, נאסף מן השוק, צריך שני עדים. והמטהרת את חברתה כדתנן, שלוש נשים ישנות במטה אחת, ודם תחת אחת מהן, כלן טמאות. בדקה אחת ומצאה דם, היא בלבד טמאה. אמר רבא: בלבד מעת לעת:

יד ויהי כמשיב ידו וגו׳ - זה רבה על כל הפריצים. ממך יעמוד, (מיכה ב): עלה הפורץ לפניהם וגו׳. רבי בשם רבנן אמרי: כל הפורצים ממך עומדין, שנאמר: עלה הפורץ לפניהם. ואחר יצא אחיו כמה ידות כתיב כאן? ר׳ יודן ור׳ הונא ר׳ יודן אמר: ארבעה, כנגד ד׳ חרמין, שהוא עתיד לפשוט את ידיו בהן, ואלו הן: ד׳ חרמו של עמלק וחרמו של סיחון ועוג וחרמו של יריחו וחרמה של כנענים (נ״א מדין). ר׳ הונא אמר: כנגד ד׳ דברים, שהוא עתיד ליטול מן החרם, הה״ד (יהושע ז): ואראה בשלל, אדרת שנער אחת טובה וגו׳. ר׳ הונא אמר: פורפריא בבליא. ומה בבל עבדא הכא? אלא תני ר׳ שמעון בן יוחאי: כל מלך ושלטון, שלא היה לו שולטן בארץ, הוא אמר איני שוה כלום, ומלך בבל אנטיקיסר שלו היה יושב ביריחו, והיה זה משלח לו (לזה) כותבת, וזה משלח לו (לזה) דוריות.

פרשה פו

א ויוסף הורד מצרימה - כתיב (הושע יא) בחבלי אדם אמשכם, אלו ישראל. (שיר א) משכני אחריך נרוצה בעבותות אהבה. דכתיב (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה׳ (הושע יא) ואהיה להם כמרימי עול, שרוממתי צריהם עליהם. כל כך למה? על לחיהם, בשביל דבר שהוציאו מלחייהם, שאמרו: אלה אלהיך. וסוף, ואט אליו אוכיל, אני מטה עליהם אכילות הרבה. (תהלים עב): יהי פסת בר בארץ. דבר אחר: בחבלי אדם אמשכם, זה יוסף, וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור. בעבותות אהבה, וישראל אהב את יוסף מכל בניו. ואהיה להם כמרימי עול, שרוממתי צריו עליו. ואיזו זו? זו אשת פוטיפר. כל כך למה? על לחייהם, בשביל דבר שהוציא מלחייו, ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם. וסוף, ואט אליו אוכיל, אכילות הרבה ויוסף הוא השליט:

ב דבר אחר: ויוסף הורד מצרימה ויוסף הוא השליט, ויוסף הורד מצרימה שלט בהון, היך מה דאת אמר: (שם): וירד מים עד ים. כבש בהון, היך מה דאת אמר: (מלכים א ה): כי הוא רודה בכל עבר הנהר. נסחין נחת עליהון, היך מה דאת אמר: (שופטים יד): וירדהו אל כפיו, הוריד לאבינו יעקב למצרים. ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודה בר סימון אמר: לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת. מה עשו לה? משכו את בנה לפניה והיתה מהלכת אחריו על כרחה, שלא בטובתה. כך היה יעקב אבינו ראוי לירד למצרים בשלושלאות ובקולרין. אמר הקב״ה: בני בכורי! ואני מורידו בבזיון?! ואם ליתן בלבו של פרעה איני מורידו פומבי?! אלא, הריני מושך את בנו לפניו והוא יורד אחריו על כרחו, שלא בטובתו והוריד את השכינה למצרים עמו. ר׳ פנחס בשם ר׳ סימון אמר: מנן לן שירדה השכינה עמו? מדכתיב: ויהי ה׳ את יוסף. מצרימה תני בשם ר׳ נחמיה: כל דבר שצריך למ״ד בתחלתו, ניתן בו ה״א בסופו, סדומה שעירה מצרימה. איתיביה, והא כתיב (תהלים ט): ישובו רשעים לשאולה?! אמר רבי אבא בר זבדא: לביטי התחתונה שבשאול:

ג ויקנהו - הקנויין קונין וכל העבדים מחסרין את בית רבן, אבל זה, ויברך ה׳ את בית המצרי בגלל יוסף. כל העבדים חשודים על הגזל, אבל זה, וילקט יוסף את כל הכסף. כל העבדים חשודים על הערוה, אבל זה, ולא שמע אליה. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר: כל העבדים, רבן מאכילין תרומה לעבדיהם, אבל זה האכיל את רבו תרומה. דאמר רבי יהושע בן קרחה: מבנות יוסף לקח אלעזר. פוטיפר הוא פוטיפרע. פוטיפר, שהיה מפטם עגלים לעבודת כוכבים. פוטיפרע, שהיה פורע עצמו לעבודת כוכבים. כיון שירד הפר לשם, נעשה פויטנון סריס פרעה, שנסתרס בגופו, מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש, וסרסו הקדוש ברוך הוא בגופו. משל לדובה, שהיתה משכלת בבני אדוניה. אמר: פכרון ניביה. כך, מלמד, שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב״ה, הה״ד (תהלים לז): כי ה׳ אוהב משפט וגו׳. חסידיו חסידו כתיב. ואיזה? זה יוסף. לעולם נשמרו וזרע רשעים נכרת, מלמד, שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקדוש ברוך הוא. ויקנהו פוטיפר איש מצרי גבר ערום. ומה הוות ערימותיה? אמר: בכל מקום גרמני מוכר כושי, וכאן כושי מוכר גרמני, אין זה עבד. אמר להם: הביאו לי ערב ואין לשון מיד זה, אלא ערב, היך מה דאת אמר: (בראשית מג): אנכי אערבנו וגו׳, על כן אמר מיד הישמעאלים. אמר רבי לוי: עבדא זבין, ובר אמתא מזבין, ובר חורין עבד לתרויהון:

ד ויהי ה׳ את יוסף - הא עם שאר שבטים לאו?! אמר ר׳ יודן: לבהמי שהיה לפניו שתים עשרה בהמות טעונות יין, נכנסה אחת מהם לחנותו של עובד כוכבים, הניח י״א והלך לו אחריה. אמרו לו: מה אתה מניח י״א והולך לך אחרי האחת? אמר להם: אלו ברשות הרבים הם ואיני חושש להן שמא

יעשה יין נסך. כך, אלו גדולים וברשות אביהם, אבל זה שהוא קטן וברשות עצמו, לפיכך, ויהי ה׳ את יוסף. ויהי איש מצליח רבי ברכיה אמר: גבר קפוז, כמה דתימא (שמואל ב יט): וצלחו הירדן לפני המלך. משל לדובה, שהיתה עומדת בשוק מקושטת באבנים טובות ומרגליות. אמרו: כל דקפיז לה, נסיב ביה מה דעלה. היה שם פקח אחד, אמר להם: מסתכלין אתון במה דעלה ואנא מסתכל בניביה. אמר רבי ברכיה: כל אותה דובה קפוז קפז, ואת רב מדין אתמהא?!

ה רבנן אמרי: וירא אדוניו כי ה׳ אתו ובסוף שכח, דכתיב (בראשית מא): כי נשני אלהים את כל עמלי. ר׳ הונא בשם ר׳ אחא אמר: מלחש ונכנס מלחש ויוצא, הוה אמר ליה: מזוג רותחין, והיו רותחין. פושרין, והיו פושרין. אמר: מה יוסף תבן לעפרים אתה מכניס?! קדרים בכפר חנינא?! גזזין בדמשק?! חרשין במצרים, באתר דחרשין חרישין?! עד היכן? אמר רבי חייא: עד שראה שכינה עומדת על גביו, הה״ד: וירא אדוניו כי ה׳ אתו וגו׳ וימצא יוסף חן בעיניו וגו׳:

ו וימצא יוסף ויהי מאז - תני, רבי שמעון בן יוחאי: בכל מקום שהצדיקים הולכים השכינה הולכת עליהם, שתים עשרה שנה עשה שם, שש בבית ושש בשדה. ויעזוב את כל אשר לו ביד יוסף כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקי. ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה אמר רבי יצחק: זרוק חוטרא לארעא, ועל עיקרא נפיק, לפי שכתוב (בראשית כט): ורחל היתה יפת תואר וגו׳, לפיכך ויהי יוסף וגו׳.

פרשה פז

א ויהי אחר הדברים האלה - (משלי ז) וארא בפתאים, אלו השבטים. אמר ר׳ לוי: בערביא צווחים לינוקא פתיא. אבינה בבנים. נער, זה יוסף. חסר לב, שהיה אומר לשון הרע על אחיו. היש חסר לב יותר מזה? ומתמן, נתגלגלה ירידתן למצרים. והנה אשה לקראתו, זו אשתו של פוטיפר, שנזדווגה ליוסף. (שם ז) שית זונה, ליוסף. ונצורת לב, למצרים. (שם) הומיה היא וסוררת, שגשיא וטעיא. בביתה לא ישכנו רגליה, אלא פעם בחוץ וגו׳. שאלה ואמרה חמיתון ליה ליוסף? והחזיקה בו ונשקה לו, ותתפשהו בבגדו, העיזה פניה ותאמר לו: שכבה עמי:

ב ויהי אחר הדברים האלה - כתיב (תהלים קכה) כי לא ינוח שבט הרשע וגו׳ ר׳ אבא בר כהנא ור׳ יצחק רבי אבא אמר: אין לו נייחא בצד חבורה של צדיקים, אלא בצד חבורה של רשעים. למה? למען לא ישלחו וגו׳. ר׳ יצחק אמר: אין לו הנחה בצד חבורה של רשעים, אלא בצד חבורה של צדיקים. למה? למען לא ישלחו וגו׳. דבר אחר: כי לא ינוח שבט הרשע, זו אשתו של פוטיפר. על גורל הצדיקים, זה יוסף ותשא אשת אדוניו:

ג (איוב לד) לכן אנשי לבב שמעו לי מה היא אומנתו של הקב״ה? כי פועל אדם ישלם לו. ר׳ מאיר ור׳ יהודה ור׳ שמעון, ותשא אשת אדוניו את עיניה, מה כתיב למעלה מן הענין, ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה, לגבור שהיה עומד בשוק וממשמש בעיניו, ומתקן בשערו, ומתלה בעקיבו. אמר: לי נאה, לי יאי, נאה, גבור. אמרו ליה: אי את גבור, אי את יאי, הא דובא קמך קופצה :

ד ויהי אחר הדברים וגו׳ - הרהורי דברים היו שם. מי הרהר? יוסף הרהר. אמר: כשהייתי בבית אבא, היה אבא רואה איזה מנה יפה היתה שם, והיה נותנה לי, והיו אחי מכניסין בי עין רעה, עכשיו שאני כאן, מודה אני לך, שאני ברווחה. אמר לו הקדוש ברוך הוא: הטליס, חייך! שאני מגרה בך את הדוב. דבר אחר: אמר: אבא נתנסה, זקיני נתנסה, ואני איני מתנסה?! אמר לו הקב״ה: חייך! שאני מנסה אותך יותר מהם. רבי מנחמא, בשם רבי ביבי אמר: כך היה וסתן של עובדי כוכבים, כיון שהיה אחד מהם לוקח עבדים, היה הולך לו אצל אסטרלוגוס, ואמר לו: הנה טבא נחשא טבא, אין לשון זה ותשא, אלא לשון איסטרולוגין, היך מה דאת אמר: (דברים ד): ופן תשא עיניך השמימה וגו׳. ותאמר שכבת עמי אמר רבי שמואל בר נחמן: ארורים הם הרשעים, להלן (רות ג): ופרשת כנפיך על אמתך, אבל זו כבהמה, ותאמר שכבה עמי:

ה וימאן ויאמר אל אשת אדוניו וגו׳ - יהודה בן רבי אמר: בדבר מצוה ממאנין, בדבר עבירה אין ממאנין?! בדבר מצוה ממאנין, מאן יבמי. בדבר עבירה אין ממאנין, וימאן ויאמר הן אדוני וגו׳. אמר לה: למוד הוא הקדוש ברוך הוא, להיות בוחר מאהובי בית אבא לעולה. לאברהם (בראשית כב): קח נא את בנך, אשמע ליך, ושמא אבחר לעולה ואפסל מן הקרבן. דבר אחר: ויאמר אל אשת אדוניו אמר לו: למוד הקב״ה להיות נגלה על אוהבי בית אבא בלילה. אברהם, (שם טו): אחר הדברים האלה היה דבר ה׳ אל אברם במחזה. יצחק, (שם כו): וירא ה׳ אליו בלילה ההוא. יעקב, (שם כח): ויחלום והנה סולם. אשמע ליך, ושמא יגלה עלי הקדוש ברוך הוא וימצא אותי טמא. דבר אחר: הן אדוני אמר לה: מתיירא אני, ומה אדם הראשון על מצוה קלה נצטוה ועבר ונטרד מגן עדן, זו שהיא עבירה חמורה, גלוי עריות על אחת כמה וכמה! הן אדוני, מתיירא אני מאבא, שבארץ כנען. ראובן, ע״י שכתוב בו (שם לה): וילך ראובן וישכב את בלהה, ניטלה בכורתו ונתנה לי, אשמע ליך ואדחה מבכורתי. דבר אחר: הן אדוני מתיירא אני מאדוני.

אמרה לו: הורגתו אני. אמר לו: לא דיי שאמנה באסרטין של נואפים, אלא באסרטין של רצחנים? ! ואם הדבר הזה את מבקשת, הן אדוני, הידי לדקמך (פי' לכי למותר לך דהיינו בעליך) ! אמר רבי יצחק: חלב עזים שחורות, וחלב עזים לבנות, אחד הוא. דבר אחר: הן אדוני מתיירא אני מה'. אמרה לו: איננו. אמר לה: (תהלים קמ"ה): גדול ה' ומהולל מאד. אמר רבי אבין: הכניסה אותו מחדר לחדר ומקיטון לקיטון, עד שהעמידה אותו על מטתה, והיתה עבודת כוכבים שלה חקוקה למעלה הימנה, ונטלה סדין וכסתה פניה. אמר לו: יאות הדין אפה כסי, מי שכתוב בו (זכריה ד): עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ, עאכ"ו ! ר' הונא בשם ר' אמי אמר: לא שבק קריא כלום, וחטאתי לה' אין כתיב כאן, אלא לאלהים, לאלהים, איני עושה את הדבר הרע הזה:

ו ויהי כדברה אל יוסף יום יום - ר' יודן בשם ר' בנימין אמר: בניה של רחל נסן שוה, וגדולתן שוה. נסן שוה. ויהי כדברה אל יוסף יום יום (אסתר ג) ויהי באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליה (שם), ולא שמע אליהם וגדולתן שוה (בראשית מא) ויסר פרעה את טבעתו. (אסתר ח) ויסר המלך את טבעתו ויתן אותה על יד יוסף ויתנה למרדכי וילבש אותו בגדי שש. (שם ו) ונתון הלבוש והסוס וגו' ויקח המן וגו' וישם רביד הזהב על צוארו. (שם ח) ותשם אסתר את מרדכי על בית המן וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו. (שם ו) וירכיבהו [על הסוס] ברחוב העיר ויקרא לפניו אברך. ויקרא לפניו ככה וגו'. ולא שמע אליה לשכב אצלה בעוה"ז להיות עמה, שלא יהיה עמה בגיהינום, לעתיד לבא. דבר אחר: ולא שמע אליה אפילו בשכיבה בלא תשמיש. מטרונא שאלה את ר' יוסי אמרה לו: אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה היה עומד בכל חומאו והיה עושה הדבר הזה? ! הוציא לפניה ספר בראשית והתחיל קורא לפניה, מעשה ראובן ובלהה, מעשה יהודה ותמר, אמר לה: מה אם אלו שהם גדולים וברשות אביהן, לא כסה עליהם הכתוב, זה שהוא קטן וברשות עצמו, עאכ"ו !

ז ויהי כהיום הזה ויבא וגו' ואין איש מאנשי הבית - אפשר ביתו של אותו האיש משתייר בלא איש? ! רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר: יום נבול של נילוס היה, והלכו הכל לראות והוא לא הלך. ור' נחמיה אמר: יום תיאטירון היה, והלכו הכל לראותו והוא לא הלך, אלא ויבא הביתה לעשות מלאכתו, לחשוב חשבונות של רבו. ר' שמואל בר נחמן אמר: לעשות מלאכתו ודאי, אלא ואין איש, בדק את עצמו ולא מצא עצמו איש. דבר אחר: ר' שמואל אמר: נמתחה הקשת וחזרה. הה"ד: ותשב באיתן קשתו, קשיותו. ר' יצחק אמר: נתפזר זרעו ויצא דרך צפרניו, שנאמר: ויפוזו זרועי ידיו. ר' הונא בשם רבי מתנא אמר: איקונין של אביו ראה, וצנן דמו. דכתיב: משם רועה אבן ישראל. מי עשה כן? מאל אביך ויעזרך וגו', ברכות שדים ורחם, ברכתא דאבוך ודאמך:

ח ותתפשהו בבגדו וגו' ויצא החוצה - קפץ בזכות אבות, היך מה דאת אמר (בראשית טו): ויוצא אותו החוצה. שמעון איש קטרון אמר: בזכות עצמותיו של יוסף נקרע הים לישראל, הה"ד (תהלים קיד): הים ראה וינוס, בזכות ויעזוב בגדו בידה וינס. ותקרא לאנשי ביתה, נתנה אותו בפיהם של כולם, ותנח (אדוני) בגדו אצלה. רבי אמי אמר: מחבקתו ומנשקתו:

ט ויהי אדוניו וגו' כדברים האלה - רבי אבהו אמר: בשעת תשמיש. ויקח יוסף אותו אמר לו: ידע אנא דלית הוא מנך, אלא שלא לערבב (כשמוע) פסולת בבני:

י ויהי ה' את יוסף ויתן שר בית הסוהר וגו' - רב הונא בשם רבי אחא אמר: שמושו היה ערב לרבו, והיה יוצא ומדיח את הכוסות, ועורך את השלחנות, ומציע את המטות, והיתה אומרת לו בדבר הזה עשקתיך, חייך ! שאני עושקתך בדברים אחרים. והיה אומר לה: (שם קמו): עושה משפט לעשוקים. חותכת אני פרנסה שלך ! והיה אומר לה: נותן לחם לרעבים. כובלתך אני ! והיה אומר לה: ה' מתיר אסורים. כופפת אני את קומתך ! והיה אומר לה: ה' זוקף כפופים. מסמא אני את עיניך ! והיה אומר לה: ה' פוקח עורים. עד היכן? ר' הונא בשם ר' אחא אמר: עד שנתנה שרתוע של ברזל תחת צוארו, עד שיתלה עיניו ויביט בה, אף על פי כן לא היה מביט בה, הה"ד (תהלים קה): ענו בכבל רגלו, ברזל באה נפשו. אין שר בית הסוהר וגו' עד עכשיו בשעת הצרה. ומנין אף בשעת הרווחה? ת"ל: וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו.

פרשה פט

א ויהי מקץ שנתים ימים - (איוב כח) קץ שם לחשך זמן נתן לעולם כמה שנים יעשה באפילה. ומאי טעם קץ שם לחושך? שכל זמן שיצר הרע בעולם, אופל וצלמות בעולם, דכתיב (שם): אבן אופל וצלמות, נעקר יצר הרע מן העולם, אין אופל וצלמות בעולם. דבר אחר: קץ שם לחשך זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפילה בבית האסורים, כיון שהגיע הקץ, חלם פרעה חלום ויהי מקץ שנתים ימים וגו':

ב (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור אמר ר׳ שמעון בר אבא: כגון בין שותה חמין לשותה צונן. ודבר שפתים אך למחסור, מלקט עצמות אחד בציפורן. ואית דאמרי ר׳ שמעון בר אבא הוה, ובשעה שהיה רואה עצמות שחורות, היה אומר: אלו של שותי מים, אדומות אומר: אלו של שותי יין. לבנות, אלו של שותי מים חמין. דבר אחר: בכל עצב יהיה מותר, כל דבר שנצטער יוסף עם אדונתו, היה לו יתרון ממנה. למה? שנטל את בתה. ודבר שפתים אך למחסור, על ידי שאמר לשר המשקים זכרתני והזכרתני, ניתוסף לו שתי שנים, שנאמר: ויהי מקץ שנתים ימים וגו׳:

ג (תהלים מ) אשרי הגבר אשר שם ה׳ מבטחו, זה יוסף. ולא פנה אל רהבים, על ידי שאמר לשר המשקים: זכרתני והזכרתני, ניתוסף לו שתי שנים. אשרי הגבר אשר שם ה׳ מבטחו ר׳ יודן אמר: המון ריבי רברביא, שהם שטים אחרי כזב. אוי לו למי שהוא בוטח בהם. (קהלת ה) כי בא החלום ברוב ענין אמר פרעה: מי מתקיים על מי, אני על אלהי או אלהי עלי? אמר לו: אתה על אלהיך, הה״ד: ויהי מקץ וגו׳. (שם ד) כי מבית הסורים יצא למלוך, זה יוסף, שיצא מבית האסורים של פרעה. יצא למלוך, וישלח פרעה. כי גם במלכותו נולד רש, במלכותו של יוסף, נולדה רשתו של פוטיפרע. דבר אחר: ויהי מקץ (שם) ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש, זה יוסף. עם הילד השני, אלו שתי שנים שנתוספו לו. ולמה ניתוסף לו ב׳ שנים? כדי שיחלום פרעה. ויתגדל ע״י חלום, שנאמר: ויהי מקץ שנתים ימים:

ד ופרעה חולם - וכל הבריות אינן חולמין, אתמהא?! אלא חלום של מלך, של כל העולם כולו הוא. ופרעה חולם אמר רבי יוחנן: הרשעים מתקיימין על אלהיהם. ופרעה חולם והוא עומד על היאור, אבל הצדיקים אלהיהם מתקיים עליהם. (בראשית כח) והנה ה׳ נצב עליו. והנה מן היאור, רמז רמז לו, שאין השובע בא למצרים, אלא מן היאור. ודכוותה אין הרעב בא, אלא מן היאור, והנה מן היאור. בשעה שהשנים יפות, הבריות נעשין אחין אלו לאלו. ותרעינה באחו, אהבה ואחוה בעולם, וכן הוא אומר (ישעיה ל): ירעה מקניך ביום ההוא, כר נרחב. כירי, עבד. קירי, אדון. וכן הוא אומר (תהלים עב): ישאו הרים שלום. אמר רבי אחא: נשאו הרים נשיאתן שלום לעם. והנה שבע שבלים דקות וגו׳, בשעה שהשנים רעות, גופן של בריות מעלה חטטין:

ה ויהי בבקר ותפעם - ולהלן הוא אומר (דניאל ב): ותתפעם רוחו. ר׳ יהודה ורבי נחמיה ורבנן רבי יהודה אמר: כאן חלמא ידע, ופתרוניה בעא גביה, ולהלן חלמא ופתרוניה. רבי נחמיה אמר: חלום הצלם וחלום האילן. ורבנן אמרי: ותתפעם רוחו, להלן ליתן גדולה לארבעה. כאן ותפעם, ליתן גדולה לאחד. ותתפעם רוחו, כדי ליתן חיים לארבעה. ותפעם, ליתן חיים לאחד. כאן על ידי שהוא סמוך לבקר, ותפעם רוחו. ולהלן, שהוא בא מבערב, כתיב: ותתפעם רוחו. אמר רבי יוחנן: כל חלום, שהוא סמוך לבקר, מיד הוא בא:

ו וישלח ויקרא וגו׳ - ר׳ יהושע דסכנין בשם רבי לוי, פתרין היו אותו, אלא שלא היה קולן נכנס באזניו. שבע פרות הטובות, שבע בנות אתה מוליד. שבע פרות הרעות, שבע בנות אתה קובר. וכן אמרו: שבע שבלים הטובות, שבע מלכיות אתה מכבש. שבע שבלים הרעות, שבע אפרכיות מורדות בך, הה״ד (משלי יד): בקש לץ חכמה ואין, אלו חכמי פרעה וחרטומי מצרים. ודעת לנבון נקל, זה יוסף:

ז וידבר שר המשקים וגו׳ פרעה קצף על עבדיו וגו ושם אתנו נער עברי עבד וגו׳ אמר ר שמואל בר נחמן ארורים הם הרשעים שאינן עושים טובה שלימה, נער שוטה עברי שונה, עבד שכך היה מוכתב בסקרידין שלפרעה שאין עבד מולך ולא לובש כלידים:

ח ונספר לו וגו׳ ויהי כאשר פתר לנו כן היה: בההיא אנתתא דאתת לגבי רבי אלעזר: אמרת ליה: חמית בחלמי שריתא דביתי תבירא. אמר לה: את ילדת בר דכר, והוא חיי. אזלת והוה לה כן. אתת זמן אוחרן למשאליניה אשכחיה תלמידיה יתבין תמן ורבהון לא הוה גביהן. ואמרה להן: ואן הוא רבכון? אמרו לה: אימר לן מה דאת בעית, ואנן אמרין ליך. אמרה להון: חמית בחלמי שריתא דביתי תבירא. אמרו לה: ההיא אתתא קברה בעלה, כיון דנפקת מן גבהון שריא מיללא. שמע קלה ר׳ אלעזר, אמר להון: מה אמרתון להדא איתתא? אמרין ההיא איתתא דאתת למשאל יתך. אמר להון: ומה אמרתון לה? אמרו ליה: כדין וכדין אמר להון, אובדתון גברא לא כן כתיב, ויהי כאשר פתר לנו כן היה, ולא כן אמר רבי יוחנן: הכל הולך אחר הפתרון, חוץ מן היין?! יש מי ששותה אותו וטוב לו, ויש מי ששותה אותו ורע לו. תלמיד חכם שותה וטוב לו, עם הארץ שותה ורע לו:

ט וישלח פרעה ויקרא את יוסף וגו׳, לחלוק כבוד למלכות. ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי אלהים, תלה הגדולה בבעליה. שבע פרות ר׳ יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אמר: י״ד [שנה] היו, שכן פרעה רואה. רבי נחמיה אמר: כ״ח שנה היו, שכן פרעה אמר ליוסף. רבנן אמרי: מ״ב שנה היו, שכן פרעה רואה ואומר ליוסף, ויוסף חוזר ואומר לפרעה. אמר רבי יוסי בן חנינא: ב׳ שנים עשה הרעב, שכיון שירד יעקב אבינו לשם, עלה הרעב. ואימתי חזרו? בימי יחזקאל, הה״ד (יחזקאל כט): ונתתי את ארץ מצרים שממה:

פרשה צ

א ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה - (שיר ו) אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה וגו׳ אחת היא יונתי תמתי, זה אברהם, שנאמר (יחזקאל לג): אחד היה אברהם, ויירש את הארץ. אחת היא לאמה, זה יצחק, שהיה יחיד לאמו. ברה היא ליולדתה, זה יעקב, שהיה ברור ליולדתה, שהוא צדיק. ראוה בנות ויאשרוה, אלו השבטים, (בראשית מה): והקול נשמע בית פרעה. מלכות ופילגשים ויהללוה, זה יוסף, ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה, אם מהלכים אנו מסוף העולם ועד סופו אין אנו מוצאים כזה ואתמהא:

ב ויאמר פרעה אל יוסף וגו׳ אתה תהיה על ביתי וגו׳, שלא יהא אדם נושקני חוץ ממך. ועל פיך ישק כל עמי, שלא יהא פרוקופי חוץ ממך. רק הכסא אמר ריש לקיש: שתי פרשיות הכתיב לנו משה בתורה, ואנו למדים מפרשת פרעה הרשע. כתוב אחד אומר: והיית רק למעלה. יכול כמוני, אתמהא?! ת״ל: רק גדולתי למעלה מגדולתכם. ואנו למדים אותה מפרעה הרשע, אתה תהיה יכול כמוני?! ת״ל רק גדולתי למעלה מגדולתך. והדין (ויקרא יט): דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו. יכול כמוני? ת״ל: כי קדוש אני ה׳ אלהיכם, קדושתי למעלה מקדושתכם. ואנו למדים אותה מפרעה הרשע. אני פרעה, יכול כמוני?! ת״ל: אני פרעה, גדולתי למעלה מגדולתך. ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי אמר: מן אני של בשר ודם, את למד אני של הקב״ה. מה אני של בשר ודם, על ידי שאמר פרעה הרשע ליוסף: אני פרעה! היה לו כל הכבוד הזה, לכשיבא אני של הקדוש ברוך הוא, (ישעיה מו): אני עשיתי ואני אשא עאכ״ו אתמהא!

ג ויאמר פרעה אל יוסף ויסר פרעה וגו׳ - אמר רבי שמעון בן גמליאל: יוסף משלו נתנו לו. פיו שלא נשק בעבירה, ועל פיך ישק כל עמי. גופו שלא נגע בעבירה, וילבש אותו בגדי שש צוארו שלא הרכין לעבירה, וישם רביד הזהב על צוארו. ידיו שלא משמשו בעבירה, ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף. רגליו שלא פסעו בעבירה, ייתון וירכבו על קרוכין, וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו. מחשבה שלא חשבה בעבירה, תבא ותקרא חכמה, ויקראו לפניו אברך אב בחכמה ורך בשנים. אבל נבוכדנצר טפסר, טפש בחכמה, ושר בשנים. ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו, כלי ידים ואת רגלו כלידרים:

ד ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח - אמר רבי יוחנן: צפונות מופיע ונחות לו לאמרם. רבי חזקיה אמר: צפונות מופיע בדעת, מניח רוחן של בריות בהן. ורבנן אמרי: צד״י צופה פ״א פודה נו״ן נביא תי״ו תומיך פ״א פותר עיי״ן ערום נו״ן נבון חי״ת חוזה אמר רבי אחא: צפונה אחת, שיש כאן באת לגלות עליה, שאת בנה בכולן, כתיב (בראשית לג): ותגשן השפחות ותגש גם לאה וגו׳. וביוסף כתיב: ואחר נגש יוסף ורחל. אמר יוסף: הרשע הזה עינו רמה וכו׳. אלא אמ׳ יוסף זה הרשע עינו רמה שלא יראה את אמה וגבהה קומתו וכיפת אותה הוא דאמר ליה בן פרת יוסף(שם מט כב) כיפרת רבית, בן פרות רביתה יוסף בן פורת עלי עין בין פירות רביתה עלי עין, ר ברכיה בש׳ ר סימון עלי ליפרע לך את אותה העין בן פרט יוסף וגו׳:

ה ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים - ר׳ יוחנן אמר: מן קוצץ (קומץ) לריחיא, דקמצתא ובלא קמצתא. רבנן אמרי: דקמצתא ודלא קמצתא. ויקבוץ את כל אוכל וגו׳ אוכל שדה העיר, אשר סביבותיה, נתן בתוכה, נתן מה שבתחום טבריה, בטבריה. ומה שבתחום ציפורי, בציפורי. מפני שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה. רבי נחמיה אמר: נתן בהם עפר וקטמיות, דברים שהן מעמידין פירות. ורבנן אמרי: אם מתכנסין הם כל בני טבריה לאכול מה שבתחום טבריה, וכל בני ציפורי לאכול מה שבתחום ציפורי, אין בה קומץ. קומץ הדא אמרה: שהברכה נתונה באוצרות:

ו ויצבור יוסף בר כחול הים הרבה מאד וגו׳:ותכלינה וגו׳ - יצאו מכוללת ותחילנה וגו׳, נכנסו חולניות, עד שהם יושבים על השלחן, בקשו אפילו פת קיבר ולא מצאו. אמרו: לא כך אמר יוסף: והיה האוכל לפקדון וגו׳. ויהי רעב בכל הארצות, בשלוש ארצות בפנקיא ובערביא ובפלסטיני. ותרעב כל ארץ מצרים וגו׳, אשר יאמר לכם תעשו ר׳ אבא בר כהנא אמר: כפאן למול. ר׳ שמואל בר נחמן אמר: חייתנו אין כתיב כאן, אלא החייתנו, נתת לנו חיים בעוה״ז, וחיים בעוה״ב. והרעב היה וגו׳ את כל אשר בהם, את המאושרין שבהם.

פרשה צא

א וירא יעקב כי יש שבר במצרים - (תהלים קמו) אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה׳ אלהיו וירא יעקב כי יש שבר במצרים (איוב יב) הן יהרוס ולא יבנה, משהרס הקדוש ברוך הוא עצתן של שבטים, עוד לא נבנה. (שם) יסגור על איש ולא יפתח, אלו עשרת השבטים, שהיו נכנסין ויוצאין למצרים, ולא היו יודעים שיוסף קיים, וליעקב נתגלה שיוסף קיים, שנאמר: וירא יעקב כי יש שבר במצרים. כי יש שבר, זה הרעב, כי יש סבר, זה השבע. כי יש שבר, ויוסף הורד מצרימה. כי יש סבר, ויוסף הוא השליט. כי יש שבר, ועבדום וענו. כי יש סבר, (בראשית טו): ואחרי כן יצאו ברכוש גדול:

ב ויאמר יעקב לבניו למה תתראו - אמר להם: אל תוציאו בידכם פרוסה, (נ"א פרוטות) ואל תכנסו כלכם בפתח אחת מפני העין. ויאמר הנה שמעתי וגו' רדו ושברו לנו משם אמר רבי אבא בר כהנא: בישרם, שהן עתידין לעשות שם ר' שנה, מנין רד"ו. וירדו אחי יוסף עשרה אמר רבי בנימין: ממשמע שנאמר אחי יוסף, איני יודע שהם עשרה, אתמהא? ! אלא תשעה חלוקים לאחוה, ואחד לשבר בר:

ג ואת בנימין אחי יוסף וגו' :ויבאו בני ישראל לשבר וגו' - ומנין לעדה שהיא עשרה? ר' אבא בר כהנא, ור' יוסי בשם רבי יוחנן, נאמר כאן עדה, ונאמר להלן עד מתי לעדה הרעה. מה עדה שנאמר להלן עשרה, אף עדה שנאמר כאן, עשרה. אמר רבי סימון: נאמר כאן תוך, ונאמר להלן תוך, מה תוך שנאמר להלן עשרה, אף תוך שנאמר הכא, עשרה. אמר רבי יוסי בר אבון: אם בתוך אפילו עד כמה? ! אלא נאמר כאן בני ישראל, ונאמר להלן בני ישראל, מה בני ישראל שנאמר להלן עשרה, אף בני ישראל שנאמר כאן, עשרה. ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי, בשם רבי אמר: תינוק עושין אותו סניף לעשרה. והא תני, אין מדקדקין בקטן? ! אמר רבי סימון, בשם ר' יהושע בן לוי: לשני קטנים נצרכה אחד ספק, ואחד קטן, עושין את הספק עיקר ואת הקטן לסניף. תני, קטן וספר תורה, עושין אותו סניף. אמר רבי יודן: כן הוא מתניתין, קטן לספר תורה עושין אותו סניף. מאימתי עושין אותו סניף? רבי אבונא אמר: איתפלגון בהא ר' יודן ור' הונא, תרויהון בשם ר' שמואל. חד אמר: כדי שיהא יודע טיב ברכה. ואוחרנא אמר: כדי שיהא יודע, למי הוא מברך. ר' יהודה בר פזי בשם ר' אסי: תשעה נראים כעשרה מזמנין. מאי עביד מסויימין? אלא אפילו קטן ביניהם. ר' ברכיה בשם ר' יעקב בר זבדי, בעא קומי רבי יוסף: כשם שעושין אותו סניף לי', כך עושין אותו סניף לג'. אמר לו: הדא היא, ולא כל שכן להלן, שהוא מזכיר את השם, עושין אותו סניף, כאן שאינו מזכיר את השם, אין עושין אותו סניף. אמר לו: הדא אמרה, עושין אותו סניף בבהמ"ז, אבל לקריאת שמע ולתפלה אין עושין אותו סניף, עד שיביא שתי שערות. אמר רבי אסי: זמנין סגיאין אכלית עם רבי תחליפא וזימנין סגיאין אכלית עם רבי חנינא בר סיסי חביבי, ולא זמנין עלי, עד שהבאתי שתי שערות. ומאימתי הוא קורא בתורה? אמר רבי אבינא: איתפלגון ר' הונא ור' יהודה תרויהון בשם רבי שמואל: חד אמר: משהוא יודע לברך. ואוחרנא אמר: עד שיודע טיב ברכה, שיודע למי מברכין. רבי שמואל בר שילת בעא קומי רב ואית דאמרין בעון קמיה שמואל בר שילת, תשעה פת ואחד ירק מהו? אמר להון: מזמנין. שמונה פת, ושנים ירק? מזמנין. שבעה וששה פת, וארבעה ירק מהו? אמר לו: מזמנין. ר' אבינא בעא, ומחצה על מחצה מהו? אמר ליה ר' זעירא: עד דאנא תמן, איצטרכית למשאליה, ומיצרי לי מינה דלא שאלתיו. ר' ירמיה בעי, אותו שאכל ירק מהו מזמנא עלוהי? תני, שלוש מאות נזירין סלקין, בעיין למקרבה ט' מאה קורבנין, ביומי דשמעון בן שטח, למאה וחמשין, מצא להם פתח ומאה וחמשין לא מצא פתח. סליק ר' שמעון בן שטח גבי ינאי מלכא, אמר ליה: תלת מאה נזירין סלקו, בעיין למיקרבא ט' מאה קורבנין ולית להון, אלא יהיב את פלגא מן דידך, ואנא פלגא מן דידי, ויזלון ויקרבון. יהב ינאי מלכא פלגא מן דיליה ואזלון וקרבון. אתון ואמרין לישנא בישא לינאי מלכא על שמעון בן שטח, תהוי ידע דכל מה דקרבון, מדידך קרבון, ברם שמעון בן שטח לא יהיב מן דידיה כלום. כעס ינאי מלכא על שמעון בן שטח, שמע דהוא כעס עלוהי צרת (נ"א צרח) ליה, וערק. לבתר יומי, הוון בני אינשא רברבין מן מלכותא דפרסאי, יתבין נגסין על פתורא דינאי מלכא, אמרון ליה: מרי מלכא, נהרין אנן דהוה הכא חד סב, והוה אמר לן מילי דאורייתא. אמר לאחתיה: שלחי בתריה ואייתיתיה. אמרה ליה: הב לי מילא, ושלח ליה עזקתך, והוא אתי. יהב לה מילא, ושלח ליה עזקתיה ואתא מדאתא. יתיב ליה, בין מלכא למלכתא. אמר ליה: למה ערקת? שמעית דמרי מלכא כעיס עלי, וצרח לי מינך דלא תקטלני, וקיימת הדין קרייא (ישעיה כו): חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. אמר ליה: למה אפליית בי? אמר לו: ח"ו לא אפליית בך, אלא את מממונך, ואנא מן אורייתא, דכתיב (קהלת ז): כי בצל החכמה בצל הכסף. אמר לו: ולמה לא אמרת לי? אמר לו: אי אמרת לך, לא הוה יהבית. אמר ליה: למה יתבת לך בין מלכא למלכתא? אמר לו: בספר בן סירא כתוב: סלסלה ותרוממך, ובין נגידים תושיבך. אמר: מזוג ליה, יברך. אמר: ברוך על המזון, שאכל ינאי וחביריו. אמר: עד כדון את בקשיותך, לא שמעית מן יומוי ינאי בברכתא! אמר: ומה אית לי למימר, נברך על שאכלנו, ואני לא אכלתי? ! אמר: אייתון ליה וייכול. מן דאכיל, אמר: ברוך שאכלנו. אמר ר' יוחנן: חלוקין עליו על שמועת שמעון בן שטח. רבי אבא אמר: על הראשונה. רבי ירמיה אמר: על השניה. מחלפא שיטתיה דרבי ירמיה תמן צריכה ליה, והכא פשיטא ליה. מאן דצריכה ליה, כרבנן. ומאן דפשיטא ליה כרבן שמעון בן גמליאל. דתני, עלה והסיב עמהן וטיבל עמהן, אף על פי שלא אכל כזית דגן, מזמנין עליו, דברי חכמים? רבי יעקב בר אחא בשם רבי יוחנן אמר: לעולם אין מזמנין עליו, עד שאוכל כזית דגן. והא תני, שנים פת ואחד ירק מזמנין? ! מתניתין כרבן שמעון בן גמליאל:

ד ויוסף הוא השליט וגו' - שלוש גזירות גזר: שלא יכנס עבד למצרים, ושלא יכנס אדם בשני חמורים, ושלא יוליכו חמרים תבואה ממקום למקום. שלא יכנס אדם, עד שלא יכתוב שמו ושם אביו ושם זקינו, והוה תמן מנשה, קאים מקבל פתקין. אמרין: נעול ונחמי, אי אשכחן יתיה טעון לן במדיו דמכס, הא טב, ואם לאו בצפרא נחמי מה נעבוד:...

ה דבר אחר: וירא יעקב כי יש שבר במצרים כתיב (משלי יא) מונע בר יקבוהו לאום וברכה לראש משביר מונע בר יקבוהו לאום, זה פרעה. וברכה לראש משביר, זה יוסף. יקבוהו לאום, זה פרעה, שגנז התבואה בשני רעבון, והיו הבריות מקללין אותו, אבל יוסף, זן את העולם בשני רעבון, כרועה

הזה שמנהיג את צאנו. עליו אמר דוד (תהלים פ): רועה ישראל האזינה, נוהג כצאן יוסף. כשהיה רעב בימי דוד בקש עליהם רחמים מלפני הקדוש ברוך הוא, ואמר: רבון כל העולמים! נהוג את צאנך כיוסף, שזן את העולם בשני רעבון, כיון שחזק הרעב בארץ. נתקבצו המצרים ובאו אצל יוסף, אמרו לו: תנה לנו לחם! אמר להם: אלהי אינו זן את הערלים, לכו ומולו את עצמיכם, ואתן לכם. הלכו אצל פרעה והיו צועקים ובוכים לפניו, שנאמר: ותרעב כל ארץ מצרים. ואמר: לכו אל יוסף, אשר יאמר לכם תעשו! אמרו לו: הלכנו אצלו, מדבר אלינו דברים רקים, ואומר: מולו את עצמכם! אמר להם: שוטים! לא כך אמרתי לכם, מתחלה עבדוהו וקנו לעצמכם תבואה, וכי לא היה קורא לכם כל אותן השנים, שני השבע, וצוה לכם: היו יודעים שרעב בא, אתם פשעתם בנפשותיכם! מפני מה לא הנחתם בבתיכם תבואה של שנים ושלוש וארבע שנים?! אמרו לו: כל תבואה שהיה בבתינו הרקיבה. אמר להם: לא נשתייר לכם קמח מאתמול?! אמרו לו: אף פת שהיה בסל הרקיב. אמר להם: לכו אל יוסף, אשר יאמר לכם תעשו! אמר להם: אם גוזר על התבואה ונרקבת, שמא יגזור עלינו ויהרגנו?! אמר להם: לכו אל יוסף, אם יאמר לכם חתכו מבשרכם, שמעו לו! שנאמר: אשר יאמר לכם תעשו. והרעב היה על כל פני ראוי היה למקרא לומר על הארץ, מה ת"ל על פני? אמר רבי שמואל בר נחמן: ללמדך, שלא התחיל הרעב אלא בעשירים, שאין פני הארץ אלא עשירים, לכך נאמר (משלי יא): מונע בר יקבוהו לאום, בזמן שאדם עשיר, יש לו פנים שמחים לראות את חבירו, ובזמן שאדם עני, אין לו פנים לראות מפני שהוא מתבייש מחבירו, לכך נאמר: מונע בר יקבוהו לאום:

ו דבר אחר: וירא יעקב כי יש שבר במצרים וכי במצרים היה יעקב, שראה תבואה במצרים, שאמר הכתוב: וירא יעקב כי יש שבר במצרים, והלא אמר לבניו, ויאמר: הנה שמעתי?! אלא מיום שנגנב יוסף, נסתלקה רוח הקודש ממנו ורואה ואינו רואה, ושומע ואינו שומע. ומפני מה לא נאמר, יש אוכל במצרים? שאמר הכתוב: כי יש שבר במצרים, והלא כבר נאמר: ותרעב כל ארץ מצרים, ומה ת"ל יש שבר? אלא אל תהי קורא יש שבר, אלא יש סבר, שראה באספקלריא שסברו במצרים. ואיזה זה? זה יוסף, ויאמר לבניו: למה תתראו? אמר יעקב לבניו: אתם גבורים, אתם נאים, אל תכנסו בשער אחד, ואל תעמדו במקום אחד, שלא תשלוט בכם עין הרע. הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה מהו רדו? שראה, שירדו וישתעבדו במצרים. דבר אחר: רדו שמה שכל הלוקח תבואה מן השוק, ירידה כתיב בו. וירדו אחי יוסף. בני ישראל צריך המקרא לומר?! אלא בתחלה לא נהגו בו אחוה ומכרוהו, ולסוף מתחרטין ואומרים: אימתי נרד למצרים, נחזיר את אחינו לאביו! וכשאמר להם אביהם לירד למצרים, נתנו כולם דעת אחת להחזירו. אמר רבי יהודה בר סימון: אף יוסף יודע היה, שאחיו יורדין למצרים לשבר אוכל. מה עשה? הושיב שומרים על כל הפתחים, ואמר להם: ראו כל מי שנכנס לשבור אוכל, כתבו שמו ושם אביו, לערב הביאו פתקים, ועשו כך. כיון שבאו בני יעקב, כל אחד ואחד נכנס בשער שלו וכתבו את שמותם, לערב הביאו לו הפתקים, זה קורא ראובן בן יעקב, ואחד קורא שמעון בן יעקב, ואחד לוי וכן השוערים כל אחד שלו. מיד אמר להם יוסף: סתמו את האוצרות ופתחו אוצר אחד, ונתן שמותם לבעל האוצר, ואמר לו: ראה, כשיבואו האנשים אלו לידך, תפוש אותם ושגר אותם לפני! עברו שלושת ימים ולא באו, מיד נטל יוסף שבעים גבורים מבית המלך, ושגר בשבילם לבקש אותם בשוק. הלכו ומצאו אותם בשוק של זונות, ומה טיבן בשוק של זונות?! אלא אמרו: אחינו יוסף, יפה תואר ויפה מראה, שמא בקובא הוא?! ותפשו אותן והביאום לפני יוסף. מיד, ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות. מלמד, שנעשה להם כנכרי. נטל את הגביע והקיש בו. אמר להם: אני רואה בגביע, מרגלים אתם! אמרו לו: כנים אנחנו, אלא כך ציונו אבינו: אל תכנסו בשער אחד וכו'. אמר להם: בשוק של זונות מה טיבכם, לא הייתם מתייראים מן העין, לא כך צואת אביכם?! אמרו לו: אבידה אבדה לנו, והיינו מבקשין אותה שם. אמר להם: איזו אבידה? אני רואה בגביע ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם, ואחר כך מכרתם אחיכם לערביים! מיד נזדעזעו ואמרו לו: שנים עשר אחים אנחנו, בני אבינו. אמר להן: והיכן הם השנים? אמרו לו: האחד איננו, מת! והקטן, היום את אבינו. אמר להם: הביאו אחיכם הקטן אלי וגו'. לקח את שמעון ואסר אותו לעיניהם, מפני שהוא דחפו לבור, ופירש אותו מלוי, שלא יטלו עליו עצה. אמר שמעון לאחיו: כך עשיתם ליוסף, כך אתם מבקשים לעשות לי?! אמרו לו: מה נעשה, ימותו אנשי בתינו ברעב?! אמר להם: עשו מה שתרצו, עכשיו אראה, מי יכניס אותי בבית האסורים? באותה שעה, שלח יוסף אצל פרעה ואמר לו: שלח לי ע' גבורים מאצלך, שמצאתי ליסטים ואני מבקש ליתן עליהם כבלים. באותה שעה שלח לו והיו מסתכלים אחי יוסף מה היה מבקש לעשות. אמר יוסף לאותן גבורים: הכניסו את זה בבית האסורין. כיון שקרבו אצלו צווח בהם, כיון ששמעו קולו נפלו על פניהם ונשתברו שיניהם, שנאמר (איוב ד): שאגת אריה וקול שחל ושני כפירים נתעו. והיה מנשה יושב לפני אביו, אמר לו אביו: קום אתה! מיד עמד מנשה והכהו מכה אחת, והכניסו בבית האסורים, ונתן עליו כבלים, ואמר להם: זה יהיה חבוש עד שתביאו את אחיכם ויאמנו דבריכם. מיד, ויצו יוסף וימלאו את כליהם. הלכו אצל אביהם וספרו לו את כל המאורע. השיב אביהם ואמר להם: היכן שמעון? אמרו: תפש אותו, בשביל אחינו הקטן. אמר להם: אותי שכלתם! ויאמר ראובן אל אביו: את שני בני תמית! אמר לו: וכי בניך אינן בני?! אמר להם יהודה: הניחו לזקן, עד שתכלה הפת. אמר לו יהודה: אבא! אם הולך בנימין עמנו ספק נתפס, ספק לא נתפס, ואם אינו הולך עמנו כלנו מתים ברעב! מוטב

תניח את הספק ותתפוש את הוודאי! אמר: מי מערב בו? אמר לו: אני! שנאמר: אנכי אערבנו מידי תבקשנו, מיד שלחו, כיון שראהו יוסף שמח שהיה דומה לאמו:

ז וירא יוסף את אחיו וגו' - אמר ר' יהושע בר נחמיה: נעשה נכרי להם. ויכר יוסף את אחיו וגו' ר' לוי ורבנן ר' לוי אמר: בשעה שנפלו בידו. ויכר יוסף את אחיו, בשעה שנפל בידן. והם לא הכירוהו. ורבנן אמרי: הוא שהניחן בחתימת זקן. ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו, שלא הניחוהו בחתימת זקן. ויזכור יוסף וגו' ויאמר אליהם וגו' כלנו בני איש אחד, נצנצה בהם רוח הקודש. אמרין ליה: אנן ואת בנוהי דגבר חד אנן, ויאמרו: שנים עשר אנחנו. אמר להון: ואן הוא זבנן יתיה. אמר להון: בכמה זבנתון יתיה? אמרין ליה: בחמש סלעין. אמר להון: ואין הוה אמר לכון בר נש, יהבון לי חמש סלעין, ואנא יהיב יתיה לכון, אתון עבדין? אמרין ליה: אין. ואם אמר לכון בר נש, יהבון לי בכפלא ואנא יהיב יתיב לכון, אתון עבדין? אמרין: הין. ואם הוה בר נש, אמר לכון, אין הויתון יהבין ביה אלפא, לא יהבינא ליה לכון, מה הויתון עבדין? אמרין ליה: על מנת כן נחתינון, אי למקטל אי לאיתקטלא. אמר להון: הוא אשר דברתי אליכם מרגלים וגו'. בזאת תבחנו חי פרעה בשעה שהיה מבקש לישבע לשקר, היה נשבע בחי פרעה. אמר רבי לוי: משל לגדי, שברח מן המרעה ונכנס אצל אשה אלמנה. מה עשתה? עמדה ושחטתו, והפשיטתו ונתנתו בתוך המטה, וכסת עליו סדי. אתון בעין ליה מן גבה. אמרה: כן תהא ההיא אתתא, מנכשא מבשריה הדין ואכלה, אם ידעה ביה. כך, חי פרעה אם תצאו וגו'. שלחו מכם אחד. ויאסוף אותם אל משמר שלושת ימים, לעולם אין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה שלושת ימים, וכן למדו ליוסף, ליונה, למרדכי, לדוד. וכן הוא אומר (הושע ו): יחיינו מיומים ביום השלישי, של שבטים, יקימנו, ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי שלשבטים:

ח ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו - ר' אבא בר כהנא אמר: לשון דרומי הוא. אבל, ברם, אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ריש לקיש בשם רבי יוחנן בר שאילה: אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה, היה רואה את אחיו מוכרים אותו והוא שותק? ! אלא מלמד, שהיה מתחבט לפני רגליו של כל אחד ואחד, כדי שיתמלאו עליו רחמים ולא נתמלאו. ויען ראובן אותם לאמר וגו' הלא כדין אמרית לכון, הלא אמרתי אליכם, לאמר: אל תחטאו בילד, אלא כך אמרתון: ועתה לכו ונהרגהו וגם דמו הנה נדרש, דמו וגם דם הזקן. והם לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ, זה מנשה. ויסוב מעליהם ר' חגי בשם רבי יצחק אמר: לעיניהם אסרו, כיון שיצאו להם, היה מאכילו, ומשקו, מרחיצו, וסכו:

ט ויצו יוסף וימלאו וגו' וישאו את שברם על חמוריהם ויפתח האחד וגו' ויאמרו איש אל אחיו וגו', כד דמיך, רבי סימון בר זבידא עאל רבי אלעא ופתח עלוהי (איוב כח): והחכמה מאין תמצא וגו' ונעלמה מעיני כל חי וגו' תהום אמר לא וגו'. ארבעה דברים הן הן תשמישו של עולם, וכולן אם אבדו, יש להם חילופין, ואלו הן: (שם) כי יש לכסף מוצא, ומקום לזהב יזוקו, ברזל מעפר יוקח, ואבן יצוק נחושה. ת"ח שמת אין אנו מוצאים תמורתו. אמר רבי לוי: שבטים מציאה מצאו. כתיב: ויצא לבם, ואנו שאבדנו את ר' סימון, עאכ"ו! ויבאו אל יעקב אביהם וגו', מלמד, שהיו הדברים קשים עליהם כקורות. דבר האיש אדוני הארץ וגו' ויהי הם מריקים שקיהם וגו', מלמד, שחשדן אביהם. ויאמר אליהם יעקב אביהם וגו', כבר יוסף איננו, ושמעון איננו, עלי להעמיד שנים עשר שבטים. ויאמר ראובן אל אביו וגו' רבי אומר: הרי זה בכור שוטה! בניך לא בני הם, אתמהא? ! ויאמר לא ירד בני עמכם וגו' רבי חנינא ורבי מרינוס, תרויהון אמרין בשם אבא נהוראי: בשעה שהיה אדם אומר דבר מתוקן לפני ר' טרפון, היה אומר: כפתור ופרח! ובשעה שהיה אומר דבר של בטלה, היה אומר: לא ירד בני עמכם בדרך אשר תלכו בה וגו', הא בבית לא? ! אמר רבי אליעזר בן יעקב: מיכן, שאין השטן מקטרג, אלא בשעת הסכנה:

י והרעב כבד וגו' ויהי כאשר כלו וגו' ויאמר אליו יהודה וגו' אם ישך משלח וגו' ואם אינך משלח וגו' - אמרו לו: מה הוא אומר לנו, דברים של אמת, ואנו משיבים אותו, דברים של בטלה? ! ויאמר ישראל למה הרעותם לי וגו' רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא: מעולם לא אמר יעקב אבינו דבר של בטלה, אלא כך אמר הקדוש ברוך הוא: אני עוסק להמליך את בנו במצרים, והוא אומר למה הרעותם לי! היא דהוא אמר (ישעיה מ): נסתרה דרכי מה' ומאלהי וגו' ויאמרו שאול שאל האיש וגו'. אמר רבי אבא בר כהנא: אפילו עצי עריסותינו גלה לנו. ויאמר יהודה אל ישראל אביו מוטב תהא נפש אחת בספק, ולא כולם בודאי! אנכי אערבנו כל הימים, זה העולם הבא, שכולו יום:

יא כי לולי התמהמהנו וגו' ויאמר אליהם ישראל אביהם אם כן איפוא - ר' לוי בשם רבי תנחום בן חנילאי: תאמר אותה החרדה, שהחרדתי את אבא, (בראשית כג): ויאמר מי אפוא הוא, שנזדעזעה עלי כאן, אתמהא? ! קחו מזמרת הארץ בכליכם רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי: דברים שהן מזמרין בעולם, חלזון, חמר, קטף, ומור, איגורי, ומעט צרי, בלסם, קטף, מעט דבש. רבי יהודה בר רבי אמר: דבש בריא, כאבן, ונכאת שעוה, ולוט מוצטבה, בטנים, ושקדים, משח דבטנים, משח דשקדים. וכסף משנה קחו בידכם. רבי יצחק אמר: שמא הוקר השער. ואת הכסף המושב וגו' ואת אחיכם וגו'

אמר להם: הרי הכסף, והרי הדורון, והרי אחיכם, צריכין אתון מלתא אוחרי? אמרי ליה: צלותך אנן בעיין. אמר להון: אם צלותי אתון בעיין, ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש וגו׳.

פרשה צב

א ואל שדי יתן לכם רחמים - ר׳ פנחס בשם ר׳ חנין דציפורין פתח: (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה, ואם בא להקפיד, ומתורתך תלמדנו. מה כתיב באברהם (בראשית יב): ואברכך ואגדלה שמך, כיון שיצא, קפץ עליו רעבון, ולא הקפיד, ולא קרא תגר, אף את, אם באו עליך יסורין, לא תהא מקפיד, ולא קורא קטיגור. אמר ליה רבי אלכסנדרי: אין לך אדם בלא יסורים, אשריו לאדם, שיסורים באים עליו מן התורה, שנאמר: ומתורתך תלמדנו. אמר רבי יהושע בן לוי: כל יסורים, שהם באים על האדם, ומבטלין אותו מדברי תורה, יסורים של תוכחת הם, אבל יסורים, שהם באים על האדם, ואין מבטלין אותו מדברי תורה, יסורים של אהבה הן, כדכתיב (משלי ג): כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח. רבי חמא, חזא חד סגי נהורא יתיב לעי באורייתא. אמר לו: שלום לך, בר חריא! אמר לו: מהיכן שמע לך, דההוא גברא בר עבדים?! אמר ליה: לא, אלא שאת בן חורין לעולם הבא! אמר ר׳ יודן: כתיב (שמות כא): ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל, לחפשי ישלחנו. ומה הללו, שאינן בכל גופו של אדם, אלא באחד מאבריו אמרה תורה: לחפשי ישלחנו, מי שיסורים באים עליו, שהן בכל גופו של אדם, על אחת כמה וכמה! רבי פנחס בשם רבי הושעיא אמר: אשרי הגבר אשר תיסרנו ה׳, אין כתיב כאן, אלא אשר תיסרנו יה, כזה שהוא נדון לפני הדיין צועק ומצטער, ואומר: יה יה, די די! כך אמר יעקב: מי שעתיד לומר ליסורים די, הוא יאמר ליסורי די! שנאמר: ואל שדי יתן לכם רחמים:

ב (תהלים לב) על זאת יתפלל כל חסיד - זבדי בן לוי ורבי יהושע בן לוי, ורבי יוסי בר פטרון, תלתיהון אמרין: אלין קריא כד דמכין, חד מנהון אמר: על זאת יתפלל כל חסיד (שם לג) כי בו ישמח לבנו. ואוחרנא אמר (שם כג) תערוך לפני שלחן (שם ה) וישמחו כל חוסי בך וגו׳. ואוחרנא אמר (שם פד) כי טוב יום בחצריך (שם סג) כי טוב חסדך מחיים. וי״א (שם לא) מה רב טובך. רבי פנחס בשם ר׳ הושעיא אמר: נטל הקב״ה (כביכול) רגליו של אבינו יעקב, והעמידן על הים ואמר לו: ראה נסי שאני עושה עם בניך, הה״ד (תהלים קיד): בצאת ישראל ממצרים, ישראל סבא. רבי הונא בשם ר׳ אחא אמר: אף רגליהם של אבות, העמיד על הים, הה״ד (שם עח: נגד אבותם עשה פלא לעת מצוא, לעת מצוי היום, לעת מצוי הדין, לעת מצוי הנפש, לעת מצוי החשבון. כיון שראה יעקב אבינו שנתמצה החשבון, התחיל שופך תחנונים, ואל שדי יתן לכם רחמים וגו׳:

ג ר׳ יאשיה בן לוי פתר קרא בגליות. ואל שדי יתן לכם רחמים (שם קו) ויתן אותם לרחמים. לפני האיש, הקדוש ברוך הוא, שנאמר (שמות טו): ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו. ושלח לכם את אחיכם, אלו עשרת השבטים. אחר ואת בנימין, זה שבט יהודה ובנימין. ואני כאשר שכולתי, בחורבן ראשון, שכלתי בחורבן שני, כאשר שכולתי בחורבן ראשון, ובשני, לא אשכל עוד. דבר אחר: ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש, זה השלטון. ושלח לכם את אחיכם, זה יוסף. אחר, זה שמעון. ואת בנימין, כמשמעו. ואני כאשר שכולתי, ביוסף. שכלתי, בשמעון לא אשכל עוד:

ד ויקחו האנשים וגו׳ וירא יוסף אתם וגו׳ - והכן, ואין הכן אלא שבת, היך מה דאת אמר: (שם טז): והיה ביום הששי והכינו וגו׳. הדא אמרה: ששמר יוסף את השבת קודם שלא תנתן, ויעש האיש וגו׳. ויראו האנשים וגו׳ ויגשו אל האיש, מלמד שהיה דוחפן בפנים והן דוחפין אותו לחוץ. ירוד ירדנו, ירידה היא לנו, בארצנו היינו מפרנסים לאחרים, עכשיו צריכין אנו לפרנסתך! ויאמר שלום לכם אל תיראו, בין בזכותכם בין בזכות אבותיכם. אלהיכם נתן לכם מטמון וגו׳, מכל מקום כספכם בא אלי. ויוצא אליהם את שמעון ר׳ חגי בשם רבי יצחק אמר: עביד כהדין עוררה:

ה וישאל להם לשלום וגו׳ ויאמרו שלום וגו׳ - רבי חייא רבה חמא, חד בבלאי אמר לו: מה עבד אבא? אמר לו: אמך שאלה בך. אמר לו: אנא אמר לך כדין, ואת אומר לי כדין! אמר לו: שואלים על החיים ואין שואלים על המתים. כך, השלום אביכם, זה יעקב הזקן. אשר אמרתם, זה יצחק. ויאמרו שלום לעבדך לאבינו וישא עיניו וירא את וגו׳ אמר רבי בנימין: לפי ששמענו חנינה בי״א שבטים, ולא שמענו חנינה בשבט בנימין. והיכן שמענו? כאן שמענו, ויאמר: אלהים יחנך בני, וימהר יוסף וגו׳ וישבו לפניו וגו׳ נטל את הגביע והיה עושה עצמו כמערים ומריח בגביע. אמר יהודה, שהוא מלך יושב בראש, ראובן, שהוא בכור ישב שני לו, וכן כולן. אמר: אנא לית לי אמה, ובנימין לית ליה אמה, כד ילידת ליה אמיה מיתת, מן בגין דא ייתי ויתן ראשיה גביה דידי. לפיכך, ויתמהו האנשים וגו׳. וישא משאת מאת פניו וגו׳, נתן לו יוסף, ונתנה לו אסנת, נתן לו מנשה, נתן לו אפרים, וחלקו עם אחיו, הה״ד: ותרב משאת בנימין ממשאות כולם. וישתו וישכרו עמו, עמו שתו, אבל חוץ ממנו לא שתו. דאמר רבי לוי: כל כ״ב שנה, שלא ראה אותן, לא טעם טעם יין, אף הן לא טעמו טעם יין, עד שראו אותו, הה״ד: וישתו וישכרו עמו, עמו שתו, חוץ ממנו לא שתו דאמר ר לוי כל כ״ב שנה שלא ראם לא טעם יין, ולא הם טעמו יין עד שראהו:

ו ויצו לאשר על ביתו הבוקר אור וגו׳ - אמר רבי לוי: עובדא הוה בדרומית, מן חד פונדקי והוה קאים ולביש זוגוי בליליא. ואמר להון: דהוו תמן קומו פוקו לכון, דלוייתא אנא עבדא, והוון נפקין, ולסטייא קדמין להון ומקפחין עליהון, ועלין ומפלגין עמיה.חד זמן, אזל רבי מאיר ואתקבל תמן, קם ולבש זוגוי. אמר לו: קום פוק לך, דלוייתא אנא עבדא. אמר לו: אית לי אח, ואנא יתיב מסכי ליה. אמר לו: ואן הוא? אמר לו: בכנישתא. אמר לו: ומה שמיה? ואנא אזיל קרי ליה. אמר לו: כי טוב, כל ההוא ליליא אזל ההוא פונדקאה, צווח על תרעא דכנישתא: ״כי טוב״ ״כי טוב״, ולא הוה שום בר נש עני ליה. בצפרא קם רבי מאיר ושוי חמרא, דיזל ליה. אמר לו ההוא פונדקאה: אן הוא ההוא אחוך דאמרת? אמר לו: הא אתא ליה, (בראשית א): וירא אלהים את האור כי טוב:

ז הן כסף וגו׳ - תני, רבי ישמעאל, זה אחד מעשרה קלים וחמורין, שכתובים בתורה. הן כסף וגו׳ השיבנו אליך, ק״ו ואיך נגנב! (שמות ו) הן בני ישראל לא שמעו אלי, וק״ו ואיך ישמעני פרעה! (במדבר יב) ויאמר ה׳ אל משה ואביה ירוק ירק בפניה, ק״ו לשכינה י״ד יום! (דברים לא) הן בעודני חי עמכם היום ממרים הייתם, ק״ו ואף כי אחרי מותי! (ירמיה יב) כי את רגלים רצתה וילאוך, ק״ו ואיך תתחרה את הסוסים! (שם) ובארץ שלום אתה בוטח, וק״ו ואיך תעשה בגאון הירדן! (שמואל א כג) הנה אנחנו פה ביהודה יראים, וק״ו ואף כי נלך קעילה! (משלי יא) הן צדיק בארץ ישולם, ק״ו ואף כי רשע וחוטא! (אסתר ט) ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה וגו׳, וק״ו בשאר מדינות המלך מה עשו!

ח ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא, עשרה בני אדם שנמצא אחד מהן בגניבה, אין כולם באסירה?! אני איני עושה כן אלא, אשר ימצא אתו יהיה לי עבד. ויחפש בגדול החל ובקטן כלה ולמה עבד כן? שלא יאמרו יודע היה היכן הוא מונח. וימצא הגביע באמתחת בנימין, כיון שנמצא הגביע, אמרו לו: מה? גנבא בר גנבתא! אמר להון: גברא דיוסף יש כאן, שעירים יש כאן! אחים שמכרו אחיהם, אתמהא. ויקרעו שמלותם וגו׳ רבי פנחס בשם רבי יהושעיא: שבטים גרמו לאביהם לקרוע, לפיכך לקו גם הם. ויעמוס איש על חמורו וגו׳ חד מנהון הוה נסיב טעוניה בחדא ידא, ויהיב ליה על חמריה. וישובו העירה וגו׳ אמר רבי אבהו: מטרפולין היתה, ואת אמרת וישובו העירה?! אלא מלמד, שלא היתה חשובה בעיניהם, אלא כעיר של עשרה בני אדם:

ט ויאמר יהודה מה נאמר לאדוני - בכסף ראשון. מה נדבר, בכסף שני. מה נצטדק, בגביע. מה נאמר לאדוני, במעשה תמר. מה נדבר, בבלהה. ומה נצטדק, בדינה. מה נאמר, לאבא שבארץ כנען, ביוסף. ומה נדבר, בשמעון. ומה נצטדק, בבנימין. אם נאמר לך חטאנו, גלוי וידוע שלא חטאנו. ואם נאמר לך שלא חטאנו, האלהים מצא את עון עבדיך! אמר רבי יצחק: מצא בעל חוב מקום לגבות שטרו. אמר רבי יצחק: כזה שהוא ממצה את החבית, ומעמידה על שמריה. ויאמר חלילה לי וגו׳ רבי הונא בשם רבי אחא: נער פורפוריה. האיש, אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם אמרין ליה: השלום דכוליה נשפה, ורוח הקודש צווחת (תהלים קיט): שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול.

פרשה צג

א ויגש אליו יהודה, ויאמר בי אדוני, ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני, ואל יחר אפך בעבדך, כי כמוך כפרעה. (משלי ו) בני, אם ערבת לרעך וגו׳, נוקשת באמרי פיך וגו׳, עשה זאת וגו׳ אמר רבי חנינא: ברח מן שלוש והדבק בשלוש. ברח מן הפקדונות, ומן המיאונים, ומלעשות ערבות בין אדם לחבירו, הדבק בחליצה, ובהפרת נדרים, ובהבאת שלום, שבין אדם לחבירו. אמר רבי ברכיה אמר רבי שמעון בר אבא: לית שמיה פקדון, אלא פוק דון. דבר אחר: בני, אם ערבת לרעך, זה יהודה. אנכי אערבנו; תקעת לזר כפיך. מידי תבקשנו; נוקשת באמרי פיך. אם לא הביאותיו אליך. עשה זאת בני והנצל, לך והדבק בעפר רגליו, וקבל מלכותו ואדנותו. ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני:

ב (תהלים מח) כי הנה המלכים נועדו עברו יחדיו - כי הנה המלכים, זה יהודה ויוסף. עברו יחדיו, זה נתמלא עברה על זה, וזה נתמלא עברה על זה. (שם) המה ראו כן תמהו, (בראשית מג): ויתמהו האנשים איש אל רעהו. (תהלים מח) נבהלו נחפזו, ולא יכלו אחיו וגו׳. רעדה אחזתם שם, אלו השבטים. אמרו: מלכים מדיינים אלו עם אלו, אנו מה איכפת לנו! יאי למלך מדיין עם מלך. ויגש אליו יהודה. (איוב מא) אחד באחד יגשו, זה יהודה ויוסף. ורוח לא יבא ביניהם, אלו השבטים. אמרו: מלכים מדיינים אלו עם אלו, אנו מה איכפת לנו יאי למלך מדיין עם מלך ויגש אליו יהודה וגו׳!

ג דבר אחר: ויגש אליו יהודה - כתיב (משלי כה) תפוחי זהב במשכיות כסף תרגם עקילס הגר: חזורין דדהב בגו דיסקרין דכסף. (שם) דבר דבור על אופניו. מה אופן זה מראה פנים מכל צד, כך היו דבריו של יהודה נראים לכל צד, בשעה שדבר עם יוסף:

ד דבר אחר: ויגש אליו יהודה וגו׳ - כתיב (שם כ) מים עמוקים עצה בלב איש וגו׳ משל לבאר עמוקה מלאה צונן, והיו מימיה צוננין ויפין, ולא היתה בריה יכולה לשתות הימנה. בא אחד וקשר חבל בחבל, ונימה בנימה, משיחה במשיחה, ודלה הימנה ושתה. התחילו הכל דולין הימנה ושותין. כך, לא זז יהודה משיב ליוסף דבר על דבר, עד שעמד על לבו:

ה ויגש אליו יהודה - (עמוס ט) הנה ימים באים נאם ה׳ ונגש חורש וגו׳ חורש, זה יהודה. בקוצר, זה יוסף, שנאמר (בראשית לג): והנה אנחנו מאלמים אלומים. ודורך ענבים, זה יהודה, (זכריה ט): כי דרכתי לי יהודה קשת. במושך הזרע, זה יוסף, שמשך זרעו של אביו והורידו למצרים. כדכתיב (הושע יא): בחבלי אדם אמשכם. (יואל ה) ויטפו הרים עסיס, אלו השבטים. אמרו: מלכים מדיינים אלו עם אלו, אנו מה איכפת לנו יאי למלך מדיין עם מלך ויגש אליו יהודה!

ו דבר אחר: ויגש אליו יהודה - ר׳ יהודה ר׳ נחמיה ורבנן ר׳ יהודה אומר: הגשה למלחמה, היך מה דאת אמר: (שמואל ב י): ויגש יואב והעם אשר עמו למלחמה. רבי נחמיה אומר: הגשה לפיוס, היך מה דאת אמר: (יהושע יד): ויגשו בני יהודה אל יהושע לפייסו. רבנן אמרי: הגשה לתפלה, (מלכים א יח): ויגש אליהו הנביא ויאמר ה׳ אלהי וגו׳. ר׳ אלעזר אמר: פשט להון, אם למלחמה אני בא, אם לפיוס אני בא, אם לתפלה אני בא. בי אדוני, בי ולא ביה! אם לממלא מיא, אנא! אם לשמשא, אנא! אם למפצע קיסין, אנא! דבר אחר: בי אדוני, בייה את מעביר עלינו, אדוני, שכך אמרת לנו: הורידוהו אלי וגו׳, זו היא השמת עין נהפך הדבר, שאמרת לסמיות עינים. אמר רבי סימו: בנימוסות שלנו. כתיב (שמות כב): ואם אין לו ונמכר בגניבתו, וזה יש לו לשלם! ידבר נא עבדך, יכנסו דברי באזנך, זקינתו של זה, ע״י שמשכה פרעה לילה אחת לקה בנגעים הוא וכל ביתו, דכתיב (בראשית יב): וינגע ה׳ את פרעה, הזהר שלא ילקה אותו האיש בצרעת. אמו של זה לא מתה, אלא מקללתו של אבא, ומן תמן מיתת לה (שם לא): עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה, הזהר שלא יחול בך קללה אחת, ואותו האיש מת. שנים ממנו נכנסו לכרך אחד שלם והחריבוה, להלן בשביל נקבה, כאן בשביל זכר, על חיבת העין בא, על אכסניא של הקב״ה, שנאמר בו (דברים לג): חופף עליו כל היום, על אחת כמה וכמה! דבר אחר: ידבר נא עבדך וגו׳ אמר רבי ירמיה בר שמעיה: דבר אני מוציא מבפנים ומכניס דֶּבֶר בנא, ומכלה אתכם. אמר רבי חנין: בשעה שהיה יהודה מעלה חמה, היו שערות לבו בוקעות כליו ויוצאות, והיה נותן עששיות של ברזל לתוך פיו, ומוציאן כאבק. כי כמוך כפרעה, מה פרעה גוזר ואינו מקיים, אף את גוזר ואינך מקיים. מה פרעה להוט אחר הזכרים, אף אתה כן. מה פרעה מלך ואתה שני לו בארץ מצרים, כך אבא מלך בארץ כנען ואני שני לו. ואם שולף אני את חרבי, ממך אני מתחיל ובפרעה רבך אני מסיים. אלו אמר מפרעה אני מתחיל היה מניחו, כיון שאמר ממך אני מתחיל, רמז למנשה. ורפש חד רפש וזעת כל פלטין, אמר: דין רפש מן בית אבא, כיון דחמי מיליה כן, שרי משתעי מילין רכיכין, אדוני שאל ונאמר אל אדני:

ז דבר אחר: ויגש אליו יהודה, זו היא, שנאמר ברוח הקודש על ידי שלמה (קהלת ז): החכמה תעוז לחכם וגו׳. כנגד מי אמר שלמה המקרא הזה? לא אמרו אלא, כנגד יוסף הצדיק. אמר רבי יוחנן: בשעה שתפס יוסף הצדיק את בנימין, ואמר להם לאחיו: האיש אשר נמצא הגביע בידו, הוא יהיה לי עבד. אמר לו יהודה: בנימין את תפוס, ושלום בבית אבא?! מיד כעס יהודה ושאג בקול גדול והלך קולו ד׳ מאות פרסה, עד ששמע חושים בן דן, וקפץ מארץ כנען ובא אצל יהודה, ושאגו שניהם ובקשה ארץ מצרים ליהפך עליהם. אמר איוב (איוב ד): שאגת אריה וקול שחל. שאגת אריה, זה יהודה, שכתוב בו: גור אריה יהודה. וקול שחל, זה חושים בן דן, ששניהם נמשלו כארי, שנאמר (דברים לג): ולדן אמר, דן גור אריה. שיני כפירים נתעו, אלו גבוריו של יוסף, שכיון שכעס יהודה, נשרו שיניהם של כולם. אמר רבי יהושע בן לוי: אף אחיו, כיון שראו יהודה שכעס, אף הם נתמלאו חמה ובעטו בארץ, ועשו אותה תלמים תלמים, שנאמר (איוב ד): ליש אובד מבלי טרף, זה יהודה, שמסר עצמו על בנימין. אמר: שמא ימחול הקדוש ברוך הוא על אותו עון, שהטעיתי את אבא ואמרתי לו: אני מביאו לך! באותה שעה נתמלא חמה על יוסף, כיון שראה יוסף סימנין של יהודה, מיד נזדעזע ונבהל, אמר: אוי לי, שמא יהרגני! ומה הן סימנין שהיו בו ביהודה? של בית שילו. אמרו: שני שילטונין זולגות דם. ויש אומרים: כמין שליטי הגבורים וחמשה לבושים היה לובש. נימה אחת היתה לו בלבו, כיון שהיה כועס, קורע את כולם. מה עשה יוסף באותה שעה? אותו עמוד של אבן, שהיה יושב עליו, בעט בו ועשאו גל של צרורות. מיד, תמה יהודה ואמר: זה גבור ממני! באותה שעה, אחז יהודה חרבו לשולפה מתערה, ואינה נשלפת לו, אמר יהודה: ודאי זה ירא שמים הוא, לכך נאמר (קהלת ז): החכמה תעוז לחכם:

ח אדוני שאל את עבדיו וגו׳ - אמר לו: מתחלה באת עלינו בעלילה, כמה מדינות ירדו למצרים לשבר אוכל, ולא שאלת אחד מהם, שמא בתך באנו ליקח, או אתה סבור לישא את אחותנו, אעפ״כ לא כסינו ממך. אמר לו: אני רואה בך, שפטיט אתה. יש באחיך פטיט כמותך? אמר לו: כל זאת שאתה רואה, אני ערבתי אותו! אמר לו: מפני מה לא עשית כן את אחיך, כשמכרת אותו לישמעאלים בעשרים כסף, וציערת את אביך הזקן, ואמרת לו (בראשית לז): טרוף טורף יוסף? כיון ששמע יהודה כך, צעק ובכה בקול גדול. אמר: כי איך אעלה אל אבי? אמר יהודה לנפתלי: לך וראה כמה

שווקים במצרים? קפץ וחזר, אמר לו: שנים עשר! אמר יהודה לאחיו: אני אחריב מהם שלושה, וטלו כל אחד ואחד, אחד אחד, ולא נשאר בהם איש. אמרו לו אחיו: יהודה, מצרים אינה כשכם, אם אתה מחריב את מצרים, תחריב את כל העולם! באותה שעה, ולא יכול יוסף להתאפק, כיון שראה יוסף, שהסכימה דעתם להחריב את מצרים, אמר יוסף בלבו: מוטב שאתודע להם ואל יחריבו את מצרים. אמר להם יוסף: לא כך אמרתם, שאחיו של זה מת, אני אקראנו ויבא אצלכם, והיה קורא: יוסף בן יעקב, בוא אצלי! יוסף בן יעקב, בוא אצלי! והיו מסתכלין בארבע פינות הבית. אמר להם: מה אתם רואים? אני יוסף אחיכם! מיד פרחה נשמתן, שנאמר: ולא יכלו אחיו וגו'. ולא האמינו לו, עד שפרע עצמו והראה להם המילה:

ט אמר רבי חייא בר אבא: כל הדברים שאת קורא, שדיבר יהודה ליוסף בפני אחיו, עד שאת מגיע ולא יכול יוסף להתאפק, היה בהם פיוס ליוסף, ופיוס לאחיו, ופיוס לבנימין. פיוס ליוסף, לומר: ראו היך הוא נותן נפשו על בניה של רחל. פיוס לאחיו, לומר: ראו היאך הוא נותן נפשו על אחיו. פיוס לבנימין, אמר לו: כשם שנתתי נפשי עליך, כך אני נותן נפשי על אחיך. ולא יכול יוסף להתאפק וגו' רבי חמא בר חנינא אמר: לא עשה יוסף כשורה, שאלו בעטו בו אחד מהם, מיד היה מת. רבי שמואל בר נחמן אמר: כהוגן וכשורה עשה, יודע היה צדקן של אחיו. אמר: ח"ו אין אחי חשודים על שפיכות דמים:

י ויתן את קולו בבכי ולא יכלו אחיו לענות אותו - אבא כהן ברדלא אמר: אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה. בלעם חכם של העובדי כוכבים, לא יכול לעמוד בתוכחתה של אתונו, הה"ד (במדבר כב): ההסכן הסכנתי לעשות לך כה, ויאמר לא! יוסף קטנן של שבטים היה, ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו, הה"ד: ולא יכלו אחיו לענות אותו, כי נבהלו מפניו. לכשיבא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא, שנאמר (תהלים נ): אוכיחך ואערכה לעיניך, על אחת כמה וכמה! גשו נא אלי ויגשו, הראה להם את המילה. אני יוסף ועתה לא אתם שלחתם וגו' וישימני לאב לפרעה, לפטרון בסיליון. לאדון, לרבון. מושל, לשליט. מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו, שלא תעמיד את השעה, כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים וגו' ויפל על צבארי בנימין וגו' יוסף בכה על שני חרבנות על חרבן ראשון ועל חרבן שיני:

יא ר' אלעזר בן עזריה אמר: אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה. ומה יוסף הצדיק, שהוא ב"ו כשהוכיח את אחיו לא יכלו לעמוד בתוכחתו, הקדוש ברוך הוא שהוא דיין, ובעל דין, ויושב על כסא דין, ודן כל אחד ואחד, עאכ"ו! שאין כל ב"ו יכולים לעמוד בתוכחתו אתמהא:

יב ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך - וכי שני צוארים היו לו לבנימין? אלא אמר רבי אלעזר בן פדת: יוסף ראה ברוח הקודש, ששני בית המקדשות עתידין ליבנות בחלקו של בנימין, ועתידין ליחרב. ובנימין בכה על צואריו, ראה שמשכן שילה עתיד להעשות בחלקו של יוסף ועתיד ליחרב. ויתן את קולו בבכי, כשם שלא פייס יוסף את אחיו אלא בבכיה, כך, הקב"ה אינו גואל את ישראל אלא מתוך בכיה, שנאמר (ירמיה לא): בבכי יבואו ובתחנונים אובילם אוליכם אל נחלי מים וגו'(ירמיהו לא ח).

פרשה צד

א והקול נשמע בית פרעה - כתיב (שיר ו) אחת היא יונתי תמתי, זה אברהם, שנאמר (יחזקאל לג): אחד היה אברהם. אחת היא לאמה, זה יצחק, שהיה יחיד לאמו. ברה היא ליולדתה, זה יעקב, שהיה ברור לאמו, שהוא צדיק. ראוה בנות ויאשרוה, אלו השבטים, שנאמר: והקול נשמע בית פרעה וגו׳:

ב זאת עשו וקחו את אביכם וגו׳, את טוב, זה גרים של פול, שהוא על עיקת נפש. לכולם נתן לאיש וגו׳, ולאביו שלח כזאת עשרה חמורים וגו׳ אמר רבי יאשיה: הלכו בנדרים אחר שיחת בנ״א. בר, עיבור. לחם, כמשמעו. מזון אמר רבי אחא בר אילא: מכאן שכל הדברים קרוים מזון. רבי יוחנן: כד הוה אכיל חלוטין הוה אמר: לא אכלית מזון יומא דא. וישלח את אחיו וגו׳ אמר להם: אל תפסעו פסיעה גסה, ואל תעמידו עצמכם מדברי תורה, והכניסו חמה לעיר:

ג ויעלו ממצרים ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי, ויפג לבו. תני ר׳ חייא: מה טיבו של בדאי הזה, אפילו אומר דברים של אמת, אין מאמינים אותו! וירא את העגלות, אותן עגלות ששלח פרעה לשאת אותו, היתה עבודת כוכבים חקוקה עליהם, עמד יהודה ושרפן. למוד הוא השבט, להיות שורף עבודת כוכבים. ר׳ לוי בשם ר׳ יוחנן בר שאול, אמר להם: אם יאמין לכם הרי מוטב, ואם לאו, אתם אומרים לו: בשעה שפרשתי ממך לא בפרשת עגלה ערופה הייתי עוסק? ! הה״ד: וירא את העגלות ותחי רוח ויאמר ישראל רב, רב כחו של יוסף בני, שכמה צרות הגיעוהו ועדיין הוא עומד בצדקו הרבה ממני, שחטאתי שאמרתי (ישעיה מ): נסתרה דרכי מה׳, ובטוח אני שיש לי, במה רב טובך:

ד ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע להיכן הלך? אמר רב נחמן: שהלך לקוץ ארזים, שנטע אברהם זקינו בבאר שבע, היך מה דאת אמר: (בראשית כא): ויטע וגו׳. כתיב (שמות כ) והבריח התיכון בתוך הקרשים. אמר ר׳ לוי: והבריח התיכון שנים ושלושים אמה היו בו. מהיכן מצאו אותו לשעה? אלא מלמד, שהיו מוצנעין עמהם מימות יעקב אבינו, הה״ד (שם לה): וכל אשר נמצא אתו עצי שטים, אשר ימצא אתו אין כתיב כאן, אלא אשר נמצא אתו. אמר רבי לוי: ממגדל צבעיא קצצום והביאום עמהם למצרים, ולא נמצא בהם לא קשר ולא פקע, אעין דשטים הוה במגדלא, והיו נוהגים בהם איסור, משום קדושת הארון. אתון ושאלון לרבי חנינא חבריהון ורבנן, אמר להם: אל תשנו ממנהג אבותיכם:

ה ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק, אמר רבי יהושע בן לוי: חזרתי על כל בעלי אגדה שבדרום, שיאמרו לי פסוק זה ולא אמרו לי, עד שעמדתי עם יהודה בן פדייה בן אחותו של בן הקפר ואמר לי: הרב והתלמיד, שהיו מהלכין בדרך בתחלה, שואלים בשלום התלמיד ואח״כ שואלים בשלום הרב. אמר רבי הונא כד אתא רבי יהושע בן לוי לטבריה שאליה לרבי יוחנן ולריש לקיש רבי יוחנן אמר: שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקינו. וריש לקיש אמר: על ברית השבטים הקריב. בר קפרא ור׳ יוסף בר פטרוס חד מנהון אמר: מה אבא היה להוט אחר גרונו, אף אני להוט אחר גרוני. ואוחרנא אמר: מה אבא משנה בן מבניו, אף אני משנה בן מבני. חזרתי ואמרתי: אבא לא היה עליו אלא טרחות נפש אחת בלבד, אבל אני יש עלי טרחות שבעים נפש. ר׳ יודן אמר: חמש ברכות ברכני אבא, כנגדן נגלה עלי הקדוש ברוך הוא חמשה פעמים וברכני. רבי יודן אמר חורי רבי יודן אמר: הייתי סבור שהוא מטעימני מאותן הברכות. ומה היו אותן הברכות? (בראשית כז) יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים, זה יוסף. רבי ברכיה אמר תרתי. רבי ברכיה אמר: אין הקב״ה מייחד שמו על ברייה כשהוא חי, אלא על בעלי יסורין, לפיכך אין כתיב כאן, ויזבח זבחים לאלהי יעקב, אלא לאלהי אביו יצחק שכבר מת. רבי ברכיה אמר: אוחרי, שהיה בעל יסורין. רבנן אמרי: רואים אפרו של יצחק, כאלו צבור על גבי המזבח:

ו ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה, ויאמר, אנכי האל בית אל, ואנכי אעלך גם עלה אותך ואת כל הצדיקים, כיוצא בך. ויוסף ישית ידו וגו׳ רבי חגי בשם ר׳ יצחק אמר: על מנת, ויוסף ישית ידו על עיניך. ויקם יעקב וגו׳ ויקחו את מקניהם בניו ובני בניו אמר רבי יהודה בר אלעאי: בנות בנים, הרי הן כבנים, ובני בנות אינן כבנים:

ז ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה ובני ישכר תולע ופוה ויוב ושמרון - רבי מאיר חמא חד שמראי, אמר ליה רבי מאיר: מהיכן אתית? אמר לו: מן דיוסף. אמר ליה רבי מאיר: לא! אמר ליה שמראי: ואלא דמאן? אמר ליה: מן דישכר. אמר לו: מנא לך? אמר ליה: דכתיב: ובני ישכר תולע ופוה ויוב ושמרון, אלין שמריא. אזל לגבי אפטוריקיא. אמר ליה: אמר לי סבהון דיהודאי חדא מילא, והיא תמהא. אמר לו: מה היא? אמר לו: אמר לי מן דמאן אתית? אמרית ליה: מן דיוסף! אמר לי: לא, מן דישכר, דכתיב ובני ישכר תולע ופוה ויוב ושמרון, אלין שמריא. אמר לו: חייך! מן דיוסף אפקך, מן דישכר לא אעל יתך:

ח ובני בנימין בלע וגו׳ - בשעה שעמד יוסף עם בנימין, שאליה: אית לך בנין? אמר לו: אין! אמר לו: כמה? אמר ליה: עשרה! אמר: ומה שמהון? אמר לו: הוה לי חד אח, והיו מעשיו נאים ונעימים, ונשבה ממני, והוצאתי להם שמות לשם המאורע שלו. בלע, שנבלע ממני. בכר, שהיה בכור לי. אשבל, שנשבה ממני. גרא, שגר בארץ אחרת. נעמן, שהיו מעשיו נאים ונעימים. אחי, שהיה אחי ודאי. וראש, שהיה לי לראש, והוא ראשון של אחיו, שנאמר (דברים לג): תבואתה לראש יוסף. מופים, שהיה יפה מאד בכל דבר, ושכל הלכות, שמסרו שם ועבר ליעקב, מסרו לו. וחופים, שלא ראה בחופתי ולא ראיתי בחופתו, ושחיפו עליו דברים, ואמרו (בראשית לז): חיה רעה אכלתהו. וארד, שהיה דומה לורד. וארד, על שם, כי ארד אל בני אבל שאולה. ובני נפתלי, שהיו מופתלין על שבעים ושתים. ניר, שהיו פותלין את עבודת הניר. יחצאל, שחיצו אלוהות בידן, והן מצחצחין בשיניהם ומלעיגים בשפתותיהן. וגוני, שהיו מגונים בלשונם. ויצר, שהיה יצרן קשה מכל בני אדם. ושלם, שהיו מושלמים ליצרם, ומשלמין רעה תחת טובה:

ט כל הנפש הבאה וגו׳ ובני יוסף אשר יולד לו וגו׳ - רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן: ראית מימיך אדם נותן לחבירו ששים וששה כוסות, וחוזר ונותן לו אף שלושה, והוא מונה אותם שבעים?! אלא, זו יוכבד, שהשלימה מנין של ישראל במצרים. רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן אמר: יוכבד עבורה בארץ כנען ולידתה בארץ מצרים, הה״ד (במדבר כו): ושם אשת עמרם יוכבד וגו׳, על פיילי דמצרים נולדה. ורבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן: למוד הקדוש ברוך הוא להיות מונה את השבט הזה, עד שהוא במעי אמו, הה״ד (ד״ה א כ״ה): לידותון, בני ידותון: גדליהו וצרי וישעיהו, חשביהו ומתתיהו, חמשה בפרט ובכללן ששה?! אלא אף שמעי מנאו הקב״ה, עד שהוא במעי אמו, ואם יאמר לך אדם עשירי שמעי, אמור לו: עשירי לדוכן. ור׳ לוי בשם ר׳ שמואל בר נחמן: שימש אבינו יעקב מטתו והקדוש ברוך הוא קורא אותם נפשות, הה״ד (במדבר כז): ומספר את רובע ישראל. אמר רבי ברכיה: כשרף הזה שאינו מספיק לצאת, עד שמספיגין אותו. ויש אומרים: יעקב השלים עמהם את המנין. אמר רבי יצחק: משל לשתי לגיונות של מלך, דיוקמניאות וגאוסטיינא. בשעה שהמלך נמנה עם אלו, נמצאו שלמים. ובשעה שהמלך עוד נמנה עם אלו, נמצאו שלמים. ויש אומרים: הקב״ה השלים עמהם את המנין. ויש אומרים: חושים בן דן השלים עמהן את המנין. בתורתן של רבי מאיר מצאו כתוב: ובן דן חושים, הה״ד (שמואל ב כד): ויבואו הגלעדה ואל ארץ תחתים חדשי וגו׳. בית ירח, ירח סינים, מדה כנגד מדה. דן נכנס בצלמוניתו אצל אביו, ומתברך בשבעים אלף. ובנימין נכנס בעשרה, ומתברך בארבעים אלף. וי״א: סרח בת אשר השלימה עמהן את המנין, הה״ד (שם כ): ותקרא אשה חכמה מן העיר, ויקרב אליה, ותאמר האשה: האתה יואב? אמרה, שמך יואב! לומר, שאתה אב לישראל, ואין אתה אלא קוצר, ולית את לפום שמך, ולית את ודוד בני תורה, עד כאן תמו דברי תורה! לא כתיב (דברים כ): כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום?! ואמר לה: מן את? אמרה ליה: (שמואל ב כ): אנכי שלומי אמוני ישראל, אני הוא שהשלמתי מניינן של ישראל במצרים, אני הוא שהשלמתי נאמן לנאמן, יוסף למשה, מה אתה מבקש להמית עיר, ולי שאני אם בישראל?! מיד, (שם כ): ויען יואב ויאמר: חלילה חלילה לי וגו׳, חלילה חלילה שתי פעמים, חלילה לדוד, חלילה ליואב, חלילה למלכות בית דוד, אלא לא כן, אלא (שם): כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו, נשא ידו במלך בדוד. אם במלך למה בדוד ואם בדוד למה במלך?! אלא אמר ר׳ עזריא בשם ר׳ יהודה בר׳ סימון: כל שמעמיד פניו במלך, כאלו העמיד פניו בת״ח, כ״ש במלך ות״ח! רבי יודן אמר: כל המעיז פניו במלך, כאלו מעיז פניו בשכינה. (שם) ותאמר הנה ראשו מושלך אליך, מנא ידעה? אלא אמרה, כל דמחציף אפיה במלכות בית דוד, מרים הוא ראשיה מלעיל. מיד, (שם): ותבא האשה אל כל העם בחכמתה. אמרה להון: לית אתון ידעין מיליא דדוד, הידא אומה קמת בהון, הידא מלכותא קמת בהון?! אמרין לה: ומהו בעי? אמרה להון: אלף גוברין, ולא טב אלף גוברין מלמחרבה מדינתכון?! אמרו לה: כל חד וחד ליהב לפום מה דאית ליה. אמרה להון: דלמא אגב פיוסא שביק ציבחר עבדא נפשה. כמה דאזלא מפייסא, והדרה מאלף לחמש מאין, למאה, לעשרה, לחד, והוא אכסנאי. ומנו? שבע בן בכרי! מיד ויכרתו את ראשו. תני, סיעה של בני אדם, שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו אנו הורגים אתכם, יהרגו כולם ואל ימסרו נפש אחת מישראל! ואם יחדוהו להן כשבע בן בכרי, נותנין ואל יהרגו כולם. אר׳ יהודה: במה דברים אמורים? בזמן שהוא מבפנים והן מבחוץ, אבל הוא מבפנים והן מבפנים, הואיל והוא נהרג והן נהרגים, יתנו להם ואל יהרגו כולם, כגון: שהוא אומר (שם כ): ותבא האשה אל כל העם, הואיל והוא נהרג ואתם נהרגים, תנוהו להם, ואל תהרגו כלכם. ר׳ שמעון אומר: כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה. עולא בן קישר תבעתיה מלכותא קם וערק לגבי רבי יהושע בן לוי ללוד. שדר פרדיסקי בתריה. איטפל ליה רבי יהושע בן לוי ופייסיה. ואמר ליה: מוטל דלקטיל ההוא גברא, ולא ליענשי ציבורא על ידיה. איפייס ליה ויהבי ניהליה, הוה קא משתעי אליהו בהדיה, כיון דעביד הכי, לא אתא לגביה. צם עלוי תלתין יומין ואתחזי ליה. אמר ליה: מאי טעמא אפגר מר? אמר לו: וכי חבר אני למוסרת?! אמר לו: ולא מתניתא היא, סיע של בני אדם וכו׳? אמר: וכי משנת חסידים היא?! מיבעי להאי מלתא מתעבדא על ידי אחריני, ולא על ידך. תני, בשעה שעלה נבוכדנצר לכבוש את יהויקים, עלה וישב בדפני של אנטוכיא. ירדה סנהדרי גדולה לקראתו. אמרו לו: הגיע זמנו של בית הזה ליחרב! אמר להם: לאו, אלא יהויקים מלך יהודה מרד בי, תנו אותו לי ואני אלך. אזלון ואמרין ליהויקים:

נבוכדנצר בעו לך. אמר להו: וכך עושים דוחים נפש מפני נפש, לא כן כתיב (דברים כג): לא תסגיר עבד אל אדוניו? ! אמרו לו: לא כך עשה זקנך, לשבע בן בכרי, הה"ד (שמואל ב כ): הנה ראשו מושלך אליך בעד החומה, כיון שלא שמע להם, עמדו ונטלוהו ושלושלו אותו וכוליה.

פרשה צה

א ואת יהודה שלח לפניו - כתיב (ישעיה סה) זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן בא וראה כל מה שהכה הקדוש ברוך הוא בעולם הזה, מרפא אותן לעתיד לבא. העורים מתרפאים, שנאמר (שם לה): אז תפקחנה עיני עורים. והפסחים מתרפאים, שנאמר (שם): אז ידלג כאיל פסח. ותרון לשון אלם, וכשם שאדם הולך כך הוא בא. הולך עור ובא עור. חרש ובא חרש. אלם ובא אלם. כשם שהוא הולך לבוש, כך הוא בא לבוש. ממי את למד? משמואל, שראה אותו שאול. מהו אומר לאשה, מה תארו? ותאמר (שמואל א כט): איש זקן והוא עוטה מעיל, שכך היה לבוש, שנאמר (שם ב): ומעיל קטן תעשה לו אמו. ולמה כשם שהאדם הולך, כך הוא בא? שלא יאמרו כשהם חיים לא ריפאן, משמתו ריפאן הקב"ה ואחר כך הביאן? ! דומה שאינן אותן, אלא אלו אחרים הם. אמר הקדוש ברוך הוא: אם כן, יעמדו כמו שהלכו, ואח"כ אני מרפא אותן. למה? (ישעיה מג): לפני לא נוצר אל, ואני מרפא אותן, ואף החיות מתרפאות, שנאמר (שם סה): זאב וטלה ירעו כאחד, הכל מתרפאים. מי שהביא מכה על הכל אינו מתרפא, אלא (שם): ונחש עפר לחמו. למה? שהוא הוריד הבריות לעפר. דבר אחר: זאב וטלה זאב, זה בנימין. וטלה, אלו השבטים, שנאמר (ירמיה נ): שה פזורה ישראל. ירעו כאחד. אימתי? כשירד בנימין עמהם והיה יעקב אומר להם: (בראשית מב): לא ירד בני עמכם, וכיון שהגיע השעה וירד עמהם, היו ממצעים אותו, והיו משמרין אותו. וכן ביוסף אומר: (שם מג): וישא את עיניו וירא את בנימין. אריה, זה יהודה, (שם מט): גור אריה יהודה. כבקר, זה יוסף, (דברים לג): בכור שורו הדר לו. נמצאו אוכלים כאחת, (בראשית מג): וישבו לפניו וגו'. וישא משאות הוי, ואריה כבקר יאכל תבן, לפיכך ואת יהודה שלח לפניו:

ב אמר הכתוב: (ישעיה יא) וסרה קנאת אפרים לפי שהיה יעקב אבינו סבור, שיהודה הרג את יוסף, בשעה שהביאו לו את הכתונת, שנאמר (בראשית לו): ויכירה, ויאמר: כתונת בני! חיה רעה, ואין חיה רעה, אלא אריה יהודה:

ג דבר אחר: ואת יהודה שלח לפניו ר' חנינא בריה דרבי אחא ורבי חנינא: חד אמר: להתקין לו בית דירה. וחד אמר: להתקין לו בית ועד, שיהא מורה בו דברי תורה, ושיהיו השבטים לומדים בו. תדע לך שהוא כן, כיון שהלך לו יוסף מאצלו, היה יודע באיזה פרק פירש ממנו, שהיה משנה אותו, כיון שבאו אחי יוסף אצלו ואמרו לו: עוד יוסף חי! ויפג לבו, נזכר באיזה פרק פירש הימנו, ואמר בלבו: יודע אני שבפרק עגלה ערופה פירש ממני יוסף.אמר להם: אם אתם יודעים באיזה פרק פירש ממני, אני מאמין לכם. אף יוסף היה יודע באיזה פרק פירש הימנו. מה עשה יוסף? נתן להם עגלות, שנא' (בראשית מה): ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה, ללמדך, שבכל מקום שהיה יעקב יושב, היה עוסק בתורה כשם שהיו אבותיו, ועד עכשיו לא נתנה תורה, וכתיב באברהם (שם כז): וישמור משמרתי. ומהיכן למד אברהם את התורה? רבן שמעון אומר: נעשו שתי כליותיו כשתי כדים של מים, והיו נובעות תורה. ומנין שכן הוא? שנאמר (תהלים טז): אף לילות יסרוני וגו'. רבי לוי אמר: מעצמו למד תורה, שנאמר (משלי יד): מדרכיו ישבע סוג לב ומעליו איש טוב. ר' יונתן שר הבירה אמר: אפילו עירובי תבשילין היה אברהם יודע, שנאמר (בראשית כז): עקב אשר שמע אברהם וגו'. ובן כמה שנים הכיר אברהם את בוראו? בן מ"ח שנה הכיר את בוראו. ריש לקיש אמר בן שלוש שנים, דכתיב עקב מנין עק"ב. ואברהם חיה קע"ה שנים, נמצאת למד, שבן שלוש שנים הכיר את בוראו, והיה משמר דקדוקי תורה, והיה מלמד את בניו, שנאמר (שם יח): כי ידעתיו וגו'. אמר לו הקב"ה: אתה למדת בניך תורה בעולם הזה, אבל בעולם הבא אני בכבודי מלמד לכם את התורה, שנאמר (ישעיה נד): וכל בניך למודי ה':

ד ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים - מפני מה אמר הכתוב ומקצה אחיו? ללמדך, שלא היו גבורים. ומי היו הללו חמשה אנשים? ראובן, לוי, בנימין, שמעון, יששכר. ומפני מה לקח יוסף הצדיק הללו חמשה אנשים מאחיו שהיה יודע באחיו כל גבור וגבור שהיה בהם, ועשה הדבר בחכמה. אמר: אם מעמיד אני גבורים לפני פרעה, רואה אותן ועושה אותן אנשי מלחמתו, כל מי שכפל שמו בברכתו של משה היה גבור, וכל מי שלא כפל שמו, לא היה גבור. יהודה, שהיה גבור, כפל שמו, שנאמר (דברים לג): וזאת ליהודה, שמע ה' קול יהודה, לפיכך לא העמיד אותו לפני פרעה. וכגון נפתלי, שנאמר (שם): ולנפתלי אמר: נפתלי. וכגון אשר, (שם): ולאשר אמר: ברוך מבנים אשר. וכגון דן, שנאמר (שם): ולדן אמר: דן. וכגון זבולן, שנאמר (שם): ולזבולן אמר: שמח זבולן. וכגון גד, (שם) ולגד אמר: ברוך מרחיב גד. לפיכך, לא העמיד אלו לפני פרעה והשאר, שלא כפל שמותם, לא היו גבורים, לפיכך העמידם לפני פרעה:

פרשה צו

א ויחי יעקב בארץ מצרים - למה פרשה זו סתומה מכל הפרשיות של תורה? אלא, כיון שנפטר אבינו יעקב התחילה שעבוד מצרים על ישראל. דבר אחר: למה הוא סתומה? מפני שבקש יעקב אבינו לגלות את הקץ, ונסתם ממנו. דבר אחר: למה היא סתומה? מפני שסתם ממנו כל צרות שבעולם:

ב ויקרבו ימי ישראל למות - כתיב (תהלים לט) כי גר אנכי עמך תושב וגו' (ד"ה א כט) כי גרים אנחנו לפניך וגו' כצל ימינו על הארץ ואין מקוה והלואי כצלו של כותל, או כצלו של אילן, אלא כצלו של עוף, בשעה שהוא עף, דכתיב (תהלים קד): כצל עובר ואין מקוה, ואין מי שיקוה שלא ימות. הכל יודעים ואומרין בפיהם, שהן מתים. אברהם אמר: (בראשית טו): ואנכי הולך ערירי. יצחק אמר: (שם כז): ואברכך לפני ה' לפני מותי. אף יעקב אמר: ושכבתי עם אבותי. אימתי? בשעה שנטה למות:

ג ויקרבו ימי ישראל - כתיב (קהלת ח) אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח ואין שלטון ביום המות רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי: חצוצרות שעשה משה במדבר, בשעה שנטה למות גנזם הקדוש ברוך הוא, שלא יהא אחר תוקע בהן, והן באים אצלו, דכתיב (דברים לא): הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם, לקיים מה שנאמר: ואין שלטון ביום המות. דבר אחר: ואין שלטון ביום המות כשעשה זמרי אותו מעשה, מה כתיב שם (במדבר כה): ויבא אַחַר איש ישראל אל הַקֻּבָּה. והיכן היה משה ופנחס מדבר לפני משה? אלא, לקיים ואין שלטון ביום המות, ואין מות אלא לשון השפלה. ניתנה הישועה לפנחס והשפיל את משה. ואף דוד כתיב בו (מלכים א א): והמלך דוד זקן, וכיון שנטה למות, מה כתיב בו (שם א ב): ויקרבו ימי המלך דוד אין כתיב כאן, אלא ויקרבו ימי דוד. ואף יעקב, כיון שנטה למות, התחיל משפיל עצמו לפני יוסף, ואמר לו: אם נא מצאתי חן בעיניך. אימתי? כשקרב למיתה, שנאמר: ויקרבו ימי ישראל למות:

ד אמר ריש לקיש: חייך! אתה שוכב ואין אתה מת, שנא': ויקרבו ימי ישראל למות. מהו ויקרבו? אמר הקב"ה: היום קובל עליך לומר כי הוא יקום, כאדם שאומר פלוני קרב על חבירו, הוי, ויקרבו, וכל מי שנאמר בו קריבה למות, לא הגיע לימי אבותיו. דוד, כתיב בו: קריבה, ויקרבו ימי דוד למות, לא הגיע לימי אבותיו, בועז ועובד ישי. אמרו חכמים: יותר מד' מאות שנה היו חייו, ודוד לא חיה אלא ע' שנה, לא הגיע לימי אבותיו. לפיכך כתיב בו, קריבה. עמרם, חיה קל"ז שנה, ומשה לא חיה אלא ק"כ שנה. לפיכך כתיב בו, קריבה. (דברים לא): הן קרבו ימיך למות. ויעקב, כתיב בו קריבה, שלא הגיע לימי אבותיו. אברהם חיה קע"ה שנה, יצחק ק"פ, ויעקב קמ"ז. לפיכך כתיב בו, קריבה, ויקרבו ימי ישראל למות:

ה ויקרא לבנו ליוסף - למה לא קרא, לא לראובן ולא ליהודה, וראובן הוא הבכור ויהודה הוא המלך, והניחן וקרא ליוסף, למה כן? בשביל שהיה סיפק בידו לעשות. לפיכך, ויקרא לבנו ליוסף, ולפי שהשעה מסורה לו. אל נא תקברני במצרים בשבילך ירדתי למצרים, בשבילך אמרתי אמותה הפעם. ועשית עמדי חסד ואמת וכי יש חסד של שקר, שהוא אמר חסד ואמת, למה כן? משל הדיוט אומר מית בריה דרחמך, טעון: מת רחמך, פרוק! אמר לו: אם תעשה לי חסד לאחר מיתתי, הוא חסד של אמת. אל נא תקברני במצרים למה? שסופה של ארץ מצרים ללקות בכנים, ויהיו מרחשות בתוך גופי. לפיכך, אל נא תקרבני במצרים. דבר אחר: מפני מה בקש יעקב אבינו שלא יקבר במצרים? שלא יעשו אותו עבודת כוכבים, שכשם שנפרעין מן העובד, כך נפרעין מן הנעבד, דכתיב (שמות יב): ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. וכן אתה מוצא בדניאל, כיון שפתר את חלומו של נבוכדנצר, מה כתיב (דניאל ב): באדין מלכא נבוכדנצר, נפל על אפוהי ולדניאל סגיד, ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה, אבל דניאל לא קיבל. למה? שכשם שנפרעים מעובדי עבודת כוכבים, כך נפרעים הימנה. וכן אתה מוצא בחירם, כיון שעשה עצמו אלוה, מה היה סופו? כתיב ביה (יחזקאל כח): יען גבה לבך, ותאמר אל אני! אמר לו הקדוש ברוך הוא: (שם) הנה חכם אתה מדניאל, שנבוכדנצר בקש להקריב לו ולא רצה, ואת עושה עצמך אלוה?! מה היה סופו? כתיב ביה (שם): על ארץ השלכתיך לפני מלכים נתתיך, לראוה בך. דבר אחר: יעקב אמר, שלא יפדו בי המצרים. הם משתחוים לשה ואני נמשלתי בשה, שנאמר (ירמיה נ): שה פזורה ישראל. ובמצרים כתיב (יחזקאל כג): אשר בשר חמורים בשרם. וכתיב (שמות לד): ופטר חמור תפדה בשה, הוי, אל נא תקברני במצרים. ולמה כל האבות תובעין ומחבבין קבורת א"י? אמר רבי אלעזר: דברים בגו. רבי יהושע בן לוי אמר: מהו דברים בגו? (תהלים קיז): אתהלך לפני ה' בארצות החיים.

פרשה צז

א (תהלים לד) יראו את ה' קדושיו - אמר רבי עזריה: בשעה שבירך יעקב אבינו את יוסף, יצא ופניו מצהילות, והשבטים אומרין: דין כל עמא עם קיימא, בשביל שהוא מלך, עם מן דקיימין קיימין. אמר להם יעקב אבינו: יראו את ה' קדושיו, אית מספקא לכולא ויברך את יוסף ויאמר:

ב ויברך את יוסף ויאמר - ר׳ ברכיה ואמרי לה בשם ר׳ יוחנן וריש לקיש ר׳ יוחנן אמר: לרועה שהוא עומד ומביט בצאנו. ריש לקיש אמר: לנשיא מהלך והזקנים לפניו. על דעתיה דר׳ יוחנן אנו צריכין לכבודו. על דעתיה דריש לקיש הוא צריך לכבודנו:

ג המלאך הגואל אותי מכל רע וגו׳ - אמר ר׳ יוסי בר חלפתא: קשה הוא הפרנסה כפלים, כלידה בלידה. כתיב (בראשית ג): בעצב תלדי בנים. בפרנסה כתיב (שם): בעצבון תאכלנה כל ימי חייך. ר׳ אלעזר ורבי שמואל בר נחמן רבי אלעזר אמר: הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה. מה גאולה כפלים, אף פרנסה כפלים. מה פרנסה בכל יום, אף גאולה בכל יום. ורבי שמואל בר נחמן אמר: וגדולה מן הגאולה. שהגאולה ע״י מלאך, ופרנסה על ידו של הקב״ה. גאולה על ידי מלאך, המלאך הגואל אותי. ופרנסה, ע״י הקדוש ברוך הוא (תהלים קמה): פותח את ידך ומשביע לכל חי. רבי יהושע בן לוי אמר: קשין מזונותיו של אדם, כקריעת ים סוף, שנאמר (שם קלג): לגוזר ים סוף לגזרים. וכתיב תמן (שם): נותן לחם לכל בשר. יברך את הנערים ,זה יהושע וגדעון, הה״ד (יהושע ה): ויהי בהיות יהושע ביריחו, וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וגו׳. ויאמר לא כי אני שר צבא ה׳, עתה באתי. רבי יהושע בשם ר׳ חנינא בר יצחק: צעק מתוך צפורני רגליו, ויאמר: שר צבא ה׳. שר צבא של מעלן אני, וכל מקום שאני נראה, הקב״ה נראה, זה סימן בכל מקום שהיה רבי יוסי ארוך נראה, היה רבי נראה. עתה באתי, עם משה רבך באתי, אלא שהיה מתפלל ואומר (שמות לג): אם אין פניך הולכים וגו׳. לעלות למעלה לא הייתי יכול, שעדיין לא עשיתי שליחותי, ולמטה לא הייתי יכול, שעדיין היה מתפלל ואומר: אם אין פניך הולכים, אלא הזהר שלא תעשה, כשם שעשה לי משה רבך, ונדחתי. וידגו לרוב בקרב הארץ מה הדגים הללו, אין העין שולטת בהן, כך בניך, אין העין שולטת בהן, הה״ד (יהושע יז): וידברו בני יוסף אל יהושע וגו׳. אמר להם: אין אתם מתיראין מן העין? אמרו לו: זו היא ברכה, שברכנו אבא, וידגו לרוב בקרב הארץ. מה הדגים הללו אין נתפסין אלא בגרונם, כך בניך, אין נתפסין אלא בגרונם, (שופטים יב): ויאמר לו: אמור נא שבולת, ויאמר: סבולת. מה דגים הללו גדלין במים, כיון שיורדת טפה אחת מלמעלה, מקבלין אותה בצמאון, כמי שלא טעמו טעם מים מימיהון, כך הן ישראל גדלין במים בתורה, כיון שהן שומעין דבר חדש מן התורה, הן מקבלין אותו בצמאון, כמי שלא שמעו דבר תורה מימיהון. אמר רבי לוי: ששים רבוא תינוקות עיברו נשותיהן של ישראל בלילה אחד, וכולן הושלכו ליאור, ועלו בזכותו של משה, הוא שמשה אומר (במדבר יא): שש מאות אלף רגלי, העם אשר אנכי בקרבו, כולן לרגלי עלו. רבי זכאי רבה מייתי מן הכא, וידגו לרוב בקרב הארץ. מה בקרב הארץ ששים רבוא, כך בגבול דגים ששים רבוא. מה בקרב הארץ לא מתו, אף בגבול דגים לא מתו. מי ששמו כשם הדג, בנו מכניסן לארץ (דה״א ז): נון בנו, יהושע בנו:

ד וירא יוסף כי ישית אביו וגו׳ - אמר רבי ברכיה: ידא דדחת תליתאה דעלמא, את מבקש לדחותה? ! ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי וגו׳ וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי ידעתי מעשה ראובן ובלהה, ומעשה יהודה ותמר. מה דברים שלא נתגלו לך, נתגלו לי. דברים שנתגלו לך, על אחת כמה וכמה ! גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואפשר כן? ! אלא זה יהושע, שהוא מדמים גלגל חמה ולבנה, שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו. אמר רבי יצחק: עבדא בישא לאו זביניה דאבא את לא כך ראה אותך אבא בחלום והנה השמש והירח(בראשית לז ט) אף את דום מלפני מיד וידם השמש וירח עמד(יהושע י יג)? !

ה ויברכם ביום ההוא - כשם שקדמו כאן, כך קדמו בכל מקום. קדמו בתולדות, אלה תולדות בני אפרים, ואח״כ אלה תולדות בני מנשה. ביוחסין, (במדבר א): לבני אפרים תולדותם למשפחותם. קדמו בנחלה (יהושע טז): זאת נחלת בני אפרים, ואח״כ זאת נחלת בני מנשה. קדמו בדגלים, (במדבר ב): דגל מחנה אפרים ואחר כך, ועליו מטה מנשה. קדמו בנשיאים, (שם ז): ביום השביעי נשיא לבני אפרים, ואח״כ (שם): ביום השמיני נשיא לבני מנשה. קדמו בשופטים, יהושע משל אפרים וגדעון משל מנשה. קדמו במלכים, ירבעם משל אפרים ויהוא משל מנשה. קדמו בברכה, בך יברך ישראל לאמר: ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. קדמו בברכה, וישם את אפרים לפני מנשה:

ו ויאמר ישראל אל יוסף אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב וגו׳ בר אחוי דרבי יוסי, ג׳ סימנים נתן להם הזקן: הבא בסיגנון שלו, אנכי. והממנה מכם, זקנים. ואומר לכם, פקוד זה הוא הגואל. רבי חוניא, מוציא אנכי, ומכניס שם המפורש תחתיו. ואני נתתי לך בין שהשכים ולא עשית כמעשיהן. לפיכך, תהא השכם בחלקך. אמר רבי פנחס: בשכם נפרצה הערוה וגדרת אותה. לפיכך, תהא בחלקך. רבי יהודה ורבי נחמיה ר׳ יהודה אמר: ואני נתתי לך שכם, זו הבכורה, ולבושו של אדם הראשון. אשר לקחתי מיד האמורי, זה עשו. וכי עשו אמורי היה? אלא שעשה מעשה אמורי. בחרבי ובקשתי, במצות ובמעשים טובים. רבי נחמיה אמר: ואני נתתי לך שכם אחד, זו שכם, ודאי אשר לקחתי מיד האמורי, זה חמור אבי שכם. וכי אמורי היה? אלא חוי בכלל אמורי. בחרבי ובקשתי, לא היה אבינו יעקב רוצה, שיעשו בניו אותו מעשה, כיון שעשו בניו אותו המעשה אמ׳ מה אני מניח את בניי ליפול ביד אומות העולם, מה עשה, נטל חרבו וקשתו ועמד על פתח שכם, אמ׳ אם יבואו אומות העולם ליזדווג לנביי אני נלחם כנגדן, היא דהוא אמ׳ ליה ליוסף ואני נתתי לך שכם אחד וגו׳ ואיכן מצינו שנטל יעקב אבינו חרבו וקשתו בשכם:

פרשה צח

א (תהלים נז) אקרא לאלהים עליון - אקרא לאלהים עליון, בראש השנה, לאל שגמר עלי ביום הכפורים, לידע איזה לשם, ואיזה לגזרה. דבר אחר: אקרא לאלהים, זה יעקב אבינו. לאל גומר עלי, שהסכים הקדוש ברוך הוא עמו, ליתן לכל אחד ואחד, לפי מה שהוא ויקרא יעקב אל בניו:

ב (משלי טז) בחיק יוטל את הגורל, זה גורלו של יוה״כ. ומה׳ כל משפטו, לידע איזה הוא לשם, ואיזה לגזרה. דבר אחר: בחיק יוטל את הגורל, זה גורלן של שבטים. ומה׳ כל משפטו, שהסכים הקב״ה עמו, ליתן לכל אחד ואחד לפי מה שהוא. ויקרא יעקב אל בניו רבי יודן ורבי פנחס רבי יודן אמר: ויקרא יעקב לאל, להיות עם בניו. ר׳ פנחס אמר: זימנו לבניו. אמר רבי אבון: עשאו אפוטרופוס על בניו. ויאמר האספו וגו׳ האספו מארץ מצרים, והקבצו לרעמסס. האספו מעשרת השבטים, והקבצו לשבט יהודה ובנימין, צוה אותן להיות נוהגין בשבט יהודה ובנימין בכבוד. ר׳ אחא אמר: הטהרו, היך מה דאת אמר (נחמיה יג): ויאספו וגו׳, ויטהרו את הלשכות. ורבנן אמרי: צוה אותן על המחלוקת. אמר להון: תהיו כלכון אסיפה אחת, הה״ד (יחזקאל לז): ואתה בן אדם, קח לך עץ אחד וכתוב עליו וגו׳ לבני ישראל וגו׳ חבירו כתיב, נעשו בני ישראל אגודה אחת, התקינו עצמכם לגאולה. מה כתיב אחריו? ועשיתי אתכם לגוי אחד וגו׳. את אשר יקרא אתכם באחרית הימים רבי סימון אמר: מפלת גוג הראה להם, היך מה דאת אמר: באחרית הימים תהיה. רבי יהודה אמר: בנין בית המקדש הראה להם, היך מה דאת אמר: (מיכה ד): והיה באחרית הימים, יהיה הר בית ה׳ נכון. רבנן אמרי: בא לגלות להם את הקץ, ונתכסה ממנו. רבי יהודה בשם ר׳ אלעזר בר אבינא: שני בני אדם נגלה להם הקץ, וחזר ונתכסה מהם, ואלו הם: יעקב ודניאל. דניאל, (דניאל יב): ואתה דניאל סתום את הדברים וחתום. יעקב, את אשר יקרא אתכם באחרית הימים. ראובן בכורי אתה מלמד, שבא לגלות להם את הקץ ונתכסה ממנו. משל לאוהבו של מלך, שהיה נפנה מן העולם, והיו בניו סובבין את מטתו. אמר להם: בואו ואגלה לכם מסטורין של מלך. תלה עיניו והביט במלך. אמר להם: הוי זהירין בכבודו של מלך. כך יעקב אבינו, תלה עיניו וראה שכינה עומדת על גביו. אמר להם: הוו זהירין בכבודו של הקדוש ברוך הוא. ורבנן אמרי: כך היתה עדתו של קרח שוקעת ויורדת, שוקעת ויורדת, עד שעמדה חנה ונתפללה עליהן (ש״א ב), ה׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל:

ג הקבצו ושמעו בני יעקב - רבי ברכיה, זימנין אמר לה בשם רבי חייא, וזימנין אמר לה בשם רבנן דתמן, מכאן שהיו מפוזרין וירד מלאך וכינסן. אמר ר׳ תנחומא: מכאן שהיו מפוזרין, וכינסן ברוח הקודש. ושמעו אל ישראל אביכם רבי יודן ורבי פנחס רבי יודן אמר: שמעו לאל ישראל אביכם. ורבי פנחס אמר: אל הוא, ישראל אביכם. מה הקב״ה בורא עולמות, אף אביכם בורא עולמות. מה הקדוש ברוך הוא מחלק עולמות, אף אביכם מחלק עולמות. אלעזר בן אחוי אמר: מכאן זכו ישראל לקריאת שמע. בשעה שהיה יעקב אבינו נפטר מן העולם, קרא לשנים עשר בניו. אמר להם: שמעו אל ישראל, שבשמים אביכם, שמא יש בלבבכם מחלוקת על הקב״ה! אמר לו: (דברים ו) שמע ישראל אבינו, כשם שאין בלבך מחלוקת על הקדוש ברוך הוא, כך אין בלבנו מחלוקת, אלא ה׳ אלהינו ה׳ אחד. אף הוא פירש בשפתיו ואמר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל, הדא הוא, שישראל משכימים ומעריבים בכל יום, ואומרים: שמע ישראל אבינו, ממערת המכפלה, אותו דבר שצויתנו, עדיין הוא נוהג בנו, ה׳ אלהינו, ה׳ אחד:

ד ראובן בכורי אתה רבי היה אומר: בו דבר לשבח ודבר לגנאי. את בכור ועשו בכור. (בראשית כז): וילך עשו השדה לצוד ציד אם מצא מוטב ואם לאו להביא מן הגזילות ומן החמסים ואת (שם ל): וילך ראובן בימי קציר חטים וגו׳ כחי וראשית אוני, אלו זעקפי המלחמה. יתר שאת ויתר עז, (ד״ה א יב): ופני אריה פניהם. והיה אומר בו דבר לגנאי. ראובן בכורי אתה, את בכור ואני בכור. אני בן פ״ד שנה לא ראיתי טפת קרי, ואת וילך וישכב את בלהה. כחי וראשית אוני, שירוי חילי ושירוי צערי. יתר שאת ויתר עז, הבכורה היתה שלך, והכהונה היתה שלך, והמלכות היתה שלך, ועכשיו שחטאת, נתנה הבכורה ליוסף, והכהונה ללוי, והמלכות ליהודה. אמר רבי אחא: לא שלך היתה הבכורה, כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל? ! כל החרישות שחרשת באמך, לא ברחל הייתי ראוי לחרשן? ! עכשיו חזרה הבכורה לבעליה. פחז כמים אל תותר רבי אליעזר ור׳ יהושע רבי אליעזר אמר: פחז״ת, חטא״ת, זני״ת. רבי יהושע אמר: פרק״ת עול, חלל״ת יצועי, ז״ע יצרך עליך. רבי אליעזר בן יעקב אמר: פסע״ת על דת, חבת״ה בבכורתך, ז״ר נעשית למתנותיך. אמרו: עד עכשיו אנו צריכין למודעי! בא ר׳ אליעזר המודעי ופירש, זע״ת, חרד״ת, פר״ח חטא מעל ראשך. אמר רבי פנחס: עשית כפחזים, שנשתברו שוקיהן במים. כמים רבנן אמרי: אתה חטאת במים, יבא משוי ממים ויקרבך, יחי ראובן ואל ימות. כמים מה מים ניתרין ממקום למקום, כך הותרה לך. רבי אליעזר המודעי אומר: אין עושין מקוה של יין, של שמן, אלא של מים. כך, עשית לך מקוה של מים, וטהרת עצמך בו. אל תותר ר׳ אליעזר ורבי יהושע, תרויהון אמרי: כך, לא ווותרת לך כלום. רבי אליעזר המודעי אומר: אל יהי לך ויתרון, עון שלך. כי עלית רבי אליעזר ורבי יהושע, תרויהון אמרי: כי עלית בודאי. רבי אלעזר אמר: כי עלית. היכן? בדודאים. משכבי אביך אמר רבי ברכיה: משכב אביך אין כתיב כאן, אלא משכבי

אביך, משכב בלהה ומשכב זלפה. רבי אבהו, ואמרי לה רבי יעקב בשם רבי חייא רבה, ור׳ יהושע בן לוי בשם רבי שמעון בן יוחאי: תנינן, החשוד על דבר, לא דנו ולא מעידו. אפשר, שהוא עתיד להיות בששה שבטים, העומדים בראש הר עיבל ואומרין (דברים כז): ארור שוכב עם אשת אביו והוא עושה הדבר הזה? ! אלא, עלבון אמו תבע, שכל ימים שהיתה רחל קיימת, היה מטתה נתונה אצל מטתו של יעקב אבינו, כיון שמתה רחל, נטל יעקב אבינו מטתה של בלהה, ונתנה אצל מטתו. אמר: לא דיה לאימה לאתקנא בחיי אחותה, אלא אף לאחר מותה ! עלה וקלקל את היצועין. רבי יהודה בר סימון פליג עליה ור׳ יהושע בן לוי משום ר׳ שמעון בן יוחאי: לאחד שחשדוהו מוכר תרומה בשל חולין, בקשו אחריו וראו ולא מצאו בדברים ממש, ומינו אותו משער בשוק. אז חללת רבי אליעזר ורבי יהושע, תרויהון אמרין: אז חללת ודאי. עלה רבי אליעזר ורבי יהושע, תרויהון אמרין: עלה מחטאתיך. רבי אליעזר המודעי אמר: עלה ממתנותיך. רבנן אמרי: איני לא מרחקך ולא מקרבך, אלא הרי אני תולה אותך ברפיון, עד שיבא משה שכתוב בו (שמות יט): ומשה עלה אל האלהים, מה שדעתו רואה לעשות בך, עושה ! כיון שבא משה התחיל מקרבו, יחי ראובן ! ורבנן אמרי: כך היתה עדתו של קרח שוקעת ויורדת שוקעת ויורדת עד שעמדה חנה ונתפללה עליהן י״י ממית ומחיה מוריד שאול ויעל(ש״א ב ו):

ה שמעון ולוי אחים - אחים לדינה ולא ליוסף. כלי חמס מכרותיהם אמר להם: הכלים הללו שבידכן גזולים הם בידכם. למי הם ראוים למכרותיהן? לעשו, שמכר את הבכורה. בסודם אל תבא נפשי, בשעה שהן באים ליטול עצה בשטים. בקהלם אל תחד כבודי, בשעה שהם נקהלין על משה, בעדת קרח. בקהלם אל תחד כבודי, אבל לדוכן יזכר שמי, כשבניו עומדין על הדוכן, שנא׳ (דה״א ו׳): ואלה העומדים וגו׳ ובניהם הימן וגו׳. ר׳ הונא ורבי חנינא ורבי פנחס, תלתיהון אמרי: בן יצהר, בן קהת, בן לוי, בן ישראל. כי באפם הרגו איש, זה חמור אבי שכם. עקרו שור, עקרתון שורן של גרים. רבי חוניא ורבי ירמיה בשם רבי אחייא בר אבא: דכתיב: וברצונם עקרו שור, בשביל לעשות רצון יצרכם, עקרתם שורן של גרים. עיקרו אבוס, זה אחד מהדברים ששינו לתלמי המלך. ארור אפם כי עז רבי חוניא ורבי עזריה בשם ר׳ יוחנן: ריבה בהן בוהקנין, מעלה חמה, הדא אמרה: על מי שהוא בהקן, שהוא מעלה חמה. אמר רבי יהודה בר סימון: למלך שהיה לו בן וצפה המלך, שהנחש עתיד לישוך את בנו. אמר: יהי ליט חויא, דבעי למיכת ית ברי ! כך, בא לקללן וקלל את אפם, ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה, ועבירתם כי קשתה. אחלקם ביעקב, זה שבטו של לוי, (במדבר יח): אני חלקך ונחלתך. ואפיצם בישראל, זה שבטו של שמעון, הדא אמרה: רובן של עניים, משבט שמעון היו. אמר רבי תנחומא: אע״ג דאנו מפרשין ואמרין (שם לה): והערים אשר תתנו מאחוזת בני ישראל, ששה עיר, אתהן ואת מגרשיהם כולן, משל שמעון היו, כיון שראו אותו שהוא מקנטרן, התחילו מסתלקין לזויות, כיון שראה שהן מסתלקין לזויות, התחיל קורא לכל אחד ואחד:

ו יהודה אתה יודוך אחיך - אחיך מודים בך, אמך מודה בך, אני בעצמי מודה לך. אמר רבי שמעון בן יוחאי: יהיו כל אחיך נקראין על שמך, אין אדם אומר: ראובני אנא, שמעוני אנא, אלא יהודי אנא. אמר רבי יהודה בר סימון: משל למלך, שהיו לו שנים עשר בנים, והיה שם אחד, והיה חביב עליו יותר מכולם, ונתן לו חלק בפני עצמו, וחלק עם אחיו. ידך בעורף אויביך, כמה נתחבט יהושע, שינתן לו עורף, ולא נתן לו, שנאמר (יהושע ז): בי אדוני ! מה אומר אחרי אשר הפך וגו׳, ולמי נתן? לדוד (שמואל ב כב): ואויבי תתה לי עורף. למה? שהיו פטיריקין שלו, שכתוב בו: ידך בעורף אויביך. וישתחוו לך בני אביך, הכא הוא אומר: וישתחוו לך בני אביך ולהלן הוא אומר (בראשית כז): וישתחוו לך בני אמך, אלא, יצחק ע״י שלא נטל אלא אשה אחת, הוא אומר: וישתחוו לך בני אמך, אבל יעקב, על ידי שנטל ארבעה נשים, כתיב: וישתחוו לך בני אביך:

ז גור אריה יהודה, מלמד, שנתן לו גבורה של ארי, וחוצפה של גוריו. מטרף בני עלית, מטרף של יוסף עלית, ונתעלית מטרפה של תמר. עלית, ונתעלית. כרע רבץ, מפרץ עד דוד. כרע שכב, מדוד עד צדקיהו. יש אומרים: כרע רבץ, מפרץ עד צדקיהו. כרע שכב, מצדקיהו עד מלך המשיח. כרע רבץ, בעוה״ז. כרע שכב, לעתיד לבא. כרע רבץ, בשעה שאין שונאים. כרע שכב, בשעה שיש לו שונאים. עמד, כל קבל שונאים:

ח לא יסור שבט מיהודה, זה מכיר וגו׳. ומחוקק מבין רגליו, שבא ונתחבט לפני רגליו. עד כי יבא שילה, זה מלך המשיח. ולו יקהת עמים, שהוא בא ומקהה שיניהם, של עובדי כוכבים. דבר אחר: לא יסור שבט מיהודה, זו סנהדרין, שהוא מכה ורודה. ומחוקק מבין רגליו, אלו שני סופרי הדיינים, שהיו עומדים לפניהם, אחד מימין ואחד משמאל. עד כי יבא שילה, נמנו ואמרו הלל. משל מי? אמר רבי לוי: מגלת יוחסים מצאו בירושלים, וכתיב בה: הלל מדוד. ר׳ חייא רבה: מן דשפטיה בן אביטל, דבית כלבא שבוע, מדכלב דבית ציצית הכסת, מן דאבנר דבית כובשין, מן דאחאב, דבית יצאה, מן דאסף, דבית יהוא מן ציפורן, דבית ינאי מן דעלי. רבי יוסי בר חלפתא: מן דיונדב בן רכב. רבי נחמיה, מדנחמיה התרשתא:

ט אוסרי לגפן עירה - רבי יהודה ור׳ נחמיה ורבנן רבי יהודה אמר: גפן שכחה רע, אוסרין לה ברקום אחד, ולשורקה, שני בני אתונו. כבס ביין לבושו, זה החלב. ובדם ענבים סותה, זה האדום. ר׳ נחמיה אמר: אוסרי לגפן עירה, מאוסרי לגפן עירה, העיר אשר בחרתי בה. ולשורקה בני אתונו, בנים האתנים, ראוים לעמוד ממנו. ורבנן אמרי: אני נאסר לגפן. ושורקה, עירו והאתונו, לכשיבא אותו שכתוב בו (זכריה ט): עני ורוכב על חמור וגו׳. כבס

ביין לבושו, שהוא מחוור להן דברי תורה. ובדם ענבים סותה, שהוא מחוור להם טעיותיהן. אמר רבי חנין: אין ישראל צריכין לתלמודו של מלך המשיח לעתיד לבא, שנא' (ישעיה יא): אליו גוים ידרושו, לא ישראל. א"כ למה מלך המשיח בא, ומה הוא בא לעשות? לכנס גליותיהן של ישראל, וליתן להם שלושים מצות, הה"ד (זכריה יא): ואמר אליהם אם טוב בעיניכם וגו'. רב אמר: אלו שלושים גבורים. רבי יוחנן אמר: אלו שלושים מצות. אמר לו לרבי יוחנן: לא שמיעא לרב, שאינו מדבר אלא באומות העולם. על דעתיה דרב, בשעה שישראל זוכין, רובן בבבל ומעוטן בארץ ישראל:

י חכלילי עינים - רבי עזריה ורבי יונתן בן חגי, ור' יצחק ברבי מריון ואמרין לה בשם רבי יוסי בר חנינא: רובן של סנהדרין, משל יהודה היו. ומה טעמיה חכלילי עינים מיין וגו'? שהן יושבין וסודרין דברי תורה בשינים, עד שהן מוציאין אותן נקיים כחלב. דבר אחר: חכלילי עינים מיין, אלו בני דרום, שעיניהם כחולות וכחם יפה לתלמוד תורה. ולבן שינים מחלב, יפה יין לבן שנים, יותר מחלב לתינוק. עמד אחד עם חבירו בדרום אמר לו: אם יין חרדלי שתית, יין הוא, ואם יין גורדלי שתית, יין רע שתית:

יא זבולן לחוף ימים ישכון - רבי יהודה בר נחמן ורבי לוי הוון נסבין מן תרתין סלעין בכל שבת למצמתא ציבורא דרבי יוחנן. עאל רבי לוי ואמר: הדין יונה משל זבולן הוה, הה"ד (יהושע יט): ויעל הגורל השלישי וגו'. (שם) ומשם עבר קדמה מזרחה. וכתיב (מלכים ב יד): כדבר ה' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי, אלין גובבתא דציפורין. עאל רבי יוחנן ודרש הדין יונה, משל אשר, הה"ד (שופטים א): אשר לא הוריש את יושבי עכו ואת יושבי צידון. וכתיב (מלכים א יז): קום לך צרפתה אשר לצידון. אמר לו רבי לוי לרבי יהודה: אע"ג דשבתא דידך, סב תרתין סלעין, ושבקי דניעול. עאל רבי לוי, אמר יפה למדנו רבי יוחנן בשבת זו שעברה, הדין יונה משל אשר היה, אלא אביו משל זבולן ואמו משל אשר. וירכתו על צידון, ירך שיצא ממנה, מצידון היתה. אמר לו: אמרת נחמן קיים, תיתי למימרנא מן יתיב, ושמש דרוש, שתים ועשרים שנה. דבר אחר: וירכתו על צידון ר' אלעזר אמר: זבוד דגלילה. רבי יוחנן אמר: בגדל דיו:

יב יששכר חמור גרם - מה חמור זה, גרמיו ברורין, כך היה תלמודו של יששכר ברור עליו. רובץ בין המשפתים, אלו שלושה שורות של תלמידי חכמים, שהן יושבים לפניהם. וירא מנוחה כי טוב, זו התורה, שנאמר (משלי ד): כי לקח טוב נתתי לכם. ואת הארץ כי נעמה, זו התורה, (איוב יא): ארוכה מארץ וגו'. ויט שכמו לסבול, עולה של תורה. ויהי למס עובד, אלו מאתים ראשי סנהדראות, שהיו משבטו של יששכר וכו'. דבר אחר: יששכר חמור גרם, מדבר בארצו. מה חמור זה, נמוך מכאן ונמוך מכאן וגבוה באמצע, כך בקעה מכאן ובקעה מכאן, והר מכאן. רובץ בין המשפתים, אלו ב' בקעות: בקעת פסלן ובקעת יזרעאל. וירא מנוחה כי טוב, זו תנעם. ואת הארץ כי נעמה, זו נעים. ויט שכמו לסבול, עולה של ארץ ישראל. ויהי למס עובד רבי אלעזר ורבי שמואל בר נחמן רבי אלעזר אומר: כל השבטים הניחו יתירות, ושבטו של יששכר לא הניח יתירות. רבי שמואל בר נחמן אמר: אף שבטו של יששכר הניח יתירות, אלא שהיו בעלי מסים. אמר רבי אסי: הם מעלה מסין היו, כמו שנשתעבדו. דבר אחר: יששכר חמור גרם, פרותיו (פירותיו) של יששכר גסין היו, והיה שבטו של יששכר נוטל מהם ומפרש בים, והיו אומות העולם רואין אותן ומתמיהין עליהם, והיו אומרים להם ישראל, על אלו אתם מתמיהין, אלו הייתם רואים לאדוניהם של אלו, עוסקין בתורה, היה לכם להתמה עליהם, והרבה גרים היו באים ומתגיירים. רבי יהודה ב"ר סימון בשם ר' אחא אמר: יששכר חמור גרם, יששכר חמור לגרים:

יג דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל, כמיוחד של שבטים. אמר רבי יהושע בר נחמיה: אילולי שנדבק למיוחד שבשבטים, אפילו שופט אחד, שהעמיד לא היה מעמיד. ואיזה זה? זה שמשון בן מנוח, כיחידו של עולם. מה יחידו של עולם אינו צריך סיוע, כך שמשון בן מנוח אינו צריך לסיוע, אלא (שופטים טו): וימצא לחי חמור טריה. מהו טריה? בר תלתא יומין. רבי אבון אמר: בטנה תרין, היא דעתיה דר' אבון. דאמר רבי אבון: בלחי החמור חמור חמורתים וגו' ויצמא מאד, דמפטפט צחי. אמר רבי חוניא ורבי עזריה בשם רבי יוחנן: אפילו היה צרצור של מים, לא היה יכול לפשוט את ידו וליטלו, אלא (שם טו): ויקרא אל ה' ויאמר אתה נתתה ביד עבדך וגו'. אמר לפניו: רבון העולמים! אם אינו ביני לבינן אלא המילה הזאת, כדאי הוא שלא אפול בידן. מיד, (שם): ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי. רבי לוי ורבנן רבי לוי אמר: המקום ההוא שמו לחי. רבנן אמרי: המקום ההוא מכתש שמו. רבי אבא בר כהנא ור' ברכיה בשם רבי אליעזר: מלמד, שהביא לו הקב"ה מעיין מבין שיניו. באיזו זכות? מברכתו של משה, שאמר יזנק מן הבשן, מבין שיניו:

יד יהי דן נחש עלי דרך - מה נחש זה מצוי בין הנשים, כך שמשון בן מנוח מצוי בין הנשים. מה הנחש נאסר בשבועה, כך שמשון בן מנוח נאסר בשבועה. (שופטים טו) ויאמר להם שמשון השבעו לי. מה נחש זה כל כחו אינו אלא בראשו, כך שמשון, (שם טז): אם גולחתי וסר ממני כחי. מה הנחש הזה ריסו מחלחל לאחר המיתה, כך, (שם): ויהיו המתים אשר המית במותו וגו'. הנושך עקבי סוס, (שם): קראו לשמשון וישחק לנו. אמר ר' לוי: כתיב (שם): ועל הגג כשלושת אלפים, אלו מה שהיו על שפת הגג, אבל מה שהיו לאחוריהם ולאחורי אחוריהם, אין בריה יודעת, ואת אמרת (שם):

וירדו אחיו וכל בית אביהו וישאו אותו ויעלו ויקברו אותו וגו׳, בקבר מנוח אביו? ! אלא יעקב אבינו בקש רחמים על הדבר, ויפול רוכבו אחור, יחזרו דברים לאחוריהם, לפי שהיה יעקב אבינו רואה אותו וסבור בו, שהוא מלך המשיח, כיון שראה אותו שמת, אמר: אף זה מת, לישועתך קויתי ה׳. אמר רבי יצחק: הכל בקווי יסורין, בקווי קדושת השם, בקווי זכות אבות, בקווי תאותו של עוה״ב, בקווי יסורין, הה״ד (ישעיהו כו): אף אורח משפטיך. ה׳ קוינוך, אלו יסורין. לשמך, זו קדושת השם. ולזכרך, זו זכות אבות. תאות נפש, זו תאותו של עוה״ב. חנינה בקווי, (שם לג): ה׳ חננו לך קוינו. סליחה בקווי, (תהלים קל): כי עמך הסליחה. מה כתיב בתריה? קויתי ה׳, לפי שהיה יעקב אבינו רואה אותו וסובר בו, שגאולה מגעת בימיו, כיון שראה שמת, מיד אמר: לישועתך קויתי ה׳:

טו גד גדוד יגודנו, בשעה שהיו ישראל מכבשין ומחלקין את הארץ, היה שבט ראובן וגד עמהן, והניחו את בניהם קטנים, מי שהניחוהו בן י׳, מצאו אותו בן כ״ד. מי שהניחוהו בן כ׳, מצאו אותו בן ל״ד. נזדווגו להן שלוש משפחות רעות, יטור נפיש וקדמה, הה״ד (ד״ה א ה): ובימי שאול עשו מלחמה עם ההגריאים וגו׳. אמר רבי יהושע בר נחמיה: בימי שאול, זה יהושע. ולמה הוא קורא אותו שאול? שהיתה המלכות שאולה בידו, והיו אלו מגדלין שער, ואלו מגדלין שער. היו אלו מגדלין שער, עד שיראו את בניהם, ואלו מגדלין שער, עד שיראו את אבותם. וישמעאלים מגדלין שער, ונתן הקדוש ב״ה בלבם של בנים, והיו אומרים: עננו ה׳ עננו, אלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי ישראל עננו, הה״ד (שם): ויעזרו עליהם, וינתנו בידם ההגריאים. באיזו זכות? רבי לוי ורבנן רבנן אמרי: מברכתו של יעקב אבינו, שאמר: גד גדוד יגודנו, גייסא אתי למגייס יתהון, ואינון מגייסין גייסא. ורבי לוי אמר: מברכתו של יהושע, הה״ד (יהושע כב): ויאמר אליהם לאמר: בנכסים רבים וגו׳:

טז מאשר שמנה לחמו, שארצו שמנה, שלחמו שמן, שהוא מעמיד בגדי שמונה. והוא יתן מעדני מלך, כפליות ואנפקיטן:

יז נפתלי אילה שלוחה, מדבר בארצו, שכולה בית השלחין, הה״ד (דברים ג): מכנרת ועד ים הערבה. מכנרת ר׳ אלעזר אמר: ירח. ר׳ שמואל בר נחמן אמר: בית ירח. ר׳ יהודה ב״ר סימון אמר: סנבראי ובית ירח. אמר רבי לוי: על ההיא, תחום בית שאן, ושמה כנרת. אמר רבי ברכיה: כל חוף ים של טבריא נקרא כנרת. ולמה הוא קורא אותה גנוסר? רבנן אמרי: גני שרים. אמר רבי יהודה בר סימון: ע״ש (ד״ה א יב): ומנפתלי שרים אלף, הה״ד (שופטים ד): ותשלח ותקרא לברק וגו׳, ומשכתי אליך אל נחל קישון. דבי רבי נתן: אמרי שפר, זו שירה שאמרו (שם ה): ותשר דבורה. רבי יוסי בריה דרב יעקב בר אידי בשם רבי אחא: הנותן אמרי שפר, אמרי שופר, שהן משפרין אמרים, שנתנו בשופר ובתרועה. את מוצא, בשעה שעלו לקבור את אבינו יעקב, באו בני חת להתעורר עמהן על הקבורה, ורץ נפתלי כאילה, והביא את הספר ממצרים, ושיפר על ידן:

יח בן פורת יוסף בן שהפר לאחיו, בן שהפירו לו אחיו, בן שהפר לאדונתו, בן שהפירה לו אדונתו. אמר רבי אבין: בן פָּרות רביתה, בן פֶּרות רביתה. יוסף, בן פורת יוסף, רבית יוסף. בכולן כתיב (בראשית לג): ותגשן השפחות וגו׳, היא דהוא אמר ליה: עלי לפרוע לך אותה העין. בנות צעדה עלי שור וגו׳ את מוצא, בשעה שיצא יוסף למלוך על מצרים, היו בנות מלכים מציצות עליו דרך החרכין, והיו משליכות עליו שירין, וקטלין, ונזמים, וטבעות, כדי שיתלה עיניו ויביט בהן, אעפ״כ לא היה מביט בהן. אמר לו הקדוש ברוך הוא: אתה לא תלית את עינך והבטת בהן, חייך! שאתה נותן לבנותיך צעידה בתורה. מהו צעידה? פרשה.

יט וימררוהו בן שהמר לאחיו, בן שהמירו לו אחיו, בן שהמר לאדנותו. אבל איני יודע מי ירבה? ת״ל: ורבו וישטמוהו. בעלי חצים, אלו בעלי מחיצתו, שהשליכו עליו דברים קשים, כחץ (תהלים קכ): חצי גבור שנונים. ומה ראה למשלן בחץ מכל כלי זיין? אלא, כל כלי זיין מכין במקומן, וזה מכה מרחוק. כך הוא לשון הרע, דאמור ברומי וקטיל בסוריא, ולא ככל גחלים, אלא כגחלי רתמים, שכל גחלים כבים מבפנים, אבל גחלי רתמים, אף על פי שהוא כבה מבחוץ, עדיין הוא בוער מבפנים. כך, כל מי שהוא מקבל לשון הרע, אע״פ שאתה הולך ומפייסו והוא מתפייס, עדיין הוא בוער מבפנים. מעשה ברותם אחד, שהציתו בו את האור, והיה דולק י״ב חדש, חורף וקיץ וחורף:

כ ותשב באיתן קשתו, זו עכסילו, שהוא עושה במזל קשת. אמר רבי יוחנן: מי גרם לך להדחות מן האתנים? קשיות שנתקשת עם אדנותך. אמר רבי שמואל בר נחמן: נמתחה הקשת וחזרה, הה״ד: ותשב באיתן קשתו, קשיותו. ויפוזו זרועי ידיו אמר ר׳ יצחק: נתפזרו זרעו ויצא לו דרך צפרניו. מידי אביר יעקב ר׳ הונא בשם רב מתנה: איקונין של אביו ראה, וצינן דמו. רבי מנחמא בשם רבי אמי: איקונין של אמו ראה, וצינן דמו. משם רועה אבן ישראל, אבן ישראל ראה, וצינן דמו. מי עשה כן? מאל אביך. מעל, זו אזכרות, שבבעל. רובצת תחת, זו בית שאן, בבית השריי. ברכות שדים ורחם רבי לולייאני בן טורין משם רבי יצחק: בולד בהמה ברכו. אמרת! צא וראה, איזו הוא שדדיה במקום רחמה, ואי אתה מוצא, אלא בבהמה! ר׳ אבא בר זוטרא אמר: בוא וראה, עד היכן חיבב אבינו יעקב את רחל, אפילו בשעה שבא לברך את בנה, עשאו טפילה לה. ברכות שדים ורחם, יתברכון דדיא דהכין אוניקו, ומעיא דהכין אפיקו. ברכות אביך, על מלמדי ועל מעבדני, עד תאות גבעות עולם, מה שנתאוו גבעות עולם. תהיין לראש יוסף, הכא את

אמר תהיין, ולהלן את אומר, תָּבוֹאתָה. רבי אבא בר כהנא אמר: תְּבוּאָתָהּ תאכל בעוה״ז והקרן קיימת לך לעוה״ב. ולקדקד נזיר אחיו, שרחקו אותו אחיו ועשו אותו נזיר. אמר רבי יצחק מגדלאה: את הוא כליליהון דאחוך. רבי לוי אמר: נזיר ממש היה. דאמר רבי לוי: כל שתים ועשרים שנה, שלא ראה אחיו, לא טעם טעם יין, אף הם לא טעמו יין עד שראו אותו, הה״ד (בראשית מד): וישתו וישכרו עמו. עמו שתו, חוץ ממנו לא שתו.

פרשה צט

א (תהלים סח) למה תרצדון הרים גבנונים - ר׳ יוסי הגלילי ור׳ עקיבא רבי יוסי הגלילי פתר קרא בהרים. בשעה שבא הקב״ה ליתן תורה בסיני, היו ההרים רצים ומדיינים אלו עם אלו: זה אומר עלי התורה ניתנת, וזה אומר עלי התורה ניתנת. תבור בא מבית אלים וכרמל מאספמיא, הה״ד (ירמיה מו): חי אני נאם ה׳ וגו׳, כי כתבור בהרים. זה אומר: אני נקראתי! וזה אומר: אני נקראתי! אמר הקדוש ברוך הוא: למה תרצדון הרים וגו׳, כולכם הרים, אלא כולכם גבנונים, היך מה דאת אמר: (ויקרא כא): או גבן, או דק. כולכם, נעשה עבודת כוכבים על ראשיכם, אבל סיני, שלא נעשה עבודת כוכבים עליו, (תהלים סח): ההר חמד אלהים לשבתו. (שמות יט) וירד ה׳ על הר סיני, אף על פי כן, אף ה׳ ישכון לנצח בבית עולמים. רבי עקיבא פתר קרא בשבטים. בשעה שאמר שלמה לבנות ב״ה, היו השבטים רצים ומדיינים אלו עם אלו. זה אומר בתחומי יבנה, וזה אומר בתחומי יבנה. אמר להם הקב״ה: שבטים! למה תרצדון כולכם? שבטים, כולכם צדיקים, אלא גבנונים. מהו גבנונים? גנבים כולכם הייתם, שותפין במכירתו של יוסף, אבל בנימין שלא נשתתף במכירתו של יוסף, (תהלים סח): ההר חמד אלהים לשבתו. וכן אתה מוצא, שקודם לארבע מאות ושבעים שנה, בני קרח מתנבאין עליה, שהיא עתידה להיות בתוך חלקו של בנימין, הה״ד (תהלים פד): נכספה וגם כלתה נפשי. וכן הוא אומר (שם קלב): הנה שמענוה באפרתה וגו׳. ר׳ יהודה אומר: ביהמ״ק נבנה בתוך חלקו של יהודה, דכתיב (שמואל א יז): אפרתי מבית לחם יהודה. רבי שמעון אומר: בתוך של מי שמתה באפרתה. ומי מתה באפרתה? רחל. יכול בתוך חלקו של יוסף, שהוא מבניה? ת״ל: (תהלים קלב) מצאנוה בשדי יער, בתוך חלקו של מי שנמשל כחית היער. ומי נמשל כחית היער? בנימין, דכתיב: בנימין זאב יטרף:

ב (עמוס א) כי לא יעשה ה׳ אלהים דבר וגו׳ - יעקב זיווג שנים כנגד שנים, ומשה זיווג שנים כנגד שנים, יהודה כנגד מלכות בבל. זה נמשל באריה, וזה נמשל באריה. זה נמשל באריה, גור אריה יהודה, וזה נמשל באריה, קדמייתא כאריה. ביד מי מלכות בבל נופלת? ביד דניאל, שהוא בא משל יהודה. בנימין כנגד מלכות מדי. זה נמשל בזאב, וזו נמשלה בזאב. זה נמשל בזאב, בנימין זאב יטרף וגו׳. וזו נמשלה בזאב, (דניאל ז) וארו חיוא אחרי תנינא דמיה לדוב. רבי חנינא אמר: לדב כתיב, דֻּב היה שמה. היא דעתיה דרבי יוחנן. דאמר רבי יוחנן: (ירמיה ה) על כן הכם אריה מיער, זו בבל. זאב ערבות ישדדם, זו מדי. ביד מי מלכות מדי נופלת? ביד מרדכי, שהוא בא משל בנימין. לוי כנגד מלכות יון זה שבט שלישי, וזו מלכות שלישית. זה אותיותיו משולשין, וזו אותיותיה משולשין. אלו תוקעי קרנים, ואלו תוקעי סולפירים. אלו לובשי כובעים, ואלו לובשי קיסים. אלו לובשי מכנסים ואלו לובשי פמלליא. אלו מרובים באוכלסין, ואלו מועטין באוכלסין. באו מרובים ונפלו ביד מועטין. באיזו זכות? מברכתו של משה, שאמר (דברים לג): מחץ מתנים קמיו. ביד מי מלכות יון נופלת? ביד בני חשמונאי, שהם משל לוי. יוסף כנגד מלכות אדום. זה בעל קרנים, וזה בעל קרנים. זה בעל קרנים (שם): בכור שורו הדר לו. וזה בעל קרנים (דניאל ז): ועל קרניא עשר די בראשיה. זה פירש מן הערוה, וזה נדבק בערוה. זה חס על כבוד אביו, וזה ביזה על כבוד אביו. זה כתיב בו (בראשית מב): את האלהים אני ירא. וזה כתיב בו (דברים כה): ולא ירא אלהים. ביד מי מלכות נופלת? ביד משוח מלחמה, שהוא בא משל יוסף. רבי פנחס בשם רבי שמואל בר נחמן: מסורת הוא, שאין עשו נופל, אלא ביד בניה של רחל, הה״ד (ירמיה מט): אם לא יסחבום צעירי הצאן. ולמה הוא קורא אותן צעירי הצאן? שהן צעיריהן של שבטים:

ג בנימין זאב יטרף - מדבר בשופטיו. מה הזאב הזה חוטף, כך חטף אהוד לבו של עגלון, הה״ד (שופטים ד): ואהוד בא אליו והוא יושב בעליתא קרירתא, ויאמר דבר סתר וגו׳. אמר לו: כן, אמר לו מריה דעלמא, נסיב חד חרבא וניתננה בגו מעיך, (שם): ויצא הפרשדונה פרתיה, ויצא אהוד המסדרונה. ר׳ יודן אמר: ערפלא טורא. אמר רבי ברכיה: ששם ישבו מלאכי השרת מסודרין. דבר אחר: מדבר במלכותו. מה הזאב הזה חוטף, כך חטף שאול את המלוכה, שנאמר (שמואל א יד): ושאול לכד את המלוכה על ישראל. בבקר יאכל עד, (שם): וילחם סביב בכל אויביו. ולערב יחלק שלל, (ד״ה א י): וימת שאול במעלו אשר מעל. מדבר במלכותו. מה זאב חוטף, כך אסתר חוטפת המלוכה, הה״ד (אסתר ב): ותלקח אסתר וגו׳. בבקר יאכל עד, (שם ח) ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה, את בית המן. ולערב יחלק שלל, ותשם אסתר את מרדכי על בית המן. מדבר בארצו. מה הזאב הזה חוטף, כך היתה ארצו של בנימין חוטפת את פירותיה. בבקר יאכל עד, זו יריחו, שהיתה מבכרת. ולערב יחלק שלל, זו בית אל, שהיא מאפלת. ר׳ פנחס פתר קריא, במזבח. מה הזאב הזה חוטף, כך היה המזבח חוטף את הקרבנות. בבקר יאכל עד, (במדבר כח): את הכבש האחד, תעשה בבקר. ולערב יחלק שלל, (שם): ואת הכבש השני, תעשה בין הערבים:

ד כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וגו׳ - כבר כתיב ויברך אותם. ומה ת״ל איש אשר כברכתו ברך אותם? אלא, לפי שבירכן, יהודה באריה, דן בנחש, נפתלי באילה, בנימין בזאב, חזר וכללן כולן כאחד, ועשאן אריות, ועשאן נחשים. תדע שהוא כן, יהי דן נחש והוא קורא אותו אריה, הה״ד (דברים לג): דן גור אריה, לקיים מה שנאמר (שיר ד): כולך יפה רעיתי ומום אין בך:

ה (לישנא אחרינא) ויקרא יעקב אל בניו למה קרא להם? לגלות להם את הקץ. כתיב (איוב יב): מסיר שפה לנאמנים, וטעם זקנים יקח. ומי הם נאמנים וזקנים? יצחק ויעקב, אהרן ומשה. במשה, כתיב (במדבר יב): בכל ביתי נאמן הוא. וכן אהרן (מלאכי ב): תורת אמת היתה בפיהו. ומפני שאמרו (במדבר כ): שמעו נא המורים, נידונו בשפתותיהם, (שם): לכן לא תביאו את הקהל הזה, הוי, מסיר שפה לנאמנים. וטעם זקנים יקח, זה יצחק ויעקב. יצחק היה מחבב את עשו, שהיה הקדוש ברוך הוא שונא אותו, ואמר לו (בראשית כז): ועשה לי מטעמים, ובקש לברכו ולגלות לו את הקץ. מה עשה הקב״ה? העביר טעמו הימנו ולא ידע, אלא התחיל חרד, שנאמר (שם): ויחרד יצחק וגו׳, כיון שלא מצא מה לומר, אמר (שם): גם ברוך יהיה. ואף יעקב בקש לגלות לבניו את הקץ, שנאמר: האספו ואגידה לכם את אשר יקרא וגו׳. והעלים הקדוש ברוך הוא ממנו, והתחיל אומר: ראובן בכורי אתה, הרי טעם זקנים יקח:

ו האספו ואגידה לכם - שמינה אותן זקנים, כמו שנאמר (במדבר יא): אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. נאמר: האספו, ונאמר: הקבצו ושמעו, אלא הודיען, שהן גולין שתי פעמים. ראובן בכורי אתה אתה הוא בכורי, אתה הוא דומה לי, אני עשיתי פ׳ שנה אפילו טיפת קרי לא ראיתי. כחי וראשית אוני, אתה היית טיפה ראשונה שלי. יתר שאת ויתר עז, שלושה כתרים היו בידך, הכהונה והמלכות ובכורה. הכהונה, דכתיב: יתר שאת, ואין שאת אלא כהונה, דכתיב (ויקרא ט): וישא אהרן את ידיו. והמלכות, דכתיב: ויתר עז, ואין עז אלא מלכות, דכתיב (שמואל א ב): ויתן עוז למלכו. הבכורה, דכתיב: ראובן בכורי אתה, ואיבדת אותן. מי גרם לך? פחז כמים אל תותר. ומהו? נוטריקון. רבי אליעזר אומר: פחז״ת, השלכת עול מעל צואריך, ז״ע יצרך עליך. ר׳ יהושע אומר: פחז״ת חטא״ת זני״ת ר׳ לוי אמר: פחז סרסהו זע״ת חרד״ת פר״ח חט״א, מעליך. דבר אחר: פחז פסע״ת על דת, חלל״ת בכורתך, ז״ר נעשית כמים. מהו כמים? אם יהא ביד אדם קיתון של מים והוא נשפך, אינו משתייר בו כלום, אבל אם היה של שמן, או של דבש, משתייר בו. לכך אומר: כמים אל תותר. כי עלית משכבי אביך, בשעה שהבאת דודאים והיתה אמך אומרת לאחותה (בראשית ל): המעט קחתך את אישי! את עלית משכבי וחללת יצועי, ומפני שחללת אותו, הוי מרחוק, עד שיבא משה, שכתוב בו (שמות יט): ומשה עלה, ויתר אותך ויקרבך, הה״ד (דברים לג): יחי ראובן:

ז יצא ראובן ואזניו מקוטפות. התחיל קורא: שמעון ולוי אחים, אחים דפחתא. אמר להם: אחים הייתם בדינה, דכתיב (בראשית לד): ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי, אחי דינה איש חרבו, ולא אחים ליוסף, שמכרתם אותו. אמר רבי שמלאי: בראובן כתיב (שם לז): למען הציל אותו מידם, להשיבו אל אביו, הרי ראובן לא היה במכירתו של יוסף, ואף יהודה אומר להן (שם): מה בצע, הללו הם הגדולים, נמצאת ששניהם מכרו אותו. תדע לך, שבשעה שירדו למצרים, לא לקח מאתם אלא שמעון, שנא׳ (שם מב): ויקח מאתם את שמעון, לכך קרא לשניהם כאחת. כלי חמס? מהו כלי חמס? אמר להם: גזולים הם בידכם, אינן שלכם, של עשו הן, שנא׳ בו (שם כז): ועל חרבך תחיה, כליו של חמס הן, ואין חמס אלא עשו, שנאמר (עובדיה א׳): מחמס אחיך יעקב. מכורותיהם אמר רבי יוחנן: לשון יוני הוא, מכירין (פי׳ קורין לחרבות מכירין). וי״א: מכורותיהן, מגורותיהם, כמה דאת אמר: (יחזקאל טז): מכורותיך ומולדותיך. בסודם אל תבא נפשי, כשיעמוד זמרי ויעשה אותו מעשה בכזבי, אל יזכר שמי שם, שנאמר (במדבר כה): ושם איש ישראל המוכה וגו׳. בקהלם אל תחד כבודי, כשיקהיל קרח את עדתו לחלוק, לא יתיחד שמי עליהם, אלא (שם טז): ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי, ולא אמר בן יעקב. כי באפם הרגו איש, וכי איש אחד הרגו, והרי כתיב (בראשית לד): ויהרגו כל זכר? ! אלא, שלא היו כולם לפני הקב״ה, אלא כאיש אחד. וכן הוא אומר (ישעיה מ): הן גוים כמר מדלי וגו׳. ומהו הן? לשון יוני, הן אחד. וכן הוא אומר (שופטים ו): והכית את מדין כאיש אחד. כיוצא בו, (שמות טו): סוס ורוכבו רמה בים, כסוס אחד ורוכבו. ארור אפם, לא קלל, אלא אפס. וכן בלעם הרשע, אומר (במדבר כג): מה אקוב לא קבה אל. ומה אם בשעת הכעס לא קלל אלא אפם, ואני בא לקללן? ! אחלקם ביעקב, כיצד? כ״ד אלף נפלו משבטו של שמעון בזמרי, והיו אלמנותיו כ״ד אלף, ונחלקו שני אלפים לכל שבט ושבט, שנאמר: אחלקם ביעקב, וכל מי שמסבב על הפתחים משבטו של שמעון. אמר הקב״ה: אף לוי יהא מסבב? ! מה עשה הקדוש ברוך הוא? האכילו פרנסתו בנקיות, ונתקיימה גזירת יעקב. גידלו הקב״ה ונתן לו א׳ מעשרה, והוא מסבב ואומר: תנו לי חלקי, לכך נאמר: אחלקם ביעקב:הרי שמעון ולוי יצאו אף הם, פניהם מכורכמות, והיה מתירא יהודה, שלא יזכור לו מעשה תמר, התחיל קורא לו: יהודה אתה יודוך אחיך! אמר לו הקדוש ברוך הוא: אתה הודית במעשה תמר, יודוך אחיך להיות מלך עליהם.

ח ידך בעורף אויביך, זה דוד שהוא עומד ממנו, דכתיב ביה (שמואל ב כב): ואויבי תתה לי עורף. ישתחוו לך בני אביך, יצחק אמר לו ליעקב, בני אמך, שלא היתה לו אלא אשה אחת, רבקה, אבל יעקב, שהיה לו ארבע נשים, אמר לו ליהודה, בני אביך. גור אריה יהודה מטרף בני עלית, מטרפו של יוסף, שאמרת (בראשית לז): מה בצע. דבר אחר: מטרף, מטרפה של תמר, שהצלת ד׳ נפשות: עצמך, ותמר, ושני בניה. אמר לו הקב״ה: אתה הצלת ד׳, אף אני אציל ד׳ מבני בניך, דניאל חנניה מישאל ועזריה וקרא לו ד׳ שמות: גור אריה, יהודה, כרע שכב כאריה, וכלביא. לא יסור שבט מיהודה, זה כסא מלכות, (תהלים מה): כסאך אלהים עולם, ועד שבט מישור. אימתי ומחוקק מבין רגליו? כשיבא אותו, שהמלכות שלו, שכתוב בו (ישעיה כח): ברגלים תרמסנה עטרת וגו׳. עד כי יבא שילה, מי שהמלכות שלו. ולו יקהת עמים, מי שמקהה שיני כל האומות, שנאמר (מיכה ז): ישימו יד על פה, אזניהם תחרשנה. דבר אחר: ולו יקהת עמים, מי שאו״ה מתקהלין עליו, שנאמר (ישעיה יא): שורש ישי אשר עומד לנס עמים, אליו גוים ידרושו. אוסרי לגפן עירה, משיכניס כל ישראל, שנקראו גפן, שנאמר (תהלים פ): גפן ממצרים תסיע. ולשרקה בני אתונו, זה שכתוב בו (זכריה ט): עני ורוכב על חמור וגו׳. דבר אחר: ולשרקה בני אתונו, מי שנוטע כל ישראל, כשורק, שנאמר (ירמיה ב): ואנכי נטעתיך שורק. והיאך הוא עושה? (יחזקאל לו): וזרקתי עליכם מים טהורים. כבס ביין לבושו, שהיין הרבה בגבולו. ובדם ענבים סותה, ואין סותה, אלא טעות, כדכתיב (דברים יג): כי יסיתך אחיך וגו׳ אם יטעו בהלכה, תהא מתכבסת בתחומו. חכלילי עינים מיין, מכאן אתה למד, שהיין הרבה בתחומו, כאדם שאומר לחבירו: מזוג לי ושנה לי, שחיכי ערב לי, חיך לי לי. ולבן שינים מחלב, בזכות התורה, (ישעיה א): אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו:

ט זבולן לחוף ימים ישכון, הרי זבולן קדם לישששכר, שכן מייחסן ישששכר זבולן. ולמה כן? אלא, שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא, וישששכר עוסק בתורה, וזבולן בא ומאכילו, לפיכך קדמו עליו. אמר הכתוב (משלי ג): עץ חיים היא למחזיקים בה ישששכר כונס וזבולון מביא באניות ומוכר, ומביא לו כל צרכו. וכן משה אומר (דברים לג): שמח זבולון בצאתך. למה? שישששכר באהליך, שלך הן, שאת מסייעו לישב בהן:

י ישששכר חמור גרם, ישששכר מביא בחמור, וזבולון באניות, שנאמר: והוא לחוף אניות. דבר אחר: ישששכר חמור גרם, חמור גרם אותו. וכי מנין היתה לאה יודעת שבא יעקב? אלא נהק החמור ושמעה קולו, ויצאת לקראתו. דבר אחר: ישששכר חמור גרם, כשם שהחמור טוען את המשא, כך ישששכר טוען את התורה. רובץ בין המשפתים, אלו התלמידים שיושבים בארץ לפני חכמים, שנאמר (תהלים סח): אם תשכבון בין שפתים. וירא מנוחה כי טוב, זו תורה, דכתיב (משלי ד): כי לקח טוב נתתי לכם. ויהי למס עובד מהו מס? זו הלכה, שהיו טועים בה, היו מבקשים מידם, וכן הוא אומר (שופטים ה): בעמק שלח ברגליו, בעומקה של הלכה:

יא דן ידין עמו, כמיוחד שבשבטים, זה יהודה. דבר אחר: כאחד, כיחידו של עולם, שאינו צריך סיוע במלחמה, שנאמר (ישעיה סג): פורה דרכתי לבדי, כך שמשון העומד מדן, אינו צריך אחרים שיסייעו אותו, בלא חרב אלא בלחי חמור. יהי דן נחש עלי דרך שפיפון, כל החיות מהלכות זוגות זוגות, והנחש אינו מהלך בדרך, אלא יחידי. דבר אחר: יהי דן נחש עלי דרך, כשם שהנחש נקמן, כך היה שמשון, שנאמר (שופטים טז): ואנקמה נקם אחת, כיון שראה אותו יעקב, אמר: לישועתך קויתי ה׳, אין זה מביא את הגאולה אלא מגד, שנאמר: גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב, לאותו שהוא בא בעקב, (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא, שהוא משבט גד, לכך נאמר: והוא יגוד עקב:

יב מאשר שמנה לחמו, שבנותיו נאות, שנאמר (בראשית ל): כי אשרוני בנות. וכן הוא אומר: יהי רצוי אחיו, בבנותיו. והוא יתן מעדני מלך, שבנותיו ראויות למלכות, שנאמר (שמואל ב א): המלבישכן שני עם עדנים. נפתלי אילה שלוחה, זו בקעת גנוסר, שהיא ממהרת את פירותיה, כאילה. הנותן אמרי שפר, שארצו מתברכת, שנאמר (דברים לג): נפתלי שבע רצון וגו׳, והם מבכרין מפירותיהם למלכים, ומשפרים דבריהם. ואם היה בלבן עליהן, היו מתרצין להן. בן פורת יוסף וכי פורת לית הוא יוסף? אלא, מהו בן פורת? שעל ידי פָּרוּת נתגדל.

פרשה ק

א (תהלים ק) דעו כי ה׳ הוא האלהים - רבי יהודה בר סימון ורבי אחא רבי יהודה בר סימון אמר: דעו כי ה׳ הוא האלהים, הוא עשנו ולא אנחנו בראנו את נפשנו, לא כפרעה שאמר (יחזקאל כט): לי יאורי ואני עשיתני. ורבי אחא אמר: דעו כי ה׳ הוא האלהים, הוא עשנו ולא אנו משלימים את נפשותינו. ויכל יעקב לצות את בניו שלושה צווים נאמרו בענין: ויצו אותם, ויאמר אליהם: אני נאסף אל עמי, אם זכיתם לכם, זכיתם בעצמי, ואם לאו, משאני מסתלק מן העולם, אצל אבותי אני הולך, שנאמר: אני נאסף אל עמי:

ב ויכל יעקב לצוות את בניו ויעשו בניו לו כן כאשר צום - הראשון על עבודת כוכבים, היך מה דאת אמר: (הושע ה): כי הואיל הלך אחרי צו. השני על ברכת השם, היך מה דאת אמר: (ויקרא כד): ונוקב שם ה׳ מות יומת וגו׳. השלישי, על נשיאת המטה, אמר להם: תנו דעתכם, שלא יגע ערל (אחד)

במטתי, שלא לסלק את השכינה מעלי, אלא כסדר הזה עשו לי, שאו אותי, שלושה מן הצפון, ושלושה מן הדרום, שלושה מן המזרח, שלושה מן המערב, כשם שאתם עושין לי, כך אתם עתידין להעשות ד׳ דגלים במדבר, והשכינה באמצע. רבינו צוה שלושה דברים לפני מיתתו, אמר להם: אל תספדוני בעיירות, ואל תזוז אלמנותי מתוך ביתי, ומי שנטפל בי בחיי, הוא יטפל בי במותי, אל תספדוני בעיירות, מפני המחלוקת. ואל תזוז אלמנותי מתוך ביתי, ולא מתניתא היא, אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי, אין יורשין יכולין לומר לה לכי לבית אביך, ואנו זנין אותך, אלא זנין אותה, ונותנין לה מדור לפי כבודה? אלא לפי שדרכו של נשיא להיות כל חפציו משל צבור, וזה על ידי שלא נהנה משל צבור כלום, לפיכך הוא אומר: אל תזוז אלמנותי מתוך ביתי. אמר רבי דוסתאי: דלא יאמרון לה ביתא דנשיאותא הוא, ישתעבד לנשיאותא. מי שנטפל בי בחיי, יטפל בי במותי, אמר רבי חנינא ציפוראה: כגון יוסי הפינוס, ויוסי הפרתי. ר׳ חזקיה מוסיף עוד תרתי: אל תרבו עלי תכריכין, ותהא ארוני נקופה לארץ. אל תרבו עלי תכריכין, מפני רמה. ותהא ארוני נקופה לארץ, מפני המבול. מלתא דרבי אמר: לא כמה דבר נש אזיל, הוא אתי מליהון. דרבנן דאינון אמרין: כמה דבר נש אזיל הוא אתי. ר׳ יוחנן, מפקד ואמר: לא תלבישוני לא חיוורין ולא אוכמין, אלא מאנין דבריקה, אם מתבעית עם צדיקיא, לא ידעין בי רשיעיא, ואם אתבעית עם רשיעיא, לא ידעין בי צדיקיא. ר׳ יאשיה הוה מפקד ואמר, אלבישוני מאנין חיוורין חפיתין. אמרין ליה: רבך אמר כדין, ואת אמר כדין? ! אמר להון: מה אנא בהית בעובדאי. רבי ירמיה הוה מפקד, ואמר: אלבשוני מאנין חיוורין חפיתין, ואלבשוני דרדסאי והבון חוטרי בידי, וסנדלאי ברגלי, והבו יתי על אורחא דאם אתבעית, אנא קאים אוטמיס, הדא הוא, דאמר רבי יונה בשם רבי חמא: רגלוהי דבר נש, ערבתיה מקמאתיה בכל אתר דמתבעי:

ג ויפול יוסף וגו׳ ויצו יוסף את עבדיו - למה מת יוסף בפני אחיו? רבי ורבנן רבי אמר: על שחנט את אביו, אמר ליה הקדוש ברוך הוא: לא הייתי יכול לשמור את צדיקי, לא כך אמרתי לו (ישעיה מא): את תיראי תולעת יעקב, אל תראי תולעת את יעקב. ורבנן אמרי: הוא שצוה אותן שיחנטו אותו, הה״ד: ויעשו בניו לו וגו׳. על דעתיה דרבי ניחא. על דעתהון דרבנן, קרוב לה׳. פעמים יהודה אומר: עבדך אבי, עבדך אבי, והוא שומע ושותק:

ד וימלאו לו ארבעים יום ויעברו ימי בכיתו - הכא את אמר: ויעברו ימי בכיתו ולהלן את אמר (דברים לד): ויתמו ימי בכי אבל משה? ! אלא משה ע״י שלא היו לו בוכים, כתיב: ויתמו אבל יעקב, על ידי שהיו לו בוכים, כתיב: ויעברו ימי בכיתו. וידבר יוסף למי אמר? לגדלת שתפייס למלכה, והמלכה תפייס למלך. ולמה לא נכנס הוא? ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ שמואל: שאין אבל נכנס בפלטין של מלך:

ה אבי השביעני לאמר וגו׳, אשר כריתי לי. בשעה שעמד יעקב עם עשו אמר ליה: מה את בעי ממון או קבורה? אמר לו: מה להההוא גברא קבורתא, הב לי ממון, וסב לך קבורתא ! הרבה ממון תכרה עליה, הה״ד (בראשית נ): בקברי אשר לקחתי לי אין כתיב כאן, אלא אשר כריתי לי, הכרתי עליה. ויאמר פרעה עלה ויעל יוסף וגו׳, עד כאן להספד, מכאן ואילך למלחמה. ויעל עמו גם רכב גם פרשים וגו׳ אמר רבי יצחק: גדול העולמים היה שם, ואית דאמרין: כבוד חי העולמים:

ו ויבאו עד גורן וגו׳ - אמר רבי שמואל בר נחמן: חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו מקום ששמו אטד, וכי יש גורן לאטד? ! אלא אלו הכנענים. מלמד, שהיו ראוים לדוש כאטד. באיזה זכות ניצולו? בזכות חסד, שעשו עם יעקב אבינו. ומה חסד עשו? רבי אליעזר אמר: אזורי מתניהם התירו. וריש לקיש אמר: קשרות כפתותיהן התירו. ר׳ יהודה בר שלום אמר: הראו באצבע ואמרו: אבל כבד זה למצרים. ורבנן אמרי: זקפו קומתן. והרי דברים ק״ו, ומה אלו שלא הלכו לא בידן ולא ברגלן, אלא ע״י שהראו באצבע ניצולו מן הפורענות, ישראל, שהם עושין חסד עם גדוליהם ועם קטניהם בידיהם וברגליהם, עאכ״ו ! אמר רבי אבהו: אותן שבעים יום, שבין אגרת לאגרת, כנגד שבעים יום, שעשו מצרים חסד עם אבינו יעקב:

ז ויספדו שם וגו׳ ומנין לאבל שהוא שבעה? ר׳ אבא מייתי לה מהכא, ויעש לאביו אבל שבעת ימים. ולמדין דבר קודם מתן תורה? ! ריש לקיש בשם בר קפרא מייתי לה מהכא, (ויקרא ח) ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים וגו׳. מה אתם נמשחתם בשמן המשחה שבעה ימים, אף אתם שמרו לאחיכם שבעה ימים. רבי הושעיא מייתי לה מהכא, (ויקרא ח) ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים. מה הקב״ה שימר לעולמו שבעה ימים, אף אתם שמרו לאחיכם שבעה ימים. דאמר רבי יהושע בן לוי: שבעה ימים נתאבל הקדוש ברוך הוא על עולמו. ר׳ יוחנן מייתי לה מהכא, (במדבר יב) אל נא תהי כמת אלא תסגר. מה ימי הסגר שבעה, אף ימי אבל שבעה. חד ברבי אמר, הדא דרבי יוחנן קומי ריש לקיש, ולא קיבלה. ולמה לא קיבלה? אמר תמן הוא, עבד לה הסגר, והכא הוא עבד לה החלט ! דאתא ר׳ אבהו בשם רבי יוחנן ואמר: אל נא תהי כמת, מה ימי המת שבעה, אף ימי החלט שבעה. רבי ירמיה ורבי חייא בר אבא בשם ריש לקיש: (עמוס ח) והפכתי חגיכם לאבל, מה ימי החג שבעה, אף ימי האבל שבעה. אמר רבי חייא: שמיני רגל בפני עצמו הוא. אי מה עצרת יום אחד, אף האבל כן? אמרו לו: מיכן לשמועה רחוקה. ותני כן, שמועה קרובה יש לה שלושים ושבעה, ורחוקה אין לה שלושים ושבעה. אית תני, שמועה רחוקה לאחר י״ב חדש, קרובה בתוך שלושים. רבי אבהו בשם ר׳ יוחנן אמר: הלכה כמי שהוא אומר שמועה קרובה, בתוך שלושים יום. ורחוקה לאחר ל׳, יום. ר׳ ברכיה ור׳ יונה בשם ריש לקיש בשם רבי יהודה הנשיא, כתיב (דברים לד): ויתמו ימי בכי אבל משה, ימי

שנים, בכי שבעה, אבל שלושים. ואית דמחלפין: ימי שבעה, בכי שנים, אבל שלושים. מהא שבעה ושלושים, שמא ימי? אלא, שאם היה עני מדוקדק בראשון ובשני, אינו עושה מלאכה, ובשלישי הוא עושה בצינעא. אבל אמרו: תבא מאירה לשכיניו, שהצריכוהו לכך! בר קפרא אמר: אפילו בשלישי אל יעשה כל עיקר, מפני שהוא תקפו של אבל. תני בר קפרא: כל תקפו של אבל אינו אלא בשלישי, עד תלתא יומין נפשא תייבא על קברה, סבורה היא שהיא חוזרת, כיון דהיא חמי דאשתני זיוהון דאפוי, אזלה לה ושבקא ליה, הה"ד: (איוב יד): אך בשרו עליו יכאב וגו'. לעתיד לבוא הפה והכרס מדיינין זה עם זה, הפה אומר לכרס: כל מה שגזלת וחמסתי בך נתתי, ולאחר ג' ימים היא נבקעת, והיא אומרת לו: הא לך כל מה שגזלת וחמסת! שנאמר (קהלת יב): ותשבר כד על המבוע. מהו ליתן תפילין? רבי אליעזר ור' יהושע, ר' אליעזר אומר: בראשון אינו נותן ובשני הוא נותן, ואם באו פנים חדשות חולץ. ור' יהושע אומר: בראשון ובשני אינו נותן ובשלישי נותן, ואם באו פנים חדשות אינו חולץ. ואם ביום שני אינו מניח, איצטריכא למימר: מי שמתו מוטל עליו פטור מן התפלה ומן התפלין?! אלא, כיון דתנא הדא, תנא הא. דר' זעירא רבי ירמיה בשם ר' זעירא ומר עוקבא בשם שמואל: הלכה כר' אליעזר בנתינה, וכר' יהושע בחליצה. ר' זעירא בעי, מהו ליתן בשני כר' אליעזר, מהו שיעשה ר' אליעזר כר' יהושע, שלא לחלוץ? ומנין שאין אבל בשבת? ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי מייתי לה מהכא, (משלי י): ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה. ברכת ה' היא תעשיר, (בראשית ב): ויברך אלהים את יום השביעי. ולא יוסיף עצב עמה, זה האבל, היך מה דאת אמר: (שמואל ב יט): כי נעצב המלך על בנו. אמר רב: חזרה, זקיפה, חובה. פריעה, נעילה. רשות. חזרת קרע, זקיפת מטה, חובה. פריעת הראש ונעילת הסנדל, רשות. שמואל אמר: פריעה, חזרה, זקיפה, חובה. נעילה, תשמיש, רחיצה, רשות. פריעת הראש, וחזרת קרע, וזקיפת המטה, חובה. ונעילת הסנדל, ותשמיש המטה, ורחיצה, רשות. חד תלמיד מן דשמואל שמש מטתו, הלך ורחץ. אמר לו: להלכה אמרתי לך ,שמא למעשה?! איקפיד עליה ומית. ר"מ יוסי בר חלפתא הוה מתני שבחא דרבי מאיר קמי ציפוראי, אמר להם: אדם גדול, אדם קדוש. פעם אחת מצאן עומדין בשורה בשבת, אמר להם: שלום לכם! אמרין ליה: דין הוא דאת משבח ביה?! אמר להם: דעו שבחו של אותו האיש, שבא להודיענו, שאין אבל בשבת. ר' הושעיא אזל לחד אתר, מצאן שהן עומדין בשורה בשבת. אמר להם: לית אנא ידע מה הוא מנהגכון, אלא שלום עליכם, כמנהג מקומנו. תרין בנוי דרבי, חד מנהון פיק וראשיה מכסי, ולביש סנדלוי, ואוחרנא נפיק, חפיה וראשיה מגלי. ר' יונה אזל למחזייה אפין לאחוי דר' גוריון, נפיק לגביה, לביש סנדלא. אמר ליה: אמור לר' גוריון אחוך, לית ילפין עובדא מבר נש זעיר. ר' חנינא בר פפא אזיל למחזייה אפין לרבי תנחום בר חייא דכפר אגין, נפיק לגביה לביש סנטרוי. מאי סנטרוי? מאנין דלא בזיען. אמר ליה: היכדין עבדין, אתמהא?! אמר ליה: כן הוה ר' יוחנן עבד. אמר ליה: צלי עלי! אמר ליה: פסיג תרעך! אמר ליה: לא תימר כן, אלא יסוג תורעך. תני, חבורה ומשפחה, כך הן דומים לכיפת אבנים, את נוטל ממנה אבן אחת, וכולה מתרועעת. את נותן עליה אבן אחת, וכולה עומדת. כך, כל שבעה ימים חרב שלופה, ועד שלושים יום, היא מתרפרפת ואינה חוזרת לנדנה, עד י"ב חדש. אמר רבי אלעזר: נולד בן זכר במשפחה, מיד היא רפה. אם כן למה מראין פנים בשבת? ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר: מפני האיבה:

ח וישב יוסף מצרימה וגו' - ר' לוי ור' יצחק [ר' לוי] אמר: שלא זמנן לסעודה. אמר רבי תנחומא: הוא לא נתכוון, אלא לשם שמים. אמר: לשעבר אבא מושיב לי למעלה מיהודה, שהוא מלך, ולמעלה מראובן, שהוא בכור, ועכשיו אינו בדין שאשב למעלה מהן, והן לא אמרו כן, אלא, לו ישטמנו יוסף. רבי יצחק אמר: הלך והציץ באותו הבור. אמר רבי תנחומא: הוא לא נתכוון אלא לשם שמים, והם לא אמרו כן, אלא לו ישטמנו יוסף. ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה וגו' תני, ר' שמעון בן גמליאל אומר: גדול השלום, שאף השבטים דברו דברים בדוים, בשביל להטיל שלום בין יוסף לשבטים, הה"ד: ויצוו אל יוסף לאמר וגו'. והיכן צוה? לא מצינו שצוה. כה תאמרו אל יוסף וגו' אמר: כך אחי חושדין אותי? וילכו גם אחיו אמרו ליה: חד בעית לך לעבדא, הא כולנא לך לעבדין:

ט ויאמר אליהם יוסף וגו' ואתם חשבתם עלי רעה וגו' ועתה אל תיראו וגו' וידבר על לבם וכי יש לך אדם שמדבר על הלב? אלא, דברים שהן מנחמין את הלב. אמר להם: נמשלתם כעפר הארץ. מה עפר הארץ, מי יכול לסייף את עפר הארץ?! נמשלתם כחית השדה, ומי יכול לסייף את חית השדה?! נמשלתם ככוכבים, מי יכול לסייף את הכוכבים?! עשרה כוכבים בקשו לאבד כוכב אחד ולא יכלו לו, שנים עשר שבטים מה אני יכול לשנות סדרו של עולם?! מפני שהם כנגד שנים עשר שעות ביום, וכנגד שנים עשר מזלות ברקיע. אמר רבי שמלאי: אתם הגוף, ואני הראש. תבואתה לראש יוסף, אין נסיב גופא, מה רישא טב? ולא עוד, אלא עד שלא ירדתם לכאן, היו קוראים אותי עבד, ומאחר שירדתם לכאן, הודעתי הוגנוסים שלי, אם כן אני הורג אתכם, אתמהה?! אם הורג אני אתכם, הם אומרין: אין לשמור אמנה עם זה, עם אחיו לא שמר אמנה, עם מי הוא משמר אמנה?! הן אומרין :לא היו אחיו אלא כת של בחורים, ראה, וקרא אותן אחיו, תדע לך, שהרי הוא בסוף הביא עליהן עילה, והרגן! אמר: מה אני נעשה אנטידיקוס לאבא, אבא מוליד ואנא קובר?! מה אני נעשה אנטידיקוס להקב"ה, הקדוש ברוך הוא מברך, ואני ממעטֵ הדא הוא דכתיב: וינחם אותם. והרי דברים קל וחומר,

ומה יוסף שדיבר דברים רכים על לבן של שבטים, כך ניחמו, לכשיבא הקב״ה לנחם את ירושלים, על אחת כמה וכמה ! הה״ד (ישעיה מ): נחמו נחמו עמי וגו׳:

י וישב יוסף במצרים וגו׳ - ששה זוגות שנותיהם שוות: רבקה וקהת, לוי ועמרם, יוסף ויהושע, שמואל ושלמה, משה והלל הזקן, ר׳ יוחנן בן זכאי ורבי עקיבא. משה עשה בפלטין של פרעה ארבעים שנה, ובמדין (ובמדבר) ארבעים שנה, ושמש את ישראל ארבעים שנה. רבי יוחנן בן זכאי עשה פרגמטיא ארבעים שנה, ולמד תורה ארבעים שנה, שמש את ישראל ארבעים שנה. ר׳ עקיבא עשה בור ארבעים שנה, ולמד תורה ארבעים שנה, ושמש את ישראל ארבעים שנה:

יא וישבע יוסף את בני ישראל וגו׳ - שומע אני מיד? ת״ל: אתכם, כשתהיו עולין. ומנין אף עצמות של שבטים העלו עמו? שנאמר: אתכם. וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ויחנטו אותו מי חנטו? רבי פנחס ורבי יהודה בשם ר׳ נחמיה, ר׳ יהודה אמר: רופאים חנטו אותו. ור׳ פנחס אמר: שבטים חנטו אות,ו הה״ד: ויחנטו אותו, ויישם בארון במצרים. ומי הן? ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה:

יב לישנא אחרינא: וזאת אשר דבר להם אביהם יעקב, אין כתיב כאן, אלא אביהם, עתיד אדם אחד כיוצא בי לברך אתכם, וממקום שפסקתי הוא מתחיל, שנאמר: וזאת אשר דבר, כיון שעמד משה פתח בזאת, שנאמר (דברים לג): וזאת הברכה. אמר להם: אומר לכם הברכות הללו. אימתי הם מגיעות לכם? בשעה שתקבלו את התורה, שנאמר (שם ד): וזאת התורה. הוי, וזאת אשר דבר להם אביהם במה שסיים להם יעקב אביהם, פתח להם משה. אמר משה: (תהלים קיט): מזקנים אתבונן, יצחק כשבירך את יעקב אמר לו (בראשית כח): ואל שדי. במה חתם? ויקרא יצחק את יעקב. ואף יעקב במה שפסק אביו, משם התחיל, שנאמר: ויקרא יעקב אל בניו, וחתם כשבירכן בזאת, וזאת אשר דבר, ממקום אשר פסק, משם התחיל משה, וזאת הברכה. ובמה חתם משה? (דברים לג): אשריך ישראל. ואף דוד כשבא לומר תהלה ממקום שפסק משה, משם התחיל, (תהלים א): אשרי האיש וגו׳ הוי, מזקנים אתבונן:

יג ויעש לאביו אבל שבעת ימים - ולמה עושים שבעה? כנגד שבעה ימי המשתה. אמר לו הקדוש ברוך הוא: בעוה״ז נצטערתם עם הצדיק הזה, ושמרתם לו אבל שבעת ימים, לעולם הבא, אני מחזיר אותו האבל לשמחה, שנאמר (ירמיה לא): והפכתי אבלם לששון ונחמתים, ושמחתים מיגונם. כשם שאני מנחם אתכם, כך אני מנחם לציון ולכל חרבותיה, כענין שנא׳ (ישעיה נא): כי נחם ה׳ ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה׳ ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה: